H i 14

PAVLI IOVII
NOVOCOMENSIS
EPISCOPI NVCERINI

Vitæ
Illuſtrium virorum

Tomis duobus comprehenſæ, & proprijs imaginibus illuſtratæ.

ALEXANDRINA

PETRI
PERNAE TYPOGRAPHI
BASIL.
OPERA AC STVDIO
CIↃ IↃ LXXVIII.

15

ILLVSTRISSIMIS PRINCIPIBVS AC DOMINIS, DOMINO ERNESTO FRIDRICHO, ET DOMINO IACOBO Marchionibus Badenſibus & Hochbergenſibus, Landgravijs in Suſenbergk, Dominis in Rotelen & Badenvveiler, &c. fratribus, Dominis ſuis Clementiſsimis,

S. P. D.

EX omnibus rebus, quæ dignitatem & ſplendorem habent, illuſtriſſimi Principes, nihil eſt literis doctrinaq; præſtantius. Aliorum enim generum honores, primùm poſiti in eo loco, quò temeritas inconſtantiaq; fortunæ proficiſci poteſt, facilimè pervertuntur ab ærumnis, quibus circumfuſa eſt hominum vita, tum etiam, cùm plurimùm florere, & in portum quietis atq; tranquillitatis invecti eſſe videntur: deinde ut in nullam turbulentam incurrant fortunæ tempeſtatem, tamen niſi in orbem terræ diffuſi, literis celebrentur, in paucorum illi hominum verſantur oculis atq; ſermone, & paulatim dilapſi ex animis poſterorum obſoleſcunt vetuſtate. Literæ verò liberè per omnium hominum & locorum memoriam pervagatæ, nullis incluſæ terminis, nullis turbinibus iactatæ aut fluctibus fortunæ, perennem gloriam perpetuámque dignitatem conciliant, quam ſparſam ad omnium ætatum ſempiternam laudem, nullus caſus pervertere, nulla mors obruere, nulla oblivio inobſcurare poteſt. Et cùm in alijs dignitatibus ita contracta res ſit & adducta in anguſtum, ut in uno tantùm hæreat, & is qui dignitatem accepit, in alios proferrè & communicare, quibus cùm velit, non poſſit: Literarum gloria latiſſimè patet, nec ſolùm ad illos; qui ipſi literis excellunt, ſed ad omnes pertinet, quibus literati homines æterna teſtimonia laudis impartiunt: neque ita unquam concluſa eſt literaria dignitas, quin in multos redundet. Quibus omnibus, cùm literæ cæteris honoribus præſtent, tum illud primarium eſt, quòd alia omnia, quæ homines in excelſo illuſtriq; loco ſita eſſe, & ſplendere plurimùm arbitrantur, tamen illuſtrata literis ad maiorem gloriam ſplendeſcant multò magis, nec ſine literis poſſint tueri dignitatis ſuæ & virtutis lucem, quin eam oblivione implicatam nox reſtinguat. Itaq; etiam iſtorum, quæ in veſtro ordine ſumma eſſe videntur, antiquitas generis, magnitudo imperij, & rerum præclarè geſtarum gloria: nullum eſt quod literarum lumen & ingeniorum laborem non deſideret, & quod excultũ literis, non floreat: deſtitutum ab iiſdem atq; deſertum, non intereat & iaceat in tenebris. Quis enim vetuſtatem familiæ teſtari ſuæ poſſet, niſi literis mandatam atq; cuſtoditã in libris, literati homines poſteris reliquiſſent? Imperium autem nemo unquam ſine doctrinæ atq; literarũ adiumentis inculpatè geſſit, & fuit ſemper per omnes ſeculorum ætates, in omnium hominum ſenſibus infixum, Tyrannidem eſſe, non Imperium, in quo plus voluntas quàm doctrina valeret: tum verò florere & beatum eſſe Imperium, cùm doctrina inſtituti homines, & literis ad humanitatem conformati, in ſumma dignitate collocarentur. Quid de gloria dicam, percepta ex rebus pulcherrimè adminiſtratis? quæ quidem nulla eſſe poteſt abſq; literis. Eſt enim gloria, Clementiſſimi Principes, illuſtris factorum & meritorum fama, non illa quidem unius ſeculi breviſſimo ſpacio circumſcripta, ſed pervagata per infinitam poſteritatẽ & omnium gentium atq; ætatũ memoriam. Nemo tam hebes unquam fuit, ut gloriam exiſtimaret eſſe, quam paucorum hominũ & annorum recordatio definiret, ſed quæ nullis terminata finibus

ad omnium poſterorum laudem propagaretur. Nec ſe quiſquam in pericula & labores obiecit, quibus duobus gloria parari ſolet, ut uno ſeculo celebraretũr, ſed ut laudis ſuæ fructum ex nominis prædicatione in omnes terras diſſeminatũ apud poſteros obtineret. Quod etſi omnes incredibili cupiditate, ſummoq́ ſtudio contenderunt, ut ex glorioſis atq́ egregijs factis aſſequerentur: tamen præclaram multorum laudem, magnis partam laboribus, temporis diuturnitas oppreſſit, quòd literis nõ fuiſſet conſignata. Nam quæ ſine literis, ſermone tantũ nituntur & commemoratione hominũ, tametſi ſunt ampliſſima, & celebrata multarum gentium teſtimonijs, tamen niſi libris retineantur, & literarũ tanquam lumine accendantur, neceſſe eſt longinquitate & vitio temporis, eorumq́ morte, in quorum animis inſederãt, paulatim obſcurari, et ex luce memoriaq́ hominum evaneſcere. Ne veteres illos admodum antiquos Heroas & duces Germaniæ commemorem, quorum non ſolùm res geſtas extinxit vetuſtas, ſed nomina etiam funditùs delevit: quid ante centum annos à maioribus noſtris ſuſceptũ aut perfectum eſt, quod non mandatũ & inſcriptum literis, non perijt, remotum ab omni ſermone & cogitatione hominum? Itaq́ ſine literis nulla eſt, non ſolùm in communi minorũ gentium, ſed etiam in veſtra ſumma, ampliſſimaq́ dignitate gloria: aut ut ſit, tamẽ diuturnitate tabeſcit, et paulatim extenuata, oblivione coteritur in unius vitæ atq́ ſeculi curſu. Vera autem ſolidaq́ gloria in doctrina atq́ literis tota eſt conſtituta. Inde eam peti, inde hauriri neceſſe eſt, quæ in oculis poſterorũ, & in infinita cõſequentis temporis perpetuitate florere debet. Alexander magnus cùm ſummam fortunæ præſtantiam & totius penè orbis terræ eſſet conſecutus imperium, tamen in illa cumulata omnium bonorũ atq́ fortunarũ complexione, quòd videret nullam conſtantem & perpetuam dignitatẽ eſſe ſine literarũ adiumento, multos ſecum eruditos homines, & excultos doctrina circumduxit, quorum literis res & laudes illius in orbẽ terræ ad ſempiternã, perennemq́ memoriam diſſeminarentur. Et ille ipſe cùm ſcriptorum multitudine et literatorũ hominum ingenijs abundaret, tamen ingemuiſſe dicitur, cùm ad Achillis tumulum aſtitiſſet, & collaudaſſe huius fortunam, cuius virtutes ab Homero eſſent prædicatæ: quaſi non modo nulla eſſet rerum ſummarum ſine literis immortalis gloria, ſed eò etiam eſſet illuſtrior, quò is maiorem doctrinæ laudem habet, qui literis mandat.

Quòd cùm ita ſit, & inter omnes dignitates illa antecellat, quã literæ vel genuerunt, vel aluerunt et auxerunt: dixi enim in utroq́ genere plurimũ valere literas: nulla autem ſit omnium ordinũ & gentium dignitas, quæ iiſdẽ ad ſplendorem poſſit & immortalitatẽ carere: perſpicuum eſt, illuſtriſſimi Principes, magnã illis gratiam ab omnibus deberi, qui ad ſummorum hominum & illuſtrium factorum gloriam laudemq́ celebrandam ſtudium ingeniumq́ contulerũt ſuum: Et permagni intereſſe, tum multos reperiri, qui talem ſuſcipiant tam laudabilem laborem, & tam neceſſarium ad parandã atq́ retinendam gloriam, tum eſſe eos in publica luce conſpectuq́ hominũ. Nam ſi in literis gloria conſiſtit, & literæ ab eruditis hominibus tractantur, profectò ſine literatorum labore literæ ipſæ conticeſcent, & ſine literis omnium hominũ atq́ factorum gloria morietur, ſilentio damnata, & deleta oblivione. Quid verò, ſi literis doctorum hominum res conſignatæ & inſcriptæ, tamen à luce populari, hominumq́ conſpectu peregrinentur? omnem enim tum etiam gloriam neceſſe eſt iacere, oppreſſam tenebris & caligine noctis obſcuratam. Itaq́ in pulcherrimã conſiliorum rationem ingredi videntur, tum qui res glorioſas eruditis literis complectuntur, tum qui eas ante hominũ propoſitas conſpectum, proferunt in lucem, & typorũ atq́ imaginum ornamentis tanquã novis & magnis adiumentis ad librorum perpetuitatem expoliunt. Quæ me etiam cauſa incitavit, ut cùm anteà plurimos illius generis pulcherrimos ſanè et clariſſimos authores luce ornaſſem, eundẽ nunc cultum Iovij libris tribuerem, quos de vita excellẽtium

virorum

virorum ſcriptos reliquit, & eos anteà ſæpe excuſos denuò recuderem, luminibus typorum et imaginum artificioſè ſabrefactarum clariſſimè illuſtratos, in quibus non ſolũ virtutum & gloriæ effigies à Iouij ingenio expreſſa, ſed corporum etiam ducta affabrè ſingulari artificio, lineamenta, conſpicerentur: quod exiſtimavi nõ exiguum pondus habere ad libri, et inde ad authoris atq; omnium, qui libro continentur, perennem æternamq́; memoriam. Ego certè ut omnia conſilia ad eum ſemper ſcopum defixi, ut publica res literaria ex meis officijs magnam utilitatũ & ornamentorũ fructum perciperet, ita in hoc libro nec impenſarum, quæ tamen multum creverunt, nec tædiorum habui rationem, quin præſtantiſſimũ librum ſingulari artificio per politum in lucem palàm darem, teſtem meæ erga literas & poſteritatem voluntatis. Nec dubito, ex omnium hominum ordine futuros, qui ſuſceptum conſilium meum collaudent.

Uobis verò, illuſtriſſimi Principes, inſcribere librum, & in veſtrum patrocinium conſecrare, viſum eſt. Primũ quòd animum mihi & cogitationes ad omnes familias Germanorũ principũ circumferenti, nulla occurrit, in qua plures non ſolũ armis eſſent & divitijs, verùm etiam literis & eruditione celebrati: quam vobis felicitatẽ gratulari volui, & ſuadere, ut in av[illegible]t antiquiſſima pulcherrimæ laudis poſſeſſione permaneretis, in quam non nuper eſtis paterna educatione & veſtra voluntate profecti, ſed veniſtis cõtinuata atq; perenni infinitorum annorũ hæreditate. Nam ut veteres Hermannos, Rudolphos, & Fridericos prætercam, quorum fuit ſemper in Germanico Imperio ampliſſima poteſtas & graviſſima authoritas, inchoata ſub Henrico IIII Cæſare, anno 1100, et inde continenter in vos prorogata. Extant multa teſtimonia ſparſa in latinis literis et hiſtorijs, quæ Rudolphi patris & Bernardi primi, filij, maiorũ veſtrorum doctrinam et propenſam in viros literatos benevolentiam oſtendunt. De Bernardi autẽ filio, Iacobo, veſtro atavo quid glorioſius ad ſummã laudem prædicari poſſet, quàm quòd Sylvius Pius II. Papa ſcribit, eum grandiorẽ factum ſuppuduiſſe, quòd educatione puerilíq; diſciplina non fuiſſet ad doctrinã et literas inſtitutus, et iudicaſſe, cùm ſolus latiſſimam ditionẽ teneret, omnibus ornatus muneribus opulentiſſimæ fortunæ, eò feliciorẽ eſſe, quòd literas neſciret. O auream, ô dignã ſapientiſſimo principe ſententiam, quã in omnium animis, iſtius dignitatis atq; ſplendoris hominum infigi et inſculpi operæ pretium eſſet. Sed tamen ille ipſe Iacobus, literarũ ignarus, cùm natura ad laudem atq; virtutẽ duceretur, literas, literatos omnes, tum etiam, cùm illam præclarã et divinam vocem nondũ edidiſſet, in ſinu ac familiaritate, in oculis, in delitijs habebat: et poſtea cùm intelligeret, quanti ad ſummum decus intereſſet, principem literatũ eſſe, filios omnes ad optimarũ artium & linguarum ſtudia informari et exerceri, non iubebat ſolùm, ſed impellebat. Inde Carolus, veſter atavus, inde fratres eius Ioannes Trevirenſis, Georgius Metenſis Epiſcopi, Bernardus in Divorum numerum aſcriptus, & Marcus, non ſolùm Reipub. & armorum, ſed multò etiam magis religionis & cæleſtis ſanctimoniæ clariſſima lumina prodierunt, omnes ſapientia ornati, omnes eruditione exculti & nacti doctrinæ confirmationem ad eximiam atq; illuſtrem naturam. Caroli filij tres fuerunt, ſuſcepti ex nobiliſſima uxore, Friderici Cæſaris ſorore, Albertus, Fridericus & Chriſtophorus veſter proavus: quorum nullus extitit, qui non à puero ad literas aſſuefactus, doctrina excelleret, cùm etiam ad ſummam armorũ laudem pervenirent, et Fridricus Traiectenſem eccleſiam incredibili cum celebritate literarũ & religionis gubernaret. Chriſtophorus ut cultũ literarum à maioribus acceperat, traditũ hæreditate et multarũ ætatum poſſeſſione, ita ſummo ſtudio elaboravit, ut filij omnes, veſter avus Erneſtus et eius fratres in omni liberali doctrina & digna veſtro ſplendore à literatis hominibus, optimè inſtituti & perfectè eruditi eſſent: quod ipſe Chriſtophorus in literis profitetur ſcriptis Latinè ad ſummũ Pontificem ornatiſſime, cùm ſe ait, curam omnem ad liberalem liberorũ inſtitutionem contu-

liſſe. Nec fruſtrà aut ſpem ſuſcepit, aut labores et ſumptus collocavit. Nam cùm cæteri omnes inſtitutis & præceptis doctorum hominum literas didiciſſent, tum præcipuè Iacobus, cùm ætate antecederet, doctrina etiam ſuperare fratres, & optimorum ſtudiorum laude concupivit: qua cupiditate incredibiliter incenſus, bis Romam eſt profectus, ut inchoatam domi eloquentiæ & Philoſophiæ diſciplinam in clariſſimo maximarum artium & linguarum domicilio, literatorum hominum nutrimentis educaret, et ſimul in Pontificis concederet beneuolẽtiam: quod utrumq́ fuit egregiè conſecutus, Pontifex celerrimũ ingenium præſtantemq́ doctrinam admiratus, illuſtrem gratiam & favorem in adoleſcentem effudit. Ille induſtria & diligentia, cùm omnium reconditarũ artium clauſtra perfregiſſet, ad tantam eloquentiæ doctrinæq́ laudem aſcendit, quò tum nemo ex Italis pervenerat, et ne ipſe quidẽ Philelphus, quem in clariſſima honorũ luce et literarum verſantem dignitate, non puduit tamen ſenem primas ſapientiæ & dicendi laudes ad Germanum adoleſcentem deferre, atq́ in eo illum ſibi & Italis omnibus anteponere. Quod Philelphi iudicium poſtea eventus illuſtravit, cùm renunciatus Epiſcopus Trevirenſis & ad comitia evocatus ab Imperatore, quòd imprimis diſertus eſſet, omnes Imperij cauſas eloqueretur, nec ſolũ Germanorum principũ legatis Germanicè, ſed tribus præſtantiſſimis oratoribus, Põtificis, Regis Galliarum, et Venetoru[illegible]a-gnis verborum et ſententiarum ornamentis, eleganter atq́ copioſè tribus externis linguis reſponderet, Latinè, Gallicè, Italicè, quò & æternam ſibi gloriam comparavit, & ſempiternũ ornamentum in Badenſem familiam, atq́ adeo in totum Germanicum Imperium invexit. Cùm verò ampliſſima teneret dignitatis & honorũ ornamenta: tamen de ſumma animi contentione, quam ſemel ad literas applicaverat, & de toto ſtudiorum curſu nihil relaxavit: ſed ne vel cum morte dimitteret nominis ſui cõmemorationem, vel aliorum tantùm libellis prædicaretur, edidit ipſe libros, qui in Bibliothecis retinentur, indices illuſtris et minimè pervulgatæ eruditionis. Sic igitur lucentẽ honore & doctrina in flore ætatis: immatura mors ex hominum conſuetudine ad Deorum ſanctimoniam abduxit annos natum quadraginta: cuius interitu Imperium & literæ incredibilem calamitatem acceperunt: cùm quidem illud ornamento ſpoliatum & orbatum eſſet præſidio ſapientiſſimi principis, qui pacem conſilio, & dicendi gravitate bellum induſtria & ſcientia militarium rerum temperaret: literæ autem aſſiduum cultorem & patronum amiſiſſent, prædictum poteſtate & opibus circumfluentem, qui & imperium & literas ad priſtinam dignitatem, veteremq́ antiquæ gloriæ nitorem potuiſſet armis ingenioq́ reſtituere. Mortuo illo et in cælum profecto, literarum poſſeſſionem avus veſter & eius fratres cum reliqua hæreditate ceperunt, atq́ eam cultam diligentia & ſtudio: avus quidem Erneſtus in patrem & patruos veſtros beatæ memoriæ propagavit: à quibus conſervata non ſolùm, ſed etiam aucta ad vos pervenit. Nam & patrui in literarum artiumq́ doctrinis ad magnam gloriam enituerunt: & pater veſter beatiſſimæ memoriæ tantos progreſſus fecit, ut Latinè purè ſcriberet ſemper, & loqueretur cùm vellet. De cuius ſingulari in literas & literatos propenſione quid dicam? cùm nihil haberet antiquius, niſi ut literarum & bonarum artium ſtudioſos, ſumptuoſis ſanè & magnificis impenſis in externis & domeſticis ſcholis aleret quàm plurimos. Et literatos viros benevolentia complecteretur ſtipendijsq́ liberaliter invitatos ad aulam adduceret: in quo vidimus eum laboraſſe, ut cæteros Germaniæ principes, quantum animi magnitudine & pacis atq́ belli uſu tantùm literarum cura & amore vinceret: proculdubiò, quòd prudentiſſimus princeps videret, quantum in literis ſitum eſſet ad Imperij moderationem, ad rem domeſticam, ad ſempiternam nominis in omnes conſequentes annos memoriam. Et edoctus atq́ inſtitutus uſu, vellet exemplum vobis relinquere, expoſitum ad imitandum, ſicut ille traditum ab omnibus maioribus acceperat. Neque ſolùm vobis prælucere in literis cupiebat, verùm eò cogitationes cu-

raq́ referebat omnes, ut literati in honore ac precio eſſent, & literæ in veterem gradum reponerentur dignitatis, unde ab illis erant deiectæ, qui inanem alienam & externam laudem conſecuti, virtutem præmio & honore ſpoliant: quorum effrenatam & immoderatè exultantem libidinem continere pater veſter ſtudebat, ne virtuti noceret. Itaque illum literæ ſummis præconijs celebratum ad immortalem gloriam ſempiternæ memoriæ poſterorum commendabunt, quam nulla dies, nulla oblivio extinguet.

De conſanguineis veſtris, natis ex eodem familiæ initio, Hochbergicis Marchionibus hoc loco nihil commemorabo, ne epiſtola nimium creſcat: nihil de Alberto Epiſcopo Freiſingenſi, qui in Iuris & omnium bonarum artium cognitione ita excelluit, ut interpretes vinceret: nihil de Othone Epiſcopo Conſtantienſi, quem ſcripti iſtius loci annales impensè eruditum nominant: nihil de alijs, qui in eadem familia literas coluerunt. Satis enim conſtat, illuſtriſſimi Principes, ab infinito tempore in veſtro genere literas tanquam in ſinu & gremio conquieviſſe, & earum continentem perpetuamq́ poſſeſſionemq́; hæreditate maiorum continuatam, in vos fratres, illuſtriſſimi Patru obitu recidiſſe: neq́ ullam eſſe in Germania principum familiam, quæ ſit ad alias maximas armorum, ditionum, & omnium fortunarum laudes, tantam, tam excellentem & tam præſtantem gloriam adepta literarum. Quod cùm ita haberet, quibus literarium munus, ſcriptum ad retinendam clarorum hominum dignitatem rectius quàm vobis antiquiſſimis poſſeſſoribus literariæ gloriæ, & hæredibus ampliſſimarum dignitatum dedicarem, non potui cogitatione conſequi.

Deinde cùm literæ ad vos pertinerent, et earum vobis ingenerata eſſet cura atq́ benevolentia, viſum eſt talem vobis librum offerre, in quo tanquam in ſpeculo conſpiceretis quantum cultum, quantum honorem illuſtriſſimi homines literis, & viciſſim quantam illis literæ dignitatem, quantam gloriam tribuiſſent. Nam illis omnibus, quos lumine doctrinæ ſuæ Iovius cohoneſtavit, oblivio paucis illis annis interitum famæ & nominis attuliſſet, niſi literis tanquam præſidio muniti, ad ſempiternitatem cuſtodirentur. Quod cùm vobis quotidie ante oculos conſpectumq́ue obverſaretur, non dubitavi, quin magnos aculeos infigeret ad amandam et ſequendam literarum dignitatem: non quòd his invitamentis egeritis, quos & naturarũ moderatio, & ingeniorum præſtantia, & voces præceptaq́ clariſſimorum hominum in viam virtutis deducunt, ſignatam & impreſſam veſtigijs maiorum: ſed quòd perſuaſiſſem ipſe mihi, iſtiuſmodi libros & ſparſa in illis virtutis exempla, veſtræ ſæpe ætati præclarũ fructum attuliſſe. Vos ita profectò eſtis in vetuſtiſſima nati literarum poſſeſſione, ita patris voluntate educati, ita inſtituti à doctiſſimis viris, ut literarum curam abijcere, aut benevolentiam inliteratos dimittere poſſitis nunquam. Quoties enim ad maiorum veſtrorum conteſtatam multis exemplis virtutem, quoties ad optimi laudatiſſimiq́ue patris prudentiam reſpicietis: toties inuſtas vobis ad literarum amorem à natura faces, ipſi accendetis, toties cogitabitis, ducem vobis ſequendam eſſe maiorum & patris authoritatem, ne in aliam ingreſſi conſiliorum & vitæ rationem, videamini maiores veſtros & patrem in omni gloria excellentem parvi ducere, vel eorum ſapientiæ anteponere veſtram. Quod etſi in iſta naturarum & morum temperatione: in illa, quæ ex vobis elucet, plena gloriæ & virtutis indole, nemo de vobis, ne quidem ſuſpicari poteſt: tamen non alienum eſſe iudicavi, inſtitutum vitæ veſtræ & ſtudiorum curriculum his libris confirmari. Fateor pulchrum eſſe, armis Principem & divitijs florere, quorum omnino curam debetis animo & diligentia complecti, ſine quibus dignitas veſtra & poteſtas non conſiſtet. Verùm hæc brevia ſunt, & cum vitæ tempore vaneſcunt. Literæ non ſolùm vivis proſunt, ſed mortuorum famam in omnes terræ fines ſparſam, ad poſteros perducunt, neque ullo tempore mori aut conſeneſcere patiuntur. Ut exigui temporis brevem percipiatis, honoris, Imperij & volupta-

tis fructum, pecunia poteſtis et armis conſequi: ſed tum, cùm fortuna domina rerum humanarum, & cùm moderatio rationis ex literis acceſſit. Ut verò illa eadem nō uno ſeculo, ſed in omnium conſequentium annorū perpetuitate poſſideatis: ut perennis vigeat nominū et rerum veſtrarū gloria, neq̨ ſepulta vobiſcū ex animis hominum diſcedat, ut poſt decurſum infinitorum annorum poſteri cognoſcāt, fuiſſe vos aliquando illuſtres armorū uſu, imperij poteſtate & divitijs principes, illa omnia nō armis, non imperio, nō opibus, ſed literis obtinebitis, ſed libris, ſed doctorū hominum monimentis. Itaq̨ cùm curam ſuſcipietis aliarū rerum, quas honoris veſtri & vitæ dignitas requiret, tum imprimis cogitationes & benevolentiam ad literarū ſtudia conferetis, in quibus ſimplicem videtis & apertam viam eſſe ad æternam gloriam: quam vos ſolam in omni vita ſpectare æquum eſt, & excludere aliarū inanium rerū cupiditatem, eóq̨ magis, quòd ex ea familia nati eſtis, in qua ſemper honor & ſplendor virtutis ac literarū enituit. Nec enim ditionum tantùm & externarū poſſeſſionum hæredes, verùm etiam conſiliorum & virtutis eſſe debetis, nec novas ſuſcitare in veteri familia vivendi rationes, ſed eorum eſſe ſimilimi, à quibus lucis huius uſuram, & maximū Imperium accepiſtis. Sed quid ego illa ad vos? qui primùm, pueri adhuc, tanta veſtigia in relictā vobis à maioribus virtutis viam feciſtis, & nunc progreſſi paululū ætate, tantam ſpem apud omnes habetis excitatam laudabili vitæ veſtræ ratione, & honeſtarū rerum ſtudijs, ut nihil à vobis, niſi excelſum, illuſtre, plenum dignitatis & gloriæ expectetur. Deinde in diſciplinam eſtis traditi Caſpari Schegkij, viri non ſolùm excellenti eloquentia & perfecta omnium bonarū artium & iuris doctrina, ſed magna etiam graviſſimaq̨ authoritate, ut in pulcherrimo vos laudum atq̨ virtutū curſu retinere, & ſi quando ſpecies aliqua fallacis voluptatis errorem obieciſſet, quod mea & omnium opinione fiet nunquam, ad officium reducere ſine mea & aliorum hominum cohortatione poſſit.

Revoco igitur me ad penſum meum: Et vos, illuſtriſſimi Principes, per veſtram & maiorum veſtrorum expreſſam in vobis virtutē, per ſummam indolem, per ampliſſimam poteſtatem humilimè oro, ut præſtantiſſimum librum, meis impenſis ornatum, & vobis inſcriptum, ſub veſtris nominibus in publico apparere, æquis animis clementiſſimè feratis. Et tum me, tum librum in veſtram gratiam atq̨ defenſionem ſuſcipiatis. Mihi quidem toto animo de veſtra dignitate, & de libri ratione cogitanti, nihil ſum viſus alienum facere meo officio & aliorum conſuetudine, ſi vobis, in quorum familia literæ tamquam in gremio ſemper floruerunt, eiuſmodi librum dedicarem, qui natum in vobis et ductum à maioribus literarum amorem, authoritate & exemplis excellentium virorū confirmaret: & in quem intuentes, ſpecimen videretis propoſitum ante oculos iſtius gloriæ, quæ literis acquiritur: quod vos quotidie, non quidem alliceret ad benevolentiam tribuendam literis, ſed exacueret & inflammaret. In quo debita animi ſummiſſione peto, ut veſtra voluntate, ſuſcepti mei conſilij rationes comprobetis: & deinde, ut omnia in æquiſſimam accipiatis partem, nec gravemini, deditum me ad officia & addictum vobis, gratia veſtra humaniſſimè complecti.

Quod ſupereſt, clementiſſimi Principes, precor vobis à Deo immortali, ut religione et doctrina ornati, in ſummo amplitudinis, dignitatis, & omnium honorū atq̨ divitiarum ſplendore, in perpetuo & æquabili ſecundæ fortunæ curſu, glorioſam vobis & utilem alijs vitam longiſſimè ſine omni offenſione perducatis, & tandem ex graviſſima ætate ad Dei & ſanctorum conſuetudinem emigretis. Celerrimè ex Baſilea, &c.

V. C.

Deditiſſimus

Petrus Perna Typographus.

PAVLVS IOVIVS COSMO MEDICI ILLVSTRISS. FLORENTIAE DVCI. S.D.P.

INSIGNIVM aliquot procerum vitæ imitatione Plutarchi ſummę gravitatis philoſophi, à me licentiore ſtylo perſcriptę, quibus tu magnanime Coſme, ſpiritum dediſti cum elegantiſsimis formis, ut luculentius in publicum prodirent, excudēdas curaveris, iure optimo patrocinium tuum depoſcunt adverſus obtrectatores, vel hac una ratione, quod cenſuræ tuæ iudicium ſubierint. Agnoſcis enim (ut qui noſtrorum temporum Hiſtoriam exactiſsimè calles) quo animi candore, quòve ſtudio, & pudore aſſerendæ veritatis, ea quæ nos vidimus, poſterorum memoriæ tradiderim. Intemperantis nanque ingenij foret, ea mandare literis atque edere, quæ ſummorum Ducum & Principum, qui adhuc vivunt & florent teſtimonio refelli poſsint, ut iam non aliunde locupletior & certior fides ſcriptis noſtris conſtet, quàm ex his quæ à ſummis Regibus & Ducibus, qui bella geſſerunt, enarrata referuntur: Quando hæc infinita propè diligentia indaganti mihi (quod in tanto ſuſcepto negocio ſummæ fœlicitatis fuit) cum univerſis cunctarum propè nationum Ducibus, aut illuſtris amicitia, aut non obſcura familiaritas interceſſerit, ut ex ipſorum ſermone rerum geſtarum, conſilia atque eventus noſcerentur. Quid enim univerſam toto cognito orbe collectam hiſtoriam, à quinquaginta ab hinc annis ſcribere auſo, tantumque opus non invita Minerva ad hunc uſque annum perducenti, aut in hac vita beatius, aut poſt mortem extincta demum invidia glorioſius evenire potuit, quam hoc incorruptæ libertatis ſpecimen prætuliſſe? Sed id opus quod iam planè abſolutum propediem edetur, excitabit (ut reor) apud nos, externasque gentes diſſonos clamores, ut libido cuiuſque feret, inter ambiguam laudem & certam obtrectationem exiſtimationis meæ, cum factioſa ſuperbaque ingenia paſsim occurrant, quæ multa tanquam adulatione aut odio depravata interpretentur. Verùm malignis aut ignorantibus egregij probique homines, inter quos tu ab excellenti virtute maxime illuſtris emines, tanquam iurati teſtes reſpondebunt; indignum eſſe ut ei maledicatur, qui ingenuo labore incomparabilem utilitatem tot expreſsis vitæ exemplis cum honeſtiſsima voluptate & vivis & poſteris attulerit. Vale, Romæ XI. Kal. Maias.

1548.

GABRI-

GABRIELIS PHAERNI CREMONENSIS.

ILluſtres animæ, quarum miro ordine mores,
Et clara Iovius facta chartis tradidit,
Seu vos imperijs in pace vigentibus auctæ
Seu bellica fuiſtis arte præditæ.
Quiſquis ineſt vobis poſt fata noviſsima ſenſus,
Si, quæ hîc aguntur, ſcire vos credi licet,
Lætitia certè haud modica geſtire, novoq́
Debetis alacres exilire gaudio:
Quum reviréſcentem longo poſt tempore famam
Veſtram, atq́ laudes excitatas cernitis
Facundi calamo Iovij, quem noſtra prope unum
Aetas, vetuſtis inſerit ſcriptoribus.
Quare etiam atq́ etiam vos huic debere fatendum eſt,
Aeterna per quem veſtra vivet gloria.
Nec minus inſigni debetis plurima COSMO
Cui læta pulchra paret ora Etruriæ,
Hæc qui veſtrorum iuvenis generoſus honorum
Monumenta, formis iuſsit excudi æneis,
Ille unus lapſas ſeclis vergentibus artes,
Et literarum ſtudia neglecta erigit,
Ille fovet vates, illi pia carmina curæ,
Et reſtituta in priſtinum ſapientia,
Et quæ ſidereos linquens Aſtræa receſſus
Sub hoc reviſit Principe humanum genus.
Utq́ ſalutiferum radianti lumine ſidus
Seu Veneris almæ, ſive ſupremi Iovis
Triſtitia fœlici levat exoriens aſpectu
Aſtra, atq́ lætos undiq́ eventus ciet,
Non morbi, non bella vigent, maria alta quieſcunt
Et aucta largis terra ridet frugibus,
Talis honorato Medicum de ſanguine COSMVS
Orbi ſerenum illuxit Etruſco iubar,
Suſtulit inceſtas pœnis ultricibus artes.
Mores probroſos pepulit, induxit bonos,
Virtuti pretium, ingenijs honor additus, unum
Quemq́ ad decora ſtudia & artes allicit.
Pax ſecura viget, ſuſtum dominatur & æquum,
Procul inſolentes exulant iniuriæ.
Macte iſta virtute animi, clariſsime Princeps
Futura nunquam te ſilebunt ſecula.

PAV.

PAVLVS IOVIVS EPISCOPVS NVCERINVS HENRICO GALLIAE DELPHINO S. P. D.

QVVM ad Nicæam in ſpem exoptatæ pacis adductus Carolo fratri tuo Vicecomitum origines & principatus initia brevi commentario me perſcripturum promiſiſſem, nihil inde mihi antiquius fuit, quàm ut id quod ſuſceperam maturè perficerem. Arbitrabar enim non mulro pòſt futurum, ut is ſummæ ſpei adoleſcens cùm optimo iure ſuo, tum præclara Cæſaris Auguſti liberalitate, Ciſalpinæ Galliæ imperio potirerur. Quamobrem non modò mihi honeſtum, ſed illi etiam maximè decorum atque iucundum fore providebam, ſi tantorum principum res geſtæ in arctum volumen referrentut. Nam eos bellica laude, & magnificentia operum, & ſplendore vitæ cum clariſsimis Græcorum & Romanorum comparari poſſe, ſine controverſia iudicamus. Ab hac vos nobiliſsima ſtirpe maternum genus regiæ Valeſiorum domui inſertum deducitis, unde hæc vobis Mediolanenſis regni hæreditas petirur, tot cruentis iactara litibus, nec ullis unquam immitis fortunæ terroribus inrermiſſa. Regnavêre autêm ex hac illuſtri familia duodecim Principes, cenrum & ſeptuaginra annis: tot enim ſunt ab Othone ad Philippum, in quo principum progenies defecit, quum is ſine legitima ptole deceſſerit. Cæterùm confecto libro, quum offerendi huiùs muneris votum novus ex violatis induciis renati belli tumultus aliquandiu feſelliſſet, tandem id totum Carolus ipſe atroci fatò vobis ereptus interrupit: graviore quidem noſtro luctu, quòd iuvenis ſpectata virtute florentiſsimus, in ipſo partæ pacis limine conciderit. Id igitur quod ei debebam, tibi rerum omnium hæredi integra fide perſolvo. Tu verò ſapienter generoſeque feceris, ac planè regiè, ſi eo animo librum evolves, ut repudiatis vitijs ſummos tantùm virtutum flores decerpas. Id porrò tibi hand difficile fuerit, qui paternæ laudis æmulus atque avitæ conſtantiæ præclarus imitator, ita diverſas miro temperamento in unum virtutes miſces, ut iam Gallia minimè dubitet, quin ſis duobus longè maximis tegibus maior atque feliciot evaſurus. Vale.

PAVLVS IOVIVS EPISCO-
PVS NVCERINVS HENRICO GAL-
LIAE DELPHINO S. P. D.

[illegible]

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI IN VITAS DVODECIM VICECOMITVM MEDIOLANI PRINCIPVM

PRÆFATIO.

VETVSTATEM *nobiliſſimæ Vicecomitum familiæ, qui ambitioſius à præalta Romanorum Cæſarum origine, Longobardiſque regibus deducto ſtemmate repetere contendunt, fabuloſis penè initijs inuoluere videntur. Nos autem recentiora illuſtrioraque vti ab omnibus recepta ſequemur, contentique erimus inſigni memoria Heriprandi & Galuanij nepotis, qui eximia cum laude rei militaris, ciuiliſque prudentiæ, Mediolani principem locū tenuerumt. Incidit Galuanius in id tempus quo Mediolanum à Federico Aenobarbo deletum eſt, vir ſumma rerun geſtarum gloria, & quod in fatis fuit inſigni calamitate memorabilis: captus enim & ad triumphum in Germaniam ductus fuiſſe traditur, ſed non multo pòſt carceris cathenas fregit, ingentique animi virtute non ſemel cæſis barbaris vltus iniurias patriam reſtituit. Fuit hic, vt Annales ferunt, Othonis nepos, eius qui ab inſigni pietate, magnitudineque animi, canente illo pernobili claſsico excitus ad ſacrum bellum in Syriam contendit, communicatis ſcilicet conſilijs atque opibus Guliermo Montis ferrati Regulo, qui à proceritate corporis, Longaſpatha vocabatur: voluntariorum enim equitum, ac peditum delectæ nobilitatis viginti millia, ad Boemundum â Brunduſio transfretantem adduxere, ne Itali, vel ſtudio religionis, vel bellica laude Gallis inferiores eſſe viderentur. Cæterùm Otho iam duobus aſperrimis ad Nicæam atque Orontem prælijs ſpectate virtutis famam conſecutus, oppugnante demum Hieroſolymas Gothifredo glorioſa totius exercitus acclamatione coronam promeruit, quum Volucem Saracenorum Ducem medio in campo ad ſingulare certamen fortiſsimum quenque ex Chriſtiana acie prouocantem, ipſe vnus ante alios nihil eius immanis barbari ferocia, vel terribili inſignium armorum ſpecie permotus, fortiter atque feliciter deuicit, retulitque de confoſsi hoſtis galea opimum, plenumque immortali gloria ſpolium, auritam ſcilicet Viperam complicatis ſpiris minaciter à cono caſsidis erectam, & puerum paſsis manibus deuorantem. Quod vnum auſpicatæ virtutis argumentum, non modò gentilitiæ laudis geſtamen fuit, ſed & poſteris id inſigne audacter vſurpantibus & imperia, & opes, & latè gloriam portendit. Fuere qui exiſtimarent, volucem ex ſtirpe Alexandri Magni progenitum, tuliſſe pro inſigni viperam, ex Olympiadis fabula puerum parturientem, quòd ea à Dracone ſe compreſſam fuiſſe Iouis imagine prædicaret.*

GABRIELIS PHAERNI
CREMONENSIS IN Vitas Illuſtrium Virorum Pauli Iouij.

Illuſtres animæ quarum miro ordine mores
Et clara Iouius facta chartis tradidit,
Seu vos imperijs in pace vigentibus auctæ,
Seu bellica fuiſtis arte præditæ.
Quisquis ineſt vobis poſt fata nouiſſima ſenſus,
Si, quæ hîc aguntur, ſcire vos credi licet,
Læticia certè haud modica geſtire, nouóque
Debetis alacres exilire gaudio,
Quum reuireſcentem longo poſt tempore famam,
Veſtram, atque laudes excitatas cernitis
Facundi calamo Iouij, quem noſtra prope vnum
Aetas, vetuſtis inſerit ſcriptoribus.
Quare etiam atque etiam, vos huic debere fatendum eſt,
Aeterna per quem veſtra viuet gloria,
Nec minus inſigni debetis plurima COSMO
Cui læta pulchræ paret ora Etruriæ,
Hæc qui veſtrorum iuuenis generoſus honorum
Monumenta, formis iuſſit excudi æneis,
Ille vnus lapſas ſeclis vergentibus artes
Et literarum ſtudia neglecta erigit.
Ille fouet vates, illi pia carmina curæ,
Et reſtituta in priſtinum ſapientia,
Et quæ ſydereos linquens Aſtreæ receſſus
Sub hoc reuiſit Principe humanum genus.
Vtque ſalutiferum radianti lumine ſidus
Seu Veneris almæ ſiue ſupremi Iouis
Triſtitia felici leuat exoriens aſpectu
Aſtra, atque lætos vndique euentus ciet,
Non morbi, non bella vigent, maria alta quieſcunt
Et aucta largis terra ridet frugibus,
Talis honorato Medicum de ſanguine COSMVS
Orbi ſerenum illuxit Etruſco iubar,
Suſtulit inceſtas pœnis vltricibus artes
Mores probroſos pepulit, induxit bonos,
Virtuti pretium, ingenijs honor additus, vnum
Quenque ad decora ſtudia & artes allicit.
Pax ſecura viget, iuſtum dominatur & æquum,
Procul inſolentes exulant iniuriæ.
Macte iſta virtute animi clariſſime Princeps
Futura nunquam te ſilebunt ſecula.

PAVLI IOVII

OTHO SIVE

LIBER I.

NOBILISSIMI Principatus fundamenta feliciter Otho iecit, Vberti filius, qui ab Aſiatico Othone proauo nomen acceperat. Natus eſt Inuorſo in pago apud Verbanum lacum, magnis quidem natalibus, ſed patrimonio tenui, & tum adeo afflictis totius familiæ fortunis, vt quatuor tantùm, & planè ignobiliũ vicorum ditione, tot gentiles proceres maiorum ſuorum nomen tuerentur. Hi fuere Inuorium, Maſſimum, Vergantum, & Olegium: fundos etiam ſat amplos Mediolani extra portam Iouiam, à Sulthano Vicecomite emptos conſtat. Frequentibus

enim Barbarorum eruptionibus, & ciuili præſertim bello, cuncta apud Inſubres conturbata proſtrataque erant, vt non mirum ſit, tantas opes in publica calamitate corruiſſe. Sunt qui ex genitura propter admirabiles ſyderum concurſus, imperium ei à Mathematicis prænunciatum fuiſſe aſſeuerent. Verùm ipſe repudiatis prorſus Aſtrologis, id vnum pro inſigni oſtento iocabũdus accepit, quòd Vicecomite Placentino Mediolani prætore, qui tum erat ſupremæ poteſtatis Magiſtratus, & Othone Cæſare imperante in lucem eſſet editus. Enituit ſatis maturè in adoleſcente ingenium alacre, præaltum, ardens, & (quod mirabile erat) graui prudentia temperatum: acceſſerat corporis atque oris dignitas maximè excellens: ſtatura enim erat excelſa, & nexu neruorum longè firmiſsima, pectore autem lato atque extanti, & radioſis prægrandibusque oculis: eloquentia verò illuſtri, exquiſitisque literis, quum oporteret ad iocunditatem exornata, adeo vt cum omnibus magnoperè placeret, etiam ſibi meliore fortuna dignus videretur. Itaque ardente ciuili bello Gallia Ciſalpina, domo egreſſus Romam ſe contulit ad Octauianum Vbaldinum Cardinalem, authoritate atque opibus florentem, à quo benignè ſuſceptus, adſcribitur familiæ inter honeſtiſsimos. Nec multò poſt, cum in ea domo aliquandiu virtutis eximiæ perurbanæque comitatis, & naturæ nequaquam fallacis, vel inſidioſæ teſtimonia paſsim reliquiſſet, Octauiano præalta ſemper agitanti, in ocio pariter, atque negotio comes eſſe cœpit: adeo vt munera legationum obeuntem & trans alpes accitum inter præcipuos ſequeretur, hisque maximè temporibus extra ordinem neceſſaria domeſticæ diſciplinæ officia, cæteris languentibus aut occupatis diligenter impleret, abnuenti ſemper & coacto ſimilis, ne ambitione potius quàm obſequio aliena munia ſuſcipere videretur. Literas enim ſcitè atque expeditè exarabat, dictabat eleganter, in omnique occaſione œconomicarum rerum cuncta ad pietatem, ad decus, temperantiamque reuocabat: quibus maximè rebus ita appetente Cardinalis ingenio certiſsima laus pararetur, honeſta quidem ſibi in primis ad promerendam ampliorem gratiam, & demum ipſi Cardinali decora & vtilis ad petitionem ſummi Pontificatus contendenti. In vnam enim eam curam ampliſsimos ſenatores haud diſsimulanter incumbere, vti aulæ artium peritus facilè intelligebat. His moribus iam abundè claro, & proſpera vigenti fama, Leo Peregus Mediolanenſis Antiſtes in exilio apud Legnanum mortuus nunciatur. Hunc Martinus Turrianus tanquam patronum ducemque nobilitatis vrbe pepulerat, quum ipſe iam populi cauſam aduerſus Patricios ſuſcepiſſet, perturbataque Republica ſtatum popularem cæſis diſiectisque nobilibus induxiſſet. Oderat Octauianus Turrianos tanquam nobilitatis hoſtes. Erat enim è vetuſta & illuſtri apud Etruſcos Vbaldinorum familia, & priuati quoque odij cauſæ intercedebant, parum quidem honeſtæ, ſed ob id validiores. Nam ei Martinus paucis antè annis notam nefariæ cupiditatis inuſſerat, quum fortè in Galliam iter habentem hoſpitioque ſuſceptum, in templo diui Ambroſij, ne carbunculum mirabili fulgore & rara magnitudine conſpicuum è donarijs auferret, armatus accurrens prohibuiſſet: Dicebat enim Cardinalis cupidè inſpiciendo tractandoque eam gemmam omnino dignam videri, quæ ad ornamentum ſacrorum ſolennium, in ſumma Pontificis Maximi thiara conſpiceretur.

ſpiceretur. Hic eſt ille Vbaldinus prælalto ambitioſoque ingenio, & magnis opibus potens Danthis Poetæ carminibus, obliquo probro ſimul & laude celebratus. Itaque ad excidium Turrianæ domus & ad condendum in Vicecomitum familia principatum, fatali euentu Otho Mediolanenſium Archiepiſcopus ab Octauiano declaratur, qui amplisſima ad id poteſtate, iure munereque legationis fungebatur: idque approbauit Vrbanus Pontifex vel ob id quod duos fœda diſſenſione Mediolanenſium defuncto Leoni ſuffectos audiebat, Raimundum ſcilicet Turrianum Martini patruelis potentia armisque potius quàm liberis ſuffragijs prouectum, & Franciſcum Septarienſem, quem virtutis commendatione populus tribusque omnes in odium Martini ueluti impotenter & ſuperbè dominantis extulerant. Fauebat Othoni Vrbanus, vt maieſtatis Pontificiæ iura tueretur. Itaque eum ritè conſecratum inſignitumque mitra & lituo paſtorali, ad ſacerdotij munus obeundum in *Ciſalpinam* Galliam dimittit, eò etiam cupidius quòd *Turrianis* infenſus erat: nam fortè per id tempus magno Othonis commodo Vbertus Pallauicinus Turrianorum copiarum dux, Placentinorum agros Pontificis ditionis populabundus afflixerat. Erepſerant Turriani paucis antè annis ad ſummam potentiam, ab initio in Republica popularem auram optimis artibus aucupantes: poſtremò autem dominandi libidine ac cenſi, totius publici conſilij formam, Prætoris arbitria, & ſuffragiorum denique omnium iura libertatemque ſuſtulerant. Fuere illis magnæ opes in Saxina valle, quæ eſt ad Larium lacum, creuerantque plurimum hæreditate Tacij Reguli, qui geminos è Belgica Gallia profugos Turrianos fratres militaris indolis ſibi generos adſciuerat, atque adoptarat in filios. Ab his progenitum ferunt ſuperiorem Martinum cognomine Gigantem, qui poſt egregiæ virtutis facinora ad Antiochiam multis in prælijs edita, à Saracenis captus, & miſerabili ſupplicio affectus fuiſſe traditur. Huius nepos fuit Paganus vir excellenti virtute prudentiaque, qui multa cum laude liberalitatis & pietatis, Mediolanenſes à Federico II Cæſare, ad Cohortiſnouæ oppidum cruento prælio profligatos ad ſe recepit, incredibilique benignitate omni humana ope adiutos fouit, domumque dimiſit: cui non multo poſt optimè de ſe merito gratiam retulere de mandato ei Præturæ magiſtratu, ipſoque cum uniuerſa familia ciuitate donato. Paganus ita geſsit magiſtratum vt nemo temperantia, æquitate atque induſtria potior videretur, niſi populi atque infimæ plebis ſe defenſorem profeſſus, paulò acerbius patritios tanquam ſuperbè ac petulanter minores ordines diuexare ſolitos, patria exturbandos ſuſcepiſſet. Hunc fato functum & ad Claræuallis templum funere publico elatum, omnes ordines diu luxerunt, honeſtaruntque marmoreo ſepulchro inſculptis carminibus cum titulo magnificè atque feliciter adminiſtratæ reipublicæ. Pagano ſucceſsit Martinus frater vir ingenio perſpicaci, erecto ad laudem atque imperij, & gloriæ maximè cupido: cæterùm (quæ ad id opportunè erant artes) multa ciuili clementia & lenitate temperato. Hunc populus defenſorem ſuum patriæque patrem appellauit.

Paulum enim Soreſinam, Leonemque Peregum vrbis archiepiſcopi Patritiorumque duces VI expulerat, bonis exuerat, exilioque mulctarat, contuderatque adeo nobilitatis animos, vt Reſpublica numeroſo præualente in-

ſimorum hominum conſilio in ſpeciem libertatis,non obſcurè autem ad vnum ipſius arbitrium regeretur. Eo modo nobilitate in ordinem redacta, & graſſante plebe in patritium ſanguinem, Pontifex Romanus affectam laceratãque ciuitatẽ miſeratus, Rauennatem antiſtitem Mediolanum miſit, qui chriſtianæ pietatis officio cædes tolleret,odia mitigaret,ſtatumque perturbatæ vrbis componeret. Is capita factionum ablegauit, & ante alios Martinum: ſed is non multo poſt euocatus ſtudio veterum amicorum,hoſtibusque ad Diui Dionyſij templum tumultuario certamine profligatis,in vrbem eſt receptus. Exinde Martinus vſurpato imperio cuncta regere, plebisque præcipuè commoda tueri,& nouis & ſellularijs hominibus præſidio eſſe: contra verò nobilitatem aſperrimis edictis armisque perſequi, & latè vndique ſubmouere. Confugerant patritij ad Actiolinum à Romano, quem Eccelinum perperam aliqui nominant,qui rei militaris peritia & immanitate crudelis ingenij duces omnes atque tyrannos anteibat. Is Cæſarianarum partium princeps erat,Federicoque ſecundo dux & miles operam nauarat. Itaque magnis coactis copijs aduerſus Turrianos bellum ſuſcepit, transgreſſusque Abduam in agrum Mediolanenſem ſeſe effudit,patritios in patriam reducturus, vlturusque eorum iniurias ſanguinaria manu, niſi dij eam diræ peſtis cladem auertiſſent. In eo enim metu & trepidatione, Martinus conſtanti animo populum ſub ſignis eduxit, intercluſumque tyrannum amne Abdua cum à tergo Vbertus Pallauicinus, & Actius Ateſtinus, Boſiusque Douaria, fœderati principes inſtarent, commiſſa pugna ſuperauit, tanta felicitate vt ipſe tyrannus Nerone crudelior ſuo atque alieno cruore perfuſus, cum ſeſe incitato inſigni equo eripere conaretur, viuus in poteſtatem hoſtium deuenerit, nec multo poſt in tabernaculo Boſij repudiatis remedijs expirarit: cum nullis vel benignis præcibus adduci poſſet, vt bene ſperaret, & obligari vulnera pateretur:toruis enim oculis ferociam ſpirans, neminique reſpondens, tot ſcelerum pœnas effugere accerſita morte properabat, ne turpi incertæ vitæ deſiderio ludibrijs ignominiæque ſupereſſet. Cæterùm eo prælio nobilitas proſtrata fugataque eſt, & Martinus authoritate, gloria, atque opibus adauctus, ſoluto pudore dominatum arripuit, aboleuitque eius concilij nomen, quod populus ſub Credentiæ nomine inſtituerat, cuius decretis ipſe dudum ſolemni ſacramento adactus ſe ſtaturum iurauerat. Sed ea moderatione & temperantia Martinus vtebatur, vt nullum ſuperbum aut inſolens dictum ore vel geſtu prorſus excideret. ſtudebat tranquillitati, copiæ, vbertatique rerum omnium, Paulique Soreſinæ aduerſarum partium principis filiam matrimonio ſibi copularat, vt & inimicis ducem opulentum detraheret, & pacem atque ocium ſe maximè cupere oſtenderet. At patritij ab his nuptijs repudiato Paulo ad Iordanem Ruſcam Comenſem ſe contulerunt: quamobrem Martinus maiorem indies gratiam, exactæque prudentiæ opinionem eſt conſecutus. Ad confirmanda quoque populi ſtudia, declinandamque inuidiam, quum ſumptuoſius ædificare diceretur, omnes operas ad Ticinum conduxit, vt non procul ab Abiato oppido emiſſarium nauigabile deriuata parte amnis ad vrbem perduceret, ad facillimas ſubuectiones importandorum ex agris fructuum, qua incomparabili commoditate populus in quotidianos vſus perpetuò

petuo frueretur. Sub id tempus variæ patritiorum manus ab exilio latebriſque remotiorum oppidorum ad Othonem peruenerunt, patriam & ſacerdotij ſedem ex authoritate Pontificis repetentem. Hi nanque in nouam ſpem quæ exules & miſeros nunquam deſtituit, erecti, vndique coiuerant, parabant arma, veteres amicos & propinquos qui domi remanſiſſent, nuncijs ac literis ſolicitabant. Itaque Otho creſcentibus viribus, confecto noctu itinere ad Verbanum clientelasque ſuas contendit, Aronamque occupat, vt ea bello certa ſedes foret, & firmiores demum copias tuto cogeret, ad bellum Turrianis inferendum. His rebus cognitis Martinus quanta maximè potuit celeritate copias ex oppidis deducit, Pallauicinum euocat, quem in quinque annos perampla mercede conduxerat, Ticinumque tranſgreſſus ad Aronam caſtrametatur. Horum aduentu Otho quum diu terreſtribus & naualibus copijs obſeſſus & oppugnatus nihil vel repugnando vel erumpendo proficeret, fortunæ ceſsit, deditoque oppido noctu profugit, ne in conſpectum hoſtis deueniret, & ſuos ex pactione ſeruauit incolumes. At Turrianus Aronæ, Angleriæ Brebiæque arces demolitur, vt nihil in quo hoſtis tutò conſiſteret, omnino relinqueretur. Exulante autem Othone, Martinus moritur, Philippoque fratri Reipublicæ gubernacula committuntur. Verùm ille confirmatis opibus ad principatum apertè contendens, ſe prætorem in decem annos creat: certantibusque etiam Comi inteſtino obello Vitanis atq; Ruſcanis, vrbe potitur, prætoremque ibi de Vitanis creat. aduerſarios expellit, in Volturenamque vallem vſque perſequitur. Sed tanta vis erat patritiorum exulum, duce præſertim Othone, vt occulto metu plurimum angeretur, atque ob id parandas ſibi omnino nouas amicitias affinitatibus atque coniugijs exiſtimaret, vt aliquorum nobilium aſſenſu & ſtudio ſtabilire opes, retinere vim prætorij iuris, imperij authoritatem maiorum virtute collectam tueri poſſet. Itaque Gulielmo Puſterlæ patritio filiam nuptui dat: ipſe tum cælebs vxorem ex Biraga nobili familia ducit. traditur etiam vxor Franciſco Turriano Iacobi patruelis filio, ex gente Caſtillionea, qua cognatione ſubnixus, diſperſis iam atque attritis exulum viribus, vt impenſæ parceret, Vbertum Pallauicinum exacto ſtipendij quinquennio miſſum facit, ſingulari Turrianæ gentis incommodo: nam ille contumelia accenſus, per occaſionem quantis maximè potuit artibus, patritijs adhærens Turrianos ſemper oppugnauit. Sub id tempus Carolus Andegauenſis è Narbonenſi Gallia in Italiam venit, euocatus ab Vrbano Pontifice aduerſus Manfredum pontificiæ maieſtatis authoritatem patris & proaui more conuellentem. Huius amicitiam quum Turrianus magnopere appeteret, copias eius intra fines recepit, & commeatu, veſte, armis liberaliter iuuit, vt Gallorum præſidio firmior factus, Pallauicini nobiliumque exulum vim propulſaret: & quò præclarius ſtudium eius erga regem oſtenderetur, Emberrã natione Gallũ regis familiarẽ prætura ciuitatis ornauit. Philippus interea moritur repẽtino correptus morbo. Hic vir belli pacisq; artibus abundè inſtructus, principis & domini ſpiritus gerebat, virtute Martino par, ſed aſtu & ambitione ſuperior. Accepit imperiũ ſtatim Napus quem Napoleonem aliqui appellãt, Pagani filius, vir militaris callido tyrãno quàm moderato principi ſimilior: etenim nihil illi antiquius fuit quàm pa

tritios cædere,proſcribere, omnibusque contumelijs atque iniurijs,exagitatos,ad internitionem delere. Erat Laudi Pompeiæ certus miſeris & profugis receptus benignitate Viſtarinæ familiæ, cuius princeps erat Succius. Hunc Napus obſeſſa & capta vrbe,periculoſo certamine viuum cepit,atque interfecit,necatis etiam in carcere eius gentilibus atque amicis. Fiſiragam verò familiam Viſtarinæ ex aduerſo æmulam,quæ Turrianæ factionis nomen tueretur,aduerſariorum opibus ditat,& principem in vrbe conſtituit: vtque Gulielmo Montis ferrati regulo ad quem fortè mortuo Pallauicino patritij exules confugerant, rerum ſuarum metum incuteret, traiecto Ticino & admotis ingentibus copijs Viglebanum expugnauit. Iiſdem diebus Vrbano vita functo, Clemens pontificatum adeptus enixè contendit,vt Otho à Turrianis reciperetur, præſertim populis id expetentibus, prædijsque templo dicatis, & tota diuini iuris poſſeſsione potiretur. Cæterùm Napus qui ad Othonis nomen fatali quodam metu expergiſci, ac ſermone & vultu inhorreſcere erat ſolitus, Pontificis literas & preces,atque item minas ſuperbè contemnebat. Itaque indignante Pontifice,tanquam rebellis & impius ſacris interdicitur. Mediolani templa omnia clauduntur,ſacrificiorum ſolennibus intermiſsis: populus dolet atque angitur, neque tamen timore conterritus poſtulare audet, vt admiſſo Antiſtite ira pontificis leniatur, ſimulque ciuitas his imprecationibus expietur. Hærebat imperij finibus Otho,ad eumque exules vndique confluxerant: erat enim in eo præclara authoritas,atque ex honeſtiſsima belli cauſa repetendæ patriæ magna ſpes omnibus proponebatur. Quid enim æquius aut honeſtius quàm pro libertate ſacrati Antiſtitis contra tyrannum impotentem, ſæuum, inferorumque furijs ſacroſancti Pontificis execratione deuotum, arma ferre,crudelique dominatu detrudere? Cùm in his conſilijs nobilitas omnis verſaretur,ob idque in agro Vercellenſi ſæpius coiret,Napus Paganinum fratris filium,acri ingenio iuuenem,& nobilium cædibus aſſuetum,Vercellenſium prætorem deſignat. Petità primoribus ciuitatis, vt eum recipiant, in magiſtratuque conſtituant. Ea res delata ad patritios qui Vercellis erant, omnium animos metu concuſsit,ac dolore ſuccendit: nemo enim ignarus rerum, non prouidebat eo conſilio Turrianum, & eum quidem cruentum ferocemque hominem Vercellis prætorem imponi, vt Patritios ſuæ gentis hoſtes vrbe pelleret, paſsimque opprimeret, atque omnibus in locis perſequeretur.

Itaque exulum principes coacta armatorum manu,aduentantem cum Prætorijs inſignibus Paganinum in itinere obtruncant: quo nuncio Napus & Emberra adeò in vindictæ cupiditatem exarſere, vt immani eorum iuſſu, omnis ſexus & ætatis exulum propinqui, cùm Paganini cadauer ad diui Dionyſij templum atrata familia conuexiſſet, ad eius tumulum tanquam hoſtiæ mactarentur, &, quod miſerabile ſpectaculum fuit, ad ſepulchra maiorum plauſtris in vrbem referrentur. Scribit Triſtanus Scalchus adeò veſana rabie Napum fuiſſe correptum,vt Muſca filius,ad quem poſtea ex diuturno carcere recuperati imperij laus peruenit, comprehenſo medico cui ſalutem ex lethali morbo acceptam referebat,vitam vix impetrare potuerit: cùm grauiſsimè iuraret iuuenis,dolore atque inedia ſibi vitæ exitum inuenturum,niſi vir ſibi ſalutaris & innocens,ab crudeli ſupplicio ſeruaretur.

Napus tamen vbi totam immanis vindictæ libidinem expleuit, atque ira deferbuit, id execrabile facinus deteſtari, in Emberræ ſæuitiam cùm externi repentiniqúe homines, tum etiam raro ſobrij culpam referre, prorſus multa verborum ac vultus ſimulatione facti atrocitatem lenire. Nec multo poſt, vbi id populum grauiter tuliſſe animaduertit, ad mitigandam inuidiam Gallus prætura deijcitur, atque vrbe ob iram ciuium excedere iubetur. Nihilo ſecius tamen Carolo regi de interfecto hoſte Manfredo rege, partoque Apuliæ regno, victoriam gratulatur, miſſo ad id munus Franciſo fratre cum ornatiſsimo comitatu, donisque regalibus: qui alacriter ſuſceptus, & donatus baltheo militari, regiæque militiæ honoris cauſa aſcriptus, ita demum Mediolano vitam egit, vt ad imitationem Gallici luxus ſplendore, & domeſticarum rerum apparatu Napum principem anteiret. Erat res Turriana in ſummo arridentis fortunæ faſtigio, cruciabaturque ingenti cura Antiſtes Otho, mœſtaque & extorris nobilitas errabat, ab infimo quoque Regulo opem implorans, vti conſumptis opibus, atque amiſſa dignitate, quando toties repetita patria bellum graue & ærumnoſum improſperè, & dijs haud dubiè inuitis renouaſſet. Vigebant tamen in Othone mira conſtantia & ſpes incredibilis adipiſcendi imperij ſacerdotalis, & perinde infracto animo patritij eo duce qui iuſtiſsimam præferret cauſam, omnia ſibi ad reditum atque victoriam faciliora fore exiſtimabant. Erat inter extorres Squarcinus Burrus vir apprimè nobilis & opulentus, vigoreque animi, atque armorum peritia illuſtris, cuius filia nomine Bonacoſa virtute, forma & fœcunditate inſigni, Matthæo Magno nupſerat: Huic Otho patritijque, Pallauicino per eos dies morte ſurrepto, imperium militare detulerant, inierantque fœdus cum Gulіermo Montis ferrati marchione, Ferdinandi Hiſpaniæ regis genero, eo conſilio, vt maiore belli mole Turrianos oppugnarent. Deſtinabat enim ſibi Gulіermus ſi id bellum ſuſciperet, multo maiores opes, multoque maius ſibi indies imperium: verùm externis ſoceri auxilijs ſibi opus eſſe iudicabat, vt eximiæ virtutis gentem bellicarumque artium maximè peritam Germanis & Gallis opponeret. Remanſerant enim aliquot Gallorum turmæ apud Turrianos, ex his quos Flandrius comes Caroli dux in Italiam adduxerat: ipſo enim in ea pugna interfecto, qua Pallauicinum & Gibellinos ſuperarat, plerique ex eius equitatu, poſtquàm debellatum eſſe videbatur, orbati duce, ſubſiſtere in Circumpadana regione, quàm Neapolim vſque ad regem contendere maluerant. Itaque ad Ferdinandum ipſe Burrus in Hiſpaniam mittitur, vt legationi maior ineſſet authoritas. Is vti erat graui facundia, explicatis partium pariter atque hoſtium viribus, terminatisque conſilijs à rege copias impetrauit, impoſitisque in naues ſexcentis equitibus, & aliquot iaculatorum & ſagittariorum cohortibus, in Liguriam eſt reuerſus. Nec multò poſt ab Sauona ſuperatis Apennini iugis cum ea manu ad Gulіermum peruenit. Rex enim generum ſuum exiſtimatione atque opibus augere, & prorſus efferre in ſpem ingentem amplioris imperij magnopere cupiebat. His confirmati auxilijs cum Othone Burrus & Gulіermus ad Viglebanum, quod Turrianus præſidio tenebat, proceſſere: tentata eſt per quatuor dies oppugnatio, promotis ſcalis, & in coronam circundatis funditoribus &

ribus & ſagittarijs, ita vt murus continenter propugnatoribus nudaretur. Sed Turrianus miles pluteos ex craſsiore materia pinnis coaptarat, quibus protectus magnam vim lapidum deuoluebat, vulnerabanturque ſubeuntes, neque ſpes vlla expugnandi oppidi, niſi ingentibus baliſtis & machinis longo laborioſoque opere ædificatis relinquebatur. quod tum minimè conandum exiſtimabat Burrus, ne vltra Ticinum oppugnando eo oppido hærens diutius diſtineretur, quum ſuperare amnem, & quamprimum oppidis Mediolano proximis bellum & pauorem inferre cogitaret. At Viglebanenſes irrito hoſtium conatu, & felici ſuorum ſucceſſu elati, quum Burrus milites ab oppugnatione reuocaret, contineri minimè potuerunt, quin adperta porta protinus erumperent. Hos temerè incumbentes, inſolentiusque prouectos Hiſpani ſuo more refugiendo & latè pauorem ſimulando opportunè ludificati à porta longius abſtraxere, adeoque celeriter in gyrum reflexis turmis circumuenere, vt hoſtes quum ſe penè ab oppido intercluſos cernerent, & in receptu multis confixi iaculis laborarent admiſtis Hiſpanis intra portam refugere cogerentur, ac niſi impeditis atque occupatis valuis, demiſſa repentè cataracta denſato ordine irrumpentes excluſiſſent, Hiſpani proculdubio ſine vulnere oppidum cepiſſent. Ex Viglebanenſibus aliqui occiſi, plures capti. Periere & intus aliquot equites Hiſpani ſupernè tegulis oppreſsi, cæteri permutatione facta cum his qui excluſi fuerant, in caſtra redierunt. Erat tum Ticino amni ſublicius pons ad Turbicum vicum impoſitus, munitusque ad capita lunato aggere & ligneis caſtellis, in queis binæ vtrinque Mediolanenſium & Comenſium cohortes ad cuſtodiam excubabant. Decreuerat fortè per eos dies Ticinus, ita vt expediti equites certis vadis haud magno cum periculo tranare poſſe viderentur. Itaque Othoniani equites fermè omnes, & in primis Hiſpani conſeſſores totidem pedites in equorum clunibus tranſportantes, in aduerſam ripam euaſerunt, & vtrinque ſub auroram improuisò aggeres adorti, magno tumultu, magniſque clamoribus ſubire cœperunt. Tanta celeritas Hiſpanorum fuit, vt in ea parte præſidium penè prius deijcerent, quàm alterum è tota mole pedeſtris exercitus expugnaretur. Paucis interfectis, omnes Burrus potitus ponte inuiolatos conſeruauit: & quum liberaliter etiam dimitteret, rogauit, vt ad referendam eius beneficij gratiam iam tandem à patritio ſanguine temperarent, & ſacroſanctum Antiſtitem templo ſedeque ſua atque ipſos denique nobiles, patria atque penatibus dignos exiſtimarent. Ob eam humanitatem, Burri nomen Mediolani & Comi clariſsimum fuit: & magna quoque pars eius laudis ad Othonem referebatur, vel inuitis & negantibus Turrianis, qui plebis animos his humanioribus officijs pietateque hoſtium deliniri poſſe metuebant. Huius Burri monumentum in Periſtylio ad ædem Euſtrogianam nuper vidimus, exciſis literis & ſuperſtante ſcutata equeſtri ſtatua cum ſceptro, imperatoriſque inſignibus ad veram oris effigiem depicta. Cæterùm Burrus & Guliermus diffuſo per Laumelinum agrum equitatu, atque inde cum magna agricolarum trepidatione Seprienſem ingreſsi regionem, ac demum tranſuerſis itineribus Comenſem & Ticinenſem ſecantes viam, vicos Mediolano proximos inuaſere. Erat ad Caratum oppidum in

æſtiuis

in æſtiuis Narbonenſium Gallorum equitum ala, ad eam reliquæ Italorum turmæ, atque item cohortes vti conſcriptæ inſtructæque erant Mediolano mittebantur. Napus interea quanto maximè conatu poterat ſuas atque externas copias cogebat, vt iuſto exercitu cum hoſte patenti in campo congrederetur. Sed dum a Parmenſibus auxilia expectantur, Carrociumque cum ſignis militaribus & Valentes prætoriani inſtruuntur (ſic enim eos ſpectatæ virtutis milites vulgò appellabant, qui ad tuenda ſigna delecti erant) Otho fit certior, Gallos negligentius, vt in nullo metu, vigilias obire, atque eos noctu opprimi facilè poſſe, ſi expedita cum parte copiarum Hiſpani equites mitterentur. Nec mora, re ad conſilium delata, expeditionem ſuſcepit Burrus. paucisque horis confecto per noctem itinere, Caratum peruenit. Fortè Gallos Italosque ſimul ea nocte liberalius epulatos altior ſomnus oppreſſerat, & vigiles rari in ſtatione ſegnius agebant, quum Caratenſes exacerbati hoſpitum *iniurijs* Burro faciliores aditus oſtenderunt. Itaque magnis clamoribus occupato oppido, nequicquam tentata defenſione inermes diſcinctique equites capti: Italicæque turmæ eandem fortunam tulere. Sed quum victores ingenti potiti præda captiuis indulgenter cuſtoditis, corpora & equos curarent, affuit inſtructo agmine Napus, Othoque & Guliermus eodem ferè temporis puncto ſuperuenere. Commiſſa eſt extra opppidum pugna Burro atque Othone nec opinantibus, fœda vtrinque militum concurſatione: nam & oppidum Germani equites irruperant, & captiui reſumebant arma: foris verò Turriani equites, & Mediolauenſis legio Valentiumque cohortes Guliermi copias adeò perturbarant, vt diſiectæ in fugam verterentur. Hiſpani quoque equites qui ſatis maturè equos conſcendere atque arma expedire cœperant, anguſto in loco confertæ Germanorum alæ impetum non tulere, vti magna ex parte inermes, & Maurorum prælijs aſſueti, ſua tamen agilitate eò profecerunt, vt primis ſuorum interfectis, celeriter ſeſe explicantes euaderent. Napus primi ſucceſſus victoria contentus ſuorum agmina in acie continuit, ſiue quòd dolum ab inſidioſa gente ſuſpicaretur, ſiuè quod in ea admodum repĕtina vtriusque exercitus perturbatione, quum nihil pro certo explorari poſſet libertatis præſertim Gallis legionis diſſolutionem periculoſam exiſtimaret. Otho, Guliermus & Burrus, cũ integro fermè equitatu, & magna parte peditum euadentes continuatis itineribus vltra Ticinum ſe recepère. Ita Napus ſua celeritate & opem oppreſsis ſuis opportunè tulit, & felici caſu de hoſte victoriam eſt conſecutus. Huius rei geſtæ ſeriem tempusque Corius ſcriptor confundit, falſoque aſſerit, ea die Theobaldum Magni Matthæi patrem fuiſſe captum. Merulaque, vtpote eam annalium copiam qua nos vtimur, non nactus, de Hiſpanis anguſtiſsimè perſcripſit. Ab hac victoria Napum conſtat odium ſuum iramque violenter exercuiſſe, in eas præſertim familias quæ ad hoſtes inclinaſſent, aut commeatum ex itinere præbuiſſent, Caſtellionumque in primis diruiſſe, quoniam eius oppipi nobiles, licet Turrianis affinitate coniuncti, in Othonis partes tranſierant. Interea Otho ad Clementem qui Vrbano vita functo ſucceſſerat, proficiſcitur: orat vt eius ope in ſedem ſuam patriamque reſtituatur. Fauebant Othoni plerique Cardinales, hortabanturque Pontificem vt ſacroſanctæ maieſtatis iura in ipſo principatus

initio fortiter atque magnificè tueretur. Itaque Clemens grauibus literis Turrianos adhortatur, vt Antiſtitem recipiant: abnuentes ſacris interdicit, dirisque execrationibus adiectis ciuitatem inferorum pœnis deuouet: ita clauſis templis ſacrorum expers populus de Turrianis conqueritur: conſternatusque eo piaculi metu a Napo religionis iure poſtulat, vt pertinaciæ ſuæ finem imponere velit: æquum enim eſſe Othonem recipi poſtquàm vti ciuis ſpectatæ probitatis nomine, à ſummo ſacrorum principe præſulatu dignus eſſet exiſtimatus. In eius ancipitis curæ deliberationem aliquandiu fatigatus Napus, vt religione tangi & populi precibus permoueri videretur, legatos Romam miſit, vt pontificem magis acmagis auerſum atque infenſum Turriano nomini, explicatis eius contumaciæ rationibus mitigaret. Sed eos Clemens Chriſtiana ſeueritate tanquam pollutos & execrabiles vrbis Romæ ingreſſu prohibet, præcipitque vt maturè pontificij imperij finibus decedant. Ita legati Vrbe excluſi, continuò Neapolim ad Carolum perrexère, vt ab amico rege, atque eo quidem patrono & aſſertore pontificiæ libertatis opem implorarent. Carolus re cognita haud multum cunctatus Turrianorum cauſam ſuſcepit, paucisque inde diebus Turriani rege deprecante, ſimulque legatos ſuos Romam mittente, recipiuntur in Vrbem, ſtatimque in ſenatum introducuntur. Regius primo legatus poſtulauit pro communi iure gentium vt Turriani, qui ſupplices ad dicendam cauſam veniſſent, æquis animis audirentur: eos eſſe in fide atque amicitia ſui regis, ad cuius dignitatem maximè pertineret ſocios tueri, vel ob id præcipuè quòd ſemper Cæſaribus pontificio nomini infeſtiſsimis, hoſtes extitiſſent, regemque in primis Pontificum iniurias vindicantem ſecuti, eius victoriæ participes eſſe voluiſſent: videri quoque procul à benignitate æquitateque ſanctiſſimi omnium parentis, eos ſacerdotijs atque opibus ornare, qui cum nefarijs tyrannis conſilia atque arma miſcuerint, & tum maximè pacis & ocij tranquillitatem perturbare contenderent. Ipſos verò pontificiæ dignitatis defenſores, & ob præſtitam fortem fidelemque operam vel ampla præmia meritos hoſtiliter perſequi, impoſitoque ipſorum vrbi Antiſtite ſæuo atque æterno hoſte, ipſoque duce exulum maximè factioſo, exagitandos opprimendosque præbere. Orantis Galli Turrianus legatus verba excepit, adeoque acerbè in cauſam Othonis eſt inuectus, vt quum vehementi & planè rabido ore modeſtiam omnem exueret, tanti conſeſſus obliuiſceretur, præſentisque Othonis famam maledictis atque inuſitatis criminationibus lacerando feruore intemperantis linguæ prouectus, magnam partem ſenatus ſibi ac Turrianis auerteret. Ea omnia Otho Antiſtes ex aduerſo conſurgens, moderata quidem, ſed planè illuſtri & generoſa oratione confutauit, repetitisque altè contentionum initijs, oſtendit Turrianos omnium præteritorũ temporum tyrannos, aſtu, impietate, ſæuitiaque ſuperaſſe. Quando Mediolanenſium inſigni beneficio in vrbem aſciti, & ex præclaro tuendæ plebis titulo ſummis honoribus honeſtati ipſum demum vrbis imperium imperitis hominibus deceptis, vti periuri ingratique homines arripuiſſent. De ſacerdotij autem ratione & de calamitate nobilitatis exulantis, deque ſtatu ipſo deformatæ vrbis ita accurratè grauiterque diſſeruit, vt ſacro ſenatus decreto pontifex reſponderit, ſeque primum cardinalem legatum in Ciſalpinam

nam Galliam miſſurum, vt ex eius authoritate controuerſiæ componerentur, hominem ea virtute atque induſtria vt breui rationem inuenturus ſit, qua Othoni pariter ac Napo certis præſcriptis legibus caueatur: atque ita futurum eſſe, vt Othone recepto & de more diuini iuris dicundi facultate potito, ciuitati ſacra redderentur. Nec multò poſt legatus Othonem reducturus Mediolanum venit. actum ſubinde eſt de compoſitione, ex formula Romani ſenatus, omniaque pollicente ſe facturum Napo, & excolente omnibus officijs ac largitionibus legatum, ciuitas expiatur, nec tamen Otho recipitur, magnoque eius incommodo dum Napus nouas perficiendo negocio difficultates inſerit, ſenſimque inde tempus extrahitur, eluditurque legatus, Clementem morbus repentinus oppreſſit. Nuntiata Pontificis morte Turrianus vel ob id etiam voti compos eſt effectus, quòd patres fœda diſſenſione in diuerſa ſtudia proclinantes, in comitio aliquot menſes contenderant. Per opportunè igitur Napus excluſo ſummotoque Othone ad firmandas imperij vires conuerſus, Rodulfo Cæſari legatos cum ampliſsimis donis in Germaniam miſit, obtulitque vltrò ſtudium ſuum atque opes ingredienti Italiam ad coronam Longobardici regni de more ſuſcipiendam. His pollicitationibus lætatus Cæſar, Napum ſuo auguſtali iure præſidem, procuratoremque in Inſubribus conſtituit, alamque Germanorum equitum mirificam ad eum præſidij cauſa miſit: cui Caſſonus Napi filius iuuenis decoræ formæ & militari virtute conſpicuus præficitur. Interim Othone in omnem occaſionem excubante, cardinales Theobaldum Vicecomitem Placentinum, indito Gregorij Decimi nomine, pontificem creant, quum is infimi ordinis ſacerdos, ſed virtute inſignis, nunquam de toga candida cogitaſſet. Magno quidem ſenatorum probro, qui neminem è corpore ſuo in ea pertinaci contentione pontificatus dignum exiſtimaſſent, nolentibusque ſimiles, & caſu quodam ſuffragijs ludentes, probitatem ex alio, eoque humili ordine quæſiuiſſent. Ad hunc Otho profectus, de reditu in patriam ſedemque ſuam diu agitauit, adhæſitque ei in Galliam ad concilium contendenti, quum ille & Vrbani & Clementis acta ſe defenſurum in ea ſacerdotij cauſa prolixè polliceretur. Sed Napus tanto cum honore apparatuque Pontificem Mediolani ſuſcepit, tantaque liberalitate abeuntem in Galliam eſt proſecutus, vt pontifex eius ſacerdotij controuerſiam, non prius ſe cogniturum diceret, quàm peracto Lugduni concilio, in Italiam reuerteretur: Raimundumque ſubinde in gratiam Napi fratris totiuſque Turrianæ domus Aquileienſem patriarcham crearit. Hic erat epiſcopus Comenſis multa morum grauitate, ſed profunda ambitione, & nefaria ſimulatione inſignis: ab eo enim in id ſcelus tota familia conſpirante, ſummiſſos percuſſores ferunt, qui Othonem Placentiæ in aula Pontificis obuerſantem, obſeruatis veſtigijs obtruncarent: ſed ille per ſeruum ex cauponariæ mulieris indicio inſidias ſubodoratus, noctu iter arripuit, Lugdunumq; contendit. Refert Stephanardus Flamma, qui eam hiſtoriam carmine conſcripſit, Pontificem ipſum (quod vix credibile eſt) nefarij cōſilij cōſcium fuiſſe: &, quod fortaſſe pro falſo eſſet omittendū, niſi & tum & poſtea quantū vita ſuperfuit, Othoni animū plane hoſtilē, & quo lethalius noceret, inſidioſis honeſtorū verborū colori

bus conuelatum oſtendiſſet. Ita his Othonem à gladijs Turrianorum Fortuna ſeruauit, ſemel in æde Ambroſiana dum Octauiano cardinali adeſſet, quærıtantibus eum Turrianorum ſatellitibus vſque ad latrinarum receſſus: iterum ad Placentiam. Peracto Lugduni concilio, & compoſita duorum Cæſarum controuerſia, decretoque nouarum copiarum ſupplemento ad inſtaurandum in Aſia bellum, Gregorius in Italiam eſt reuerſus comitante Othone, qui ſpei optimæ plenus ex præclara eius pollicitatione, diu exoptatum æquiſsimis poſtulatis ſuis exitum expectabat. Sed Pontifex iam planè Turrianæ factionis effectus, Othonem occultè adorat tanquam creditorem, & æqua poſcentem, palam tamen multo cum verborum honore veluti gentilem beneuolumque ſuum, vti bene ſperaret hortabatur. Adcurrerant ad Othonem viri Patritij, amicorumque affinium clientumque numerus indies apud eum augebatur. Quo illuſtri comitatu Pontificis aula frequentior atque ornatior reddebatur: nemoque iam exulum erat, qui non planè ſperaret propenſione ſtudioque Pontificis Turrianos Archiepiſcopum eſſe recepturos. Iam enim Franciſcus Septarienſis quem populus delegerat, vt Turrianorum potentiam authoritatemque minueret, tædio turbulentæ contentionis, ſponte ſe abdicans ad religioſi ocij quietem ſe contulerat. Cæterùm Gregorius ab Alpibus deſcendens, Othoni nihil tale expectanti præcepit, vt Bugellæ Vercellenſis agri oppido ſubſiſteret, ne eius aduentu ad vrbem Mediolanum ea omnia, quæ de compoſitione paceque exulum prolixè tractata fuerant, noua Turrianorum ſuſpicione aut iracundia turbarentur. Paruit Otho extrema compulſus neceſsitate, in oculto gemens & ſæpe ſuſpirans, nec tamen animum deſpondens. Paucis inde diebus Pontifex ipſo Patriarcha Raimundo ornatiſsimè lætiſsimeque excipiente, cum Mediolanum ingrederetur, feſta fronde atque auleis conueſtitæ erant regiones. Napus & Franciſcus qui honoris cauſa ab æquis deſilierant, aſtantes fræno Pontificis equum deducebant, vmbella ſerica denis haſtis à Turriana iuuentute præferebatur. Quibus obſequijs alijſque muneribus Pontifex haud dubie traductus in partes, & ab Othone diductus, ita demum Mediolano exceſsit, vt cum multa præfatione inanium verborum, æquiſsimam ſibi videri Othonis cauſam dictitaret, ſed eius controuerſiæ iudicium in aliud tempus eſſe differendum: quòd nequaquam è Republica Chriſtiana fore videretur, ſi Turrianarum rerum ſtatum, reducto potenti æmulo perturbaret, quando ij potentia virtuteque animi magnis regni regibus æquarentur, queis fœdere & amicitia eſſent coniuncti, colerentque ſingulari officio ac pietate pontificiæ maieſtatis nomen, idque armis impigrè defenderent aduerſus Gibellinos, quorum inter principes, Otho præcipuus eſſe cenſeretur. Res enim tum in Italia aduentu Caroli regis eò deductæ erant deteſtabili populorum omnium inſania, vt cunctæ ciuitates diris factionibus laborarent. Guelfi à pontificibus ſtabant, quorum defenſores erant Galli: Germanis alteri ſtudebant, qui Gibellini vocabantur. Hi magna ex parte nobiliores familias ad ſe pertraxerant: populares verò familiæ & plebs nouique homines Romanorum pontificum iura tuebantur. At patritij ſuperiorum Cæſarum militiæ adſcripti poſt emerita ſtipendia clari potentesque euaſerant, quum imperatorum be-

gnitate

nignitate prædijs, oppidis, portorijs, aquarumque iuribus donarentur, ſpecioſisque nominibus acceptis, aurati equites, Valuaſores, Capitanei, & Comites appellarentur. His vti Cæſarum beneficiarijs mos erat pro inſigni Romanam aquilam geſtare, ingredienti Italiam nouo Cæſari adeſſe, præſtare operam militarem, nouoſque honores perpetuis officijs promereri. Ita honeſtati priuilegijs, & exempti ab communi foro iuriſdicundi, inferiores populi claſſes, plebemque ipſam ſeruilem in modum deſpectui atque ludibrio habere, & ſæpe, ſi iuſſa tardè faceſſeret, contumelijs atque verberibus mulctare conſueuerant. Et quo nihil acerbius videbatur, vigebat iniqua lex, haud dubiè ad iniuriam populi promulgata: qua lege ſi quis è plebe à patritio eſſet interfectus, paucis aſſibus ea capitis pœna ſolueretur. Huius legis iniquitas aliquandiu tolerata, ad extremum plebis animos adeo vehementer extimulauit, vt vi atque armis eam reſcinderet, & nobiles ducibus *Turrianis* perſequeretur. Nihil deinde medium aut æquabile plebs volebat, cùm arma teneret, & vindicandas ſuperiorum temporum iniurias arbitraretur, fruſtra etiam patritijs priorem licentiam ſuam moderantibus. Ea enim impotenter dominari quàm ex æquo iniurias propulſare malebat. Ea contentio Turrianos (vti ſupra docuimus) in ciuitate prætores & principes, ac demum recrudeſcente inteſtino malo, belli duces & dominos fecit: tantaque demum fuit imperitæ plebis inſania, vt odio nobilitatis quam vrbe pepulerat cauſa recuperandæ libertatis, nouæ demum & præduræ quidem ſeruitutis iugum, æquo animo perferret. Cùm iam Turriani ſublata publici conſilij poteſtate, cuncta pacis & belli munia ad arbitrium ſuum reuocaſſent, & vt imperij opes validius confirmarent, in partes Caroli regis, & pontificum conceſſerant, mutuisque fœderibus initis, in eam curam euigilabant, vt Germani Cæſares Italiæ finibus arcerentur, Gibellinos vbique perderent, infirmarentque eorum vires qui à Cæſaribus opem implorarent. Per hunc modum Roma, Neapoli, Florentia, atque Mediolano exacta proſcriptaque nobilitas errabat, conſilij inops, perculſa metu, attrita opibus. Ex aduerſo autem pontificij imperij maieſtas, percolente tuenteque Carolo, atque adiuuantibus Turrianis authoritate viribusque florebat. Sed neceſſe erat ſacroſanctos principes qui vti omnium parentes Chriſtiana profeſſione ad componendam pacem medij æquiſſimique arbitri eſſe deberent, factiones ſequi, & quod propè impium videri poterat, ſeſe Guelfarum partium principes profiteri. His de cauſis Gregorius vt temporibus ſeruiret, præſentique otio conſuleret, Othonis & totius nobilitatis obliuiſcendum exiſtimauit. Verùm ad inanem iuſtitiæ ſpeciem poſtulauit, vt Archiepiſcopatus iura, atque item oppidorum & agrorum reditus ad exilij ſolatium Othoni redderentur. Vix credibile videri poterat Othonem, qui eximia Vrbani liberalitate creatus præſul, ſingularique demum Clementis ſtudio in repetenda dignitatis ſede vſus fuiſſet, ab eo demum qui & gentilis eſſet, & amiciſſimus putaretur, deſeri & eludi penitus hoſtiliterque traduci. Sed in Othone ea vis conſtantiæ virilis exactæque prudentiæ erat, aſperrimarum rerum vſu, & prouectæ iam ætatis curſu confirmata, vt tum maximè ſperare inciperet, quum cæteri exules animum deſpondere viderentur. In ſummis enim egregiè educati

hominis dotibus reponebat, non frangi animo in aduerſis, putare fortunam viuida virtute inferiorem, eamque contemnere vti penitus inſtabilẽ, atque ideo quum aucrſa tam diu eſſet, non multo poſt in complexum com mutata libidine redituram. In eo animi habitu quum aliquandiu ad Bugellam ſubſtitiſſet, intentusque in omnes rerum nouarum motus, aliquam efferendi ſeſe, & renouandi belli occaſionem circunſpectaret, Gregorius Aretij deceſſiſſe nunciatur. Nec mora ad eam famam patritia gens circumqua que ex infelicitate belli diſsipata, ad Othonem coit, in communi conſulitur: & cum duce militari atque opulento, qui afflictas res atque humi proſtratas erigeret, maxime opus eſſet, Gothifredus Languſcus deligitur. Hic erat natalium atque opum claritate apud Ticinenſes facile princeps, gloriæ & imperij auidus, & quo maxime placebat, Turriano nomini apprime infenſus. Nemo enim è Ciſalpina Gallia non ſuſpectabat Napi opes, vti in immenſum adauctas, coniunctasque Apulo regi, Romanoque Pontifici, quodque finitimos terrere poterat, noui etiam Cæſaris amicitia atque præſidio confirmatas. Bergomum enim, Cremam, Comum, Laudemque Pompeiam, Turriani certo iure in poteſtatem redegerant, interque Ticinum & Abduam, atque in propinqua Rhæticis alpibus Volturena valle, expugnatis & exciſis nobilium arcibus, cuncta ſubegerant. Itaque Languſcus ampliſsimis patritiorũ pollicitationibus oneratus (eum enim Mediolani Prætorem cum militari imperio, opimisque ſtipendijs deſignabant) & ſuo fatali iudicio inductus, ſe partium ducem futurum profitetur. Euocat vndique veteranos, & è Laumellino agro loricatas cohortes, ſagittarioſque item ex Liguria mercede conducit: ante omnia equitatui ſtudet, vt Germanorum turmis reſiſtat. Paucis diebus in eo apparatu conſumptis, & ſublatis ſignis ad Verbanum lacum proficiſcitur. Nullum fuit in ea Præfectura oppidum, quod non ſtatim aperiret portas. Erat enim in eo tractatu Viceecomitum familia admodum potens & illuſtris, & iam erat cunctis inuiſa Turrianorum acerbitas, qui ſuperiore bello, præda & cæde aduerſariorum non contenti, etiam in ipſa tecta & ſegetes igne ſæuierant. Itaque Arona & Angleria ſtatim recipiuntur. Otho ipſe cum valida manu in Seprienſem regionem irrumpit, ea intercincta Ticino atque Olona omnibus ad Verbanum vſque vicis atque oppidis florens extenditur, ab' oppidoque Seprio nomen ducit. Hoc Othoniani facile expugnant, & eo capto late vndique excurſiones fiunt, magnusque timor finitimis pagis incutitur.

Tum vero Napus à fœderatis ſocijsque ciuitatibus auxilia parare, equos militares mutuo acceptos, & è domeſtico ſtabulo fidis & fortibus amicis diſtribuere, vrbanam legionem ad Carrocij tutelam, ea ſeueritate atque eo ordine deſcribere, vt octo tribus (tot enim erant vrbis portæ) ſuffragio ſuo totidem, quos maxime putarent acres & impigros, ſingularum cohortium tribunos pronunciarent, tribuni eligerent Centuriones, ij vero eos qui pari delectu Decurias ſacramento rogatas mulcta impoſita ad vexillum vocarent. His celeriter adminiſtratis Caſſonum filium cum Germanorum turmis præmittit, qui effuſo & vaganti hoſti occurrat, ac cõfeſtim vrbe cum Carroccio paludatus egreditur, cura vrbanarum rerum Franciſco fratri demãdata. Is diligẽter vrbẽ nouo præſidio muniuit, ſuſpectos relegauit, dubijs

obſides

obſides imperauit, circumſcripſit etiam metu & pœna nonnullos qui ſpiritu, gratia, opibus valebant. Interim Napus cum graui peditum agmine Angleriam ire pergens, quartis caſtris ad Guaſſeram amnem peruenit. labitur is ex proximis vallibus in Verbanum, ſaxoſo paſsim impeditoque alueo & cum imbribus intumeſcit minimè vadoſo. Iam Gothifredus cognito hoſtium aduentu, in aduerſa ripa aciem direxerat, prouectusque equo vt cuncta oculis perluſtraret, ineundi prælij occaſionem expectabat, eo animo vt hoſtes vadum petris atque virgultis impeditum ingredientes, adorire tur. Non dubitauit Caſſonus qui tribus fermè ſtadijs ſuſequentem cum pedeſtribus copijs patrem anteibat, Germanos per ſe pugnandi auidos cohortari atque incitare, vt contra hoſtes confetis turmis prouolarent. Erat in prima fronte præmio excitus à Caſſono Hantius Lauſer, Germanorũ dux, armis criſtisque conſpicuus. Hunc inſolenter traiecto alueo ante alios pugnam cientem, Languſcus ipſe pari alacritate concitato equo inuaſit, haſtaque *transfixit*. Quo ſtrato Languſcani clamore ſublato victoriam ingeminant. tumultuarioque procurſu in Germanos deferuntur. Fit acre in uado certamen humili tum admodum profluente: Baliſtarij Ligures in denſatos hoſtes ſagittas excutiunt: equites pediteſque miſcentur. Erat iam de Germanis magna ex parte vulneratis parta victoria, quum Languſcus terrefacto equo in tenacem aluei voraginem abreptus, ab hoſtibus capitur. Nec mora Germani commutata fortuna conglobantur: Languſcanis amiſſo duce animus concidit. Appropinquat Napus, totaque mole copiarum impreſſionem facit. Funduntur Othoniani viribus atque animis impares: inſequitur fugientes recens equitatus: magna cædes editur: Nobilium ala Theobaldo Vicecomite acriter depugnante aliquandiu reſtitit, & dum ſe in æquiorem locum ſubducere properat circumuenta à Caſſono cæditur. In ea receptus iniquitate Theobaldus ipſe & cum eo vinginti duo Patritij capiuntur. Ferunt Napum filij virtute lætantem præ gaudio lachrymas tenere nequiuiſſe: quando ea victoria vnius horæ momento parta, magno timori ſummisque periculis & præduris laboribus finem attuliſſet. Franciſcus Turrianus qui Mediolani ipſo plebis Tribunatu ſuperbus, & populi & libertatis deſenſor appellari uolebat, quum rei feliciter geſtæ nuncium accepiſſet, eiſerque rogatus ſententiam de captiuis, crudeliſsimè reſcripſit, aſſerens cuncta ſimul Hydræ capita enſe recidenda, ne renata venenum rurſus effundant. Contrà Caſſonus generoſo conſilio in victoria nobili virtute parta, clementiæ laudem quærens, ne ſupplicium de Patritijs iure belli captis ſumeretur, obnixè deprecari. Sed Napus iampridem Emberræ ſæuitia, extra aciem patritio ſanguine cruentatus, laudata, ſed eluſa filij lenitate, in duriorem partem inclinauit, depoſcentibus præſertim Germanis truci cum fremitu, vt in vindictam interfecti eorum ducis, Gothifredus necaretur. Nec multò poſt Napus vt lege ageretur dira voce pronunciauit, atque ita ad Galaratum oppidum duo & viginti inſignes patritij, ante alios & Languſcus dux ipſe & Theobaldus, nefariorum hominum more, ſecuri percutiuntur: & quod inuidiam adauxit ceruicibus tantorum procerum, ad paluſtri temonem ludibrio quodam appoſitis, atq; ibi repetito ſæpe ictu, ſæuiſsimè detruncatis. Erat Theobaldus Andreo

cio Ohtonis fratre genitus,ſua virtute & ſpecie corporis,ſed multo magis felici prole clariſsimus: reliquit enim Matthæum filium,qui poſtea ob virtutem,Magni cognomen adeptus, Imperium ab Othone acceptum cum admirabili laude in poſteros propagauit. Id execrabile facinus non lege militari,ſed immani patratum rabie,nobiliſsimos quoſque & inter primos Languſcæ familiæ proceres, aduerſus Turrianos vehementiſsimè concitauit, adeo vt non toto planè exacto trienn ij ſpatio,parem omnino cladem Turrianis,funeſta admodum illata calamitate rependerint. Otho mœſtus,vti domeſtico publiceque ictus vulnere,è Seprio in Vercellenſem refugit agrum, diu indignam Theobaldi necem lachrymis proſecutus: toto antem tempore nunquam animo ſeſe demittens,ſed hilari vultu acceptæ cladis mœrorem ſemper occultans, graui oratione patritijs oſtendebat, Deos immortales nefario Turrianorum ſcelere permotos occaſionem renouandi feliciterque conficiendi belli proculdubio præbituros. Nec multi effluxere menſes, quum ad excitandos animos initium præbuit populus Comenſis,acerbitate prætoris ad arma concitatus. Is erat Accurſius Cutica, vir ingenio rapaci, factioſo, & quod à liberis hominibus ferri non poterat, agreſti quadam ferocia ſuperbo: eum ſibi in prætura ſuffecerat Napus,idque facilè impetrarat pro amiciſsimo homine & Patritijs maximè infenſo: in hoc etiam Comenſes pari obſequio remuneratus,quum pariter Corradinum Lauizarium Vitanarum partium principem, Mediolanenſi prætura eodem tempore ornaſſet. In hunc auarè atque inſolenter ius dicentem,quum fortè iuueni è Ruſcona familia ad tribunal liberius locuto,manus inijceret,populus impetum fecit,fugatumque & in prætorio obſeſſum cœpit. Poſt id factum Decuriones ad Napum ſcripſere,vt ſi Accurſium incolumen & dimiſſum vellet,ipſis honeſta permutatione Simon Locarnas remitteretur. Hunc ciuili bello captum Turriani ad ignominiam & cruciatum,clatrata in cauea feræ beſtiæ more concluſerant, ſeptimumque iam annum tetro ſquallore & ſorda alluuie deformem ac miſerum adſeruabant. Erat Simon è Muralta familia Comi admodum nobili, quæ originem à Locarno Verbani lacus oppido deducebat, ob id à Corio, Merulaque ſcriptoribus, Locarnas appellatus, vir ingentis profectò animi, & proceri robuſtique corporis, atque vtraque fortuna ſua clarus, ſed iniuriæ vindicta maximè illuſtris. Viſitur hodie Comi lapideum eius ſepulchrum ſuperſtante equeſtri imagine ad veſtibulum Abundianæ Baſilicæ. Porrò Napus amiciſsimi hominis periculo permotus, Simonem cauea eduxit, vti etiam contracto iam morbo non multò poſt, aliqua vitæ aut aeris intemperie moriturum, improbante plurimum Franciſco & prædicante,Simonem ſuo aſtu viam aliquando reperturum, qua diuturni carceris contumeliam vlciſceretur. Cæterùm ea conditione Simon eſt deductus,vti iuraret nunquam ſe aduerſus Turrianos arma laturum: ſed eius iuriſiurandi fidem,vti ſumma expreſſam neceſſitate non multis inde diebus eluſit, & quum inhumani carceris memoriam animo deponendam minimè exiſtimaret, grauibus apud veteres amicos habitis conſilijs ad Othonem eſt profectus. Eius viri aduentu erexit ſeſe in nouam ſpem Otho,coiuereque ſubinde patritiæ gentis reliquiæ: nam hominem per ſe diuitijs & clientelis validum, efferatoque animo ſtudij vires omnes ad oppugnandos

Turrianos

Turrianos effundentem magna exulum multitudo ſequebatur. Apparebat enim Comenſes Simone authore in Patritiorum partes eſſe tranſituros, quando iam à Turranis ad ſingulare eius beneficium rebellaſſent. Dum arma,equi, militesque parantur apud Vercellas, Otho per ſpeculatores didicit, caſtrum Seprium de quo toties pugnatum fuerat exiguo præſidio & nulla propè cura cuſtodiri:nam toties deuictis profligatiſque hoſtibus,Turriani, vti in nullo metu, alendi præſidiarij militis ſumptum, cuſtodes verò excubiarum diligentiam & ipſi remiſerant. Itaque maturandum ratus Otho Ticinum traijcit, delatúſque intempeſta nocte ad portas, & oppidum & arcem cepit. Paucis inde diebus aucto exercitu, totam eam regionem peruagatus finitimis Mediolano vicis magnam vti ex improuiſo hoſte trepidationem intulit. Ad eius rei geſtæ nuncium Napus cum ſua vetere vrbana legione, Caſſonoque filio & Germanorum alis vrbe egreditur, cæteras auxiliares copias ſubſequi iubet. Cæterùm dolore ſimul atque ira angebatur, quòd hoſtes toties ſuperati cæſique adeo inſolenter ſeſe efferrent, nec ſuperioris cladis exemplo,extrema ſupplicia formidarent. Sed in Othonem toto animo erat intentus, quem ſi aliquo caſu fortuna deſereret, eo ſemel oppreſſo patritios facilè debellari, delerique poſſe iudicabat. Appropinquante Napo, celeriter ex belli ratione Othoniani ad ſigna reuertuntur.

Iuxta oppidum Seprium caſtra muniunt,murum oppidi atque item arcem præſidio firmant, eo conſilio vt freti Seprienſium commeatu, & tuti vallo, præferocis hoſtis impetum fruſtrentur. Quum aliquot diebus minutis prælijs laceſſendo, leuem armaturam exercuiſſent, Napus è proximis caſtris ad oppugnandam arcem ſcalas & machinas protulit, inſtructaque legione, et equitatu in præſidijs collocato, mœnibus ſucceſsit, ratus ſe potiturum arce: aut ſi Otho ferendæ opis cauſa caſtris egrederetur, æquo in loco iuſta acie certaturum. Quum aliquot horis vtrinque accerrimè certatum eſſet ad murum, comminutiſque ſcalis, & multis vulneribus acceptis, Turriani decidentium lapidum, tignorumque pondera vix ſuſtinerent, viſa eſt Othoni occaſio rei bene gerendæ, communicatoque conſilio, cunctiſque approbantibus oppido & caſtris in hoſtes erupit,tanto impetu vt pulſis & perturbatis primis,tota Mediolanenſium legio in fugam verteretur,eaque vis repentini timoris apud feſſos ſauciosque, & de arcis expugnatione deſperantes fuit, vt neque Napus, neque Caſſonus conturbato à fugientibus equitatu, opem fuſis atque perterritis afferre potuerint. In ea fuga Otho clementiæ nomen quærens,orabat ſuos vt à ſanguine ciuium temperarent. Sed haud facilè continere frænareque eorum ferociam poterat, qui amicos propinquosque ſuos crudeliter extra aciem interfectos vlciſci properabant. Conſeruauit tamen multos:nam niſi maturius receptui ceciniſſet, quàm nox inſtaret, vſque ad caſtra fœdæ fugæ & trepidationis plena, iratorum patritiorum gladij cum magna hoſtium cæde perueniſſent. Agnouêre Mediolanenſes lenitatem Antiſtitis ſui. Sed Napus eius fugæ ignominiam animo minimè ferens vbi perterritos confirmauit, cohortante Caſſono, vt amiſſum decus celeritate atque audacia ſarciretur, præcepit præfectis vt corpora atque animos ad pugnam pararent: ſtatuiſſe enim intra paucas horas hoſtem nec opinantem, & ab recenti rerum ſucceſſu incautum adoriri. Ita ea nocte in

ſomnis Napus,in albeſcente cœlo ad hoſtes contendit,tanta celeritate, vt Othoniani vix arma induere equoſque frænare potuerint. Dimicatum eſt aliquandiu ad vallum irrumpẽte vndique hoſte, & repugnantibus ſatis conſtanter qui pro cuſtodia caſtrorum in fronte excubabant,ſed reliquas cohortes ægrè ſuſtinentes, nec ſatis conglobatas ex tranſuerſo Germani denſatis cuneis facilè perruperunt. Quo conſpecto reliquus peditatus, itemque equites effuſi caſtris atque oppido,protinus in fugam ſe coniecere. Ita propè ſine vulnere perrupta & direpta caſtra, plurimi capti, cæſi pauci, adeò eius fugæ fœdo euentu vt non facile appareret vtris nam Fortuna humanis cœptis illudens,intra ſpatium ſeptem horarum plus dedecoris,aut militaris laudis attuliſſet. Otho premente vndique hoſte inter tela volantia periculo elapſus, cum magna parte equitatus ex fuga Comum peruenit. Eum Comenſes neque intra vrbem recipere, neque vt diu in ſuburbanis ædificijs ſubſiſteret,pati voluerunt,ne Turrianus victor,à quo iam planè defecerant, admoto exercitu per cauſam perſequendi hoſtis,ipſorum agros euaſtaret. Præbuere tamen benignè & largiter commeatum, atque item ſarcinaria iumenta, & peritos itinerum duces: quorum fideli opera vſus Otho, ad ſeptimum lapidem, Luragum caſtellum primò petijt, atque inde profectus ſuperato Lugani lacu, ad Zornigium ſubalpinum pagum contendit. In eo loco admodum tuto & ſylueſtri, aliquot dierum quiete recreatus, ad amicos literas dedit, vt de ſua ſalute receptuque certiores redderentur. Sed non multò pòſt inopia & egeſtate impulſus deflexit ad Canobium inſigne & opulentum in ripa Verbani oppidum. Ibi Otho admirabili facundia ſua vſus oppidanos claudentes primò portas, mox bidui tantùm moram feſſo agmini concedentes adeo appoſitè feliciterque permulſit, vt repræſentata hoſtium ſuorum crudelitate, in amicitiam eos ſuam fœduſque pertraxerit. Nec multò pòſt coiuere rurſus Patritij exules fermè omnes: nam vbi fama perlatum eſt,Othonem benignè amiceque acceptum Canobij conſtitiſſe, vnuſquiſque vel inermis vel ſeminudus ex fuga,atque ab hoſtium caſtris ad eum contendebat. Nam Turriani captiuos contenti ſpolijs ſtatim dimiſerant,ne qui felicitate in paranda victoria præſtitiſſent,humanitate vinci viderentur. Affuit & Simon Locarnas inuſitato tramitum flexu ex fuga ſeruatus: agitatumque ſubindè eſt de renouando bello, & maiore quidem ſpe, maioreque apparatu, adeò vt vix credibile videatur, Othonem tantos geſſiſſe ſpiritus, neque vnquam tot aduerſis caſibus ſuccubuiſſe: qui iam quinquies bello victus, tot propinquis & clientibus ſæuitia hoſtium amiſſis,ſummaque pecuniæ, & rerum omnium inopia circumuentus, neque ipſe conquieſceret, neque hoſtes ocio frui diuque victorijs lætari pateretur. Erat enim iam planè quinque & ſexaginta natus annos, ſed viridi admodum viuacique ſenecta,atque aduerſus omnem algoris æſtuſque contumeliam indomita. Sed fatale ei erat Fortunam vel improbè ſemper cœptis illudentem,patientia & magnitudine animi ſuperare, exercereque ſe perẽni vigilia ijs cogitationibus atque conſilijs, quibus dignitatem & patriam recuperaret, & poſteris cum inſigni gloria latè imperium traderet. Inuenio apud ineptum quidem, ſed non iniucundum, verſibus rerum ſcriptorem, ab his familijs quæ in Apennini atque Alpium tractu nobilitate, diuitijſque flore

bant, Othonem temperantia altitudineque ingenij & pietate venerabile, benignè ac liberaliter fuiſſe adiutum. Fuere inter cæteros Solarij, Rotarij, Maleſpinæ, Scarampi & Valpergæ, qui in apparatum belli equos, arma, tela, quadrigas, commeatum omnis generis, veſtem, pecuniam contulerunt. Apud generoſas enim gentes quodam miſericordiæ genere animos permouebat ea Fortunæ iniquitas, qua tot patritij diu exterrores acerbeque proſcripti, ad luctuoſam egeſtatem peruenerant, quando iam nihil eis vſquequaque afflictis, præter ſpem rubiginoſaque arma ſupererat. Nec defuere voluntarij milites ab Aſta colonia, Taurino, Eporœdia, Auguſta prætoria, Vercellis atque Nouaria. Guliermus quoque Montis ferrati Regulus in ſocietatem certo fœdere accitus eſt: quo duce ſuperioribus annis Hiſpanorum aduentu, Othonem & Burrum cum Turrianis infeliciter dimicaſſe demonſtratum eſt. Subegerat hic in Montis ferrati regione complura oppida, Albam & Aquas Statiellas, & Alexandriam, poſtremoque Derthonam imperio ſuo adiecerat: potens æque atque impiger habebatur: bella ex bellis libenter ſerebat, vt is qui apud eum erat exercitus, ex reliquijs Hiſpanorum (eorum enim aliquot in Italia remanſerant) & ex fortiſsimo quoque confectus perpetuis ſtipendijs aleretur. Comparatis autem copijs, terminatisque conſilijs, ſtatuere vt Simon Locarnas naualibus præeſſet copijs, Guliermus cum terreſtri exercitu ad Verbanum progrederetur. Exornarat claſſem validam Simon, totamque oram ad Othonis ſtudia conuerterat. Stabat à Turrianis Angleria, ad eam Otho & Simon deuehuntur. oppidani refugiente in arcem præſidio ſe dedunt: arx vti ex ruinis temere & negligenter refecta quum machinas non perferret, certa pactione recipitur. Tum verò ad Aronam naualibus terreſtribusque ſimul admotis copijs bellum transfertur. Arona & Angleria interiacente Verbano, qua Ticinus effunditur, Sextanæ atque Abidenæ arcium in Helleſponto ſimilitudinem reddunt. Sed Arona ſicuti nobilitate inferior, ita opportunitate loci, ſituſque munitione celebrior exiſtimatur. In ea oppugnanda quum aliquot dies contriuiſſet Guliermus agendis maioribus baliſtis, quibus tecta introrſus lapidum cumulis proruerer, & è claſſe Otho & Locarnas ædificatis more maritimarum triremium in ſummitate mali amplioribus caueis, atque inde ſcorpionum ingentium verutis muri pinnas defenſoribus nudarent, præſidij milites & periculo ſuo & oppidanorum lachrymis permoti, ea conditione deditionem fecerunt, vt niſi triduo opem ferret Turrianus, ipſi arcem atque oppidum relinquerent. Vix dum confectæ erant deditionis tabulæ, obſideſque recepti, quum Caſſonus Ticino ſuperato, quadrato peditum agmine & præmiſſis Germanis aduentare nunciatur. Tum verò impigrè aciem inſtruit Guliermus, è claſſe promptiſſimi propugnatores terreſtribus copijs ſe coniungunt, editiorem occupant locum, frontemque maximè veterano atque armato milite firmant. Sed Caſſonus coniectura iudicans validiores cohortes equitumque turmas in fronte fuiſſe conſtitutas, ex duabus Germanorum alis alteram in dextra coniunctam legioni conſiſtere iubet, in qua Muſca eius frater, & Andreas atque Hereccus patrueles curabant: alteram ipſe obliquo flexu in latus & terga hoſtium duxit. hæc in lixas ignobileſque manipulos inuecta magnum tumultum ab tergo excitauit, adeo vt Germani cæ-

dendo, ſternendoque obuios in interiora caſtrorum penetrarint: coactuſque ſit Guliermus nondum contracta in fronte pugna, equitatum ſuum cõuertere, opponereque Germanis, qui fœda ſtrage cuncta compleuerant. Sed dum Germanorum audacia reprimitur, prœliumque atrox in medio miſcetur, tota acies reſpectare ac mox nutantibus vexillis circum agere ſeſe trepidanter cœpit. Non defuit occaſioni Caſſonus, ſtatimque iuſsit alteram alam, relicta legione in frontem procurrere. Ea vis irrumpentium fuit, vt priuſquam Turriani pedites appropinquarent, Guliermus ancipiti acie circumuentus funderetur, atque vniuerſi terga darent: ex fugientibus complures, claſsis peropportune adpulſa littori excepit, minoreque ob id cæde Turrianus victoria eſt potitus, quod pedeſtres copiæ tardius appropinquantes in vacua caſtra impetum fecerant: prædam autem quæ alioqui exigua non erat nobilitauit Gulierni tentorium Mauriſiaco opere acu pictum, cum inſtrumento militari admodum luculento, quo olim à ſocero Hiſpaniæ rege donatus fuerat. At Guliermus perrumpens cum equitatu Ticinum iter intendit: Otho & Simon diuerſis itineribus cum reliquijs profligati exercitus, hic Comum, ille Nouariam ſe receperunt. Rebellarant (vt diximus) à Turrianis Comenſes Accurſio Cutica prætore, Simoneque recepto, neque tamen ad patritios defecerant: medios enim ſe gerere, & neutris ſtudere malebant, quàm Turrianos iam planè victores, grauioribus iniurijs atque offenſionibus aduerſum ſe concitare. & magnopere Turrianis fauebat Vitana factio, quæ iam pridem Philippo opem ferente Ruſconam armis deuictam principatu deiecerat. Vbi igitur Simon aduenit concionando paſſim, cœpit Othonem & patritios primoribus ciuium obnixè commendare, vti indignè pulſos domo, proſcriptoſque & crudeliſsimè à plebeis hominibus diuexatos. Quem inquit exitum conſilijs noſtris expectamus poſteaquam defecimus? niſi vt aut acre bellum geramus, aut inſolentiſsimo Tyranno ſeruiamus, & ab his trucidemur, qui maioribus noſtris patria expulſis tecta huius vrbis & mœnia in cineres redegerunt. Concordia nunc maximè opus eſt ciues, vt libertatem cum dignitate tueamur. Otho ſupplex, & patritia gens orant, vt noſtra ope in patriam reducantur: ad id vires abundè ſuperſunt, vt omnia maturè atque feliciter confici poſſe ſperemus, dum Turrianus debellatum putat, & ſolutus metu victoria ſua ſuperbè lætatur. Erat Simon vehementi eloquentia, & ea quidem authoritati atque opibus equali, ipſaque carceris calamitate clarior euaſerat, cuius indignitas multorum animos ita permouerat, vt Turriani non mediocri inuidia deflagrarent. Eo modo Comenſes tumultuario ſtudio & ſubita quadam acclamatione, Othoni, patritijſque adhærendum decernunt: ſed ſtatim ne per Decuriones decretum ſcriberetur, ambo vrbis Coſules obſtitere, Henricus ſcilicet Aduocatus, & Gaſpar Ficanus Vitanæ principes factionis. His ſeſe oppoſuit Ioannes vrbis Epiſcopus, qui Othonem ſtudioſè admodum colebat, patritiorumque exulum cauſam inſigni pietate ardoreque ſuſcipiendam arbitrabatur. Ita tumultu exorto diuiſus in duas factiones populus, arma corripuit, mediaque in vrbe atrociter eſt dimicatum. Lucterius Ruſca & Simon, aduerſarios è foro multis illatis vulneribus in Prætorianas ædes compulerũt, continuatoque certamine prætorio atque vrbe, captis Conſulibus eiecerunt.

Nec

Nec multò pòſt conſtituta ad arbitrium Republica & exciſis Vitanorum turribus, Otho è Nouaria publicis literis eſt euocatus. Is primus dies Othoni è tantis calamitatibus felix illuxit: nam ab eo dehinc die, vti rerum ſcriptores referunt, fortuna Turrianis nuſquam arridens eos è tanto faſtigio continenter detraxit. Exceptus eſt Otho à Ioanne Comenſi epiſcopo, ſingulari cum honore, priuatimque pecunia ad exornandas copias eſt adiutus. Cæterùm Lucterius & Simon conquiſitis vndique equitibus, atque item ſagittarijs & ſcutatis cohortibus è Verbano & Lario, Luganoque & Belitiona, armataque etiam in primis Comenſium iuuentute iuſtum propè exercitum coegere. Interea Otho exulesque patritij ad ſe Comum acciuere Ricardum Languſcum Laumelli comitem, virum bello acerrimum & Turrianis ex Gothifredi fratris nece vehementer infenſum. Adduxerat is veteranam cataphractorum alam, ex his qui ſub fratre meruerant, ſtatimque ei omnium copiarum imperium magno aſſenſu delatum eſt. His comparatis Otho concionatus ad Comenſes, gratias cunctis eorum ordinibus humaniter egit, quòd liberali & egregia voluntate defendendas ipſius iniurias opportunè ſuſcepiſſent, militaremque operam promptiſſimis animis præſtarent aduerſus Turrianos impios execrabilesque homines, atque ob id toties à ſummis Pontificibus inferorum pœnis cruciatibuſque deuotos: cuius ſtudij immortalisque beneficij memoriam, nunquam eſſet è memoria deleturus. Ioannes vrbis epiſcopus ad hæc totius populi nomine reſpondit, ea mente Comenſes eius optimæ cauſæ ſtudio adductos ſumpſiſſe arma, vt proficiſcētem ad patriam ſacratamque ſedem ſuam eductis vexillis ſequerentur, fierentque eius victoriæ ſocij atque participes, quam Dij iuſtitiæ defenſores vltoresque nefariæ tyrannidis aduerſus impios & iniquos homines pollicerentur. Proinde læto animo in hoſtes contenderet. Ipſos enim ſi bellum extraheretur, ſocietatis initæ fidem atque amicitiam conſtantiſsimè ſeruaturos: Nec multò pòſt Otho profectus ad Liciniforum poſuit caſtra. Ea vrbs quondam inſignis & nota Ptolemæi temporibus, in minores abijt pagos, dilapſo, vti videre eſt, Eupyli piſcoſo lacu, in cuius ripa peramœnæ fertilitatis Liciniforum adiacebat, eius regionis tractum corrupto vocabulo Incini plebem vocabant. Aſſerunt nonnulli ex vehementi terræ motu Eupylum cæco hiatu terræ hauſtum ſubſediſſe, profundioribuſque inæqualis aluei locis, reliquiſſe exiguos quinque lacus, è quibus Lamber amnis emittitur. Eius incolæ Othonianos lætis animis exceperunt. At Napus vbi nunciatum eſt Othonem à Comenſibus receptum, vehementique Simonis & Ruſcorum ſtudio adiutum inſtaurare bellum, dixiſſe fertur ad conuiuas ſuperbo ſæuoque ore quum è menſa diſcederet, paruo vt arbitror, labore noſtro, magnum certè negocium agaſonibus noſtris afferemus. Sunt enim nobis horum manibus & exules, & ipſi rebelles infidique Comenſes, latronum more laqueis puniendi: atque ita properantius atque turbidius quàm ſoleret, veluti rapiente fato, in hoſtem porta Iouia copias eduxit. Pridie enim Caſſonum fatali errore præmiſerat cum Germanis equitibus, qui Cantarium quinto ab vrbe Como lapide, opportunum oppidum præoccuparet, ne eo ad excurſiones faciendas hoſtis potiretur, & vt inde ipſe proximos Comenſium agros euaſtaret. Poſuere vitiferis in collibus vrbem Canturiges antiquiſsimi populi, authore Strabone, ſed ea demum mutante

cuncta æuo conſeneſcens, in oppidum abijt. Turrianorum hic erat ordo: præcedebat Pontius Amatus Prætor cum legione vrbana & mercenarijs equitibus: ipſe Napus relicto ad vrbis cuſtodiam Oldrado Tangentio inſequentis anni Prætore deſignato, propinquos omnes amicoſque & familiares citato & diſiuncto agmine ſecum trahebat. Eodem die quo Caſſonus Canturium eſt profectus, Othoniani ad Caracam nobilem olim vrbem ſupra Lambrum deflexere: ea Ptolemæo nota, hodie defectis vltimis literis, antiquum nomen retinet. Quum ibi de inferendo bello à ducibus in conſilio ſententiæ dicerentur, è Decimo vico ſacerdos quidam pernici equa deuectus ad Othonem peruenit. Erat enim Decimi præclarum Othonis nomen: nam ab adoleſcentia ſacris initiatus, ſummum in eo pago ſacerdotium à pontifice impetrarat, vnde poſtea, & in æde maxima Mediolani, & in diui Ambroſi templo canonicas dignitates fuerat conſecutus. Is ſacerdos Othoni nunciauit, Mediolanenſium copias cum Prætore, ipſoſque Turrianos principes, ſub occaſum Solis Decimum perueniſſe, cuncta ibi militari ſtrepitu compleri, & tumultuoſius atque acerbius quàm pro ſociorum conſuetudine milites, tecta, cubilia, ſtabula, pulſatis hoſpitibus, eiectiſque iumentis occupare, nec adeſſe Germanos qui pridie ad Canturium præceſsiſſent: proinde Turrianos ea nocte poſſe deleri, ſi improuiſus confecto per noctem itinere diſperſos atque ſopitos adoriretur. Hoc nuncio maximè lætatus Otho, Dij, inquit, qui à Decimo dignitatis initia præbuerunt, non inani proculdubio loci omine promiſſam nobis de hoſtibus victoriam dabunt: atque ita tota re ad conſiliũ delata, ſingulari omniũ alacritate decernitur, non prætermittendã bene rei gerẽdæ occaſionẽ, & eo quidem ardentius atque audacius, quòd & antea per exploratores de Caſſoni conſilio atque itinere certius cognouerant. Nihil enim æquè metuebant quàm aperto in campo manus conſerere cum Germanis equitibus, quorum vim atque impetum duce præſertim Caſſono, iam tribus in prælijs ferre nequiuiſſent. Otho, vt à cædibus impollutas ſeruaret manus, Ricardo Languſco copiarum imperium dedit, ſuperinduitque ſibi linteam ſtolam, ſacerdotali habitu multis ſtriatam rugis, præferrique ſibi iuſsit argenteam crucem veluti pacato itinere ſacri imperij ſui ſedem aditurus. Magno demum ſilentio de ſecunda vigilia Ricardus caſtra mouit, tribuſque fermè horis ad Serenium vicum eſt peruentum: inde præmiſsi ſpeculatum expediti equites, ducibus agricolis, non multò pòſt renunciauère apud hoſtes, vt in ipſo conticinio accidit, cuncta quieta nocturnique ſilentij plena, conſpici tantùm ſemiextinctorum ignium fulgorem, nec exaudiri caſtrorum fremitum, ita vt nec ad ipſos quidem pagi aditus frequentium vigilium ſtationes eſſe iudicarent. His diligenter exploratis, & inſtructis ordinibus priuſquàm diluceſceret, in conſpectum oppidi ſe dedere, oppreſsis aliquot excubantium. Id ſine facibus iter, & ſilenti quidem Luna confecerant, ne ab alta ſacræ turris ſpecula, patentibus in campis vaga lumina cernerentur. Eo inopinato hoſtium aduentu exterritus Napus, vix ſpatium habuit ad induenda arma: tubarum tamen clangore, & pulſu tympanorum cuncti excitantur. Pontius Prætor legionem nondum planè inſtructam in apertiorem locum educit, equites aggregantur, magnis clamoribus pugna committitur. pugnabat in hac parte Languſcus admirabili virtute, interfe-

ctoque

ctoque Pontio prætore, ſtratiſque vexillis, legionem cum multa cæde pepulerat, quum altero egreſſu & anguſtiore quidem via prouectus in aciem Napus irrumpentibus Comenſibus occurrit, vt eum Fortuna Simoni infenſiſsimo hoſti obijcere videretur. Eo in loco ſumma contentione aliquandiu dimicatum, quum Turriani proceres in prima acie, de imperio, de vita, fortuniſque omnibus dimicarent: ex aduerſo autem Simon & Lucterius Ruſca incitati efferatique diuturno inimicæ gentis odio, in aduerſos veſano impetu deferrentur. In albeſcente iam cœlo Andreotus Turrianus interficitur, Franciſcus qui hoſti, equi frænum comprehendere auſo dextram ingenti gladio detruncarat, multoſque huc & illuc concitato equo vulnerarat, cuſpide in inguen coniecta confoditur. Napus ipſe equo deturbatus quum in purpurea trabea, cœnoſo in loco volutaretur à Ruſcono milite capitur, ſeruaturque ægrè ab irati Languſci gladio, deprecante Othone, & trepidum perhumano ſermone conſolante. Capiuntur quoque in ea aduerſi prælij fuga ſummæ ſpei adoleſcentes Conradus cognomento Muſca, & Guido Turriani: hic Franciſco, ille Napo genitus erat. Quibus aliquot poſt annos carcere eductis, paterni imperij decus Fortuna reſtituit. Itemque Hereccus ſuperioris Pagani ex Hermanno pronepos, Lombarduſque eius patruus, & Cauerna pater Pagani iunioris Patriarchæ Aquileienſis, & Napi germanus frater. Hos omnes Simon atque Lucterius, tanquam peculiari ipſorum ſorte Comenſiumque militum felici virtute ſuperatos & captos, Comum deducendos curauere, vt in Baradelli arce cuſtodirentur. Ea eſt ædito in monte excelſa turre inſignis, à Luithprando Longobardorum rege ante octingentos annos ædificata, vt latè ſpeculam in ſubiectos campos ad tutelam vrbis præberet. Ferunt Simonem, quòd eius animi ferociam victoria mitigaſſet, non aliter inſultaſſe Napo, quàm vt diceret: Non repoſcam à te ſanguinem & opes Nape, poſtquam Dij me voti compotem fecerunt, ſed æquo iure pœnam talionis: experieris enim tantum, quale cruciatus & contumeliæ ſit genus, in cauea ferarum more cuſtodiri. Et vir certè ſapiens & egregiè fortis inter paucos numeraberis, ſi ea quam ego diu miſer & non ſemper infelix tuli, pari patientia feres. Napus conſtanti animo fabrefactam cancellatis trabibus caueam intrans, nihil pro ſe, ſed tantùm pro Guidone & Muſca deprecari: ſe meritas pœnas luere: eos verò qui vitæ innocentia nihil durius mererentur humaniter cuſtodirent. Non caruit ſcribendi legendique ſolatio Napus, cæterùm adeo acerbè cuſtoditus eſt: vt ei neque cultelli neque forfices concederentur, quibus ſibi mortem conſciſcere poſſet, vnde illi ad deformitatem prælongi vngues, promiſſa Cæſaries, & illuuie turpis barba prouenerant. Reliqui, & ante alios Muſca & Guido decori iuuenes, cum Lucterij generoſi viri humanitate, tum pacati iam Simonis indulgentia liberalius adſeruati. Otho memorabili potitus victoria, ante omnia apud duces militeſque grauiter atque humaniter egit, vt moderatè victoria vterentur, cædi vindictæque finem imponerent, ſpolijs contenti eſſent, captiuoſque dimitterent. Agendas iure Dijs immortalibus gratias, quòd toties bello profligati, atque omnibus exilij, fugæ, atque egeſtatis oppreſsi malis, ſepties acie victores hoſtes tantiſque ſubnixos opibus, ad internitionem eorum nominis, vnius horæ momento debellaſſent. Remiſere impetum patritij, condidereque extemp

plò gladios: commouerat enim generoſos quorundam animos Franciſci cadauer lutulento in ſolo fœdè proculcatum: cuius etiam caput gregarius miles ob fratris necem, deciſum trunco, haſtæque præfixum victoribus pariter & captiuis oſtentabat. Fuerat Franciſcus Napo fratre ſæuior & aſperior, vtpote nutantem in conſilio Napum ad ſumendum de captiuis Theobaldoque præſertim ſupplicium, vehementibus literis impuliſſet, ſemperque acerbiſsimè graſſatus in nobiles ciues, plebem ſatis ſuperque ſua temeritate concitatam ad audenda facinora intemperanter accendiſset. Tum verò Oldradus prætor clade Mediolani nuntiata, aduocare in conſilium ciues, plebem ad arma vocare. At ciuium optimus quiſque eius imperia contemnere, de pace & de concordia plurimum loqui, in virtute pietateque Othonis Antiſtitis ſpem reponere: propterea que ſanandæ ciuitatis & parandæ quietis occaſionem diuinitùs oblatam arbitrari, poſtquàm vniuerſi ferè proceres Turriani qui renouare bellum poſſent, aut in acie eſſent cæſi, aut in fuga capti ad manus hoſtium perueniſſent. Quibus rebus Oldradus valde conterritus, ac ſibi timens, in prætorium ſe recepit. Interim Caſſonus de aduerſo prælio certior factus è Canturio Mediolanum peruenit, ratus aut patrem aut patruum, aut certè reliquos familiæ principes ex fuga in vrbem ſe recepiſſe. Sed ibi de ſuorum calamitate certior factus, non deſerit ſeſe, & quum non ſtatim admitteretur, refractis portis, introductoque armato agmine in forum contendit. In eo tumultu ſuburbani incolæ Comenſis portæ, poſtremos ex Caſſonianis equitibus inuaſerunt: ex his multi vulnerati exutique armis & equis diffugerunt. Porrò Caſſonus vrbem percurrens & veteres amicos plebemque præſertim ad arma euocans, & crebrò libertatem ſe aduerſus veteres tyrannos defenſurum repromittens, cùm nemo commoueretur deſperatis rebus Romana porta ſe proripuit: adeo enim ex euentu eius pugnæ apud omnes populi claſſes, veteris ſtudij & fauoris ardor territis mentibus exciderat, vt nemo vel egregiè factioſus in medium prodiret, qui proferre vexillum auderet, aut Turriani imperij nomen ſe defenſurum profiteretur. Hinc videre licuit quantam rerum animorumque mutationem aduerſæ pugnæ caſus attulerit: adeo vt facilè iudicari poſsit, in toto tuendi principatus negocio, nihil omnino eſſe populari præſidio incertius aut inanius. Caſſonus continenti curſu Laudem Pompeiam peruenit: vbi cùm minimè reciperetur, Cremonam atque inde Parmam ad veteres amicos confugit. Eodem die Mediolanenſes ad Othonem legatos miſerunt, qui omnia amica pacataque ingreſſuro vrbem pollicerentur. Ita haud multò poſt inſigni pompa in ſpeciem triumphi Mediolani receptus, cunctos qui aduerſarum partium fuerant metu liberauit, habuitque orationē ciuili clementia & Chriſtiana pietate pleniſſimam: pacatiſque omnium animis reſpublica ad eius nutum conſtituta eſt. Creantur quoque prætor quidem Ricardus Languſcus, & magiſter equitum Simon Locarnas: quorum illuſtri virtute ſe victoria potitum Otho gratiſsimo animo prædicabat. Dedicauit ſubinde aram in templo maximo Diuæ Agneti quam in prælio vouerat, addiditque agros in alimenta ſacerdotum, qui quotannis eius diei memoriam celebrarent. Idque adhuc in vrbibus Mediolanenſi imperio contributis, prætores decurioneſq; ad tubarum cantum inſtauratis ſacris religioſè repetere, poſt ducentos &

ſexaginta

ſexaginta annos videmus. Pugnatum eſt duodecimo Calendas Februarij anno à Natiuitate Chriſti Milleſimo & ducenteſimo ſeptuageſimo ſeptimo. Eius verò ſummæ victoriæ hiſtoriam Otho pingendam curauit in Angleriana arce, regio ſumptu ab ſe edificata: extantque adhuc in maximo teſtudinatoque conclaui incorruptæ præliorum cum veris ducum vultibus imagines, latinis elogijs paſsim ſingula rerum argumenta indicantibus: quanquã Muſca Turrianus poſtea victor, recenti calce maculare potius quàm oblitterare eius infauſtæ hiſtoriæ memoriam contenderit. Auxit eius diei lætitiam Bonacoſæ Burræ partus: ea enim nocte qua ad Decimum pugnatum fuerat, Magno Matthæo filium peperit, cui ob Galli cantum Galeacio nomen inditum ferunt. Hic eſt qui poſtea omnes eius ſeculi principes & duces, magnitudine animi, liberalitate atque imperatoria laude ſuperauit. His confectis rebus, Otho ad expugnandam montis Orphani arcem copias miſit, in quam Turrianorum reliquiæ confugerant, vexabantque inde diurnis nocturniſque decurſionibus ſociorum agros. Ea arx ad tertium à Como lapidem impoſita eſt monti, qui ob id Orphanus appellatur, quòd vndique diſcretus atque abiunctus á cæteris ab ima planitie molli faſtigio in nemoroſam cautium metam adſurgit, inſidetque viæ militari ad Coxiæ torrentis vallem, qua iter eſt ad Liciniforum. Hæc quum machinis capi non poſſet, operibus circumuallata, ſexto demum menſe fame domita eſt. Deſeuijt in muros Otho, ſed non planè totam diruit: ita vt Guido è carcere elapſus, rerumque potitus, eam poſt viginti annos facilè reſtituerit. Euerſa montis Orphani arce Turriani finibus exceſſere, & veteres eorum clientes, quum Othonis clementiæ ſalutem minimè committendam iudicarent, in Cremonenſi, Parmenſique agro, & in Venetia ad Aquileiam familiæ proceribus aggregabantur. Tum verò Otho à belli ſtudijs ad pacis ciuiliſque adminiſtrationis munia conuerſus, ciues de ſe benemeritos locupletare, omnibus iuſtitiæ atq; humanitatis officijs nouas amicitias parare, procurare res diuinas, ſingulariique moderatione principis ſimul ſacrique paſtoris officia implere. Quum in his rebus eſſet occupatus, renatum eſt repente bellum initio à Laudenſibus exorto: nam Othone mirum in modum Viſtarinis fauente, qui vti diximus Principatu pulſi redierant, æmuli eorum, quum neminem ciuem domi natu potiri pati vellent, ad ſe Caſſonum & Gothifredum, atque item Raimundum ab Aquileia cum magnis copijs acciuerant, indéque auxilijs Cremonenſium & Parmenſium adaucti in agros Mediolanenſium ſeſe effuderunt. Caſſonus multis expugnatis direptiſque oppidis, Tritio & demum Vaprio in Ripa Abduæ occupatis Lambrum traiecit, conflixitque collatis ſignis cum Mediolanenſi legione & vrbano equitatu, qui cum Caroccio temerè vſque ad ſanctum Donatum Romana porta proceſſerant. In hac pugna Caſſonus paucis cæſis, ſupra viginti ſeptem ſpectatæ nobilitatis centuriones cepit, & in his Mutium Soreſinam, Gaſparem Vicecomitem & Antiſoſſam Vercellinum, & præterea magnum numerum peditum atque equitum. Quidam authores ſunt Othonem cum expedita manu ad Caſsianum vſque proceſſiſſe in ripa Abduæ ſitum, vt primis hoſtium incurſibus occurreret, maioreque conſpecto hoſtium exercitu, refugiſſe ad Gorgonciolæ vicum, ſuperuentuque hoſtium, non aliter ſeruatum, quàm munitione ſacræ turris, in

quam nemini cognitus aſcenderat. At Caſſonus eius pugnæ ſucceſſu elatus
per ſuburbana ad Ticinenſem portam adequitauit, terroremque oſtentatis
copijs ad foſſas vndique circumtulit. Tum verò Otho in tam graui pericu
lo mira vſus conſtantia, fidis cohortibus portas firmare, prætorem in foro
cum ſignis militaribus excubare, ſuſpectos ciues apud ſe habere, eoque vultu
cuncta adminiſtrare, vt in multa diſsimulatione pauoris, excellens fortitudo
& prouidentia ſingularis eminere viderentur. Nec multò poſt Caſſonus nē
mine ex veteribus amicis, vti ſperauerat, ad ſe concurrente, retro vertit a-
gmen, trangreſſuſque Abduam ad oppugnandum Bregnanum contendit.

Diſceſſu hoſtis Otho recreatus, nihil potius aut expeditius exiſtimauit, quàm
è Monteferrato Gulielmum veterem ſocium & militari laude florentem e-
uocare: quo duce vim hoſtis acerrimi propulſaret, & inſigni apparatu cona-
tuque egregio bellum conficeret. Nec ita multò poſt Gulielmus accepta in-
genti pecunia Mediolanum venit, ſtatimque liberali ſtipendio ad quinque
annos Mediolanenſium, Othonianarumque partium aduerſus Turrianos
eorumque ſocios imperator deligitur. Nec mora cum eo prætores Anto-
nius Languſcus Ticinenſis, & Lucterius Ruſca Comenſis, exercitum inſtru-
unt, Carroccium educunt. Duo autem prætores erant, quòd coarctarat O-
tho præturæ tempus, vt pluribus honorem impatiretur, eoque beneficio
plures ciuitates atque familias ſibi conciliaret: nam qui annuus fuerat Magi-
ſtratus, ſemeſtris effectus eſt: ea lege, vt qui deſignatus eſſet prætor, dignita-
tis inſignibus vteretur, ſed excluſus iuriſditione, bello tantùm collegæ ope-
ram nauaret, Cæterùm promotis caſtris, ad Vaprium rectò itinere peruen
tum eſt: habebat id oppidum cum arce traijciendi fluminis opportunitatē.
itaque arx magnis vtrinque viribus oppugnata defenſaque eſt, bellumque
protractum, ita vt nihil præter vaſtationem agrorum incendiaque villarum,
memorabile gereretur. Verùm Gulielmus noui conſilij rationem ſuſcepe-
rat, vt refectò ad Ticinum ponte, vltra Abduam bellum transferret. Erat
in caſtris Otho, & ab alia parte Raimundus Turrianus: ab his vti decuit
à ſacratis viris, Bergomates legati impulſi ab optimis vtriuſque partis ci-
uibus impetrarunt, vt de pace liceret loqui, eoque res interpoſitis aliquot
dierum inducijs, deducta eſt, vt depoſito metu, familiaritate vtrinque mili-
tes amicos & propinquos conuenirent, adeò vt vna caſtra ex duobus facta
viderentur. Sed quum à multis ex illuſtri ordine Mediolanenſium, Tur-
rianos milites ſalutari ſtudioſiuſque appellari Gulielmus conſpiceret, inue-
ctus equo in commeantium turbam ferrea claua minabundus colloquia mi
litum diremit. Paulò poſt tamen Raimundus, Caſſonus, & Gothifredus
Melenianum venere, affuitque ad condictum Gulielmus cum Othonianis,
in queis erat Conradus Caſtellionus iureconſultus inſignis, breuique, diſ-
ceptatore & arbitro Gulielmo, pax his conditionibus dicta confectaque
eſt: ſcilicet vt in ſumma Bripiana & Vapriana arces, ipſi Conrado & mer-
catorum collegio cuſtodiendæ traderentur: agri porrò paternæque poſſeſ-
ſiones, caſtella, domus Turrianis redderentur: loca tamen munita his ciui-
bus, qui neque harum, neque illarum partium cenſerentur cuſtodienda relin
querent, poteſtasq; his eſſet, vti luberet habitare in agro Mediolanenſi: vtq;
vtrinque captiui ſine pretio dimitterentur. Tabulis ritè confectis Turriani

captiuos

captiuos Gulielmo ea conditione tradiderunt, vt non prius ſoluerentur, quàm ij qui in Baradelli arce erant, dimiſsi forent. Id verò facturos Comenſes Lucterius & Simon pernegabant, qui iure belli captos, peculiareſque hoſtes ſuos ad alienum nutum & commodum minimè dimiſſuri viderentur. Nihilo ſecius Gulielmus, quanquam id à Comenſibus, quod Turriani petebant non impetraret, Mediolanenſes captiuos omnes dimiſit. Sed Otho cæteris pacis conditionibus non diu ſtetit, & ſua ſponte, & impulſu clariſsimorum ciuium, qui priuato quodam inito fœdere aduerſus Turrianos conſpirarant. In his fuere Vicecomites fermè omnes, Soreſinæ, Mandellij, Puſterulæ, atque item Cribelli. Ita Turrianis neque redditæ res, neque reſtituti agri, neque permiſſus in patriam reditus, neque captiui è Baradello cuſtodia liberati ſunt: magna quidem cum Othonis inuidia, qui ſecuritatem Imperij, fide & iureiurando potiorem habuiſſe dicebatur. Prouidebat enim amicos clienteſque ſuos, quibus Turrianorum bona dono data fuerant ex lege & conditione pacis, omnibus victoriæ præmijs ad contumeliam ſpoliari: quæ res ad conturbandas multorum fortunas, abalienadoſque animos manifeſtè pertineret. Igitur Turriani à Gulielmo atque Othone decepti, eo cum dolore animi latè finibus exceſſerunt, vt iniuriam violatæ pacis ad ciuitates paſsim, Reguloſque deferrent: ab his opem implorarent, ſocia & mercenaria arma pararent, quibus acceptas iniurias vlciſci & patriam repetere poſſent. Sub id tempus in Baradello moritur Napus, fœda illuuie & enatis ſubinde pediculis conſumptus. Fuerat in eo ſquallore & vitæ tædio, annum vnum, menſes ſeptem, & dies viginti tres. Corius & Merula attractum pedibus & in ſylua ſepultum tradunt: ſed nos Triſtano Calcho potius aſſentimur, qui Comenſem epiſcopum agenti animam aſtitiſſe ſcribit, collatiſque Chriſtiano more ſacramentis, defunctum in ædicula Diui Nicolai piè honeſteque tumulaſſe. Eundem vitæ exitum tulerunt Lombardus & Cauerna biennio pòſt, ex morbo agritudineque animi Napum ſecuti. Interea Raimundus ex Venetia, Foroiulio atque Hiſtria, & ex Carnis & ſemiIllyricis gentibus ad duo milia equitum, peditum quatuor milia ſacerdotij opibus armauit: quibus Caſſonus veteres Germanos & Parmenſim, Cremonenſiumque & Laudenſium auxilia adiunxit. Acceſſere etiam plerique Mediolanenſes, qui Othoni principatum inuidebant, ægerrimeq; ferebāt Turrianorum iniuriam, & communem patriam fructu pacis & ocij fraudatam querebantur. Proptereaque ſponte in exilium abierant, & Turrianorum ſigna ſecuti quantis maximè artibus poterant per affines & propinquos ſuos Othonis authoritatem in republica conuellebant. At Otho in eam curam experrectus ex fidiſsimo & fortiſsimo genere militum exercitum parare, à ſocijs ciuitatibus auxilia accire, & veluti in ſupremo conatu ſupremaque ſpe conficiendi belli omnem armorum apparatum ingentemq; pecuniam proferre. Cunctabatur autem Gulielmus prauis atque inſidioſis artibus, nec adduci poterat, vt rebus celeriter adminiſtratis in hoſtem copias educeret, vt pote qui pericula augeri, confirmari hoſtium vires, terreri magis ac magis Othonem magnopere cupiebat, vt operam ſuam ampliore prætio, periculo & neceſsitate circumuentis venditaret. Erat quidem Gulielmus animo ingēti, & in omni bellico munere prorſus intrepido, ſed auri atque Imperij fœda

cupiditate corrupto. Adduxerat enim Mediolanum ſuperiore anno Beatri-
cem vxorem: quæ mirifico apparatu atque inſigni liberalitate ſuſcepta, or-
nataque regalibus donis ab Othone, atque ab Decurionibus: & demum in-
troducta in nobilium domos, admirari lautitiam, magnitudinem atque o-
pulentiam vrbis, inuidere fortunæ Othonis, & demum Hiſpana cupidita-
te id Imperium affectare cœpit. Hæc quum impenſe laudaret apud virum,
quin tu inquit, ſi vir es, hac vrbe potiri non contendis? Pater certè meus tibi
non deerit, ſi pro te potius quàm pro alijs imperitis, belli peritiſsimus pugna
re decreueris. In hanc ſpem Guliermus ab inani & cæca, vt plerumque acci-
dit, ambitione facilè prolapſus, in Hiſpaniam enauigarat: vbi communicatis
cum rege conſilijs, quum voti cupiditatisque ſuæ Fortunam tentare decreuiſ
ſet, galeatos amplius trecentos equites, & leuem armaturam equitum & pe-
ditum in naues ſuſtulit, & in Italiam eſt reuerſus. His de cauſis Otho profun
da prudentia & ſolerti ingenio probè agnoſcens quantis animi receſsibus
Guliermi conſilia conderentur, nihil antiquius aut validius habuit, quàm pa
rum ſynceri ducis animum amplis pecuniæ muneribus expugnare: ſed Mat-
thæus Vicecomes iam planè bello & pace ſpectatis operibus magnus, dies
mora extrahentem iocabundus incitabat. An, inquit, Gulierme illam vim
bellici vigoris qua vna laude maximè flores, hac infami cunctatione amit-
tes? vt & tu & nos tecum militaris nominis dignitate ſpoliemur? Conuene-
re iam vndique auxilia tantæque nobis adſunt copiæ, vt hoc tempus quod ti-
bi ſegniter deperit, morari de hoſte victoriam videatur. Aduenerant iam Si
mon Aduocatus à Vercellis, à Nouaria Guliermus Bruſatus, Antonius Lan-
guſcus à Ticino, & Lucterius Ruſca, Simonque Locarnas è Como, qui ſuarū
ciuitatum magni roboris auxilia adduxerant. Itaque Guliermus compreſſa
ægritudine animi, nec minus accepto auro quàm pudore deuictus, Carroc-
cium eduxit, & ad Vaprium, vbi hoſtes conſtiterant, contendit. Fuere in eius
exercitu, vti aliqui authores ſcribunt, ad triginta millia peditum, & ſex millia
equitum, in queis ſupra duo milla cataphractorum equitum cenſebantur.

Inuaſit Caſſonum inſolitus pauor tanto conſpecto exercitu, ita vt ei ſemper
antea intrepido atque pugnaci, expediendi conſilij vis omnis excideret.

Non putarat enim Mediolanenſes publica Carroccij ſigna aduerſum ſe a-
deo celeriter educturos, remque ſibi tantum fore cum Guliermo Othonia-
niſque clientibus bona victoriæ ſpe plenus exiſtimarat. Appropinquante i-
taque hoſte in id diſcrimen erat deductus, vt ſi vltra amnē ſe recipere, exerci
tumque ſeruare vellet, id ne dum commodè, ſed ne ſine ingenti quidem per
turbatione, ſummoque periculo facere poſſet, relinquebatur vt audacter ir-
rumpendo iniqui certaminis aleam ſubiret, aut ſe ad oppidum circumuallari
obſiderique pateretur: quod cum indecorum ac miſerum fore iudicaret, vti
dignum erat fortiſsimo duce, totiesque victore, inſtructa acie conflixit, edi-
ditque ſupremo virtutis conatu egregium facinus. Nam cùm vndique cir-
cumuenta acie à tanta hoſtium multitudine cæderetur, Germanos equites
cohortatus, vt honeſta nec inulta morte conciderent, conglobato cuneo ad
Guliermi vexillum proſtratis Hiſpanis penetrauit, occiſoque ſignifero illud
arripiens, diſcerpſit, atque ibi demum intercluſus à legione, interfectusque
eſt. Tum verò Turriana acies vndique pulſa trucidataque ad flumen ſe con
uertit,

uertit.Ibi cum plerique natando metu mortis, mortem non timerent, magna ex parte ſummerſi ſunt. Periȷ̃t & in vado Gothifredus Turrianus Cauernæ filius: deletaque ſunt penitus Raimundi auxilia: ipſe enim Laudi Pōpeiæ ſubſtiterat: Cremonenſium verò & Laudenſium duces capti. Pugnatum eſt ad Vaprium ſeptimo Calendas Iunias anno quarto à Decumana victoria, quæ ſicuti principatum Othoni dederat, ita hæc eum ſublato vndique metu confirmauit. Honeſtatus eſt Caſſonus ſepulchro non ignobili, quod adhuc extra Vaprium in ædicula conſpicitur: retinetque adhuc proximus ager eius prælȷ̃ memoriam, cùm ab incolis Turrianæ cladis nomine vocitetur. Nec multò poſt Laudenſibus bellum indictum, depopulatuſque eſt eorum agros Gulie̅rmus, tanta acerbitate, vt Laudenſes villarum caſtellorumque vaſtatione perdomiti de pace legatos ad Othonem miſerint. Inde Gulie̅rmus in Cremonenſes duxit, multiſque detrimentis illatis bellum aliquandiu eſt productum: nam Placentini, Parmenſes, Mantuani, Regienſes, Cremonenſibus opem attulerant: ad extremum inter eos inita pax, & in centum annos proclamata, ea conditione vt captiui vtrinque dimitterentur, & Turriani eorumque ex profeſſo fautores his vrbibus exularent. Interea Comenſes Gulie̅rmum in decem annos Imperatorem ſuum declararunt, cōceſſaque eſt ei ſuprema poteſtas condendi atque antiquandi municipales leges: ſed id vnum omnino eſt cautum, vt de captiuis Turrianis qui in Baradelli arce erant ius omne Comenſi populo relinqueretur: atque ita à Comēſibus liberaliter ſuſceptus, iurauit ſe populi Ruſcanorumque partium iuſſu, aduerſus eorum hoſtes vti res poſceret, bellum egregia fide geſturum. Inde frequenti comitatu Mediolanum rediens, tot rerum ſecundo ſucceſſu elatus, ad inſana conſilia reuerti, ſecreto hoſtilia moliri, & cogitare denuo cœpit, quibus nam artibus Othonis exiſtimationem conuellere, circumuenire hominem iam planè ſenem, & denique vrbis Imperium poſſet inuadere. Homo ingenio procaci, auido, inexplebili, Reipublicæ accumulatis tot ſumptibus grauis, inuiſus eſſe omnibus cœperat, cùm ſibi arroganter aſcriberet recentis prælȷ̃ victoriam, & Othoni, & ciuibus pacis ab ſe partæ beneficium obiectaret: ob id inflatius atque ſuperbius quàm antea ſe gerebat, vt non omnino diſsimulanter ad principatum aſpirare videretur. Ante omnia Boſium Doariam veterem aduerſæ factionis ducem, Cremonenſiumque tyrannum, in cuius tabernaculo Actiolinum expiraſſe docuimus, Soncino oppidi dominum Othone fruſtra reclamante conſtituit, vtque familiam illuſtrem atque opulentam Imperȷ̃ vtique æmulam Othoni opponeret, Soreſinas incitauit, vt ſeſe efferrent, & his ciuibus æquarentur, qui nobilitate pares, vel omnino virtute & diuitȷ̃s ſuperiores libertatē opprimere niterentur. Poſtremo poſtulauit, vt Ioanni Pogio ipſius familiari prætura cōferretur, inde ſibi gradū facere ad dominatū maturans. Itaq; Pogio prætore duæ ſunt exortæ factiones, magna pars ciuiū Othoni fauebat, in altera erant Gulie̅rmus ipſe & Pogius prætor, atq; itē Soreſina familia: & quanquā occultè Caſtellioni duce Guidone, cuius opera per id tempus auro corrupti cuſtodes è carcere Baradellæ arcis Guidonē Turrianū eduxerant, Muſca & Hereccus eripi nequiuere. Ea res Othonē quidē grauiſsimè pupugit, ſed ferentes id iniquiore animo Comēſes, ſibi à Mediolanenſib. capitalem iniuriam indignè fieri querebātur,

In id graue ſalutis imperijque diſcrimen inteſtini hoſtis perfidia coniectus Otho, diſsimulatione in præſens opus eſſe exiſtimabat: adeo vt cuncta iniqua & immoderata petenti, perblando & familiari ore cōdonaret: Cæterùm intentiſsimè vigilabat vt conſilia & progreſſus eius notaret, multaque pollicendo, amicos hoſti detraheret & ſeſe à repentina vi domeſtici hoſtis tueretur. Interim Guliermus domeſtico bello in Montemferratum reuocatus Vercellas proficiſcitur. Ita celeriter adhibitis in conſilium amicorum fidelisſimis, non deeſt occaſioni Otho, quid faciendum ſit Matthæum admonet, correptisque armis ipſe equo prouectus ad prætorianas ædes contendit. Pogius domo magiſtratuque & vrbe excedere cogitur: creatur nouus prætor Vbertus è Becharia familia, ſiue, vt ait Merula, Iacobus Summaripa Laudenſis, in reliquos ſcilicet menſes vt coniectari lubet. Ita breui in tutiorem ſtatum reſtituta Republica & depulſo omni metu Iacobus & Carolus Soreſinæ in exilium aguntur, nonnulli porrò ex Terzaghis & Balbis qui cum Guliermo conſilia miſcuerant, extra decimum lapidem relegantur, & Soreſinarum domus quam illi ex ruinis Turrianarum ædium condiderant incurſu plebis ſolo æquatur. His confectis rebus Otho, vt ſeſe aduerſus vim acerrimi & potentis hoſtis confirmaret, in Germaniam ad Rodulphum Cæſarem legatos cum muneribus ampliſsimis miſit, obtulitque ei amicitiam liberalemque operam venturo in Italiam ad recipiendam Romani imperij coronam. Cæſar tametſi Turrianis antea fauerat, ex vſu tamen rerum ſuarum cum Othone certo amicitiæ fœdere coniungi maluit, quàm profligatarum partium quarum principes cæſi captique eſſent, inane nomen tueri. Itaque Othonem miſsis ad eum ampliſsimis literis in clientelam fouendum ac tuendum recepit: miſitque ad eum Germanos equites, qui in ſpeciem prætorianæ alæ corporis cuſtodiæ adeſſent. His de cauſis Guliermus, bellum quod parabat auertit in Derthonenſes & Alexandrinos. Sed non multò poſt Turriani in ſpem renouandi belli, repetendæque patriæ ſunt erecti, initio à Comenſibus exorto: qui quum veteres laxiores agri terminos ſibi reddi, vti antea ex auorum memoria poſſediſſent à Mediolanenſibus poſtularent, & ab his nequaquam pro iure fœderis & amicitiæ benignè reſponderetur, armata iuuentute agros Leucenſium & Cliuatenſium expugnatis caſtellis occuparunt, finesque eos protulerunt victricibus armis, vti ex iure & æquo antea petierant. At mediolani cū hæc eſſent nuntiata, ſenatusque Comenſes arroganter hoſtiliterque feciſſe iudicaſſet, in eos numeroſus exercitus eſt eductus, cui præfuit Matthæus Magnus, à quo Comenſes ſuperati & caſtris exuti ſunt, multisque cæſis, compluribus captis, onuſti Comenſium præda Mediolanenſes domum redierunt. Hanc cladem grauiſsimè tulit Comenſis, quòd in ſe atrocius quàm in barbarum hoſtem Mediolanenſes gladium exercuiſſent: isque potiſsimum & dux & author cladis extitiſſet, qui paulò antè ciuitatis ipſorum prætor & imperator fuiſſet, cuius recētis beneficij memoriā vti ſuperbus & ſæuus amiſiſſe videretur. Itaque in eo dolore grauius decernitur: aduerſus enim Vicecomites repēte coniurāt, vinculis exoluunt Muſcam & Herecců Turrianos: eos præturæ dignitate exornant, pecunia armisque inſtruunt, & bellū vehementibus animis in Matthæū & Othonem parant. Ad id etiam ipſe Guliermus, eo Comēſium

decreto

decreto magnoperè lætatus, opes atque operam pollicebatur: cuius viri vim tanquã pugnacis, & ab recenti iniuria concitati, grauem & periculoſam Othoni futuram intelligebant. Eo modo Turriani iuuenes acerbo carcere poſt ſeptimum annum & menſem vndecimum educti, acre bellum, & tum Othoni, & Matthæo deinde, eo pulſo & in exilium acto, varijs ſucceſsibus intulerunt: quæ quoniam ductu Magni Matthæi geſta ſunt, in eius vita ap tius atque illuſtrius perſcribentur. Iam enim in eum ab eximia virtute & rebus feliciter bello geſtis, præclaris ducibus parem Otho ſenex omnia humana iura contulerat, adeo vt vtrunque magiſtratum vnus occuparet, impleretque. Nam & gerebat bellum vti dux atque equitum magiſter, & è tribunali prætorio patientiſsimè ius dicebat, vt ipſe omnium litium diſceptator & iudex ex arbitrio iudicaret, & omnis ſubinde prouocatio tolleretur, res graui ciuium incommodo ad ferendas lites excogitata. Sed mirum in modum eius nomen atque potentiam adauxit Gulielmi inexpectata calamitas: qui Turrianis Comenſibusque coniunctus, tam Othoni graue bellum intulerat, atque id tum vehementiore ſtudio reparaturus eſſe videbatur, quod & Guido Caſtellionus Turrianis adhæſerat, vir inter primores conſilio, clientelis, atque opibus inſignis: erat is Guidonis Turriani qui è Baradello effugerat auunculus. Igitur Gulielmus quum nefario ſcelere Derthonenſem epiſcopum necaſſet, in manus Alexandrinorum ex inſidijs captus deuenit, apud quos ferrata in cauea, atrocibus corporis atque animi tormentis excruciatus interijt. Gratias igitur Otho dijs immortalibus agens quòd ſe votorum omnium compotem feciſſent, vti iuſtam ab omni labore vacationem nactus, apud Claræ Vallis cœnobium religioſa quiete fruebatur, apprime confiſus præcellenti prudentiæ virtutique Matthæi Magni: hunc enim ipſe à tenerea ætate ſeuere & diligenter educarat, inſtitueratque his moribus, quibus in omni bellica vel ciuili actione ad certam laudẽ ſemper illuſtris tanto imperio dignus eſſe videretur. Magnitudine quippe animi, patientia, humanitate, religioneque & domeſtico ſplendore cunctos anteibat. Nemo ei corporis aut ingenij vigore par erat, altitudine verò con filij, facundia, & oris atque habitus dignitate antiquis heroibus æquabatur. Nec eo quiſquam prole felicior fuit. In quinque enim eius filijs Otho ipſe peracri iudicio, miram certamque indolem ad propagandum imperium quaſi diuinans prouidebat: & iam ex his Galeacius & Marcus cui Balatroni cognomen fuit, ad militarem ætatem peruenerant, & in Iohanne atque Luchino optimorum principum indoles elucebat. Poſtremus Mat thæi liberorum Stephanus fuit cæteris prole quàm vita felicior, quum adhunc filij, nepoteſque, & qui nouiſsimè imperarunt pronepotes recta ſerie reſpiciant. Eo modo quum ad Claram Vallem amœniſsimis in hortis Otho tuendæ valetudini operam daret, frequentique comitatu inſignium philoſophorum, & ſacratorum virorum oblectaretur, ſæpe de diuinis humanisque rebus iniucundiſsimè diſputans, ſenio potius quàm morbo confectus è vita diſceſsit, Auguſto menſe eius anni qui fuit à partu Virginis nonageſimus quintus ſupra mille & ducentos. Impleuerat ſeptimum & octogeſimum annũ, nullis paulò moleſtiorib. morbis obnoxius, ita vt mihi proculdubio omnium Principum longè feliciſsimus deceſsiſſe videatur. Vſq; eò enim

paucis cõceſſo, fati munere vixit, vt ſumma gloria plenus, quòd ambitioſa cupidaque mortalitas maximè optat, poſteritati ſuæ lætiſsimus interfuiſſe videatur. Tumulatus eſt in templo maximo ad maiorem aram marmoreo ſepulchro, in cuius fronte hæc carmina leguntur.

Inclytus ille pater patriæ lux, gloria patrum,
Fulgor iuſtitiæ, fidei baſis, arca ſophiæ,
Largitor veniæ, portus pietatis egenis,
Intrepidus paſtor, quem moles nulla laborum
Ardua deuicit, populo latura quietem.
Ille prius princeps, & præſul amabilis, in quem
Altus virtutum ſplendor conuenerat omnis:
Quo Mediolanum radiabat lampade tanta,
Totáque fulgebat regio, nunc pallet adempto:
Clara Vicecomitum proles venerabilis Otho
Oh dolor, oh vulnus, cinis eſt hoc marmore factus.
Chriſte pater vitæ in te requieſcat ſpiritus in te.
Annis vndenis, ter ſenis, terque diebus
Præfuit eccleſiæ paſtor bonus Ambroſianæ,
Mille ducenteno quinto, noniesque deceno,
Quarto hic Auguſti bis liquit gaudia mundi.

M A T.

MATTHAEVS MAGN.
SIVE LIBER II.

NEMO ſi Fortunæ ludos ſpectare lubet, certiore vtriuſque ſortis merito MAGNI cognomen adeptus eſt, quàm hic ipſe MATTHAEVS Vicecomes, cuius imagini ad veram oris effigiem ductæ, inſignes etiam excelſi animi dotes breui elogio expreſſas appendimus. Nec titulus, vti reor, vel ſummæ virtutis atque potentiæ regibus inſolens & grauis huic ad inuidiam ceſſerit, quum illi ſuperiores Alexander, Pompeius & Carolus, tanquam humanæ virtutis modum ſupergreſsi inter Heroes referantur. Hic verò intra patriæ fines parta laude contentus, id tulerit, quod ciues poſt inuidiam morte extinctam, præclara etiam hoſtium confeſsione detulerunt. Natus eſt Maſino in pago ad Verbanum lacum, eo fortè inſigni die quo Federicus ſecundus, dirus Italiæ Cæſar, à filio Manfredo rege

coniecta in os ſtragula veſte ſuffocatus interijt. Tradunt autem non inſulſi annalium ſcriptores, armenta eius vici ſponte ſoluta proripientiaque ſe magno tumultu é ſtabulis domum, in qua Anaſtaſia mater infantem noctu enitebatur, inuſitato mugitu edito quaſi ſalutaſſe, adeo vt experrecta tota vicinia puerperæ magnus timor incuteretur. Sed id Theobaldus pater pro lætiſsimo oſtento accepit, gratulatus vel ob id vxori felicem partum, quod miræ magnitudinis infantem ad ingentis ſpei fortunam edidiſſe videretur. Erat Anaſtaſia Vberti Pirouani nobilis atque optimi Mediolanenſium Antiſtitis ex fratre neptis. Hæc puerum rara inter matronas charitate proprijs vberibus aluit, adultumque vſque adeo diligenti & plané virili cura honeſtiſsimis moribus inſtituit, vt Otho neſcio quid egregium & veré magnum in pueri indole ſe conſpicere fateretur. Cæterum Matthæus iam plané vir quanquam impubes, orbatus patre viro fortiſsimo, ærumnoſique exilij Othoni patruo comes, ita corpus pariter atque animum exercuit, vt vtrunque viriliter aduerſus rerum omnium contumelias indomitum, inuictumque voluptatibus præſtaret, & duris atque aſperis gaudere, nec aduerſis vnquam frangi, nec ſecundis efferri videretur, quod nihil vnquam aut demiſſum aut inſolens ore geſtuque eius excideret, præaltaque ſemper atque ardua ad imperium & gloriam intentus agitaret. Summum adeo decus in clementia & moderatione reponebat, quibus virtutibus Turrianos omnino caruiſſe, ideoque celeriter excidiſſe principatu, prædicare erat ſolitus: oderat enim gladios extra aciem cruentos, quum in neminem Turriani ſanguinis, vel nunquam, paternæ cædis oblitus, ſæuierit, neminemque ex infenſiſsimis hoſtibus bello captis occiderit: vti videri licuit, quum omnes feré aduerſarum partium ſummi duces atque ei capitali odio inimiciſsimi mira perpetuę victoriæ felicitate in poteſtatem eius deueniſſent. In his fuere Simon Aduocatus, Guliermus Bruſatus, Philippus Languſcus, Antonius Fiſiraga, Albertus Scotus, qui Vercellis, Nouariæ, Ticini, Laudi Pompeiæ, & Placentiæ Gibellini nominis hoſtes tyrannidem exercebant. Ad hanc quoque generoſi & clementis animi laudem, moderati nomen addiderat, quum in omni bellicarum & ciuilium rerum actione, cupiditatum exceſſus fugeret, & nuſquam timore aut ſuperbia præpeditus, cuncta conſilia certis temperantiæ finibus terminaret: & id quidem eo diligentius, quod vel in ſpeciem religioſé pius exiſtimari vellet. Sed ei inter ſæua arma nato atque educato nihil potius vnquam, quàm augere factionis opes, aduerſarios perſequi, & laté imperium proferre, etiam ſi id non facilé ſine cædibus atque incendijs patraretur. Plura tamen ſe tectis conſilijs & occulta largitione, quàm vi & cruenta manu confeciſſe: & plura denique auro quàm ferro feliciter expugnaſſe diſſerebat, vt ſcilicet prodigis atque ad inanem ſumptum facilé effuſis, & natura pugnaciſsimis filiorum ingenijs vtiles frænos imponeret. Henricum iam Cæſaris fratrem ab inimicis aduerſum ſe é Germania in Brixianum agrum cum ingentibus copijs euocatum multo auro aggreſſus auerterat: parique felicitate Philippum Valeſium, qui poſtea Galliæ regnum tenuit, pontificis impulſu formidioloſum exercitum ad Vercellas adducentem, multis legationum artificijs, magnis denique muneribus peruicerat, vt amicus quàm hoſtis eſſe mallet, in Galliamque rediret: quum

Galeacius

Galeacius filius, pugnæ quàm pacis auidior viginti peditum & ſeptem galeatorum equitum millibus tranſituro hoſti obiectis, quin prælij aleam ſubiret, paternis monitis ægerrimè paruiſſet. Imperauit Matthæus ab Othonis morte ſeptem annos, nouem in exilio tolerauit: quum malignitate propinquorum & ſubita nobilitatis conſpiratione, atque Alberti Scoti perfidia circumuentus, vt inuidiæ cederet, Mediolano exceſsiſſet. Sed eum poſt patriam fruſtra armis ſæpe repetitam deformis exilij incommoda conſtantiſsimè tolerantem, nec vnquam deſpondentem animum, in ſpem non dubiam erexit Henrici Cæſaris aduentus. Fatali tum inſania Turriani inter ſe diſsidere cœperant, & Guido patrueli Muſcæ morte extincto ſuccedens, conſanguineis & ciuibus vſque adeo ſuperbia intolerandus euaſerat, vt Muſcæ liberos, ad quos paterni auitíque imperij hereditas redibat, cuſtodiæ traderet. His cognitis Matthæus, agreſti habitu aui|sque itineribus Aſtam ad Cæſarem contendit, vbi Caſſonus Turrianus Mediolanenſis Antiſtes cum Napino fratre, atque item principes Guelpharum partium conuenerant. Quis crederet ſexagenarium ſenem venerabili canitie, & male tecto frontis honore, ipſoque præſertim arduæ ceruicis habitu conſpicuum, ſed pedibus iter habentem, tot inſidiantium oculos fallere potuiſſe? Proiecto ad pedes & ex iure & æquo opem imploranti, admiratus facũdiam & oris decus Cæſar, ſpem dedit vt reduceretur, atque id egregia fide præſtitit, Philippo Languſco, Antonioque Fiſiraga qui aderant atroci oculo intuentibus, acerbaque voce eum totius pacis & quietis turbatorem appellantibus. Sed Matthæus frequenti concurſu, liberalique ſtudio veterum amicorum & clientium, qui prodeuntem ornatiſsimo comitatu deducebant, iam priſtinæ fortunæ ſuæ perſimilis, pacificatore Cæſare cum Turrianis fœdus percuſsit, his legibus, vt beneficio Cæſaris reducti in patriam antiquæ libertati reſtitutam æquo iure viuerent, & paternis bonis, ciuili actione partis, vtraque factio potiretur. Nec multò poſt Henricus Mediolanum venit, eique obuiam egreſſus Guido cũ inſigni ordinum omnium pompa, & ab equo deſiliens Cæſarem ſalutauit, ſed vultu non occulta bile perturbato, quòd Germani equites Turrianum vexillum ſignifero vi extortum, ſolò affixerant, indignati quòd aliud inſigne quàm Romana Aquila præſente Cæſare præferretur. Cæſar eum humaniter alleuans, & equum conſcendere iubens, renidenti ore, Guido inquit, noli contra ſtimulum calcitrare: atque ita medius inter Matthæum & Guidonem vrbem intrauit, Guidone de Principatu planè deſperante, quum aſpectu tanti hoſtis qui dextrum Cæſaris latus tegebat, & propinquorum qui aderant rebellione conterritus, omnem vim expediti conſilij penitus amiſiſſet. Cæterùm Henrico de more coronato atrox in vrbe tumultus incertum caſu an fraude exortus eſt: quum populus arma caperet, excitíque ad arma Germani, fora, & compita cohortibus & turmis occuparent, & Galeacius cum globo equitum diſcurrens, & veteres clientes ad arma vocans, Germanos vt nihil timerent hortaretur. Sed ea vis armatæ plebis, quum nec cauſa nec author tanti motus extaret, repente verſa eſt in Turrianos nihil tale timentes, momẽtoque temporis eorum domus expugnatæ direptæque ſunt. Guido equum nactus ægrè profugit: Caſſonus antiſtes per hortos vix ereptus eſt: vel qui Turrianæ factionis inter ſe diſsidentes eandem im-

prouiſi mali fortunam tulerunt. Iam propè reum patrati facinoris apud iratum Cæſarem rumor Matthæum fecerat, niſi ſenem quietum pacata familia domi epulum parantem prætoriani Cæſaris inueniſſent, ipſeque digreſſus ad Cæſarem falsò credita multiplici teſtimonio diluiſſet. Relegauit tamen eum Cæſar Ticinum, vt de ea re certius cognoſceret, & Turrianis per ſummum populi ſcelus omni honore omnique lauta ſuppellectile ſpoliatis, æqui iudicis officium præſtare videretur. Sed ea diſceptatio hunc habuit exitum, vt Matthæus ſingulari Cæſaris ſtudio Mediolani præficeretur. Henricum enim vt Romam ire pergeret, Cæſariani nominis ſtudioſi in Etruria, frequentibus literis euocabant: & ipſe quantum Guelphis fidendum foret, præclarè intelligens, certo fidelique præſidio factionis opes confirmandas arbitrabatur. Itaque Matthæus ſumma potitus poteſtate iterum decem annis imperauit: quo ſpatio aliquot ſubactæ vrbes, capti hoſtium principes, Turrianorumque opes attritæ deletæque ſunt. Ipſe domi ab inueterata prudentia conſilio pollens, & foris filiorum ductu (ij enim clariſsimi duces eua ſerant) multis prælijs victor ad conſummatam gloriæ laudem peruenerat, ita prorſus vt iure Magni pariter atque felicis nomen mereretur. Sed qui longa infracti animi patientia rerum omnium difficultates egregiè ſuperarat, inuidiam veræ virtutis comitem ſuperare non potuit. Præcipui enim amicorum gloriæ eius ſplendore offenſi ab eo deſciuerant, quum Robertus Neapolitanus rex Guelpharum partium ſuſcepta cauſa in Liguriam veniſſet, Beltrandusque Vaſco Cardinalis, pontificius legatus Matthæum diris perſequeretur. In eam nanque vnam curam animos intenderant, vt comminuta Cæſarum authoritate Guelphos tot aduerſis prælijs profligatos contra Gibellinos erigerent: Matthæuſque in primis tanquam maximè validus aduerſarum partium imperator, dominatu pelleretur. Dimicarant ſuperioribus annis in Etruria ad campum Aldinum ſemel, iterum ad Arbiam flumen, nouiſsimè autem ad montem Catinum Guelphi cum Gibellinis funeſto illis euentu: quo prælio Roberti regis frater fuerat interfectus, & Luchini Matthæi filij paternorum auxiliorum ducis mira indoles enituerat, ipſeque demum Robertus à Marco Matthæi filio pro Spinulis atque Aurijs exulibus depugnante, Genuæ obſeſſus & miſerè circumuallatus, in multo rerum diſcrimine multum dignitatis amiſerat: quibus de cauſis acerbiſsimo conſenſu bellum atrox Matthæo parabatur. Ipſe porrò Beltrandus conflato ingenti exercitu, & receptis ad ſe Turrianorum proceribus, diuini iuris tela contorquens, Matthæum tanquam impietatis reum æternis inferorum cruciatibus deuouit, & Mediolanenſibus eo nomine ſacra ademit, vt populum diro piaculo conſternatum in authorem tantæ labis concitaret. Nec legatum ea res fefellit: nam hæc emiſſa tela aliquanto grauiore mole quàm promoti ad portas ingentes exercitus, hoſtibus inciderunt. Clauſis itaque templorum foribus expers ſacrorum populus duodecim legatos ad Beltrandum decreuit, vt expiationem accuratis precibus impetraret. Sed in eo delectu de induſtria plures fuere Matthæo infenſi, & ante alios ex amicis veteribus effecti noui hoſtes, atque ideo acerbiores maximque peſtilentes, Leodriſius Vicecomes patruelis, & Franciſcus Garbagnatus, quo authore Matthæus in amicitiam Cæſaris fuerat receptus: & Simon Cribellus numeroſa

familia

ſamilia potens, vir atrox & inquietus, propterea alienati, quòd minimè paria ingentibus meritis præmia retuliſſent. Ad hoc ſuperbos animos naturaque pronos ad leuitatem atque perfidiam inuidia alienæ felicitatis inuſſerat, vt periniquè ferrent, quòd non iam ſecus atque ex merito ſperauiſſent, ipſis Matthæi filiis dignitate atque opibus æquarentur. Verùm Matthæo alioqui moderato tardanteque ſenectute parum expeditè liberali, præcipua cura inerat, liberos eximiæ virtutis duces amicis & propinquis omnibus anteferre, augere diuitiis, ac bellicis honoribus honeſtare, quum cæteris propinquis & amicis proximas ſpes matura liberalitatis relinquendas exiſtimaret. Itaque legati à Beltrando redeuntes, referunt nihil à viro acri, iracundo & validis copiis inſtructo impetrari potuiſſe, niſi Matthæus ob conceptam hæreſim aqua & igni interdictus vrbe pelleretur: eo pulſo ciuitatem expiatam fore, & creatis Decurionibus, qui æquo iure gubernent, ad priſtinæ libertatis decus deletis factionum odiis, continuò redituram. Nec mora inconditæ *plebis fremitus* auditur, pacem atque concordiam poſtulantis, & coniurati ad augendum tumultum idoneos homines ſubornant, qui ſpecie religionis inducti exclament, non eſſe omnibus propter vnum deuotum caput æternas pœnas apud inferos ſubeundas. His vocibus Matthæus perpetuisque inimicorum inſidiis circumuentus ad conſilium ſummæ prudentiæ, quod ei ſupremum, & ad ſalutem expeditum fuit, exemplo decurrit, vt à Galeacio filio qui tum Placentiæ imperabat, licet ab ſe ex æmulatione Marci fratris alienato opem imploraret: nec differt ille vir impiger de ſummo rerum periculo certior factus, quin ſtatim coactis veteranis equitibus ad patrem aduolet. Eius aduentu inimici maximè perterrentur: dubii deprauatique ad antiquam fidem redeunt: confirmantur clientium animi: Duodecim etiam legati occupante metu tecti primò latebris, mox intempeſta nocte elapſi vrbe diffugiunt. Nam Galeacius bellici vigoris plenus, nobilique facundia inſignis, vti erat propter memoriam editorum toties ludorum, & totius regiæ magnificentiæ populo charus, popularique humanitate percelebris, aduocata paſsim concione, ciuium propè omnium ſtudia, quæ fortè nutabant, ad ſe conuerterat: quum præclarè doceret vnam eam eſſe mentem Pontificis atque Roberti regis, vt Guelpho nomini latum ſtabileq; imperium in Italia oppreſsis Gibellinis adſtruerent: quod facilè conſequi poſſent, ſi Turrianos viros crudeles implacabilique odio omnibus iratos in vrbem reducerent. Confirmatis eo modo ciuium animis, accitisque vndique veteranis militibus, ſedatoque tumultu, Matthæus duorum & ſeptuaginta annorum ſenex, vti adminiſtrando bello viribus impar, & vt plerunque accidit, in concurſu aſperrimarum rerum mente perturbatus, ſed virtuti filiorum plurimum fidens, principatu ſponte ſe abdicat, Galeacioque militaris imperii vexillum tradit, deducique ſe ad templum maximum iubet: inuſtam enim ſibi vir contumeliæ inſolens, & egregiè pius hæreſis notam ferrè non poterat: ita vt ad aram aduocatis ſacerdotibus Chriſtianæ fidei ſymbolum præclara voce recitaret, teſtareturque iureiurando ſibi immerenti ſacra eripi, quòd nuſquam à ſacro ſancto dogmate diſceſsiſſet: itidemque Dei maximi vltoris numen inuocabat, poſtquàm iniquiſsima factioſi legati ſententia condemnatus patria excedere cogeretur. Sequenti porrò die Mogun-

tiacum, quod hodie Modoetia dicitur, ad diui Ioannis Baptiſtæ templum, ob memoriam Longobardicæ pietatis vanerabile, & à ſe multis donarijs exornatum contendit, ibique eadem profeſſus in febrem incidit. Accurrerunt illico filij quum ad Creſcentiacum cœnobium lectica deferretur: id enim templum triginta ferè ſtadijs Mediolano diſtat. Suprema autem morientis verba ad circunſtantes quinque liberos hæc fuere: STABIT incolume vobis cariſsimi atque optimi filij, hoc imperium quod relinquo, ſi concordibus animis cum virtute tum fortuna veſtra vtemini: ſi vero diſsideritis omnis quamlibet eximia veſtra virtus fruſtra erit, & à vobis ad hoſtes illico Fortuna transfugiet. Nec eius prædictioni tanquam veri vatis euentus defuit, vti mox dicetur. Exinde quum omnibus manarent lachrymæ, integris quidem ſenſibus, ſed collabente ceruice, ſupremum oſculum liberis dedit: moxque inter amplexus eorum expirauit: eique tot ſuperſtites liberi (vti maximè optarat) oculos clausêre. Defunctum autem ſecreto ignobilique in loco tumularunt, celata etiam aliquandiu morte, ne cadauer in aduerſa forte belli fortuna, ſæui legati contumelijs eſſet obnoxium. Sed deſtinata iuſti funeris pompa, & toto vel operoſi ſepulchri honore facilè capere potuit, qui publico conſenſu illud perenne lateque diffuſum decus excelſa virtute meruerat.

Tumulo eius hoc carmen affixum eſt.

Matthæus factis meritò cognomine Magnus,
Tempore tam belli ſummus quàm tempore pacis,
Mortuus eſt, & nullum habuit ſublime ſepulchrum:
Claudere nanque illum non marmora ſufficiebant.
Sed nunc propterea tellus eſt tota ſepulchrum,
Et totum volitat Matthæi fama per orbem.

GALEACIVS PRIMVS SIVE LIBER III.

GALEACIVS Matthæo Magno genitus, nouum id nomen quod poſtea manauit ad poſteros primus familiæ intulit, à matre Burra ioco inditum, quum ea fortè in multo gallorum cantu enixa puerum apertis oculis altè vagientem Gallacium appellaſſet, idque arridentes ancillæ ſæpe repeterent, nec abnueret pater, tanquam ab aue Martia militari augurio iucundè accepto, idque præſertim inſigni euentu Fortuna comprobante, quod ea nocte puerum naſci contigiſſet, qua felici prælio ad Decimum, interfectis aut captis Turrianæ familiæ proceribus ab Othone parta eſt ea inſignis victoria, quæ & principatus initium fuit. Nec verò ſine vllis delitijs educatus puer augurij fidem feſellit, quum ſingulari vigilantia, generoſo ſpiritu, atque indomito vigore pugnacis animi, ſuperbum & ferocem gallum æmularetur, & conſpi-

ſua quædam alludentis naturæ dona, hos mores adornarent, multo quippe rubore ſuffuſa facies, flagrantes oculi, ſubcriſpa & fulua cæſaries, & lato in pectore erecta ceruix maximi futuri ducis ſpeciem reddebant. Ipſe porrò vel planè puer tanta equorum atque armorum cupiditate erat incenſus, vt aliquando maturius quàm ætas ferre poſſet, thoracatus, galeatusque ludicra certamina equeſtresque ludos inter puberes agitaret, quereretur que admirante Othone tanquam par obeundis militiæ laboribus, quòd adhuc neque patris caſtra, nec hoſtium aciem vidiſſet. Ab hac indole nouum quotidie maturæ virtutis ſpecimen præbens, per omnes bellici muneris ordines pluribus aditis ſuperatisque periculis decucurrit, ſic vt indies ab inſigni aliquo facinore laude cumulatus, patri pariter ac militi charior euaderet. Facilè enim accidit impigro iuueni vt multis expeditionibus exerceretur, quòd ea tempeſtate nullum bello vacuum, aut ab hoſte propinquo ocioſum tempus eſſet, vigentibus odijs inter factioſas ciuitates, atque ob id rediuiuis Turrianorum ſtudijs, quibus Guelpharum partium duces nitebantur. Cæterùm ei ad præalta contendenti quum ſæpe egregij militis & ſtrenui equitum præfecti nomen tuliſſet, ſummus honos militaris imperij deerat: cui rei Fortuna maturè ianuam aperuit. Quum enim ex prætura Nouariam obtineret, repentina Guelphorum coniuratione expulſus, ſumma celeritate coacto exercitu aduerſarios profligauit: confugientesque Mortariam, magna vi expugnato oppido penitus deleuit, tanto terrore hoſtibus illato, vt Matthæo patre dux acrior atque felicior crederetur. Nec multò pòſt patre Alberti Scoti perfidia patria eiecto, eandem exilij fortunam ſecutus, in maxima pericula ſe coniecit; quum ſenem inuicto animo irrita arma circumferentem, minimè deſerendum arbitraretur. Sed patre demum fractis opibus animum deſpondente, in vlteriorem Galliam tranſiuit, fortemque operam aduerſus Britannos nauans Carolo Philippi Regis patri, militari baltheo ab eo donatus eſt, quod eſt equeſtris dignitatis inſigne maximè decorum, vbi ſpectato inſigni aliquo in acie facinore imperatoris iudicio paratur. Inde autem in Italiam reuerſus eo bello quo Pelagura Cardinalis oppugnata Ferraria Aceſtini Actij opes contuderat, multis inuſitatæ virtutis operibus editis vehementer inclaruit. Conſtat enim vno prælio per multas horas creſcentibus vtrinque ſubſidijs ſæpius inſtaurato, tres equos acerrimè depugnanti fuiſſe ſuffoſſos: eumque poſtremò cum vexilliferum adacto per inguen mucrone ab ephippio deturbaſſet, inſilijſſe in equum ſeſſore vacuum, atque ita impetu facto, perruptaque aduerſa acie ad ſuos cum ſuo tum alieno cruore oblitum rediſſe: cuncta enim pericula, vt inde clareſceret, præſertim extorris atque exul audaciſsimè contemnebat.
Erat etiam Actio ſumma propinquitate coniunctus, vt vel hinc oſtendendæ virtutis ſtudio vehementer accenderetur: nam Beatricem eius ſororem in matrimonio habebat, ſuſceperatque ex ea biennio ante filium qui de nomine auunculi Actius, ſummæ poſtea virtutis Princeps, appellatus eſt. Hæc Beatrix præſtanti quidem forma, ſed nouem annis Galeacio maior, antea nupſerat Nino Piſano Galluræ in Sardinia Regulo, antiqua ſtirpe, & multis diuitijs claro, ex eoque genitam nubilem puellam Mediolanum adduxerat, vt ludis nuptialibus intereſſet: qui regio ſumptu editi totius Italiæ

vrbes

vrbes inuſitatæ magnificentiæ fama compleuerunt. Nam & ſimulachra certaminum, & caſtellorum expugnationes, quæ armatis cohortibus & turmis inter ſe concurrentibus edebantur, & publici epuli apparatum, & matronarum ſaltationes, quæ ad ſpectacula conuenerant, vehementer omnes mirati ſunt. Mille ibi per tres claſſes diſcumbentibus conuiuis ſingulæ veſtes cū ſericæ aureæque tum laneæ coccineæque, aut acu pictæ, dono datæ ſunt, Burra ſocru eas miro ordine perſpicacique iudicio ſublatis menſis diſtribuente. Tot verò nouæ nuptæ collata munera gemmarum atque monilium, cælatique argenti & purpuræ à legatis ſociarum vrbium patritijsque ciuibus, vt opulentiſsimorum regum diuitijs æquarentur. Et hercle vel hinc mirari iuuat, tam malignum, quàm poſtea falſum Danthis poetæ iudicium, quum ex hoc coniugio Viperam Gallura inferiorem putarit. Cæterùm Galeacius cō firmatis Actij opibus Taruiſij præturam obtinuit à Gerardo Caminate eius vrbis domino, cui ex Beatrice priuigna nupſerat: geſsit autem eum honorē ſumma cum dignitate, vt nulla in re exulis vultum præferret, profiteretur que ſe breui ad veteris fortunam imperij rediturum. Nec id votum diu fefellit, Henrici Cæſaris aduentu, quo diſsidentium inter ſe Tyrannorum opes vehementi ruina proſtratæ ſunt. Aderat Matthæo Galeacius ex paterno conſilio arma expediens, feliciq́ue virtute ſemper dimicans: nam paternis auſpicijs aduerſæ factionis vires attriuerat, ducesq; belli & Guelphi nominis principes in poteſtatem redegerat. Quibus ſublatis ſingulæ Ciſalpinæ Galliæ vrbes ſe ad Magni Matthæi authoritatem contulerant. Ipſe quoque proprio vtens conſilio & ſuis ſubnixus copijs, cùm ad augendam ditionem potentiamque per ſe bella gereret, Guelphis formidandus eſſe cœperat, vtiq; poſtquam Placentiam Alberto Scoto vetere patris proditore armis eiecto, captoque, ſuæ ditionis fecit. Nec multum inde Iacobo Caualcaboue Cremonenſium Tyranno ad Bardum vicum acie profligato atque interfecto, Cremonam valida claſſe & magnis copijs circumuallatam ferro demum & fame ſubegit. Nec minore virtutis fama Marcus frater à patre rei Liguſticæ præpoſitus, aduerſus Robertum regem bellum gerebat: & Luchinus bellica laude nulli fratrum inferior, Guelphoque nomini vehementer infenſus, præcipuo terrori erat, quòd ab eo ad Tanari pontem, Vgo Baucius Roberti regis equitum magiſter commiſſo prælio victus atque interfectus fuiſſet. Quibus de cauſis Guelphi nominis principes admonebantur, vt acciſis in Etruria partium viribus, & tum in Ciſalpina Gallia latè profligatis, maiora præſidia compararent, quibus Matthæi potentiæ obuiam iretur. Itaque renouatis inter ſe fœderibus, Pontifex, Robertus, & Florentini peritos rei militaris duces, & validas bellicoſarum gentium copias à Narbonenſi Prouincia, Burgundis ſcilicet, Allobrogibus, Heluetijsque in Italiam adduxerunt, vſque adeo ingenti conatu ſumptuque, vt tranſmiſſa grandi pecunia Henricum Auſtrium deſignati Cæſaris fratrem è Germania, è Gallia vero Philippum Valeſium, qui poſtea rex fuit, aduerſus Vicecomites in Italiam euocarint. Sed Germanos Matthæus multa largitione maturè auertit, Gallos verò Galeacius & Marcus oſtentato exercitu ita terruerunt, vt multa verborum humanitate, multiſque item muneribus ſuperati trans Alpes nuſquam diſtrictis gladijs redierint. Deſcenderat Philippus ingenti curſu

ad Seſithem amnem præter Vercellas iuuenili quodam vigore animi hoſtem contemnens,nec ſociorum auxilia expectans,ita vt in inſidias præceps datus eſſe videretur,niſi Galeacius paternæ grauitatis æmulus,vel in multa ſpe exploratæ victoriæ à conferenda pugna,inuito etiam fratre par ferè cum eo imperium habente temperaſſet. Nolebat enim validam atque propinquam gentem nulla propè de cauſa,nulloque odio,ſed leui admodum bellicoſæ iuuentutis alacritate ad bellum excitam, ipſumque præſertim regium ſanguinem inexpiabili in ſe odio concitare: vti neceſſe erat,ſi conſerto prælio totius ferè Galliæ nobilitatem profligari atque interfici contigiſſet. Impetrato ſiquidem colloquio,& per inducias oſtentatis miro ordine vniuerſis copijs,quas vallatis è caſtris eduxerat, facilè Gallorum proceribus demõſtrauit,quàm ſtultum foret, pro alieno commodo,propriæ dignitatis & vitæ periculoſam aleam ſubire.Ea quoque res Galeacij fidem facundo ore hæc diſſerentis confirmabat,quòd veteris beneficij memoriam præferebat,quo à Carolo rege balthei militaris honore fuerat honeſtatus: tum producebat præter numeroſum peditatum,quinque millia vtriuſque armaturæ equitũ, in queis ſexcentorum fere nobilium cataphractorum ala decoro ſimul atq; terribili corruſcantium armorum cultu ſtupentes Gallos permouit,vt authore Ebrardo equitum magiſtro,viro æquè prudenti ac ſtrenuo certam pacem potius quàm anceps bellum optarent. Cum hac ala Marcus Galeacij frater, cum ſpecie ipſa excelſi corporis, tum felicium præliorum fama inclytus, explicatis turmis decurrerat. Geſtabant ſinguli equites in cono caſsidis & in lacinia Phrygij operis ſquamoſam viperam,cruenti pueri crura dentato ore deuorantem,Vicecomitum familiæ vetus inſigne:qua inuſitata ſpecie Gallos,vtpote non intellecto argumento, vehementer commotos fuiſſe, moxq; magnis muneribus exultos vtili conſilio potius quàm decoro, Villanus Florentinorum annalium ſcriptor in Galliam rediſſe perſcribit. Sed Matthæo patre vita functo grauiora demum pontificis & Roberti Regis arma, conſpirantiumque patritiorum vim,ac Germani militis perfidiam ſummo cum diſcrimine ſalutis expertus eſt. In eo enim vetere decreto fœderati hoſtes permanſerant, vt pulſis principatu Matthæi liberis, res Mediolanenſis ſub inani libertatis nomine Guelpharum partium auſpicijs nutuque regerentur. Itaque Leodriſius & Garbagnatus atque Cribellus cum ſuo liuore, atque odio perciti,tum honoris maximi atque potentiæ non dubia ſpe inflati, in id incumbebãt,vt ciues deprauarent,atq; diducerent,Pontificijq;legati nomine Germanos diuiſa inter eos pecunia optimiſque ſtipendijs propoſitis, ad defectionem impellerent. Primi omnium Rogerius & Anechinus Vindelici Centuriones,ſoluto pudore defecerunt,nec ciuitas per ſe inſtabilis dubitauit, quin Germanorũ exemplum ſequeretur. Qua repentina veteranorum defectione circumuenti Galeacius & Marcus, quum atrociora timerent,Laudẽ Pompeiam ad Viſtarinos veteres amicos ſe receperũt.eorum autem diſceſſu,ciuitas creatis ex vnaquaq; tribu decurionibus,libertatẽ arripuit.Cæterùm immutatus in vrbe ſtatus hunc habuit euentũ,vt factioſi ad arma excitati,duce quodã Burro Guelpharũ partium vexillũ attollerent, admirantibusq; primo,et mox nõ temere ſibi metuentib. Gibellinis,tumultuoſe per vrbem deferrentur. Guelphi quoque ex Martiana Abduani agri regione,

& Brigan-

& Brigantinis montibus Liciniforoque præſertim, Tignaca Parauicino duce homine turbulento, Modoetiam occuparent. Id facinus Mediolanenſis reipublicæ decuriones magnopere commouit, quòd noui imperij maieſtas ſeditioſorum temeritate ſugillari contemnique videretur. Ipſos porrò Gibellinos admonuit, vt armata præſidia compararent. Mittitur ergo Leodriſius cum exercitu qui Modoetiam, ſi dicto audiens eſſe Tignaca nolit, admotis machinis expugnet. Nec mora Guelphis maiore pertinacia quàm vi reſiſtentibus, Leodriſius diffracto muro atque incitatis ad prædam Germanis oppoſita munimenta perumpit, multisque cæſis capitur Tignaca, oppidumque diripitur. Hinc iam non obſcurè animaduerſum eſt, non aliam ob cauſam Galeacium fratresque eius Mediolano expulſos fuiſſe, quàm vt Guelpharum partium dominatus induceretur. Nam veteres hoſtes ſemperque antea exules Turriani reuocabantur: & legatus hominem natione Burgundum, quòd eſſet è Turriana familia, vrbi præfecerat: nec Germani (quanquam *mercenarij milites*) vel Roberti regis, vel pontificis nomen Cæſaribus infenſum pacatis auribus accipiebant: & tum fortè ſtipendia à legato cardinale regijsque præfectis largiſsimè promiſſa, nequaquam liberali manu ſoluebantur. Quibus de rebus Germani Henrico Gruniſtenio homine nobili concionante ſublatis dextris Galeacium continuò reuocandum cenſent, decernuntque ad eum legatos ſummæ dignitatis Centuriones, qui condonatæ veniæ fidem accipiant, vt Rogerio & Anechino cæteriſque recentis infidæ leuitatis authoribus caueretur. Gruniſtenius enim virtutem, fidẽ, munificentiam, atque animi magnitudinem quæ in Caleacio ſpectabantur, eximijs laudibus extulerat, vſque adeo ſtudioſè, vt ſe vadem obſidemq; præſtaret. Marcus quoque opportunè in vrbem noctu regreſſus, Leodriſium inexpectata Guelphorum audacia perturbatum, animaduerſoque periculo conſilij ſui non obſcurè pœnitentem cum lachrymis exorarat, vt iure ſanguinis ad familiæ ſalutem pariter ac dignitatem cum Galeacio in gratiam rediret, nec veteres Vicecomitum hoſtes ipſorum inteſtino malo lætari pateretur. Itaque poſtridie Galeacius non ſecus ac ſi ex venatione ſuburbanoque ſeceſſu, non ab exilio, domum rediret, læta ciuitate in vrbem eſt reductus: Eius aduentu Garbagnatus, & Cribellus ad legatum arrepta fuga perfugerunt, Burgundusque Turrianus vrbis præfectus cum Gulielmo Ruramonte regio legato pariter euaſit. Sed non multò poſt pontificiæ regiæque copiæ adiunctis Florentinorum auxilijs, & Pagano Turriano Aquileienſis Patriarcha cum gentilibus ſuis ad id bellum euocato, ad Abduam contenderunt, eo conſilio vt ſuperato amne rectà Mediolanum contenderent. Imperij militaris nomen penes Gaſtonem erat legati ex fratre nepotem. Cæterùm Raimundus Cardonius Hiſpanus, Henricusque Flandrius, & Simon Turrianus clariſsimi duces, gerendi belli munia ſuſceperant, cenſebanturq; in eorum exercitu quadraginta millia peditum, & decem millia galeatorũ equitum, ex omnibus fere Europæ gentibus mercede collecta. Vbi ad flumen peruentum eſt paulò ſupra Tritium vado reperto cum primis equitum agminibus Garbagnàtus & Cribellus tranſiuere: tum vero Marcus qui ad id vadum aduolarat, ita primos vrgendo cædendoq; perturbauit, vt ambo duces intercepti, atque agniti, ſæuiente in eos Marco protinus interficerẽtur.

Sed repulſis in amne primis, Florentinorum turma eodem vado tranantes, quo minus reliqui ad vnum interirent, maturè opem tulerunt. At Marcus acerbiſsimorum inimicorum cæde contentus vti impar viribus, Mediolanum ſe recepit. Nec multò poſt ipſe Marcus atque Luchinus cum hoſtilibus ad Tricellam pagum ſexto ab vrbe lapide dimidio minore, ſed aliquanto promptiore exercitu freti audaciſsimè, inſigni cruentoque prælio contenderunt, nec dubia quidem victoria, niſi graue Luchini vulnus, incumbentis in obuerſa iam planè hoſtium terga, Marci impetum retardaſſet. Exinde hoſtes promotis, ad Comenſem portam caſtris Mediolanum per aliquot menſes obſederunt. Interim Galeacius a Ludouico Bauaro Cæſare auxilia equitum impetrauit, venitque Mediolanum Bertoldus Guiffes cum quingentis galeatis equitibus, ſtrenueque aduerſus obſidentes multis proſperis eruptionibus res geſta eſt. Sed hoſtes cùm vera vi nihil proficerent, ad inſidias verſi Helueticam cohortem multa pecunia corruperunt, vt quum in ſtatione eſſet Geleacius reuiſens cuſtodias interficeretur. Sed detecto ſceleſto conſilio primus omnium Ioannes frater, tametſi ſacris erat initiatus, militari animo captis armis Heluetios adortus, conceptæ perfidiæ pœnas ab eis exegit. Hic eſt ille qui Archiepiſcopus Mediolanenſis factus ſecundiſsima virtutis fama, maiorum ſuorum imperium latè propagauit, atque auxit. Poſt detectam & continuò vindicatam Heluetiorum coniurationem Gaſtone morbo abſumpto, Cardonius & Flandrius deſperata victoria, noctu nec conclamatis quidem vaſis, Modoetiam ſeſe receperunt, noua auxilia à legato qui Placentiæ conſederat, expectantes. Eam enim vrbem Verguſius Landus expulſo ex inſidijs Actio Galeacij filio, acceptaque pecunia legato tradiderat, propterea Cardonius & Flandrius Modoetiæ planè obſeſsi ad Vaprium vicum Abduam ponte conſtrauerant, per quem tutus & expeditus recipiendis commeatibus venturisque auxilijs tranſitus præberetur. Quo cognito hoſtium conſilio Galeacius eum pontem omnino ſibi præcidendum ſtatuit, coniectura iudicans, ſi eò properaret nihil hoſtium duces cunctaturos, quin educto exercitu ad tuendum pontem conuolarent, & quam ipſe omnibus artibus quærebat conferendæ pugnæ occaſionem, non iniquo loco præberent, quòd in eius pontis beneficio, & obtinendi commeatus, & parandæ demũ victoriæ ſpes omnis poſita videretur. Nec ſua eum opinio fefellit, Cardonius enim è Modoetia progreſſus Vaprium, quam hoſtis optabat nobili prælio facultatem præbuit. In dextro cornu vbi Burgundiones Belgæque erant Henricus curabat, læuo Simon & Paſſarinus Turriani, Verguſiusque Landus cum Florentinæ alæ ducibus præerant, mediam aciem tenuit ipſe Cardonius, Cathelanis & Narbonenſibus atque Apulis turmis ſeptus: peditatum autem omnem qui ex Italis & Tranſalpinis gentibus conſtabat ita diuiſerant, vt inualidis ſtrenui, inermibus loricati miſcerentur. Cæterùm Cardonio copias ex Vaprio in patentem campum educente, inſtruenteque acies Galeacius à diuerſa parte vacuum ab hoſte vicum inuadi atque incendi protinus iuſsit, quo incendio auerſus hoſtis adeo perturbatus eſt, vt reſpectare & de inſidijs inteſtinaq; perfidia dubitare cogeretur, quũ ex aduerſo vexilla Aquilis Viperisq; fulgentia pleno paſſu appropinquare conſpiceret. Nec mora Galeacius & Marcus hoſtẽ ſarcinas ſuas atq; impedimẽta

ingenti

ingenti incendio in vico pereuntia deplorantem vtrinque inuadunt, Marco primam aciem perrumpente Flandrius aliquandiu reſtitit, ſed eo ſtrato tota eius acies fuſa profligataque eſt. Nec ab altero cornu Galeacij impetum Turrianæ Florentinæque alæ diu tulerunt: media quoque acies á Gaudentio Marliano (is nobilis & vetus miles & dux impiger peditatui præerat) à fronte loco mota turbatis ordinibus in fugam verſa eſt: & Cardonius ad primum incurſum magno à ſagittarijs, & mox ab irruentibus cataphractis detrimento accepto, quòd flammæ deflagrantis vici receptum eriperent, & in vtrunque latus victores fratres vehementer inueherentur, & præaltus amnis ex fuga vadum tentantes primis vorticibus abriperet, viuus in poteſtatem hoſtium deuenit. præfecti Florentinæ alæ pariter capti. Simon Turrianus, Guidonis, qui Mediolani imperium tenuerat, filius interijt: ex minoribus ducibus promptiſsimus quisque aut occubuit, aut in manus hoſtium deuenit: vexilla quoque maiora Roberti regis atque pontificis & *Florentinorum Turrianorum*que relata ſunt: Vnus fere Henricus Flandrius á Germano equite captus temereque dimiſſus, cum pedes exutus armis totam noctem per ſyluas errabundus effugiſſet, prima luce Modoetiam peruenit, quò Vergusius extremi ſupplicij pœnam timens, quòd Actium Placentia pepuliſſet, ab initio aduerſæ pugnæ cum reliquijs profligati exercitus perfugerat. Ab his ducibus inſtauratum eſt bellum, & Modoetia per aliquot menſes fortiter defenſa, ſed magnis demum operibus circumuallatam oppugnatamque acriter, Vergusius ea conditione dedit, vt nisi iuſtis auxilijs à legato miſsis obſidio ſolueretur, ipſe cum præſidio ſaluis rebus exiret. Iam enim Flandrius deſperatis auxilijs noctu ex oppido profugerat, & Paſſarinus Turrianus quum opem obſeſsis afferre maturaret, à Marco ad Tinioſam turrem, equeſtri prælio fuerat profligatus: à quo etiam paulò antè eadem belli fortuna, Narbonenſium equitum manus ad Caracam ſupra Lambrum, dum ibi negligenter excubaret, oppreſſa eſt: ſed tantis hoſtium copijs aut ferro aut peſtilentia deletis, victor Galeacius præcellenti iudicio vir, ſibi omnino pacem parandam eſſe conſtituit, quod inexhauſtis rediuiuisque potentiſsimorum hoſtium opibus ſe imparem cerneret, ſæpeque dimicando vires experiri atque inſtabilem fortunam toties laceſſere periculoſum arbitraretur. Erat in cuſtodia Raimundus Cardonius dux hoſtium, vir ſolerti grauique ingenio præditus: hunc idoneum exiſtimans per quem à Pontifice pacem impetraret, carcere emiſit, vſque adeo egregiè ſimulata fuga, vt duo ex intimis familiaribus inſigni nobilitate iuuenes Becalcius Landrianus & Phœbus Contes, elabentem comitati prodidiſſe cuſtodiam putarentur, ſingulari quidem cum infamia & ſummo cum dolore propinquorum, cùm Galeacius eos tanquam admiſsi ſceleris reos per præconem exilio multauiſſet. At Hiſpanus (vti generoſum decebat) ſincera fide cauſam egit, Placentiæ primò apud legatum, & mox Auenionem contēdens apud Pontificem, Landriano & Phœbo arbitris, & peculiari oratione probatisq; mandatis ſuppliciter pacē petentibus. Nec abnuit pontifex, quòd eam Cardonius omnino vtilē fore diſſerebat, videreturq; ex cōmodo dignitateq; Pōtificij nominis, ſi Chriſtiana benignitate clementiaq; inductus, eos in clientelā fideq; reciperet, qui ab eximia virtute Dijs & Fortunæ cordi eſſent,

& vti bellis omnibus inuicti, non temere ab his qui virium periculũ feciſſent, inſuperabiles crederentur. Petebat autẽ pontifex ex conſilio Roberti regis qui ſuper ea re conſultus fuerat, vt poſtquam Galeacius conuerſo ſtudio amicum fidelemque clientem Romani pontificis ſe fore profiteretur, etiam gerendo bello ſocius eſſe eoſdemque hoſtes habere vellet. Sed his vnum Cæſarem beneficiariosque eius excipiens adduci non potuit, vt quicquam polliceretur, quod familiæ ſuæ antiquiſsimo ſtudio indignum cenſeri poſſet. Cæterum eo modo confecta pace Cardonius iterum magnis exercitibus à pontifice Robertoque rege præfectus eſt, poſtulantibus eum Florentinis, qui a Caſtruccio vehementer exagitati, veteribus innixi ſtudijs Guelpharũ partium nomen magnis opibus tuebantur. Itaque Cardonins ab oſtio Rhodani triremibus Telamonem deuectus, Florentiæ militaris Imperij ſceptrũ ac ſolenne vexillum accepit, & contra Caſtruccium ad Phocenſium paludes caſtrametatus eſt: Phœbus autem & Landrianus ab eo humaniter dimiſsi ad Galeacium contenderunt, quibus protinus priſtinæ famæ decus reſtituit, quanquam confecti negocij arcana tum minimè nudanda viderentur. Eos enim non obſcurè de ſe benemeritos liberali gratoque animo tota ea ſimulatæ perfidiæ ſuſpicione liberandos exiſtimabat, qui nihil ſubeundæ infamiæ nomen veriti, modò iuſsis fideli obſequio parerent, periculoſi officij munus impleuiſſent. Nec demum Galeacius vel Caſtruccio ſibi priuato publicoque nomine coniunctiſsimo, vel ipſis Ethruriæ Gibellinis defuit, quin maturè transmiſsis auxilijs opem ferret. Actius enim filius per Apuanos Ligures Lucam deſcendere iuſſus cum ſeptingentis cataphractis equitibus, magna ex parte Germanis ad Caſtruccium in caſtra peruenit, vſqueadeò opportunè atq; feliciter, vt commiſſa ad Altopaſſum nobili pugna, Cardonius iterum caperetur, & Florentinorũ vexilla cum legatis & ducibus cæſo profligatoque toto exercitu in Caſtruccij poteſtatem venirent. Cæterùm Galeacius qui tantos coniurantium hoſtium exercitus, totq; vario euentu commiſsis prælijs, & parta demum memorabili victoria, inuicto animo cuncta ſuperarat, ad extremum iam vndique victor & felix, propinquorum inuidias effugere non potuit. Leodriſius enim & antè aduerſus Matthæum, & nuper perfidioſa malignitate infamis, atque ideo ſemper inquietus, ex interuallo, vt plerunque accidit, validior ad inſaniam redierat, adauctoque ſcelere Marcum Galeacij fratrem facilè deprauarat, plenum quidem bellica laude, ſed ob id multa ſuperbia, multaque occulti liuoris bile redundantem. Hic ingenij captu ſupra æquum turbidus & ferox, tanquam periculorum omnium ſocius, & totius victoriæ præclarus adiutor fratrem rerum dominum ferre non poterat, vel natu maximum & prudentiæ authoritate potiorem: & quum regnum duos non caperet, quibus modis id aſſequeretur violentus & vecors agitabat. Præbuit autem occaſionem maturando flagitio Ludouici Bauari Cæſaris aduentus, qui euocante Galeacio vt pontificis Robertique regis & Florentinorum adauctæ potentiæ obuiam iretur, Veronam peruenerat. Itaque Marcus & Leodriſius officij ſimulatione Cæſari obuiam euntes, Veronæ Galeacium multis oneratum calumnijs Maieſtatis reum fecerunt, conniuente ad id ſcelus Cane Scaligero, qui ex aliena diſcordia turbatis rebus obuentura ſibi commoda vir aſtutus atque ambitioſus expecta-

expectabat: verum Ludouico Cæſare, á præeuntibus, iterque monſtrantibus Marco & Leodriſio per Camonicos tramites Comum perducto Galeacius affuit cum ornatiſsimo comitatu dona ferens, nouo nec admodum opulenter inſtructo Cæſari gratiſsima. Ibi de fraternis inſidijs certius didicit, Franchinumque Ruſcam Comenſium Tyrannum ab ſe Scaligeri Canis exemplo diductum ſenſit. Accuſabatur atrociter, quòd intempeſtiuè parandæ pacis cupiditate adductus Gibellinarum partium graui damno cum pontifice tranſegiſſet, Cardonio præſertim tanto duce iniqua plenaque perfidiæ ſimulatione hoſtibus reſtituto: Mediolani verò ſublata libertate, propinquis amicisque veteribus planè contemptis, impotenter ſuperbeque regnaret. His quoque ſummæ offenſionis criminationes addiderant: quibus diluendis Galeacius quum vehementer æſtuaret, graui admodum voce dixiſſe fertur, dum me Marcus frater impiè ferit, ſeſe temere conſauciat. Id verò deferentibus amicis audiens Marcus acutè reſpondit: de hoc quid in fatis futurum ſit *Galeacius* viderit, qui ædepol fratrem non habet, quum ſolus regnet. Sed eam diſceptationem Cæſar diſtulit, Comoque profectus per Modoetiam Mediolanum peruenit, quo Galeacius præceſſerat, vt quæ ad ſolennis pompæ ornatum pertinebant, magnificè atque celeriter appararet. Itaque liberali ſumptu & planè regio ſplendore Cæſar exceptus eſt, & Calendis demum Iunijs in templo diui Ambroſij ferreo diademate coronatus, tradentë inſignia Guidone Tarlato Aretinorum Antiſtite: is in Italia Gibellinarum partium principem agebat. Interfuit & Canis Scaliger, qui mille equites galeatos, & delectorum peditum aliquot cohortes ad ornandũ Cæſaris comitatum adduxerat, vt ſtudium ſuum erga eum oſtentaret. Hic profunda ambitione incenſus, oblata ingenti pecunia petebat à Cæſare vt Mediolani auguſtali iure princeps diceretur. Etenim magno aſtu apud proceres Germanorum, Galeacium vel nullo certo indicio maieſtatis reum, nec adhuc ad dicendam cauſam ad tribuual Cæſaris vocatum maligno iudicio prædamnabat. Sed Cæſar graui admodum ancipitis conſilij ſuſpenſus cura; quid ſibi decernendum foret non videbat. Ita Scaligero reſpondit, vt ſpem ei non præcideret, & præſentibus eius copijs ad parandum facinus vteretur. Interea dabat operam vt Germanici ſanguinis vetus miles perpetuis ſtipendijs & beneficijs Galeacio obſtrictus, vel ab ipſa Matthæi Magni Othonisque memoria fidem mutaret, nouumque ſibi reiecto ſuperiore ſacramentum diceret: équum enim poſtulare videbatur, quum pro ſua & Germanicæ gentis dignitate ſaluteque peteret, vt firmiſsimo conſenſu Aquilam Romani imperij ſignum reſpicere, idque tueri, & ſe proficiſcentem Romam ſequi vellent: futurum enim breui vt & opima ſtipendia & digna ipſorum fide præmia conſequerentur. Nec mora Germanis graui ſcelere, niſi id præſentia Cæſaris eleuaret, fidem occultè mutantibus concilium ſolenne proceribus indicitur: vocaturque ad id Galeacius cum fratribus Actioque filio. Tum verò Marcus prodit, venenumque dirum domui ſibique demum lethale euomens petit ſupplex, vt æqui iuris libertatem ciuitati reſtituat, oppreſſam & planè extinctam inuſitata tyrannide ſuperbi fratris. Idque ſi æquiſſimus Cæſar impetrari á miſeris pateretur, Mediolanenſes quantam opporteret in ſtipendium pecuniam prebituros, nec à fide atque amicitia Cæſarum

vllo vnquam tempore diſceſſuros. Aderat forte perſoluendi ſtipendij dies, & eam pecuniam Galeacius exhauſto iam plane ærario, cui per tres menſes Cæſar auiditate inſatiabili grauis & importunus extiterat, non niſi cunctanter expediebat, quam ſine graui diſcrimine tanta oneratus calumnia impetrare non poterat, patritijs iam plane Marci & Leodriſij malignitate deprauatis, populoque per ſe cupido rerum nouarum ad ſpem libertatis erecto. Cæterùm Galeacium obiecta crimina refellentem, ex compoſito prætorij præfectus, itemque Luchinum Ioannemque fratres Actiumque filium in proximum cubiculum deducit, quaſi Cæſar remoto reo liberius loqui vellet. Sed iam ad eum modum captis Cæſar capitale ſupplicium comminatur, niſi triduo Modoetianam arcem tradi iubeant. Id autem à forti fidelique cuſtode vix multis cum lachrymis impetratum eſt, quum in tanto coniugis periculo trepida Beatrix vxor Modoetiam peruolaſſet. miſſus eſt qui deditam arcem reciperet, nouumque præſidium imponeret, Guido Tarlatus: biduoque poſt Nonis Iulijs Galeacius cum Actio filio Luchinoque & Ioanne fratribus in ea arce duræ cuſtodiæ traditur, non omnino iniqua ſorte, vt fabrefacti paulò antè ab ſe tetri carceris furnum, ita à depreſſa teſtudine vocatum primus experiretur, quem aduerſarum partium captiuis ad pœnam parauiſſet. Verum eam illis calamitatem vehementer auxit cuſtodiæ præfectus è Norico Antius Rizaccus, ingenio ita immiti erga miſeros tantæ modò fortunæ principes, vt nec quotidianis muneribus emollitus, quicquam de inhumana feritate remitteret. Mirum id profectò fuit, quum rerum domini tantis muniti præſidijs dolo caperentur, neminem ſe commouiſſe: pauci enim ex his qui aderant, id factum ſenſerunt. Etenim quis perpetuum atque acerrimum Cæſariani nominis defenſorem, ab ipſo Cæſare ſummis precibus in Italiam euocato, tantisque officijs atque muneribus exculto in eam calamitatem detrudi potuiſſe crediciſſet? cum præſertim nulla in Cæſare, vel alienati animi, vel commutati vultus ſigna præceſsiſſent: nec in damnato verius quàm reo vllus omnino metus ex conflata calumnia, ſi ingenuum æſtuantis animi ruborem demeres, conſpiceretur. Sed potiundi auri dira cupiditas, quæ in Ludouico profunda infinitaque apparuit, accuſante Marco & immodica pollicente, vehementer excitata, & veteris clientelæ, & recentis officij, & hoſpitalis amicitiæ iura facilè diſſoluit. Sequenti enim die aſtuto Cæſaris conſilio viri inſignes vigintiquatuor e ſingulis tribubus regendæ Reipublicæ creati ſunt, imaginem antiquæ libertatis: ſed imperata ſubinde eſt pecunia honorarij ſubſidij nomine, & ea quidem multò amplior quàm à Galeacio popoſciſſet. Nec multò poſt qui ſummæ rerum publicoque conſilio & tutelæ vrbis præeſſet, cum delecta manu Germanorum delectus eſt Guliermus Monfortius. His rebus Mediolani cõſtitutis, Cæſar Vrceos Brixiani agri oppidum contendit, vbi conſilium indixerat euocatis vndique ſociarum vrbium tyrannis. Ibi ad leniendam inuidiam atrocis facti literas protulit, concepti cum pontifice fœderis indices, captis, vt dicebat, Galeacij tabellarijs, interceptas, quas tamen plerique commenticias & falſas exiſtimarunt, vt Villanus Florentinorum annalium eius ætatis ſcriptor, vel ex profeſſo Vicecomitum nomini infenſus, ſcriptum reliquit. Iam Gibellinæ factionis principes inexpectata Galeacij calamitate tanquam communi malo atque

periculo

periculo conſternati, Cæſarem non obſcurè oderant, ingenio ſuſpicaci, ac ſæuo, maximeque rapaci partium neruos atrociſsimè conuellentem: verùm paucos pòſt dies impetratis à Scaligero & Ateſtino Paſſarinoque Mantuano equitum auxilijs Romam iter intendens in Etruriam deſcendit. Piſani ei portas clauſere, nec Cæſaris expilantis ſocias vrbes, dicto audientes futuri videbantur, niſi Caſtruccius à quo Cæſar amiciſsimè receptus, pecuniaque adiutus fuerat, nouo adiuncto exercitu, Piſanis extremas ſuburbani agri clades denunciaſſet. Cæterùm Cæſar Piſanis pecunia multatis, aſcitoque ſibi Caſtruccio, via Aurelia quæ maritima dicitur, Romam contendit. Nec mora inſigni ſtudio Sarræ Columnæ, Iacobique Sabelli in Vaticano coronatur, tradente diadema Petro Coruario, quem cœnobio eductum pontificiaque thiara exornatum, Nicolai Quarti nomine pontificem appellarant, vt in Vrbe Ioannis legitimi pontificis authoritas aboleretur. Ludouicum enim Bauarum Ioannes, Roberto regi fœdere coniunctus, tanquam Gibellinarum partium præcipuus hoſtis, Pſeudocæſarem appellabat, quem & anathemate perculerat. Romanus quoque populus præſentem pontificem colere quàm venerari abſentem màlebat, vel ob id inuiſum, quòd multis legationibus euocatus, Auenionem ſacroſanctæ Vrbi prætuliſſet. Dum hæc fierent, Caſtruccius quem antea Lucenſium & Piſtorienſium Lunenſiumque ducem Cæſar appellarat, accumulatis honoribus Senator Vrbis, Comes Lateranus, & Ceſareæ Aquilæ vexillifer effectus eſt. In eo tum vno Cæſaris ſpes opéſque ſitæ erant: quoniam nemo eo vel acumine ingenij, vel conſilij grauitate validior fuit: quum etiam cæteris eius ætatis ducibus in omni gerendi belli negocio fortuna felicior haberetur. Is maximis officiorum vinculis familiæ Vicecomitum obligatus nullam prætermittebat occaſionem, quin Galeacium Cæſari commendaret, oraretque ſupplex, ne diutius Guelphos Romani imperij capitales hoſtes, præſtantiſsimi viri calamitate lætari pateretur. Verùm Cæſar ne inſontibus iniuriam temerè feciſſe videri poſſet æquo durius reſpondebat, quanquam Sarræ & Sabelli maximæ authoritatis & gratiæ procerum continuæ preces adderentur: & Marcus admiſsi ſceleris pœnitentia adductus caſtigante atque exornante Caſtruccio à vetere dirì odij inſania diſceſsiſſet, peteretque excuſsis ingenuo pudore lachrymis, vt exutis imperio fratribus ſaltem cum libartate vita redderetur, quæ in eo carcere breuiſsima cenſeri poſſet, niſi Cæſar clementiæ nomine ſatis pœnarum eos pro vetere ſuperbia, ex beatiſsimis factos mortalium omnium miſerrimos, dediſſe exiſtimaret. Dum Romæ tantis deprecatoribus ad miſericordiam Cæſar inducitur, Caſtruccio nunciatum eſt Florentinos Piſtorium vrbem paucorum ciuium proditione in poteſtatem redegiſſe. Quare vehemēter perturbatus, nec obſcurè Cæſari ſuccenſus, quòd aliquanto grauior hoſtis Gibellino quàm Guelpho nomini præpoſteris conſilijs euaſiſſet, abducto ſuo milite ad recuperandam amiſſam vrbem magnis itineribus Lucam contendit. Eius viri diſceſſu permotus Cæſar, quòd pecuniæ inopiæ premeretur, nec Romani in ea expedienda prompti eſſent, & propinquę Vrbi ciuitates inteſtino bello laborarent, Robertique regis exercitus ab Aquila & Latio Romanis finibus immineret, animi ſententiam mutauit, perſcriptiſque literis Antio Riſaceo, Medoetianę arcis cuſtodi, Guliermoque Monfortio

Mediolanenſi Reipublicæ præpoſito, Vicecomites cuſtodia educi, priſtinæque libertati reſtitui iuſsit. Itaque Galeacius cum fratribus filioque quum à Nonis Iulijs ad ſextum Calendas Apriles in prædura cuſtodia fuiſſet, incredibili veterum amicorum lætitia, Modoetianorumque inſigni gratulatione liberatus eſt, ea conditione, vt diſcedenti ab Vrbe Cæſari, honoris cauſa Piſis occurrerent. Sed Galeacius curato corpore inſtructaque ad profectionem vetere familia, atque aſcitis ex numero veteranorum lectiſsimis centurionibus equitumque præfectis nihil antiquius habuit, quàm vt ad Caſtruccium, tanquam ſalutis, partæque libertatis præcipuum authorem, ad agendas gratias, communicandaque conſilia in Etruriam contenderet. Is tum Piſtorium circumuallatum præaltis aggeribus graui obſidione premebat: ea belli ratione, vt imitatus Cæſarem dictatorem ad Alexiam, retento intra munitiones exercitu, vtrinque vallo foſſaque munitus, eruptiones facilè ſuſtineret, nec exteriores hoſtium copiæ quanquam eſſent ampliſsimæ, adoriri munitiones auderent: vbi ingentes baliſtas quæ tum erant pro æneis tormentis, atque item maiores ſcorpiones in æditis aggerum propugnaculis peritiſsimè collocarat. Is venientem Galeacium arctiſsimè complexus, quòd eum vnicè adamaret, atque in eo ex tot rebus bellicis fortiter atque feliciter geſtis animi magnitudinem admiraretur, omnibus copijs abſoluendiſque operibus præfecit. donec ipſe ad explicandas ærarij difficultates Lucam profecturus, confecto ibi negocio, in caſtra reuerteretur. Eo itaque non multos poſt dies reuerſo, munitiones mirificè adauctas laudante, ita inter ſe compararunt, vt Galeacius interiores munitiones aduerſus erumpentes circumpoſitis nocturnis diurniſque ſtationibus tueretur, ipſe exteriores obuertendo vrbi terga cum multo maxima copiarum parte defenderet. Nam Florentini duce Philippo Sanguineto Gallo, qui Piſtorium ex inſidijs ceperat, ac Beltramone Baucio (is erat pontificiorum equitum magiſter) ſupra numeroſum peditatum, ſeptem millia galeatorum equitum in conſpectum obſeſſæ vrbis adduxerant, aſsiduo tubarum clangore Caſtruccium ad pugnam prouocantes, quòd ſubire aggeres aut perrumpere conari, à peritiſsimis eius ætatis ducibus defenſos, tum auſu ſtultum, tum euentu luctuoſum fore exiſtimabant. Nec multò pòſt Florentini inde copias in Piſanum & Lucenſem agrum vertentes diſceſſerunt, vt Caſtruccius vicorum ſuorum incendijs permotus, Lucenſibus opem ferre cogeretur. Sed degeneris conſilij conatum irridente Caſtruccio, atque identidem ignauiam exprobrante, Piſtorienſes ita animis conciderunt, vt deſperatis omnibus auxilijs ſe dederent, ea conditione, vt niſi ſociorum exercitus intra quintum diem, aut iuſtam commeatus copiam inferret, aut prælij fortunam experiretur, ipſi continuò vita incolumes ſaluo etiam præſidio portas aperirent. Dum hæc agerentur vehemens atque lethalis morbus Galeacium inuaſit, exuſtum ſcilicet Auguſti menſis ſolibus, perpetuiſque laboribus diuturnæ obſidionis fatigatum: nihil autem de ſæuo impetu febre remittente, vt commodius opportuna remedia pararentur, ad Piſciam oppidum lectica delatus eſt. Ibi eum triduo poſt abſumpſit morbus, quum impleſſet alterum & quinquageſimum ætatis annum. Videri hercle potuit infelix ex tanta vtique fortuna collapſus, niſi viro ad victorias nato, vel exuli, in ipſa victoria mori contigiſſet. Funeratus eſt Lucæ miro ſtu-

dio

dio in eum ſupremos honores conferente Caſtruccio. Tumulum autem hoc epigrammate Poeta eo rudi ſeculo, non inſulſus honeſtauit.

Hic iacet in parua maiori dignus at vrna.
Sanguinis Anguigeri Galeaz et gloria belli
Magnanimus, contemptor opum, formáque decorus.
Extulit hunc virtus, mala ſors mox fortiter vrſit:
Quam rurſus vincens, ſimul & virtute refringens
Victor decedit, felix & in aſtra recedit.

Nec ipſe quidem Caſtruccius diu victoriæ ſuæ gloriæque ſuperfuit: ingruente enim peſtilenti autumno ex hiſdem Piſtorienſis belli laboribus, acceſita febre intra vigeſimum diem Galeacij fatum eſt conſecutus: vir haud dubiè antiquis ducibus bellica virtute comparandus; niſi Tyranni nomen ex atrocibus factis inuidiæ expoſitum, vel præcellentis virtutis famam facilè prægrauaret. Exceſsit è vita tribus annis Galeacio minor, ita vt ad conſummati Imperatoris exiſtimationem, niſi præmatura fata vitæ curſum præcidiſſent, peruenturus eſſe crederetur. quanquam Macchiauellus Florentinus improbè corrupta hiſtoriarum fide in eum præferocem patriæ ſuæ hoſtem impudentiſsimè iocatus, dum eius vitam commentitiè laſciueque contra veritatem ad riſum, nauſeamque perſcriberet, id vnum malignè contenderit, vt Nicolai Tegrimi Lucenſis ſinceriſsimè cuncta de Caſtruccio latinè enarrantis, ſpectata authoritas interpoſito mendacio apud poſteros eleuaretur.

fretus irruperat, vitatis quidem diuerſo itinere Actianis copijs, quæ aduerſus aduentantem exierant: tanta porrò irrumpentis Verguſij celeritas fuit, vt Actius breue ad fugam ſpatium nactus, egrè hoſtium manus euaſerit, adiuuante præſertim matre, quæ tam ſubito quàm ſalutari conſilio, effuſis in limine domus aureæ monetæ ſacculis intrantes, dum eam auide colligerent aliqnandiu morata fuerat. Erat Verguſius vir bello acer, ſed ab ingenio maximè turbido ſemper inquietus, qui tametſi Gibellinæ factionis erat princeps, commutata voluntate ad legatum perfugerat, quòd Galeacius vxoris eius pudicitiam procacius pertentaſſet. Verum Actius collectis copijs ſuis & Ferrarienſium Mantuanorumq; opibus adauctus, Sancti Domnini oppidum in poteſtatem redegit, accurateque bellicis operibus idmuniens, aduerſus hoſtes egregiè defenſo oppido bellum geſsit, vſque ad id tempus, quo Galeacius poſt deuictum captumque Cardonium & deletas eius copias, Modoetiamque receptam Caſtruccio opem imploranti auxilia in Ethruriam tranſmiſit. Florentini enim nouas equitum alas ex vlteriore Gallia mercede conduxerant, coniunctiſque Roberti regis & pontificijs copijs, Cardonium qui nuper dimiſſus à Galeacio ad pontificem peruenerat, ingentis exercitus Imperatorem effecerant, ita vt Caſtruccius ſibi timere, & opem à ſocijs Galeacioque in primis & Paſſarino Mantuano Caneque Scaligero implorare cogeretur. Quam ob rem coactis iam auxilijs Actium parantem ſibi iter ad Apenninum vt in Ethruriam tranſcenderet, in Sancti Domnini oppido aliæ atque aliæ Florentinorum & legati copiæ acriter obſederant, vt deiectus ſpe auxiliorum Caſtruccius, priuſquàm ei ſuccurri poſſet, à Cardonio circa Focenſium paludes opprimeretur. Sed magno cum dedecore obſidentiũ, illatus eſt in oppidum commeatus, & recentes demum cohortes, & ſociorum equites intrarunt. Actiuſque eductis ſignis detrectante certamen hoſte, cum octingentis galeatis equitibus per Apuanos Ligures ad Caſtruccium contendit vſque adeo opportunè, vt quum collatis caſtris prælium differri vltrà non poſſet, Caſtruccius eius aduentu magnopere lætaretur, & Cardonius triſte omen acciperet, quum fatales ſibi Viperas in vexillis fulgentes aſpexiſſet. Tum quoque lætum de ea victoria augurium Actio obuenit, ſicuti à Franciſco Petrarca his verbis ſcriptum legimus: Actius Vicecomes, qui poſtea Mediolani dominium obtinuit, iuuenis nempe victorioſus, antequam à podagris vinceretur iuſſu patris profectus cum exercitu Apenninum tranſijt, & victis hoſtibus apud Altopaſſum, duce quidem Caſtruccio, ſed egregia opera eius adiuto, ad vincendum Bononienſes pari impetu fortunaque ſe conuertit. In ea expeditione dum fortè equo deſcendens requieſcit, ingens vipera nullo comite aduertente in galeam iuxta poſitam irrepſit, quam quum mox capiti reponeret, ſinuoſo quidem & horribili, ſed prorſus innocuo lapſu per decoras interriti ducis genas illa deſcendit. Eam à nemine lædi paſſus animoſus adoleſcens ad omen geminæ victoriæ traxit, hinc præcipuè quòd ipſe pro ſigno bellico vipera vteretur. Nec multò poſt commiſſa eſt ea nobilis pugna ad Altopaſſum, in qua victor Caſtruccius præclara virtute Actij adiutus, vniuerſas hoſtium copias deleuit, captis fermè omnib. ducibus, ipſoque Cardonio Imperatore cum filio in poteſtatẽ redacto, &

direptis caſtris: Quibus captiuis & ſpolijs aliquanto poſt ſplendidiſsimum Romano more triumphum adornauit: qua in pompa ducti ante currum Cardonius Vrlimbacaque Germanus, & Guliermus Narſeius Gallus, & plerique illuſtres Gotholani & Narbonenſes equitum præfecti cum legatis Florentinis, gratiſsimum Lucenſi populo ſpectaculum præbuerunt. Sed Caſtruccius ſtatim ab Altopaſſo victoria vtendum ratus, victrices copias Florentiæ mœnibus admouit, ſuburbanas delitias in oculis hoſtium euaſtans, & pleraque ædificia incendens. In ea expeditione Actius Florentinis è muro ſpectantibus, ludos equeſtres in Arni inſula edidit, propoſito ad præmium velo ſerico purpurei coloris, vt reddito contumeliæ talione Florentinis illuderet, qui ſimiles decurſiones Mediolano obſeſſo ante Comenſem portam inſtanter ediderant. Inde verò Actius ſpoliorum parte magnificè donatus, Ethruriæ finibus excedens in Mutinenſi agro Paſſarini Mantuani, Ateſtiniq; Ferrarienſis copijs ſe coniunxit, aduerſus Bononienſium exercitum legati auſpicijs Mutinæ Regioque imminentem. Nec multò pòſt circa Scultemnam profligatis hoſtium copijs, alteram Ethruſcæ penè parem victoriam eſt conſecutus: atque inde ad patrem geminata cum laude Mediolanum contendit. Inſecutus eſt annus, diro Ludouici Bauari Cæſaris aduentu, Vicecomitum familiæ, & toti penè Italiæ infauſtus, quo Actius eandem quam pater patruique indignè ſubierunt, carceris fortunam tulit. Cæterùm expiata inuidia, cum patre patruiſque libertati reſtitutus, quanquam immaturo Galeacij patris interitu, atque importuna Caſtruccij morte angeretur, accisaſque ſpes propè omnes noua atque inopinata calamitate conſpiceret, nihil tamen (vti Magni Matthæi nepotem decebat) ſeſe animo demiſit, quin ad fortunam pertinaci virtute ſubleuandam cuncta experiretur. Summa conſilij hæc fuit, vt datæ fidei non deeſſet, ab vnoquoque Cæſare à quo vulnus acceperat præſentis remedij opem ſuppliciter peteret, poſtquam Marcus patruus infami ſuo conſilio deceptus, peroſuſque non obſcurè Cæſarem, non dubiè imperij decus, Gibellinique nominis opes vel parua ab hoſtibus accepta pecunia paſsim euertentem, ad ſanitatem redegiſſet: eo enim deprecante Cæſar poſt ſubirati Caſtruccij ab Roma diſceſſum, fratres carcere eduxerat, territus vtique aduerſarum partium ſecundis ſucceſsibus, & non obſcuro conſcientiæ pudore vehementer timens, ne ſocij clienteſque deficerent. Itaque Actius cum Ioanne patruo ad Cæſarem Piſas profectus, poſt multa colloquia, egregiè nauaute operam Marco, Cæſaris animum inflexit, promiſſaque pecunia ad ſummam quindecim myriadum, vt paterni imperij princeps appellaretur, impetrauit. Erat tum Cæſar multis aduerſis rebus, & ſuper hæc extrema pecuniæ inopia circumuentus. Roberti tum regis copiæ Bertholdo Vrſino duce Cæſarianos præfectos vrbe Roma expulerant: Ioannis pontificis authoritas ſtudio Iacobi Columnæ apud populum vigebat: Gibellinorum ſtudia magna ex parte refrixerant, quòd Syluestrium Chattum Viterbij partium principem indignè torſiſſet, vt eius pecunijs, quæ ingentes eſſe dicebantur, ſumma cum iniuria potiretur. Sed Cæſarem grauis metus inceſſerat, quòd Germani Saxones, & Chatti validiſsima pars exercitus, conſternati animis, & ſtipendia debita flagitantes à Vindelicis & Sueuis ſeceſſerant, cum quibus antea apud Velitras cruenta ſeditione

ne contenderant: & tum fortè renouato odio ſpretoque Cæſaris imperio
Piſanorum & Lucenſium agros impunè prædabantur, caſtriſque demum
in Ceruleo monte poſitis, qui ſupra Viuianum, iampridem à Caſtruccio per
munitus ad agendam prædam magnas habet opportunitates: eò terroris &
fœdæ calamitatis circumiectam regionem adduxerant, vt incolæ incendio-
rum metu commeatum, veſtem, & caſtrenſia inſtrumenta conferre cogeren
tur. Nam paulò ante in Lucenſi Camaioris oppidi incolas, quòd irrumpen-
tibus aliquandiu reſtitiſſent, direpto incenſoque oppido crudeliſsimè truci-
darant. Timebat quoque Cæſar, ne ea manus quæ octingentis armatis equi
tibus conſtabat, vtpote quæ nullo pudore defeciſſet, tanquam planè venalis
ad Florentinos opima ſtipendia pollicentes deficeret: quibus de cauſis facilè
cum Cæſare tranſactum eſt, vt Marcus ad Saxones mitteretur. Is Actianæ
pecuniæ dimidiam partem ex præteritis ſtipendijs à Cæſare debitam pro-
mitteret, interim apud eos datæ fidei obſes foret: altera pars Ceſaris procu-
ratoribus *Mediolani* certis penſionibus numeraretur. Non abnuit conditio-
nem *Marcus*, vt priori maleficij inuidiam nouo officij genere deliniret: aui-
deque à Saxonibus tantæ pecuniæ vades receptus eſt. Addidit quoque Cæ-
ſar perſcriptis obſignatiſque codicillis nouum munus, vt magis ac magis Vi
cecomites ſibi obſtringerentur, quum veteres iniurias accumulatis beneficijs
expiandas exiſtimaret. Ioannes enim Actij patruus à pſeudopontifice Nico-
lao, ſuffragante Cæſare in ſenatu Cardinalis creatus eſt: ſed vir ille ſummæ
grauitatis atque prudentiæ gratias agens beneficium quidem agnouit, ne
ſpernere videretur, verùm vſu purpuræ galerique honore ſemper abſtinuit,
non obſcurè in gratiam Ioannis legitimi pontificis, inſigni quidem ipſius
cum laude commodoque: nam ei epiſcopatum Nouarienſem poſtea contu
lit: quo permutato demum cum Aycardo Camedoio, Mediolanenſis Ar-
chiepiſcopus effectus eſt. Actius & Ioannes Piſis profecti diplomata Cæ-
ſaris Modoetiam detulerunt, quòd eos Guliermus Monfortius liuoris ple-
nus magnis obuiam euntium ciuium gratulationibus paſsim exceptos Me-
diolano recipere noluiſſet, ſed eius cunctationem præbita pecunia celeriter
reſoluit: atque ita Monfortius dolore amiſſæ præfecturæ percitus, in Germa
niam reuerſus eſt. Exinde Actius à veteribus amicis clientibusque & ex pu-
blico ciuitatis ærario pecuniam mutuò ſumpſit, quæ præſenti Cæſaris procu-
ratori ſolueretur. Is erat Conradus cognomento Porcarius rapaci ingenio
togatus miles, atque ob id facilè fidei pudoriq́ue pecuniæ lucrum antepo-
nens. Accepta enim quarta ferè promiſſæ totius pecuniæ parte in Germa-
niam perfugere, quàm ad Cæſarem reuerti maluit. Eius potiundæ pecuniæ
ſpe deiectus Cæſar, exacerbatiſque propterea Saxonibus, efferato animo vt
vndique corraderet pecuniam, graue auri pondus Piſanis imperat; Raimun
dum Cardonium auro ſe redimentem, prætioque nobiles aliquot Florenti-
nos cuſtodia educit: Caſtruccij vxori pretioſa mundi muliebris ornamenta
aufert: Caſtruccij filios Piſarum dominatu ſpoliatos Luca extrudit: & Fran
ciſco Intelminello accepta ab eo grandi pecunia, vrbis principatum adiudi-
cat. Piſiſque diſcedens Mediolanū contendit. At Mediolanēſes immanis aua
ritiæ Tyrannū ſe recepturos negant: eo modo excluſus ad Modoetiā iter ver
tit. Id oppidum Actij præſidio tenebatur: quamobrem oppidani fortunis ſuis

Mediolanenſium exemplo non temere timentes, venienti portas occludunt, nec per arcem aditus in oppidum datur, quod Lambrus amnis intumuerat, & ſi qui vadum tentarent, profluente mergebantur. Eo modo Cæſar ludibrio habitus, quum infamis auaritiæ pœnas daret, Papiam deflexit, vbi ab Actio collata pecunia facile delinitus eſt. Nec multo poſt quum per ſocios vrbes prædabundo ſimilis vagaretur, nec conſilijs ſuis dignum Cæſaris nomine exitum reperiret, Gibellinis pariter & Guelphis odioſus, in Germaniam rediјt. Interea Saxones in monte Ceruleo Marcum audaci ingenio fortia quæſtuoſaque conſilia atque ob id grata militibus explicantem, admiratione virtutis ex obſide captiuoque ducem ſibi creauerunt. Is ante omnia Henricum & Valeranum Caſtruccij filios graui ingrati Cæſaris iniuria Luca pulſos, & in proximo exulantes Germanis conciliat, & per eos occupandæ Lucæ conſilium init. ab his auguſtæ arcis cuſtodes, quod erant Germani, veteres Caſtruccij milites facile oblatis præmijs corrumpuntur, vt impro uiſus in vrbem pateret introitus. Nec mora, Marcus ad conſtitutam diem à Ceruleo monte cum Saxonibus Lucam noctu peruolat: vrbs capitur: Franciſcus Intelminellus à Cæſare ad Principatum euectus, profligato eius præſidio aduerſa porta profugit: contrariæ factionis ciuium domus in prædam vertuntur, ſedatoque mox tumultu per nouas acclamationes, Caſtruccij filijs paterna ſedes reſtituitur. Tanta re feliciter patrata ditatiſque militibus, Marcus fortuna vtendũ ratus, cũ Fatio Donoratici Regulo, qui Piſanæ nobilitatis erat princeps conſilium ſuſcepit reſtituendæ Piſanis libertatis, & vti inde Cæſariani præſides pellerentur. Nec voto defuit euentus: Marcus enim cum valida manu equitum Luca profectus, Piſis à Fatio recipitur: ingens prælium excitatur, continuoque Ponte vetere Cæſariani in vlteriorem vrbis partem protruduntur: libertatis nomen armati populi vocibus attollitur. Ipſe Tarlatus Aretinus à Cæſare Piſis præfectus, vbi ſe à Saxonibus circumuentum, ſuoſque profligatos videt, pontes occupatos expugnare conatus, cum ea præſidij manu quæ ſupererat, deſperatis rebus vrbe exceſsit. Tum vero Piſani à Ioanne pontifice interdicti ſacris, expiari promeruerunt, quod à Cæſare ab eo damnato defeciſſent: traditusque eſt ab eis conſenſu publico Nicolaus pſeudopontifex, quem diſcedens Cæſar Fatio commendarat. Is demum pontificijs triremibus Auenionem deuectus infelix, & alieno potius quam ſuo crimine miſer, in tetra cuſtodia perijt. At Marcus à Piſanis Fatioque vti præclarus author libertatis magnis muneribus liberaliter donatus, vbi ſe honeſto euentu è manibus Saxonum explicatum videt, maiora ſibi agitanda ratus, accepta fide Florentiam contendit. Offerebat Octouiris qui Reipublicæ præerant Saxonum nomine Lucam vrbem, ſi octuaginta millia aureorum perſoluerent, ea conditione vt ſub fide publica Caſtruccij liberis honeſtus in patria locus relinqueretur. Interim vt bona fide pecunia repræſentari poſſet, Saxones in Auguſtam arcem Florentini militis præſidium acciperent, & ex numero præfectorum inſignium obſides darent. Erat eius comparandæ tantæ vrbis facultas Florentino populo longe gratiſsima, ſed quo minus decretum fieret, factioſi ciues Simone Toſa principe vehementer impediebāt, obtrectatione eorum laudis inducti qui eam occaſionem non prætermittendam ſuadere conabantur, quum ſupra ærarij difficultates

Marco

Marco tanquam veteri inſenſoque hoſti, atque ipſis præſertim fluxa fide Germanis, tanto amittendæ pecuniæ periculo, minimè fidendum diſſererent: nec tyranni liberis, qui atrociſsimi nuper hoſtes extitiſſent, parcendum arbitrarentur. Sed non deerant ciues vti publicæ dignitatis augendæ ſtudioſi, amantesque patriæ, qui eam pecuniam ex priuatis opibus in eius vrbis coemptionem liberaliter offerrent, modò ipſis Lucenſium vectigalia non iniqua licitatione in triennium addicerentur. Interim à Marco acciti primores Saxonum Florentiam venerunt, & in his Bambergus Regulus, & Arnaldus caſtrorum magiſter, vt coram Octouiris de obſidibus & pecuniæ ſumma tranſigeretur. Verùm inuidia & conceptus inter altercantes patritios importunus liuor, populi votum decora proculdubio atque vtilia cupientis, interrupit. Nec multò poſt Saxones irriſa tum & mox punita Florentinorum cunctatione, vrbem Lucam ipſamque Auguſtam arcem integrumque in ciuitate dominatum Gerardino Spinulæ Liguri vendiderunt, tanto cum dolore indignantis populi Florentini, vt in Simonem Toſam penè coniectis lapidibus omnes ordines inueherentur. At Marcus iam non obſcurè Actio ſubiratus, quòd ad ſe redimendum pecuniam nequaquam liberaliter ac diligenter expendiſſet, ad fatalem veteris odij atque inſitæ ambitionis inſaniam redierat, vſque adeo, vt ſe pontificis Robertique regis & Florentinæ reipublicæ clientem futurum iuraret, ſi ad pellendum Actium auxilijs atque pecunia iuuaretur. Sperabat enim Saxones qui iam planè à Ludouico Cæſare defeciſſent, nomen eius omnibus bellis illuſtre ad opima ſtipendia nouamque prædam continuò ſecuturos. Hoc concepto ſcelere, fœdereque percuſſo, cum per triginta dies Florentiæ viros nobiles & militiæ claros quotidianis epulis liberaliter excepiſſet, & vti erat excelſo corpore prælatoque animo & facundia inſigni, dignus paterno imperio videretur, pro lautijs mille aureis liliatis publicè donatus Bononiam contendit: proficiſcenti autem additus eſt comes prætoris filius, qui ciuis erat Bononienſis: hunc iuuenem Octouiri ingenio apprime validum delegerant, vt ab eo Marcus ad legatum deduceretur, eoque arbitro cuncta ordine quæ Florentiæ promiſſa conſtitutaque fuerant, iterata ſacramenti fide confirmaret. itaque magna ſpe inflatus a legato Bononia diſcedens Marcus Mediolanum peruenit, exceptusque eſt ab Actio & fratribus multo cum honore & lætis vtrique vultibus. Sed dum in rem ſuam nouandis rebus clientelas exploraret, tentaretque veteres amicos, & turbido atrocique animo conſilia aſpera ad inuadendum dominatum agitaret, ab Actio & Luchino Ioanneque nefariæ temeritatis cogitationes facilè deprehenduntur. iam enim veſano vultu oreque identidem querebatur, quòd ſe tam diu contra fidem datam apud barbaros ſæuosque homines reliquiſſent: & fortè tum ſeipſo amarior atque turbidior erat effectus, quo adamatam nobilem fœminam è matrimonio Othorini Vicecomitis impudenter abreptam, ſubita concitatus iracundia apud Roſatum in profunda arcis foſſa demerſerat, quòd illa lenitate muliebri mentita partum, ſibi alieni ventris puerum ſuppoſuiſſet. Sed eam ab eo flagitio ita oderat, vt necatam impotenti amore percitus ſera deinde præcipitis vindictæ pœnitentia deploraret, indeque nouus perturbatæ menti furor adderetur. Eo modo Actius patruique

ex multis indicijs quid Marcus agitaret,moliretur que non obſcurè diuinan tes,cùm in vnum ſummo conſenſu conſpirarent,vitandam omnino diræ be luæ rabiem, vindicandumque prioris perfidiæ immane facinus ſtatuerunt. Nec mora Marcus in arenæ curia poſt epulas in cubiculum colloquendi ſimulatione deductus, à delectis aliquot prætorianis comprehenditur, eliſisque linteo faucibus ſtrangulatur nullo ex eius nece tumultu exorto, quum proiectum cadauer è feneſtra in publicum nemo lugeret, & tanquam ſponte præceps datus,ſumptuoſis honeſtatus exequijs ad Euſtorgium ſepulchro maiorum inferretur. Florentini verò prætoris filius vel totius conſilij con ſcius & funeſti exitus ſpectator ab Actio benignè dimiſſus eſt. Nec multò pòſt Ioannes Bohemiæ rex,qui Henrici Cæſaris filius, & Caroli IIII imperatoris pater fuit, cum valido exercitu in Italiam deſcendit,neque Ludouico Bauaro Cæſari planè hoſtis, neque Guelpharum partium amicus.Bergomates primi eum receperunt:nec Actius dubitauit,quin amicitiæ quæ maioribus ſuis cum Henrico patre præclara fuerat,renouandæ cauſa ad Bohemum trans Abduam contenderet,munera deferens vtroque digniſsima. Auxit exiſtimationem Bohemo id Actij officium,& Actius ex eo colloquiò confirmatæ potentiæ apud ſocios pariter atque hoſtes opinione retulit, eo euentu,vt à Vercellenſib. ad ciuitatis imperium vocaretur. Nec multò pòſt Bergomates à Bohemo præſidij iniurijs exagitati, ad Actium defecerunt. Ioannes enim ingenti curſu Brixia, Cremona, Papia, Parma, Regio, atque Mutina potitus ſuperato Apennino Lucam occuparat,Gerardino vrbe eie cto, & Florentinis copijs quæ Beltramone Baucio duce Lucam obſederant longè ſummotis. Is rerum ſucceſſus Gibellinos non ſecus ac Guelphos magnoperè conterruit, eoque vehementius, quòd Bohemus cum legato Pon tificio in colloquium deuenerat:famaque ferebatur Philippum Galliæ regem cum Pontifice occulto inito fœdere conſpiraſſe, vt Bohemo duce cuncta ſubigerent,atq; inter ſe Italiæ vrbes partirētur. Erat enim Bohemus Gallica pecunia inſtructus.Quibus de cauſis Florentini tanquam à Roberto rege planè deſerti,metu noui hoſtis cum veteribus inimicis cōmuni commodo fœdus inire coacti ſunt.Itaq; Actius,Maſtinus Scaliger,Paſſarinus Mantuanus, Obitius Ferrarienſis cum Florentino populo fœdera percuſſerunt, ea pactione,vt coniunctis viribus bellum gereretur,ſubactæque vrbes Actio Cremona,Parma Scaligero,Regium Mantuano,Obitio Mutina redderentur,Luca Florentinis cæderet. Nec multò inde quum Bohemi regis exercitus Ferrariam oppugnaret,ingenti prælio edito fuſus profligatuſque eſt, Pinalla Aliprando Actij duce feliciſsimè operam nauante.Nec fortuna victoriæ curſum diu morata ſociorum votis defuit, pulſoque Ponzono Ioannis præfecto,Actius Cremona potitus eſt,Papiamque mox in ditionem recepit, quum in Vrbeculam compulſos hoſtes,deſperatis auxilijs deditionem facere coegiſſet.Placentiam demum à Franciſco Scoto pecunia coemptam recuperauit.Poſtremò Franchinum Ruſcam Comenſium Tyrannum multis illatis detrimentis eò adegit,vt accepto Bellizone oppido ad ſolatium amiſsi dominatus vltrò vrbem dederet.Cæterùm paulò ante id tempus quum pedibus æger decumberet,maximum rerum ſuarum diſcrimen ſubijt Leodriſij perfidia circumuentus.Is antea Matthæi Magni gloriæ inuidens,quanquam

eſſet patruelis, primas partes Legationis ad pontificis legatum ſuſceperat, vt ſub inani libertatis nomine Matthæus eiusque liberi Mediolano pellerentur, cum Marco demum aduerſus Galeacium atrociſsimè coniurarat. Nec animus inquies ambitioneque mutabilis vllis omnino donis atque honoribus collatis euinci mitigarique poterat, vt Actium rerum dominum imperio potiri pateretur. Itaque correptus vetere inſania inopinato transfugio abducta Germanorum ala, ad Franchinum Ruſcam & mox ad Maſtinum Scaligerum Veronam contendit, conductisque Rhætorum Heluetiorumq; cohortibus, & Germanis equitibus, magnaque manu exulum paſsim collecta ad Abduam profectus eſt, nec tranſitu prohiberi poterat, quanquam diuerſa vada amnis Aliprandus Pinalla tueretur. Ea improuiſa externæ gentis irruptione agricolarum fœda & planè miſerabilis fuga facta eſt per totum ferè Inſubrum agrum, quod tum præaltæ niues herbidi ſoli campos integerent, nec pecoribus armentisque in loca tutiora refugientibus deſerto pabulo, paſcendi facultas daretur. Porrò Actius quanquam pedibus æger nihil de celeritate diligentiaque remittit, quin ex omnibus locis milites cogat, munitioraque oppida ſubitario præſidio confirmet, donec auxilia conueniant. Aliquot enim diebus antequam hoſtes Abduam tranſirent, quid Leodriſius Veronæ moliretur, per exploratores cognouerat: ita vt auxilia opportuna implorata tranſmiſſaque à propinquis ſocijsque principibus ſingulis horis expectarentur. Igitur coactis in vnum è Liguria, Ferraria atque Placentia magnis auxilijs, Luchinus patruus dux vetus & multis prælijs felix Mediolano totius nobilitatis equitatum & delectam ex promptiſsimis ciuium legionem educit, ad hoſtesque progreditur. Conſederat Leodriſius ad Neruianum vicum duodecimo ab vrbe lapide: nec mora conſpectum hoſtis ineundæ pugnæ ſignum dat, ordinesque componit. Verum irruente Luchino prima Leodriſij acies ſternitur, ſed ex aduerſo Rhæti Germanique more ſuo conglobati, ſecundum impetum excipiunt, Luchinique equitatum primis cæſis intemperanter prouectum vehementer vrgent: multi vtrinque cadunt, cruentum & atrox vndique prælium editur. Cæterum Actianis ægrè ſuſtinentibus & iam planè profligatis, Luchinus dum reparare perculſam aciem ingenti animo contendit, interfecto equo Heluetiorum ſecuribus ſternitur atque capitur. Tum vero Barbari clamorem attollunt, & legionem Inſubrum armis animiſque imparem adoriuntur, tantaque vi Placentinas cohortes propellunt, vt Dondatio Maluicino viro fortiſsimo, Lancilottoque Anguiſola ducibus interfectis vniuerſa acies ad fugam reſpiceret, Leodriſioque parta victoria videretur, niſi Diuus Ambroſius Mediolaneſium tutelare numen, in nube equeſtri effigie à multis conſpectus opē planè perditis rebus attuliſſet. Superuenit enim Hector Panicus cū ala cataphractorum Allobrogum à Ludouico Sabaudio Actij ſocero tranſmiſſa. Hæc Rhætos intempeſtiuè exultantes, & cædi prædæq; ſolutis ordinibus incumbentes ita protriuit, atque cæcidit, vt inſtaurata pugna & fortiſsimo quoq; ex nouo euentu deſumente vires atq; animos Leodriſiani terga darent, Luchinusq; ad arborem deligatus Heluetijs cuſtodib. eriperetur, & Leodriſius effugiens in manus hoſtiū incideret. Eo die interfacta ſunt ſupra quatuor millia hominū, ſed minus lætā Luchino victoriam fecit Ioannes Fliſcus Fuſcæ vxoris frater, Ligurum præfectus in prima acie occiſus. Externus

Leodriſij miles agricolarum ſæuitia dum vagatur, & fruſtra effugium quærit,hyeme media, frigore vulneribusque conſumptus ferme omnis interijt. Leodriſius cum liberis in arce Diui Columbani cuſtodiæ eſt traditus,vt poſt Actij & Luchini mortem,Ioannis Archiepiſcopi clementia ſeruaretur. In eo autem campo vbi pugnatum eſt, inter Parabiacum & Neruianum, Luchinus & Ioannes templum in arce Diuo Ambroſio votum ad rei geſtæ memoriam condiderunt, vbi quotannis inſigni pompa effuſo Mediolanenſi populo cum prætore & Decurionibus altero & vigeſimo Februarij die ſacra ſolennia celebrant. In eo templo ad læuam ſpectatur effigies Hectoris Panici cum armata Allobrogum ala perditis rebus opem ferentis, quòd facilè dinoſcitur,quum in purpureis equitum lacinijs albæ cruces Sabaudiæ principis inſignia diſcernantur. Secundum eam victoriam confirmato imperio, Actius Maſtino Scaligero graue bellum intulit,atque ei demum, iniuriam probè vltus Brixiam ademit. Exinde pacatis rebus Mediolani mœnia iam cœpta antiquitùs,ad iuſtam altitudinem educta ſunt,additis per interualla altioribus propugnaculis,in queis marmoreæ ingentes Viperæ viſuntur. Perduxit etiam in vrbem fluuiolos duos euerrendis vrbanis ſordibus ad ſalubritatem opportunos, Lironem ſcilicet & Cantaranam qui iam penè defecerunt, quum negligentia publica ſenſim oblimati iampridem aluei curatoribus caruerint. Eum quoque admirandæ magnificentiæ curiam in arena priſcorum temporum iuxta frontem templi maximi ædificaſſe conſtat, addito diui Gothardi templo,cuius ſacram turrem nobili faſtigio inſignem,cum admiratione ſuſpicimus: id ille multis admodum pretioſis diuini apparatus inſtrumentis referſerat. Mortuus eſt Auguſto menſe,octauo & trigeſimo ætatis anno, quum integros nouem annos regnaſſet,vſque adeo improbè vrgente fato & articulorum doloribus aſsiduè laceſsitus,vt ne lodicibus quidem in lectulo ſine intolerabili cruciatu volueretur. Ex Catharina autem Sabaudia vxore pudiciſsima nullam ſuſcepit prolem. Erat Actius facie condida lætaque, naſo autem ſimo, quòd nemini ſuperiorum gentilium contigerat:coma item barbaque ad patris ſimilitudinem œnei coloris validè criſpa, ſed ceruleis oculis, atque intempeſtiuo caluitio,non deformante quidem frontem, ſed eximiè decorante. Exiſtimatus eſt ex toto actionum euentu, egregiè bello fortis, & conſilio ſummè prudens:& quod ad popularem gratiam plurimum intererat,aditu facilis,& alloquio perhumanus, publicè & priuatè cum ratione liberalis. In ſerijs porrò ſine faſtu grauis,& in ferendis iocis omnium ſuauiſsimus euadebat, ea tamen temperie,vt cuncta ad Chriſtianam pietatem reuocaret,ſic vt Dij atque homines, perfidioſi & turbulenti patrui necem facilè condonarint. Tumulatus eſt marmoreo inſigni ſepulchro ad aram diui Gothardi,in quo cælato in auratoq; opere eius iacentis effigies ſpectatur: pari artificio circunſeptus eſt marmoreis tabulis ſepulchri loculus,in quibus ſcitè ſculpta Ludouici Cæſaris ſolenni habitu imago conſpicitur,cum ſupplici ingeniculatoque Actio Mediolanenſis imperij inſignia largiretur.

Epitaphium

EPITAPHIVM ACTII
qui eo rudi ſeculo Azo dicebatur.

Hoc in Sarcophago tegitur vir nobilis Azo,
Anguiger, imperio placidus, non leuis & aſper.
Vrbem qui muris cinxit, regnumq́ue recepit,
Puniuit fraudes, ingentes ſtruxit & ædes,
Dignus longa vita, in fatis ſi foret ita,
Vt virtus multos poſſet durare per annos.

LVCHINVS
SIVE LIBER V.

ACTIO immatura morte ſublato, quod ſine virile prole deceſſiſſet, duo patrui Luchinus atque Ioannes Inſubrum omnium conſenſu ſucceſſerunt. Sed Ioannes æquitate liberali motus vti ſacratum Antiſtitem decebat, diuini iuris poteſtate contentus fuit, quo fratri bellica laude illuſtri, & in adminiſtranda Republica ingenio graui conſtantique prædito, integra exercendi imperij cura relinqueretur. Is initio ſtatim ſuſcepti principatus, quod confirmandæ potentiæ, parandæque ſummæ gratiæ apud ciues plurimum conferebat, à Benedicto duodecimo per legatos impetrauit, vt interdicta ſacris ciuitas, tum verè ſupplex clementia & benignitate æquiſsimi ſacrorum principis expiaretur. Recepit quoque pari pontificis indulgentia veteres theſauros, qui è templo Modoetiæ, turbulentis ſuperiorum bellorum temporibus Aueniomiem aſportati fuerant. Cæterum quum ad arma vocaretur, per legatos ferè ſemper bella geſsit, tametſi antea longè acerrimus bellator fuiſſet, vtpote qui in omnibus ferè iuſtis prælijs honeſta vulnera ſuſceperit: in illa enim nobili cruentaque ad montem Catinum pugna, qua Vguccio Fagiolanus victor vires Guelpharum partium vehementer contudit, paterna auxilia ductanti inuectoque in medios hoſtes, ſiniſtrum crus valida cuſpide traiectum eſt. Ad Alexandriam vero, quum in Tanari ponte cum Vgone Baucio Roberti regis equitum magiſtro confligeret, ita Baucium inuaſit atque proſtrauit, vt multo ſuo atque interfecti hoſtium ducis cruore fœdatus, opimo ſpolio & præclara victoria potiretur. Ad Tricellam quoque oppoſitus ingentibus externarum gentium copijs, quæ Pontificis & Roberti regis auſpicijs ſub Gaſtone Aquitano, Raimundoque Cardonio ad Mediolanum obſidendum ire maturabant, maximè pugnacis & periti ducis laudem tuliſſe fertur, quum terribili longoque certamine edito, reparataque ſæpe acie honeſta in facie vulnera ſuſcepiſſet. Poſtremo ad Neruianum acriter dimicans, Heluetijs ſecuribus perfracta galea ſuffoſſoque equo proſtratus captusque eſt, & manante per nares multo ſanguine, ad iuglandis arborem tam diu nexus, & ſemianimis iacuit, donec recentis Allobrogum alæ ſuperuentu, cæſis Heluetijs atque Germanis, & Leodriſio hoſtium duce capto è vinculis eriperetur. Sed qui tot bellis ſumma pericula euaſerat, ex principatu demum oborta ſtatim inuidia amicorum & propinquorum ſæuas manus vix effugit. Coniurauere enim in eius necem Franciſcus Puſterla ex ordine patritio auitis diuitijs potens, & ante alios duo Aliprandi fratres Martinus atque Pinalla, qui Actianis copijs præfuerant, neglectique à Luchino ad alios ſcilicet vti meliores translatis honoribus amiciorem liberalioremque dominum quærebant, coniectis vtique oculis in Galeacium & Barnabam ex Stephani eius fratris filios qui decoræ iuuentæ & iam planè matura militari indole florentes, intempeſtiua atque nefaria ambitione, quæ ſemper domui Vicecomitum fatalis fuit, ad imperium aſpirare dicebantur. Sed dum Aliprandi fratres pertentatis amicorum intimis coniurationi vires addere contendunt, à Ramengo Caſato inita conſilia produntur. Nec mora, Martinus atque Pinalla capti diuque torti in carcere fame necantur, cæteris in furca latronum more ſtrangulatis. De Puſterla autem, qui pro fugiens, ex Ethru-

ria

ria retractus fuerat in foro ſupplicium eſt deſumptum, eo quidem atrocius atque miſerius, quòd duobus filijs adoleſcentibus in conſpectu parem pœnam ſubeuntibus, ſceleſtus pater paulò antè inter ciues maximè felix ſupremæ calamitati ſuæ domus interfuit. Nec multò poſt Margarita vxor quòd non conſcia modò ſuſcepti eius immanis conſilij, ſed ad id maturè patrandum peracerba concitatrix fuiſſet, perpetui tantùm carceris pœna damnatur, quòd Othorino Vicecomite genita Luchinum arctiſsima propinquitate contingebat. Cæterùm ex damnatorum quæſtione compertum eſt, Galeacium & Barnabam non ignaros initæ coniurationis, paratoſque ad excipiendum principatus fortunam tanti facinoris euentum expectauiſſe. Sed Luchinus ne ſupra Marci fratris necem familiæ decus, vel maximè nocentum iuuenum cruore macularet, deprecante Ioanne Antiſtite exilij pœnam non exceſsit, ita tamen vt eos perfidiæ impietatisque ignominia notatos, ad Oceanum in extremos Belgas & Batauos relegaret. Exinde Luchinũ natura *ſubtriſtem, planeque* ſeuerum ſolito amariorem ac duriorem factum ſcriptores trădunt, vſqueadeò, vt nec in ioco, pallidam ſemper obducens frontem, ridere ſit viſus, quòd ad animi ęgritudinem articulorum quoque dolores acceſsiſſent. Sed non inanis rumor de vxoris impudicitia per vrbem excitatus, mœrorem vſqueadeò cumulauit, vt in affecto tot malis ſene, nondũ maturo fato viam aperiret. Nupſerat ei Iſabella cognomento Fuſca è Fliſcorum gente apud Ligures apprimè nobili, duobusque præſertim Pontificibus Innocentio atque Hadriano, purpuratisque ſupra triginta Senatoribus longè clariſsima, vnde illa faſtum, atque inde luxuriem parum verecundò geſtu oreque præferebat. Hæc nobiles Inſubrum matronas forma, lepore, munditijs atque vna præſertim vteri fœcunditate, qua Luchinus felix videri potuit, anteibat. primo enim partu Luchinum nouellum, ſecundo Vrſinam, tertio gemellos mares eximiæ indolis Borſium & Foreſtinum rara quidem felicitate pepererat, niſi tantam prolem ex inceſto concubitu concepiſſet. Galeacium enim formæ dignitate cunctos mortales ſuperantem laſciuè adamatum ab ea conſtat, vti aliquot poſt annos defuncto iam viro in extremo vitæ actu piè ingenueque confeſſa eſt, vt animum eo piaculo liberaret, vel cum certo infauſtæ prolis exilio tantique ſubinde imperij hæreditas ad legitimos ſucceſſores verteretur. Cæterum ſuopte ingenio procax & leuis mulier exulante Galeacio, & viro ex podagra decumbente, quum ſpectare Venetias cum ſitu ſtupendas, tum celebri feſto die Aſcenſionis Chriſti naualibus ludis & priuatarum publicarumque opum oſtentatione mirabiles concupiſſet, importunę vxori Luchino cuncta concedente, haud difficulter impetrauit, vt ornatiſsima claſſe per Padum deueheretur, delectis in comitatu fœminarum nobiliſsimis, quibus & ambiguus ineſſet pudor, nec viri earum tuendæ pudicitiæ cura tangerentur. Verùm luxurioſiſsimæ nauigationis exitus fuit, vt cum inſigni probro proſtratæ pudicitiæ apud Vgolinum Gonzagam, Dandulumque Veneti ſenatus principem, redierit, pari infamia deflagrantibus nonnullis illuſtribus fœminis ex comitatu, quum à pudicis pariter atque in eodem crimine maculoſis lenitate muliebri per mutuas delationes ſingularum adulteria proderentur. Hoc tanto inexpiabilis infamiæ vulnere percuſſus princeps, ita flagitij iniuriam tulit, vt non

obſcura parati ad vindictam animi ſigna, contractæ frontis querela, demorſiſque ſæpe vnguibus oſtenderet. Itaque Fuſca expedito ingenio non impudica modò ſed etiam truculenta mulier, pœna metum celeriter anteuertit, ægrumque adhuc coniugem veneno lento atque tabifico præoccupat, nullo tum ſceleris extante veſtigio, quum planè maturatus ægri ſenis obitus, ad nouum inſurgentis morbi impetum facilè referretur. Vixit annos ſexaginta duos, imperauit nouem. Tumulatus eſt in æde diui Gothardi iuxta Actium, regio ſumptu celebratis exequijs. Luxere elatum veris lachrymis cuncti ciuium ordines: nam ſumma æquitate ius dicere, obliuiſci factionum, tueri ab iniuria infimos: & (quod maximè populare videbatur) ſingulari prouidentia annonam curare erat ſolitus. bella quoque quòd opulentæ tranquillitatis intererat, extra fines ſemper geſſit, eo animi decreto vt & ſua ſtrenuè defenderet, & ſocios conſtantiſsimè tueretur. Parmam imperio adiecit ſexaginta millibus aureis coemptam ab Obitio Ateſtino, ægrè eam vrbem aduerſus Gonzagas atque Scaligeros defendente. Piſanis porrò ea conditione pacem dedit, vt honorarij tributi nomine binos equos, militarem vnum, alterum aſturconem album, quo domina veheretur: itemque binos ad aucupium falcones peregrinos quotannis penderent. Nouiſsimè Ligures fluxa fide antiqua fœdera violantes, magnis copijs inuaſerat Brutio filio duce Genuam gentis caput obſeſſurus, niſi exitum ei properantia fata vetuiſſent. Magnificentiæ monumenta nulla ferè reliquit Actiana domo contentus, quum antea in Ticinenſi regione præaltas ædes contra Diui Georgij templum Palatij nomine vocatas habitaſſet. Foris autem validam arcem in ædito monte ædificatam, cui à vetere delubro Capellæ nomen eſt, Bergomatibus impoſuit. Delectatus eſt tuendæ valetudinis cauſa ſuburbano ſeceſſu, non tam amœno quàm ſalubri, ad ſeptimum lapidem Comenſi via ſiniſtrorſum, vbi tenuis eſt Pagus, qui ſanus aer veriſsimo nomine nuncupatur. Liberos reliquit Brutium ex concubina, qui quum Laudi Pompeiæ præferoci ingenio aliquandiu tyrannidem exercuiſſet, coniurante ciuitate expulſus obſcuro in pago in Euganeis inops & meritò miſer interijt. Borſius autem & Foreſtinus detecto Fuſcæ matris inceſtu tanquam ex damnato nati concubitu, hic tetro in carcere, ille verò fuga elapſus exilio perierunt. Eandem exilij fortunam tulit Nouellus, qui nequaquam animo degeneri militiæ aſſuetus propinquorum ſuorum hoſtibus ſemper adhæſit.

Eius autem tumulo hoc rude carmen inſcriptum eſt.

Iuſtitiæ cultor, ſcelerumque acerrimus vltor
Pauperibus carus, nunquam dum vixit auarus,
Egregijs factis, & cladibus ante peractis
Inſignem bello laudem meruit, niſi fraudem
Sors mala ſtruxiſſet, crudeliter & periſſet.

IOAN-

IOAN ARCHIEPIS-
COPVS, SIVE LIBER VI.

POST elatum Luchinum, totius imperij ſumma ad IOANNEM Archiepiſcopum germanum fratrem abſolutæ virtutis principem rediјt: nam in omni eximiæ prudentiæ, & perfectæ pietatis officio, moderataque regendi imperij diſciplina Othoni maiori patruo par fuit, quum & ipſo cenſu generoſæ ſtirpis Matthæum patrem, & magnitudine conſtantis animi referret: nec Galeacio fratri de nobilitate liberalis ingenij, vel decore formæ, vel ſtudio promerendæ gratiæ quicquã concedere cenſeretur: & Actiũ perhumana illa, nuſquã tamẽ niſi graui, ad faciles aditus atq; ſermones comitate atq; magnificentia operũ facile ſuperaret, pręclaraq; clemẽtię laude paucißimis regũ conceſſa, quæ Luchino vti nimis duro militariq;, quanquã viro alioqui ſũmo, defuit, omniũ opinione potiretur. Is inito ſtatim principatu, nihil antiquius du

xit,quàm Galeacium & Barnabam ab exilio reuocare. Rediere illi Belgarum more brachato habitu ſicuti videre eſt in incolumi adhuc pictura, in templo diui Ioannis ad Concham: Coſmæ & Damiano diuis tutelaribus votum ſoluentes,præferentesque eximium bellicæ virtutis ſpecimen,quum Belgicis atque Britannicis bellis parta non obſcura laude militaſſent. Nec multò pòſt Ioannes propagandæ ſoboli, firmandoque imperio validas fini timorum principum propinquitates præſtanti iudicio quæſiuit: ſic vt Blancam Sabaudiam Aymonis Allobrogum reguli filiam Galeacius vxorem duceret,& Beatrix Maſtini Scaligeri filia à faſtu ſuperbisque moribus Reginæ cognomen adepta,Barnabæ matrimonio iungeretur,binasque deinceps nuptias ſumptuoſis ludorum equeſtrium ſpectaculis celebraret. Cæterùm Ioannes Liguſtici belli cauſam ſecutus,Murtham Genuenſium ducem adeo armis terruit,vt abdicato principatu,ſeſe ciuitatemque ad eius authoritatem contulerit, & præſidium prætoremque à Ioanne delectum acceperit. Sed non multò pòſt defuncto Murtha, populus vti ſemper factioſus & mutandis conſilijs repentinus & leuis Valentem ducem creauit. Ea contumelia permotus Ioannes,arma parat,& bellum indicit,quo periculo Ligures territi, vel ob id maximè quòd tum magnis claſsibus cum Venetis & Catalanis contendentes circa Sardiniam infeliciter conflixerant,ſupplices & opem implorantes, ad priſtinam fidem rediere. Valens quoque ſuſcepto temerè principatu ſe abdicare cogitur. Recipiturque Genuæ Gulielmus Palauicinus,qui Reipublicæ præſit cum præſidio equitum & peditum. Nec mora, Genuenſes nouam claſſem exornant Ioanne in eam delectos milites pecuniam & commeatum abundè conferente, addenteque duodecim triremes ſuo ſumptu ſuoque milite egregiè inſtructas. Eam claſſem Peganus Auria præfectus,quum Viperæ inſignia in vexillis præferret, ad Sphragiam inſulam,quæ Sapientiæ nomen habet,contra Methonem,cum Venetis feliciter conflixit, deuictaque hoſtium claſſe, Nicolaus Piſanus qui Sardoo in mari cladem Liguribus intulerat, cum quinque milibus Venetorum militum captus, Genuam in triumphum ductus eſt. Genuenſes autem ſingulari ope Ioannis ſe victoria potitos grato animo confitentes, nouo decreto deditæ ciuitatis iura,quæ Ioannis morte finiebantur,ad Galeacium pariter & Barnabam tranſtulerunt, ita vt totius Liguriæ vrbes à Coruo Lunenſi promontorio ad Herculis Monœci portum imperio Vicecomitũ ſubderentur. Per id quoq; tempus Bononiam in poteſtatẽ redegit. Pepulus enim vir nobilitate opibusq; inſignis,qui patriæ libertatem inuaſerat, pontificijs oppugnatus armis,à Ioanne matura ope implorata,validisq; Inſubrũ auxilijs egregiè defenſus eò demũ deſcendit, vt acceptis Crepacorio,Nonantulaq; caſtellis,ac multo inſuper auro,patriam vendere,quàm ſuſcepti principatus nomẽ tueri mallet.Bononia parta Ioannes finitimis terrori eſſe cœpit,vſq; adeo vt Florẽtini antiquæ iniuriæ, & Veneti recentis acceptę cladis memores,pontificijs copijs vires adderent,initoq; fœdere cũ pontifice,confeſtim impetrarent,vt dirum illud religionis telum interdicẽdis ſacris in Ioannem vibraretur.Sed Olegiano duce Bononiæ impoſito felicibus armis vrbem defendit.nec multò pòſt per Guliermũ Griſantem Pontificis legatum,qui poſtea Vrbani Quinti nomine deſumpto Pontifex factus eſt,quũ is Mediolanum veniſſet tranſ

actum

factum eſt, vt tanquam beneficiario iure conceſſam à Pontifice vrbem retineret,& quotannis ſexaginta pondo auri tributi nomine ſoluerentur. In Florentinos demum inteſtino malo laborantes, tanquam in veteres & recentes hoſtes arma vertit concitantibus Vbaldinis,Vbertisque & Pactijs exulibus, qui aucti viribus Tarlatorum & Caſaliorum, Aretij Cartonæque principum,à Ioanne Antiſtite tanquam Gibellinæ factionis principe patrono que certiſsimo opem aſsiduis precibus implorabant. Olegianus qui ex eadem Vicecomitum ortus familia ipſius Ioannis Antiſtitis filius putabatur,ab Olegianoque, is ad Verbanum lacum pagus eſt cognomen ferebat, è Bononia profectus Apenninum ſuperat, ac Sambucum vicum in Piſtorienſibus Alpibus capit, peruagatusque montanum agrum ad oppugnandam Scarperiam ad duodecimum ab vrbe Florentia lapidem deſcendit. Erant in exercitu ſupra ingentem peditum numerum decem millia galeatorum equitum: exules quoque ab Arni valle armatis agreſtibus opportunè in ſuburbanum agrum irrumpentes infenſis ſæuisque animis tecta obuia crudeli incendio deformabant: quare mœſta & trepida ciuitas, vti viribus impar à ſocijsque deſerta,vel non æquam pacem appetebat. Nec Ioannes à pace adhorrebat,modò ſocijs Gibellinarum partium honeſta conditione caueretur. Itaque proclamatis inducijs indictus eſt locus Sergiano in oppido Lunenſis agri,quò conuenientibus totius Ethruriæ Vmbriæq; legatis querelæ omnis neglecti aut prætermiſsi iuris duobus diſceptatoribus Gulielmo Pallauicino pro Ioanne, & Carolo Strozza pro Florentinis deferrentur. Ferunt ſupra ſexaginta vrbium, illuſtriumque Regulorum legationes coiuiſſe, pacemque moderatis legibus ſingulis datam, ſumma quidem cum laude Ioannis,qui clementi ingenio,detrimenta belli innoxijs atque immerentibus illata populis peroſus,ſuſceptum bellum optima pace quàm cruenta victoria finire maluerit.Nec obiter prætermittendum videtur magnanimi Præſulis factum inter multa memorabile, quo pontificium ſummæ ſeueritatis imperium facetiſsimo obſequij genere magnificit,ſimul & eluſit.Paulò enim ante id tempus quum à pontifice expetentibus Florentinis Auenionem ſub anathematis pœna citaretur, lætiſsima fronte reſpondit,ſe eò vti fidelem dictoque parentem ſeruum deceret,inſtructa maturè profectione,venturum,vt præſenti obſequio prouolutus ad pedes ſacroſanctum pontificem veneraretur. Cæterùm legatos præmiſit qui per omnes vrbis regiones amplisſimas domos, perſoluta eius anni penſione conducerent, ingentemque omnis generis commeatus copiam compararent,qua numeroſus comitatus aleretur.Porrò quæſtor multa onuſtus pecunia, adeo in id profusè operam intendit,vt & mirum in modum annona in foro creſceret,& peregrini negocioſique homines ex omni Europa Auenionem ad pontificiam aulam confluentes nullum omnino tectum aut hoſpitium, Inſubri omnia occupante,vacuum reperirent,& propalam populus & inquilini de annonæ caritate quererentur.Quibus vocibus permotus pontifex Mediolanenſes legatos cunctà prodigè coementes vocat:cauſam quærit cur tantū commeatus accumulent,totq; paſsim ampliſsimarū ędium hoſpitia inani ſumptu ad querelam publicā conducant? Legati ita parare ſe iuſſos à Ioanne præſule reſpondent,qui ſeptem millia armatorum equitum,totidemque peditum,præſidij

& comitatus cauſa ſit adducturus. Intellexit illico pontifex quo rerum ſuarum periculo, Ioannes tantis inſtructus viribus foret expectandus, leniterq; ſubridens tanti itineris laborem, præſuli tanquam occupato & præclarè pontificij nominis ſtudioſo benignè ſe remittere dixit. Legati autem quum dimitterentur, honeſtiſsimis viris virtutis nominè aut parum ditibus conductas domos gratuitò conceſſerunt, ita vt commeatum quoque omnem, aut ſacratis Cœnobijs aut è plebe miſeris & egentibus largirētur, tanta cum laude, vt nemo eſſet qui Ioannis cauſam non ſtudioſiſsimè tueretur. Sed non multò poſt creſcente potentia, vt plerunque fit, inuidia virtutis & felicitatis comes pariter creuit: formidabilis enim vel amicis veteribusquè ſocijs apparebat, vſque adeo vt conſternati metu Ateſtini, Gonzagæ, Scaligeriquè principes, fœdus inter ſe percuterent, coactoque numeroſo exercitu caſtra foſsis aggeribusquè vallata, prope Mutinam adorirentur, ſuſtinenteque impetum præſidio fortiter repulſi in Cremonenſem agrum cuncta vaſtantes irrumperent. Hæc caſtra muniti inſtar oppidi Ioannes aduerſus Regienſes conſtruxerat, videbaturque inde non Regium modò, ſed etiam Mutinam inuaſurus, vt à Bononia Placentiam ſuæ ditionis continuum iter pararet. Hæc agitantem & ſeptimum regnantem annū Auguſto menſe concepta febris & lentis demum acceſsionibus producta in Septembrē, climacterico ætatis anno leniter extinxit. Conditus eſt marmoreò tumulò iuxta Othonē ante ſacrarium templi maximi, vbi hæc carmina rubro lapidi inciſa leguntur; quæ ex eius rudi ſæculi memoria ad iucundam ingeniorū æſtimationem præterire noluimus.

Quàm faſtus, quam pompa leuis, quàm gloria mundi
Sit breuis, & fragilis humana potentia quam ſit,
Collige ab exemplo qui tranſis, perlege, diſfer,
In ſpeculo ſpaculare meo lachrymabile carmen
Qui ſim, qui fuerim licet, qui marmore claudor
Sanguine clarus eram, Vicecomes ſtirpe Ioannes.
Præſul eram, paſtorque fui, baculumque gerebam,
Nomine, nullus opes poſsidebat latius orbe,
Imperio tituloque meo mihi Mediolani
Vrbs ſubiecta fuit, Laudemſe ſolum, Placentia grata,
Aurea Parma, bona Bononia, pulchra Cremona,
Bergoma magna ſatis lapidoſis montibus altis,
Brixia magnipotens, Bobienſis terra, tribuſque
Eximijs dotata bonis Derthona vocata,
Cumarum tellus, nouaque Alexandria pinguis,
Et Vercellarum tellus, atque Nouaria, & Alba,
Aſt quoque cum caſtris Pedemontis iuſſa ſubibant.
Ianuamque ab antiquo quondam iam condita Iano
Dicitur, & vaſti narratur Ianua mundi,
Et Sauonenſis Rex, & loca plurima quæ nunc
Difficile eſt narrare mihi, mea iuſſa ſubibant,
Triſtia tota meum metuebant languida nomen,
Per me obſeſſa fuit populo Florentia plena,

Bellaque

Bellaque ſuſtinuit tellus Peruſina ſuperba
Et Piſæ, & Senæ tumidum reuerenter honorem
Præſtabant: me metuebat Marchia tota.
Italiæ partes omnes timuere Ioannem.
Nunc me petra tenet, ſaxoque includor in iſto
Et lacerant vermes, laniant mihi denique corpus,
Quid mihi diuitiæ, quid & alta palatia proſunt?
Cum mihi ſufficiat quod paruo marmore claudor.

MATTHAEVS SECVNDVS, SIVE LIBER VII.

EX teſtamento Ioannis vniuerſum imperium æquiſsima ratione trifariam diuiſum, tribus Stephani liberis ceſsit ea conditione, vt Mediolanum & Genua communis eſſent ditionis, ab vnoque tantum prætore regerentur, quem pari iudicio delegiſſent. Reliquæ porrò vrbes nobilioraque oppida à grauiſsimis Iureconſultis, amiciſque communibus fideliter æſtimata, digeſtaque in tres portiones ſortem ex vrna ſequerentur. Matthæo Bononia obuenit, quæ ex ſolenni tranſactione quatuor vrbes tanquam ſua membra ſecum trahebat, Laudem ſcilicet Pompeiam, Placentiam, Parmam, & Bobium in Apennini vallibus ſitum: item Lucum & Maſſam Togatæ Galliæ, Pontemque tremulum ſupra Macram amnem Apuanorum Ligurum caput, & Sancti Domnini oppidum, quod in Aemilia via à Tarro amne ſeptem millibus paſſuum diſtat. Sed Matthæus nequaquam diu Bononia potitus eſt, Olegiano eius vrbis imperium occupante. Is enim ſub id tempus quo Ioannes Archiepiſcopus ſuprema tentatus valetudine decumbebat, cum rebellantibus patritijs, atque arma capientibus in foro proſperè conflixerat, coniurationisque principes captos ſecuri percuſſerat: in quibus nonnulli ex Blanchis, Gozadinis, Bentiuoliſque, & Sabadinis fuerant. Poſt id factum, quum ædificatam à Ioanne Antiſtite veterem arcem egregiè permuniſſet, inuaſit eum libido arripiendi imperij, cuius ipſe præcipuus defenſor extitiſſet. Itaque fortuna nefarijs cœptis aſpirante prætorem, militareq; præſidium Matthæi, inſigni compoſita fraude vrbe expulit, Bononienſesque armis territos, in nomen ſuum iurare coegit. Erat Matthæus ingenio ciuili potius quàm militari, nec ideo ad vindicandam iniuriam parato, vtpote qui nihil ex magno auo, ſi ſpeciem corporis demeres, præter nomen referret: ignobili enim ocio delectatus, nequaquam bellica laude ducebatur; eique ſummæ curæ ſummæque voluptati erant accipitres, atque ea omnis venatio quæ vel fœminas admittens prorſus ſine ſudore exerceretur: has autem diurnas exercitationes, nocturnæ libidines excipiebant, quibus adeo intemperanter corpus atque animum effœminauerat, vt inter duas ſæpe concubinas eneruatis

viribus cubitans, inſtillaret (vt Corius in hiſtorijs author eſt) muliebribus locis vnguenta peregrina, quibus intermortuæ veneris ſegnitiem prodigioſa titillatione ſuſcitaret. Per hunc modum fractis lateribus quum ad Seronum oppidum, vbi munitam pinnis domum ædificarat, medio itinere inter Mediolanum & Comum feciſſet, diuturna febricula tabefactus interijt anno ſecundo poſt Ioannis patrui mortem. Valentina matre multis cum lachrymis á fratribus veneno ſublatum, vſque adeo conſtanter aſſeuerante, vt Galeacio & Barnabæ diras imprecaretur. Matthæum enim ex ſermone quodam inuidiæ pleno apud fratres exitiale odium paraſſe referebat, quod Creſcentiaco in vico, vbi auum obijſſe retulimus, quum forte in cœna Galeacius & Barnabas tanti imperij à maioribus conditi amplitudinem atque opulentiam laudarent, omniumque pulcherrimum fortunæ munus principatum eſſe faterētur, Matthæus incautè ſubiunxiſſet, id quidem ſine controuerſia verum eſſe incomparabileque videri, modò Principatus ſocio conſorteque careret: adeo vt non obſcurè Ioannem patruum perſtrinxiſſe videretur, qui ſecus ac magnus auus feciſſet, non vnum, Galeacij primi, atque Actij exemplo: ſed tres ſimul iniquo iure diuiſi imperij hæredes ſcripſiſſet. Id dictum ſub amaro ſale ſcomatiſque nomine prolatum, vſque adeo in pectus fratrum altè deſcendit, vt ſequenti cœna ſuillos lumbos cuius obſonij Matthæus erat appetentiſsimus, toxico illitos appoſuerint. Duas habuit filias abſque vlla virili prole, ex Liliola Gonzaga, Phillippi Mantuæ principis filia ſuſceptas, Catharinam ſcilicet & Vrſinam: hanc Balthaſari Puſterula patritio valde opulento, illam verò Vgolino Gonzagæ bellica virtute illuſtri nuptui dedit. Tumulatus eſt ad Euſtorgij templum iuſtis exequijs à Serono Mediolanum vſque perductis, ſed ſepulchri marmorei honore tituloque Epitaphij caruit tanquam fratribus inuiſus, & nihil laudis à literatis promeritus, quos in ea turpi ſupinæ vitæ deſidia contempſiſſet.

GALEA-

GALEACIVS

SECVNDVS SIVE
LIBER VIII.

GALEACIO Secundo cuncta propè quæ expeti mortalibus poſſunt, cùm naturæ, tum fortunæ rariſsima dona contigerunt. corporis enim dignitate & decore formæ lectiſsimos iuuenes ſupergreſſus, tum maximè ſeipſo celſior & pulchrior euadebat, quum nouo more comam aurei coloris promitteret, complicatamque ſæpe in tricas, & nonnunquam diffluentibus cincinnis per humeros expanſam reticulato pileolo, aut florea corona caſtigaret: id enim eum decebat alioqui lacteo colore atque æneа barba conſpicuum, vti videre eſt ex multis eius imaginibus, vnaque præſertim equeſtri thoracata, quæ Ticini in arce ad ſiniſtram porticum ſpectatur. Balthei militaris dignita-

tem Hieroſolymis promeruit, quum religionis cauſa Chriſti ſepulchrum inuiſurus in Iudæam nauigaſſet. Belgico item bello, non ſecus atque Otho familiæ princeps ſuperiore ſeculo in Syria Viperam, perpetuum gentis inſigne, ipſe quoque proſtrato nobili Belga, nouum geſtamen inſigni aquæ & ignis argumento, tanquam opimum ſpolium retulit. Ex ipſa enim clypei pictura ardentes bini torres pendentibus totidem aquarijs ſitulis, contrariæ poteſtatis facultatem exprimebant, vſqueadeo ſpecioſo emblemate, vt id ad poſteros ipſoſque Sfortianos in Vicecomitum familiam adoptatos, manarit. A' Carolo autem Quarto Cæſare qui Mediolanum aduenerat, ſolemnibus codicillis ritè confectis in Ciſalpinæ Galliæ atque Liguriæ imperio Vicarius eſt appellatus, pari dignitatis beneficio fratri Barnabæ communicato, interque ſacra ſolemnia Cæſar Ambroſiano in templo, vtriuſque filios, quanquam planè pueros, militari baltheo cinxit, Ioannem ſcilicet Galeacium, qui demum totius imperij hæres potentia formidabili ſupra cæteros Italiæ principes euectus eſt, cum ex nomine nequaquam temerè indito duos ſummæ virtutis atque prudentiæ patruos referret, & Marcum Barnabæ, qui malè auſpicatum infelicis patrui nomen ſortitus, ad frugem non peruenit. Cæſare ita multa pecunia, magnisque muneribus iam donato, in Germaniam redeunte, multo certior quàm antea nominis autoritas amborum creuit, quæ demum perpetuo beneuolentiæ ſtudio, & fraterna charitate adeò ſtabilita eſt, vt concordibus animis vſque ad vitæ exitum, quanquam diuiſo imperio, regnarint, mutuisq; opibus bella geſſerint, communem eum ducentes hoſtem, qui in ipſorum alterum arma moliretur. Ea enim æquitate defuncti Matthæi fratris hæreditatem inter ſe diuiſerant, vt vrbem Mediolanum ab ortu Solis ad occaſum per regiones ducta linea partirentur, & in vrbe ſingulas arces ambo conderent, Galeacius ad Iouiam portam quæ Comum ducit, Barnabas ad Romanam, quod huic Conchana domus, illi Actiana curia, ſicuti Matthæo antea Antiſtitis Ioannis ædes, ſorti obueniſſent. Ceſſerat Barnabæ Bononia, quæ quum vehementibus armis repeteretur, Olegianuſque pontificijs adiutus copijs ſtrenuè reſiſteret, diuturni grauiſsimique belli cauſam præbuit. Nam plerique principes & cum his Florentini Piſanique, quibus odio atque timori conſentientium fratrum opes erant, Conradum Landum Germanorum ducem & Marcoaldum cum Bohemis à Carolo Cæſare Piſis impoſitum, præbita in triplex ſtipendium ingenti pecunia aduerſus Vicecomites concitabant. Ea tempeſtate validæ externarum gentium manus, vt tum aiebant, fortunæ auſpicijs militantes, per Italiam prædabundo agmine vagabantur, hiſque omnium regionum exules ſpe prædæ ſe commiſcebant. Itaque Landus & Marcoaldus mira celeritate confectis itineribus, in agrum Inſubrum peruolarunt. eorum aduentus cuncta ferro atque igne vaſtantium, magnam trepidationem Mediolanenſibus incuſsit. pertulere eas clades tantiſper Galeacius & Barnabas, donec accitæ vndique copiæ in vna caſtra cogerentur: nec multò poſt inſtructo exercitu contra hoſtes progreſsi ad Caſæ auratæ pagum ſignis collatis conflixerunt, eo quidem euentu, vt Marcoaldo capto Landus ipſe poſt ſauciatus fermè toto eius exercitu cæſo captoque effugeret, in quo ſex millia equitum, quatuor peditum fuiſſe narrantur. Secundum eam victoriam Barnabas ad

oppugnan-

oppugnandam Bononiam profectus validiores quàm putarat hoſtes inueniens multis acceptis illatiſque detrimentis longo & difficili bello implicatur: nam Florentini, Piſani & principes Ferrarienſis, Mantuanus, & Veronenſis, communicatis conſilijs cum Egidio Pontificis legato fœdus renouarant, ea mente vt defenſa Bononia duorum præpotentium fratrum vires non paterentur nimio plus creſcere. parte alia Ioannes Marchio Montisferrati à fœderatis incitatus, Galeatio graue bellum inferret, cum capta ex inſidijs Alba Pompeia, & Ticino vrbe prodentibus Guelphis occupata, Anglorum validam manum in Italiam exciret. Ea gens ex Britannia inſula in continentē Galliæ tranſuecta, confectis Belgicis bellis in Prouinciam ſeſe effuderat ſtipendia & prædam paſsim querens. Sed ea fuit Galeacij felicitas vt ab Anglis Albam reciperet, & Ticinum varijs prælijs fameque perdomitum in poteſtatem redigeret, capto Buſſulario cucullato ſacerdote, qui nefarijs concionibus Ticinenſem populum circumducens, miſeræ vrbis crudelis Tyrannus euaſerat. His rebus proſperè geſtis Galeacius coactis vndique copijs Barnabæ vires attenuatas duobus aduerſis prælijs facilè reſtituit. Quibus auctus vir acer & indomitus tanto impetu Bononienſium agrum populatus eſt, vt Olegianus deſperatis rebus, vrbem temere occupatam Egidio legato tradere cogeretur, Firmum Piceni agri vrbem perfidioſæ pactiōnis præmium accipiens. Sed quum Barnabas iratus Egidio non ſecus atque Olegiano, nihil de belli apparatu remittendum arbitraretur, fœderatæ ciuitates ingentes copias Vgolino Gonzaga Imperatore in agrum Inſubrum miſerunt, rati Barnabam fraterno periculo adductum Bononienſi agro detrahi, & trans Padum reuocari poſſe. Sed Barnabas Vgolinum traiecto Pado, & Nouaria capta magnam perturbationem Galeacij rebus afferentem, paribus belli artibus auertit. infeſto enim exercitu Mantuanorum fines ingreſſus perrupto q; Serrallio, quæ eſt munitio ab amne Pado ad Mutinam perpetuis aggeribus ſuburbanum agrum complectens, Mantuano duce præſidioque nudatos adeo perculit, vt Vgolinus vel in ipſo felici ſperatæ ingentis victoriæ curſu, de Imperio ſaluteque ciuium ſuorum magnopere ſolicitus, pacem petere cogeretur, cognationemque nouo fœdere confirmaret. Eo modo pace parta, & Barnaba nihilo ſecius pertinaci ſtudio Bononiæ principatum tanquam ſibi fraude ereptum validis armis repetente, Galeacius externas affinitates, decoras quidem regio faſtu, ſed ſibi & poſteris damnoſas & ferè exitiales quæſiuit, Iſabella ſcilicet Caroli Galliæ regis ſorore Ioanni Galeacio filio expetita, Leonatoque Clarentio Britanniæ regis filio in generum adſcito. huic enim ex nuptijs Violanthis quum ducenta millia aureorum nummûm dotis nomine recepiſſet, Mons etiam Regalis atque Alba Pompeia vrbes ceſſerunt. Iſabella autem quæ Mediolanum venerat vſque adeo ſocero grauis fuit, vt ducentis millibus aureorum conſtiterit, quanquā Vrtutis oppidi ditio, honeſtiſsimæq; appellationis titulus, nouo ſponſo nomine dotis acceſsiſſet. Leonati porrò aduentu tantæ opes admirabili liberalitate profuſæ ſunt, cū & nuptiale epulum daret, & equeſtres ederet ludos, & Britannos ex generi comitatu ſupra ducentos eximijs donis adornaret, vt opulentiſsimorum regum ſplendorem ſuperaſſe cenſeretur. In conuiuio enim in quo Franciſcus Petrarcha inter principes conui-

uas diſcubuit, ſingulos ferculorum miſſus,qui ſupra triginta fuere, totidem inuſitatæ magnificentiæ munera ſequebantur:ea omnia Ioannes Galeacius delectæ iuuentutis princeps,ad menſam perducens Leonato obtulit. Fuere in vno tantum miſſu ſeptuaginta equi inſignes argenteis & ſericis ephippijs ſtrati: in alijs verò vaſa argentea,hierofalcones,venatici canes,equeſtria arma, nobiles loricæ, ſolidoque ferro ſplendidi thoraces, galeæque item & caſsides præaltis conis exornatæ,indumenta margaritis picta,balthei militares: poſtremò præſtantes aliquot gemmæ aureis emblematibus inſertæ, & aureæ purpureæque telæ ad viriles veſtes vis ingens. Is porrò conuiuij apparatus fuit,vt relatæ à menſa dapes,decem milibus hominum abundè ſufficerent. Sed non multò poſt Leonatus quum nouæ nuptæ operam daret, intempeſtiuiſq; conuiuijs ad patrui moris diſciplinam, alieni cœli ignarus, intemperantius vteretur,ad Albam morbo conſumptus interijt. Violantes demum Othoni marchioni Montisferrati,nuptui data eſt,ſed nihilo felicioribus auſpicijs, quum Otho in montibus Parmenſium ab agreſti agaſone confoſſus, ignobili fato perierit. Cæterùm Galeacius diu antea ſæuiſsimis articulorum doloribus iactatus,quum filius præalta indole militaris imperij munia capeſsens, Aſta recepta, Vercelliſque defenſis, Subalpinum bellum feliciſsimè confeciſſet,in ſupremum incidit morbum, Noniſque Sextilibus defunctus eſt, anno à partu Virginis ſeptuageſimo octauo ſupra millesimum & trecenteſimum,vitæ quinquageſimo nono,imperij autem vigeſimo ſecundo.Delectatus eſt in toto vitæ curſu, quum ex bellicis occupationibus ſubciſiua ocia furaretur, nobilioribus literis, hiſtorijſque præſertim, habuitque in honore præſtantibus diſciplinarum omnium & nobilium artium ſtudijs inſignes, ex hiſque præcipuè Franciſcum Petrarcham amœna ingenij fertilitate florentem,cuius hortatu bibliothecam condiderat, quum munere beneficioque Caroli Cæſaris Ticini celebre Gymnaſium inſtituiſſet.In puniendis reis etiam ſi natura planè lenis & exorabilis videretur, ita clementiam cum ſeueritate miſcebat, vt præſcriptas leges non temerè præteriret. Magno autem incorruptæ iuſtitiæ exemplo fuit Picardonus Vaſallius è Vercellis in furca latronum more ſtrangulatus. Hunc Belgici exilij comitem, proptereaq; ex humili fortuna ad præfecturam ærarij prouectum, indeque ſæui prædonis more, nullo metu pudoréue immenſas opes congerentem,repetundarum & peculatus reum populus fecerat, iudiceſq; damnarant, ita vt princeps nihil omnino ex damnati bonis neque in fiſcum neque in ærarium ſe reducturum teſtaretur, libereque reſponderet,ſibi lege agendum videri,atque eo quidem ſeuerius, quòd ſupra furti noxam grauioris flagitij nomen ferret,quando mortalium ingratiſsimus fuiſſet. Nimia quoque & penè crudeli ſeueritate in prætorem ad vicum Iriæ animaduertit,quòd præſcriptos ex indice quoſdam exules factioſos atque ſicarios perſequi, captoſque ſtatim laqueo necare iuſſus, propinquorum precibus pœnam tamdiu ſuſpenderat,donec Ticini princeps adiretur. Ex ea enim cunctatione Galeacius quòd iure actum credebat, amicis ſupplicantibus facilè damnatorum vitam quidem conceſsit:ſed mox prætor tanquam officij oblitus,ſontibus ſeruatis,atque ante carceres inſpectantibus,ſecuri ictus eſt.Sumptuoſo autem ædificandi ſtudio, magnificiſque operibus Romanæ poten-

tiæ monumenta luculenter imitatus, Mediolani arcem Portæ Iouis mira celeritate conſtruxit, quum antea è regione templi maximi, anteriorem curiam vaſtis porticibus atque cœnaculis & media latiſsima area ad equeſtres ludos admirandam Actianis ædibus adiunxiſſet. Pontem verò lapideum Ticino amni Papiæ impoſuit, mirabilis ſtructuræ, cum perpetuæ contignationis tectum aduerſus ſoles, & pluuias ſuſtinentibus ab vtroque podio ſiliceis columnis ſuperinduceret, & vtraque pontis capita ſingulis propugnaculis muniret: arx demum in ſupercilio decliuis vrbis ad boream extructa, condecorataque eximijs picturis ita ſpectantium oculos ad admirationem conuertit, vt Petrarcha nihil adulatus Galeacium, eo incomparabili ædificio quum cæteris operibus maximos Europæ reges anteiret, ſeipſum ſuperaſſe perſcripſerit. ſpacium enim quadratæ formæ ducentorum ferè ſtadiorum perpetuo muro circumplexus opportunum ad omne genus venationis addiderat, fundis nonnunquam antiquis poſſeſſoribus iniquo precio ademptis, vſque adeo impotenter, vt Bartholus è Xyſta familia, quum paterno agro pelleretur iniuriam fruſtra deprecatus, equitanti Galeacio ventrem cultello perfoderit, leui quidem inflicto vulnere, quòd magno caſu in ipſam balthei fibulam cuſpis incidiſſet. Cæterùm in fronte arcis ſupra portam ad viridaria perducentem hoc vel rude carmen in marmorea tabula legebatur, anteaquam tormentis Gallicis ea muri pars cum inſcriptione perfracta concideret: extabant & lata inſignia gentilitiæ viperæ inſculpta ſcuto, vti moris eſt ſuperſtante galea cum frondoſo cono ad ſimilitudinem eius qua in prælijs vti erat ſolitus. Id autem eo libentius ne periret appoſuimus, quòd Galeacius temporario ligneoque tumulo conditus, dum ad nobile ſepulchrum ſero marmora pararentur, Epitaphio caruit.

Hac Galea Galeaz caſtrum defendit & vrbem,
Et ferus oppoſitos violenter comprimit hoſtes,
Inque fugam vertit timidam mucrone potenti,
Tractautque ſuos vt fratres frater amicos
Et ſibi ſubiectos cultu pietatis, & omnes
Defendit populos, ſibi quos Diuina poteſtas
Credidit, & longam dabit his per tempora pace
Præ cunctiſque piam mens eſt ſeruare Papiam.

BARNABAS
SIVE LIBER IX.

BARNABAS materni aui nomen tulit, eo quidem euentu vt ab Auria gente naualibus victorijs inclyta, atque innatæ virtutis nomine maximè ſuperba, feroces atque indomitos ſpiritus accepiſſe diceretur. Imperioſus enim, immitis & aſper euaſerat, planè maiores Aurias æmulatus, Brancham Paganum, Lambam, & Lucianum, qui iuxta rei naualis diſciplinam naturali conditione præduram atque atrocem, cruentis exercitati prælijs crudeles apparuiſſent. Sed qui tantoperè ſeuerus exiſtimari poterat infracto quodam corporis atque animi vigore, vti ſemper armatus atque auidè pugnax, vnaque ea quæ cuncta vitia præclarè contegit, & ſtudia militum parat, inſigni liberalitate, cæteris eius ætatis ducibus præcellebat. In toto vitæ curſu,

quum

quum bella continenter gereret, nunquam conquieuit quod bella ex bellis ſererentur, neque pax ſtabilis, neque induciæ diu vigerent, inter ſuſpectantes, atque hoſtilia ex obliquo molientes. Id enim vnum ei non iniquæ ambitionis, verum maximè odioſæ pertinaciæ conſilium fuit, vt Bononiam Olegiani perfidia ſibi ereptam interceptamq; demum fraude Egidij legati in poteſtatem redigeret. Qua ſi ſemel potiretur, Florentini, Lucenſes, Piſani, & vicini principes nequaquam diu ſe tutos fore prouidebant. Factum eſt ex ea contentione, vt cum Pontifice coniurarent, coniunctiſque maximis viribus pellendos excindendoſque Vicecomites arbitrarentur, propterea conducti ſunt communi ære in Italiam Angli & Britones ex Armorico Oceano, Hiſpaniquе Albornocio duce, & Hungari demum ex Pannonia Simone præfecto & poſtremò iterum accitus in Italiam Carolus IIII Imperator. Sed bellum varia fortuna vtrinque geſtum eum finem habuit, vt Barnabas non longè à Bononia ad Raphaelis templum profligatus victuſque iterum ad Guaſtallam, detrimenta accepta nouis victorijs ingenti animo reſarciret. Nauali enim certamine in Pado infra Vitellianam hoſtes ſuperarat, conſtructaque inſigni munitione ad Burgum fortem ita locum aduerſus præſentem Cæſarem defenderat, vt perruptis demum Padanis aggeribus, totum penè profluentem in Mantuanos agros effunderet. Quibus detrimentis illatis, omnibuſque iam planè feſsis, & pecunia exhauſtis, neceſſaria pax, ſed non planè ſtabilis cum pontifice cæteriſque fœderatis facta eſt, non abnuente Carolo, qui Arioniſto Baiorio Vindeliciæ Regulo Barnabæ propinquo interprete: quum belli tædio in Germaniam vocaretur, accepta pecunia & confirmata vetere cum Vicecomitibus amicitia non multò poſt domum redijt, ſic vt ab ea pace Barnabas tota ſpe recuperandæ Bononiæ decidiſſe videretur. Verùm eo minore cum dolore, quòd ad ſolatium irriti conatus Regium Lepidi à Feltrino Gonzaga præſenti pecunia coemptum in poteſtatem redegiſſet. Incredibile dictu eſt quantum vtrique fratrum appetita oppugnataque Bononia conſtiterit, quæ nouem bella ex hiſdem cauſis rediuiua, cum ſummo amittendi imperij periculo paucis annis adduxerat. Ferunt enim in bellicos ſumptus ſupra trecentas myriadas ſignati auri expenſas, ita vt mirum videri poſsit tantas pecunias ex vrbibus imperio ſubiectis imperari atque exigi potuiſſe, quum ambos fratres pari atque inſatiabili mutuæ æmulationis libidine ad inſaniam ædificantes, multo maiorem pecuniam in calcem & lateres contuliſſe videamus. Inter nobilia opera Barnabæ præſtantiſsimum fuit Tritianæ arcis pons admirabili fornicis ſtructura amni Abduæ impoſitus, vſque adeo in altum exurgens, vt tribus ſuperædificatis tranſitorijs aditibus, infimo currus cum machinis & impedimentis, medio equites, ſummo peditatum vno tẽpore tranſmitteret. Conſtruxit quoq; arcem ad Romanã portam, quæ Conchanæ domui iungebatur ponte penſili ſupra tecta priuatarũ ędium perducto, inſtar longiſsimę porticus, cuius adhuc aliquot interciſa mẽbra, ſupra Craſſorum domos ſpectantur. Brixiæ arcem condidit, quæ ex molli cliuo vrbi imminet. In ſuburbanis autem Modoetiam maiorũ opus luculenter imitatus, ad Lambri amnis ripas Melenniano in vico domum peramplam munitæ arci perſimilem cum latericio ponte conſtruxit, & quod egregiæ pietatis opus adhuc extat,

laxos carceres Mediolani inſtituit, in quo egeſtatis vltimæ debitoribus & extra capitalem pœnam damnatis alimenta gratuita præbentur. Sed vel immenſas ærarij diuitias vni dotales ſumptus exhaurire facilè potuerunt, quum numeroſam prolem nobiliſsimis Europæ principum domibus infereret. Viridem enim Leopoldo Auſtrio Norici regulo, Thadeam Stephano, Magdalenam Federico Baioarijs Vindeliciæ principibus. Valentinam Federico Cypri regi collocauit, quum Agnetem Franciſco Gonzagæ, Catharinam Ioanni Galeacio fratris filio, Antoniam & Angleſiam Conrado & Federico Virtembergenſibus Sueuiæ regulis nuptui dediſſet, Lucia ſubinde Edemundo Britanniæ regis filio tradita, vt in remoto etiam Oceano ſobolem propagaret. Ex filiabus autem nequaquam ex Regina vxore ſuſceptis, generos ſibi adſciuit bellica virtute clariſsimos, quum Ioanni Aucutho Britanno Donninia, Lucia Lando Germano ad Brigantinum lacum illuſtri traderetur. Quarum omnium dotes cum luculento mundi muliebris apparatu, vicies centena milia aureorum exceſsiſſe conſtat, nec tot ſumptus tamque immodici Barnabam deterrebant, vt quicquam de ſplendore vitæ remitteret, quin filios diuerſis magnis in domibus cum frequenti & liberaliter ornata familia alendos arbitraretur. Erant legitimæ prolis Marcus, Ludouicus, Rudulphus, Carolus & Maſtinus, quibus imperij vrbes atque oppida per æquas partes diuiſerat, quum totidem ex damnato coitu ſuſceptis, latifundia & domos honeſtosque reditus donationis iure tribuiſſet. Erant ij Ambroſius, Euſtorgius, Palamedes, Lancelotus, & Sacramorus, cuius ſtirpis ſe eſſe fatentur ij Vicecomites qui præcipuam nobilitatem à Mathæo Magno repetunt, quum legitima ſoboles in Philippo principe defecerit: ex his autem Ambroſius tanta militaris ingenij indole ſupra cæteros omnes emicuit, vt eo duce Britanniſque militibus præfecto, Barnabas cum Romano Pontifice, Ioannaque Apuliæ Regina, Florentiniſque item atque Liguribus vario euentu bella geſſerit. Sed ambroſius in Bergomatum montibus quum auidè rebelles perſequeretur, præceps datus in inſidias, ab agreſtibus eſt interfectus, tanto patris dolore, vt montani vindicante irato patre ſupremæ cladis pœnam ſubierint. Cæterùm hæc diuiſi imperij ſortitio eum habuit euentum, vt vnuſquiſque eorum dolore nimis anguſtæ ditionis Ioanni Galeacio patrueli multo opulentioris imperij fortunam inuideret, & de eo cuncti ſæpe contemptim & criminosè loquerentur. Regina ſiquidem mater ambitioſa ſuperbaque mulier iuuenes ſuopte ingenio elatos & ſupra cenſum ſumptuoſos quotidianis ſermonibus impulerat, vt immoderata perciperent, audendoque, & moliendo aliquod inſigne facinus, ad prædalta, vti generoſos deceret, aſpirare condiſcerent, ſicut non obſcurè indicare videretur ſublato patruele, hoſte verius quàm propinquo, ipſos confeſtim ex opulenta hæreditate potentes & planè beatos euaſuros. Cæterùm non multò poſt Regina fato functa Barnabas cum liberis eadem ſpectare cœpit, vtpote qui tot filios ærario ſuo graues prætenui atque ob id infirma ditionis conditione regnaturos proſpiceret. Sed dum ſceleſta conſilia miſcet, & diri odij cogitationes extendit, Ioanni Galeacio cuncta produntur. Is graui callidoque ingenio, audita exploratáque diſsimulat, & aduerſus inſidias ſeſe domi & foris præmunit, intimi officij miniſteria coarctat:

abdi-

abdicatoque luxu menſam certis dapibus aſtrinxit:cuſtodiam verò corporis ex fidis veteranis adauget, nec arcis limine pedem effert,niſi explorato,præ euntibus ſcilicet armatorum turmis, & prætoria cohorte circumfuſa: ante omnia porrò ad ſtruendum ex longinquo dolum ſuburbana templa ſuppli cabundus ſæpe inuiſens,conceptæ religionis & demiſsi pauentisque animi ſigna præbet. Quibus artibus vſque adeo in contemptum venit,vt nihil virile,vel ab aſtuto patruo ſene cogitare putaretur,& patrueles nonnunquam dictarent,aliquanto eum opimo ſacerdotio,quàm tanto imperio digniorem videri. Itaque communicato cum paucis conſilio,edicens ſe Mariæ virginis templum,quod eſt in monte ſupra Vareſium oppidum multis miraculis ac que donarijs venerabile,ſoluendi voti cauſa profecturum,è Ticino Mediolanum contendit. Nec differt Barnabas,quin venienti honoris cauſa occurrat, quanquam improuiſo aduentu perturbatus,pudore metum vincente paululum cunctaretur. Nec multò poſt Vercellenſi porta prodeuntem dato ſigno armati equites inermem & mula vectum comprehendunt, & in proximam portæ Iouis arcem cum Marco atque Rodulpho filijs deducunt. At Ioannes Galeacius continenter armata agmina in vrbem introducit, domosque capti fratris tanquam hoſtis ad excitandam plebem, opportuno aſtu diripiendas populo præbet. Fit maximus in vrbe tumultus,punctoque temporis memorabili fortunæ ludibrio tantæ opes euertuntur: nec quiſquam omnino repertus eſt qui opem ferret: quum amici pariter atque hoſtes in opulentiſsimæ gazæ aceruos auidè graſſarentur, & maledictis Barnabam vti crudelem Tyrannum inceſſerent: nec in ea licentia publicanos & quæſtores vti populo inuiſos vllæ vel in ſterquilinijs latebræ diu tegunt: arx quoque ipſa attonitis cuſtodibus paucas poſt horas deditur,è qua ſeptem plauſtra elaborato argento,& precioſa ſupellectile onuſta, ſignatæque item aureæ monetæ ſeptingenta milia educta fuiſſe referuntur. Nec tanta calamitas prodigio caruit: domus enim Palatina ſeptimo die ante cladem adeo vehementer de cœlo tacta eſt,vt intimi cubiculi periſtromata deflagrarent,& Viperæ marmoreæ faſtigio ſuperſtantes fulmine frangerentur: vates quoque domeſticus cognomento Medicina,vt nonas Maias eo anno trium ſyderum coitu infauſtas caueret, multo antè prædixerat, & cum in fata ſua properantem,retentare fuerat conatus:occulta enim vis fati tum maximè vrgebat,quum miſero mentis arbitrium eriperet. Euaſerat pauló antè Barnabas ad inexpiabile odium populi ſeipſo acerbior & ſæuior,durum & atrox eius ingenium ſenecta nihil molliente: quippe qui inopia rapax,infamis auaritiæ nomen immani crudelitate cumularet. Nam præter perpetua inclementer imperatæ atque exactæ pecuniæ detrimenta illata populis,noua etiam atque atrociſsima lege promulgata,inquiri comprehendique eos iuſſerat, qui quinquennio antè contra vetus edictum apros occidiſſent, aut ex his vel in aliena menſa comediſſent, vſque adeo inexorabili damnatione, vt ſupra centum ex miſeris agricolis laqueo ſuſpenderentur, reliqui vniuerſa ſubſtantia mulctati exilio ſolum verterent: diuiſerat enim per pagos venationibus opportunos multa milia venaticorum canum grauiſsimo incolarum ſumptu alenda curandaque, cùm vicatim per familias diſtribuerentur, & præfecti venatorio apparatui multis cum miniſtris paſsim

regiones circumirent tremendo ſuperbæ cenſuræ inſtituto ſingulos canes ex indicis volumine inſpectantes, vt inſolenti iudicio quos vellent verberibus pecuniaque punirent, quum pari mulcta damnarentur, qui ſtrigoſos & graciles tanquam inedia malignè eneruatos, & contra obeſos tanquam nimia pinguedine inertes factos, aut impexis villis malè curatos produxiſſent. At Barnabas in Tritianam arcem ab ſe ædificatam deductus, ſeptimo carceris menſe cum regnaſſet annos triginta, vixiſſet ſexaginta ſex, veneno faſeolis indito, vt fama tum fuit, extinguitur, eo quidem æquiore animo tolerata calamitate, quod in manibus Domniniæ Porræ adamatæ antea concubinæ, in ipſa extrema vitæ ſorte non planè miſer expirarit. Hæc Ioannis Aucuthi Britanni ſocrus fuit, quæ calamitatis vltro conſors ſupremum in tantis ærumnis miſero ſeni ſolamen attulerat. Cadauer Mediolani Conchano in templo tumulatum eſt, ſtatua equeſtri ex marmore Lunenſi ſuperſtante in eo ipſo armorum cultu, expreſsique oris habitu, quo bella geſſerat, nullo tamen epigrammate addito, cum iuxta cubans Regina vxor marmoreo ſepulchro tale carmen meruiſſet.

Italiæ ſplendor Ligurum Regina Beatrix
Hic animam Chriſto reddidit oſſa ſuo,
Quæ fuit in toto rerum pulcherrima mundo
Et decor, & ſanctæ forma pudicitiæ.
Laurea virtutum, flos morum, pacis origo,
Nobilibus requies, ciuibus alma quies.
Quam patris extollunt Maſtini geſta potentis,
Veronæ nuptam magnificique Canis,
Barnabas armipotens Vicecomes gloria Regum
Naturæ præcium conſpicuumque decus,
Qui Mediolani frænos, & lora ſuperbæ
Temperat Auſoniæ, quem timet omne latus
Hac conſorte thori felix conſorte laborum
Exegit longa proſperitate dies
Hanc deus elegit ſecum periturus & inde
Spiritus ætherei regnat in arce Poli.

IOAN.

IOANNES GALEACIVS, SIVE LIBER X.

IN IOANNE Galeacio à primis ſtatim pueritiæ initijs, vſq; adeo mira grauitatis atque prudentiæ ſpecies enituit, cùm in eo ſuprà captum eius ætatis ſolertiæ iudicium memoriáque vigerent, vt eum plerique ex ratione phyſica citiſsimè moriturum crederent, neque vnquam tantas præcocis eius ingenij dotes ad opimæ frugis maturitatem peruenturas arbitrarentur. Ferunt enim ſicuti in Petrarchæ vita legimus, Galeacium patrem, quum ex conſuetudine conſiliũ aduocaſſet, multiq; inſignes togati viri in intimũ conclaue admiſsi conſediſſent, à puero tum fortè intentis oculis procerũ ora atq; habitũ cõtemplante per iocũ quęſiuiſſe, quis nam ſibi ex eo numero ſapientior videretur:

tum verò puerum qui tum erat quinquennis ſuſpenſo vultu conſideratis ſin gulis demum acceſsiſſe ad Petrarcham, quem nunquam antea viderat, & blandè arrepta toga eum oraſſe, vt ſe ad patris ſellam ſeſſum perduci patè-retur, ſtatimque magnum cum admiratione omnibus riſum obortum, quod puer perſpicaci iudicio omnium longè clariſsimum ea tempeſtate poetam delegiſſet. Nec eum per omnes ætatis gradus ſumma cura à lectiſsimis præ-ceptoribus atque nutritijs educatum, quin in eundem iudicij morumque te-norem incumberet, natura deſtituit. à pueritia enim ad integram ętatem pro uectum in tanta actionum varietate tale ſemper ingenij ſpecimen edebat, vt eius opinionem naturæ præſidio firmatam corroboratamque multa hiſto-riarum lectione, atque vſu rerum nemo falleret, atque omnia vel planè for-tuita præſentiens conſilio Fortunam regere videretur. Nec id hercle mirum èrat, quum inueterata conſuetudine multum ipſe ſolus deambulando me-ditari, cum peritiſsimis in omni negocio deliberare, exempla rerum ex an-nalibus repetere, inſtituta maiorum, quæ euentus belli comprobaſſet, dili-genter imitari eſſet ſolitus. Nullæ enim eum voluptates venationis aut au-cupij, non aleæ ludus, non illecebræ muliebres, non ſanniorum aut ſcurra-rum fabulæ à negocijs auocabant: exercebat corpus modicè ad rationem tuendæ valetudinis, animum remittebat eruditorum colloquijs & frequen ti lectione, ſecretiſque item commentationibus ad iuſtitiam pietatemque re uocatis. Conduxerat liberalibus ſtipendijs omnium diſciplinarum profeſ-ſores, qui in Gymnaſio Ticinenſi à patre condito, iuuentutem docerent. Bibliothecam porrò erecto iuxta delubro in quo diuorum & martyrum re liquiæ pretioſis diſtinctæ loculis ſeruabantur, rariſsimis codicibus referſe-rat. Ex ordine profitentium celeberrimi tum fuere, qui monumenta inge-nij poſteris reliquerunt, in iure ciuili Baldus, & duo Raphaeles, Fulgoſius atque Comenſis, & Segnorolus Amadeus. In philoſophia Vgo Senenſis, & Blaſius Pelacanis à Parma, cuius etiam extant in Aſtronomicis, diſcipli-naque optices ſubtiliſsimæ quæſtiones. Tres quoque medici, Marſilius à Sancta ſophia, Syllanus Niger, & Antonius Vacca, quorum commentarij in Scolis hodie præleguntur. In tradendis autem Grecæ linguæ præceptis eminebat Emauuel Chryſoloras Bizantius. Sed ſupra doctores omnium diſciplinarum erat conſpicuus Petrus Philargus Cretenſis, ſacrarum litera-rum interpres, qui poſtea Pontifex euaſit, & Alexander V. eſt appellatus. Ex hoc præſertim lectiſsimo genere hominum, & ex his qui vſu rerum & prudentia valerent conſiliarios vberrimis honeſtatos ſtipendijs aſciuerat, vt non planè mirum videri poſſet, poſtquam ipſe illuſtri iudicio polleret, ſi in conſilio exactiſsimè deliberata diſcuſſaque, ex voto plerunque felix euen tus ſeuqeretur. Cuncta ſub eo officia quæ tanti imperij adminiſtrationem reſpicerent admirabili ordine conſtabant: nihil enim in toto humanarum rerum negocio, domi & foris ipſo ordine eſſe præſtantius diſſerere erat ſoli tus: quo vno & ipſa in primis res militaris, & actio ciuilis omnis, & dome ſtica diſciplina, veluti certiſsima compage regerentur. Imperia autem iuſ-ſaque in maximis minimiſque rebus de ſcripto exibant, & rerum omnium ſumptuariæ rationes ampliſsimis codicibus mandabantur: ex quibus mini ſtrorum fidem & diligentiam exigebat, & per cenſores quidem ſpectatæ probitatis

probitatis, qui ſingula pro meritis ad pœnam & præmium reuocarent. Erant autem in eius aula infiniti propè librarij amanuenſes, atque ntoarij, qui per ſingula officia rationum præfectis operam nauarent, tanta cura religioneque, vt non modò totius imperij vrbiumque ſtati redditus, & cuſtodiarum ſumptus, ſed ſi quid in publica ludorum ſpectacula impenderetur, & quot fercula ſigillatim in ſolennibus conuiuijs venirent, & quid claris hoſpitibus donaretur, ad exemplum atque ad memoriam ſcriberentur. Vidimus in archiuorum eius armarijs, admirandos codices in membranis, qui in ſingulos annos ducum & præfectorum veteranorumque militum nomina, ſingulorumque ſtipendia, & alarum ac turmarum indices continebant, deſcriptaque item exempla literarum, quæ in grauiſsimis gerendi belli & conficiendæ pacis negocijs aut ipſe ad principes ſcripſiſſet, aut ab illis accepiſſet: vt ſi quis iuſtam hiſtoriam condere velit, non aliunde vberiorem certioremque materiam deſideret: quando ex his bellorum cauſæ, conſilia, & rerum geſtarum euentus *facillimè deprehenduntur.* Apud patrem patruumque Barnabam Germanorum & Britannorum aduentu rudimentum militiæ poſuit: nec multò pòſt quum vigeſimum tertium etatis annum impleſſet, à patre commentitio nomine emancipatus eſt, in patrimonij partem Nouaria, Vercellis, Aſta, Alexandriaque ei traditis, vt inde Othoni Montisferrati Regulo ſemper hoſti, nec vnquam quieto, diſsimulante patre arma inferret. Sed dum in eo bello verſaretur, prodentibus Guelphis Vercellas amiſit. Allobrogum enim Regulus, quanquam ei eſſet auunculus, & Fliſci Ligures periculi ſui admoniti, Othonis ſibi finitimi iniurias defendebant: acciuerantque auxilia Pontificiarum copiarum, arcemque Ioannis Galeacij præſidio cuſtoditam circumuallarant, vſq; adeo validis circumpoſitis ſtationibus, vt Ioannes Galeacius non ſemel obſeſſo præſidio, opem ferre conatus, quód hoſtes caſtra caſtris contuliſſent, planè circumuentus obſideretur: tandemque præſidium vrgente fame, & deſperato commeatu ex conditione arcem dederet. Sed aliquanto infelicius Britannorum aduentu arma tractauit: nam à Ioanne Auchuto Britannorũ clariſsimo duce qui ab amicitia Barnabæ diſcedens, Pontifici & Florentinis adhæſerat, in Brixiano agro acie victus profligatusque eſt vſque adeo graui accepto detrimento, vt eius duces fermè omnes cum vexillis caperentur, & ipſe celeri fuga è manibus hoſtium ægrè ſeſe eriperet.

Ab his infauſtis ſuſceptæ militiæ initijs, cum ſatis ſuperq; cùm virtutis, tum fortunæ ſuæ periculum feciſſe videretur, mortuo patre per legatos bella gerere conſtituit, quód vnicus patris hæres extra infeſti Martis diſcrimina ſibi omnino parcendum, alienaque virtute, quæ pecuniæ mercede pararetur, ſub eundam præliorum alcam exiſtimabat: rebaturque vti natura cautus exacteque prudens, & vti mox apparuit, conſilio quàm manu validior, ſe domi quàm foris feliciorem euaſurum, pollicentibus præſertim ex genitura Mathematicis maximas opes, adauctum imperium, hoſtium calamitates, ſummamque gloriam ſi armorum pericula deuitaret. Neque fatidici vates, aut ipſe naturæ genius humanæ voluntatis arbiter, fidem fefellerunt. Paucis annis admirabiles adeptus victorias, ita inimicos perdidit, cæcidit hoſtes, imperij fines protulit, vt arridentis fortunæ fiducia ſubnixus, totius Italiæ regnũ affectaret. Iam enim cum Ladislaus Cæſar nouo honoris titulo honeſta-

rat,quũ ex ſolennibus codicillis primũ Mediolani Ducem ſceptro,pileoq; e-
ius dignitatis inſignibus per legatos tranſmiſsis appellaſſet. Formidandæ am-
bitioſi principis erant opes,& quòd lõgè omnium ampliſsimæ,& quòd vltra
ſummã prudentiã veterano milite,ſtrenuisq; & præclarè fortunatis ducibus
niterentur.Scaligeris Veronam atq; Vicẽtiam ademerat,Carrarienſibus ve-
rò Patauium,Franciſco Seniore in Modoetianum carcerẽ coniecto:prætereà
Taruiſium, Feltriũ,Bellunũ, montanaq; oppida cum Tridento in poteſtatẽ
redegerat.Peruſini & Aſsiſiates ad eum à Pontifice defecerant. Senenſes tæ-
dio incertæ libertatis ad eius authoritatem finitimos Piſanos ſecuti ſe contu-
lerant: quum nec Lucenſes imperium eius abnuerent.propterea Florentini
non obſcuro perculſi metu, potentiſsimi hominis vim ſuſpectantes,ei vndi-
que circummiſsis per omnem Europam legationibus,graue bellum concita-
bant, Roberto præſertim Cæſare in Italiam excito,& Gallis duce Armenia-
co cis alpes perductis. Sed eos externarum gentium conatus ita ſuſtinuit,vt
Gallos virtute Iacobi Vermij ad Alexandriam ingenti pugna ſuperatos,in-
terfecto duce deleuerit,Cæſaremque à Brixianis alpibus ſe dimittere auſum,
oppoſito Facinio Cane, primas Germanorum alas profligante, in Germa-
niam retruſerit. Exinde ad vindicandas iniurias pergens,Franciſcum Gon-
zagam Mantuæ obſeſſum, deriuatis Pado atque Atheſi per emiſſarios,& pe-
nè ſummerſa vrbe,pacis conditiones accipere coegit. Nouiſsimè ad Caſale-
cium iuxta Bononiam, Pontificis, Florentinorum & Bononienſium ingen-
tem exercitũ,Bernardone Aquitano fortiſsimo duce capto,collata acie pro-
fligauit,ab eaque ſtatim victoria vrbe Bononia potius eſt,pro qua ab exceſ-
ſu Ioannis Antiſtitis per quinquaginta ferè annos fuerat dimicatum. Nec
multò pòſt victricibus copijs in Ethruriam per Apenninum tantum terro-
rem Florentinis intulit, vt demiſsi animo ciues, nequaquam in domeſticis
præſidijs,ſed in vna tantùm impotentis atque irati hoſtis morte ſalutem re-
ponerent. Nec eorum votis fortuna defuit : in arce enim Melenniani, Ro-
mana via ſupra Lambrum peſtilenti febre correptus exceſsit è vita,pridie no-
nas Septembris, anno à partu Virginis ſupra milleſimum quadringenteſi-
mo ſecundo, quum ętatis annum quinquageſimum quintum attingeret,im-
peraſſet autem annis viginti quatuor.Duos ex Catharina Barnabæ filia im-
puberes filios Ioannem & Philippum reliquit. Cum autem ex Iſabella Ca-
roli Galliæ regis filia,priore vxore nullam prolem ſuſcepiſſet,ad inſtauran-
dam cum Gallo rege propinquitatem, Valentinam ex eadem Catharina pri-
mo partu genitam, Ludouico Aurelianorum principi Regis filio nuptui de-
derat. Quo coniugio, Aſta Colonia dotis nomine Valentinæ obuenit,ad
liberos verò eius hæreditatis titulo Mediolanenſis imperij iura tranſierunt,
quòd Valentinæ fratres ſine legitima prole deceſsiſſent, ſiniſtro quidem o-
mine, inſigniique detrimento Italiæ Galliæque, quòd in repetenda ea hære-
ditate, diuturnum & atrox bellum ſit exortum, cuius adhuc nullum omni-
no certum finem videmus. Arſit per aliquos dies ante eius mortem come-
tes ingens,lurida & funebri oblongaq; cauda, verſus eam cæli plagam, quæ
in Corum ventum obuertitur.Nec eo cæleſti prodigio indignus videri po-
tuit,quum nemo principum in Italia à Gothicis vſque temporibus repetita
memoria, imperij magnitudine & vitæ ſplendore eo clarior atque poten-

tio

ctor extiterit. quod ſi victorias inter fortunæ munera numeremus, nemo certè ei vel innatæ grauitatis atque prudentiæ opinione, vel ipſa oris ac corporis dignitate, vel exornandæ virtutis ſtudio, ad cenſum veræ gloriæ comparandus eſt: quanquã tanti nominis famam prægrauaſſe videatur patruus Barnabas exutus regno, in Tritianoque demum carcere necatus, atque illa immenſa proferendi imperij cupiditas. Sed hanc quiſque non iniquus, neque immoderatus tyrannus, Caij Cæſaris exemplo facilè excuſauerit, ſi regnandi cauſa iuſiurandum violandum eſſe exiſtimet, & ipſe Ioannes Galeacius in exercenda ſæuitia, tempeſtiuus Barnabam, pares atq; immeritas ſtruentem inſidias, rectè præoccupaſſe cenſeatur. Contraxit tamen inuidiam eius animo grauem vti ſæuè rapax & immitis, atque perpetuus vrbium ſuarum expilator, quum à ſubiectis imperio concepta odia detegi exercerique nequirent, quæ demum in morte eius per ſingulas vrbes eruperunt. Neque enim perpetuo imperatæ pecuniæ onere feſsis, ſatis digna tolerandæ iniuriæ cauſa videbatur, accerſita ſæpe vltro gerendi belli neceſsitas, quòd nunquam ex bello pacem expeteret, ſed ex pace ſemper alia atque alia bella quæreretur. Nec mirum, quum ferendis bellis viginti millia equitum & totidem peditum perpetuò alenda ſuſcepiſſet, nec vllis omnino ſumptibus parcendum arbitraretur, modò fortiſsimũ quemq; ex omni militari ordine inuitatum, vberioribus ſtipendijs, ob idque facilè detractum hoſti ſibi adſciſceret. Profiteri enim erat ſolitus, nihil eſſe ea mercatura nobilius, qua viri inſignes pararentur. Obiectauit & ei probroſas libidines in hiſtorijs Antoninus Florentinorũ Antiſtes, inepto & improbo maledicendi genere, in hoſtem patriæ inſolenter inuectus. Nullum autem eius ędificium paulò luculentius extat, quum maiores eius vſque ad inſaniam domi & foris curias, arces, prætoria ſumptuoſiſsimè condidiſſent. Singulari tamen pietatis & magnificentiæ ſtudio, Carthuſiæ templum conſtruxit ad quartum lapidem à Ticinenſi paterna arce, vbi ferarum ſepta terminantur, addictis in alimenta ſacerdotum latifundijs. In eo templo humari voluit, ſpectaturque poſt aram maximam cælati operis admirabile ſepulchrum, ſubſcriptis ad hiſtorias rerum geſtarum, quæ marmoreis imaginibus decentiſsimè figurantur, his carminibus non omnino indignis, vt alibi quàm Carthuſiæ perlegantur.

Cum ducis Anguigeri varijs diuiſa ſepulchris
Membra cubent: ſic iuſsit enim. nam viſcera ſeruat
Antoni tua ſancta domus celebrata Viennæ,
Cor Ticinenſis Michael, Carthuſia corpus:
Hic quoque ad æternum populi patriæque dolorem
Vexilla, & Clypei, & lachrymoſæ inſignia pompæ
Exequialis honos, monumentum flebile pendent.
Inſtar & hoc tumuli ſemper memorabile noſtris
Impoſitum ſignum eſt oculis, lege principis ergò.
Hic etiam titulos nomenque genuſque ſupremi
Cuius ab Angleriæ primus quos protulit olim
Natus ab Aſcanio Troiani ſanguinis Anglus,

Comitibus, ſi priſca petas primordia clari
Nominis, atque domus Vicecomitis extat origo
Talibus exortum proauis dixere Ioannem
Hunc Galeaz, quo non fama vulgatius vllum
Nomen in orbe fuit, factis ingentibus Heros.
Ille quidem Anguigeram ſuper aurea ſydera gentem
Extulit, & ſeſe virtute æquauit Olympo
Dux Ligurum, patriaque pater, Comesque Papiæ,
Virtutumque fuit, quantum ſplendebat in illo
Imperioſa oculis vis maieſtatis, & altæ
Frontis honos, tantum ſpecie mortalibus ibat
Altior, vt dominum ſola eſſe doceret imago,
Quantum lux animi ſpecioſo in corpore fulſit,
Cognita per varium teſtantur plurima caſum
Conſilia alta Ducis cuius pietasque fideſque
Sacraque iuſtitia, & clementia ſanguinis expers
Innocuam fecere animam: Nec dulcior alter
Eloquio, nec magnificis præſtantior alter,
Nec fuit in totis Europæ finibus vnquam
Aptior imperijs princeps, nec ſanctior alter
Relligione fuit, nec pacis amantior illo.
Hanc propter ſæpe auſpicijs iuſta arma ſecundis
Induit, & claros ſuperato ex hoſte triumphos
Cepit, & vltrices qua nulla eſt gloria maior,
Nullaque compoſitæ maior conſtantia mentis,
Ipſe ſui victor de pectore depulit iras
Permiſitque pius victis ad ſana reuerti
Conſilia, & medijs pacem quæſiuit in armis.
Ipſe graues populis cruda de ſede Tyrannos
Deiecit, fregit tumidos, ſtrauitque ſuperbos.
Hic erat vnde quies magnorum certa laborum
Italiæ ſperanda foret, Duce læta ſub iſto
Illa ſibi antiquos iam promittebat honores:
Nanque videbatur cœlo demiſſus ad vnum
Natus, vt indeptis componeret aurea terris
Sæcula & afflicto tandem daret ocia mundo.
At deus Auſoniæ dederat quod ſydus agenti
Tranſtulit ad ſuperos, ſiue illo ornare beatos
Angelicos ve Choros voluit, ſeu lumine tali
Indignam eſt ratus Italiam, mundumque nocentem
Conſilij ratio alta latens & cauſa ſuperſtat.
Sed nos ô miſeri quorum ille piiſſimus heros
Deſtitit optatæ nunquam vigilare ſaluti,
Flete Ducem Ligures, talem lachrymate parentem
Voſque vrbes viduæ, Princeps quas ille ſub altis
Felices ſceptriſque ſuis cum pace fouebat.

æternas

Aeternas oculis lachrymas effundite veſtris,
Ante alias Mediolanum patria inclyta magnum
Principis atque caput tantæ ditionis: & olim
Longobardorum domus auguſtiſſima Regum,
Magnanimoq́ue Duci nuper gratiſſima ſedes
Papia illuſtris titulis quas fecerat vrbes:
Et vicina ſequens matris veſtigia Laude
Vrbs Pompeiani de laude vocata triumphi:
Brixia ciuili nec eneruata duello:
Funde pares lachrymas quibus alta Verona, ſororq́ue
Ingenijs ornata bonis Vicentia, duris
Cognita temporibus: paruæq́ue in montibus vrbes
Bellunum, Feltrumq́ue adeant: & pulchra feraci
Planitie Cremona ſedens, memoresq́ue laborum
Vercellæ antiquis tellus agitata procellis:
Et cum Derthona fœcunda Nouaria pingui,
Piſcoſumve Comum, Populoq́ue animoſa ſuperbo
Bergoma, & occiduus quas nunquam victor adiuit
Nomen Alexandri retinens vrbs fertilis oris
Quæq́ue tot egregios in prælia mittit alumnos
Parma potens animos, & opima Placentia campis,
Et Bouium, & vicina malis vrbs ducta priuſquam
Sub ducis imperium, & iuga non metuenda veniret.
Te quoque Lucenſis regio, licet obruta Lunæ
Mœnia ſint, reliquis plorantibus vrbibus addas,
Quas inter magno eſt lacerata Bononia fletu
Et gemitu, & lachrymis proprium confeſſa laborem,
Quæ ſibi ſyderios ſubitò mors improba vultus
Principis eripuit, nec paſſa diutius illam
Maieſtate frui, dulcis dulcedine ſceptri.
Ite ſimul, ſic fata iubent, ſociare querelas
Vrbs Piſæ, quondam Tyrrheni Roma profundi,
Maſſaq́ue Gorſetum, manu vehat inclyta ſecum,
Et cum vicino turrita Peruſia ploret
Aſſiſio, & mœſtæ ſaliant ad ſydera voces:
Romanum gemat Imperium, Romanaq́ue plangat
Eccleſia, hi lachryment oculi duo lumina terræ
Raptus vterq́ue pugil, Latijs quo maior in oris
Non erat: ex Italis Germanos depulit hoſtes
Finibus, & Gallos bello confixit acerbo.
Ante Quirinalem poſſet quàm cernere Romam
Mille quatercentum atque duos cum duceret annos
Sol, hunc atra dies Septembris tertia ademit.

IOANNES MARIA, SIVE LIBER XI.

MORIENS Ioannes Galeacius ad teſtamentũ antea ritè conditum additis codicillis, Ioannẽ Mariam maximæ partis imperij, nouiq; tituli hæredẽ inſtituit, ea cõditione, vt Philippus Papiã vrbem obtineret, Nouaria, Alexandria, Aſta, Vercellis atque Derthona adiunctis, Papiæ Comes appellaretur. Gabrieli autem ex Agnete Mantegatia ſpurio, qui erat legitimis ętate ſuperior, Piſas, Cremamq; legauit: atque ita Ioannes Maria deſumpto Ducis nomine, ſuſceptisque paternæ dignitatis ornamentis ad imperium euectus eſt, funeſtis vtique auſpicijs; nam illico ciuile bellum exarſit Gibellinis & Guelphis inter ſe

vecordi

vecordi impetu concurrentibus. Eæ ſiquidem diræ factiones contempto adoleſcente principe, vetera ciuium odia refricarant, quæ ſuperiorum principū virtute ſublata videbantur. Is longè grauiſsimus & ſummè lugubris tumultus non vrbibus modò atque oppidis, ſed pagis agreſtibusque familijs, eodem inſaniæ morbo correptis, vaſtitatem attulit: quum cædibus incendijsque graſſari, cognatis & affinibus vltimam vim afferre, ſacra denique non ſecus ac prophana violare fas putarent, virtutisque & gloriæ loco ducerent, ſi ad oſtendendum inſigne factionis ſtudium maximè crudeles euaſiſſent. Sed dum Mediolani per ſingulas regiones cruentos euentus alternante fortuna certaretur, eadem peſtilentis mali lues, reliquas imperij ciuitates celeriter inuaſit, inſigni perfidia præfectorum & ducum, qui orientes tumultus quum facilè opprimere poſſent, turbidis rebus magnoperè gauderent. ij enim modò his, modò illis fauentes, altera partium expulſa, altera verò attritis feſſa viribus, ſubnixi validis præſidijs, vrbium dominatus arripere è medio cogitarant. Per hunc modum nullo pudore violati militaris ſacramenti, Pandulphus Malateſta Brixiam & Bergomum occupauit, cuius factum infame ſceleſtumque ſubſequuti Gabrinus Fundulius Cremonæ, Facinius Canis Papiæ atque Alexandriæ, Ioannes Vineatus Laudi Pompeiæ: Cremæ Benzones, Placentiæ Arcelli, Othobonus Tertius Parmæ, Franchinus Ruſca Comi, Bruſati, & Tornielli quondam exules Vercellis atque Nouariæ dominatum inuaſerunt. Qua fœda, & repentina ducum atque vrbium defectione conſternatus princeps, docente & hortante matre, conſilium ſuſcepit decreando gubernatore, qui militari cum imperio vrbem regeret, & ſalutem dignitatemque principis præſentibus armis tueretur. Veteres enim conſiliarij amicique quos pater in tutelam adoleſcentis reliquerat, diuerſo æſtu turbulentæ tempeſtatis iactati, aut ſecuri colla præbuerant, aut exauctorati, aduerſarijs locum occupantibus metu mortis diffugerant. Itaq; Mediolanum accerſitur Carolus Malateſta. is introductis copijs factioſorum audaciam coercet, præclarum reſtituendi imperij & parandæ quietis ſtudium oſtendit, fratrisque filiam principi in matrimonium collocat. Sed non multò pòſt, quod Guelpharum partium nomen præferret, vrgentibus patritijs Mediolano excedere cogitur. Euocatus ſubinde eſt in eius locū Facinius Canis bello dux impiger, ſed impenſe rapax & vehementer factioſus. Verùm is multis expeditionibus proſperè confectis, quum parum ęquus & reipublicæ vtilis foret, quòd Gibellinarum partium ſe defenſorem & ducem profiteretur, Guelphorum inſidijs petitus, atque vrbe vſque adeo violenter exactus eſt, vt cum circumfuſis in eum coniuratis, ne caperetur per auerſam Actianæ curiæ portulam adacto equo in fugam ſe proriperet, contuſa vehementer fronte in valuarum anguſtijs, relicto coccineo capitis integumento, continenti curſu Roſatum vſque percurreret. Tum verò Guelphi Antonio Turriano cohortante, qui apud principem quanquam nomine familiæ odioſus eſſe deberet, tamen plurimum gratia valebat, Ioannem Mariam perpulerunt, vt in Facinij locum, cum eadem imperij poteſtate Bucicaldum Gallum acciret. Is tum à rege Galliæ deditis vltro Liguribus præpoſitus Genuæ præſidem agebat, vir corpore pariter & ingenio vaſtus. Itaque ſtipatus Gallis equitibus, quum Mediolanum veniſſet, ante omnia infido conſilio, vt arce potiretur cuſto-

dis animum oblata pecunia tentauit. Id facinus malignè ſuſceptum, quum minimè ex ſententia proceſsiſſet, cuncta ad ſuperbum arbitrium reuocanda ratus, edictis propoſitis & percuſſa ſub nomine ſuo moneta, ita impotentis animi libidinem nudauit, vt non Ioanni Mariæ modò, ſed vtriuſque etiam factionis ciuibus in ſuſpicionem affectati principatus venerit. Sed dum Mediolani hac inani ſpe immodicos ſpiritus alit, atque odium ſibi ingens parat, illudente Fortuna votis eius Gallica præſidia occiſo à Spinulis Serratone præfecto, Genua pelluntur, Theodorusque Montisferrati Marchio, ſtrenuè operam nauante Facinio, Genuæ Princeps acclamatur. quo nuntio perterritus, nec ab re ſibi timens, priuſquam tanti accepti incommodi fama vulgaretur, ſimulata expeditione in Ticinēſes, copias Mediolano eduxit. quem Facinius euadentem ad Nouium oppidum adortus, adeo opportunè commiſſa pugna profligauit, vt Bucicaldus amiſſis copijs Genuæ & Medidiolani præfectura vno tempore exutus, per aſperos Alpium tramites in vlteriorem Galliam perfugerit. Hic eſt ille Bucicaldus, qui Gabrielem Ioannis Galeacij filium, auaro truculentoque iudicio Genuæ ſecuri percuſſit, vt prægrandi ea pecunia potiretur, quæ illi obuenerat, qumm Piſas Florentino ſenatui vendidiſſet. Per id tempus Ioannes matrem amiſit, tantis curis, vt erat corpore imbecillo, facilè ſuccumbentem: cuius peruerſo conſilio non multò antè, vt propinquas vrbes facilius tueretur, aut occupantibus Tyrannis eriperet, cæteras quæ remotæ ditionis erant, Bonifacio pontifici tradendas cenſuerat, ſcilicet vt eo inſigni munere inanem promereretur amicitiā, & tutelare fœdus afflictis & planè perditis rebus impetraret. Per hunc modum Bononia tantis impenſis atque laboribus parta: itemque Aſsiſium atque Peruſia Vmbriæ vrbes Mediolanenſi imperio adiectæ, quum ex calamitate leuitateque Ioannis, Fortuna eodem pertinaci veſtigio nixa, alienæ felicitati aſpiraret, in ditionem Pontificij imperij conceſſerunt. Pari quoque ignauia aut deſperatione Senenſibus obtruncato Corregio præfecto deſciſcentibus, libertatem cruentis admodum ſeditionibus implicatam reliquit. Cæterùm nihilo ſecius Mediolani certabatur, recrudeſcentibus ciuium odijs, per mutuas cædes, quod neque victi vindictæ cupiditate pacem vellent, neque victores victis inducias tanquam ſucceſſu damnoſas dandas putarent: quibus rerum difficultatibus adductus princeps, quod vnum omnino remedium in tanta ciuitatis perturbatione tranquillitatem afferre poſſe videbatur, Facinio datis obſidibus, ſeſe reconciliat, eumque iterum accerſit, & bellicarum ciuiliumque rerum moderatorem cum ſuprema poteſtate creat. eius aduentu Guelphi qui ſub Bucicaldo inſolentes euaſerant, arma poſuerunt: quieſcentibusque demum Gibellinis atque vrbe pacata, Facinius Bergomatibus bellū inferre iuſſus trans Abduam ducto exercitu, rebellātis vrbis agros omni belli clade vaſtauit. Sed cū Bergomates conſumptis hoſtili igne ſuburbanis tectis ne extrema paterentur, ſe dedere decreuiſſent, Facinium articularis morbi, renumq; dolores vſq; adeo grauiter inuaſerunt, vt abſcedere irrito incepto, Papiamq; deferri cogeretur. Is morbus qui Facinio ſupremus fuit nouādis rebus occaſionē præbuiſſe fertur: ſummæ nanq; audaciæ turbulenti ciues in necem principis cōiurarunt. in queis eminebāt Baucij fratres Andreas et Paulus ex intimis familiaribus, duo Puſterlæ pernobiles, et Franciſcus Mainus, Bertonus

Mante-

Mantegatius,& Acontius Triuulſtius.Hos tanquam duces ex vtroq; factionis ordine alij ſupra triginta ſequebantur:neq; fuit quiſquã è tanto numero qui in ſumma ſpe ampliſsimi præmij fidem prodendo fallere voluerit, quũ in vitæ periculum ex ſuſpecta conſciorum multitudine ſubiret: oderant enim eum omnes tanquam inuſitatæ immanitatis Tyrannum, quòd in tanta per nouem annos ęrumnoſi imperij rerum omnium aſperitate, inſanæ feritatis morbum concepiſſet, vſque adeo horrendum, vt iracundia in rabiem verſa, damnatos aut ſibi inuiſos voraciſsimis canibus laniandos obijceret, eoque atroci ſpectaculo magnopere lætaretur, haberetque in delitijs Squarciam Giramum alioqui honeſta ortum familia, inhumanæ ſæuitiæ miniſtrum, qui ad eam carnificinam ingentes moloſſos humana carne alendos ſuſcepiſſet. Dijs itaque atque hominibus tale monſtrum abominãtibus poſtridie Idus Maias ſacrorum cauſa in templum diui Gothardi deſcendentem Baucij fratres, reliqua coniuratorum manu incumbente duobus vulneribus confecerunt diſciſſa vſque ad oculos fronte, & dextro crure ad ſuram detruncato. Exanimem &, aliquandiu ab omnibus deſertum pauci ex infimo familiæ ordine in templum maximum detulere. Ibi cum fœdis vulneribus & multo cruore deformatus non ſine ludibrio ſpectaretur, infimæ ſortis meretrix tẽpeſtiuæ pietatis officium vſurpans, totum cadauer multa recenti roſa contexit. Inde poſtea à Philippo ſucceſſore opulentam dotem, vt honeſtè nuberet ingenuæ charitatis nomine habere promeruit. Eodem die Giramus ſceleſtus carnifex concurſu populi latebra extractus, quum viuus vnco traheretur pro ianua damnatæ & mox ad ſolum ęquatæ domus, horribili meritoq; ſupplicio affectus eſt. Ipſe quoque Facinius copiarum Imperator, quum ei inſuperabilis morbus vitæ finem afferret, nunciata cæde principis duces militesque ſuos obteſtatus, vt percuſſores perſequerentur, Philippoque ad principatum hæreditatis iure contendenti ſortem atque fidelem operam præſtarent: paucas poſt horas expirauit, magno quidem coniuratorum commodo, qui nemine principis cædem vindicante, Haſtorem Barnabæ ex cocubina filium bello ſtrenuum paternoſque ſpiritus gerentem magnis acclamationibus ad principatum extulerant.

PHILIPPVS
SIVE LIBER XII.

IOANNE Maria interfecto, atque eodem die expirante Facinio, Philippus qui captiuo perſimilis incertusque ſalutis in arce Papiæ ſuprèmum vrgentis Fortunæ impetum expectabat, inopinato Facinij dudum hoſtis munere ſubleuatus, animum erexit ad non dubiam ſpem recuperandi principatus, cohortantibus Facinianis ducibus, qui quum in ſupremam morientis imperatoris ſui voluntatem, per coniunctas dextras fidem datam fallere nefas putarent, vti viri militares etiam gerendo bello materiam quærebant.
Deerat pecunia exercendæ virturis neruus, ſed ea ſubitario prouentu à Beatrice Tenda vxore Facinij celeriter impetratur propoſitis cum nouo principe nuptijs, quas ipſe Facinius in extremo vitæ actu ſuaſiſſe ferebatur. Nec

eas

eas abnuit Philippus tanquam ętate fortunaque impares. Itaque leuis mulier intempeſtiuæ libidinis, & maioris imperij auida, vix deterſis lachrymis inauſpicati coniugij thorum ſubit, quaterque centena millia aureorum nummûm dotis nomine dinumerat. Nec mora inſtructo exercitu Philippus Mediolanum contendit. obſidebat arcem Haſtor circumuallatam magnis operibus: ſed ductu Franciſci Carmagnolæ Caſtellinique Beccariæ, Philippi milites munitiones perrumpunt, Haſtoremque ad Comenſem portam acerrimè reſiſtentem profligant. Tum verò Philippus vrbem ingreſſus per præcones in compitis pronuntiari iubet, ſe nemini exceptis fratris percuſſoribus hoſtem futurum. ſtatim acclamatus princeps ſingulari totius populi ſtudio in curiam Actianam deducitur. In eo tumultu Paulus Baucius, & Franciſcus Mainus principes coniurationis & cædis intercepti, tèterrimo ſupplicio admiſsi ſceleris pœnas dederunt. Exinde Philippi duces ad oppugnandam Modoetiam, quo ſe receperat Haſtor profecti ſunt. nec multis inde diebus id oppidum in poteſtatem deuenit, & Haſtor qui in arcem refugerat, quum ad puteum ſederet, tormenti in incertum emiſsi lapide coxam ictus interijt. Extincto graui æmulo, & propter ſtudia Guelpharum partium magnoperè metuendo, Philippus auctis opibus Tyrannos adortus incredibili felicitate aliquot vrbes paterni imperij recuperauit, Pandulpho in primis Malateſta Bergomo Brixiaque depulſo, Ioanne Vignato Laudenſium Tyranno capto & latronum more in furca ſuſpenſo: Arcellis Placentiæ necatis, aut in exilium pulſis: & Franchino Ruſca, qui Comum occuparat, certa præmij conditione ea vrbe eiecto. Verùm incredibili lætitia Philippum affecit Gabrinus Fundulius Cremonenſium Tyrannus felici aſtu captus. Is cum medio in foro Mediolani conſpecta ſupplicij machina ceruices ſecuri ſubdere cogeretur, hortarenturque eum de more cucullati ſacerdotes, vt ex diſciplina Chriſtiana compoſito animo vitæ exitum ferret, patratorumque ſcelerum ſperata inde à Deo Maximo venia ritè pœnitere vellet, contortis atrocibus oculis, Deſinite inquit mihi indignè perfidioſeque prodito moleſti eſſe: nam tantùm abeſt vt me iure belli factorum pœniteat, vt maximè etiam doleam, quòd Papam ſimul atque Cæſarem ad immortalem clariſsimi facinoris famam, è mea turre minimè præcipitarim. Paucos enim ante annos Balthaſarem Coſſam, Ioannis xxiij nomine pontificem, & Sigiſmundũ imperatorem hoſpitio exceptos, ſtudioque peramœni atq; admirabilis proſpectus in ſummam celeberrimæ turris coronam inuitatos inceſſente atrocem animum dira libidine in ſubiectum forum prouoluere cogitarat, neque alius omnino vel grauiſsimè rei reſpectus duo totius orbis lumina ſeruauit, quàm in nefario Tyranno non ignobilis obortus pudor, ne hoſpitalis menſæ religionem, cui ipſe honoris cauſa conuiua adhibitus eo die fuerat, non crudelis quidem ſed ingrati animi piaculo fœdaſſe videretur. Cæterùm Philippus & fraternam cædem & Tyrannos probè vltus, fretuſque mirifica virtute clariſsimorum ducum Carmagnolæ & Nicolai Picinini, ad recuperandas remotiores paterni imperij vrbes animum adiecit: Veronam enim Veneti, Piſas Florẽtini, & Bononiam põtifex Romanus ademerant. Sed ab eo conſilio nõ iniquo iure ſuſcepta bella geſtaq; demũ per triginta et ſeptẽ annos aliquanto maiore virtute quàm fortuna totius Italię vrbes grauiſsimis cladib. affecerũt.

tumque poſtremò belli euentum Philippus tulit, vt conſpirantium inter ſe liberarum ciuitatum conſilio atque opibus impar, Bergomum & Brixiam amitteret, & Genuæ dominatu pelleretur, quum ipſe domi ſederet paternoq; exemplo, ſed nequaquam pari fortunæ conditione gerenda bella per legatos arbitraretur. Verum in hac perpetua & ſemper ancipiti difficillimarum rerum agitatione, maximę conſtantiæ & generoſi conſilij laudem tuliſſe videri potuit, quum ſepties terreſtri aut nauali acie victor, ſed ſæpius victus, eoſdem ſemper ſpiritus indomitæ virtutis geſſerit. Intentus enim & erectus ad tuendum nominis decus, quum ſæpe fortunæ aleam ſubiret, nullo ſumptu nulloque periculo deterreri poterat, quanquam natura eſſet pertimidus vſque adeo, vt vel mediocri tonitru audito formidine quateretur, & ſubterraneas latebras amenti ſimilis quæritaret: ſecreto cubiculo maximè gaudebat, & in id paucisſimos admittere, arcere ſalutantes, negocia tractare per interpretem, & denique reformidare cœtus hominum ſolebat: hebetata enim oculorum acie quòd adeuntium facies non planè diſcerneret, aſsiduo nomenclatore & monitore diſsimulanter vtebatur, ne omnino captus oculis à minus familiaribus putaretur. oblectabat autem ocium hiſtoriarum lectione, quarum Antonius Panhormita literarum nomine præcipuo in honore habitus, aliquandiu fuit anagnoſtes. Verùm incolumi adhuc oculorum lumine, libentiſsimè adoleſcentium pila ludentiũ, aut luctantium certamina obducto ad feneſtram ſpeculari deſpectabat, vt ludentes eum ſpectare neſcirent, cum tamen adeſſe crederetur. Inde enim eorum formæ decus, explicatos artus animique vigorem inſpicere, & quos ex eius exercitationis indole maximè probaſſet, ad menſæ cubiculique miniſteria deligere erat ſolitus. Sed eam voluptatem Candidus December illius ætatis ſcriptor iniquo felle turgidus, cum omiſsis laudibus quæ in Philippo celebrandæ fuerant, vitia notaret, ad ſuſpicionem libidinis reuocauit. Erat Philippus inflæxu præſertim ętatis ingenio, ſuſpicaci, feruido, mobili, ſæpeque ſæuo, quum teneræ eius aures delatorum aculeis figerentur. Nec deerant ex intimis amicorum factioſi, alienæque laudis obtrectatores, qui rectè ſentientem ſæpiſsimè deprauarent: inter quos Oldradus Lamponianus ab adoleſcentia cubiculis aſſuetus gratia autoritateque tantùm valuit, vt Carmagnolam ſummum ducem magno Philippi incommodo, alienare, atque extrudere potuerit. Adijt & graue ſalutis periculum ipſe Franciſcus Sfortia iam aſcitus gener, falſis ſcilicet criminibus oneratus, cum vno innocentiæ præſidio à multis beneuolis ęgerrimè defenderetur. Verùm Philippus ingrati ſæuique animi infamia ſeſe turpiter fœdaſſe viſus eſt, cum Beatricem vxorem adulterij cum Orumbello Citharœdo admiſsi ream, nec in tormentis quicquam contra pudicitiæ decus confitentem ſecuri percuſsit, imparis vt ferunt coniugij pertæſus, cuius tamen non dubijs opibus ad imperium perueniſſet, vt demum Amadei Sabaudij filiam euentu ſterilem duceret, non ſine dote modò confectis nuptijs, verùm vt ſoceri ſocietatem promereretur, vltro traditis Vercellis. Id quoque famam eius vehementer premit, quòd alioqui in amore odioque inſtabilis, tum maximè firmus atque inexorabilis euaderet, quum veteres iniurias nouis beneficijs nequaquam penſandas arbitraretur, vt in Caſtellino Beccaria mox apparuit, non ob aliam cauſam in carcere necato, quàm quòd recentis operæ fideliter ſtrenueque pręſtitæ oblitus

veteris

veteris perfidiæ qua is Papiam Facinio prodiderat meminiſſet. Sed vno memorabili inuſitatæ virtutis præconio Philippus vitiorum labes præclarè aut deterſit, aut operuit, quum Alfonſum regem nauali prælio ad Pontiam ſuperatum & captum, incredibili benignitate magnitudineque animi non cuſtodia modò liberarit, ſed exultum eximijs muneribus & prægrandi pecunia inſtructum ad repetendam Neapolim dimiſerit. Rariſsimo quidem & incomparabili generoſæ clemētiæ exemplo, ſi vi decerpendæ glorioſæ laudis prouētu ſuperiorum atque eorum qui poſtea toto orbe regnarunt principum animos nobili cenſura metiamur. Superauit etiam maiores ſuos domeſtici ſplendoris munificentia cum clariſsimos hoſpites acciperet, in queis fuere Martinus Columna Pontifex maximus, cui marmoream ſtatuam poſuit, & Sigiſmundus imperator ingentibus donis cum vniuerſo comitatu liberaliter expletus. Exceſsit è vita nondum ſexagenarius ex atroci febre, & in multam bilem ſoluta repente aluo, pridie Idus Auguſti, anno à partu Virginis quadrageſimo octauo ſupra Milleſimum & quadringenteſimum, cum circumuentus Venetis armis, & Mediolani ferè obſeſſus, Franciſcum Sfortiam generum diu antea pro hoſte habitum, opportuneque in gratiam receptum, è Togata Gallia euocandum curaſſet, vt grauiſsimis hoſtibus ſummæ virtutis atque felicitatis imperator opponeretur. Ferunt eum iuſto odio contra Venetos æſtuantem diu agitaſſe animo, an Alfonſum regem genero præferret, imperijque hæredem relinqueret: vt eo inclyti opulentiſsimique nominis propugnatore, ambitioſæ & præpotētis Venetæ gentis audacia frangeretur, ſed amore Blancæ filiæ quæ iam Galeacium Sfortiam ad ſpem imperij in agro Piceno pepererat, generū eundemq; ſolemni adoptione filium prætuliſſe, præcipuis ſupremi decreti ſuaſoribus Andrea Birago & Petro Puſterla: cum diuerſo ſtudio Brocardus Perſicus & Franciſcus Landrianus pro Alfonſo contendentes, victique ſuffragijs, ab ſententia popularis inuidiæ plena diſceſsiſſent, multis ciuium indignantibus, quòd pro homine longè omnium humaniſsimo, atque fortiſsimo, qui iam adoptione filius, Blancæque vnicæ Philippo genitæ maritus, atq; obiter Vicecomitum ſtirpi inſertus eſſet, externi ſanguinis ignotæque linguæ, ſuſpecti denique ingenij vir ſtultiſsimo paucorum conſilio ad patriæ dominatum vocaretur: quo conſilio, breui colonis Hiſpanis vrbem Mediolanum totamque Inſubrum regionem, ad non dubiæ calamitatis euentum eſſet repleturus. Fama tamen in vulgus manauit exaratum fuiſſe codicillum, quo priori teſtamento ſubderetur, ſed expirante Philippo priuſquam teſtibus adſcriptis obſignaretur, fuiſſe diſcerptum. quod vſqueadeo grauiter Alfonſus tanquā malignè excluſus tulit, vt ea ſuppreſsi codicilli iura Alfonſus nepos ætate noſtra reſpiciens, vt ſibi totique Italiæ clades pararet, intemperanter aſpirarit. Caruit marmoreo ſepulchro Philippus, quum in arca lignea aureo contecta panno conderetur: eam in ſublimi fornicis inter columnio ſuſtinentibus tignis ſupra aram maximam ſuſpicimus; ſed in infimo pariete affixum tale carmen legimus.

Clementiſſimus atque liberalis
Inſubrum dominus, Philippus hic eſt
Victus regibus vnico duobus
Qui bello, manicaſque compedeſque

Leuari iubet,in ſuaſque abire
Donatos opibus Lucullianis
Sedes, & ſua regna liberatos
Tetro carcere. Diſcite hinc Tyranni,
Sunt hæc munera Principum,ſuperbos
Debellare,pios & eſſe victis.

ARGVMENTVM DEVOLVTÆ HÆREDITATIS AD AVRELIANORVM PRINCIPVM DOMUM *breuiſsima narratione ex hiſtorijs explicatum.*

PHILIPPO vita functo,quòd in eo Vicecomitum principum vetuſta progenies à Matthæo Magno ducta defeciſſet,Mediolanenſes ſeſe in libertatem vendicarunt.Nam Barnabæ principis legitima virilis proles,ex tot liberis atque nepotibus præter quoſdam ſpurios,tota perierat.Neque Ioannes Maria à coniuratis propere ſublatus è Malateſta, neque Philippus ex Beatrice Tenda, nec demum ex Maria Sabaudia planè ſterili,inauſpicatis vxoribus liberos ſuſceperant.Relinquebatur Blanca,quam Philippus ex Agnete Maina nobili concubina ſuſceptam Franciſco Sfortiæ conceſſa in dotem Cremona collocarat. Verùm hæc quòd ſpuriæ nomen præferret,quanquā aſcititio iure legitimam pater feciſſet,paterni imperij hæreditate indigna putabatur.Itá vt tota eà directo iure poſſeſsio Valentinam Philippi ſororem omnino reſpiceret.Hanc Ioannes Galeacius pater Ludouico Caròli Quinti Galliæ regis filio nuptui dedit Aſta vrbe dotis nomine conceſſa: àd id quoq; ſuperaddita conditione, vt ſi fratres nouæ nuptæ ſine liberis decederent,ipſius demum Valentinæ filij legitimique ſucceſſores Inſubrum principatu potirentur. Sed tabulis eo modo confectis Romani Cæſaris autoritas deerat,cuius muneris eſſet appellare principes,Regna dono dare,in clientelam Regulos aſciſcere,et translatitijs hæreditatibus aſſentiri.Itaque vt Valentinæ,eiuſque liberis ritè caueretur,quòd nullus tum ex interregno certus Cæſar extaret,altercantibus in comitio Germaniæ proceribus ad Romanum pontificem eſt decurſum. Is præclarè aſſenſu ſuo Cæſaris vices impleuit,quòd ſupremæ poteſtatis iure ritè præſtari poſſe videretur, à ſummo ſcilicet ſacrorum principe, præcipuoque humani atque diuini iuris interprete & conditore legum:quandoquidē Cæſar ipſe qui antiquo Romani pontificis beneficio in media Germania ſeptemuirali ſuffragio crearetur:inungendus demum ab eo appellandusque Auguſtus,& denique aureo diademate coronandus foret. Cæterùm confirmatis eo modo dotalibus tabulis nonnulli ex ordine Iuriſconſultorum Cæſareo nomini impenſè fauentes reperti ſunt,qui diſſentire viderentur,vt pontificē authoritate ſpoliarent,interpoſita ſcilicet ſubtiliore quadam legis interpretatione,quòd nullum omnino ius pontifici eſſe videretur in transferendis adiudicandiſque regnorum feudis,tametſi peramplum foret,in his litium controuerſijs,quæ à

præſenti

præſenti iudicio feſtinatę deciſionis remedia flagitarent. Verùm hæc aliquan to cauillosius quam probum iuris profeſſorem deceret, inducta, vel hoc vno viuidæ rationis exemplo falſiſsima Aureliani cenſere, quum & Delphinatus perampla veterum Allobrogum ditio, & Arelatenſis Prouinciæ regnum au thoritate Pontificia non dubio tum, ſed certo iure tranſlata atque adiudicata fuiſſe conſtet. Itaque Valentinam Ludouicī coniugem, inſidijs Ioannis Burgundiæ ducis apud Lutetiam immaniter interfectum, ſuo fato ſubſecutam filijs ſuſceptis Galliæ Ciſalpinæ principatum certiſsimo hæreditatis iure reliquiſſe. Quanquam alios prioribus iure conſultis nihilo doctiores, ſed pudentiores tamen, quod cauſam prioris quæſtionis, de Pontificia facultate, tanquā reiectam paſsim & exploſam deſerant, adinuento diuerticulo obliqui tramitis in cauſæ caput deferri, vt in dubium reuocare non dubitent, an Valentinæ pater legitimi veriq; Cæſaris munere Mediolanenſis ditionis princeps & dux fuerit appellatus: quaſi Ladislaus inſigni ſtudio maximè patris ſuffragantium Germaniæ procerum Cæſar ſalutatus, & acclamatus id liquidiſsima poteſtate præſtare nequiuerit, quoniam à Roberto Baioario pſeudo Cæſare ſeditioſis armis ex infelici ęmulatióne peteretur. Id igitur cum facilè tanquam inane commentitij iuris argumentum ab omnibus refellatur, Valentinæ ſua iura probè defenſa relinqui. Peperit autē Valentina tres mares, Carolum ſcilicet, qui Aurelianorum principatu Ludouico patri ſucceſsit, & Ioannem Angoliſmorum regulum, qui huius Franciſci primi Galliæ regis bellica laude, & optimorum ſtudiorum amore valde inclyti paternus auus fuit, & Philippum Virtutis oppidi Comitem, in quem ditionis titulum, Ioannes Galeacius ducta Iſabella Caroli ſorore, nomine dotis vocatus antea fuerat. Tribus quoque fratribus acceſsit ſoror, quæ, quòd minimè prætereundum videtur, Fuſio in Aquitania nobiliſsimo regulo nupta, Gaſtonem inuſitatæ virtutis adoleſcentem protulit. illum inquam antè imperatorem quàm militem terrificum belli fulmen in ipſa partæ victoriæ gloria Rauennæ extinctum. Cæterùm ex Carolo qui Britannico bello captus multis annis Londini in cuſtodia fuerat, Mariaque Cleuenſi Menapiorum principis filia natus eſt Ludouicus rex Galliæ eius nominis Duodecimus. Is Carolus audita Philippi auunculi morte occaſioni minimè defuit, quin tranſmiſſo in Italiam cum iuſtis copijs Raynaldo duce hæreditatem vindicaret, verùm à Raynaldo ſtrenuo hercle duce, ſed valde præpropero, Fortuna nequaquam ſtetit. Alexandria enim fermè tota vltra Tanarum capta, quum oppidum Caſtellaccium oppugnaret, eo euentu cum Bartholomeo Coleone, Aſtoreque Fauentino Mediolanenſis Reipublicæ ducibus, prælio decertauit, vt profligatis eius copijs, fortiter, ſed poſtremò fruſtra repugnans caperetur. Eo tempore Veneti inualidum adhuc incertæ libertatis ſtatum inuaſerant, ita vt ſingulæ imperij ciuitates, quum Mediolanenſibus ciuibus parere, ſubeſſeque indignarentur, nouos ſibi dominos quærerent. Placentini & Laudenſes ſeſe vltro Venetis dediderunt: Papienſes & Derthonenſes Franſciſcum Sfortiam recepere: Nouarienſes Vercellis proximi ad Sabaudium inclinabant. Sed Franciſcus Sfortia Mediolanenſium auſpicijs Venetos adortus expugnata Placentia, Laudeque recepta, ita eorum vires memorabili prælio ad Carauagium contudit, vt Veneti maximi periculi metu, & felicitate tanti ducis perterriti, cum Sfortia paciſci cogerentur, ea tum

inſidioſè oblata conditione, vt ſi in Mediolanenſes arma conuerteret ad parā-
dum ex ſoceri teſtamento Principatum, ipſi in id bellum validas copias, præ-
grandemq; pecuniam conferrent. Itaq; Sfortia deterſo pudore, in hanc ſpem
à fortuna ſubleuatus, cum alienati animi cauſas prætenderet, illico diremi ta-
micitiam, armaque intulit. Nec multò pòſt votis eius vehementer aſpirante vi-
ctoria, Veneti ab eo pari impudentia ad Mediolanenſes defecerunt. Sed Me-
diolanenſibus turbidè & cruentè rempublicam adminiſtrantibus, inuicti du-
cis virtuti fortuna comes fuit. Nam breui Mediolanenſes armis fameque per-
domiti, fruſtra adiuuantibus Venetis Sfortiæ ſe dediderunt. Idem fecere reli-
quæ ciuitates. pacatisque demum rebus, Franciſcus, vt imperium armis par-
tum Cæſaris authoritate ſtabiliret, per legatos poſtulauit à Cæſare, vt quòd
adoptionis iure conſecutus eſſet, Auguſtali diplomate cõfirmaretur. Verùm
quòd id multo maiore pecunia quam putarat, coemundum foret, Cæſaris mu-
nus generosè contempſit. Vir enim magnitudine virtuteque animi nemini
ſecundus, ineptum, & ab ærarij tenuitate prorſus alienum exiſtimabat, cum
dignitatis titulum ex venali membrana ceraque Cæſaris præferre, quem ſpe-
ctata bello virtus, & inuicta arma detuliſſent. Galeacius quoq; eius ſucceſſor
paternum ſecutus exemplum, in ea re comparanda ne mediocrem quidẽ ſum-
ptum faciendum putauit, ita vt primus Sfortianæ gentis Ludouicus, id Cæſa-
ris diploma à Maximiliano quatercentum millibus aureis nummis impetra-
tum, ambitioſè quæſierit, excluſo Galeacij fratris filio: quoniam ipſe Franci-
ſco patre dominante, hæreditateq; potito natus eſſet, ſecus ac fratri Galeacio,
apud Firmum Piceni agri nato educatoque in priuata patris ſortuna contigiſ-
ſet, qua natalitij iuris prærogatiua, ex hiſtorijs Cornelij Taciti repetita, fratrẽ
eiusq; liberos & nepotes antecedere videretur. Ea diplomata impetrata ſunt
quũ Carolus Octauus Galliæ rex ad repetendum ex antiquo iure Andega-
uenſis hæreditatis Neapolitanum regnum ſuperatis alpibus Papiam venit, vt
Ioannem Galeacium inuiſeret biduo pòſt moriturum. Quo non ſine ſuſpicio-
ne veneni vita functo, Ludouicus patruus deſumptis inſignibus Mediolani
Dux & princeps acclamatur. In eo autem diplomate, tanta ſcilicet pecunia
coempto, diſertè appoſitum fuerat, vt ipſe liberique eius & ſucceſſores legiti-
mè procreati Mediolani Duces apellarentur. Subiungit quoque Corius hi-
ſtoriarum ſcriptor, huic diplomati ad vnguem tranſcripto inſertoq; hiſtoria-
rum volumini, codicillos appoſitos fuiſſe, aliqua, vt credi par eſt, ſuperaddita
pecunia, quo benignus ac apprimè liberalis Cæſar ad nothos & ſpurios, ſi legi-
tima proles interiſſet, eadem principatus iura transferebat. Sed horum ſolem-
ne exemplar non comparuit, ſuppreſſum vtique, ſi extitit, quod non affirma-
uerim, à Ludouico, demum à Maximiliano Franciſcoque liberis: at mox extin-
cto Franciſco in manus Cæſarianorum à Maximiliano Stampa arcis cuſtode
ex ſcrinijs Sfortianis traditum, quanquam is, vt nonnulli Sfortiano nomini fa-
uentes prædicãt, exempli copiam Ioanni Paulo Ludouici ex concubina filio,
benignè, ſed occultè feciſſe dicatur. Cæterùm non toto vertente anno quum
rex Carolus ex incruenta celerique victoria eiectis Aragonijs formidandus e-
uaſiſſet, proptereaque non inani metu ad arma conſternati principes à Caro-
lo diſceſsiſſent, Ludouicus Aurelianus ab Aſta ſua vrbe promotis regijs copijs,
Nouariam occupauit, vt inde fretus occaſione noui belli, cernendæ hæredita-

tio

tis iter aperiret. Iamq; Inſubres trepidante Sfortia, ad defectionem animos in-
clinabant. Sed is conatus adrectè exploratam facilemque victoriam ſecundo
euentu caruit. Quum Ludouicus ingenti fœderatorum hoſtium exercitu poſt
Tarrenſem pugnam oppugnatus, & obſeſſus Nouaria excedere cogeretur, Ca
rolo rege cunctatius atque tepidius quàm opporteret opem ferente. Verùm
triennio pòſt Carolo ſine liberis vita functo Galliæ regnum conſequutus, ini
to cum Venetis fœdere, Sfortiam vehementi impetu expulit, reuerſumque de
mum ex Germania ad Nouariam viuum cœpit. Eo modo ſine vulnere Inſu-
brum principatu potitus, quanquam nihil ſibi vllo tempore timendum puta
ret, vti erat eximiè prudens, & vtramque fortunam probè expertus, quòd hæ-
reditate legitima, & iuſtis armis vendicatum arbitraretur, authoritate Cæſa-
ris corroborandum exiſtimauit. Igitur cum Maximiliano Cæſare, qui ex Tri-
dentinis alpibus ad Benaci lacus fines peruenerat, numerata pecunia tranſa-
ctum eſt, procurante eius negocij tabulas Georgio Amboſio Rotomagenſi
Cardinale in hanc formulā, Vt Ludouicus eiusq; gener ex Claudia filia, Fran-
ciſcus Angoliſmorum regulus, liberique demum eius poſteri ſucceſſores bene
ficiario iure, Mediolani duces appellarentur. Verùm Germani Cæſaris con-
ſiliarij in ipſo concepti diplomatis contextu, particulam trium verborum in-
ſerebant, quæ conceſsionem ſine præiudicio alieni iuris factam oſtenderet,
quòd Cæſar pudore incolumi prioris diplomatis ſeptennio antè Ludoui-
co Sfortiæ, eiusque liberis conceſsi penitus obliuiſci non poſſet. Aderat tum
Georgio Cardinali Giofredus Carlius Senatus Mediolanenſis Præſes iuris in
telligentia clarus. Is ad auertendas ferēdæ litis occaſiones egregiè cautus eam
trium verborum ſententiam nequaquam ex vſu regiæ petitionis eſſe diſſere-
bat, quòd non extincta omnino, ſed rediuiua Sfortianorum iura non obſcu-
rè denunciaret. Sed Georgius vt quoquo modo tranſigeretur, cōſtantibus in
id Cæſaris conſiliarijs, ea verba generoſè contempſit, quum diceret ipſo Ludo
uico Sfortia patre in Locenſem carceris caueam coniecto, filios impube-
res, qui apud Belgas in hoſpitali diuerſorio inopem vitam traducerent, po-
tentiſsimo regi ſerò litem moturos. Neque Giofredus in præſentienda lite fal
ſus omnino vates fuit, quando ea demum ambigui ac ideo funeſti iuris particu
la non Italiam modò ſed Europam omnem inuecto exitiali bello maximè con
turbarit. Siquidem Ludouico Duodecimo poſt ſubactos Lugures, Venetos-
que terreſtri imperio penitus exutos, ad conuellendam Iulij Pontificis autho-
ritatem Concilium Piſis indicente, non aliunde Iulius pontifex quàm ex his
tribus verbis tuendæ dignitatis occaſionē arripuit, vt Maximilianus Sfortia
in paternum principatum reduceretur. Sicuti & Leonem Pontificem octo
poſt annos, eandem belli cauſam ſecutum, vt Parmam Placentiamque recupe
raret, Mediolano Gallos depuliſſe meminimus. Non defuere tamen ſummæ
grauitatis iuriſconſulti, qui ea verba tanquam obſcurè diſsimulanterque pro-
lata & deſcripta in ſolemnes codicillos non perinde valere iudicarent, ac ſi di-
ſertè expreſſeque ad declarandam ſinceri ſenſus ſententiam appoſita fuiſſent,
præſertim in grauiſsimis, vt aiunt, feudorum conceſsionibus, in quibus aper-
tè & planè ſcienter ad non dubiam æqui iuris intelligentiam cauiſſe oporteat.
Sed huiuſmodi controuerſias vel eruditiſsimi legum interpretes nunquam
tempeſtiuè definiunt, quum magnæ lites non in foro, ſed pro caſtris Marte iu

dice dirimantur. Dedit itaque Franciſcus rex, non grauatè multis obteſtationibus Clementis & totius Italiæ precibus, quòd non aliter grauiſsimo bello finis imponi poſſet, vt tantiſper de iure ſuo decederet, & Sfortiam regnare pateretur, quem à Cæſarianis Maieſtatis reum factum, ac impotentibus circumuentum armis paulò antè tranſmiſsis auxilijs adiuuarat, ipſo præſertim Carolo Cæſare magna tum æquitate moderati animi Franciſcum Sfortiam Bononiæ in gratiam Auguſtique Imperij clientelam recipiente. Sed Sfortia eo Cæſaris beneficio & Franciſci regis indulgentia diu vti non potuit: repentina enim & inexpectata populis morte ſublatus eſt, vt nouas fatalis belli cauſas aperiret, quo iterum Europa vaſtaretur. Igitur rex Franciſcus Sfortiana ſtirpe penitus extincta, tota eius ambigui iuris ſuſpicione liberatus, à Cæſare qui tũ ex Africa nobili parta victoria reuerſus, Neapolim Romamque peruenerat, poſtulauit vt Mediolanenſis principatus redderetur, qui ſibi & liberis præclaro hæreditatis iure, & Maximiliani demum Cæſaris legitima conceſsione in non dubiam ditionem obueniret. Verùm Cæſar qui regijs legatis aliquam propinquæ ſed nondum maturæ liberalitatis ſpem dediſſe videbatur, vbi Romæ fuit, opinione Gallorum durior eſt inuentus, vſqueadeo auerſo obfirmatoque animo, vt cum legati regij inanibus promiſsis ſe circumduci, & Franciſcum ſuo legitimo iure fraudari quererentur, Carolus ad Pontificem ſenatumque omnem & legatos principum orationem haberet, luculentam herclè ſed ęquo amariorem, quum pro tuenda dignitate, auertendaque inuidia veteris odij memoriam refricaſſet. Cæterùm exitus orationis fuit, vt negaret quicquam ſe facturum ex voto regis, niſi Subalpina oppida cum Taurino Gallicis armis Carolo Sabaudio nuper adempta redderentur. Agnouere tum plures id eſſe Cæſariani animi decretum, vt quamdiu arma valerent, ab Italia Gallos arceret. Ipſeque opportuno atque opulento Inſubrum principatu potiretur. Atque ita non multo pòſt auctus viribus, terra marique Narbonenſem prouinciam vno ſimul tempore Belgicis armis Galliæ inferioris fines inuaſit, ſcilicet vt Franciſcus domeſtico oppreſſus bello Subalpinæ regionis præſidia deducere, Italicarumque rerum penitus obliuiſci cogeretur. Sed Gallis vtrinque fortiter ſuos fines defendentibus ex eo bello quod tum fruſtra ſuſceptum fuit, alia atque alia ſummæ calamitatis ſecuta ſunt bella, quum violatis inducijs, & deſperata concordia, poſt afflictas noſtras opes, Barbaro hoſti aditus ad occupandam Pannoniam ſit patefactus. Nec herclè ſperandum videtur, vt ille fatali noſtra ſocordia factus ingens hoc anno, qui eſt ab exceſſu Franciſci Sfortię huius diri belli duodecimus, omnino conquieſcat, quin reliquas Pannoniæ Noricióq; vrbes nouis illatis cladibus perturbet, niſi Cæſar ad victorias de Barbaris natus, pio generoſoq; animo recenter icti ad Sueſsionũ vrbem fœderis conditiones reſpiciat, patremque tuum orbatum præſtantiſsimo filio, deiectumque obiter ſpe pacis benignè conſoletur, adinuenta ſcilicet tolerabili aliqua ęqui iuris conditione, vt Chriſtianus orbis pace tandem, vel ſera ipſius maximè immortali beneficio perfruatur, & veræ demum ſummæque laudis & gloriæ trophæa, Barbarico in ſolo defigantur.

FINIS.

VITA

VITA SFORTIAE CLARISSIMI DVCIS A PAVLO IOVIO CONSCRIPTA, AD GVIdonem Aſcanium Sfortiam à Sanctaflora Cardinalem ærarijque præfectum.

QVVM honorem ſenatoriæ dignitatis, quem tibi planè adoleſcenti maternus auus Paulus III Pontifex Maximus inſigni iudicio, ſed maturius fortaſſe quàm ſperaras mandauit: cum virtutis indole, tum claritate familiæ adèo egregiè ſuſtentes, vt maiore fortuna dignus eſſe videare: pergratum omnino futurum exiſtimaui, ſi tibi ardenti animo virtutem complectenti, faces nouæ adderentur, ductę ſcilicet à maiorum tuorum exemplis, Sfortiæque præſertim abaui tui, qui ſumma cum laude ampliſsimis rebus geſtis familię veſtrę immortale cognomen dedit. Eius enim viri bello memorabilis dicta, factaque ſolerti indagatione ex varijs, ineptisque ſępe rerum ſcriptoribus excerpta in enchiridion deſcripſi, vt ad imaginem tanto frontis honore conſpicuam, quam domi pictam aſſiduè contemplaris, excelſi quoque animi ſimilitudo ad veram effigiem ſtilo expreſſa non indecenter accederet. Itaque enitere Guido Aſcani, virtuteque plurimũ & literarum ſtudio contende, vt paterni materníque generis famam & ęques & ſuperes. Nec id tibi omnino difficile videatur. pulchrum enim erit, & valde decorum ſacrato viro, inter tanta maiorũ lumina pietatis, & literarum fulgore procul ab inuidia fulſiſſe. Vale.

CAPITVM ELENCHVS.

De natiuitate eius Cap. 1
De fama natalium 2
De horoſcopo,& genitura,& nomine eius 3
De diuinatione Aſtrologorum 4
De educatione & rudimento eius 5
De prima militia eius 6
De altitudine animi & cupiditate gloria 7
De Ioanne Aucutho Britanno duce 8
De Brolia,Biordo,& Alberico magnis ducib. 9
De Alberico cataphractorum equitum inuentore 10
De cognomento ex re quaſito 11
De primis commilitonibus eius 12
De præfectu ab ſe delectu à promptitudine virium 13
De amicitia cum Braccio inita 14
De cauſis amicitiæ cum Braccio abrupta 15
De cauſis inimicitiarum cum Tartalia 16
De prima equitum præfectura 17
De inſignibus gentilitijs à Roberto Cæſare dono acceptis 18
De honoratiore militia eius 19
De cæde Othonis tertij 20
De diuerſitate famæ ex Othonis cæde 21
Quibus principibus operam nauarit 22
De Ludouico II & amore Reginæ Ioannæ 23
Quoties proſperè infeliciterque pugnarit 24
De Angelo Pergulano proſligato 25
De Ladiſlao rege ad Lyrim ſuperato 26
De prælio ad Aquilam feliciter commiſſo 27
De Tartalia ad Tuſcanellam deuicto 28
De pugna ad Sebethi põtẽ egregiè depugnata 29
De Roma libertati reſtituta,& Picinino acie capto 30
De Alfonſo rege acie proſligato 31
De infelicitate prælij ad Viterbium 32
De clade ad Cryptam acceptam 33
De infelici pugna ad Capuam 34
Quoties prælio & inſidijs ſit captus 35
De prælio ad Caſalecium facto 36
Quomodo ex inſidijs ſit captus 37
Quomodo ad Beneuentum ſit captus 38
Quomodo Iacobus ex principe rex ſit appellatus & Sfortia ſeruatus 39
Quibus conditionib. Sfortia necem effugerit 40
De ſupplicio Cæſaris,& Sfortiæ felicitate 41
De Regina capto rege liberata 42
De iniurijs eius deorum iudicio vindicatis 43
De cæde Alopi 44
De nece Iulij Cæſaris,Peretti & Cecholini 45
De calamitate Iacobi regis 46
De Sergiano magno ſeneſcalcho trucidato 47
De Nicolai Vrſini fœda morte 48
De Paulo Vrſino Braccij inſidijs interfecto 49
De Armalerij proditoris ſupplicio 50
De infelicitate Braccianarũ partium,& Sfortianarum proſpero ſucceſſu 51
De vulnere ad Viterbium accepto 52
De periculo eius in expugnatione Capitonis 53
De vitæ diſcrimine in quo Romæ verſatus eſt 54
De inſidijs ad Calorẽ amnem ſtrenuè vitatis 55
De inſidijs ad Saranum aſtu ſuperatis 56
De periculo ad Caietam paruo caſu facilè ſuperato 57
De moderata liberalitate eius,& abſtinentia, contemptuque pecuniæ 58
De duabus eius concubinis 59
De vxore eius Antonia Salimbenia 60
De ſecunda vxore Catella Alopa 61
De tertia vxore Maria Martiana 62
De liberis eius ex Lucia Trezania 63
De affinitatibus ſumma prudẽtia contractis 64
De clementia & ſeueritate erga ſuos 65
De Martino Paſolino conſeruato 66
De clementia erga Biſium 67
De inuſitato pœnarum genere 68
De Gratiani ſupplicio 69
De manſuetudine erga Brandolinũ comitẽ 70
De inuidia ex nece Tartaliæ parta 71
De natura ingenij 72
De diſciplina domeſtica & militari 73
De cultu eius & conuictu 74
De pietate eius erga ſuperos 75
De pietate erga patriam 76
De pietate erga propinquos 77
De præceptis Franciſco filio datis 78
De prudentia ex alienis iudicijs quæſita 79
De candore ingenij & memoria eius 80
De ſtudio literarum Etruſcarum 81
De generoſitate animi erga inimicos 82
De fortitudine eius in dolore tolerando 83
De vrbanitate eius 84
De facetè dicto 85
De ſalſiſſimo dicterio 86
De ſtatura corporis eius 87
De agilitate membrorum eius 88
De infelicitate mortis eius 89
De Braccij iudicio,& laude erga defunctum, & cæde ipſius 90
De prodigijs quæ mortem eius ſignificarunt 91

FINIS.

VITA

VITA MAGNI SFORTIAE.

De Natiuitate eius *Caput I.*

NATVS eſt SFORTIA Cotignolæ, antiquo Togatæ Galliæ oppido, iuxta viam Aemiliam, agri Fauentini, patre Ioanne, ex Attendula familia, honeſta potius quàm nobili, ſed maximè opulenta, & quæ numeroſa, & militari iuuentute floreret. Mater eius fuit Eliſa, virilis animi mulier, ex Petracina factioſa gente: Ea erat feruidis admodum, aſperiſque moribus, ſed pudicitia & fœcunditate mirabili: Peperit enim alterum & viginti liberos, quos veluti ad arma natos ita educauit, vt facile cõptiora indumenta, exquiſitasque epulas, & mollia ſtrata contemnerent: vterentur autem robuſto quodam corporis atque animi vigore ad tuendum familiæ decus, & id ſæpius armis, quando grauiſsimas

ſimultates cum Paſolinis ęquè potentibus exercerent, quum Martinus Paſolinus eius familiæ princeps puellam nobilem Bartholo Sfortiæ fratri ex chirographo deſponſatam, quòd in eius dotem perampla hæreditas veniret, arroganter intercepiſſet. Ob id ſæpius iuſta propè acie dimicatum eſt, magnæque cædes editæ, in queis Bartholus vulneratus eſt, & Martini filius: itemq; duo propinqui eius ceciderunt. Sed res eum habuit euentum, vt Martinus orbatus filio expoliatusque omnibus amicis atque fortunis, oppido pelleretur. Per id tempus videre erat in Attendula domo conclauia, atque cubicula non auleis ſed ſcutis atque thoracibus exornata, atque item lectos ingenti amplitudine ſine lodicibus, in queis loricatæ affinium cohortes promiſcuè cubitarent, adeoque vigilantes & intenti omnes erant, vt nullo cum honore menſarũ, ſed plerunq; ſtantes, & ſine vllo ordine cibum caperent, quē exiguo ſumptu, & nulla arte agaſones, vel armigeri pueri tumultuariè parauiſſent.

De fama Natalium Cap. I I.

Non defuere qui dicerent, ſed in gratiam Braccianæ factionis, vt Sfortianis demum principibus nouitas generis obiectaretur: Sfortiam paterno in agro ita operis præfuiſſe, vt & ſua manu faciundo operi vomeres, & ligones ſtrenuè tractaret, quòd vel ob id inuidioſè confictum videtur, quoniam tredecim annorum puer in Boldrini caſtra conceſſerit, neque inde redierit, niſi equeſtris ordinis miles. Sed iucundo prorſus mendacio fabulæ fidem fecit perennis fama, quæ manauit ad poſteros. Ferunt enim, quum agrum foderet, duro labore fatigatum, ab ea indignitate operis ſuſpexiſſe in cœlum, & de tota vitæ fortuna vota ſuſcepiſſe, ea ſorte precatum Deos, vt voto bene verterent, euibraſſeque protinus ligonem in præaltam quercum, vt credi par eſt, antiquitùs Marti conſecratam, eo animi decreto, vt ſi decideret, eum æquiſsimè ad perpetuum laborem eſſet reſumpturus: at ſi ramis hæſiſſet caſtra continuo ſequeretur. Verùm Marti ligonem Fortuna appendit, vt fatis viam aperiret. Gloriabatur hac fabula Franciſcus pronepos, quòd vel ob id familia nomen nequaquam antiquæ nobilitatis, ſed ſpectatæ virtutis auſpicio niteretur: adeo, vt quum mihi humaniter arcem ab excellenti munitione ſtructuraque toto terrarum orbe longè clariſsimam, armamentarijs patefactis oſtendi iuſsiſſet, conuerſus læto ore, & hanc inquit, Paule Ioui, quam miraris, & hoc imperium quo potimur, ab illo ligone habemus, quum felici noſtra ſorte in arborem à proauo contortus, fatalique ramuſculo ſuſpenſus minimè decidiſſet. Vnde & illud Pontani in defunctos intemperanter genuinum dentem exercentis, quum dixit: Dux ab aratro Sfortia. Quaſi non in ſumma gloria ſit, aut certè diſpudeat Caij Marij exemplo ex aratore imperatore euaſiſſe.

De horoſcopo, & genitura, & nomine eius Cap. I I I.

Editus eſt vtero matris die Martis, quinto Calendas Iunij, ſub auroram, anno à partu Virginis milleſimo trecenteſimo & ſexageſimo nono: ſub id ferè tempus, quo Carolus Quartus Imperator auaritia infamis Italiam reliquit.

Luſtrico

Luſtrico autem die, quo rite ſacro fonte ablutis nomen imponitur, puero Iacobi & Mutij nomen indiderunt. Sed aliquanto poſt obliterato primo nomine, tantummodo Mutius eſt appellatus, donec ab ingenij viriumque indomito quodam vigore SFORTIÆ cognomen tulit, Mutij vero nomen, & hodie quoque in nepote Ludouici Sfortiæ principis repetitum videmus: quem Paulus eius filius, ſed ex damnato coitu ſuſceptus è tanta ſobole vnicum atque legitimum reliquit.

De diuinatione Aſtrologorum Cap. IIII.

In genitura eius Mathematici præcellentem ſyderum poſituram & ſedes, aſpectusque mirabiles conſpicati, ei magnum imperium, immortalem gloriam felicemque ſobolem prædixerunt: idque demum ſubiunxere, eum nequaquam exacta ętate, & morte quidem repentina periturum.

De educatione & rudimento eius Cap. V.

Ab ea, vt diximus, domeſtica educatione vulnerum & periculorum contemptor factus, quum tredecim annos natus miram indolem ad militiam afferret, clàm arrepto domi equo, & inuito quidem patre euolauit ad Boldrini Panicaliæ caſtra, qui Pontificiæ militiæ ſceptra tenebat: Eo nemo ducum felicior fuit: Nam dum viueret, acie ſemper victor, etiam poſt mortem ſæpius victorijs, triumphisque militum ſuorum interfuit. Ii ſiquidem ducis ſui cadauer exſiccatum conditumque aromatibus in feretro circumferebant, quum neminem qui ſuccederet militari imperio dignum putarent. Tendebatur ei prætorium, non ſecus ac viuo, & circumpoſitis vexillis, belli teſſera petebatur, ita vt mortui conſilijs quadam ſorte exceptis, ad res gerendas feliciter vterentur. Adhæſit primum Spoletano equiti, cui ab iracundia, Scoruccio cognomen fuit. Apud hunc quatuor annos permanſit, adeo pertinaci corporis ac animi contentione ſemper vſus, vt ex armigero puero ferocium equorum domitor, & mox lateronis nomine ſtrenuus miles, cuncta officij munia Scoruccio charus adimpleret.

De militia eius Cap. VI.

Poſito apud Boldrinum tyrocinio, domum redijt inteſtino reuocatus bello: ſed ibi demum pace parta, militiam repetiuit, oppignorato fundo, vt armis & equis inſtructior domo emitteretur, propinquis vno patre excepto, ſumptum improbantibus: ad quos iuuenis conuerſus, deſinite, inquit, muſſare: militari enim quæſtu aut cuncta rependam, aut idem mea hæreditas, ſi ita erit in fatis, vt acie occiſus cadam, cumulatè perſoluet. Itaque primò cataphractus eques (hi eo tempore quaternos equos trahebant) & non multo poſt turmæ, & demum alæ præfectus ſub Alberico, Brolia & Aucutho ſecunda fama militauit, adeo vt vberiore ſemper ſtipendio, & maiore præfectura dignus haberetur.

De altitudine animi, & cupiditate gloriæ Cap. VII.

Excitabatur die noctuque ad magnorum ducum nomen, qui tum bellica virtute prouecti ad ingentes opes, ac imperia peruenerant, adeo vt in corona quum aliquid bello præclarè geſtum nuntiaretur, commoto veluti animo ſuſpiraret: vtpote qui honeſta æmulatione inductus, felicitati eorum haud mediocriter inuideret.

De Ioanne Aucutho Britanno duce Cap. VIII.

Erat ante alios in oculis Ioannes Aucuthus vir Britannus, qui ab extremis Oceani finibus, traducta in Italiam Anglorum manu clarus euaſerat: quum rebellantem à Gregorio Pontifice Togatam Galliam expugnatis aliquot vrbibus, pacauiſſet: tuliſſetque in præmium nauatæ operæ quinq; oppida, & in his Catignolam ipſius patriam: adeoque mox inclaruiſſet, vt Bernaboui Vicecomiti Italiæ principum longè potentiſsimo gener aſciſceretur, & eum Florentini demum ingentis exercitus ducem crearent. Vnde illi, vti de Republica bene merito, imaginem coloſſeam equeſtrem, ſupra ſepulchrũ in templo maximo poſuerunt.

De Brolia, Biordo, & Alberico magnis ducibus Cap. IX.

Militari etiam virtuti apprimè nixus Brolia vir Allobrox Aſiſiatum in Vmbris tyrannus euaſerat: quum Florentinorũ, & Romani pontificis dux fuiſſet. Biordus quoque, qui in Gallia aduerſus Britannos magna mercede, & multo maiore cum laude militarat, apud Peruſinos principatũ fuerat conſecutus. Sed vnus præ cæteris Albericus Balbianus illuſtri fulgore gloriæ clariſſimus & ipſum, & Attendulos omnes ad obeundam militiam accendebat. Hic enim vnus, quòd externæ gentes mercenarijs armis Italiam quaterent, multæque paſsim immani rabie baccharentur, indignitate permotus, Italorum animos qui tum per ſocordiam, amiſſamque libertatem vetere belli gloria decidiſſent, in ſpem recuperandi nominis erexerat. Fuere ſub eius imperio ingentes alæ cataphractorũ equitum, qui auſpicijs diui Georgij militantes ſacramento adacti, nunquam ſe terga daturos externo hoſti coniurarant. Ab his demum non vno in loco Britones profligati, cæſi Galli, pulſi deuictique Germani, Hiſpani fuſi, Allobroges, Anglique deleti, apud Italos non omnino extinctum antiquæ virtutis decus iuſta confeſsione docuerũt.

De Alberico cataphractorum equitum inuentore Cap. X.

Hic eſt ille Albericus, qui equitem cataphractum ea ſpecie, quam videmus, formauit, & inſtituit, adinuento hoc concluſæ duplicisque galeæ genere quo nunc maximè vtimur, & Gothico nomine Helmettum vocitamus: Impoſuit & tegumenta equis quæ Bardæ vocantur, recocto è corio, vt Clibanarios equites à Perſis ad Gothos, priuſquam ad Italos reiectis loricis adductos imitaretur. His enim nihil validius, ſi tormenta ænea ad exitium humani generis, corruptelamque veræ militiæ reperta, conſenſu publico tollerentur:

rentur: quando iam egregiæ virtutis decus nequaquam ad ſortem ſpecta-
tamque duris in prælijs dextram, & inuictum corporis ac animi robur, ſed
ad ſoruitos volantium pilarum ictus, cæca ſemper ſorte, & in his temeraria
ſæpe fortuna reuocetur.

De cognomento ex re quæſito. Cap. X I.

Quum in Alberici caſtris eſſet ferè imberbis, animoque ferox, & manu
promptus, ſæpe turbas iurgiaque miſceret, nec quenquam ante ſe pugnam ca
peſſere pateretur: in eo peracutus imperator animi, atque oris habitum nota-
uit, prædixitque eum, niſi immaturè caderet, & paulululum feruidi ingenij im-
petum prudentia temperaret, abſoluti ducis nomen habiturum. Nec multò
pòſt ſuborta altercatione inter commilitones in partienda præda immortale
cognomen adeptus eſt: quum eam minus ęqualiter diuidi immodicè quere-
retur. *Siquidem tota lite* ad ducis arbitrium delata, iudicataque, ad Albericũ
ſubirato & minaci vultu conuerſus: Mihi, inquit, imperator, hoc tuo iudicio
rata pars prędæ per iniquè ſurripitur, ita vt in poſterum similẽ iniuriam ęquo
animo non ſim laturus. Ad ea Albericus renidenti, & contracto ore reſpon-
dit: An & mihi quoque vti alijs ſoles, adoleſcens, vim afferre voles? Deſume
ergo tibi Sfortiæ nomen: atque ita abolito Mutij nomine, vt ab omnibus vo-
caretur edixit: quæ vox Latinè exprimit violentum.

De primis commilitonibus eius Cap. X I I.

Eduxit autem patria peregregiæ iuuentutis manum adauctam mox con-
curſu inſignium equitum, quum bellicoſiſsimus quiſque ſpe laudis, & lucri cu
piditate ad eum deferretur. In his fuere ex numero propinquorum Bartho-
lus & Franciſcus germani fratres: Sed in Franciſco mira indoles efflorebat,
cui ab inſita ingenio eius audacia Boccaleto cognomen fuit: Præterea Boſius,
Laurentius, Michaletus, & demum Foſchinus Attenduli cum Sanctoparen
te Petracino auunculi filio, & alijs plerisque, qui è finitimis vrbibus amicitia,
& partium neceſsitudine coniuncti, creſcentis in eo nominis famam vehemẽ-
ter obſeruabant. Hos omnes ferè in hiſtorijs celebres videmus. Verùm illu-
ſtris admodum euaſit Michaletus, qui accumulatis ab humili gradu bellicis
honoribus, Venetorum demum imperator effectus, ad exactæ ętatis termi-
nos peruenit.

De præfectis ab ſe dilectis à promptitudine virium Cap. X I I I.

E turmarum, cohortiumque præfectis eos maximè adamauit, fraterno-
que amicitiæ iure ſibi obſtrinxit, qui manu præcipuè valerent. diuiſa enim in-
ter Ducem, & militem eſſe militiæ munera dictitabat, vt victoria pararetur:
quum in illo ante omnia rationem, atque prudentiam, in his autem expedi-
tam vim, per acrem impetum, & indomitum robur omnino requireret. Pro-
pterea eos maximè deuitare damnareque erat ſolitus, qui in coronis ſollicitè
nimis, atque ſubtiliter de belli ratione, exituque rerum diſſerendo, quid ſta-

tuendum, quidue tentandum foret, imperatori conſulere atque præſcribere viderentur. Cæterùm ipſi perlibenter aſpera quæque & periculoſa munia detrectarent, ſoloque & inani ſapientiæ nomine contenti fortibus viris veræ laudis materiam relinquerent: qui imperantibus alacriter parere, vehementerque pugnare, nec vulnera, & mortem timere didiciſſent. Ex hoc ordine primores ardentiſsimi dilexit Martinum Fauentinum, qui aliquot poſt annos à Pandulpho Malateſta Ariminenſiū tyranno necatus eſt, quum inhiaret eius pecuniæ, & creſcenti inſontis viri gloriæ vir crudelis inuideret: Præterea Euſtorgium Vicecomitem, Ludouicum Columnam, Tomam à Typherno, & Scorpionem, atque Tarantulam à Luco Flamminiæ, Zenonemque item Cribellum, & Parinum Derthonenſem, & Gentilem Montaranum, Angelumque Lauellum, cui ob hæſitantiam linguæ, tumultumq; oris Tartaliæ cognomen fuit.

De amicitia cum Braccio inita. Cap. XIIII.

Cum vno autem Braccio Montonenſi, ętate, fortuna, virtuteque fermè æquali, arctiſsima familiaritate coniunctus adeo fraternè & liberaliter amicitiam excoluit, vt aliquot annis inter ſe duo longè omnium in Italia maximi futuri duces, conſilia, arma, equos, pecuniam, & tabernacula in communem vſum conferrent, iiſdemque vexillis, & laciniarum coloribus vterentur. Militaria enim ſagula ſingulis equitibus ab humero dextro in obliquum femur, coccineo colore: e contraria verò parte, per tranſuerſum albo, & cœleſti alternatim vndulato diſtinguebantur. Verùm vt aliquod ex propinquo diſcrimen foret, per acutos Sfortia fluctus, obtuſiores verò Braccius eleganter expreſſerant. Quorum inſignium argumentis atque coloribus hodie quoque vtriuſque factionis ſtudioſos vti videmus, quum centum quinquaginta & quatuor anni numerentur, ex quo ea ipſi authores & principes geſtare cœperint.

De cauſis amicitiæ cum Braccio abruptæ Cap. XV.

Sed eam demum amicitiam iampridem obtrectatione gloriæ, & virtutis æmulatione comminutam, Sfortia grauiſsimis offenſus iniuriis, poſt triginta annos adaperto tandem animo, & libero ore penitus abrupit: quum ipſo Sfortia ad Beneuentum in carcerem coniecto, Braccius nihil amici calamitate permotus, violata repente amicitia, ea oppida quæ ſunt in Thuſcis inter Caſsiam viam & Aureliam Sfortianæ ditionis, Tartaliæ inuadenda, occupandaque tribuiſſet: idque eo infeſtius à Braccio factum fuiſſe videbatur, quoniam ab initio ipſius fidei commendata fuerant, & ſubinde Tartalia grauiorem iniuriam occupatis oppidis addiderat: quum Sfortianas turmas in hybernis oppreſsiſſet, fortiſsimo quoque decurionum, & equitum in vinculis retento. Braccius enim in Vmbria felici rerum ſucceſſu elatus, vaſta cupiditate animum intenderat, vt vrbis Romæ imperio potiretur. Tribus ſiquidem ea tempeſtate Pontificibus immani cardinalium ambitione, atque ſuperbia creatis, Chriſtiana religio lacerabatur: Romaque terrarum quondam

quondam domina, fame, peſtilentia, ac incendijs deformata, obſeſſa latronibus, ac orbata Pontifice, factioſorum libidini ſeruiebat. Ad id audendum patrandumque facinus, idoneus & opportunus erat Tartalia, cum ſub ſignis eius mille equites, & bis totidem pedites militarent. Fœdere itaque icto, vt mutuis auxilijs atque opibus fines proferrent, & ſeſe aduerſus vim hoſtium tuerentur, Tartalia facilè cuncta vſque ad Senenſium fines in poteſtatem redegit, præter Aquenſes & Porſenianos, qui Sfortianorum præſidio tenebantur. Braccius verò poſitis ad Anienem caſtris, fuſiſque tumultuario prælio Romanorum copijs, vrbe potitus eſt. Per eos quoque dies Braccius Michaletum, qui capto Sfortia, ad eum amicitiæ iure cum trecentis equitibus confugerat, omni pudore diſſoluto miſſum fecit, nec perſoluto quidem ſtipendio. Quam demum contumeliam indignatus Braccio Picininus, magno, nobilique animo reſarciuit, quum ex domeſtico abaco argentum omne, vt æs alienum cum milite diſſolueretur, ad Michaletum detuliſſet. Per hunc modum inter ſe diducti accenſique odio Sfortia & Braccius, Italicæ militiæ principes effecti, magnoſque exercitus ductantes, de nomine ſectas condiderunt. Quibus demum liberarum ciuitatum, Regum atque Pontificum opes vehementer attritæ, conuulſæque ſunt: quum veluti ex condicto, pudenda eius ſeculi conditione, ad alenda bella ſæpe altercantes, & ſemper aduerſi, modò his, modò illis, mercenaria arma inferrent, aut ſuſtinerent.

De cauſis inimicitiarum cum Tartalia Cap. X V I

Graui etiam de cauſa multis antè annis cum Tartalia amicitiam diremerat: quum ad Caſalecium, malignitate aut metu deſerente locum Tartalia, ſe ab hoſtium cuneis ex obliquo irrumpentibus cum turma protritum & captum quereretur. Ea res, vti multorum oculis liquidiſsimè ſpectata, euulgataque vtrinque in caſtris dilui non potuit. Ob id in Tartaliæ pectus altè taciteque deſcenderat, adeo vt occultum vigeret odium, & eo quidem lethalius, quòd illa eadem familiaritatis imago officijs quibuſdam & alloquijs ſuſtentabatur.

De prima equitum præfectura Cap. X V I I.

Suo primùm ductu apud Broliam vigintiquinque equitibus præfuit: qui numerus equitum eo tempore turmam implebat. Apud Albertum autem Ferrariæ principem iuſtæ alæ vexillum ſuſtulit, coniuncto ſibi Laurentio: in ea fuere equites ducenti. At confecto ibi bello reuerſus ad Broliam haud multum ibi permanſit accitus à Raſpantibus, qui tum Peruſiæ popularem ſtatum induxerant: Oppugnabat eorum libertatem Ioannes Galeacius Vicecomes: illi ex aduerſo contractis auxilijs, vno maximè Sfortia duce, ſeipſos acerrimè tuebantur. Sed ciuitas viribus impar opulentiſsimo hoſti tandem ceſsit. Eo bello Sfortia vigilantis, intrepidi, maximeque pugnacis ducis famam conſecutus, vtrinque virtutis & fidei præmium tulit. Donatus enim eſt publicè ad ornamentum abaci, cælato argento, & ab hoſtium duce, duplicato ſtipendio Ioannis Galeacij militiæ adſcriptus. Iniji tum arctiorem

amicitiam ſocietatemque cum Parino certa lege communicatis turmis,vt ęquali auſpicio regerentur. Sed profecti ad Inſubres, quum non vno in loco ęquali ſorte, ſed diſpari cum laude militaſſent,obſcuriusque indies fieret Parini nomen, Sfortia ſcilicet fortibus factis duorum famam vendicante, liuore atque perfidia Parini exauthoratus,dimiſſusque eſt: quum falsò accuſaretur apud ſuſpicacem Principem tanquam occultus, & capitalis Gibellinarum partium hoſtis, & genere Guelphus, cui factionis ſe maximè aduerſum Galeacius, quòd ita ſibi conduceret, factis & dictis profiteretur. Eo modo proditus, ſed cum multo verborum honore à Galeacio dimiſſus, ad Florentinos ſe contulit,qui tum Gallorum reges, & Germanos Cæſares ad uerſus Galeacium concitarant.

De inſignibus gentilitijs à Roberto Cæſare donato acceptis Cap. X V I I I.

Sub id tempus Sfortiam iampridem eximiæ virtutis opinione percelebrem, Robertus Cæſar Auguſtus Romanorum imperator illuſtrem fecit. Deſcenderat is in Italiam Florentinorum pecunijs euocatus ad bellum, vt Galeacius Mediolano pelleretur. Sed demum duobus tumultuarijs prælijs ad Brixiam pulſus,repreſſusq; cum Patauium reparandis copijs diuertiſſet, obuiam honoris & præſidij cauſſa Sfortiam habuit,qui tum ſtatiuis in caſtris ad Montagnanã Patauino principi, Venetorum oppreſſo armis opem tulerat,præpoſitus Florentinorum auxilijs,quæ ſocio amicoque principi iure fœderis mittebantur.Excepit Cæſarem peronato compoſitoque more militiæ toto equitatu,circunductis & in duplices alas digeſtis ordinibus,ita,vt Cæſar ea ſpecie cataphractorum equitum,qui criſtati,bardatique omnes procurrerant,mirum in modum oblectaretur, erigeretque animum renouando bello, ſi ijs maximè copijs, & Sfortia duce iuuaretur. Commouit & in admirationem Robertum ſimul,proceresque Germanos Sfortiæ equus tanta arte concitatus,circumactusque in gyros,rurſusque tum plenis, tum ſuſpenſis ſaltibus reflexus, vt ſeſſore Sfortia nemo peritior, aut habilior reperiri poſſe videretur. Qua vna arte Germani grauiores,ſegnioresque habentes equos dudum ad Brixiam ſe victos fuiſſe memorabant. Viſebatur in Sfortiæ vexillis citonium pomum vetus Attendulæ gentis inſigne,ductum ſcilicet ab oppidi nomine, vti principem familiam decuit. Ad id aſpiciens Cæſar, & ad Sfortiam ſe conuertens: dignum,inquit,virtute tua leonem dabo, qui citonium læua ſuſtineat,& minaci dextra tueatur,ne quis attrectet,atque corripiat. Atque ita tabulis lata membrana confectis,Leonem fuluum erecta ceruice,alteri pedi innixum dono dedit,conceſsitque vt Attenduli omnes eo argumento vterentur,eſſentque in clientela Baioariæ principum,quorum eſſent à priſca origine gentilitium inſigne. Nam Robertus ipſe,Norici regulus,è Baioaria familia ſuffragijs Germaniæ procerum de more ad imperiũ acceſſerat.

De honoratiore militia eius Cap. X I X.

Regreſſus in Ethruriam Florentinis aliquot annos militauit,Bononienſi

primum

primum bello, quo vel ab aduerſo pugnæ euentu, quum in hoſtium poteſtatem veniſſet & fama clarior, & ſtipendio auctior euaſit. Piſano autem bello id magni ducis ſpecimen dedit, vt Nerij Caponij manu, de Angelo Pergulano hoſtium duce profligato, lauream acciperet, atque item liliatum vexillum, decretoque demum publico annua pecunia donatiui nomine donaretur. Sed Piſanis in ſeruitutem redactis, cùm Florentini quiete atq; ocio fruerentur, ad Nicolaum Aceſtinum Ferrariæ principem contendit. Is tum ab Othone Tertio Parmenſium tyranno acerrimè premebatur. Galeacio enim Vicecomite morte ſublato, duces, dilacerato eius imperio, ſinguli ſingulas vrbes occuparãt, Parma Regiumq; Lepidi cum multis oppidis Othoni ceſſere. Is veteranis inſtructus copijs, in queis ſupra quatuor equitum milia fuerant, Mutinæ atque Ferrariæ imminebat, populabaturque effuſè agrum, & cuncta bellico terrore complebat. Cæterùm ſuperuentu Sfortiæ, eius impetus fortiter eſt repreſſus, bis conſerta pugna, ſemel pro Mutinæ portis, quum Sfortia in eum ad ſuburbana vſque tecta inſolentiſsimè prouectum duabus portis feliciter erupiſſet: ac iterum non longè à Roberia, vbi Othoniani loco pulſi, ponteque deiecti, multis ſuorum amiſsis terga verterunt. Nec mul tò poſt, ad Regiolum ancipiti euentu ex itinere dimicatum, cùm Sfortianos à Guaſtalla maioris pecoris agentes prædam, Otho ferociter adortus ancipiti periculo conflixiſſet. Suffoſſo enim equo circumuentum & captum, tanta vi veterani equites vt opem ferrent, ſigna intulerunt, vt erepto duce ipſo ex Sfortianis ad triginta equites cum Michaleto caperentur. Hos Otho contra morem militiæ, compedibus oneratos, durò in carcere quatuor menſes detinuit, adeoque inhumaniter cruciauit, vt media hyeme nudos gelida aqua perfunderet. Sed perrupto demum carcere feliciter effugerunt, vt eam iniuriam Othonis cæde vindicarent.

De cæde Othonis Tertij Cap. X X.

Otho vbi conatibus ſuis ſuſtinente, vrgenteque Sfortia, acerrimè reſiſti videt, pacem, vt falleret ſe appetere ſimulauit, ſperans Nicolaum prægrauante ſtipendio Sfortianas copias eſſe dimiſſurum, vt demum ex occaſione incautum, exutumque armis repentinus inuaderet. Poſtulabat igitur Otho vt Nicolaus in colloquium deuenire minimè grauaretur, vt coram de pace liquidiſsimè agi poſſet. Id bis abnuerat Nicolaus ab inſidioſo aſtutoque homine dolum veritus, ſed tandem aſſenſit, vt eius perfidiam præoccuparet. Res eo modo compoſita eſt, vt ambo inermes, binis ſtipati equitibus, parique ſpacio a ſuorum agminibus prouecti ad primum à Roberia lapidem militari in via conuenirent. Aderant Othoni Guido Taurellus, & Antonaccius Aquilanus clari duces: Nicolaum verò Sfortia & Michaletus medium tenebant. Cæterum vix dum cœptis ſermonibus, Sfortia præalto & feroci equo in Othonem repente concitato eum per loricam, quam lacinia tectam fruſtra induerat, ſub coſtis gladio transfodit, proſtratum confecit Michaletus: Taurellus & Aquilanus, quum ſigno dato vndique ex inſidijs procurreretur, capti: comitatus verò eorum in fugam præceps, magna ex parte armis & equis exutus eſt. Extemplò Sfortia promotis caſtris Parmam contendit, re-

ceptusq; à ciuibus, qui liberatori, & tyrannnicidæ inſigni ſtudio fauendum exiſtimabant, Othonis filium in arce obſedit. Is erat Nicolaus cognomento Guerrerius, quæ vox Bellicoſum ſonat. Ea dedita pari demum euentu, & Regium, & ſancti Domnini oppidum, cum triginta amplius caſtellis in ditionem Ateſtini deuenerunt, ita vt fortuna puncto temporis Othonis imperio pariter ac vitæ finem attulerit. His rebus biennio confectis, Sfortia quũ à Nicolao diſcederet, Monticulo Parmenſis agri oppido donatus eſt: atq; item vexillo, in quo adamas turbinatus aureo incluſus annulo depictus erat: quo inſigni poſtea, & ipsũ & poſteros eius perpetuò vſus fuiſſe cõſpicimus.

De diuerſitate famæ ex Othonis cæde Cap X X I.

Fuere ea tempeſtate qui clariſsimi facti nomen accumulata cum laude celebrarent. Porrò alij contrà interpretarentur, vtpote qui ſacroſanctam colloquij fidem ſingulari perfidia violatam, iusque gentium fœdo in poſteros exemplo temeratum, atque ſublatum dictitarent, adeo vt Sfortiæ militari iudicio, magna quidem inuidia, ſed Nicolao multo maxima conflaretur. Quamobrem Sfortia vbi ſe acrius perſtringi didicit, publico in loco, ita vt à multis inſignibus viris exaudiretur, in hunc modum eſt prolocutus: Deſinant, inquit, ex occulto verbis criminari, quicquid de Othone tranſactum eſt: quandoquidem ego eum iure occiſum, ſi quis improbet ſingulari certamine ſim oſtenſurus. Annon ego etiam ingratus & nequam exiſtimari potuerim, ſi principi, qui me ipſum copiasque meas alit, parère, operamque præſtare recuſaſſem? an eo præſertim homine tollendo qui perfidia & ſæua tyrannide infamis, contra fas & æquum, ſceleratis armis aliena appetebat: cum & ego quoque immani laceſsitus iniuria eum priuato nomine, & iure quidem optimo, vel ad aram fuerim occiſurus.

Quibus principibus operam nauarit. Cap. X X I I.

Quatuor demum pontificibus maximis, & totidem regibus, aut dux ſummus, aut æquali cum imperio operam nauauit: Gregorio X I I primùm, ac Alexandro V. cum Ludouicum II. Andegauenſem in paternum regnum reduceret: ac demum Ioanni X X I I I, à quo inſigni liberalitate, vt merita ſtipendia ſoluerentur, Cotignolam patriam dono accepit. Quo munere nihil vberius, aut omnino iucundius in toto vitæ curſu ſibi eueniſſe fatebatur, quòd honeſtiſsimo dominatu parto, ciuium ſuorum princeps eſſet effectus. Aſſeruit demum in libertatem Romanos Braccio Vrbe depulſo, legatumque Vſelanum in arce diu obſeſſum dignitati reſtituit, Stephanucio Cardinale in carcerem coniecto, qui ordinis & patriæ dignitatis oblitus, auerſusque Pontifici, Braccij partes ſequebatur. Martinus enim in concilio apud Conſtantiam, Ioanne in ordine Senatorium redacto, omnium ſuffragijs pontifex renunciatus in Italiam venerat. Nec multò pòſt, Sfortia, vti decuit pontificiæ dignitatis aſſertorem, vrbe Roma Iordano Columnæ tradita (is à fratre pontifice præmiſſus fuerat) ſacroſanctæ militiæ Vexillifer creatus eſt, vt eo honore qui in Italia ſupremus habetur, ſupra cæteros duces emineret.

De

De Ludouico II. & amore Reginæ Ioannæ Cap. XXIII.

A Ludouico Secundo inſignem tantùm beneuolentiam gratiamque pro meruit, cum ille Ladislao ad Fregellas memorabili acie ſuperato, victoria vti neſciuiſſet, interrupto ſcilicet ſecundarum rerum curſu peſsimis Pauli Vrſini artibus. Tranſiuit demum magnis frequentibusque iniurijs, ab eodem Paulo Vrbe extruſus ad Ladislaum. Ab hoc rege qui totius Italiæ imperiũ ingenti animo affectabat, quatuor oppidis in Samnio donatus eſt: cum & antea Franciſcum filium vrbis Tricarici Comitem feciſſet, qui tredecim annorum puer, vt paternæ fidei obſes foret, è Ferraria Neapolim aduenerat. Ladislao autem immatura morte ſurrepto, ſorori eius Ioannæ Reginæ adhæſit: iactatusque eſt vario euentu magnis fortunæ fluctibus, quum modo inſigni gratia floreret, modò graui preſſus inuidia mergeretur. Incredibile quidem dictu eſt, quantos æſtus receperit Reginæ animus, cùm inſanis amoribus perditiſsimè deſeruiret. Nam Alopo, Vrbanus Aurilia, atque eo prætextu legationis in Germaniam ablegato, Caracciolus ſucceſſerant. His admiſcebatur Sfortia procacibus reginæ oculis ad amorem pellectus. Eo cæteris grauior riualis, quod omnes ſimul ingentis animi virtute, copiarumque inuictis opibus anteiret. Inter tantos rerum motus, quibus modo aduerſa, modò ſecunda, & ſemper inſtabilis fortuna Sfortiã exercuit, obuenere ei largiente Regina Beneuentum, Manfredonia, Barolum: itemq; Tranium vrbes, & ſupra XX oppida, partim in Apulis, & Samnio, partim in Brutijs atq; Lucanis. Sed diductus demum a Regina, quum Sergiani dolis ac inſidijs peteretur, Ludouico Tertio Secundi filio ſe coniunxit, ita iubente Martino Põtifice, qui Ioannam Regiæ maieſtatis nomen perpetuis ſtupris dedecorantem, regno exturbandam ſuſceperat. Sed amantum iræ, bella, ſuſpiciones, cum rebus exitum dederunt, vt Sfortia rurſus in gratiam, priſtinumque militiæ honorem reciperetur. Quo etiam tempore cum Braccio veterem amicitiam repetiuit, quũ duo longe clariſsimi duces, manentibus inducijs, in colloquium Saccomania in ſylua deueniſſent. Deſciuit demum ab adoptante matre Regina ingratus filius Rex Alfonſus, adeo vt capto Caraiciolo in arce Capuana reginam oppugnaret. Qua indignitate permotus Sfortia obſeſſæ celeriter opem tulit, memorabilique pugna rege profligato, Catalanos in arcem Nouam compulit; neque poſtea vnquam ab officio amicitiaque diſceſſum.

Quoties proſperè infeliciterque pugnarit Cap. XXIIII.

Septies iuſta acie feliciter pugnauit, ter tantùm alteram fortunam expertus, & ea quidem conditione, vt aduerſis aliquanto clarior quàm ſecundis haberetur. Nemo enim eo conſtantius hoſtilem impetum ferre, pertinacius reſiſtere, nobilius pedem referre, & denique fortius ducis ſimul ac militis officia implere didicerat: vtpote qui nunquam propinquo & ferienti hoſti terga oſtenderet, nunquam niſi omnium poſtremus, & ora ferociter obuertens, & acriter repugnans ſe reciperet.

De Angelo Pergulano profligato Cap. XXV.

Piſanis graui bello, & prædura obſidione fermè oppreſsis, quum Angelus Pergulanus incomparabili victoria de Heluetijs parta admodum clarus, qui opem ferret Aurelia via per Senenſium oram aduentare nunciaretur, vnus Sfortia obuiam eundi reprimendique hoſtis munus alacriter ſuſcepit: quanquam Bertoldus Vrſinus, ad quem belli ſumma reſpiciebat, ne ancipiti prælio pugnandum foret, remoturus à muris caſtra id conſilium damnaret, & minus ab ipſo quoque Tartalia probaretur. Concedente igitur Nerio Caponio legato, qui promptum in eo animi vigorem admirabatur, magnis ac inuſitatis die noctuque confectis itineribus, ſyluisque etiam ac impeditis fluminibus magno labore ſuperatis improuiſus ad hoſtes contendit. Quo repentino incurſu, cum ſigna è ſyluis educerentur, tantum terrorem imparatis intulit, vt Pergulanus bis fruſtra compoſito agmine, bis pugna ſtrenuè inſtaurata, fuſus fugatusque ſit, ſignis ac impedimentis omnibus amiſſis, & vix quarta parte equitum ex vehementi curſu ſeruata. Ad eam quoque victoriam memorabile facinus adiunxit, quum detracta hoſtibus ſaga equites ſuos induere, prælatisque Pergulani vexillis ad proximi oppidi portam procedere fœlici dolo præcepiſſet. Id erat Caſtellionum ab Aprili piſcoſo lacu Piſcarium appellatum, in ora maris ſaxeo tumulo impoſitum. Nec mora, oppidani eo terrore decepti, hoſtes pro ſocijs gratulanter exceperc. Atque ita irrumpente occupatam à primis portam toto exercitu, oppidum captum direptumque eſt. Ob eam rem à Pergulano male geſtam, deſperatis rebus, Piſani Florentinis deditionem fecerunt. Sfortiæ autem, dum vita maneret, Senatus, vti de Republica benemerito, millenos quotannis aureos libratos donatiui nomine decreuit.

De Ladislao Rege ad Lyrim ſuperato Cap. XXVI.

Eo bello quo Ludouicus II Andegauenſis, adiuuante Gregorio Pontifice, ipſo Sfortia, ac item Paulo Vrſino ducibus, in Apuliæ regnum reducebatur, mirum in modum cum prudentiæ militaris, tum inuſitatæ virtutis laude nominis famam adauxit. Ladislao enim rege, vt fines tueretur, ex Caſsinatibus campis alacriter prouecto, quum ob id ſuſpenſo admodum Ludouico duces cunctarentur, Sfortia pernobili in medium prolata ſententia transeundum omnino Lyrim amnem, atque è veſtigio hoſtes inuadendos cenſuit: quòd cunctari, & ſedere arma inferentibus ineptum & exitiale videretur. Itaque Lyri ſupra Fregellas vado ſuperato, collatis ſignis eſt dimicatum: & eo quidem euentu, vt profligato Rege, & proſtratis eius copijs, caſtrisque etiam & ſignis, ac ducibus captis, victoria inter memorabiles pararetur. Eo die Sfortia cuncta moderatus, inſtruxit aciem, & primum agmen in hoſtes induxit: ita, vt ferè omnium primus fortiſsimum quenque ſe ſequi iubens inclinata adpreſſaque lateri haſta, purpureis inſignibus conſpicuus, Nicolaum Campobaſſæ Comitem, qui auratis armis refulgens, & prælatè criſtatus eminebat, ingenti ictu proſterneret, & caperet: ipſeque demum variante fortuna, vt fit, creſcentibus vtrinque auxilijs, in omni ferè pugnæ loco, atque periculo, & præclarus adhortator, & bellator acerrimus conſpiceretur. Vſus eſt ea die incomparabili equo ſpadice alternos pedes vſque

adgenua

ad genua calciato, cui ab agilitate Catto nomen erat. Primam igitur victoriæ lauream Ludouicus Sfortiæ detulit inuidente Paulo Vrſino. Quod non multis inde annis Ladislaus ambobus regñs in caſtris ad Tudertum militantibus, præclaro teſtimonio confirmauit, cum præſenti Paulo Sfortiam interrogans, dixiſſet: Annon & hoc oppidum expugnabis, qui ad Lyrim illo Catto equo tuo vbique pugnax, & vehemens, me ipſum copiasque meas profligaſti? Quæ verba in Pauli animum iam antea cœco liuore corruptum, profundè admodum deſcenderunt. Sfortiam enim, vir ſuperbus, neque ſuperiorem ſibi, neque parem exiſtimari volebat.

De prælio ad Aquilam feliciter commiſſo Cap. XXVII.

Quum Regina delitijs amoribusque vacaret, & Alopus regio planè faſtu rerum potiretur, capto demum Sfortia, plerique regni proceres ab ea defecerant. Sed ante alios Alopum, Reginamque terrebat Antonaccius regulus, vir bello clarus, qui Aquilam validiſsimam vrbem occuparat. Is terror Sfortiæ ſaluti fuit. Cuſtodia etenim eductus, inſtructo valido exercitu Aquilam contendit. Cum caſtra ad vrbem proferrentur, Antonaccius viribus ac ingenio ferox minimè dubitauit, quin copias omnes militares, atque item Aquilanorum iuuentutem, & ingentem armatorum agreſtium manum educeret, & magna loci fiducia, & populari quadam alacritate, infeſtis ſignis in Sfortiam deferretur. Ferunt Sfortiam temeritate, ac inſolentia hoſtium permotum riſiſſe paulùlum, monuiſſeque præfectos vt confertum maximeque denſatum cataphractorum agmen irruentibus obijcerent, nihil autem loco mouerentur, donec ipſe quid fieri vellet, tuba ſignum dediſſet. Erat in dextra accliuis locus, ibi cohortes locat, ad læuam planiore in loco, leuem armaturam equeſtrem lunata ala ſeſe oſtentare iubet: ipſe ſubductis e medio agmine delectis aliquot turmis magno itineris flexu, in tergo nihil tale putantibus ſeſe oſtendit, ita vt nouiſsimos hoſtium exeuntes porta, partim intra vrbem compelleret, partim ab vrbe excluſos, & ad ſuorum extremum agmen confugientes perſequeretur. Tum verò ſigno tuba dato & peditatus ab accliui loco repente in latus hoſtium decurrens, & leuis armatura e diuerſo expanſis alis concitata in medios impetum fecere: cataphractus quoque equitatus à fronte irruentium impetum egregiè excepit atque ſuſtinuit: ac eodem ferè puncto temporis Sfortia cæcidit terga. Quibus malis vndique circumuenti Aquilani in medio cæſi, & ad vnum ferè omnes cum ducibus atque vexillis capti, temeritatis pœnas dederunt. Qua calamitate permoti, qui in vrbe reſtiterant, portas victoribus aperuere, orantes Sfortiam, vt victos pariter & deditos conſeruaret. Nec mora captiuos omnes vna voce liberauit: Antonacciumque in primis, & decuriones vrbis cœnæ adhibuit. Tanta re patrata, confectoque bello ſine ſuorum vulnere, hortatus eſt Aquilanos, vt Reginæ nomen in poſterum fidelius colerent, & ad impetrandam erroris veniam ipſius authoritate, ac officio vterentur, ſe libentiſsimè interceſſurum pro his, quos incolumes conſeruaſſet, quum iure belli diripere atq; interficere poſſet. Id verò fortunæ fuit humanis rebus illudentis Aquilanos paulò antè ſuperbia elatos, ingen-

tiq́ue mox fractos calamitate, & demum ſubitò atque inſperato gaudio exul tantes conſpexiſſe. Quo Aquilanorum exemplo adducti, Iulius Cæſar Capua nus, qui Capuam occuparat, & Carolus Martianus, & Chriſtophorus Caietanus, reſtitutis vrbibus ac oppidis, veluti deſperantes, conſilioq́ue depulſi, Sfortia vade, fidemq; ſuam Reginæ nomine præſtante, ad officiũ redierunt.

De Tartalia ad Tuſcanellam deuicto Cap. XXVIII.

Tartaliam inimico ſimul ac hoſtili animo perſecutus, ad Tuſcanellam im prouiſa acie profligauit, vlturus iniurias, quas ſuperiore anno, dum in cuſto dia ſeruaretur acceperat. Noctu enim à diuerſa Viterbij porta, vt ſpeculatores falleret, cum expeditis copijs profectus, pedites caua in valle occultauit, vt ex inſidijs, quum ſignum pugnæ datum foret, extemplò proſilirent: turmas verò quatuor cum Sanctoparente obliquo itinere locatas ſtatuit, ipſe cum robore equitatus intra ſyluam conſtitit: vti præceperat, præmiſſi leuis armaturæ equites, prædatorum ſpecie, armenta paſcentia corripere, fugatis agreſtibus cœperunt. Tartalia ad clamorem excitatur, familiam armat, prædam abigentium tergis inhærere iubet, creſcente tumultu oritur prælium. Auctis numero hoſtibus, Tartaliani equites ad tubæ cantum ſub ſignis porta effunduntur: nec ſe continet Tartalia, quin ad ferendam opem cum globo cataphractorum erumpat. Tum verò erupere è ſyluis vndique Sfortiani, pugnatumq́ue eſt, ac ſi aliàs vnquam longè fortiſsimè. Sed premente Sfortia acrius ſternenteq́ue ſigna, Tartaliani intra portam ſunt compulſi magno accepto detrimento, maioreq́ue ducis periculo, qui inuectus per pontem irrumpentibus ſimul Sfortianis caſu quodam ſeruatus eſt: quum Hugonem Sfortianæ turmæ præfectum, vehementi offenſione ab cathena pontis in foſſam deturbatum, reliqui impedito atque occupato ponte ſubſequi nequiuiſſent. Nam Tartalia ſaucius, & multo perculſus metu extemplò cataractam demitti iuſsit, ita, vt alienæ ſalutis oblitus, tertiam ferè ſuorum partem excluderet. In his Donatus Lauellus Tartaliæ frater fuit. Captus eſt & in oppido Pellinus Cotignola dux turmæ fortiſsimus, qui cognitum Tartaliam, magniſq́ue ictibus ferreæ clauæ percuſſum, vt caperet, fuerat inſequutus. Eo prælio Franciſcus Sfortiæ filius ſextumdecimum natus annum, quod anteà ei pater minimè conceſſerat, in aduerſos hoſtes alacriter haſtam perrupit, ſub indeq́ue cingulò militari & calcaribus aureis, præclaro etiam hoſtium teſtimonio exornari promeruit.

De pugna ad Sebethi pontem egregiè depugnata Cap. XXIX.

Memorabili autem ea acie, qua iuxta Neapolim ad Sebethi amnis potem pluribus horis eſt dimicatum, mirificæ virtutis laudem tulit, præclaro maximè Alphonſi regis præconio confirmatam, qui tum hoſtis & ſpectator è trireme cuncta oculis obſeruabat. Reducebat tum Sfortia Ludouicum tertium Andegauenſem in auita paternaq́ue iura Neapolitani regni authore Martino Pontifice: quum Reginam ſeuerè aliquandiu, & fruſtra demum caſtigatam armis omnino perſequendam cenſuiſſet, quod nihil famæ ſuæ parceret, nec vllo dedecoris metu, aut reſpectu Chriſtianæ pietatis permoueretur:

moueretur: vtpote quæ iam pridem contra fas, & regium decus, amatoris Sergiani intolerandæ libidini nobiliſsimi regni nomen, & diuina, ac humana omnia ſubieciſſet. Ob id impotens ſui mulier, libidine ſimul atque ſuperbia exardens, Alfonſum in Corſica bellum gerentem euocarat, adoptaratque in filium, vt Hiſpanicis opibus vim Galli hoſtis propulſaret. Itaque multis antè diebus oppugnata, & ex inſidijs per aquæductum, & obſoletam portam ſemicapta Neapoli, & Ludouicus in Sfortiana caſtra ad Auerſam peruenit, & Alfonſi onerariæ & roſtratæ naues ad Oui arcem appulerunt. Quamobrem Sfortia, & nauandæ operæ, & oſtentandæ virtutis cupidus, ad Sebethum vſque caſtra promouit. Inde ſex ſtadijs ad vrbis portas, præmiſsis leuis armaturæ equitibus, non modo ſtipendijs addictos, Vrſum Vrſinum, & Iacobum Caudolam, & Bernardum Cartheium duces, verum & equites Catalanos, quos Alfonſus aduexerat, & Neapolitanos, tum maximè equitatui ſtudentes ad prælium exciuit. Commiſſa eſt pugna paribus animis, ſed Alfonſo triremes ad litus admouente, & lapideas pilas tormentis in oppoſita hoſtium latera ſæpius emittente, ter repreſſa eſt Sfortiæ virtus. Sed deterſa tormenti ictu ab caſſide criſta, eo ardore pugnam reſtituit, & ſigna intulit, vt pulſi loco hoſtes terga darent, & diſsipato agmine cum multa equorum ac hominum ſtrage intra portam compellerentur. Tum verò Sfortia victor, vt Ludouico ſimul ac Alfonſo deſignatis regibus ardorem ſtudiumque ſuum oſtentaret, in præalta ad portam munitione Andegauenſium ſigna præfixit, tutatus ea per ſemihoræ ſpacium ne à quoquã prius quàm ſe reciperet, impunè tollerentur. Eo prælio id certè memoria dignum accidit, vt virtutis amore Alfonſus in eum vnum tormenta naualia dirigi vetaret. Sfortia verò pariter ediceret, ne currulibus tormentis in litore conſtitutis triremis Regia peteretur. Nam Squarcia Monopolitanus inter Sfortianos bellator accerrimus, cùm ſuffoſſo equo captus, & ad Regiam triremem ſcapha perductus, petente rege, pugnantem Sfortiam digito commonſtraſſet, ille pernobili, & planè regia humanitate, parcendum cùm duci eximio tum bellatori fortiſsimo protinus edixerat.

De Roma libertati reſtituta, & Picinino acie capto Cap. XXX

Miſſus à regina cum validiſsimis copijs, vt vrbem Romam impotenti Braccij dominatu liberaret, ad promerenda eo inſigni beneficio gratiam apud Martinum Põtificem inter Appiam & Latinam portam caſtra locauit. Inde cum Braccium, vel miſſa per præconem cruenta ad eum chirotheca, vt iuſto prælio certaretur fruſtra prouocaſſet, ſupra Oſtiam demũ Tyberi ponte conſtrato exercitum traduxit, tanta animi magnitudine, victoriæque fiducia, vt dubitantibus ſciſcitantibuſque præfectis, an vllum haberet amicum, à quo commeatum eſſet petiturus, comprehenſo gladij capulo reſponderit: His viris & fortibus omnia feliciter expediet: atq; ita pontem reſcindi iuſſerit. Ad eius rei famam, adeo mente commotum fuiſſe Braccium ferunt, vt diffiſus populo Romano, nec conclamatis quidem vaſis, multisq; relictis impedimentis per Miluuium pontem ſe proriperet, atq; inde reſciſſa pontis parte, ne hoſtis inſequi poſſet, in Vmbriæ fines citato agmine deferretur. Sed compoſitis iam

vrbanis rebus Picininus à Braccio circa Preneſte cum parte exercitus relictus, cum infeſta populatione circa Vrbem Romanorũ armenta diriperet,& Romanos primò,ac ipſum denique Sfortiam vt opem ferret,ad prælium exciuit. Pugnatum eſt vario euentu,& vtrinque ſemper acerrimè,præter aquæductũ cum Picininus prædam tueri, & Sfortiani Romanique iam longe abactam recuperare,ſumma contentione decertarent. Ad extremum adnitente,cohortanteque Sfortia, Bracciani profligantur,omniſque item præda recipitur,capiturque ipſe dux hoſtium Picininus ad augendam Romanorum Sfortiæque lætitiam. Is tandiu in Capitolio valde humaniter ac liberaliter cuſtoditus,nõ prius eſt emiſſus,quàm impetrante Braccio Sfortiani milites,ducesque à Tartalia in inſulas Vulſinij lacus relegati,facta permutatione ad Sfortiam incolumes perueniunt.

De Alfonſo rege acie profligato, Cap. XXXI.

Longè autem nobiliſsimè ſecundiſsimeque cum Alfonſo rege conflixit, quum ille ingrato animo,atque impijs armis Reginam matrem oppugnaret. Procurante enim Martino,nec abnuente Ludouico ad Caietam pace facta,et reſtitutis demum Acerris,Sfortia Reginæ,Regisq; militiæ fuerat adſcriptus, ea conditione,vt præoccupanti exigentique operam nauaret. Eo tempore Alphonſus regnandi auidus,neque probra famoſæ matris,neque portentoſam Sergiani potentiam ferre poterat. Itaque felici aſtu, ſimulata ęgritudine,illectum ob id Sergianum,ac officij cauſa vt decumbenti aſsideret,in arcem nouã venientem cum vniuerſa familia comprehendit, correptisque repente armis, cum delecta ad id Catalanorum manu, vt reginam opprimeret, ad Capuanam arcem aduolauit. Sed magno caſu renunciante Sergiani caſum puero, qui facilè inter crura cuſtodum portæ elapſus accurrerat, Regina ſeruata eſt. Iam enim armatus rex prioribus equi pedibus pontem attigerat,quum à Damiano centurione,reiecto per frænum equo,ianua eſt prohibitus. Nec mora accitis vndique copijs circumſideri,oppugnarique miſsilibus,atque tormentis cœpit: peruaſere tamen cum literis Reginæ ad Sfortiam nuncij,maturam opem perditis rebus implorantes. Itaque Sfortia à Mirabello inſigni celeritate Neapolim promotis ad arcem copijs profectus,per idoneos homines orauit Regem,vt tam fœdo incœpto abſiſteret,neca fœmina eadem & matre oppreſſa(quod à virtute regij animi alienum videretur)gloriam appetere vellet Se enim officij lege præoccupatum Reginæ faluti deeſſe non poſſe,ſed daturum enixè operam,vt Regina eum ex ęquo regnare pateretur,tollerenturque diſſenſionis cauſæ:quod factu facilè foret,quandoquidem Sergianus in ipſius manu eſſet,à quo Reginæ animus ad omnẽ conſilij caſum expoſitus dependeret. Ad ea Alphonſus elatè reſpondit: Se Sfortia armato diſceptatore atq;arbitro vti nolle. Nec multò poſt magnis accitis vndiq; copijs,regio ſpiritu ęgreſſus vrbe,collatis ſignis cum Sfortia dimicauit. Eo prælio vera virtute, & vario ſæpe euentu, quum multis horis pugnaretur, ad extremum Sfortia felici conſilio hortorum macerias in latere hoſtium diſiecit,ancipitiq; acie circumuentos hoſtes fudit,tanta vi in tranſuerſos inuectus,vt penè rex ipſe intercluſus caperetur. In ea equorum ac hominum ſtrage,Sfortia primũ regiæ alæ

ſigniferum

ſigniferum ſua manu confodit,captaque ſunt equitum ad duo millia, & in his nobiles Catalani centum viginti,illuſtresque viri Raimundus Perilius,Ioannes Moncata, Bernardus Contellia, & Lupus Corellia. Eodem victoriæ impetu in arcem Alfonſus eſt compulſus, ita vt à Neapolitanis Sfortianiſq; Catalanorum omnium domus in prædam verterentur.

De infelicitate prælij ad Viterbium Cap. XXXII.

Infelici porrò euentu ad Viterbium cum Braccio pugnauit,ſed deſertus, & proditus à Gilberto,& Nicolao Vrſino,qui cum Braccio paucis ante diebus occulto fœdere icto,vbi occaſionem fortuna præbuiſſet,ſe Sfortiam in acie deſerturos promiſerāt:cuius ſceleris indices tabulas Nicolai ſubſcriptas manu,Braccius in colloquio ad Saccomaniam ſyluam Sfortiæ poſtea oſtendit. Dimicatū eſt in Caſsia via non longè à Buſſetanis aquis,cum Tartalia transuectis per Vulſinum lacū copijs ſuis Braccio ſe coniunxiſſet,qui ab Ariſpampano,& à Balneo regio(id Feroniæ lucus fuit)ad montem Faliſcum peruenerat.Pugnauere ſummi duces ſummis incenſi odijs,ſummiſq; vel ob id annixi viribus,à meridie ad occaſum ſolis:cum nemo(teſte demum victore Braccio) è tantis copijs(quandoquidē ab octo millibus equitum pugnaretur)ipſo Sfortia aut maiore arte,aut vehementiore impetu,aut diuturniore conſtantia dimicaſſet. Cæterùm Sfortiam fruſtra reuocantē ſuos vt in prælium redirent, lethale vulnus ceruice acceptū tardauit,amiſsis ſubinde mille & ſeptingentis equitibus.In his capti ſunt quadraginta octo præfecti centuriones,virtute verò maximè illuſtres Foſcinus ſororis filius,Acactabriga,Mannusque Bariles, quos Braccius in Veſentinam Martanamque inſulas cuſtodiendos miſit.

De clade ad Cryptam accepta Cap. XXXIII.

Vlturus iniurias à Sergiano ſibi illatas,qui diu venena, & ſicas fruſtra pertentarat,ſtruxeratq; dudum inſidias ad Sarni pontem,armato exercitu Neapolim intrauit, inclamantibus Sfortianis Reginæ nomen, Sergianum verò ad necem depoſcentibus, qui impotenti ſuperbia malignitateque diuina ac humana iura conturbaret. Fauebat Sfortiæ nobilitas omnis, cuius concurſu authore Franciſco Morimino, porta intranti patefacta fuerat. At Sergianus tanto metu conſternatus,quòd viribus eſſet impar,ad dolos ſe conuertit: emittiturq; arce Franciſcus Vrſinus authoritate inſigni,qui Sfortiam adeat, nomineque Reginæ oret,vt ab armis diſcedat:fore enim vt æquiſsimis conditionibus ea controuerſia ad ocium deducatur. Non debere eum cum priuatas iniurias vlciſci properaret, publicarū rerum ſalutem in periculum deuocare, læſa præſertim & ſugillata Reginæ maieſtate,quæ eundem cum Sergiano conturbationis atque moleſtiæ caſum ſubire cogeretur. Ad ea Sfortia reſpondit: ſe, vti antea Reginæ nomen in omni fortuna ſpectata fide coluiſſet, ita & tum eius cauſa iniurias omnes & contumelias animo depoſiturum,modò ipſa ſe traduci & circumagi fallaciſsimis Sergiani artibus minimè pateretur.Ita cōmeante ſæpius Vrſino, & res compoſitas ſimulante & prædicante,vt cogendis inſtruendiſque copijs ſpacium daretur: ad id Sfortia poſtulante reginā

adducitur, vt copias eductas vrbe in ſuburbana Corregia transferret. Ea ſunt contra arcem nouam, & ad ſubiecti litoris plagam hortorum amœnitate percelebre extenduntur. Per hunc modum tanto armorum impetu ſpe pacis ad ocium compreſſo, cùm Sforcia nihil omnino timendum putaret, ſpaciareturque inermis in litore, Vrſinus magna armatorum coacta manu improuiſus erupit, incompoſitos adoritur, funditque tanta celeritate, vt Sforcia ſemiinermis inopinati periculi caſum excipere cogeretur. Sfortiani toto eo litore fugati ad Cryptam perfoſsi, à Cocceio Pauſilippi montis peruenere. Ibi aliquãdiu Sfortia globo facto pugnam ſuſtinuit, ipſeque demum per Cryptam ſubſecutus Caſale principis euaſit, amiſsis quingentis equitibus. Sed demum refecto exercitu ab Aurilia familia Acerris receptus, tanta vi demum ad oppugnandam Neapolim eſt reuerſus, vt Sergianus filios obſides dare, ſarcire detrimentum ad Cryptam receptum, remiſſaq; potentia parem ferre cogeretur.

De infelici pugna ad Capuam Cap. XXXIIII.

A Braccio quoque tumultuaria pugna ſuperatus ad San. Mariæ Burgum, quo in loco veterem Capuam fuiſſe conſtat, ſexcentos amplius equites amiſit: adeò vt à Braccianis, Acactabriga, atq; Iannucio captis, Tartalia primùm, & ipſe demum Sfortia ad Auerſam vſque pellerentur. Occultarat enim Braccius aliquot turmas prædenſa in ſylua, quæ ad Sciliceum Glanij pontem, Atellanamque viam pertinebat: quarum eruptione, quum in transuerſos impetum feciſſent, primæ pugnantium alæ à reliquis interclusæ, profligatæq; ſunt. Cæterùm Braccius vbi Capuam eſt reuerſus, de Iannucio viro fortiſsimo ſupplicium ſumpſit, quòd paucis ante annis ab ipſius caſtris exacto ſtipendio, ſed nequaquam impetrata miſsione, diſceſsiſſet.

Quoties prælio & inſidijs ſit captus Cap. XXXV.

Semel omnino manu hoſtium, bis inimicorum fraude captus eſt. Cæterùm adeo felici ſorte, vt è calamitate ſeipſo ſemper maior, & clarior euaſerit. Siquidem præter honores & opes quas obiter ab innocentia præclaraque virtute affluenter eſt conſecutus, etiam illi (quæ inſumma totius vitæ iucundiſsimum videtur) opportunè atque feliciter euenit, vt inimici eius ferè omnes admirabili Deorum immortalium iudicio plecterentur.

De prælio ad Caſalecium facto Cap. XXXVI.

Eo inſigni prælio, quo ad Bononiam iuxta Rheni pontem Bernardonus vir Gallus, Pontificis Florentinorumque & Bononienſium imperator ſuperatus, captusque eſt ab Alberico, & Vermio Ioannis Galeacij ducibus: Sfortia & ipſe in poteſtatẽ hoſtium deuenit. In eum enim conſtantiſsimè dimicantem, & deſerente locum Tartalia, à latere præſidio nudatum, Facinius Canis dux acerrimus, cum denſata ala cataphractorum equitum irrupit, adeo vehementi improuiſoque impetu vt multis proſtratis, & ipſe Sfortia equo per armos haſta perfoſſo deturbaretur, ſuperincidentibusque victis ſimul atque victoribus planè oppreſſus ſummum vitæ periculum adiret. Vbi verò Alberici

rici beneficio caſtris hoſtium ſe explicuit,ingenti animo gregarios milites qui exuti armis & equis more militiæ dimittebantur, cohortatus eſt vt bene ſperarent,& ſe duce Florentiam venirent. Fore enim vt accepta incommoda Senatus liberalitate & cura ſarcirentur.Ita ipſe pedes Apenninum transgreſſus portæ vrbis applicans,vti erat puluerulentus recta in curiam contendit,trecentos amplius viros fortes adducens: Patres conſcripti, inquit, nos veſtri milites,vti opportuit pro dignitate veſtra,& militari laude impigrè pugnauimus: fortuna autem quod voluit & potuit inſolenter effecit. Cæterum ſi digni ſumus qui veſtra benignitate armis & equis inſtruamur,dabimus enixè operam, vt vos iudicij veſtri minimè pœniteat, & nos vberiore ſtipendio digni videamur. Placuit Senatui in eo publico omnium dolore, generoſi infractique animi vigor: extemploque Sfortia accepta largè pecunia, & refectis turmis duplicatam numero equitum præfecturam obtinuit.

Quomodo ex inſidijs ſit captus Cap. XXXVII.

Malignitate porrò,& parum virili inſidiarũ genere Pandulphi Alopi circumuentus, & in Arce noua Neapoli cuſtodiæ traditus per quatuor menſes nihil mitius expectauit,quàm vt à carnifice conficeretur.Id enim vnum ab improbis ac imbellib., quibus ex ignobili metu inhumana crudelitas ineſſe ſoleret,omnino timendum arbitrabatur: quandoquidem illi naturæ vitio viros fortes & illuſtres, inſonteſque præſertim non capere, aut fortè captos non temerè vnquam dimittere,veluti exacerbatis iniuria eorum animis conſueſſent. Erat Alopus natalibus clarus, ſed decore formæ & morum illecebris maximè inſignis,quibus Reginam fracto pudore inſanientem ad amorem pellexerat.Ea enim vt iampridem vidua,ſublato ſcilicet marito qui erat ex Auſtria domo, Norici regulus,ac demum orbata fratre Rege Ladislao,apertius atque liberius,vti libido extimularet,amoribus vacabat:adeo vt Alopum ærarij præfectura ornatum veluti conſortem imperij,& rerum omnium arbitrum, Neapolitani Græcorum more in adulationem promptiſsimi, regijs honoribus percolerent.Is diffiſus ſummo gratiæ loco,qui tum maximè lubricus videtur,quum ad faſtigium propius accedit,Sfortiam tanquam riualem ſuſpectare cœperat, Regina ſcilicet,vbi à grauiſsimarum rerum conſultationibus diſcederetur,familiarius ac blandius cum Sfortia iocos miſcente. Tanta enim erat in eo viro ſtaturæ dignitas,& frontis honos, & in ſermone alacritas militaris, vt Reginæ animum ingenitæ libidini ſemper obtemperantem,facilè occupare poſſe videretur: vt inde qui & gloria ſua,& militiæ opibus tantus erat,validiſsimo gratiæ nexu confirmatus,vt ſummi ducis & denique Regis nomen vſurparet.Itaque liuore atque perfidia Pandulphi, Sfortia nouo calumniæ genere oneratur,ſubornatis qui dicerẽt,non incerta fama circumferri, Sfortiam ante omnes delectum eſſe,cui Regina nuberet, maturiſque iam nuptijs fore,vt Rex intra paucos dies appellaretur. Per hunc modum nihil tale ſuſpectans Sfortia,ex cœnaculo in cubiculum ductus,atque inde cuſtodiæ traditus eſt. Sed in eum nihil durius & atrocius ſtatuente Regina, nec obſiſtente tamen impotenti amatoris cœpto,planè accidit,vt nemo è tantis copijs, totque præfectis, vti ſperarat Alopus, à Sfortia deficeret: ſed in v-

num Sfortiani omnes, Laurentio duce, ad vrbem Cluſium cogerentur, peruaſuri infeſtis armis vſque Neapolim, vt ducis iniurias vindicarent. Peropportunè quoque ſub id tempus allatum eſt, Iulium Cæſarem è familia Capuana, Capuam, vnde erat oriundus, occupaſſe: Chriſtophorum item Gaetanum defeciſſe à Regina, & Iacobum Caudolam (qui dux bello clarus) Aquilanos ad defectionem impuliſſe. Qua rerum neceſsitate adductus Alopus, quum nemo eſſet qui ipſo Sfortia melius, atque præſentius Reginam tutari, rebellanteſque compeſcere, & perſequi armis poſſet, Sfortia cum multo verborum honore cuſtodia educitur: datiſque obſidibus, & accepta ingenti pecunia, gerendi belli cura ei protinus demandatur, ea conditione, vt Cattellam Alopi ſororem matrimonio ſibi adiungeret, qua affinitate cum Alopo ſyncera fide in gratiam rediјſſe teſtaretur. Obſidum princeps fuit Franciſcus filius, qui poſtea virtute animi, & felicitate rerum geſtarum omnes eius ætatis duces anteceſsit.

Quomodo ad Beneuentum ſit captus Cap. XXXVIII.

Paribus quoque inſidijs, ſed multo acerbiore periculo, & calamitate maximè diuturnia, iterũ in carcerem eſt coniectus. Nupſerat Regina Iacobo Martiæ Comiti, viro è Narbonenſi Gallia regijs natalibus orto, nulla honeſtiore de cauſa, quàm vt impudicitiæ probra accepti coniugis imagine tegerentur: cæterum ea conditione, vt is regio nomine penitus abſtineret, & Tarentinus tantum princeps appellaretur. Miſerat Regina qui eum è Manfredonia Neapolim venientem exciperent, ipſum ante alios Sfortiam: qui Magiſterij equitum honore longè ampliſsimo cæteros anteibat, & cum eo Perettum Allobrogem ragiæ aulæ præfectum, Troiæ comitem: utque item Iulium Cæſarem Capuanum cum Fabritio fratre, & Cecholinum Peruſinum alas equitũ ductantem, homines gloriæ, ac amplitudini Sfortiæ plurimum inuidentes. Hos diſertè etiam atque etiam Regina monuerat, præceperatq; vt Iacobum non alio, quàm principis nomine ſalutarent. Verum vbi in conſpectum eſt deuentum, ſolus Sfortia cæteris omnibus magno aſtu, & repentina perfidia in adulationem procumbentibus, reginæ mandatis paruit: neque vel præſenti exemplo adduci potuit, vt eo ſcelere Reginam offenderet, ac officij pariter & libertatis oblitus impudenter aſſentaretur. Ita vti coniurarãt veteres Sfortię hoſtes, Iacobum adeunt, in Sfortiam falſis vera miſcẽtibus per acerbè & grauiter inuehuntur: adduntque magnis pollicitationibus, ſi animum regio nomine dignum cœptis afferre velit, ſe omnes ſtrenuè operam nauaturos, vti ei cortiſsimo procerum ſtudio, & ſecundiſsima populi voluntate, nec demum ſuccẽſſente Regina, regiæ dignitatis corona deferretur. Sed ante omnia Reginam duobus impotentibus mœchis atque latronibus omnino liberandã videri, qui regnum pro libidine lacerandum, euaſtandumque ſubacta peſsimis artib. Regina, arroganter occupaſſent. Hos eſſe & Alopum & Sfortiam: ſed illum poſtea Neapoli facilè tolli poſſe, ſi præſentẽ Sfortiam celeriter oppreſſiſſent. In hunc modũ inita conſpiratione, per aſſuetos cædibus ſatellites, quorum Sclauettus ex Illyrico princeps erat, eum in itinere confodere ſtatuerunt, cum in vado Caloris amnis incautus, & à ſuis diſiunctus facilè confici poſſe videretur. Sed percuſſoribus demum ad patrandam tanti viri cædem animus

defuit,

deſuit, quum inſidentem militari equo, cui à ſeſſoris fiducia Sperantio nomẽ erat, quadratoq; ſuorum agmine, & minaci vultu amnem tranſgreſſum formidaſſent. Certis enim coniecturis, vir acutus, clàm ab ſe quædam imperari agminaque componi animaduerterat, notaratq; pallentia ora in quibuſdam, qui atrocia & periculoſa ſuſpenſis animis agitare videbantur. Sed nihil adeo ſæuum aduerſum ſe parari poſſe, vir adapertus & generoſus ad animum admittebat, adeo vt in arcem Beneuentanam ad Iacobum aſcendere non dubitarit. Ibi ex compoſito, quum Iulius Cæſar ſpurciſsimo ore maledictis agendo perfidiæ crimen obiectaret, contraq; ipſe ſuccenſus ira, calumniæ indignitate permotus, eum tanquam improbè mentientem in ſingulare certamen, militari prouocatione deuocaret ſpectante Iacobo, res cò deducta eſt, vt Perettus & Cecholinus ſimulatione officij altercantes dirimerent, comprehenſosque in diuerſa cubicula diducerent. Sed Iulius ſtatim eſt dimiſſus, Sfortiæ autem manicæ ferreæ ſtatim iniectæ. Nec mora magno concurſu factò Sfortiæ domus diripitur, equites vertuntur in prædam, captique tres liberi eius, & propinqui fermè omnes cuſtodiæ traduntur, vno excepto Sanctoparente, qui initio tumultus talia ſpectans, atque opportunè diuinans feliciter effugit.

Quomodo Iacobus ex principe Rex ſit appellatus, & Sfortia ſeruatus. Cap. X X X I X.

Capto Sfortia, Iacobus Neapolim venit, prodenteq; Nouam arcem Auerſano Centurione, cui à contrario euentu Seruatori nomen erat, ea potitur: Paulum Vrſinum liberat, interfectoq; Pandulpho, Alopo, nuptiales menſas eius ſanguine conſpergit. Nec multò pòſt Reginam coniugalis quidem thori conſortem facit, ſed erepta totius imperij poteſtate, multis oneratam probris, et ſeuerè caſtigatam, ne diffugiat à Gallis cuſtodiri iubet: regios titulos ipſe vſurpat, & Gallis honores, præfecturas & magiſtratus dilargitur. Interim Sfortia deuectus in Inſulæ Megaris arcem, cui ab Ouo nomen eſt acerbiſsimis tormẽtis cruciandus Bernardo barbaro homini traditur, vt expreſsis teſſeris quęſtione, ea oppida reciperent, quæ Sfortianorum imperio tenebantur: nec ſuprema tamen vis, vti anteà decreuerãt, vitæ eius affertur. Tot enim acerrimos duces propinquos eius, tantasq; copias veteranorum militum amore, & ſtudio incredibili, multisq; beneficijs, & diuturna conſuetudine Sfortiano nomini addictas formidabant: vtpote qui eius rei periculum ſuperiore anno improſpere factum fuiſſe meminerant. Porrò Sfortiani milites fuga ad Petrafixæ oppidum in Samnio coeunt. Michaletus & Laurentius Attenduli, & Sanctoparens infeſta populatione in ſuburbanas vſque villas portasque Neapolim deferuntur. Ob id Iacobus copias conſcribere cogitur, quibus Iulius Cæſar, & Cecholinus hoſtem reprimant, & Tricaricum vrbem expugnent, quam Ladislaus Franciſco Sfortiæ filio, præclara pueri indole adductus dono dederat. Erant in præſidio Michaletus ipſe, & Michelinus Rabinianus, cui Margarita Sfortiæ ſoror, Foſchini, & Marci Attendulorum mater, defuncto priore marito denupſerat. Ii de Sfortiæ ſalute ſolliciti, opportuuè de inducijs, compoſitioneque agere cœperant, factaque poteſtate impunè commeandi è caſtris hoſtium, ſummæ nobilitatis homines Tricaricum venerant, Antonellus Pudericus, Ruffus Caietanus, & Angelus Vellianus Nouæ arcis præfectus,

In hos Margarita fraternæ virtutis æmula, arrepto venabulo loricata impetum fecit, comminataque acerbiſsimum mortis genus, ni fratrem incolumem ſibi redderent, legitimo iure captos comprehendit. Quando ab ipſa, quæ Tricarici imperio & ditione potiretur, nequaquam autem à Michaleto, Michelinoque, quibus malum in ea vrbe ius eſſet, fides petenda fuiſſet. Id virile facinus haud dubiam Sfortiæ necem auertit: extemplò enim à legatorum propinquis concurſu ad Regem facto, facilè impetratū eſt, vt Sfortiæ parceretur.

Quibus conditionibus Sfortia necem effugerit Cap. XL.

His autem conditionibus inter Sfortianos & Regios res compoſitæ ſunt, vt tradito Tricarico, & remiſsis legatis, Sfortiæ liberi, & propinqui omnes, ac milites dimitterentur, præter Franciſcum, qui ad ſolatium præteritæ calamitatis in liberiore iam humanioreque cuſtodia cum patre relinquebatur. Laurentius autem & Sanctoparens, mille equitum ſtipendia ſub Rege mererent: Michaletus quoque vti liberet, cum Leone, Ioanne, Alexandroque Sfortiæ liberis in Hetruriam proficiſceretur, iureiurandoque rex promitteret, nihil ſe poſtea Sfortiæ nociturum. Margaritæ item poteſtas eſſet, vbi vellet Neapolitano in regno conſidere: idemque liceret Catellæ Sfortiæ vxori, quæ in tanto rerum tumultu ad ſacratas virgines in templum diuæ Claræ cum Liſia priuigna confugiſſet. Michaleto quoque conceſſum eſt, vt quoties vellet, Sfortiam inuiſeret, alloqueretúrque ſine arbitris. Iſque demum approbante, adhortanteque Sfortia, ad Braccium, veluti ad veterem amicum, tuendaque Sfortiæ oppida in Hetruſcis cum ſexcentis equitibus contendit.

De ſupplicio Cæſaris, & Sfortiæ felicitate Cap. XLI.

Pacato regno à Sfortianorum incurſionibus, Iacobus nihilo ſecius Reginā in cuſtodia continebat, abutebaturque imperio adeo inſolenter, vt ſolis Gallis cuncta deferret. Italicos verò homines vſque ad faſtidium omnino reijceret atque contemneret: & denique illuſtrium amicorum obliuiſceretur, qui cum ſummo ſcelere atque periculo ei regium nomen aſſeruiſſent. Hac indignitate permotus Iulius Cæſar ingenio ſuperbo, atque præcipiti, vlciſcendæ cùm publicæ tum priuatæ contumeliæ conſilium deſumpſit. Repulſam enim ter tulerat, quum in locum Alopi ſupplicio affecti, aut captiui Sfortiæ, aut denique Peretti paulo antè defuncti, ſufficí cupiuiſſet, præoccupantibus cuncta Gallis qui ampliſsimos honores ſibi deberi exiſtimabant. Hi ſunt ordine, Magiſter equitum, regiæ aulæ præfectus, atque item præfectus ærarij, qui hodie nouitio vocabulo Conneſtabilis, Seneſcalcus, & Camerlingus appellantur. Igitur Iulius Cæſar lethali bile percitus, reginam ſecreto adit, ipſius iniuriam, & communes omnium miſerias deflet, quibus ſe præbuiſſe initium fatetur: ſed accepta fide ſeriò promittit, tam forti animo, quàm antea incauto his rebus omnibus finem allaturum, modò ipſa dignum regio ſanguine, & præſenti fortuna conſilium ſincera fide ad animum tranſmittat. Conſoſſurum enim ſua manu pſeudoregem pollicetur, vt Reginam ſimul & patriam à barbarorum tyrannide liberet. Tum verò Regina gratias agens excuſsis lachrymis, & præbita dextra fidem dedit, ſe immortali beneficio obſtrictam fore, ſi id quod egregio

voto

voto conciperet, & à Dijs immortalibus, & à Fortuna probaretur: cęterùm in
id facinus animum pararet, & ad ſe triduo reuerteretur, vt cuncta aptius vti
opus foret, conſtitui, atque inſtrui poſſent. At ſæua mulier, nec oblita re-
centis iniuriæ, quò autore Iulio Cæſare, & necatum Alopum, cuius memo-
riam occultis fletibus aſsiduè percolebat, & Sfortiam tutorem regni, defen-
ſoremque regiæ dignitatis, tormentis excruciatum, ipſamque regio faſtigio
deiectam, in cuſtodia barbaris traditam obliuiſci non poterat, animum ad
vindictam atque perfidiam reuoluit, detulitque cuncta ordine ad maritum
vt incorrupti amoris, & propenſiſsimæ voluntatis fidem animo eius inſere-
ret, & geminata demum proditione vtrunque diſparibus inſidijs aggredere-
tur. Iacobus ea nouitate periculi exterritus, nec planè mulieris indicio fidem
præbens vbi compoſitis inſidijs in Reginæ cubiculo Iulium Cæſarem eadem
de patranda cæde promittentem, conopeo tectus audijt, proſilientibus arma
tis extemplò Cæſar eſt comprehenſus, & in foro quum ſecuri percuteretur,
demum dignas inſtabili & turbido ingenio pœnas perſoluit. Per hunc mo-
dum Iacobus adeo inſigni vxoris officio deuictus, familiarius atque frequen
tius reginam adibat, permittebatque, vt ſolito liberius, & ſine cuſtodibus to-
ta arce vagaretur.

De Regina capto Rege liberata Cap. X L I I.

Cæſo Iulio Cæſare, & ob id facinus Regina in coniugalem thorum, com-
munesque epulas recepta, Iacobus nequaquam omnem animo ſuſpicionem
deterſiſſe videbatur, quũ ſpacianti Reginæ arcis limine pedẽ efferre, aut na-
uicula deuehi non liceret. Itaq; duo Neapolitani, altitudine animi inſignes,
eripiendæ, aſſerendæque in libertatẽ Reginæ, ac expellendi Regis negotiũ
ſuſceperunt, Othinus Carracciolus, qui inter optimates authoritate & opi-
bus præcellebat, & Anechinus Moriminus popularium princeps. Diſceſſe-
rat opportunè per eos dies Lordinus Gallus equitum Magiſter, cũ copijs in
Aquilanum agrũ profectus, & feſtus dies publico epulo, & chorearum ludis
in theatro celebrabatur. Ad id honoris cauſa Gallorum Proceres inuitati, &
quum nouæ nuptæ omnes, matronęq; nobilitate & forma lectiſsimæ, ad eam
celebritatem ducerentur, haud difficulter, ſed magnis tamen precibus a Rege
impetratum eſt, vt Regina iucundiſsimis huiuſmodi voluptarijsq; ſpectacu
lis intereſſet. At poſtquã inclinante in veſperam die ſaltationi finis eſt impoſi
tus, Reginam ciuibus agentem gratias, & ſimulanter in arcem Nouam redi-
re parantem, à dextra ſiniſtraque Othinus & Anechinus comprehendunt, ſti
patiq; valida iuuenum manu, eam in Capuanam arcẽ perducunt. Extemplò
Reginæ nomen inclamatur, inuaduntur Galli, totaq; vrbe fugati, in arcẽ com
pelluntur. Rex ad inopinati periculi diſcrimen metu cõſternatus, portas clau
di iubet. Neapolitani ex aduerſo circumuallare arcem, egreſſus obſtruere, &
latè obſidere Regem pergunt. Quibus rebus non modò dignitati, ſed & ſalu-
ti vehementer timens, nudatusq; omni militum præſidio, & conſilij penitus
inops, his conditionib. in deditionẽ eſt receptus, vt in poſterũ regijs titulis ab-
ſtineret. Tarẽtinus princeps appellaretur: Gallos verò omnes, præter quadra
ginta in Galliã remitteret, et Sfortia ſtatim cuſtodia emitteretur, redderẽturq;

ei vi erepta oppida renouatoque veteri honore, Magiſter equitum crearetur.

De iniurijs eius Deorum iudicio vindicatis Cap. XLIII.

Haud dubiè conceſſu & munere Deorum, ea quæ longè omnium honeſtiſsima, maximaque videtur, per omnem ætatem voluptate potitus eſt, vt inſignes iniurias ſuas ab his plerunque, qui erant inimiciſsimi, vindicatas conſpiceret. Facilè enim accidebat, vt hominem multo candore, fide, probitateque ingenij præditum, & nunquam per circuitus atq; fallacias, ſed militari apertaque via ad verum decus properantem, ij maximè ex inſidijs peterent, qui imbelles, malis artibus, & perfidioſa ſimulatione in aula principum valerent, aut bellica virtute valde inferiores, in receſsibus animi cœco liuore torquerentur. Sequentibus enim naturæ vitium, merita pœna non defuit, quæ nocentes, vel pede claudo maturè conſequitur.

De cæde Alopi Cap. XLIIII.

Pandulphum Alopum, cui Ioanna Regina eius amore perdita, ærarij præfecturam, ingentes opes, & totius regni procurationem detulerat: adeoque ei profligato pudore erat obnoxia, vt iam imbelli impudicoque iuuene, ipſum Sfortiam virum fortiſsimum, inſontemque carcere includi pateretur, ſecuri percuſſum, triduoque inſepultum Neapolitani in foro ſpectarunt, quum Iacobus rex qui tum & Sfortiam in cuſtodia ſeruabat, ipſum Alopum in Reginæ ſtratis occultatum, deprehenſumque cepiſſet.

De nece Iulij Cæſaris, Peretti, & Cecholini Cap. XLV.

Iulio Cæſari Capuano, Peretto Troiæ comiti, & Cecholino Peruſino par vitæ exitus fuit. Hi enim virtuti atque amplitudini Sfortiæ inuidentes, nihil tale ſuſpicantem Beneuenti comprehenderant, quum etiam eum biduo antè ſubmiſsis percuſſoribus interficere cogitaſſent. Horū igitur malignitate atq; perfidia captus Sfortia, & crudelitate regis in quæſtione tortus, priuſquam è carcere mitteretur, audijt Iulium Cæſarē ab ipſo rege, digno perfidia eius ſupplicio publicè necatum: Perettum verò idem expectantem acerbiſsimo inteſtini dolore, incertum an veneno ſublatum. Nec multo poſt Braccius in Aſiſiatum campis, memorabili pugna ſuperatos Carolum Malateſtam & Cecholinum viuos cepit: recuperata ex ea victoria vrbe Peruſia, Carolum tanquam hoſtem ingenti pecunia redimi permiſit: Cecholinum autem vti inimicum, & aduerſarum partium acerrimum ducem in carcere necauit.

De calamitate Iacobi regis Cap. XLVI.

Ipſe quoque Iacobus, qui reginam vxorem in captiuæ morem Gallorum cuſtodia ſepſerat, infauſtoque Iulij Cæſaris & Cecholini ſtudio rex fuerat appellatus, vix vndecim menſibus regnauit: nobiliſsimorum enim ciuium conſpiratione in poteſtatem Reginæ redactus, eum ſuperbiæ & crudelitatis exitum tulit, vt talionis pœnam ſubiret. Sed demum impetrante Martino Pontifice, cum liberiore cuſtodia ſeruaretur, nauigio repente conſcenſo

Tarentum profugit, ſed eo fortunæ euentu, vt inde oppugnatus à fœmina Maria Baucia Ladislai regis vxore fœdiſsimè pelleretur. Senſit & demum vel Italia pulſus infeſtos deos, rabidiſsimis ventis in Cephaleniam inſulam raptus, & longo tandem, varioq; errore delatus in Galliam. Deſperatis namque rebus, vt ignominiam & calamitatem religionis voto contegeret, ſacrati habitus cucullam ſumpſit: atque ita vir ſæuitia & faſtu intolerandus inter ſacerdotes in obſcuro vitam finiuit.

De Sergiano magno Seneſcalco trucidato Cap. X L V I I.

Fuit etiam perpetuò infeſtus Sfortiæ Sergianus Caracciolus, qui à Regina in delitijs habitus ad id gratiæ potentiæque faſtigium peruenerat, vt Alfonſo regi in filium adoptato, authoritate ac opibus æquaretur. Hunc à regè captum, qui Reginæ matris nomen tantis impudicitiæ probris liberare contendebat, Sfortia redemerat: ita vt in eius gratiam, cupiente præſertim expetenteque Regina illuſtres duodecim Catalanos, quos profligato rege ceperat, graui admodum permutatione dimiſerit. Sed tanto etiam obſtrictus beneficio, in poſterum nihil ab ingenio ſuo diſceſsit, quin peſsimis artibus hoſtilia, & maximè atrocia in Sfortiam moliretur. Hunc ad extremum viri illuſtres, qui tale monſtrum ferre non poterant, vt Reginæ pudori conſulerent, pernoctantem in arce Capuana, euocatumque cubiculo trucidarunt. Iacuit & ſemiuiuum cadauer in via publica tanto fortunæ ludibrio, vt regina nullam vocem emitteret: propinqui tanti viri cædem vindicandam non ſuſciperent: Magiſtratus autem id facinus miro ſilentio tranſmitteret.

De Nicolai Vrſini fœda morte Cap. X L V I I I.

Nicolaus etiam Vrſinus Bertholdi filius, à quo Viterbienſi acie Sfortiam deſertum, proditumque memorauimus, vti Braccius ipſe aliquot poſt annos ad Gaianellum in colloquio ſyncerè teſtatus eſt, eius facinoris pœnas ignobili morte perſoluit. Quum enim apud Soanam oppidum Senenſis agri ſuæ ditionis impotenter agreſtium fœminarum pudicitiam expugnare pergeret, concurſu vnius familiæ quæ in tyrannum coniurarat venabulo, & irati quidem aratoris manu crudeliſsimè confoſſus interijt.

De Paulo Vrſino Braccij inſidijs interfecto Cap. X L I X.

Cum Paulo etiam Vrſino inſigni duce, dilacerata vetere amicitia, ſimultates adeo vehementer exercuit, vt ex militari prouocatione vſque ad ſingulare certamen iram atque odium efferrent. Sed id facinus auertit Ioannes Pontifex, Balthaſar olim Coſſa, quem cum primùm è Bononia Romam petentē Sfortia eius militiæ aſcriptus deduxerat, oſtentaretq; in ea pompa per mediā vrbem ornatiſsimas alas, & veteranas aliquot cohortes, inuidente Paulo, qui clientelis, & Vrſinę factionis viribus pollens, neminem potentia & dignitate parem pati, & prorſus Romæ ſolus regnare cupiebat. Erat enim bello acer, verū ambitioſus, impotens, cruentus, et ab ingenij mobilitate, crebris, fœdisq;

transfugijs infamis. Itaque quum Sfortiam extimulatum varijs iniurijs ab amicitia Pontificis diuellere, Vrbeq; detrudere pergeret, quòd eo expulſo, nemo eſſet reliquus qui licentiam audaciamque ipſius frænare poſſe videretur, id apertè molitus eſt, vt Sfortia de ſalute ſolicitus, vi ac iniurijs compulſus Vrbe excederet, & in Algido caſtra metaretur, nec vt rediret adduci potuit, quanquam Pontifex miſſo ad eum S. Angeli Cardinale vetere eius amico, communi nomine pro Paulo fidem interponeret. Reſpondit enim ſe eius hominis temeritati ſalutem minimè cõmiſſurum, qui antea in conſpectu Gregorij Pontificis manu ſua Moſtardam clariſsimum ducem confodere non dubitaſſet, & ab eius inuſitati facinoris impunitate animũ minoribus poſtea cædibus efferatum ad terrendos homines oſtentaret. Inde Sfortia Ladislao Regi ſe coniunxit, ad quem non multò poſt & ipſe Paulus eſt profectus prodita vrbe Roma, quam paulo antè cum inſigni laude defenderat. Sed eum demum Vmbrico bello proditionis accuſatum, & Neapoli ad ſupplicium in cuſtodia ſeruatum, Ladislaus immatura morte ſublatus, periculo exoluit. Sed vt meritas & fatales pœnas ſubiret, fortuna demum eo pacto illum carcere eduxit, vt Braccio obijceret, qui dum Sfortia in cathenis teneretur, eũ ad collem Floridum extra portam oppidi ſpaciantem nactus, Tartalia, & Ludouico Columna operam nauantibus, interfecit. Eo cædis nuncio erectum in ſpem libertatis Fforiam ſublata voce dixiſſe ferunt: Ergo & mihi inſonti dij immortales maturè cathenas ſoluent, qui vti æquiſsimi iudices impio ac omnium deterrimo dignum vitæ exitum celeriter attulerunt.

De Armalerij proditoris ſupplicio Cap. L.

Armalerium quoque Aſculanum, cui vt equitum turmam, & cohortes peditum ſimul ductaret, contra vetus inſtitutum indulſerat, vnum omnino è tantis copijs & beneficij oblitum, & ſumma cum perfidia alienatum ſenſit. Hic enim, duce Neapoli cuſtodiæ tradito, vrbem Orbitum naturali munitione inexpugnabilem, quũ fidem cum fortuna mutaſſet, Braccio venalem propoſuit, & prodidit. Nec diu Armalerius auro illo flagitioſè quæſito potitus eſt. Hoſtilia enim molitũ, accumulataq; perfidia, nouæ proditionis conſilia, fallaci ingenio verſantẽ, Vitellius Patriarcha Cornetanus laqueo necari iuſsit

De infelicitate Braccianarum partium, & Sfortianarum proſpero ſucceſſu Cap. L I

Hac quoque Deorum immortalium cenſurâ, id etiam in cumulo felicitatis acceſsit, quòd nihil, vel eo vita functo iuſtæ vltionis videretur eſſe prætermiſſum: quandoquidem Franciſcus filius ita patris virtutem, & opes, & ſtudia militum excepit, vt non multo poſt Braccium, atque item continenter eius partium duces, non vno in prælio proſterneret. Non multis enim inde annis, cum Nicolai Picinini opes, tum filiorum eius conatus virtutis æmulatione certantium, magnitudine & felicitate rerum geſtarum vſque adeo fregit, atque deleuit, vt nemo Braccianæ ſobolis hæres, qui dignitatem originis & ſeneſcentis famæ nomen ſuſtineret, facilè reperiretur.

De vulnere

De vulnere ad Viterbium accepto Cap. L I I.

Viterbienſi in pugna grauiſsimum ex obliquo vulnus ceruice excepit: cum ei Brandolinus Comes vehementi incurſu, diloricata caſside in iugulum vſque haſtæ cuſpidem adegiſſet:neque prius,vel multo manante ſanguine,re duci è pugna potuit,quàm à Sanctoparēte irato ſimul et reclamante,correptis equi habenis retro verteretur:adeo enim ira doloreque incenſus erat,vt vindictæ cupiditate inſana quadā temeritate cum paucis ſæpius in medios hoſtes procurrere,peruadereque vſque ad media ſigna non dubitaret.

De periculo eius in expugnatione Capitonis Cap. L I I I.

Eadem penè animi peruicacia cum vlturus iniurias,Braccium Martini auſpicijs in Vmbria perſequeretur,in expugnatione Capitonis oppidi extremum vitæ periculum adijt. Defendebatur accerrimè oppidum a Braccianis, adeo vt Sfortiani quater redintegrata pugna, & irrito ſemper conatu multis acceptis vulneribus ſegnius murum ſubirent.Id dedecus ſe præſente admitti, elato indignanteq; animo, minimè ferens, comprehenſam ſua manu ſcalam mœnibus admouit,& ſubijt.Nec defuere hoſtes qui in eum aſcendentē forti exemplo milites,ingentia trabium pondera, molareſque lapides prouoluerent,ita vt comminutis ſcalis,terribili ſtrage in præceps dati,tota foſſa ſterne rentur.Decidit Sfortia è ſummo ferè muro deturbatus, adeo vt multis ſomentis,vix poſt horæ ſpacium ad vitam ſit reuocatus.Eo tamen caſu,nequaquam intermiſſa pugna,recruduit,inuſitatoque ardore Sfortianorum militum corona muri occupata,oppidū eſt direptum,& Bracciani duces capti,ipſo propè ſpectante Braccio,qui laturus opē cum magnis copijs aduentabat.Inter captiuos fuere clariſsimi poſtea duces Comes ipſe Brādolinus,cuius manu Sfortiā ad Viterbium vulneratū fuiſſe meminimus, & Gattamelata Narnienſis, cuius hodie ęnea equeſtris ſtatua Patauij à ſenatu Veneto poſita conſpicitur.

De vitæ diſcrimine in quo Romæ verſatus eſt Cap. L I I I I.

Verſatus quoque eſt in longè maximo vitæ diſcrimine,cùm media in vrbe Roma continuato per tres dies cruento certamine, pugnaretur aduerſus Vrſinos,contra vrgentibus Columnis atque Sabellis,quibus Sfortia dux aderat. non longè enim à Mineruæ templo,qua itur ad Aemilianum arcum è feneſtra ingenti ſaxo brachio eſt ictus, adeo vehementi dolore, conuulſiſque neruis,obortaque oculis caligine,vt exanimatus ab equo prorueret,& à ſuis pariter ac hoſtibus fœde proculcaretur: ſed vir nequaquam dolore victus, in genu ſeſe fortiter erexit,læuaque proximi equitis lora ſtapedis comprehendit.Is erat Laurentius eques Romanus,cognomento Surdus,qui clava ferrea obuios pertundens, vt opem ferret, proturbatis diſiectiſque hoſtibus,ad Sfortiam ferocem equum adegerat, cohortans & monens, vt galeæ bucculam eleuaret,raptarique ſe equi viribus pateretur:atq; ita correptus per bucculam innixuſque ſtapedis loro ęgrè pertrahente Surdo,in pacatum locum peruenit,magno prorſus miraculo ſeruatus ſanatuſq;:quandoquidē quadraginta amplius diebus cùm brachij,tum dextræ manus ſenſu vſuq; caruerit.

De inſidijs ad Calorem amnem ſtrenuè vitatis Cap. L V.

Ter ex inſidijs in ſummo vitæ diſcrimine verſatus eſt: primò ad Calorem amnem apud Beneuentum, pridie quàm à Iacobo rege & à coniuratis cuſtodiæ traderetur. Profluentis enim vadum tentanti, diſiunctoque à ſuis, ad id delecti equites, diſtrictis repente gladijs, & adactis equis vim afferre decreuerant. Sed ille, quanquam nihil tale ſuſpicaretur, quum ſine conſilio ſuo quædam turbatius, quàm pro pacati, & nihil hoſtile timentis agminis conſuetudine, imperari & circumagi videret, tanto animi vigore ſub vexillo agmen compoſuit, & galeatus ferocem equum, quo in prælijs vti erat ſolitus conſcendit, vt coniurati ſubito pauore concepto, quominus tela expedirent, vel vna terribilis, & parati eius facie terrerentur.

De inſidijs ad Sarnum aſtu ſuperatis Cap. L V I.

Sergianus Caracciolus deformi poſtea vitæ exitu memorabilis, quum anxiè riuales timeret, ob idque Vrbanum Auriliam Reginæ genio reſpondentem, ſpecie honoris legatum Conſtantiam ad concilium ablegaſſet, Sfortiam & ipſum eodem aſtu tollere conatus eſt, hoc demum à regina impetrato, vt aduerſus Sanſeuerinæ familiæ proceres in Brutios mitteretur. Diſceſſerant enim Sanſeuerini à vetere officio, nec planè tamen rebellarant. Ob id putarat Sergianus Sfortiam aut minus feliciter reginæ operam nauaturum, aut Sanſeuerinos inexpiabili iniuria affectos contractæ affinitatis, ac amicitiæ iura turbaturos. Sed Sfortia authoritate ingenti potius, quàm belli metu, ſanatis Sanſeuerinorum mentibus, ita celeriter negocium confecit, vt ei Sergianus regredienti non vno in loco inſidias pararet. In Picentinis enim occupati calles, ſuppreſsi cõmeatus, & circa Salernum exciti agreſtes, qui præciſis itineribus Sfortianas turmas aggrederentur: præpoſitusque demum ad Scaffatam ponti Sarni amnis Campanus centurio, vt tranſeuntem inuaderet atque conficeret. Verùm id reſciuit Sfortia, copijsque ad Anchariam vi cum ſubſiſtere iuſsis, obſoleta lacinia indutus, armatusque tragula, & galeatus, ſtabulario ſimilis percuſſores fefellit. Quum enim in equi clunibus de more, mantica cum ſtrigili geſtaretur, & cribrum ab ephippio dependeret, quis eum tanti nominis imperatorem putaſſet?

De periculo ad Caietam paruo caſu facile ſuperato Cap. L V I I.

Paruo etiam temporis momento, & magno quidem parcentis fortunæ beneficio, Alphonſi regis inſidias præuertit. Venerat ad Reginam Sfortia, quum illa, graui tum ad Neapolim Autumno, Caietam cum Sergiano seceſſiſſet, atque vnà rex Alphonſus in Formiano litore inter fontes, & Citriorum ſyluas, vitandi æſtus cauſa verſaretur, vt cum ambobus poſt redditas Acerras, de ſtipendijs, ac oppidorum poſſeſsione diſputaret, inuaſit repente Regis animum ſæua libido Sfortiæ tollendi. Is enim vnus erat qui virtute animi, & bellicis viribus terribilis, offuturus eſſe videretur, ſi ambitioſo animo ſpes ſuas proferre, & apertè regnum inuadere vellet. Sed Sfortia magno, & planè regio comitatu, multisq; fortibus alarum præfectis ſemper ſtipatus, nequaquã ſine ancipiti periculo comprehendi poſſe videbatur. Excogitauit itaque dolum

dolum Rex peracutus, triremémque conſcendit inuitato Sfortia, vt honoris cauſa ſecum legato pontificio obuiam venire minimè grauaretur. Is erat Fonſeca Cardinalis, qui ad eũ à Martino mittebatur. Nec dubitauit Sfortia, quin pariter conſcenderet, nihil de Catalanorum perfidia ſuſpicatus, vtpote qui adaperta ingenui animi fiducia, nihil ſibi inſonti timendũ arbitraretur. Paratæ iam erant compedes, & laqueus more gentis, ſaccusque quo inuolutus pro fundo mergeretur quum id promontorium, in quo mirabile Planci ſepulchrum latè conſpicitur, tranſuectis celerius opinione omnium, è Speluncano litore Legati triremis apparuit. Tum verò Alphonſus qui tum in receſſum extremæ puppis ſceleris miniſtros euocarat, animum à nefario conſilio ad priſtinam comitatem reuocauit: ne aduentantis ſacrati viri lætitiam, & publici officij cæremonias, tanti facinoris atrocitate conturbaret. Ita Sfortia deorum immortalium munere conſeruatus ad ſuos rediјt, quum eum Sfortiani omnes, tanquam fato functum veriſsimis lachrymis eluxiſſent.

De moderata liberalitate eius & abſtinentia, contemptuque pecuniæ Cap. L V I I I.

In exercenda verò liberalitate, qua vna maximè virtute, vel ingentia vitia occultari facilè poſſunt, mediocritatem tenuit, varia admodum fama, quum in erogando diſtribuendoque meditata, & prouiſa largitione vteretur, quaſi ducem ad gloriam, & ad magna imperia ſemper aſpirantem penſitata ratione vti non doceret: quũ militi præſertim improuiſa, & feſtinata potior videretur. Sed ille opes ſemper contempſit adeo liberali iudicio, vt à ſignatæ pecuniæ nota oculos ſemper auerteret, vituperatis qui diro eius conſpectu, & venenata libidine gauderent. Sumptuarias rationes, cenſu oppidorum, & ſtipendijs æquabat: ne, vt ipſe dicebat, temere decoqueret. Creditores rarò contempſit, nunquã eluſit: quoniam opum & diuitiarum opinionẽ, fide potius & incorrupta exiſtimatione, quàm præſenti pecunia conſtare iudicabat. Nemo enim ea tempeſtate, quum oporteret, opulentior ac inſtructior fuit: quandoquidem inſigni ſtudio menſariorum omnium oneratus etiam grauibus impendijs iuuaretur. Vt tum accidit ad Viterbium amiſsis ſupra mille equitibus, ad pecuniæ inopiam redacto: quum è foro Romano amici atque beneuoli certatim ſub vna tantùm ſyngrapha aureorum nummûm triginta millia contuliſſent. Irridebat pleroſque & in hoc Braccium etiam ipſum, qui aliquando aliena rapere, prædarique, quam æs alienum diſſoluere mallet, vt ab extemporanea, & diſsipata liberalitate militum animos ſibi deuinciret. Præcipua enim cura ei ſemper fuit, paganos & agricolas ab auaritia militum defendere, hoſpites tueri, licentiam militarem in hybernis, & in agmine, indicta graui ac inexorabili pœna cohibere, ac demum deditis conſeruatisque quàm expugnatis, atque deletis vrbib. æq. lætari. Adeo vt eum Braccius in colloquio ad Saccomaniam ſyluam, quod vtrique ſupremum fuit, poſt multa de bellicis artibus grauiſsimè diſputata percunctaretur: Cur nam tantoperè ſeueritatis ac abſtinentiæ laudem quærendam putaret, quando id prorſus à toto militaris conſilij propoſito alienum eſſe videretur: quod promereri ſtudia militum, vel cum iniuria generis humani opportere cenſeret, ſi ad ingen-

m

tia imperia & opes vti ipſi ab humili fortunæ loco proſperè decreuiſſent, foret euolandum. Ad ea Sfortiam reſpondiſſe ferunt, nihil eſſe gratius dijs immortalibus, ęquitate atque iuſtitia, qua vna maximè, quæſitæ bello opes, poſitis demum armis, cum inſigni gloria firmarentur.

De duabus eius concubinis Cap. L I X.

Quum Peruſinis, apud quos Biordus, & Gecholinus fratres interfecto Pandulpho Baleono nobilitatis principe, popularium ſtatum induxerant, ſtipendia mereret, in hybernaq; conceſſiſſet ad Martianum oppidum, virginem admodum nobilē adamauit, Luciam Trezaniam, adeo vt amatorijs obſequijs, & ſpe nuptiarum pellectam, iuſtæ vxoris loco haberet & coleret. Ab huius felici admodum fœcunditate auctus eſt fortunata ſobole maximorum ducum & principum. Sed eam aliquot poſt annos, vti iam planè impar, tantis ſcilicet opibus partis ab illuſtri virtute famam conſecutus, Ludouico Folianeo in matrimonium opulenta dote præbita collocauit: quū paulò antè maximas ſpes parandi imperij ingenti animo verſantem, vt vxorē opportunè duceret, temporum neceſsitas impuliſſet. Ex ea demum natus eſt Conradus, qui Franciſco Sfortiæ vterino fratri, pluribus in bellis fortem, fidelemque operam nauauit. Subſequentibus verò annis adamauit & Tamiram venuſtate admirabili, oriundam è Calle Vmbriæ oppido iuxta viam Flaminiam: è qua ad aquas Pendulas in Hetruria ſuauiſsimi oris filiam nomine Honeſtinam ſuſcepit.

De vxore eius Antonia Salimbenia. Cap. L X.

Ita verò nuptias appetiuit, vt nequaquam ſponte vxorium iugum ſubire videretur: quando liberis pro ea in qua tum erat fortuna abundè auctus, nihil magis cuperet, quàm certis & legitimo iure quæſitis ſedibus, vaga & mercenaria arma ad tutos receptus alicubi cōfirmare. Ob id Antoniam Salimbeniā apud Senenſes antiquiſsimæ ſtirpis vxorem duxit. Ei maritus fuerat Franciſcus Caſalius Cortonæ Regulus, paulo antè coniuratione ciuium interfectus, vnde illi ex mundo muliebri precioſa ſuppellex, & dotalia quatuor caſtella obuenere, Mons Iouis cum Monte Nigro, atque item Ripa, & Balneo Cluſinis aquis propinquo. Addidit & Cluſium vetuſtiſsimæ claritatis vrbem Cocchus Salimbenius Antoniæ frater iampridem Sena patria eiectus, vigente ibi popularium factione. Quum enim nouæ affinitatis præſidio res ſuas, dignitatemq; tueri, & confirmare percuperet, vnū præcipuè Sfortiam inter multos ſororis procos, vti bellica virtute inſignem, opulentis, & imbellibus anteponendū cenſuerat. Quo conſilio tranſtulit & Cluſij ditionē in ipſum Sfortiam tabulis ritè confectis, vt Senenſibus antiquo iure eam vrbem & agrū repetentibus armatus, & acer defenſor opponeretur. Ex hac Antonia vnicus legitimę prolis, ex nobili materno genere puer ſuſceptus eſt: quem Sfortia Boſium appellari iuſsit, vt patruelis ſui Boſij Attenduli fortiſsimi equitum prǽfecti, quem ad Spoletum amiſerat, in domo ſua memoriam renouaret. Hic porrò Boſius virtute animi, & rebus bellicis Franciſco fratri penè par, priuſquam ille regnum apud Inſubres arridente fortuna, virtute & armis compararet, vxorem duxit Criſeydem Aldobrandeſcam, Sanctę Florę comitis filiam

natalium claritudine, & dotis opulentia illuſtrem: vtpote quæ ſeptem oppida non longè à Porſeno, de nomine Porſena Hetruſcorum Rege condito in hæreditatem traheret, & genus eius Dantis Poetæ teſtimonio, in prædictam Hetruſci, regijque ſanguinis originem referretur. Itaque quod in abauo nomen fuit, iure optimo in eius memoriam in patre tuo Boſio repetitum vidimus. Tu verò quod in proauo fuerat GVIDONIS nomen ſuſcepiſti, quod ille ab auo materno Sanctæfloræ comite, pari ac vſitata ratione deduxerat. Auo autem tuo Federicus Feltrius Vrbinas dux prælio inuictus, ſupra affinitatem in ſacri fontis cæremoniam vocatus, nomen ſuum indidit. Additum quoque tibi eſt Aſcanij nomen fatali quodam augurio, vt in te demum ampliſſimi, & longè optimi ſenatoris Cardinalis nomen & decus, veluti rediuiua domus dignitate refloreret: Et eo quidem nobilius, quoniam ille ſtirpe eadem, ſed nequaquam legitimo ortu cœpta, nomen deducebat: quum natales tui ab incorrupta maiorum ſerie, impolluta ſtemmata fateantur.

De ſecunda vxore Catella Alopa Cap. L X I.

Acceſsiſſe autem ad ſecundas nuptias dira neceſsitate coactum conſtat, quũ à Pandulpho Alopo erarij præfecto, inuidia virtutis eius, & obtrectatione creſcentis apud Reginam gratiæ, in carcerem eſſet coniectus. Neque enim aliter, vel placare Alopum, qui cuncta vnus totius regni munia vſurparat, aut denique Reginæ voluntatem à vindictæ ſuſpicione redimere potuit, quàm Catella Alopi ſorore in matrimonium ducta. Siquidem Alopus præcellenti forma eruditis mundicijs, & latere demum infracto, deuictam penitus, & in ſeruitutem (animo ſcilicet muliebri, impotenti amore facilè ſubacto) redactam, nutibus regebat. Ea affinitas maturatis nuptijs apparatiſsimè celebrata, Sfortiam haud dubiè à parato iam capitali ſupplicio ſeruatum, in libertatem eduxit, leuauitque item Alopi animum ingenti metu: quum meritas illatæ iniuriæ pœnas, à viro fortiſsimo, & tot militum gladijs inſtructo formidaret. Cæterùm Catella nihil omnino à fratre præter venuſtatem ad maritum attulit, dote ſcilicet à Regina liberaliſsimè collata. Dotali ſiquidem iure quinque caſtella in Samnio in Sfortiæ ditionem venerunt. Peperit Catella non toto vretente triennio tres liberos, præmiſſa puella, quam nomine ſuo Regina Ioannam vocauit: mares item duos, Leonardum ſcilicet: Id nomen in eius Diui honorem inditũ fuiſſe conſtat, quoniam per quietem Diuum Leonardum ea ſpecie qua depingi in templis ſolet, ſibi opem ferentem vidiſſet, quum & clatros ferreos feneſtræ carceris diſrumpere, & compedes ſoluere præſenti numine videretur. Impleuit autem ſomnij fidem, & numinis oraculum rei euentus. Nam eodem die lætam ſomnio noctem ſequuto, & Rex Iacobus imperium cum libertate amiſit, & Sfortia adaperto carcere, ingenti omnium lætitia iterum Magiſter equitũ eſt renuntiatus. Sed Leonardo vix infantiam egreſſo vitam morbus eripuit. Et immatura quoq; morte ſurreptus eſt alter, cui Sfortia Bartholo nomen indiderat, in memoriam ſcilicet Bartholi fratris & fortiſsimi commilitonis, quem lue abſumptum apud Peruſiam iampridem amiſerat.

De tertia vxore Maria Martiana Cap. L X I I.

Poſtremò quinquageſimum ætatis annum agens vltimas ſibi nuptias am-

bitioſè admodum quæſiuit aſsiduis artibus, ac ingentibus armorum officijs, petita, ductaque Maria Martiana Sueſſani Reguli filia, quæ in Campania, & ad Fucinum lacum multis oppidis imperabat. Nupſerat hæc antea Ludouico II Andegauenſi, eoque ante nuptias celebratas vita functo, ad Celani comitem ſecunda thori vota transtulerat. Hic in Marſis & Furconenſibus multorum caſtellorũ ditione præpotens, quum è vita excederet, vxorem teſtamento magnarum opum dominam reliquerat. Quamobrem & ipſo Sfortia demũ importuna vi fati ſurrepto, quartum ſibi coniugem facilè inuenit Franciſcum Vrſinum Manappelli comitem, qui bis, & diuerſa quidem fortuna apud Neapolim cum Sfortia collatis ſignis dimicarat. Natus eſt ex Maria Carolus, id nomen imponente regina in honorẽ ſcilicet Caroli Regis eius patris, qui magnis rebus in Italia geſtis, Pacificatoris cognomen adeptus, in Pannonia demũ coniuratione procerum inter epulas trucidatus eſt. Cæterùm Caroli nomen haud multũ in puero permanſit: nam atra bile diu vexante, attenuatisque inde viribus, vti obeundis militiæ muneribus impar, pietatẽ voto profeſſus, ſacratã cucullam deſumpſit: atque ita abdicato priore nomine Gabriel eſt appellatus. Hunc poſtea Franciſcus frater Galliæ Ciſalpinæ imperio potitus, cœnobio eduxit, vt inſigni dignitate ad familiæ decus ornaretur. Idq; facilè à Pio Pontifice impetratũ eſt. Nec multo pòſt Mediolanenſis archiepiſcopus eſt effectus.

De liberis eius ex Lucia Trezania Cap. L X I I.

Primo partu ex Lucia Trezania puerum ſuſcepit, qui de patrui nomine Francus eſt appellatus. In hunc ab admirabili quodam ſyderum concurſu, cunćta humanæ felicitatis ornamenta, virtus & fortuna contulerunt. Natus eſt in diui Miniati Hetruriæ oppido, iuxta Arnum Piſana via, Anno à partu Virginis vno & quadringenteſimo ſupra milleſimum, decimo Cal. Auguſti, quum Sol occideret. Militabat tum Sfortia alterum & triceſimum ętatis annum agens, Florentinis, qui Piſanis bellũ intulerant. Secundo autem partu Eliſam, in qua maternæ auiæ nomen repetitum videmus. At tertio partu alterna fœcunditate puer eſt ęditus, cui ab inſignibus Roberti Cæſaris munere Patauino bello acceptis, Leonis nomẽ impoſitũ eſt. Peperit & mox Antoniam venuſta te inſigni. Cæterùm Leo ab ineunte ętate Franciſco fratri omnibus ferè bellis aſsiduus comes, eam in re bellica ſpectatis operibus laudem tulit, vt non magno interuallo, ad fraternæ virtutis nomen accederet. Leoni biennio pòſt ſucceſsit Ioannes nomen paterni aui deferens, ingenio, viribus, et fortuna fratrib. diſsimilis. Sed eum ſecutus eſt natu quartus, à Pontifice eius nomine Quinto, Alexander appellatus. Is tanto ſtudio, tantaq; vi pręſtantis animi arma tractauit, vt nõ modò Franciſco fratri indomiti corporis, et pugnacis ingenij vigore, verùm & felicitate rerum geſtarũ ęquaretur. Condidit enim ſibi filijsq; item atq; nepotibus principatum apud Piſaurenſes, vt in Togata Gallia non ſecus ac in Ciſalpina Franciſcus frater, Sfortianæ domus ſtirpem insereret.

De affinitatibus ſumma prudentia contractis Cap. L X I I I.

Leonato ex Sanſeuerina familia nobiliſsimo atq; fortiſsimo iuueni Eliſam nuptui dedit, vt generum armorum ſtudio illuſtrem potentemque clientelis

& opibus

& opibus apud Picentinos & Brutios, certo veluti præſidio rebus ſuis adiuto rem, defenſoremque pararet contra potentiam inimicorum, Sergianiq; præ ſertim, à quo ſe cuniculis, & machinis oppugnari, petique inſidijs haud obſcu re intelligebat. Ex Eliſa natus eſt Robertus ipſe Sanſeuerinus præclarus im perator, & maximis eius temporis ducibus præferendus, niſi in extremo vitæ actu à Germanis ad Atheſim prælio fuſus, ac interfectus ſuperiorum victoriarum nomen obſcuraſſet. Dedit & in matrimonium Marino Caracciolo Sergiani germano fratri Claram Attendulam, Foſchini & Marci ſororem (ea erat ipſius ex ſorore Margarita neptis) procurante cohortanteque Regina, vt erumpentia, & iam coalita alternis offenſionibus odia tollerentur. Deſponſauit demum Antoniam Arditioni Cararienſis comitis filio, cuius ditionis erat vrbs Aſculum in Apulia, vt patrem eius eximiæ authoritatis ducem, magnas tum copias ductantem, in reginæ partes pertraheret: In eo etiam Braccij hoſtis ſpem fruſtratus, Cararienſem multis pollicitationibus ſibi adiungere properantis, Polyxenam quoque Ruffam in Brutijs, dotali iure tres vrbes, & viginti amplius caſtella in nuptias trahentem, vt Franciſco filio collocaretur à Regina feliciter impetrauit: ſed infauſto demum ſucceſſu, cum ab amita præferoci ſceleſtaque muliere, & Polyxenam & eius filiolam dudum infelici vtero editam, admiſto dapibus veneno ſublatas audiſſet. Curauit quoq; vt Polyxena Sanſeuerina Micchaleto Attendulo, & Ioannella Ieſualdia Dominico Boſio iungerentur: quando eæ mulieres in Hirpinis inueterata imperij conſuetudine ingentes opes tuendis Sfortianorum cœptis allaturæ viderentur. Nec alia quoq; de cauſa Tartaliæ filiam Ioanni filio deſponſatam, intra Penates nurum recepit, quàm vt Braccio Montonio, vetus ſibi hoſtis, & acerrimus bellator detraheretur: vtpote qui plerunque diceret, nihil commodius ac vtilius videri, quàm tribus propoſitis hoſtibus cum primo pacem paciſci, cum altero autem inducias parare, vt in tertium maximè expedita, & grauiora arma verterentur.

De clementia & ſeueritate erga ſuos Cap. L X V.

Tanta autem varietate clementiam ſimul, & ſeueritatem exercuit, vt delicta familiarium, & militum, nunc puniendo atrociter, modò facilè ignoſcendo, neque huius, neque illius virtutis conſtantem famam aſſequeretur. Sclauetto Dalmatæ inſigni equitum præfecto, qui in gratiam Iulij Cæſaris, ſe primum è percuſſoribus in tranſitum Caloris amnis Sfortiæ latus mucrone petiturum pollicitus fuerat, adeo generosè pepercit, vt captum ad Caſam Marij, & iure belli armis & equis diſpoliatum non modò (id improbantibus amicis) incolumem, verùm omnibus impedimentis, ne quid omnino deſideraret, magna cura conquiſitis, & reſtitutis, cumulatè inſtructum dimiſerit: perblanda & nobili contentus interrogatione, quum ad eum dixiſſet: Quis nam furor inhumani crudeliſque animi, Sclauette, alioqui vir fortiſsime, te impulit, vt nulla laceſsitus iniuria adeo prolixè promitteres, te gladium ex cæde mea cruentum ad Iacobum regem omnino relaturum? Sed immanis vir ad id tum oculis in terram defixis, non multo pòſt apud Philippum Inſubrum principem, perfidię militaris crimine conuictus, in furca pependit.

De Martino Paſolino conſeruato Cap. L X V I.

Eadem animi magnitudine vſus eſt erga Martinum Paſolinum aduerſæ factionis principem, cum quo multis vtrinque cædibus editis aliquot annos Attenduli inteſtino bello contenderant. Eum enim vndique pulſum, infeſtáque Attendulorum arma fugientem, deſperatis rebus ad Sfortiæ pedes procu buiſſe, ſalutem, veniam, pacemq; extemplò impetraſſe conſtat: Et eo quidem maiore cum laude, quòd tum planè iuuenis, & vindictæ libidine vehementer exardens, ea odia, infeſto ſemper animo, & cruentis manibus exerceret.

De clementia erga Biſium Cap. L X V I I.

Biſio quoque è Cotignola peditum præfecto præter omnium opinionem, inexpiabilem iniuriam, & grauiſsimi delicti pœnam remiſit. Nam quum Sfortia ſpectantibus ex propinquo duobus Regibus, penè intra Carmelitanā portam ad Neapolim victricia ſigna, perturbatis iam fugatiſque hoſtibus intuliſſet, vnius Biſij ſocordia perfidiaque obſtitit, quo minus cumulata victoria poriretur. Iuſſus enim duabus veteranis cohortibus intra hortorum macerias in inſidijs conſidere, & ad ſignum datum prorumpere, vt ſtudio pugnæ prouectos hoſtes intercluderet, neque deſignatum in locum peruenit, neque prius apparuit, quam poſt trium horarum pugnam receptui ſignum tuba datum audiuit. Ob id Sfortiam irato animo, ea mediocri victoria minimè contentum exclamaſſe rauco ore plurimum ferunt, itidem ſæpe repetentem: Biſi, ſceleſte deſertor, redde mihi hoſtium duces captos, atque intercepta eorum vexilla, quæ incredibilis, ignauia pariter, atque perfidia tua dudum nobis è manibus eripuit. Cæterùm eum ex conſcientia animi, metu conſternatum, & crimen ineptis verborum ambagibus excuſantem, ea lege caſtris excedere iuſsit, vt perpetua ignominia notato, acerbiſsimi ſupplicij pœna, ſi in conſpectum caſtrorum vnquam veniret, indiceretur. Ea eſt æneo tormento includi, & ſuccenſo demum ſulphureo puluere per aera diſcerptis artubus diffundi.

De inuſitato pœnarum genere Cap. L X V I I I.

Equitem Patauinum è turma Scorpionis à Luco, qui Bononienſi medico in caſtris artem profitenti, coccineam togam è tabernaculo, dum alte ille ſterteret noctu rapuerat, eadem indutum toga, ſed vinctis manibus per forum, & ſtationes, & contubernia militum traduxit: adeò, vt ridente, & exſibilante toto exercitu, ne reliquo ignominiæ dolori ſupereſſet, ſeipſum pugione transfoderet. Domitorem quoq; equorū, magiſtrique ſtabuli vicarium, patria Campanos, qui equis militaribus hordeum ſubtrahere, idque diuendere cœperāt, deprehenſos, alligari per pedes equorum caudis, incitatoq; curſu per prata, & ſata raptari ad necem iuſsit. Equitem etiam è Ferraria nobilem, qui contra edictum vel ſæpe admonitus, ſcortū adoleſcentis armigeri habitu, circumtonſa cæſarie habebat in caſtris, pudenda ludibrij pœna affecit quum muliebri veſte indutum, per caſtra armato in equo circumduci, oſtentarique iuſsiſſet.

De Gratiani

De Gratiani ſupplicio Cap. L X I X.

Quum Ioanna Regina Alphonſi regis repentinis armis circumuenta, obſeſſaque in arce Capuana, cohortante demum, deducenteque Sfortia Auerſam ſe recepiſſet: Gratianum Fauentinum cuſtodiæ arcis propoſuit, commendante eius virtutem ac fidem Sfortia. qui illum magnis beneficijs ac præfecturis ornatum ab humili militiæ loco ad primos honores extulerat. Is beneficiorum oblitus, vt militare decus auaritiæ ſimul atque perfidiæ ſcelere fœdaret, corrumpentibus eum multo auro Catalanis, ſe proditurum arcem pepigit. Verum a Sanctoparente interceptis literis, & detecta perfidia, non dubitauit Sfortia, quin ſeuerißimè in eum ageret, qui ſacramenti religionem, & priuatæ fidem amicitiæ nefaria proditione violaſſet. Atque ita eum apud Sciliceum Glanij amnis pontem Auerſana via præalta in arbore ſuſpenſum, agitandum vento, & volucribus carpendum reliquit.

De manſuetudine erga Brandolinum comitem Cap. L X X.

Nnon defuit in eo, qui in ſuos ſupra æquum ſeuerior habebatur, humanitatis & candoris eximij laus erga hoſtes, Brandolinum comitem, cuius manu Viterbienſi in prælio ſauciatus, & penè interfectus fuerat, expugnato Capitone oppido, captum, quum in eo tumultu inimicum pariter, ac hoſtem facile, & quidem procul ab inuidia tollere poſſet, adeo humaniter apud ſe habuit, vt ex conſcientia magnopere ſibi metuentem, effusè laudaret in conuiuio, atque omni penitus metu liberaret. In hoc etiam gloriatus, quòd in tanta fortunæ iniquitate, neque à gregario, vel ignauo milite, ſed à nobilißimo, atque fortißimo duce vulnus accepiſſet. Erat Brandolinus Braccianæ factioni vehementer addictus: ſimilemque animum Tibertus filius, aduerſus Sfortianos ſemper exercuit, ne à paterna diſciplina diſcederet: vnde illi demum fatale exitium. Franciſco enim Mediolani ad principatum tanta felicitate prouecto, quum Braccianas opes vndique fractas, deletasque conſpiceret, ſeſe turbido ingenio à vetere inuidia, odioque ad perfidiam vertit. Atque ita deprehenſus, & cuſtodiæ traditus, vt imminenti ſupplicio ſe eriperet, præacuto ferreæ lucernæ manubrio ſibi iuguli venam perfodit, & interijt.

De inuidia ex nece Tartaliæ parta Cap. L X X I.

Onerauit autem eum inuidia maxime ingenti, ſupplicium de Tartalia ſumptum: quanquam ille meritas conceptæ perfidiæ pœnas luiſſet, quod nequaquam ſyncera fide ad amicitiam affinitatemq; vocatum, circumueniſſe diceretur, occulta ſcilicet in id tempus, & mox detecta naturæ malignitate, vt ſublato bellicæ virtutis æmulo, eodemque fortißimo duce, veteres iniurias vindicaret. Sed id Martini Pontificis iuſſu factum fuiſſe ſcriptores fatentur: Ipſeq; in primis Campanus in hiſtorijs alioqui Sfortiæ infenſus paßim, & contrà Braccij gloriæ impudentißimè ſemper fauens, cuncta reticendo, aut eleuando verbis, quæ Sfortia conſilio, manuq; feliciter geßiſſet. Reducebat in regnũ Martinus Ludouicũ III. Andegauenſem, Sfortiæ ductu, vt Ioannam omnib,

impudicitiæ flagitijs coopertam expelleret. Illa verò Alphonſum ab Hiſpania adoptatum in filium euocarat:bellumque gerebatur aſperrimum Sfortia tanta belli molem ęgrè ſuſtinente, quum Braccius dux ea ętate clariſsimus, magnis pręmijs atque ſtipendijs conductus, Reginæ partibus adhæſiſſet. Sed ęquatæ demum ſunt vires Tartaliæ aduentu, quem ſuperiore anno ab amicitia Braccij diductum, Martinus cum mille & quingentis equitibus ad Sfortiam auxilio miſerat. Eo autem anno Tartaliam his artibus operam nauauit, vt contra naturam ingenij cunctatior, & ſegnior factus, Sfortiam vetere gloria ſpoliari, profligarique, quàm Braccium omnino vinci malle videretur. Ad Sarnum enim ſeparatim ſibi caſtra fecerat, collegæ præſtò nunquam adfuerat, ceſſarat ab excurſionibus, quibus Campani Neapolitanique ab Auerſa, vti Sfortia præceperat, facilè poſſe vexari, præmiſque acrius infeſta populatione viderentur. Auxerat & eam ſuſpicionem Braccius per eos dies inuſitato militiæ more, Sfortianos milites bello captos ad triremes Catalanorum relegare, Tartalianos verò benignè remittere ſolitus. Commeabant & frequentes nuncij, præconeſque à Tartalia ad Braccium, adeò vt iam nemo eſſet qui repetitam cum Braccio amicitiam, & ob id Tartaliam ex occaſione ad hoſtes tranſiturum non putaret. His ad Pontificem perſcriptis, venit ab vrbe Roma Colaus Squarcia Romanus iureconſultus, vt ex indicijs in reum iure ageret. Hic Tartaliā inopinato Sfortię aduentu oppreſſū captumq; quæſtioni ſubiecit: et de cōfeſſo, poſt tertiū diem Auerſano in foro capitale ſupplicīū ſumpſit.

De natura ingenij Cap. LXXII.

Ex diſciplina, totoque vitæ ordine, & ſucceſſum rerum manu, quàm conſilio potior cenſeri poteſt, quum incauta facilitate vel contumacia ſubagreſti, in ea conſilia plerunque adigeretur; vnde nullus pateret felix exitus, propter ſimulatas multorum voluntates, & neceſſe eſſet à fatali virtute, vel diuina opeſubſidia comparare. Maximas enim iniurias quum æquo animo ſæpius ferret, leuem demum contumeliam tolerare non poterat: ita vt iracundiam plerunque exerceret imparatus: cum mori præſtare diceret, quàm iniuriæ indignitate minimè commoueri. Vexauere itaque hominem occulto aſtu, & in maxima vitæ pericula coniecere Paulus Vrſinus, Alopus demum, & Sergianus: ſed dij immortales eius viri virtute ac innocentia adducti, ita ne quiſsimorum hominum inſidijs obuiam iere, vt vltrò eas demum iniurias vindicaſſe viderentur. Nunquam transfugit, nunquam diſceſsit ab officio niſi magnis de cauſis: ita vt nunquam improuisò factus hoſtis arma conuerteret, niſi renuntiata prius amicitia, remiſsisq; vexillis: vt eo facto diſſenſionis cauſam in alterum reijceret, & ſe ad tuendam dignitatem bellum nequaquam inſidijs & dolis, ſed vera virtute geſturum teſtaretur.

De diſciplina domeſtica & militari Cap. LXXIII.

Quum ad multa conniuendum eſſe cenſeret, nec exactiſsimus delictorum vltor eſſe vellet, ita inſtitutum domi erat, vt contemptores diuûm, ac hominū, limine penitus arcerentur: fures nocturnos, & interdiu expoſita ioci modo carptim inuolātes, maneret in pœna, nemo impunè ſpecularetur. Abhorrebat

rebat verò plurimũ ab inſanis & morionib., qui atra bile laborarent, quòd an cipiti ioco riſum pariter & luctũ mouere poſſent: Suo ſcilicet periculo admo nitus, quòd ad Collem Senenſis agri oppidum inſanus quidam, dum ioco mi litari intemperanter laceſſeretur, & ob id irritantem ſaxo petere vellet, ipſi Sfortiæ tegumentum capitis ſummo cum vitæ diſcrimine decuſsiſſet. Omni autem vitæ tempore in caſtris aleam peroſus, vti Duci pariter ac militi maxi mè peſtilẽtem, ita ocij tempora tranſigebat, vt in vſum militiæ ad paleſtram cunctos ordines exerceret. Tum enim mos erat multa arte luctari, ingen tis ponderis ſaxum iactare, ferreum vectem iaculari, teretem palum in ter ga conuerſis manibus euibrare, ſaltuque & curſu plurimum contendere. Quibus in ludis ipſe multum lacertoſus & induſtrius facilè validiſsimum quenque ſuperabat. Pluuijs nocturniſque temporibus, quod nequaquam Latinas literas attigiſſet, vernaculis conſcriptæ verſibus Heroum, & Galliæ procerum hiſtoriæ pariter & fabulæ legebantur: vnde illi exempla peterent, qui ſe duce virtutis famam clariſsimis factis extendere decreuiſſent.

De cultu eius & conuictu Cap. LXXIIII.

Erat in cultu veſtituque moderatus potius quàm elegans, vel ſumptuoſus. Oderat veſtis munditias: ſagulorum autem, & armorum nitorem ita exige bat, vt maculam & eruginem contumelia, & nonnunquam verbere vindica ret. Equiti ex hybernis eruginoſa geſtanti arma, in conſpectu hoſtium ſeue rè imperauit, vt adaperta caſside in aciem prodiret: ſcilicet, vt cum periculo noſceretur, ſi parum gnauiter dimicaſſet. Cæterùm in pompa & cum luſtra rentur exercitus ſaga ſerica, argento, atque auro bracteata conſpiciebantur: auratæ item & egregiè perpictæ Bardæ, quibus equi Perſico more tegeban tur. Is verò eques ſibilo notabatur, qui decoras in caſside criſtas nequaquam oſtentaſſet. Menſarum verò honos non in delicatis, & exquiſitis dapibus, ſed hilari ſimplicitate perenni copia, comitateq; et frequẽtia conuiuarũ cẽſebatur.

De pietate eius erga ſuperos Cap. LXXV.

Deum optimum, Diuoſque omnes ſyncerè potius, quàm religioſè coluit, vtpote qui à rationibus bellicis procul eſſe exiſtimaret, ineptis cæremonijs, & ſimulatis precationibus Deos fatigare, quum neceſſe foret bella gerenti cuncta rapinis, cædibus, ac incendijs permiſcere: neque vel infanda ſcelera poſſe puniri, corrupta iam militari diſciplina. Qua in re ducem belli, præfe ctumque à ſeueritate vrbani prætoris plurimum differre oporteret. Sed palam earum rerum agnoſcebat culpam, & veniam ſecretò præcabatur: quo tidiana ſacra audire, aut ſi inſtante negocio impediretur, poſtridie ea repete re, & quotannis pio pœnitentique animo expiare ſeſe, maximeque ſacramen ti hoſtiam ritè ſuſcipere ſolitus. Id verò demum probi, & verecundi du cis eſſe prædicabat, honeſtiorem belli cauſam ſequi, inuiolata templa præ ſtare, in captiuis pudicitiam tueri: nunquam abuti ſanguine militum, aut hoſtium cæde lætari.

De pietate erga patriam Cap. *L X X V I.*

Edidit & inſigne pietatis exemplum erga patriam Cotignolam: quum for tuito incendio abſumptam, priuata liberalitate inſtaurandam ſuſcepiſſet, ſingulos ciues cohortando, vt ędificare luculentius vellent: quando ipſe lateres, materiam, calcem, ſe gratuitò collaturum profiteretur. Factumq; ſubinde eſt, vt celeriter reſtitutis, adornatisq; domibus, & directis regionũ vijs, priuatim, & publicè magnificẽtiſsimo principi gratiæ ingentes agerentur, quòd oppor tuna liberalitate, & priuatæ commoditati, & elegantiæ publicæ conſuluiſſet.

De pietate erga propinquos Cap. *L X X V I I.*

Pietatem quoque cum incredibili charitate erga propinquos, & rariſsimo quidem exemplo oſtendit. Bartholum etenim, & Franciſcum fratres, euaſtan te Peruſinum agrum lue peſtifera, apud Martianum exitiali correptos morbo, adeo conſtanter inuiſit, vt vel deprecantibus amicis ab his diuelli nequiuerit: quin deſertis & morientibus venas tangeret, fomentaq; præberet. Quibus demum celeriter expirantibus, ſepulchrum extruxit, addiditque aram, & ſacerdotes, qui certis diebus inter ſacra eorum manibus parentarent. Pari quo que officio, amoreq; Boſium patruelem complexus, ad Spoletum ex caſtrenſi per hiemem fatigatione neruis conuulſum diligentiſsimè fouit, elatumque in ſigni pompa fratrum ſepulchro intulit.

De præceptis Franciſco filio datis Cap. *L X X V I I I.*

Sub hac diſciplina educatum Franciſcum filium, cum ab ſe Sfortia in Bru tios ad dotaliũ vrbium pręfecturã dimitteret, ei attribuit eximiæ virtutis du ces, & milites qui bello, paceque ætatem eius regerent: diu iuuenem cohor tatus, vt pietatem, & iuſtitiam coleret: nobilique animi decreto exiſtimaret, virtute potius quàm malis artibus ad opes, & gloriam contendendum. Illud etiam grauiſsimis præceptis adiecit, vt etiam atque etiam caueret, ne amici, aut imperio ſubiecti vxorem vnquam impudicis oculis intueretur. Neminem vulnere, aut duro verbere puniret, aut ſi id caſu, aut ira præcipiti accidiſſet, extemplò lenitum, donatumque digno munere longius ablegaret. Poſtremò nunquam indomiti oris equum aſcenderet: nunquam eo vteretur, qui ab vngula molliore facilè ſoleam excutere conſueſſet: quòd ſe ab equo alioqui longè optimo, ſed in frænum contumaci, cui Draconi ob id nomen erat, cum ſuborto ex inſidijs Bracciano hoſte, irrita habenarum con tentione abreptum ſe, & in Auerſæ foſſam præcipitatum memoraret. In Vmbris autem tumultuaria in pugna, quum ex equo, cui à colore auis, Picæ nomen erat, depugnaret, eo inter colluctationes omnibus ſoleis diſcalciato vix ipſe pedibus eo relicto è manibus hoſtium effugiſſet. Quibus præceptis maximè vſus Franciſcus, quòd nemini ferè contigerat, omnibus conſilijs felix, & prælijs victor euaſit, vt ſpem de præclara indole patris iudicio conceptam, fataque & vota hominum impleret.

De prudentia

De prudentia ex alienis iudicijs quæſita. Cap. LXXIX.

Eum verò prudentiæ,iudicijque militaris tenorem vſque ad vitæ exitum conſtantiſsimè tenuit,vt non temerè quicquam in rei bellicæ negocio decerneret, niſi accito vel infimo quoque centurione & milite veterano, vt exquiſitis ſeparatim omnium ſententijs,quod patrandum foret, multorum iudicio probaretur. Sed id tanta diſsimulatione expetebat, vt ſemper alienis exordijs,& fabulis animi propoſitum celaret,atque aptè demum ad id quod vellet inſtituto nouo ſermone deferebatur: quoniam eo pacto nunquã prolato interiore animi decreto, autoritatem ſuam egregiè retineret: nec ob id perſuaſione prudentiæ animi minorum ducum inflarentur: quando ij alia ſemper de cauſa vocatos,& fortuito demum ſermone in grauiorem conſultationem incidiſſe humanitate ducis facilè exiſtimarent. Verùm illos confecto negocio iucundè potius quàm grauiter in corona laudabat,qui feliciter in diſputatione diuinaſſent: id quidem iucundiore gratia, quòd liberaliter,& nullo faſtu gloriam communicare videretur.

De candore ingenij & memoria eius Cap. LXXX.

Ingenio enim natura fuit candido,adapertoque potius quàm latebroſo & callido. Vnde quum dolis,occultiſque aulæ artibus parum valeret,facilè in inſidias præceps daretur: ſed ſtatim inde alleuatus fatali quadam virtute reſurgeret.Stata autem ętate,propter occultas hominum voluntates, atque ora fictitia: itemque ad eludendos ſpeculatores cohibere linguam,iram frænare,ac opportunè,apteque varia perſona vti didicerat. Ita tamen,vt ſi quid ſimulatius faceret,aut diceret, à familiaribus, atque domeſticis facilè noſceretur. Natura ſiquidem eos oderat qui animo ancipiti eſſent, multoſque receſſus,& varios anfractus haberent, diſſentiente præſertim fronte, in qua præclarè apud generoſos ac probos, & fides,& pudor habitarent. In eo etiam ſupraque credi par eſt,admirabilis rerum,ac nominum memoria uiguit,tanta felicitate, vt quum nullis commentarijs inniteretur, non modò militum ſuorum,verùm & equorum nomina à multis annis repeteret.Nec in perſoluendo ſtipendio vlla in re vnquam falleretur.

De ſtudio literarum Hetruſcarum Cap. LXXXI.

Literas Latinas nequaquam attigerat,ſed admirabatur,ſecutus Hetruſcas, atque vernaculas,quæ ex vſu militari commodiores viderentur.His neceſsitate quadam totum id ocium,quod ex negocio ſupereſſet, vehementer addixerat, vt hiſtorias calleret: quas è Græcis Latiniſque ſcriptoribus traductas lectitare erat ſolitus, inuitatis liberalitate ad id munus ſuſcipiendum literatis,in queis fuit Porcellij Poetæ pater,ob tralatos Cæſarem,& Saluſtium,honeſta domo cum hortis donatus.Quòd autem literas neſciret,perurbanè ſeſe excuſabat:quandoquidem vna atque eadem manu librum ſimul, & gladium tenere minimè didiciſſet. Neque etiam ſua manu epiſtolas, niſi tumultuarijs ridendiſq; literis vnquam perſcripſit:adeo, vt ipſo dictante ab amanuenſibus exaratas,quodam ſymbolo potius,quàm deſcripto nomine ſubnotaret,

& mitteret. Vſus eſt in literario, ſcriptorioque munere Theologis cucullatis: Quo genere hominum ad longe, lateque ſpeculandum, nihil aptius, atque ſecurius aſſerebat: quandoquidem prætextu religionis omnibus rerum diuinarum, ac humanarum negocijs libera vbique, & ſemper impunita ſimulatione miſcerentur.

De generoſitate animi erga inimicos Cap. L X X X I I.

Ladiſlao rege magnis viribus Tudertum oppugnante, quum Braccius repentina & graui eruptione Paulum Vrſinum veterem inimicum ſuum adortus, ita copias eius cæcidiſſet, vt ſtatione, & totis deniq; caſtris ipſo duce pulſo, & fugiente pellerentur, non dubitauit Sfortia, quin circumuento & pene capto opem ferre maturaret, cum ſibi in ſua caſtrorum parte deſignatum locum tueri, ac inimici cladem ocioſe ſpectare, optimo militiæ iure licuiſſet. Deſcendit enim ab accliui loco inſtructis turmis atque cohortibus tardauitque impetum inſequentis atque victoris hoſtis: adeo vt longo ac acerrimo certamine edito, Bracciani intra portam compulſi, non mediocri accepta clade, terga dare cogerentur, vociferante, atque irridente Braccio, quod Sfortia communem inimicum, quem interficere deberet, clementiæ, & ſtultæ lenitatis nomine conſeruaſſet. At Paulo inter metum, & pudorem Sfortiæ gratias agenti, ille alta voce, vt omnes exaudirent, reſpondit: Non eſt, Paule, quod parem referre gratiam cogites, quoniam hodie cum ſignis & copijs meo inſigni beneficio ſis conſeruatus: quando id, quod ſtrenue & per opportune factum videtur, id totum Regiæ & publicæ omnium dignitati ſit datum: ne ſcilicet in oculis regis ac meis inexpiabile dedecus admitteretur. Tu vero nihilo ſecius inſectari, & perſequi venenatis etiam telis meipſum perges: Ego certe immeritas acceptas abs te iniurias probe, & ſtrenue vlciſcar, quum te mihi fortuna, quæ nunc ſocium facit, aliquando hoſtem obtulerit. Id factum, dictumque Ladiſlaus magnopere commendauit, Sfortiæq; dono dedit equum phaleratum, atque item laciniam ex purpura, auroque inſignem, argenteis ſquamoſam bracteis, qua ille vti in prælijs ſoleret, vt palam in Sfortia raræ virtutis ſimul, & clementiæ decus teſtaretur.

De fortitudine eius in dolore tolerando Cap. L X X X I I I.

Miram quoque animi fortitudinem, & patientiam in tolerando omni dolore in aduerſis ſemper oſtendit. Neque enim frangi, aut demitti animo, vel loue lachrymarum veſtigio fœdari, virile putabat: vt tum accidit, quum vno ſimul tempore multarum concurſu calamitatum pene obrutus, nulla omnino vel ſubtriſtis, vel perturbati animi ſigna prætuliſſet. Ipſo enim in edito colle ſupra Campanam portam Romano opere vallatis caſtris Neapolim circumſidente atque oppugnante, priuſquam Ludouicus III claſſe in eam orã adueheretur, Franciſcus filius grauiore veruto maioris ſcorpionis per duplicem ferreum thoracem penetrante lethaliter vulneratus, ac item Foſchinus ex ſorore nepos ſimili telo ictus pene deſperata ope iacebant. Ipſe quoque Leonatus gener, tantæ indolis dux ex prouocatione ad oſtentandam equeſtris

ſtris diſciplinę peritiã virtutemq́; cum Caraffello Caraffa nobiliſsimo equite, nulla intercedente ſimultate congreſſus, recepta per caſsidem haſtæ cuſpide, lugente toto exercitu ceciderat. Quem mœrorem mirum in modum adauxit funeſtus ex Brutijs nuncius, qui Polyxenam nurum, ac item eius filiolam ex Franciſco neptem, veneficijs amitæ acerbiſsima morte ſublatas attulerant. Suborta & tum Sergiani arte, doloq́ue exitialis fama totis diſſeminata caſtris inſolitum pauorem, & magnam conſternationem inuexerat. Ferebatur enim Ludouicus intermiſſo ad Maſsiliam nauali apparatu aduentum ſuum atque eius conflati belli maritimam expeditionem ad prima veris ſigna diſtuliſſe: ita vt milites iam planè deſperatis auxilijs, & aduentante Alfonſo, quanam belli arte incœpto obſiſtere, ſeq́ue incolumi exercitu in pacata loca recipere poſſent, inſigni concepta formidine cogitarent. Sed his tantis priuati luctus, & publici mœroris incommodis conflictatus ea magnitudine animi ac patientia compreſsit dolorem, vt neque in tabernaculum ſe abderet, neque vllo vel tacito gemitu, vel exili ſuſpirio æquabile illud frontis decus immutaret. Eo enim oculorum vigore, eoq́ue eloquentiæ ſpiritu militum animos erigere, ſuſtentareq́ue exiſtimationem erat ſolitus, vt tum maximè, quum à fortuna victus eſſet, eum proculdubio viciſſe crederes.

De vrbanitate eius *Cap.* L X X X I I I I.

Non caruit vrbanitate in dictis: plerunque ſalſus, & aptè, ſciteq́ue remordens, ſi quis prouocando laceſſeret. Vt tum accidit, quum à Sergiano magno Seneſcalcho ad exprobrandam generis nouitatem ligonis fabula obiectaretur. In hoc, inquit Sfortia, vti video, ſtirpis origine pares ſumus, quum Adamus mortalium primus terram & ipſe foderit. Sed ego certè quod iure diffiteri non potes, illo meo ligone multo nobilior euaſi, quàm tu tuo pene, & pẽna. Quo ſcommate lepidè admodũ hominẽ transfixit: quum in eo tanta cũ inuidia dignitatem ſtupro quæſitam, & patrem eius ad Prætoris tribunal, ignobilem ſcribam, adulteratoq́ue teſtamento, falſi damnatum ſcitiſsimè notaſſet.

De facetè dicto *Cap.* L X X X V.

Quum transfuga Nolanus eques ingenio infami, vt ſibi gratiã cum Sfortia compararet, Tartaliam omnibus maledictis in conuinio Sfortiæ famam laceraſſe detuliſſet: de eaque re vt fides ſibi haberetur iureiurando ſæpius affirmaret: Non opus eſt, inquit, ſodes, vt multum in perſuadendo mecum labores, quum Tartalia nunquam verbum de quoquam ſit elocutus, quin maledixerit: & tum multo quidem atrocius, atque liberius, quum locum ad id maximè opportunum nactus, vt dicis, totum maledicentiæ impetum effudiſſe credendum ſit. Peracutè delatorem auertens ſimul, & ſua vitia Tartaliæ obiectans, titubantiam ſcilicet oris, vnde cognomen acceperat, & temulentiam, quum eſſet omnium, & quidẽ natura potius quàm ætate, bibaciſsimus.

De falſiſsimo dicterio *Cap.* L X X X V I.

Quum inſidijs armisq́ue Pauli Vrſini exterritus exceſsiſſet vrbe Roma, &

in Algido caſtra poſuiſſet, ad eum à Pontifice Cardinalis Sancti Angeli Legatus venit, vt fidem interponeret, confirmaretque hominem, in Vrbemque reduceret. Inter multos autem ſermones Cardinalis quum dixiſſet, an Sfortia Vrſum timebis, quum ſis ſub Columna tutiſsimus? Extemplò reſpondit: An non tibi Pater, omnino inſanus videbor, ſi dum fruſtra à ſurdo marmore opem imploro, bellua ingens, dente ac vnguibus ferox, ac humano ſæpe greſſu incedens, mihi minimè ſit formidanda? Non illepidè remota, & parum expedita Columniorum auxilia deſignans, & Pauli Vrſini ingenium, præſentesque vires aptiſsimè depingens.

De ſtatura corporis eius Cap. L X X X V I I.

Statura fuit corporis erecta excelſaque ſupra mediocrem, macro habitu potius, quàm ſucceſo, prævalidis artubus a firmiſsimo quodam neruorum nexu: ſed cruribus ad ſuram maximè toroſis, & parum teretibus: Manu autem ampla, & prælonga, digitorumque compage adeo firma, vt diſtractam in diuerſum vtraque manu ſoleam ferream facilè diſrumperet, & prælongam equeſtrem haſtam à calce ſublatam attolleret. Inerat autem lato pectori, patulisque humeris militare decus: adeoque reſtricto, & decenter caſtigato fuit ventre, vt anguſtiſſimè cingeretur: quandoquidem in medio ad zonam duobus primis ab vtraque manu expanſis, lunatisque digitis facilè comprehendi, atque præcingi poſſet. Erat facie ſubagreſti, parumque hilari, vti à plumbeo quodam pallore ſubfuſca, quũ & oculi colore cæſij minaci ſpecie intra cauos orbes multum recederent, et ſupercilia maximè piloſa prominere viderentur. Sed naſus à medio elatus, nec aduncus tamen: labra decentia, & candidiſsimi dentes, illud os probum effingebant. Tonſo autẽ capillo, & deraſa barba ſemper inceſsit: quod ita concluſa caſside vtentibus expediret. Coccineo capitis tegumẽto ſemper inſignis, quod duobus gradibus in præaltam, ſtriatamq; pyramidem exurgebat. Tanta autem ſpecie ad exprimendũ militare decus in hoc homine diſsimilium rerũ partes ratione atq; ordine reſpondebant, vt à rudibus, ruſticaniſque, qui eum nunquam vidiſſent, pari inter multos cultu, & ſæpe ſine comitatu vti omnium princeps ac imperator noſceretur.

De agilitate membrorum eius Cap. L X X X V I I I.

Ea erat agilitate, vt nullo adiutante, ac impellente quum ſiniſtrum pedem hemicyclo ferreo, quem ſtapedem vocant, induiſſet, vel omnibus contectus armis, & galeatus in ephippij ſellam eleganter inſiliret, progredereturque ſæpe ad multa paſſuum millia cataphractus duratis ſcilicet membris ad omnes vel iniqui laboris exercitationes, frigusque præſertim. Neque enim in tota vita peregrinis pellibus eſt vſus, quibus aduerſus algoris iniuriam veſtes fulcirentur. Torquebatur autẽ facilè ſiti, quum in magnis æſtatis feruoribus equitare pugnareque opporteret, adeo vt ſe armatum, ſiti potius quàm ferro conſici diceret: atq; id mortis genus maximè vereretur. Qua de cauſa armigerum puerum inſtituerat, qui lagenas aquæ, viniqúe & alia ex ſaccaro ſitis ſubſidia valido equo præferret, nec à ſe vnquam vel in extremis pugnæ periculis diuelleretur. Cæterùm adeo robuſta ac indomita corporis temperatura ſemper

fuit,

fuit, vt facilè morborum initia excitatione diſcuteret, & ſi quæ febres incidiſſent, eas incredibili patientia adciendum ſudorem lodice coopertus, & inedia præſertim, repudiatis pharmacis feliciſsimè ſuperaret.

De infelicitate mortis eius Caput. LXXXIX.

Anno demum ętatis quinquageſimo quinto, quum iam in eo virtutes omnes, quæ ſummum ducem decerent penè perfectam maturitatem cepiſſe viderentur, fortuna inſolens & victoriarum & vitæ curſum pariter abrupit. Braccio enim fatali pertinacia Aquilam vrbem obſidente, & Alphonſo demum Rege, qui opem afflictis rebus ſuis ab eo fruſtra poſtularat, in Hiſpaniã reuerſo Sfortia maximorum in Italia principum imperator effectus, ex Apulia mouit, vt Martini Pontificis, reginæque & Philippi Vicecomitis auſpicijs Aquilam obſidione liberaret, atq; inde demum ſpe gerendarũ ingentium rerum in Hetruriam proficiſceretur. Erant in eius exercitu ſeptem millia equitum, & valida peditum manus. Itaque Anxano vrbe, & Buccianico, Millionicoque deiectis Braccij præſidijs, Orthonam peruenit. Ibi duodecim diebus ad quietem militi conceſsis, cum inſigni religione Natale Dei Chriſti celebraſſet, ad Aternum amnem eſt profectus: Is hodie à Piſcario oppido nomen habet. Peruenerat in Maruccinos Braccius dimidia parte exercitus ad obſidendam Aquilam relicta, vt Sfortiam tranſitu prohiberet. Defixis enim in ripa frequentibus, & pręacutis arborum ramis, hisque deligato magnis funibus nauigio, impoſitaque ſagittariorum manu certioris vadi locum tuebatur. Præſidio quoque duarum cohortium, & quadringentorum equitum lapidei pontis propugnacula ad oppidum Piſcariam firmata erant. In ea tranſitus difficultate, Sfortia in dextram ad oſtij fauces, quibus in mare vadoſum amnis effunditur, ſigna deflecti iubet. Ibi vado pertentato, Michaletus, Sanctoparens, & Franciſcus Sfortiæ filius armati, galeatique cum ſexcentis equitibus amnem tranarunt, ſubſequente mox Sfortia. Franciſcus cum Braccianis, qui è Piſcaria ad prohibendos ripa hoſtes aduolarant, proſperè conflixit, ita vt multis cæſis, captisque reliquos intra oppidi portam compelleret. Eo ſpectaculo nihil Sfortiæ animo, atque oculis iucundius fuit. Ex admiratione etenim virtutis in filio incredibilem ceperat voluptatem, quòd ſummam ſpem ex matura indole antea conceptam, feliciter adimplere videretur. Interea perflante Coro, allidentisque maris aduerſis fluctibus, intumeſcere flumen cœpit: adeò vt cunctantium dubitantiúmque equitum turmæ in aduerſa ripa viſerentur, neq; vlla ſignificatione adduci poterant, vt præaltum amnem intrarent. Tum verò Sfortia, vrgente fato, in amnem rurſus equum adegit, vt exemplo timentes inuitaret. Ibi dum armigero puero periclitanti, protenſa dextra, opem ferret, cœnoſo ſubſidente vado eius equus quanquam inſignis, poſterioribus cruribus defecit: atque ita grauantibus armis eſt ſubmerſus. Bis ſuſtuliſſe fertur armatam dextram neque tamen quiſquam opem tulit, quum hora fatalis aduenitſſet.

De Braccij iudicio, & laude erga defunctum, & cæde ipſius Cap. L X X X X.

Ferunt Braccium, qui è Theate ad primum tranſeuntis hoſtis nuncium maturа profectione, præmiſſiſque impedimentis iter ſuſceperat, vt magnis itineribus antecedens, Aquilam contenderet, alio atque alio renunciante Sfortiæ interitum, nulla omnino conceptæ lætitiæ ſigna prætuliſſe, ſed contracta fronte, defixiſque oculis, fortiſsimi viri caſum humaniter indoluiſſe: adeo vt defunctum, poſtquam inuidia deceſſerat, tum primùm exquiſitis, veriſsimiſque laudibus proſequeretur. Neque enim vel tanto præſentis belli periculo liberatus, alacriorem vultum militibus oſtendit, vtpote qui fatalis arcani conſcius ab Aſtrologis didicerat, Sforciam violẽta correptum morte, anteceſſurum quidem, ſed paulò pòſt & ipſum, pari veluti ſorte eandem exitus fortunam ſubiturum. Erat Braccius Sfortia natu maior octo menſibus tantùm, & nouem diebus, ita, vt tum Mathematicorum diſciplinæ ex vtriuſque inſignis viri caſu magna fides adſtrueretur. Vix enim quintum ſuperuixit menſem, quum ad Aquilam per tredecim menſes fruſtra oppugnatam, obſeſſamque memorabili tandem prælio, Sforțiani militis gladio ſuperatus, ac interfectus, & ſyderum, & multorum vatum fidem impleuiſſet.

De prodigijs quæ mortem eius ſignificarunt Cap. L X X X X I.

Pridie quàm ab Orthona diſcederet, cum ſacris de more confectis ab omnibus ordinibus ſalutaretur, in corona præfectorum omnium ſomnium enarrauit, quod ei ſub auroram altè quieſcenti contigerat. Somniaſſe enim ſe profunda aquarum mole oppreſſum in extremo vitæ periculo verſari, proſpexiſſeque virum gigantea ſpecie Diuo Chriſtophoro perſimilem, à quo vel magna, ac iterata voce fruſtra opem imploraſſet. Quo infauſto omine, adeo exterriti ſunt Franciſcus filius, Michaletus, Sanctoparens, Acactabriga, Manuſque Bariles, qui poſtea eius rei fidem, & latè famam fecerunt, vt deprecantes inſtitutum iter, enixeque orantes, tridui quietem impetrare nequiuerint: quum ille propoſiti ſui tenax, ſpem omnem præuertendi hoſtis, parandæque victoriæ in vna celeritate poſitam docuiſſet. Signiferorum quoque Princeps, qui quadratum vexillum ſupremi militaris imperij deferebat, egreſſus Orthonæ porta concidente equo adeò vehementer vexillum ſolo affixit, vt fœdatis cœno inſignibus haſta frangeretur. Sed nec id eum in fata ſtrenuè vadentem retardauit. Quandoquidem ad vitæ exitum ſemper improuidi mortales, tum maximè oſtenta contemnant, quum fata vrgent, diramque illam, ac omni prouidentia maiorem Neceſsitatem incautis pariter, ac reluctantibus imponunt.

FINIS.

EX HOC INDICE PROFItetur author per quos profecerit.

Ex Blondi Decadibus. Pogio, qui Florentini populi res geſtas Hetruſco ſermone conſcripſit. Hiſtorijs Pij Secundi Pontificis, Pontano, Iacobo Braccellio, qui Alfonſi Regis Bellum Latinè conſcripſit. Leodriſio Cribello, qui Sfortiæ & Franciſci filij hiſtoriam Latinè ſcripſit: Donato Boſſio, M. Antonio Sabellico, Pandulpho Collenuccio, qui Neapolitanorum Regum hiſtoriam Hetruſcè ſcripſit. Leonardo Aretino, qui varias Latinè hiſtorias ſcripſit. Campano Epiſcopo Aprutino, qui de rebus geſtis Braccij Latinè ſcripſit. Auguſtino Iuſtiniano Nebienſi Epiſcopo, qui Genuenſium hiſtorias ſcripſit. Baptiſta Campo fregoſio, qui exempla Latinè ſcripſit. Annotationibus Benedicti Nurſini Medici, Georgio Merula, qui Vicecomitum hiſtoriam, & Sfortianorum initia conſcripſit. Renato Seranallino Piſano, qui patriam hiſtoriam Hetruſcè ſcripſit. Ioanne Simoneta, qui Franciſci Sfortiæ hiſtoriam Latinè ſcripſit. Bernardo Corio, qui ingentem hiſtoriarum codicem vernaculè ſcripſit. Palmerio, qui Annales ſcripſit. Eremitano Bergomate, qui Chronicorum ſupplementum addidit. Candido Viglebanenſe, qui ad Philippi Vicecomitis vitam commentarios addidit. Antonij Panhormitæ Rapſodijs. Diurnalibus Minuti Tabellionis, Collectaneis Bellucij Tritij, Annalibus multarum ciuitatum, Archiuis Romanis, Martini præſertim temporibus, Fide veteranorum militum Sfortianæ domus, Fama tradita per manus, apud Neapolitanos præſertim ciues, Platina de vitis Pontificum.

PAVLVS IOVIVS NOVOCOMENSIS, EPICOPVS NVCERINVS, HIPPOLYTO

Ateſtino Cardinali ampliſsimo.

S. P. D.

ALFONSI Patris tui vitam multis variæ Fortunę exemplis vtilitatem cum voluptate legentibus adlaturã nuper abſolui. Huic operi tum maximè incumbebam, quum tu in tanto comitiorum ęſtu, agitatis & feſsis publicis rebus tráquillitatẽ afferres, creato Iulio Pontifice, quem nemo niſi optimus, & de Reipublicæ ſalute ſolicitus exoptabat, & quẽ nec inimici, aut ſummę authoritatis, & gratię candidati, renunciatum eſſe magnopere quererentur. Satis feciſti itaque officio admirabili patientia, quum labanti Vrbis & Senatus dignitati opportunè inſigni tuo ſuffragio atque induſtria ſuccurriſti, vt Henrico regi omnia ęqua poſtulanti (cui plurimũ te debere profiteris) & Cęſari Chriſtianæ pacis ſtudioſo gratiſsimũ, ideóque à virtute tua expectatum munus exolueris. Ego verò mi Mœcenas, ita rerum fidei ſemper innixus, tuis meisq; votis ſatisfeciſſe videor, vt id totum à te iampridem efflagitatum quod perſcripſi, nõ aliunde quàm ab hiſtoriæ veritate laudem quęrat, cuius nos ſpectatos teſtes fuiſſe profitemur, tanquam Alfonſo (vti planè ſcis) familiaritate maximè cõiuncti. Eloquentiæ autem accuratius elaboratæ ſplendida ornamenta Alfonſi virtute digniſsima aliqui fortaſſe requirent occupati legendis Romanię facundię floribus. Nos autẽ hęc mediocriter aſſecuti, ſatis ſupérque habebimus, ſi cuncta ſuo narrata ordine, iuſtis ampliſsimi viri laudibus reſpondeant, & tibi vni officiosè & alacriter editus, atque dicatus hic ingenuus labor omnino placuerit. Vale. Ex muſęo noſtro ad Larium, Nonis Maijs. M. D. L.

PAVLI IOVII
Iunioris.

Lux erat & cœlo ſpargebat clara ſereno
Nimbis fugatis lumina
Phœbus, & innocuo ſpirabant flamine venti
Nullo frementes æquore,
Quum ſic AVSONIA *exorſa eſt ſua fata recenſens,*
Mirentur illa vt poſteri.
Heroes vos ô indigenæ, mea pignora, quorum
Iuſsis libenter pareo,
Audite, & placide, precor, hæc admittite menti
Quæ læta vobis profero.
Nondum ſpes Italas penitus delere benigna
Parant Deorum numina,
Quum noſtris largo donarint munere terris
Ferrarienſem Principem,
Quo nec Sol, curru qua circuit æthera, rebus
Præſtantiorem bellicis,
Nec mitis Fortuna cadens, aut aſpera regno
Prudentiorem viderit.
Non equidem, non me miſeram, victamq́ue fatebar
Vno hoc mihi ſuperſtite,
Huius enim fecere manus, ne funditus omnis
Noſtra interiret gloria.
Imo ego ni in meme bellum, & maleſana furorem
Exercuiſſem ciuicum,
Vidiſſem iuſsis iterum parere Latinis
Orbis Britannos vltimos
Illius auſpicio, Scythiæq́ue interrita monſtrum
Formidoloſum ſpernerem.
Quare perpetuo ALFONSVM *mea pignora cantu*
Ad aſtra mecum tollite.
Vultis ne? an quoque vos fraterni inceſsit honoris
Liuor ſilentes tam diu?
Hæc ait, & nato ſpolijs ſublime trophæum
Seruata mater erigens
Hiſtoriam parat, & titulos, & marmora, & æra
Diuumq́ue templis dedicat.
Scilicet vt gelidis ardorem mentibus addens
Priſca Italorum robora
Excitet ad laudem veræ virtutis, vt inde
Iucunda tollant præmia.

VITA ALFONSI
ATESTINI FERRARIAE DVCIS, A PAVLO
Iouio conſcripta.

* * *

ATESTINORVM Ferrariæ principum familiam ab Ateſte a nti quiſsimo Venetiæ oppido nomen accepiſſe conſtat: ideoq; om nium quæ in Italia certum & diuturnum principatũ tenuer unt vetuſtiſsima exiſtimatur. Ex progenie ſiquidem Troiani Ante noris, qui Patauium atque Ateſte condiderit, fuiſſe prodi- tur: quanquam alij ex Germania, & nonnulli etiam è Gallia oriundam ma- lint. Nobis certè liquet cùm vetuſtate, tum Fortuna nunquam interruptæ

ſucceßionis, cæteras omnes in Italia ſuperare. Nam paßim illuſtrium familiarum decus aut interijſſe, aut amiſſo principatu defeciſſe videmus. Montisferrati enim familia imperatorij ſanguinis a ſtirpe interijt, quæ omnium nobiliſsima cenſebatur. Turriani bello pulſi, & Vicecomites demum Philippo mortuo Mediolani principatum amiſerunt. Scaligeros & Carrarienſes obliuio deleuit. Aragoniorum regnum Neapoli ad pronepotes non peruenit. Sfortiani paucis annis ad vnum fato functi externis Regnum reliquerunt. Gonzagæ Mantuani Paßarino interfecto vix ducentos Imperij ſui annos enumerant. Sanſeuerini qui in Brutijs & Picentibus latè dominantur, ſpe prolis propè deſtituti, nequaquam altius quàm à Guiſcardo Tancredo nobilitatem ſuam repetunt. Malateſtarum ſoboles amiſſo principatu à virtute amplitudineque maiorum degenerauit. Maleſpinæ antiquitùs clari, diuiſa & valde extenuata ſtirpe, infirmis opibus antiquum decus ægerrimè tuentur. Liberarum verò ciuitatum familiæ, in prinusque Romani ſanguinis, nequaquam à principatu atque opibus, ſed à maiorum ſuorum virtute nobilitatis famam quærunt. Itaque vni omnium Aceſtini qui Eſtenſes imperitè vocantur (vt liquidò conſtat) perpetua atque incorrupta ſtirpis ſerie, quod ſummæ felicitatis fuit incolumen principatum, verùm mutato dignitatis titulo, ad hanc vſque ætatem protulerunt: quum Marchiones aliquandiu, & demum Cæſaris atque Pontificis authoritate Ferrariæ Duces appellati ſint. Cæterùm hic Alfonſus, cuius in Muſæo noſtro depicta ſpectatur effigies, quintuſdecimus Ferrarienſium Principum, Ducum verò tertius fuit. Sed quum in prealto ſtemmate multi honeſta laude illuſtres regnarint, mihi longè clariſsimi fuiſſe exiſtimantur duo ACTII, ſuperior quidem inclytæ Mathildis coniugio nobilitatus, quæ Henrico ſecundo Cæſare auunculo clara, & ſtudio pietatis, & eximia liberalitate erga Romanos Pontifices æternam nominis famam promeruit: alter verò Ferrarienſium Principum primus rebus bellicis apprimè celebratus, qui Actiolinum à Romano execrabilem tyrannum, hoſtemque Pontificij nominis perpetuum, cæſo eius exercitu fugientem manu cepit. Et ſecundum eos (quanquam diuerſa laude) multorum annorum interuallò BORSIVS, qui ab illuſtri ingeniò præſtantiſsimiſque moribus publico præconio Pacificatoris nomē tulit, & Patrię decus appellatus eſt: quo titulo monetam auream Ferrariæ ſignatam videmus. Fuit is vir humanitate naturæ ſine fuco & fallacijs, grauitate conſilij, ſplendore hoſpitalis diſciplinę, & Regia liberalitate cunctis ſuæ ætatis Principibus anteferendus. Lenitate verò atque eleganti vitæ iucunditate, vſqueadeo dulcis & popularis fuit, vt ſubnixus pręcellenti ſtudio, atque amore ciuium, ipſe nothus Hercule legitimo fratre dominatu excluſo ablegatoq; Neapolim, Imperium vſurparet: ſed ęquiſsimo animi decreto vixerit perpetuò cælebs, ne prolem legitimo iure Imperij ęmulam cum ſumma Herculis iniuria ſuſciperet. Itaq; Herculem iam ætate adultum, dignamq; acerrimo Duce indolem præferentem, benignè atque rectiſsimè ad ſe acciuit in non dubiam ſpem totius principatus, quum vrbe Mutina donaretur. Nec multò poſt obeunte Borſio Ferrariæ princeps eſt appellatus. Fuit Hercules huius ALFONSI pater, domi & foris multa vi atq; prudentia militari valde inclytus: incumbentium enim Venetorum grauiſsima

grauiſsima arma egregiè ſuſtinuit: Gallicoque bello quo Italia ſummum a-mittendæ libertatis diſcrimen adducta eſt, Ludouicum Sfortiam generum ſuum procurata pace cum Rege Carolo, liberauit. Fato ſuo concedens Hercules quinque liberos ex Helionora vxore Ferdinandi Regis filia reliquit, quum parta pace Principatum magnis amicitijs ac affinitatibus muniuiſſet. Inita ſiquidem propinquitate cum Sfortiana domo, Galeacij filiam, eius qui à con iuratis in templo occiſus fuit, Alfonſo natu maximo in vxorem collocarat. Franciſcum verò Gonzagam Mantuanum principem in generum aſciuerat: & quum Sfortiana nurus poſt nuptias deceſsiſſet, Lucretiam Borgiam expe tita propinquitate Alexandri ſummi pontificis, Alfonſo in matrimonium dederat, magno quidem opulentæ dotis emolumento ad confirmandas res ſuas, quæ beneficiario iure Pontificiam Maieſtatem reſpiciebant. Vnde & ei quoque ad familiæ ornamentum purpurei galeri honos acceſsit, Hippolyto filio eadem Pontificis liberalitate collatus. Alfonſus Regnante patre Hercule, poſt adultæ pubertatis annos, quum armis potius quàm literis oblectaretur, ſpectandi ſtudio in vlteriorem Galliam eſt profectus, veneratusque Regem ab eo commendatione patris iampridem in clientelam Galliæ Regum recepti, torquem aureum honoris cauſa promeruit, eius ſcilicet nobiliſsimi ordinis procerum, qui pro inſigni Michaelis angeli cacodemonem calcantis, aureum argumentum collo geſtant. Hi inter ſe ſolenni cæremonia fidem confirmant, ac in omni Fortuna mutuo inuiolabilique ſtudio ſeſe aduerſus iniuriam tuentur, Rexque ipſe eius ſacrati collegij ſe principem pro fitetur. Petijt quoque pari ſtudio Belgarum vrbes frequentiſsimis emporijs & nundinis, textilium que aulæorum nobili opificio celebratas, atq; inde in Britanniam traiecit, vt perſpectis earum gentium moribus atque opibus, noua dignitate quam à Rege Gallo tulerat, & multa externarum rerum notitia auctus, in patriam rediret. De functo demum patre inter populi acclamationes imperij nomen atque inſignia ſuſcepit: initioque ſtatim principatus oborta in populum ſæua fame malignitate exuſtæ ſegetis, ſingularis erga patriam pietatis ſpecimen præbuit, aduectitio frumento per tribus atque familias liberaliter diuiſo, & egentibus infimæ plebis officio atque admirabili charitate non ſemel inuiſis & ſubleuatis. Nam recrudeſcente indies malo, quòd toti ferè Italiæ eo anno commune fuit, ęgrorum corpora tabe lurida miſerè deformata, enectaque paſsim cadebant. Et quum publicæ hoſpitales domus ęgros non caperent, peſtilentia quæ vaſtaret vrbem in proximo ſpectabatur. Quibus malis atque periculis inſigni cura benignitate & munificentia, ab Alfonſo obuiam eſt itum tanta ciuium gratia, vt Borſio huiuſmodi beneficijs populariter commendato, ęquaretur: eoque ſtudioſius, quòd dudum paterna vectigalia minuiſſet, armarijsque paternæ Gazæ patefactis ornamentorum omnis generis pretioſam ſupellectilem amicis benignè diuiſiſſet. Cæterùm quum in pace liberis operam daret, & per eas maximè voluptates, quæ eruditi ingenij ſolertiā reſpicerent, ętatem traduceret, ab aliquibus remiſsioris potius vitę, quàm nobilioris exercitationis cupidus putabatur: quippe qui nō ſemper ad retractiorem menſam nobiles conuiuas, ſed præſtantes variarum artium artifices iucunda comitate perurbanos, quum animū remittere vellet,

admitteret,ſæpeque ad conterendum ocium in officinam ſe abderet,iucundiſsimo labori adeo intentus,& tornatiles tibias,& aluei luſorij latrunculos, miræque elegantiæ pixides,& figulini interdum operis vaſcula manu argutiſsima fabricaret: quod ſtudium poſtea magno vſui decorique futurum ad fabrilem conflandi æris induſtriam indefeſſus extendit, ſucceſſu operum vſqueadeo felici,vt ſummæ authoritatis opifices ſuperaret,& præcellenti temperatura inuſitatæ magnitudinis tormenta eius ingenio funderentur. Nuſquam enim conuictu veſtituve aut ſermone erat affectatus, familiarique vitæ libertate ita gaudebat,vt maieſtatem in Principe accuratè compoſito inanem duceret,& ſolido atque adaperto ingenij robore procul à mendacio ſimulationumque artificijs æqui boniquе principis perſonam in omni actione tuendam arbitraretur. Quibus moribus,quòd in magnis rebus obeundis,quæ principatus curam requirerent minus efficax putaretur, aduerſum ſe Ferdinandi germani fratris malignitatem excitauit, adeo vt ille ſceleſta ambitione præceps,& turbidæ ſuperbiæ vir concepta perfidia principatum ei nil tale merito vel ſuſpicanti prorſus inuideret, conſpiraretque in eius necem cum Iulio fratre ex concubina genito. Hic ſuperba procacique petulantia Hippolyti Cardinalis animum grauiter offenderat,acerbioremque ęquo eius offenſionis pœnam ab irato fratre penè orbatus luminibus retulerat. Ab hac atroci iniuria incitatus aſſentando & cohortando Ferdinandum impellebat,vt veneno aut ferro in principem graſſaretur. cuius ſceleris patrandi Albertinus Buſchetus cum Gerardo Roberto genero conſcius & concitator fuerat, quòd homo ambitioſus atque nefarius à Ferdinando(ſi ille imperio potiretur)cùm ęrarij, tum ſummæ rerum præfecturam ſibi obuenturam ſperabat. Sed tantæ inſaniæ facinus retardabat diuerſus conſpirantium ſenſus, quum Iulius vnum maximè peteret Cardinalem, Ferdinandus autem nullo in eum incenſus odio tanquam ſacrati viri cædem obominatus, Alfonſum ſuo commodo tollendum putaret, nec ambos ſimul aſſequi confodereque facilè liceret,vti rarò conuenientes,& ciuium ſemper atque ſatellitum corona ſtipatos, nec vſquam ſimul epulantes, quando hic tempeſtiuis cum hylari ſuo comitatu, ille verò moroſus protractis ſacerdotali faſtu in multã noctem conuiuijs vterentur. Eò itaque moræ ſpatio,mira ſolertia Cardinalis cuncta diligenter explorantis, nihil tale timentem Alfonſum, & per iocum ſe vinciri patientem à Ianò Cantore coniuratorum ſocio,è media nece eripuit, patefactaque coniuratione de Albertino & eius genero ſupplicium in foro deſumptum eſt. Iulius qui Mantuam perfugerat extemplò traditus eſt. Dedidit & Ianum Cantorem Iulius Pontifex atrocitate ſceleris permotus, vt poſt varios cruciatus ſuæ immanitatis pœnas daret. Ferdinandus autem & Iulius non extremi ſupplicij, ſed perpetui carceris pœnam indulgentia & lenitate Alfonſi pertulerunt. Ab eo periculo Alfonſus vehementer experrectus animum & cogitationes ad grauiora conſilia conuertit. Nam paulò pòſt, quum Genuenſes populari tumultu exorto,pulſaque nobilitate, & eiectis magiſtratibus à Gallis defeciſſent, & mox creato duce Paulo Nonio infimæ claſsis opifice, intempeſtiuè libertatis vexillum ſuſtuliſſent, Ludouicus Rex in Italiam venit, bellumque magna vi Genuenſibus illaturus Alfonſum euocauit, vt bello intereſſet. Non defuit amiciſsimo

ciſsimo regi iuſta petenti Alfonſus, armaque induens ad nauandam operam in eius caſtra profectus eſt, quanquam ea profectione Iulij Pontificis animum non obſcurè læſurus eſſe videretur. Nam Iulius natione Ligur, genti ſuæ in libertatem ſe vendicanti, naturæ inſtinctu fauere cogebatur, egeratque per idoneos homines ſuppeditata pecunia, vt Piſanorum militum manus diuturno aſſueta bello, cum aliquot maioribus tormentis Genuam mari per ueniret. Sed Ludouicus in Pulciferam vallem perducto exercitu, Ligurum agmina quæ montium vertices erecta munitione defenſura putabantur, per Heluetios & Vaſcones non magno labore præcipites deiecit. Quo rei malè geſtæ euentu perculſa ciuitas, per legatos honeſtiſsimi ordinis ſupplici-ter veniam & pacem à victore impetrauit, quum Alfonſus vel iratum Regem commendatione clementiæ magnopere mitigaſſet, ſic vt Rex natura implacabilis & ſuperbus in duo tantum capita animaduerteret. Paulus ſiquidem Nonius ex fuga retractus inauſpicati honoris, & Demetrius Iuſtinianus per aſsiduas conciones plebis concitator, nimiæ atque præcipitis eloquentiæ, abſciſsis ceruicibus pœnas dederunt. Conſpiratione demum totius Europæ Regum in Venetos acre bellum exarſit, quum quiſque occupata iampridem ab illis, tanquam ſua repeteret concitante Iulio Pontifice, qui Fauentiam, & Ariminum, Ceruiamque item & Rauennam indignè atque inſolenter Pontificiæ ditioni ereptas non ferebat. Repetebat autem Alfonſus eidem adſcriptus fœderi peninſulam Rodiginam, quam Venetus eo bello, quod cum Hercule patre geſtum eſt, occuparat. Iulius itaque Pontifex in Venetos arma moturus, Alfonſum cum ſua virtute, tum opportunitate regionis gerendo bello maximè idoneum ratus, Pontificij exercitus Vexilliferum creat, eique honoris inſignia Ferrariam mittit. Acceſſuntur ab Heluetijs lectiſsimæ cohortes, quæ ſecundo deuectæ Pado Feltrio Vrbinati iungerentur. Is in Apennino, valleque Anemonis Fauentini agri fines inuaſerat, & Breſeghellæ oppido Veneto nomine fauentes expulerat. Spinumque item oppidum tormentis expugnarat. Eodem quoque tempore Carolus Amboſius Mediolano à Rege præfectus, cum valida Gallorum manu trans Abduam Triuicum, Naldo Vitellioque Veneti præſidij Ducibus captis occupauit. Nec multo poſt Ludouicus Rex à Gallia Mediolanum venit ornatiſsimo equitatu, Heluetiaque legione & Vaſconum cohortibus inſtructus, traiectoque amne Abdua ad Caſſanum gemino ponte Ripaltam expugnauit, quum Liuianus prohibendi tranſitus occaſionem amiſiſſet, occupato ſcilicet præda ſuo milite, qui fortiter Triuicum receperat, Himbaldo & Frontalia inclytis Gallorum Ducibus captis. Proceſſere inde Galli & Veneti ad Pandinum vicum, dimicatumque eſt pridie Idus Maias anno nono poſt milleſimum & quingenteſimum prælio Venetis maximè cruento, quũ Petilianus Venetus Imperator aduerſus feruidam vim Gallorum pugnæ caſum ſedulò deuitaret, & collega Liuianus Dux eo die præproperus caſtra mouens, impedito obliquoque itinere copias ſuas ingruenti Regi temere obieciſſet. Peditatus enim Italicus, vt nullis inueteratus ſtipendijs ſubitarioque delectu conſcriptus, nec Heluetiæ phalangis, nec Gallici equitatus impetũ diu tulit. Quo fuſo cæſoq; perturbati in fugã ſe dediderũt: atq; ita Ludouicus capto Liuiano memorabili victoria potitus eſt. Ceſſere ei cõtinuò præſidijs deſtituti

Cremonenſes,Bergomates,Brixiani. Nec multò poſt Cæſar Venetis inuſitata clade obrutis,facileque animos deſpondentibus Veronam, Vicentiam & Pauauium in fidem recepit. Ad eam autem cruenti prælij famam excitus Alfonſus,ſuæ occaſioni non defuit, quin infeſta manu in peninſulam Rodiginam tranſgrederetur: eaque oppida quæ paternæ erant ditionis egregia incolarum voluntate reciperet, & in his Ateſte maiorum ſuorum natale ſolum, Montagnanam,& Montemſilicem. Pontificij quoque Duces quos Alfonſus commeatu maioribusque tormentis,& multo ſulphureo puluere ſtudioſè & liberaliter adiuuarat,Ariminum,Fauentiam & Ceruiam, moxque Rauennam recepere, fato quodam Venetorum conſilijs, atque opibus in præceps datis. Nam & Apuliæ vrbes pignori Venetis datæ ab Aragonijs Regibus in ditionem Ferdinandi Hiſpaniæ Regis conceſſerunt. Erubuit demum Fortuna,quum iniquæ effrenatęque ſuæ libidinis pœniteret,quòd perilluſtre atq; vnicum Italici nominis decus externis gentibus prodidiſſet,atq; ita blandiore ſeſe conuertit, vt quæ vnius horæ momento Venetis erepta fuerant, aliquanto pòſt bona fide reddita videretur, initio à Patauinis orto, qui exiguo Cæſaris præſidio muniti, inſigni aſtu Andreæ Gritti occupata vrbe, cæſisque Germanis ad antiquam fidem redierunt. Paucos verò poſt dies Maximilianus Cęſar tanto permotus incommodo cum Germanorum legionibus ad oppugnandum Patauium deſcendit. Affuere ei continuò auxilia Gallorum Palicia duce, atque etiam Hiſpanorum cohortes, Petro Geuarra præfecto, parique officio Alfonſus Hippolytum fratrem Cardinalem cum ſuis copijs, ac ingentium tormentorum apparatu ad caſtra Cæſaris miſit. Multis nanque de cauſis turbulento eo tempore Alfonſus Ferraria ſibi exeundum non putabat:& Hippolytus ſuopte ingenio,vel in ipſa purpura armorum ſtudijs in Pannonia ab ineunte ętate inſuefactus probare operam ſuam præſenti Cæſari cupiebat. Cœpta eſt oppugnatio longè omnium acerrima, ſed Petiliani indefeſsi conſtantiſsimique Imperatoris virtute, & Gritti, Morique legatorum diligentia eum habuit euentum, vt Cæſar vel ad magnum ſpatium proſtratis mœnibus irrito conatu abſcederet, protinuſque in Germaniam reuerteretur, quum vrbs egregiè defenſa, pulſisque ſemel cum multa ſtrage Hiſpanis qui audacius ſubierant, non niſi maximè cruento & dubio auſu inuadenda videretur. Eo autem bello Cæſar officia Alfonſi generosè remuneratus eſt: nam illi per bullatos codicillos ea oppida,quæ erepta maioribus fuerant,ipſeque nuper receperat, Auguſtali authoritate poſsidenda conceſsit. Redeunte in Germaniam Cæſare, Veneti vſqueadeo viribus atque animis confirmati ſunt, vt copijs Patauio eductis,& Vicentia nullo negotio recepta,in Veronenſem agrum ſe effunderent,recepturi haud dubiè eam vrbē, niſi firmiſsimo Gallorum & Germanorum præſidio in fide Cæſaris contineretur. eodemque tempore ornatiſsima claſſe aduerſo Pado producta, Alfonſo terra, & flumine graue bellum inferrent: vt opportunum iniuriæ & antiqua oppida repetentem vlciſcerentur. Imperabat claſsi,in qua erant ſupra viginti roſtratæ triremes,& minorum nauigiorum magna multitudo, Angelus Triuiſanus. Is quum ad Puliſellam aſcendiſſet, propugnaculum in hoſtili ripa vtrinque erexit,& tranſuerſa claſſe amnem veluti perpetuo ponte iunxit,vt omnes copias in ſuburbanum agrum emitteret, magno Ferrarienſium

metu

metu periculoque. Nam aliquot Illyriorum cohortes ſub ſignis è claſſe deſcenderant, infeſtaque populatione amœniſsimarum villarum tecta incendentes ferro & flammis Barbarorum more graſſabantur. At Alfonſus qui antea de apparatu claſsis, conſilioque hoſtium per exploratores certior factus, à Pontifice & à Gallis Cæſarianiſque maturam opem aduerſus communes hoſtes implorarat, Ferraria copias eduxit: nam auctus erat Vaſconum cohortibus aduentu Melini Alegriæ filij, & Ramazottus in Bononienſi agro è montanis factioſis bellicoſiſque clientibus validam manum adduxerat, quibus accedebant vrbanę cohortes, vetuſque omnis equitatus, cui nobilitas propè omnis equis et armis inſtructa ſeſe immiſcuerat. Itaque poſitis in conſpectu hoſtium caſtris, deſcenſiones atque irruptiones Illyriorum ſtrenuè ſunt repreſſæ, eaque munitio oppugnari cœpta. Exinde editum eſt acre certamen, quum Veneti ab altiore propugnaculi aggere, crebris ſagittis & glandibus, maioribuſque tormentis rem gererent. Sed ea dimicatio repente ſuſcepta, eum habuit exitum, vt multis illatis acceptiſque vulneribus & Ramazotto ſagitta vulnerato, Vaſconibuſque repulſis, Illyrij erumpere auderent, & egrè intra munitiones propellerentur. Eo die Hercules Cantelmus nobiliſsimi ſanguinis adoleſcens effræni equo in medios abreptus hoſtes, inſigni Dalmatarum ſæuitia cecidit, quum iam deditum contra morem militiæ barbara crudelitate trucidaſſent. Ludouico item Mirandulæ, qui cum inſigni ala equitum in conſpectum claſsis ſe dederat, pila falcone emiſſa galeatum caput abripuit, ſic vt truncus armati corporis aliquandiu perſultante equo iactaretur. Nec multò poſt Hippolytus Cardinalis qui omnis laboris atque periculi comes Alfonſo fratri operam nauabat, inuſitatum facinus ad parandam de hoſte victoriam felici ingenio excogitauit: perpetuum itaque Padi aggerem locis idoneis ad libramentum profluentis aquæ ea ratione terebrauit, vt feneſtellas perforato toto aggere paſsim aperiret, per quas maiora tormenta ſedulò collocata in aduerſam claſſem ineuitabili cum clade hoſtium diſploderentur. Arriſit dolo fortuna, punctoque temporis nihil tale timente Veneto tanta vis ingentium pilarum contorta eſt, vt maiora minoraque nauigia cum innumerabili nautarum & militum multitudine mergerentur, Padus cruentas vndas traheret, Venetique miſerrimo caſu circumuenti oppreſsique in fugam verterentur: & Triuiſanus præfectus claſsis ægrè ſeſe explicaret, vixque integra prætoria ſecundo amne elaberetur. Tum verò Cardinalis inchoatæ victoriæ præclarus author, milites eſt cohortatus, vt munitionem à trepidis defenſoribus planè deſertam conſcenderent, & quaſſatæ claſsis ſpolijs potirentur. Hi nullam ſibi moram attulerunt, quin certatim in propugnaculum euolarent, tranſgreſſique in claſſem, magnam Illyriorum multitudinem trucidarent, vt incendiorum detrimenta, & Cantelmi indignam cædem vlciſcerentur. Captæ ſunt triremes quindecim, biremium verò, minorumque nauigiorum magnus numerus: & ingens multitudo omnis generis tormentorum cum toto nauali apparatu in poteſtatem Ateſtinorum deuenit. Relata ſunt vexilla ſupra quadraginta, quæ cum roſtris triremium & antennis, in templo maximo ſuſpenſa ſunt: vt eius victoriæ decus atque triumphum poſteris teſtarentur. Triremes autem captiuæ aduerſo Pado per alterum diuiſi amnis cornu Ferrariam perductæ ſunt, & in naualibus collocatæ. Sed eas demum aliquot poſt annos

confecta pace Alfonſus Senatui Veneto expetenti generoſa liberalitate reſtituit. Ea re feliciter patrata, & Padano bello planè confecto, Alfonſus incredibilem cœpit voluptatem, nec ex parte communem ciuitatis lętitiam magis minuit, quàm Melini viri fortiſsimi improuiſa cædes. Is enim peracri concitatóque ingenio, quum fortè ex leni præda exorta eſſet rixa, atque inde accenſis animis cruenta ſeditio inter Vaſcones, & Ramazotti cohortes, in ſocios ferocius ſublato vexillo deferretur, à montanis agreſtibus qui vim illatam obſtinatè repellebant, obtruncatus eſt. Eum Alfonſus honore eximij funeris dignum exiſtimauit, cum propter eius bello ſpectatam eximiam fortitudinem, tum propter Alegriæ patris nobilitatem, cum illuſtri rerum geſtarum fama coniunctam, quando nemo inter Gallos duces ab longo vſu militię, belli peritior & clarior haberetur. Ea clades in Pado accepta, Venetorum animos tanto dudum nauali apparatu elatos, vt inexpectata magnopere perculit. Nam ab Iſtrico littore, Liburniaque triremium claſſem reuocare, terreſtresque copias infeſtis Gallorum Germanorumquę & Ferrarienſium armis opponere cogebantur. Alternabat autem res Venetas modò proſperis modò aduerſis ſucceſsibus Fortuna nondum planè proclinata in Venetos. Nam ad inſulam Scaligeram agri Veronenſis vicum, Veneti per Epirotas, Græcosque equites, Lucio Maluetio Duce, nocturna expeditione Franciſcum Gonzagam Mantuanū Principem viuum ceperant, oppreſſa cum eo Gallorum ala Boniuetto præfecto. Sacramorus quoque Vicecomes & Carolus Baleonus, ad ſancti Martini vicum cum multis Cæſarianis equitibus, eadem vi & diligentia leuis armaturæ equitum capti, & Venetijs in carcerem coniecti fuerant: ſic vt crebris per eam hyemem incommodis hoſti illatis, naualis cladis detrimentum bona ex parte ſarcire viderentur. Sed ingens Venetos angebat cura perſoluendi ſtipendij, quod Gallus Rex iam ex voto ſuo legeque fœderis, Crema, Bergomo, Brixia, Cremonaque potitus, pro Cæſare aduerſus ipſos, nihil de acerbiſsimo odio, belloque remittebat: ſollicitabatque itidem oblata pecunia Pannoniæ Regem, vt Liburniæ, Dalmatięque arma inferret, ſcilicet vt vrbes quæ olim Hungarici imperij fuiſſent, diſtracto vndique diuerſis bellis Veneto, opportunè adimerentur. Verùm Senatus ſupra hos auidè ac atrociter incumbentes hoſtes, longe grauiſsimè ęrarij inopia terrebatur. Exhauſto enim publicè Marciano theſauro, ad priuatas opes graue onus cogendæ pecunię recidebat. Nam his viginti ferè menſibus ex quo arma cepiſſent, ſupra ducentas miriades præfecti ęrario recitatis ſumptuum rationibus expenderant. Itaque Leonardus Lauredanus Princeps exactę prudentiæ vir, ſalubri conſilio opportunè ſuſcepto ad Senatum retulit, an placandus eſſet Pontifex, petendaque obiter ab eo pax foret, vt ab eodem authore præcipuo calamitatum, & venia & ſalus & amicitiæ fœdus impetraretur. quod non aliter coniuratorum Principum globus disijci, apteque infringi poſſet, poſtquam Pontifex ſacroſanctæ perſonæ in publico negotio nunquam oblitus, poſt receptas vrbes veluti exatiata odij ac iracundiæ ſuæ libidine, iam planè vti peritus rerum prouideret, quonam Gallica & Germanica arma tenderent. Quid enim aliud externos reges petere, quàm vt ſeruituræ Italiæ imperium impotentibus animis conceptum arripiant? eo nempe rerum exitu, vt Pontifex quum Venetis nocere voluerit, conuulſa inauſpicato & diro motu Italici nominis exiſtimatione, terram pa-

triam, terrarum orbis quondam dominam, externis barbariſque gentibus incolendam, cum inexpiabili odio, & publica omnium execratione tradidiſſe cenſeatur. Hæc ſententia miro aſſenſu à Senatu comprobata, Per Hieronymū Donatum ſummæ eruditionis atque prudentiæ patritium, Pontifex tam pio quàm genoroſo animo ſupplicibus veniam dedit, in gratiamq; recepit, eo tenore fœderis, vt ſex legati ſplendidiſsimi ordinis Romæ in veſtibulo templi maximi ſupplices expiarentur, iuribus amiſſarum vrbium renunciarent, mariſq; imperij titulo in poſterum abſtinerent. Veneti enim quum maximè claſsibus valerent, prædonibuſque littora repurgarent, ſe maris dominos ſuperbo atque inuidioſo nomine appellarant: ea quidem conſuetudine, vt nauigia quæ toto mari occurrerent, Venetis triremibus honoris cauſa, cum denunciatione hoſtilis incurſus vela ſubmittere cogerentur. Longius fortaſſe à propoſito ordine vitæ Alfonſi, dum initæ pacis inter Iulium & Venetos cauſæ referūtur, abductus videri poſſem, niſi ea pax inexpectata, ideoq; coniuratis Principibus moleſta & grauis ingentis mali, & diuturnæ violentiæ procellam in Alfonſum excitaſſet, qua pars Italiæ vrbibus ac ædificijs florentior quaſſata penitus & obruta penè corruerit. Eo enim facto Iulius aduerſus Cameracēſis fœderis leges eſſe videbatur. Sed cōquerente expoſtulanteq; Ludouico Gallorū rege, vt iure ſocietatis bello Veneto vſque ad exitum communibus ſtudijs ac viribus incumberetur, prædicabat abundè ſatis factum fœderatis, quando Ludouicus ſuas vrbes non ſolum modò recepiſſet: ſed tum etiam Veronam alieni imperij Gallico præſidio tueretur. Hiſpaniæ autem Rex, Apulis, Salentiniſque portubus eſſet potitus, ſicut ipſe Togatam Galliam Pontificiæ ditionis reſtituiſſet. Cæſari quoq; ab initio belli parta eſſe omnia quæ concupiſſet, nec referre ad fœderis fidem ſeruandam, ſi Patauium ſine ſuorum ſanguine in poteſtatem redactum, & demum incuria præſidij amiſſum renouato bello repetendum videatur. Aeterna enim eſſe non debere fœderum vincula, quando ijs qui communi victoria vti neſcierint, aut ignauiæ, aut malæ ſortis erratum, omneque acceptum detrimentum, proprio ſumptu, proprioque periculo & labore ſarciendum videatur. Propterea ſui eſſe muneris ſacroſanctiq; officij cunctos ad amplectendam pacem cohortari, & Venetos qui pacem ſuppliciter petiſſent, & occupatas reddidiſſent vrbes, tanquam ritè expiatos & receptos in fidem, incolumes præſtare. Cæterùm Gallos immodicè nimiſque licenter facere, qui tot illatis cladibus, & tot vrbibus receptis, nondum contenti eſſent, & deformata rapinis ac incendijs tota Venetia, etiam ipſam Venetorū vrbem, vnicum propè totius terrarum orbis miraculum, Italiæque præſertim ornamentum, quam natura circumfuſo mari ab omni barbarica rabiè defendat, incendere atque deleri immani feritate percuperent. Verùm Galli nihilo ſecius contempta ſcilicet atque irriſa maieſtate Pontificis, multo acrius, quàm antea aduerſus Venetos bellum gerebant. Nam Carolus Amboſius Mediolano præfectus, et dux exercitus, ad oppidum Allieniacum, quod eſt cum ponte Atheſi impoſitum, profectus: vt maiorem vim adhiberet, Alfonſum iure fœderis euocauit, poſtulans vt eò maiora tormenta ab vrbe Ferraria conueheret. Nec Alfonſus quin vti debebat Amboſio pareret, ſuiſq; inſtructus copijs proficiſceretur, vllam ſibi moram attulit. Eius itaque aduentu productis tormentis, tanta vi oppidum eſt quaſſatum, vt Carolus Marinus, & Paulus Contare-

nus,qui erant in præſidio ex terrore animos deſpondẽtes deſerta exteriore muri corona,in arcem confugerent,quod duobus præſertim inuſitatæ magnitudinis & violentiæ tormentis,neque murus craſsitudine denum pedum,neq; vlla omnino munitio ex gleba & ceſpite extructa,magniſq; & tranſuerſis confibulata trabibus diu reſiſterent, cum tranſuerberata diſiectaq; paucis ictibus ſternerentur.Horum tormentorum alterum ipſe Alfonſus egregius machinator & artifex ſua manu fabrefactum,propter ineuitabilem impetum, magnũ & terrificum Cacodæmonem inſcriptis metallo literis appellarat,quum alterum à terribili ſtrepitu & reboatu Terremotum vocaſſet. Itaque dedentibus ſeſe patritijs Venetis,quos diximus, oppidũ cum arce captum eſt,& cum multorum cæde direptum.Simili quoq; Fortuna Galli, ſed cruentiore vtrinq; ſucceſſu Montiſsilicis oppidũ expugnarunt,interfecto cũ pręfecto militum pręſidio.Aliaq; demum propinqua oppida quæ ditionis Aceſtinorum fuerant,in poteſtatẽ redacta ſunt,ſic vt Alfonſus,quæ antiquę ſuæ ditionis eſſent, ab initio recepta,moxq; abeunte Cæſare ad vetus Venetorum imperium redijſſent, Gallorũ benẽficio reciperet.Hac Alfonſi profectione,atque his Veneto illatis detrimentis Iulius Pontifex magnopere commotus eſt, quòd eum tanquam ſuum beneficiarium, & Vexilliferatus honore obſtrictum à Gallis diſcedere, nec vſquam Venetis arma inferre volebat, cùm eius controuerſiæ quæ Rodiginæ peninſulæ poſſeſsionem reſpiceret,ſe arbitrum fore profiteretur, ſperaretque Venetos magno Alfonſi commodo abęquitate honeſtæ conditionis non eſſe diſceſſuros. Verùm Alfonſus tametſi planè intelligebat,Iulium Pontificem virum ad iracundiam pronum, & cum conſilia ingentis audaciæ & periculoſi euentus aduerſus Gallos coquentem,minimè irritandum eſſe, tamen ſuæ fidei atque exiſtimationis & iuſtæ ſecuritatis eſſe iudicabat, non diſcedere à publico fœdere atq; amicitia Gallorum, in quorum clientelam iampridem, & ipſe, & Hercules pater eſſent recepti. Graue quoque,& cum inſigni iniuria valde incommodum alienumque prorſus à conſilijs ab initio belli rectè ſuſceptis exiſtimabat,ex noua libidine Pontificis interpellari victoriam,eamq; intercipi,quum ipſe iam eſſet in limine,& in ſecundo quidem curſu recuperandæ peninſulæ,propter quam impotenter à Venetis occupatã communi omnium Principum fœderi eſſet adſcriptus:idq; eò indignantius ferendum videbatur, quòd reliqui omnes fœderati ipſo vno excluſo,amiſſa olim,& tum ex legeicti fœderis repetita,cumulatè recepiſſent. Offendi quoq; inſigni præiudicio damnoq; Cæſarem videbat,de quo eſſet benemeritus,& ingratè ſugillari eius maieſtatem,à qua maiores Ateſtini Mutinæ vrbis munus beneficiarij iuris nomine retuliſſent. Tum enim Galli Cęſarianis cõiuncti copijs pro Cęſare bellum gerebant,quanquam Iulius vehementisſimis noui conſilij artibus Cæſarem ab amicitia Gallorum diuellere conaretur. Illum ſiquidem dicebat nihil plus cõtinuato in Venetos bello quærere, quàm vt Gallos veteres ſuos hoſtes ęmulosq; Imperij tanquam iniquiſsima ratione è Gallia in Germaniam tranſlati, & propterea Germanici nominis inimicos, Venetæ ditionis, ac eodem mox curſu Neapolitani Regni,& totius deniq; Italiæ dominos efficeret. Iam enim eos Verona potiri,quàm ita defendant, vt ſibi oppignoratã iactent, donec de ſtipendijs caueat Cæſar,qui pecuniæ egens, tædio diuturni belli,cuius exitum commodo ſuo ſperare non poſſet, eam vrbem alieni vtique Imperij

factam,

factam, & prorſus venalem occupatoribus eſſet addicturus. Hæc deſcendebant in pectus Cæſaris nunquam opportunè in negocio ſatagentis, ſed nihil commoueri videbatur, quominus in uetere ſententia fœdereque perſiſteret, nec abalienato à Gallis animo pacis conditiones auribus admitteret, quas ei Pontifex pro Venetis non omnino iniquas offerebat: poſtquam Cæſare amiſſo iampridem deſperatoque Patauio, deſerta Vicentia itemque Verona iam dubiæ poteſtatis alieno præſidio denfenſæ, quicquid inde ei obueniret diſceptatore Pontifice in lucro foret, quum inde tot ſumptibus quibus eſſet eneruatus, finem impoſiturus eſſe crederetur. At Ludouicus vt Cæſarem natura ſuſpicioſum, incertisque rumoribus ſæpe credentem, ac multo ſibi ære alieno obſtrictum in amicitia contineret, omni ſtudio operam dabat, ne vſquam Cæſarianis deeſſet, auctisque ſemper auxilijs quàm acerbiſsimè Veneto noceretur. Hac Gallorum perſeuerantia Alfonſus abundè confirmatus, & ſua nauali victoria multisque ſecundis in peninſula ſucceſsibus adductus, magis ac magis accendebatur, vt conſtantiæ ſuæ erga Gallos opinionē fideli & diligenti obſequio tueretur. Quid enim ſtultius videri poterat, quàm diſcedere ab eorum amicitia, qui armis, authoritate, atq; opibus hoſtes anteirent? Quid ineptius quàm res ſuas incolumes, & integras cum attritis & toties profligatis Venetorum rebus commiſcere? à quibus demum expectandæ forent honeſtæ pacis conditiones, Pontifice vade atq; arbitro, qui ſuopte feruido ingenio mobilis, & ſenio morboque confectus, ea quæ ex præſenti vſu facilè promitteret, præſtare non poſſet, quando arma ſe moturum aduerſus potentiores & inuictos inconſultè minaretur, & eos quidē qui diuini iuris arma & Pontificias imprecationes ſubnixi veris armorum præſidijs eſſent contempturi. His de cauſis Alfonſus Cameracenſis fœderis lege, & antiqua neceſsitudine quæ ſibi cum Galliæ regibus intercederet, & ereptæ quondam, nec adhuc vti ſperaſſet receptæ peninſulæ iniuria, apud Pontificem ſe excuſat, profiteturq; Pontificij nominis maieſtatem in honore habiturum ſemper, & quod fas eſſe duceret, ab authoritate Ludouici regis eo bello minimè diſceſſerum. Ergo Iulius ira percitus excutiamus, inquit, ei inueteratæ factionis morbum, vt vel inuitus tanquam inſanus iuſtis remedijs ſanetur. Primum omnium Alfonſum palàm hoſtem iudicat, grauiſsimeque atque acerbiſsimè in Senatu de eo prolocutus, ſacra etiam arma expedit, quibus eum diris deuouet, & ſacris interdicit, quòd Venetos ſibi Pontificioque imperio ſolenni fœdere conſociatos armis perſequeretur: quòd Plebem, & Centum oppida Bononienſi antiſtiti, in cuius ditione antiquitùs fuiſſent, non reſtitueret: quòd contra leges inter Pontifices & Ateſtinos principes ex conceſsione beneficiarij iuris ritè latas & conſtitutas, ſalis legendi facultatem vſurparet ad Comaclum, quod eſt oppidum inter Paduſas ſalinis opportunum, magno quidem Pontificij vectigalis detrimento: quòd denique Ferrarienſem populum liberali Pontificum munere Ateſtinis in fidem traditum, excogitatis nouis portorijs, & iniquè auctis vectigalibus, ęquo acerbius oneraret. Quibus rebus Pontificia maieſtas ęquitatis, & pietatis ſtudio acerbè oppreſſos ſubleuare ſolita magnopere lęderetur. Hæc erant in prætextu, ſed præcipuum odium in Gallos emicabat, quorum conſilia nudari cuperet, vt nouo bello non iniqui iuris & iuſtæ cauſæ nomen in eos ab impotentibus armis formidabiles quereretur. Nemini enim dubium erat, ſi Galli Al-

ſonſum Pontificis ſubditum tueri vellent, quin à Pontifice in eos continuò arma verterentur, ſicuti mox euenit. Igitur Alfonſus obiecta tanquam inania refellere, lenireque Pontificem fruſtra conatus, conſtanti conſilio arma parat, militum auget numerum, opportuna loca nouis præſidijs confirmat, Gallorum præfectos quid cauendum, parandumque ſit confeſtim edocet, eorum fidem implorat, & ab his præſidij nomine cohortes aliquot, & delectam equitum alam accerſit. Obſtructas ſiquidem obteſtationibus precibusque ſuis Iulij aures inuenerat, quum animus eius ferox & paratus ad arma nulla Regij legati amicorumq; ſenatorum interceſsione placaretur. Ecquid enim iniquum & nefarium eſſet Venetos infeſtis armis proſequi, à quibus ſibi debita promiſſaque ex fœdere, tanquam patri Herculi impotenter adempta tota peninſulæ regio occuparetur, et de his acerbiſsimis hoſtibus vindictam peteret, à quibus & tum & aliàs barbarico more cuncta euaſtatibus etiam propinqua Ferrariæ mœnibus ædificia ferro & incendijs abſumpta fuiſſent? Aequiſsimo autem iure oppida Centum & Plebem quis dubitet non retineri? quæ ſibi dotali iure Alexander Pontifex attribuiſſet, pro quibus antiſtiti Bononienſi peramplæ poſſeſsiones peculiari coemptæ pecunia ad campos Nacros vſitato more permutationis eſſent adiudicatæ. De Comaclenſibus autem ſalinis quibus non planè eſſet interdictum, diſertè & cumulatè ita ſatisfaciebat, vt ſeſtaturum iudicio collegij Quæſtorum Pontificij ærarij polliceretur. Nec multò pòſt Iulius coactis vndique copijs Franciſcum Rouereum fratris filium (huic in Feltriam familiam adoptato Vrbinatium Principatus obuenerat) bellum Alfonſo inferre iubet, ipſeque Roma profectus Bononiam contendit, vt præſens bellum adminiſtraret. Ante omnia Venetos ex Patauini agri finibus Tranſpadanam regionem infeſta populatione percurrere, Ateſtinorumque rebus maximè nocere imperat. A mari quoque in idem conſilium duobus Padi oſtijs Volane atque Primario, Ioannes Morus Patritius cum aliquot armatis nauigijs, tribusque triremibus ad Argentam vſque ſubit, margines Ferrarienſis agri paſſim deſcenſione facta inuadit atque peruaſtat. Sed Venetis claſsiarijs Alfonſus diſpoſito paſsim præſidio ita occurrebat, vt maturè pulſi cæſiq;, maleficijs finem imponere, & ad Clodiam foſſam cum detrimento reuerti cogerentur. Per eos quoque dies pari rerum ſucceſſu Leonardus Alecius Salentinus, Rhodiæ militiæ eques, multis fortibus actis militiæ clarus, ob idq; à Veneto Senatu equeſtri leui armaturæ præpoſitus, quum in villam cui Belloaeri nomen eſt, diuertiſſet, explorante cuncta Alfonſo, & Gallos in eam occaſionem patrandæ rei perdocente, ſubita Gallorum equitum excurſione improuiſò oppreſſus, atque interfectus eſt, dum conſtanter in villæ aditu ſupremo virtutis conatu fruſtra edito acerrimè repugnaret. Relatum Venetias eius cadauer inſigni funere, & temporaria equeſtri ſtatua Senatus honeſtauit, quum ei æneam pro lignea quietiore Republica decreuiſſet. Parte verò alia Iulius, proditione quorundã ciuium, cuius author Gerardus Rango ferebatur, Mutinam & mox Regium Alfonſo ademit, duriſsimæque hyemis contempta glacie nihilque inuſitatis nauium frigoribus deterritus, ad oppidum Mirandulam oppugnandum contendit, vt eiectum inde Gallorum ope, atque iniuria Franciſcum Picum, cum ſua, tum patrui Ioannis nobilium ſtudiorum gloria inſignem reduceret. Erat inſita vis ardens indomito ingenio Pontificis ad gerendum

rendum bellum, vt ea expeditione Gallorum animi nudarentur. Apparebat enim Gallos Mirandulanis aduerſus ſe opem laturos: nam Triuultij filia, quę vxor fuerat Ludouici Pici, paulo antè, vt diximus, ad Poliſellam tormento interfecti, oppido potiebatur. Præerat autem præſidio Alexander Triuultius viduæ propinquus, & Galeoti infantis aui materni nomine tutor. Erat in proximo ad ſextum lapidem Concordiæ oppidum Mirandulanæ ditionis. Id Iulius euocatis citra Padum Venetorũ auxiliaribus copijs, qui Vitellij Tiphernates Ioannes, atque Cepinius eximiæ ſpei iuuenes præerant, tormentis expugnari iubet, ab eoque rei proſpero ſucceſſu Mirandulæ muro tormenta admouet, magno quidem ſalutis ſuæ periculo, quum ferreus globus maiore tormento turre emiſſus, in eius tabernaculum terrefactis familiaribus incidiſſet. Id impie factum tanquam indignè ſacrorum Principi ad horribilem necem illata vis foret, vel ſi incertum emiſſa pila crederetur, ſua ſponte concitatam bilem Iulio ita commouit, vt in vindictam exardens, prolato omni tormentorum apparatu, murus non corona modò & defenſoribus nudaretur, ſed hiatus latos ad irrumpendum militi oſtenderet: eò quidem maiore facultate, quòd cum altiſsima foſſa, propter incredibilem aeris rigorem, concreta glacie tanquam ſolido ponte inuadentes admiſſura videretur. Id improuiſum incommodum Alexandro deditionis neceſsitatem expreſsit, atq; ita euocato ad colloquium Marco Antonio Columna, in certam ſpem clementiæ oppidum ſaluis ciuibus dedit. Capta Mirandula Iulius animos aduerſus Alfonſum ſuſtulit, partemque copiarum in eius agros effudit: nam ab eo ſolicitari Gallos audiebat, vt ſibi duabus vrbibus exuto maturam opem ferrent. Nec multò pòſt Carolus Amboſius, iuſtis Alfonſi obteſtationibus permotus, coacto exercitu aduerſus Pontificem Galli Regis clientium opes conuellentem Aemylia via deſcendere conſtituit. Interea Iulium Bononiam reuerſum, affectumque ſenio, & rediuiuis veteribus morbis obnoxium, ex caſtrenſi labore, rigoreque cœli febris inuaſit, eò planè ſæuior, quòd vir omnis iniuriæ & moræ impatiens incenſus ad gerendum bellum, Gallorum copias aduentare cognouerat, Bononienſiumque ſtudijs non multum confideret, quæ plæbis imperitæ mobilitate, peruerſaque libidine in Bentiuolos conuerſa dicebatur. Feltrius cum Pontificio exercitu Mutinæ conſtiterat, apud quem præclari duces erant Marcus Antonius Columna, & Paulus Baleonus. Sed Galli Gabellum amnem, qui hodie Segia dicitur, ſuperantes recto itinere vſque ad Mutinæ portam ſigna protulerunt, pulſa graui impetu cataphractorum, atque protrita leuis armaturæ hoſtium ala, quæ ſpeculatum obuiam egreſſa fuerat. Galli ad lætum profligati hoſtis euentũ ſubſtitere, quod ſi fuſorum tergis inſtitiſſent, proculdubio totus Feltrij exercitus, vti ad eum terrorem tumultúmque inconditè porta eductus, nec planè inſtructus, profligari, atque vrbs recipi potuiſſet. Cæterùm Amboſius eodem impetu terrorem ex propinquò Pontifici admouendum ratus, ſuperato Tanaro qui Scultena olim fuit, ad pontem Labini amnis antiqua Triumuirali conſpiratione clari, ſeſe effudit, ſic vt per Rheni pontem ad Bononiæ portas peruaſurus crederetur, concitantibus præſertim Bentiuolis exulibus, qui reduci in patriam hiſdem quibus exacti eſſent armis poſtulabant, & duce Hermete ad portam excurrentes vallis tragulam infixerant, alligato ei libello, quo populum ad veterem

libertatem vocabant. Sic enim factioſa plebs ſub Tyrannis immodicæ licentiæ aſſueta, cruentam, & bonis ciuibus execrabilem ſeruitutem appellabat. At Iulius quanquam corpore æger inuicto tamen animo in id diſcrimen ſummæ prudentiæ conſilium expedit: aduocat ad lectulum Principum omnium legatos: de inſolentia, ſuperbiaq; Gallorum prolixè conqueritur, ſalutemq; ſuam & dignitatem Pontificij nominis obteſtatione vehementiſsima eis commendat, orans vt Amboſio niſi ab iniuria armiſque abſiſtat, & retrò vertat agmen, bellum Regum ſuorum nomine denuncient, teſtenturque eos violati Pontificis iniurias acerrimo indicto bello vindicaturos. Aequiſsimo enim iure à Pontifice oppugnari Alfonſum, qui beneficiario nomine Romanis Pontificibus obnoxius atq; ſubiectus, eorum imperia contemnat, oppida vſurpet, nec à ſalinis magno Pontificij ærarij detrimento abſtineat. Proinde Amboſius etiam atque etiam caueret, ne dum Pontificem temere oppugnatum venerit vt ab Alfonſo bellum auertat, illud vndique in Gallos concitet. Eo enim eſſe animo Europæ Principes, vt ſacroſanctum Pontificem ab impiorum iniurijs defendant: impios ſiquidem eſſe qui nefaria arma in ſacrorum Principem ferãt. In ea denunciatione belli aduerſus Amboſium maximè vehemens & infeſtus erat Chriſtophorus Eboracenſis Cardinalis Britannus, Henrici Regis legatus. Huic diſertiſsimi viri aderant Albertus Pius Cæſaris, & Hieronymus Vichius Ferdinandi Hiſpaniæ Regis legati: hic Regij decoris & commodi ſui ſpe excitus, ille verò propter priuatas ſimultates Alfonſo plurimùm infenſus. Mutinam enim paulo antè aſtuto ſalubrique conſilio Iulius, ne eam parum æquo iure, aut impudenter occupaſſe videretur, quod Cæſarianæ liberalitatis titulum, quem iureconſulti feudum vocant, certa atque inueterata conſuetudine præferret, Germano homini, cui Vitefruſtro nomẽ fuit, nomine Cæſaris tuendam et poſsidendã attribuerat, vt declinata inuidia Cæſar ipſe pecuniæ egens, & Auguſtalis ſui iuris diues, noui atque inexpectati lucri ſpe inductus, in belli cauſam, cum inſigni Gallorum ac Alfonſi dolore, & incommodo traheretur. Ferdinandum quoq; Regem in ſua commoda callidè ſemper erectum, Iulius à Gallo magna ex parte diuellerat, quum ab eo præſidij auxilijque nomine Fabritium Columnam magiſtrum equitum, cum trecentorum cataphractorum ala impetraſſet. Eo nanque officij merito Rex magnopere cupiebat Neapolitano in Regno iure legitimæ poſſeſsionis authoritate Pontificia confirmari, quod ſe facturum Pontifex auxiliorum & noui fœderis ſpe polliceri erat ſolitus. Dum Galli appropinquarent, et Pontifex graui anxius cura de Bononienſium fide non obſcurè dubitaret, opportunè miſſa à Venetis ornatiſsima leuis armaturæ equitum ala omnium animos confirmauit. Erant ij Illyrici generis, cultu, armis, religioneque Semiturcæ, ſcutati equites, quos Padi tranſitu neq; Galli neque Alfonſus prohibere potuerat, quum aduentus ſui famam celeritate præuertiſſent. Itaque prodeuntibus legatis magnaque vociferatione Amboſio noui belli metum incutientibus, Galli proceres cum duce in concilium coeunt, retroducendumque cenſent, ne inexpiabili facinore rem maximè dubiam & periculoſam temere ingreſsi, contra ſe vniuerſos Europæ Reges concitarent, quibus ſatis iuſta belli cauſa videretur, ſi ſacrorum Principem protegendum ſpecie religionis ſuſcepiſſent. Mirumque tum videri potuit, quod ferox hoſtis, qui armis ſuſtineri non poterat, paucis vrbis reiectus,

commutata

commutata repentè voluntate à propoſito itinere conſilioque receſſerit. Exinde Amboſius apud Galliæ Regem nequaquam bellicoſi ducis famam tulit, ab æmulisque vehementer laceratus eſt, quòd luxui amatorijsque vanitatibus, & theatralibus ludis Mediolani occupatus, neq; Mirandulanis implorantibus opem tuliſſet, neque Alfonſo, vti debebat, Mutinam recuperaſſet. Quo ignominiæ dolore affectus, non multò pòſt apud Corregium oppidum è vita deceſſit. At Iulius præſenti diſcedentium Gallorum metu liberatus, infenſusque Alfonſo magis ac magis, à quo in perniciem ſuam ſolicitatos atque inuitatos Gallos plane intelligebat, magnam copiarum partem in Ferrarienſium fines immiſit. Præerant copijs Guido Vainus, & Meleager Foroliuienſis, atque Verdegius Hiſpanus, qui ex ſua gente cohortes Bononiæ conſcripſerat. Toti verò belli ſummæ & conſilijs præpoſitus erat Antonius Orpheus Calenulæ Antiſtes, ab Alidoſio Cardinale Bononiæ Legato miſſus. Hic tum maximè Pontificis gratia pollebat. Itaque duces hoſtiles agros latè populati, ad Foſſam Zeniolam ſparſis (quòd nulla certa manus hoſtium occurreret) prædabundisque agminibus perueniunt. Eam foſſam lato profundoque alueo, equiti pariter ac pediti inſuperabilem multi amnes efficiunt, qui ex Apennini vallibus delapſi, et campeſtribus locis ſtagnantes, corriuatique demum incolarum induſtria aut in Padum, aut in proximas Paduſas euoluũtur. Pontificij vno latæ foſſæ munimento contenti, quòd aliunde nihil hoſtile timerent, non longè à Foſſa inter ruſticanas caſas poſitis caſtris conſedere, ex Orphei prolegati diſciplina hilariter epulantes. Hic enim vir imperitus belli, ſacerdotali ocio, ac intempeſtiuis voluptatibus deditus, ita duces ad conuiuia, remittendumque laborem inuitabat, vt illi non ægrè obſequerentur, tanquam eæ quæ tum inciderant Carneualium dierum feriæ, non tantùm ſecura in pace, ſed dubio & ſuſpecto etiam belli tempore celebrandæ forent. Mirus enim erat apud omnes ab inani iactantia hoſtium contemptus, ſic vt obliti diſciplinę militaris, nec vllo munimento caſtra vallarent, nec de more obirent vigilias, nec demum quæ de impigro hoſte ſuſpicari poſſent, euentura crederent. Hac tanta incuria vanitateque epulantium hoſtium explorata Alfonſus, qui intento animo vt hoſtem inuaderet, vlciſceretur iniurias, prædamque repeteret, loci & temporis occaſiones captabat, repentè cogit educitq; milites, quibus Vaſconum cohortes duas & aliquot turmas Gallorum equitum adiungit. Federicus Gonzagam Bozolum ſecretò quid fieri velit edocet, eique imperat vt nauigia & lintres quæ in Santerno amne erant (is antiquitus Vatrenus fuit) in foſſam Zeniolam procul ab hoſtium caſtris traducat: quibus noctu magnoque ſilentio cõuectis, & contabulatis pons efficitur, cunctis impigrè & certatim in iungendo ſtruendoque eo operam ſingulari cum lætitia Alfonſi nauantibus. Sed fabros in metiendo ponte foſſæ latitudo eorum eſtimatione maior ita deceperat, vt pontem vno nauigio breuiorem, mancumque Alfonſus reperiret, aduerſam nanque foſſę ripam explicata & extenta funibus nauigiorum ſeries minimè pertingebat, magno cum dolore Alfonſi architecto ſuccenſentis. Paratus enim ad traducendas copias, inuadendosque hoſtes, paruæ rei momento interpellari atq; eripi ſibi victoriam querebatur. Verùm vti erat valido expeditoq; ingenio, procedens in extremũ pontis caput, ſuperiecta craſsiore tabula hoſtilẽ ripã ita pertingi poſſe animaduertit, vt ſingulis nõ omnino difficilis,

quanquam periculoſus tranſitus præberetur. Nec mora exemptam è conſtra-
to ponte tabulam vix ſexquipede latiorem coaptat, cunctiſque in eo periculo
de eius ſalute ſolicitis atque pauentibus, protectus armis omnium primus e-
quum in hoſtilē ripam adigit. Eum Bozolus ſubſequitur, inde Maſsinius Fur-
nius cum turma prætorianorum equitum, & alij contempto periculo ſucceſſe
re ea felicitate, vt deciderit nemo, & amplificato demum duobus adiectis aſſe
ribus ponticulo ad quatuor millia armatorum equitum & peditum in hoſti-
lem ripam tranſierint. Nec prius quàm clara iam luce Pontificij duces ad ca-
pienda arma ingruentium hoſtium ſtrepitu excitati ſunt, quum eorum ſigna
conſpicerētur, & pręmiſsi Furniani equites ſemiſopitos vigiles perturbaſſent.
Irrumpente itaque quadrato equitum agmine Alfonſus caſtra trepidatione,
fuga, & cædibus complet. Guido, & Meleager ad primum clamorem frænа-
tis & cōſcenſis equis ſatis impigrè antecurſoribus hoſtium occurrunt. Sed cre-
ſcentibus Alfonſi ſubſidijs, effuſiſque habenis irrumpentibus pulſi, per mediā
pauentium, & arma capientium ſuorum turbam in turpem fugam conijciun-
tur. Ipſe Orpheus vix diſcuſſo ſomno in pernicem equum à ſuis illatum peri-
culum effugit. Reliqui omnes conſternati metu, vt plerunque inopinatò de-
prehenſis accidit, ſpem ſalutis præcipiti in fuga poſuerunt. Reſtitere aliquan-
diu intrepidè Hiſpani, qui caſtrorum frontem obtinentes ſeſe conglobarant.
Sed poſtquam in eos denſata peditum acies pedem intulit, & in ſiniſtrum eo-
rum latus Alfonſus cum cataphractis inuectus eſt, territi improuiſo grauiſque
noui hoſtis ſuperuentu, non adhuc planè ordinati conſertique, ad primum e-
queſtrem impetum diſsipantur, & latè trucidantur, cadente ante alios Verde
gio duce, qui hortabundus vbi plurimum periculi erat, conſtantiſsimè dimi-
cabat. Eo ſtrato amiſſiſque vexillis reliqui omnes terga verterunt, fugientium
equitum veſtigia curſu conſequi fruſtra conati. Nam perſequente equitatu
cum expeditis peditibus, magna ex parte interfecti ſunt, quum pauci caperen
tur. Siquidem eo die circiter tria millia hominum interfecta referuntur, ſæ-
uientibus maximè in ſtratos, & à milite vulneratos agreſtibus, qui recentes in-
iurias direpti agri vindicare properabant. Caſtra autem apparatu militari &
multo commeatu impedimentiſque præſertim prolegati, & ſarcinis ducum
opulenta, Alfonſus victor militi ad prædam conceſsit, retentis ſibi æneis fal-
conibus tribus, & vexillis inſignioribus, vt maiore ſua Ferrarienſiumque læti-
tia in vrbem reuerſurus profligati hoſtis ſpolia pręferret, & ea quæ à peruaſtā-
te hoſte detrimenta accepiſſet, ſe cumulatè atque feliciter vltum fuiſſe teſtare-
tur. Per hunc modum cum ſua virtute, tum Gallorum præſidijs egregiè ſe
tuente Alfonſo, rex Gallus & Pontifex exacerbatis inter ſe odijs, ſatis ſupér-
que ánimos denudarant. Nam ſuperiore Autumno Iulius Gallos Alfon-
ſum pertinaciſsimè defendentes vno tempore à tribus partibus ad diſtrahen-
das eorum vires oppugnarat, quum per Venetos maioribus iam auctos vi-
ribus, externorum copias totius Venetiæ agros acerbiſsimè populantes ad
Leonicum vicum inuadi iuſsiſſet, & parata claſſe apud Oſtiam, cui præe-
rat Grillus Contarenus circumductis à ſupero mari per Meſſanæ fretum Ve
netis triremibus, Ligures ad ſpem antiquæ libertatis ſolicitarat, vt inuiſam
Gallorum gentem, & à recenti victoria ſuperbè dominantem, Genua pellere
conarentur. Octauianum nanque Fregoſium exulem cum virtutis ſuæ, tum
antiquæ

antiquæ nobilitatis nomine ciuibus charum, ideoque expetendum, cuius pater in ciuitate principatū tenuerat, recipi poſſe à factioſis ciuibus, ſi ſe offerret, ſperabat. Ad hunc enim reducendum M. Antonius Columna cum terreſtribus copijs à Lunenſium ora per aſperas cautes, vt claſsis curſum adęquaret, fuerat præmiſſus. Per eos quoque dies ex condicto Heluetij pecunia exciti concitatique in Gallos, Comenſem & Mediolanēſem agrum hoſtiliter inuaſerant. Sed in his Iulij conatibus conſilijsque magno animo ſuſceptis Fortuna à Gallis mirificè ſtetit. Nam primùm omnium Gallorum Germanorumq́;, & Ferdinā di regis copiæ, quæ in varias diductę manus Venetorum agrum rapinis ac incendijs impunè deformarant, in vnum expediti agminis corpus ad ſpeciem iuſti exercitus coierant, fruſtraq́; circumfuſam & laceſſentem hoſtium leuem armaturam propellentes, denſato ordine Veronam incolumes ſe receperant, ductu Andreę à Capua Thermulani principis: qui ab eo forti feliciq́; receptu, raro alijs conceſſam peritiæ militaris gloriam tulerat, quū Grittus legatus, Luciusq́; Maluetius viri alioqui pugnaces, tuto potius quàm decoro conſilio, accenſis peditum animis, & rem prælio decernere cupientibus obſtitiſſent, ita vt Venetus quos in itinere adoriri debuerat, pudore amiſſæ occaſionis abeuntes perſecutus non prius veſtigijs abſtiterit, quā compulſis intra vrbē Veronam hoſtibus, temere tormenta admouerit, inani ſpe exiſtimans Veronenſes pro ſe aduerſus externæ gentis pręſidium arma capturos. Sed ea res ab Rentio Cerite temerè tentata eum habuit exitum, vt amiſsis Citulo Peruſino, & Lactantio Bergomate longe fortiſsimis cohortium præfectis, Veneti ſigna retrouertere coacti ſint. Pari quoq́; ſucceſſu Heluetios, qui prędas agentes, nec abſtinētes ab incendijs deſcenderant, Gaſto Foiſſeius Ludouici regis ſorore genitus, vix tum pubeſcens, cum quatuor millibus equitum obuiam profectus Comenſi via in patriam repreſsit. Ad ſimilem quoq́; inanis hoſtilium conſilij euentum Preianes Gallicæ claſsis præfectus, triremibus atque onerarijs Genuenſi portu eductis, Grillo opportunè occurrit: eaq́; exorta eſt ad eius conſpectum in claſſe Veneta conturbatio, vt nec tentato quidem certamine, eminus tantum tormentis rem gerentibus, Venetæ triremes velis & remis retro curſum tenuerint, & M. Aantonius qui equites ad Recum vſque ſeptimo ab vrbe lapide adduxerat, deſperato claſsis præſidio, magnum à montanis Liguribus in prædam verſis detrimentum acceperit. His Pontificij belli conatibus per ſocios vndique proſperè admodum repulſis atque eluſis, Alfonſus tametſi ancipiti ſuburbanique belli metu & ſollicitudine leuatus erat, nihil tamen ſe ocio ab intenta belli cura remittit, cunctas voluptates repudiat, ac ingenti ſtudio muniendæ vrbis conſilium ſuſcipit, murum profert, latiſsimè foſſas adauget, terrenaque ex gleba, & ceſpite lata atque excelſa propugnacula inſtar arcium ædificat, in quibus ſtatui & dirigi ingentis magnitudinis tormenta poſſent, quorum vi eminus ab inuaſione mœnium hoſtes deterreri facileq́ue depelli poſſe viderentur. Sic enim exiſtimabat, ſublato magna ex parte periculo, & milites mercenarios in officio militarium munerum minore cum ſtipendio, & ciues fideli obſequio per ſe deditos in vetere ſtudio poſſe contineri. Quippe qui nihil quo amor in ſe & obſeruantia apud ciues parari poſſet, multa humanitate & liberali comitate prætermittebat: ratus ſe ſatis tutum aduerſus infeſta arma proculdubio futurum ſi his præclaris & populo

gratiſsimis operibus inuidiam ſperatæ pacis & diuturni belli publico incommodo exorta mitigaret & extingueret. Cæterùm Ludouicus hoſtilium conſiliorum fœdo exitu, & Fortuna ſuà elatus, qua ſemper hoſtium ſuorum ſpiritus contudiſſet, indicendi Concilij conſilium quod diu concoxerat, inauſpicato ſuſcipit. Ex publica enim Iulij morum cenſura, tanquam probroſi hominis authoritatem infirmare atque conuellere nitebatur. Id enim telum quum à Regibus ſuarum opum ac armorum vi ſubnixis, in Pontifices euibratur, maximè dirum atque mortiferum euadit, recentiſsimis Conſtantienſis, & Baſilienſis conciliorum exemplis, quibus aliquot Pontifices notati ignominia, & dignitate pulſi, à ſummo rerum faſtigio corruiſſent. Paulo enim antè aliquot Senatores Ludouici authoritatē ſequuti à Pontifice diſceſſerant, impetrarántque à Florentinis vt conſilium Piſis tanquam opportuniſsima in vrbe indiceretur, vbi actiones ſuas citato ad id Iulio ſumma animorum acerbitate iam inchoarant. Sed quum ſacerdotes qui coierant, vim vſqueadeo inclementer incitati Pontificis metuentes, Gallicum præſidium depoſcerent, ob idque Lotrechius cum ala equitum aduenisſet, Florentinos præcipitis obſequij ſui extemplò pœnituit, ne Piſani præſentium Gallorum fauore exciti, ſicuti aliàs Caroli octaui aduentu ad repetendam libertatem arma corriperent, atque ita Lotrechius non ſine vitæ periculo, & Cardinales populari tumultu vrbe ſic expulſi ſunt, vt Mediolanum conuolarent, eaque in vrbe ampliſsima inſtitutas concilij actiones celebrare pergerent. Sed Alfonſus vel multis precibus à Gallis ac obteſtationib. fatigatus adduci nō potuit, vt in cōcilium ad conturbationem diuinarum ac humanarum rerum excitatum, fratrem Hippolytum Cardinalem impelleret. Suę enim & Christianę ęquitatis eſſe ſtatuebat, propulſare quidem iniurias, ſed nullas inferre Pontifici, inuidioſæ præſertim cauſæ periculis circumuento. Neque difficile fuit, fratrem, ne cauſæ immiſceretur dehortari, virum quippe ſuæ dignitatis & conſtantiæ memorem, & in omni actione iudicio longè grauiſsimum. ille ſiquidem extra belli ac armorum contentionem, vbi religionis anceps diſcrimen emineret, Pontifici minimè nocendum veterique ſacramento obligatam fidem ſyncerè præſtandam arbitrabatur, ne galeri dignitatem beneficio Romani Pontificis partam ad familiæ decus intempeſtiuo vix dum inchoatę ſynodi præiudicio euerteret. Sub id verò tempus quo indicendi concilij cauſa inter diſsidentes ex aduerſo iureconſultos iactabatur, quòd ab alio quâm à Pontifice indici nefas foret, Ludouicus adaperto peracri odio in Pontificem Triuultium cum imperio copiarum Amboſio defuncto ſuffecit, iuſsitque vt Mirandulam recuperare, vlciſci iniurias, & Bononiam occupare, Bentiuoliſque reddere maturaret. Sub eam autem Triuultij aduentantis famam pontifex impar viribus, nec obſcurè quorundā Bononienſium perfidiam timens, relicta eius vrbis cura Alidoſio legato, Rauennam ſeceſsit, vt inde per Flamminiam Romam reuerteretur. In Mutinenſi tum agro Feltrius confirmatus Venetorum auxilijs contra aduentantes Gallos, ad Gabellum amnem caſtra poſuerat. Sed Triuultius vetus imperator aduerſus adoleſcentem ducem, tanta armorum vi incubuit, vt quum locorum opportunitates pręriperet, & quotidie graui motu caſtra caſtris cōferret, ſemperque acie inſtructa inſtando prælio certaturus videretur, Pontificij viribus & diſciplina inferiores, vrgentis hoſtis impetum vitare, & retrocedere cogerentur.

rentur. Neque prius eos premendi, et perſequendi à Triuultio finis factus eſt, quàm ſe Bononiæ mœnibus caſtris cum tumultu poſitis applicarint. Nec mora Triuultius tumultuariè caſtrametantes inuaſit, vniuerſasq; eorum copias, & Venetorum auxilia ſine ſuorum vulnere, quod miræ felicitatis fuit, captis, & direptis profligauit, profugiente Feltrio, querenteque ſe proditum malignitate atque perfidia Alidoſij legati, quòd nihil earum rerum quæ gerendo bello opus forent, poſtulanti ſuppeditaſſet, Bentiuolorumque clientium fideli portarum cuſtodias attribuiſſet. Arioſti nanque & Ranucij ciues cohortibus præpoſiti exaudito caſtrorum ſtrepitu, perſpectaque Feltrij & Baleoni fuga, nullam ſibi moram attulerunt, quin extemplò portas panderent, Bentiuolosque fratres tanquam veteres dominos ſtudioſè reciperent. Legatus vir varijs ſceleribus cunctis exoſus, & imbellis, occupante metu profugit, ſupellectilemque & pecuniam prædæ Gallis reliquit. Nec Iulius Vitellius cuſtodiæ arcis præpoſitus, nullo antè prouiſo commeatu diu reſtitit, quin Bononienſibus arcem dederet, populo à fundamentis excindendam, quòd liberæ ciuitatis ceruicibus impoſita videretur. Feltrius emenſo Aemyliæ viæ ſpatio, quum ſuos iter fugæ ſimile habentes ala Gallorum duce Duratio perſequeretur, Hieronimumque Pactium fortiter reſiſtentem ad Claternam occidiſſet, Rauennã delatus eſt, vbi ſequenti die ex eodem fugæ curſu Alidoſium Cardinalem ſine purpuræ inſignibus ſibi occurrentem ſua manu confodit, amiſſi vtique exercitus dolore, & recentibus iniurijs exacerbatus. Id facinus maximè atrox & apud Pontificem patruum inexpiabili videri potuit, niſi homo impurus, varijs auaritiæ & crudelitatis flagitijs coopertus, indignusq; Senatorio ordine, non feras improbitatis ſuæ vltore magno numine pœnas dediſſe crederetur. Ea nunciata cædes, Iulium per ſe animo ægrum ex infelicitate bellicarum rerum magnopere perturbauit: extemplòque Rauenna profectus, toto aulæ comitatu conturbato Romam iter intendit. At Triuultius incomparabili potitus victoria, apprimè graui, prudentique conſilio, ne regi maiorem vehementioremq;, quàm deceret pium, & ex profeſſo ſummè Chriſtianum, inuidiam pararet, victoriæ ſuæ modum impoſuit, vetuitque edicto Gallos abeuntem hoſtem vlterius perſequi, quòd recepta Bononia, eaq; Bentiuolis reddita, ſatisfeciſſe officio rebatur: eademque militaris conſilij moderatione Põtifici nunciari iuſſit, vt quò vellet compoſito agmine extra metum iter facere pergeret: ſe enim operam daturum vt nuſquam à Gallo milite iniuriam acciperet. Sed non eadem animorum æquitate Bentiuoli victoriã vtebantur, quum ſtatuam æneam Iulio liberatori in faſtigio templi maximi poſitam, concitata plebe detraxiſſent, conſpurcatamque fœdiſsimum in modum perfregiſſent, atque in tormenta conflaſſent. His rebus à Triuultio feliciter geſtis, Alfonſus mirum in modũ lętatus eſt, quòd Bononiam Pontificij belli ſedem, viris atque diuitijs opulentam, non modò detractam hoſti, ſed Bentiuolis neceſſarijs ſuis reſtitutam conſpiceret, magnoque commodo ſecuritatis ſuæ in reliquum tempus quærendæ potius pacis, quàm inſtaurandi belli facultas Iulio præbita videretur. Cæterùm Iulius quem ſecus ac multò maxima pars hominum putabat, neque fuſi exercitus, neque amiſſæ Bononiæ, neque à Feltrio admiſſi ſceleris incommoda perturbarant, eadem infracti ardentisque animi magnitudine qua bellũ ſuſceperat, generoſo conatu in vtranque fortis

aleam finire conſtituit. Primum omnium Cardinales qui concilium indixe-rant, tanquam impietatis & perfidię reos Senatu mouet, hoſteſque Pontificij nominis decernit. Ex aduerſo autem legitimo iure ſacroſanctam ſynodum ad ea conſulenda & peragenda quæ Reipublicæ Chriſtianæ decus reſpicerent, in Laterano ſequenti anno futuram pronunciat, et Piſani Concilij inauſpicatum nomen abolet, Galliæque Regem tanquam diri ſchiſmatis authorem ſacris interdicit: ac eum vetere ſuo Chriſtianiſsimi cognomento indignum declarat. Secundum hæc acta, cuncti propè Chriſtiani nominis reges genteſque aduerſus Gallos, ereptæ Bononiæ ac impotentis audaciæ inuidia deflagrantes, propoſitis edictis, & varijs legationibus concitantur: Immodicè quidem ante alios Henricus Britannus qui ſuopte natura infenſus Gallis, nouam bellicę laudis gloriam quærebat; quæ ei parata videbatur, ſi pro tuenda Romani Pontificis dignitate, Galliæ bellum inferret. Ferdinandus quoque Hiſpaniæ rex, tametſi à Cameracenſi fœdere nequaquam apertè diſceſſerat, quòd non obſcurè prouecta longius atque audacius Gallorum arma formidabat, Romano Pontifici multis de cauſis deeſſe non poterat, ob idque præſertim quod à Romanis Pontificibus præclaro religionis merito Catholicus fuiſſet appellatus. Hic itaque Petrum Nauarrum, ad Tripolim atq; Bugeam rebus feliciter geſtis clarum, Africanas legiones in Siciliam, atque inde in Italiam tranſportare iubet. Ille verò magnis adornatis claſsibus Aquitaniam inuadit, & in Belgicam orã primo quoque tempore ſe traiecturum profitetur. Cæſar verò qui ab initio conceptæ inchoatęque ſynodi anceps & dubius perſtiterat, tametſi ei pſeudocardinales ſummi Pontificatus honorẽ promitterent, multis de cauſis ita Gallorum ſocietate diductus eſt, vt regia præſidia quæ Veronæ hybernabant a ſe dimitteret, obortoque ſpe recuperandæ Burgundiæ Heluetijs atque Pontifici iungeretur. His cognitis rebus Ludouicus ſuarũ opũ planè conſcius, vir acer et indomiti ſpiritus Ioannem Nauarrę, & Iacobum Scotiæ reges veteres amicos et clientes Gallię regũ, hunc aduerſus Britannos, illum à Cantabria Hiſpanis opponit. Singulari autem diligentia Galliæ equitatum qui erat ampliſſimus ſupplet, & pedites à Germanis inſtar duarum legionum mercede conductas in Italiam accerſit, quòd Heluetijs tanquam à Gallo impudenter ac indignè ſpreti, poſt fortem fidelemque operam multis bellis nauatam, ab amicitia Gallorum diſceſsiſſent. Regibus hoc modo in apparatum maximi belli erectis, Alfonſus ab vllo militari opere nequaquã ceſſandum ratus, aduerſus omnem vim hoſtium quæ opportuna erant præſidia comparauit. Nam inſignis cataphractorum ala ex delectis equo merere ſtipendia ſolitis, effecta eſt: & nouæ leuis armaturæ equitum turmæ veteribus & prætorianis ſunt adiectæ. Promptiſsimus quoque, & ſibi notus miles, liberali ſtipendio conductus eſt, quo ſupplemento vrbanas copias abundè confirmabat. Cogendæ verò pecuniæ ſtudium ea moderatione agitabat, vt priuatos potius minueret ſumptus augeretque rerum venalium vectigal, quam eam viritim ciuibus imperaret, ideoque non auri ſummam, oppignoratis maiorum ſuorum inſignibus gemmis, Lucretiæque item vxoris vnionibus, mutuam à fœneratoribus acciperet. Parcendum enim ærario exiſtimabat, ſic abiectis abaci ornamentis, vt in vſum menſarum figulinis lancibus vteretur, quæ eo honeſtiora erant, quòd Principis manu atque artificio fabrefacta ſpectabantur. In hoc enim frugi vitæ famã,

potius

potius quam inanem, reconditi, inexhauſtiq́ue theſauri iactantiam quęrebat. Præclarè ſiquidē iudicio omnium credebatur, ei vel diuturno in bello pecuniam ex vetere gaza minimè defuturam: qua publica exiſtimatione in omni bellico ſumptu fidem vnquam differrentis aut improbi debitoris tuebatur.

Ad hæc ſumma contentione paganorum agreſtium, & ciuium, qui imperatas edicto operas conferebant, inſtituti antea aggeres proferebantur, cauabanturq́ue profundiſsimæ foſſæ, & in officinis collato per tribus ad certum pretium metallo, omnis generis tormenta Principe ipſo perdocente, agenteq́ue fundebantur. Mirabili quoq; eius ingenio, verſatilis ex aquę impetu machina inſtituta erat, ad conficiendam exiguo tempore ingentem tormentarij pulueris copiam: ab ea nanque demiſsi elatiq́ue alternatim ferrei plures piſtilli in ęneas pilas decidentes, carbones & ſulphura cum ſale nitro contudebat, tanto compendio, vt plurium operarum laborem vnius tantùm regentis pueri cura superaret. Noua inſuper horrea inſtituit, ad recondendas omnis generis fruges in vſum tolerandæ famis, ſi paulò grauius & diuturnius bellum incideret.

Magnam quoque vim ſalſamentorum, tum carnium tum maximè piſcium in officinas contulit, quæ nautico more inediam ſubleuaret. Eam partim ex Paduſis, partim ex Illyrici, Dalmatiæq́ue inſulis, in quibus multa piſcium captura eſſe conſueuit, pretio parari conuehiq́; curauerat. Per id autem tempus Alfonſus neq; à Venetis aliunde occupatis multum eſt laceſsitus, neque ipſe eorum fines vexauit, vtpote qui ad maius bellum egregiè ſuſtinendum cuncta ſibi maturè paranda atque inſtruenda prouidebat. Quum in hac ingruentis belli cura atque apparatu verſaretur, Nauarrum didicit cum Hiſpanorũ legionibus ex Apulia per Picenum viamq́; Flaminiam in Togatam Galliam perueniſſe, Raymundum quoque Cardonium, & Fabritium Columnam ſubſequi cum equitatu longè omnium qui vnquam Neapolitano regno educti ſint, maximo atque ornatiſsimo. Ad has copias accedere Pontificis cohortes, & vtriuſque armaturæ equitum turmas, quæ magno ſumptu in agro Romano, atque Vmbria conſcriptæ fuerant. Eodem etiam tempore Heluetios duplicatis ſtipendijs Pontifex per Matthæum Sedunenſem Cardinalem ſollicitatos, in agrum Mediolanenſem deſcendere, Galliſque ad Mediolanum acerrimũ bellum inferre iuſſerat. Interim Alfonſus, vt Hiſpanis tranſeuntibus ea quæ poſſet ex tranſuerſo Æmiliæ viæ itinere detrimenta inferret, Baſtiæ non longè ab Argēta præſidium impoſuit, cuſtodiamq́ue eius loci Veſtidello pagano Inſubri, viro fortiſsimo tribuit, qui nocturnis diurniſq́ue eruptionibus commeatus interciperet, nec quicquam tutum euagantibus declinantibusq́ue à via hoſtibus relinqui pateretur. Ea munitio in caſtelli ſpeciem muro atque aggere circundata, decurrenteq́ue ad murum Padi fluminis parte quæ Zenoliam foſſam efficit, vſqueadeo opportunè apteq́ue conſtituta erat, vt niſi iuſti exercitus vi & labore expugnari poſſe videretur. Itaq; Nauarrus aliquot ſuorum militum incommodis excitatus ad tuendam nominis ſui famam terrendosq́; hoſtes ad Baſtiam defertur, admotiſq́ue tormentis murum atque aggeres vehementiſsimè quatit ſuo etiam peculiari artificio, quo nomen cuncta expugnantis ſuperioribus bellis fuerat conſequutus, cuniculos agit, & ſubdito ac incenſo ſulphureo puluere totius munitiones frontem ab imo in ſum̃am coronam terribili cum fragore excindit, paratq́; ab ea parte aditum & aſcenſum militi.

Nec mora Hiſpani irrumpunt. His magna vi Ateſtini aliquandiu propugnando obſiſtunt, & in aditu hoſtium pugnaciſsimos trucidant, ſed creſcente audacia multarum ſimul cohortium vno impetu irruentium vim neque animi egregiè fortes, neq; dextræ ſuſtinere valent. Contruditur intra aream caſtelli Veſtidellus, fortiterque reſiſtendo, multis ab ſe hoſtium vulneratis, & ſuis vndique cadentibus, quòd vulneribus feſſus arma vix ſuſtineret, accepta fide deditionem facit. Sed vel tutante Nauarro defendi non potuit, quin in conſpectu cū reliqua eius cohorte trucidaretur. Eò enim atrocius contra militiæ morem deſæuierant, quòd Franciſcus Montaneſius præfectorum longè fortiſsimus in ingreſſu concidiſſet. Huius Montaneſij nobile facinus non ab re erit enarrare, vt eius exemplo milites ad ſpem laudis accendantur. Is ſuperiore anno quum apud Senas in coronis proloquendo Hiſpanorum virtutē ſupra omnes gentes cum iactantia verborum extolleret, nec quenquam mortalium Hiſpano habilius & ferocius gladio vti identidem prædicaret: non tulit iniquè atque ſuperbè dictum iuuenis Romanus ex tribu Parrhionia cui Iuliano nomen erat: dixitq; ſe ſingulari certamine & paribus armis, ſi Hiſpanns congredi vellet, oſtenſurum neminem externæ gentis Italo milite meliorem. Hunc generosè & moderatè reſpondentem Itali Hiſpanique qui aderant, approbarunt: nec ipſe conditionē detrectauit, quàm Montaneſius ferebat, vt ſibi quiſque ſocium, & conſortem pugnæ deligeret, & intorta pro ſcuto ſiniſtris manibus lacinia, Hiſpanicis gladijs pro gentis quiſque ſuæ gloria decertaret. Gometium à Corduba notum ſibi & ſpectatæ virtutis gladiatorem Montaneſius aſſumpſit: Nec Iuliano defuit Tiracoxa Tiphernas comiter inuitatus. Conſtituta autem die ad edicti ſpectaculi famam, tota penè Etruria in vrbem Senas confluxit, prætorianaque area exterior (hæc inſignis theatri ſpeciem præbet) à decurionibus pro arena conceſſa eſt. Tantis verò animis, tantisque vtrinque adhortationibus, quum publicum decus in priuatis dextris temerè poſitum videretur, res geſta eſt, vt Hiſpani veterum gladiatorum more depugnantes primi fatiſcerent, & decem & ſeptem patentibus plagis ſuſceptis, quum ex aduerſo nouem tantùm Itali retuliſſent, ſe planè victos, contumelioſeq; loquutos faterentur. Id certamen non celebratum modò eſt omnis ſexus feſtiua acclamatione, ſed eruditè etiam decantatum à poetis, quorū Etruria feraciſsima ſemper fuit. Non defuit tamē Mōtaneſio ſua laus, vel ob id præcipuè quòd diſciplinæ memor, nihilq; feruida ira ſubactus, non ſuæ modò, ſed Gometij ſodalis etiam ſaluti, expeditè & fortiter proſpexiſſet: qua laude celebratus cohortis præfecturam promeruit: ſummorū profectò ordinum decus inde relaturus, quū tranſuerſis vulneribus deformatam faciem egregio virtutis teſtimonio præferret: niſi in ignobili conatu ei Fortuna defuiſſet. Nauarrus per hunc modū expugnata Baſtia, eundem mirabilium operum ſuorum terrorem hoſtibus aſferens, Bononiam contendit, & caſtris ſub colle poſitis tormenta promouit, quum ad Baſtiam præfectos eximiæ virtutis Saxum Italum, & Forundam Hiſpanum, qui præſidio locum tuerentur, reliquiſſet. Hi diſcedente Nauarro, murum latè diſruptum, nutantemq; aggerem opere militari refecerant, confirmarantque ſe omnibus his rebus atque præſidijs, quæ ſuppeditari è caſtris, vicinarumque vrbium copijs aduerſus vim Alfonſi comparari poſſent. Eum namque amiſſam munitionis arcem, eadem vi qua amiſſa fuerat, repe-

ticurum exiſtimabant. Neque is opinionem hoſtium diu feſellit: paucißimorum enim dierum ſpatio coactis copijs eductiſque maioribus tormentis, ad Baſtiam priuſquam ſentiretur profectus eſt. Tanta autem vi maiorum tormentorum murus percuti, quaſſarique aggeres cœpti ſunt, quum intercedẽte latiſsima decurrentis Padi foſſa pedalis diametri pilæ ab vlla parte non ceſſarent, vt Hiſpani coronam deſerere cogerentur, & ſeſe ad hiatum patefacti iterum muri cateruatim cõglobarent, ac irrupturo hoſti armata corpora opponerent: quod vineas extruendi reſarciendique hiatus facultatem, temporis exiguitas, & incidentium pilarum metus eriperet. Prodierat in conſpectum hoſtis Alfonſus ſuos hortabundus, eique ad latus erat promptus ad omne militię munus Cetellionus Gallorum nobilis præfectus, quum forte decuſſa vi tormenti arcis pinna, perrupti lapidis fragmen acri percuſſu in caput Alfonſi decidit: quo ictu penè exanimis ſolo proſtratus eſt. Tantum verò abfuit vt milites conſpecto cadentis principis periculo animi impetum remitterent, vt ira & dolore vehementius incitati, longè acerrimos propugnatorum irruendo propellerent, in Baſtiamque cæde latiſsima hoſtium edita perrumperent. Nec fuit quiſquam qui vel ſupplici & proijcienti ad terram arma hoſti parceret, quum quiſque principi ſuo quem ſublatum pro mortuo viderant, & cæſo paulo antè contra fidem Veſtidello, hoſtili ſanguine parentandum exiſtimaret. Forundam & Saxum fruſtra vitam deprecantes eadem vltoris iratique militis rabies abſumpſit. Sed magno caſu accidiſſe videtur, vt Alfonſus, qui victoriæ ſuæ ſpectaculo ad Cetellioni pedesſtratus frui nequiuerit, eius immodicæ & promiſcuæ cædi, inuidiam quæ Gallo vindictæ auido ferè tota incubuit, extra notam effugerit. Cæterum Alfonſus Argentam delatus, cum ei galea detraheretur, quæ caput vehementer colliderat, tale diſcrimen vitæ adijt, vt vix poſt tres dies ad ſe ipſum memoria incolumi rediret. Interea quum Hiſpani ingenti conatu cuniculis atque tormentis Bononienſibus excidium molirentur, Hiuoque Alegria Gallici præſidij præfectus ægre murum defenderet, Gaſto Foiſſeius opportunam laborantibus opem tulit. Is dudum Heluetios ad Mediolanum vſque hoſtiliter irrumpentes aliquot minutis prælijs per equites fatigarat, nec minore felicitate quàm ſuperiore anno domum redire coegerat. Eo itaque graui metu liberatis Inſubribus nullam ſibi moram attulit, quin media hyeme Bononiam rectà contenderet, raptato ſecum exercitu per lutulenta itinera, tanta feſtinatione, tantaque imperij ſeueritate, vt pedites tormentorum qua magiſtri per inextricabiles à præalto cœno vias obſtantiaque flumina equeſtrium agminum curſum ęquare cogerentur. Qua vſus celeritate, & miro ſtudio militum, penè prius à Rheni ponte vrbem eſt inuectus, quàm à ſuis & ab hoſtibus ſentiretur. Eius autem aduentus vix poſterò die ſorte quadam ab intercepto Epirota equite hoſti cognitus effecit, vt is conſeſtim reductis tormentis rectà per Æmyliæ viæ ſtratum iter ad Claternæ vicum ſe reciperet. Apparebat enim Gallum pugnæ auidum nihil de ſua celeritate remiſſurum, quin inſtructis ordinibus ad Claternam deferretur. Erat Gaſto minaci ingenio expeditiſque viribus ferox, ideoque paratus ad audendum inſigne facinus: ſed Alegria dux vetus feruidi adoleſcentis conſilium aliò auertit, vtpote qui ſummæ inſaniæ iudicaret, hoſtem bello acrem, & veteranis legionibus cõfirmatum, & munitis & vallatis in caſtris adoriri. Gaſto itaque

mutato cōſilio, quòd Brixiani per eos dies oppreſſa Gallorum ala ad antiquā Veneti ſenatus fidem rediјſſent, ſuperato Pado per Mantuanum agrum Brixiam iter intendit, haud dubiè vlturus eorum leuitatem atque perfidiam, quū inuſitata celeritate profectionis ſuæ famam anteiret. Nec properanti Fortuna defuit, quum Paulum Baleonum ex itinere ad Atheſim improuiſa vtrinque pugna edita profligarit. Hic enim cum iuſta manu copiarum à Venetis ad expugnandam Brixiæ arcem mittebatur, nihil tum minus timens quàm vt Gaſto ſibi obiјceretur, quem Heluetiorum irruptione occupatum, nouoque bello apud Inſubres diſtractum eſſe crediderat. Eo modo victor Gaſto Brixiam peruenit, receptusque per arcem, & continuò erumpens, magna pręſidiј Veneti & ciuium cæde facta, vrbem miſerabilem in modum diripuit, captoque Andrea Gritto legato, Aloyſium Aduocatum defectionis authorem ſecuri percuſsit. Inde ſeptem tantùm diebus ad requiem colligendamque prædam militi conceſsis, pari celeritate quá venerat ad Hiſpanos eſt reuerſus. Summa eius conſiliј erat, vt cum his non iniquo loco congrederetur, vtpote qui de victoria optimè ſperandum putaret ſi aſtutum hoſtem apertos in compos procul ab inſidiјs elicere poſſet. Id verò facilè accidere poſſe confidebat, ſi tormenta Rauennæ mœnibus admoueret. Hoc maximè probabat Alfonſus, qui valido copiarum ſuarum agmine, magnoque inſignium tormentorum apparatu inſtructus ad Gallica caſtra ſe contulerat. Exiſtimabant enim Marcum Antonium Columnam Rauennæ præſidio impoſitum, non diu ſummam vim tormentorum, quin ſe dederet, ęgrè ſperatis auxiliјs eſſe toleraturum. Quòd ſi Raymundus atque Fabritius opem imploranti, vti promiſerant, deeſſe nollent, & progredi auderent, non defuturam facultatem, quā diu antea optaſſent, & tum auidè depoſcerent, conſerendæ manus patenti in campo, vbi grauis armaturæ equitatus, & volitantia citatis curribus tormenta, qua parte virium ipſi plurimum valerent, magno vſui ad victoriam futura cenſerentur. Nec mora admotis muralibus tormentis, duplici in loco, hinc à Gaſtone, & illinc ab Alfonſo quaſſatus eſt murus, tanta vi deraſis coronæ pinnis deiectisque propugnatoribus, vt Vaſcones murum ſubire auderent, vnaque ſe cataphracti iuniores dimiſsis equis irrupturos profiterentur. Hanc enim vt pedeſtres operam pręſtarent, Gaſto propoſitis pręmiјs, delectuque firmiorum per alas habito facilè impetrarat. Sed ea alacritas temeritati proxima eum habuit ſucceſſum, vt denſata certatim ſubeuntium agmina tormentis ab hoſte in obliquum latus directis, cumulatis in foſſa cadaueribus ſternerentur. Nam ab Antonianis ex prominente propugnaculo aptè collibrata ingens colubrina ſæpius emiſſa eſt. In eo audaci conatu Spinæus præfectus tormentorum interiјt, & Cetellionus è Colinea illuſtri familia, multiſque bellis dux inclytus mortifera ictus glande prælio exceſsit. Hunc morientem Alfonſus multis ſibi nauatæ operę officiјs coniunctum luxit, quem Gaſto quoque importuno tempore ſibi ereptum magnis laudibus graui totius exercitus cum dolore proſequutus eſt. Hoc tanto tormentorum fragore continentique reboatu exaudito, hoſtium duces ſuę dignitatis eſſe ſtatuentes, vbi antea prolixè promiſerant laboranti Antonio opē ferre, extemplò progredi aduerſus hoſtem decernunt, propiusq; Rauennā caſtra mouent. Nec Gaſto exoptatæ atq; exploratæ occaſioni deeſt, adminiſtranteq; Alfonſo tormenta raptim

reducta,

reducta, & caſtra extra vrbis conſpectum, ne cum ancipiti hoſte res foret, promota ſunt. Iam enim Pontificij Hiſpaniq; duces appropinquare, & ab antecurſoribus Gallis eorum vexilla conſpici nunciabantur: quũ Gaſto fatali ſuo immoderatæ fortitudinis ardore concitatus in hoſtes ſigna conuerti iuſsit. Certatum eſt ad periclitandas vires leuibus prælijs continenter per integrum diem, quibus ſe multa quæ ſibi vſui forent, colluſtrando oculis ſolertiſsimè notauit, ſic vt flumen vado tranſire, & ſigna conferre non dubitaret. Itaque ſacro die quo Chriſtus ab inferis reſurrexit, pugna omnium longè cruentiſsima, victoribusq; pariter & victis funeſta inter memorabiles eius ſeculi commiſſa eſt. Alfonſus cum Normanniæ Siniſchalco primæ aciei præfuit. Hæc cum extenderetur ſiniſtrum cornu efficiebat. Mediam autẽ Gaſto ſic tenuit, vt Alegria moderante conſiſtenteq; ad ſigna, ipſe expeditus ad imperanda quæ opus forent circumferretur, & ſuos lingua & armis, bellandiq; artibus diuerſos hortabundus inſtrueret. In poſtrema autem fuere varij duces. Hoc ordine Gaſto, Hiſpanis nihil prohibentibus quin Galli pedites vado, Germani verò carris flumen ſine perturbatione tranſirent, exercitũ traduxit. Id flumen antiquis Vitini dictum, Raueñates Aquaduſſam hodie vocant, quòd recepto Roncho amne in Padum euoluitur. Prælium itaq; tormentis vtrinq; cum terribili tonitru ſtatim emiſsis iniri cœptum eſt, ea quidem alterna ſorte, vt Gallicæ pilæ hoſtium equitatum horrenda ac ineuitabili clade illata proſternerent, Gallorum autẽ peditatus ab hoſtilium tormentorũ iteratis ſæpe ictibus graue fœdumque viſu detrimentũ acciperet, quum ingentes globi ferrei confertas legiones atq; integras alas equitum miſerabiliter proſulcarent, diſiectisq; per aera galeatis capitibus, ac cæteris equorum & hominum ferro contectis artubus, certam perniciem integris ordinibus afferrent. Tum enim Alfonſus re multũ ante prouiſa, atque opportunè adminiſtrata, lato verſus mare flexu capto, peculiaria ſua tormenta edoctis aurigis & libratoribus, in terga lateraq; hoſtium direxerat, tantoq; ſtudio & properantia pilas contorqueri iubebat, vt non in hoſtes modò, ſed etiam in ſocios hoſtibus permixtos nonnunquã iacerentur. Ob idque quum à quibuſdam admoneretur, vt tormenta ſuſpendere, & loco mutare vellet, ne quum enixius ac ardentius hoſtẽ feriendũ duceret, ſocijs etiam vel inuitus promiſcuam cladem afferret. his tanquam intempeſtiuè interpellantibus, ſeuero ardentiq; ore reſpondebat, bono non ineptoq; duci expedire, vt dubio paucorum periculo certa de hoſte victoria peteretur, proinde de fortuitis ſuorum caſibus tantopere ſoliciti eſſe deſinerent, vnamq; tantùm victoriã reſpicerent, quæ læui momento, ſi ceſſarent, corrumpi atq; interpellari facilè poſſet. Ferunt nõnulli, Alfonſum, vt ei odium apud externos conflarent, hęc quoque verba ſubieciſſe: dirigite igitur mei libratores liberè atque celeriter quando in vtrumque ex profeſſo Italici nominis hoſtem nullo errore pilas adigetis. Quę verba in externos generoſa atq; Italica libertate prolata, non ſemel ei inuidiã excitarunt, quum Molardus, & Mongironus Vaſconum peditum ſummi duces iam permixti hoſtibus, & aliquot ex equitatu ſigniferi iam manus cum hoſte conſerentes ab eius tormentis aut ſtrati eſſe, aut graue incommodum accepiſſe dicerentur. Sed hæc falsò ei affixa ab inimicis fuiſſe crediderim, quandoquidem mihi de hac re ſeriò percunctanti, totum id ſæuè dictum ingenua fronte pernegaſſe viſus ſit. Cæterùm Alfonſus poſt emiſſa diu tormenta, cum cataphractorum familiarium globo in perturbatam hoſtium aciem

inuectus, in Fabritium Columnam incidit, qui ſtratis & diſsipatis alarijs ſuis circumuentus & vulneratus vndiquè gladijs & ſecuribus pertundebatur: quo conſpecto (erat enim vti magiſter equitum auro & purpura conſpicuus) accedens, Romane, inquit, ne te cędi permitte, agnitaq; prælij Fortuna te mihi dede. Ad quod Fabritius: quinam es tu qui me agnoſcere videris, & vt me dedam adhortaris? Tum ille, Alfonſus Ateſtinus te compellat, nihilque timere iubet. Audita voce Fabritius, vel inuitus, inquit, generoſo libenter me dedo, modò Gallis antiquis hoſtibus meis non dedar. In id ſublata manu Alfonſus fidem dedit, ereptumque è media cæde Ferrariam perducendum curauit. Hęc deditionis verba ab vtroq; eorum non ab re didicimus: nam poſtea lis magna de Fabritio exorta eſt, Gallis cum authore Palicia depoſcentibus, tanquã ille propter eius dignitatem Regij iuris & arbitrij captiuus foret. Sed Alfonſus in præſtanda fide egregiè conſtans, eas parum æquæ petitionis obteſtationes contempſit & penitus eluſit. Interim Nauarrus qui ſuos pedites, prona humi corpora ſternere iuſſos, vt præteruolantes pilas euitarent, ſerò conſurgere iuſſerat, & totius ferè ęquitatus fœdum interitum ſpectarat, inito acri certamine captus eſt. Quo caſu prima eius legio, hinc à Germanis, & illinc ab equitatu conciſa protritaque fermè tota interijt. Secunda tamen infracto animo egregiè conſeruatis ordinibus quanquam amiſsis ferè omnibus præfectis & centurionibus, repugnando conſtantiſsimè ſe recepit. Iam horribilis equorũ atque hominum ſtrages ex omni parte erat edita, captusque fuerat ante alios Ioannes Medices Cardinalis legatus, & Piſcarius vniuerſæ leui armaturę equitum præpoſitus, deletis magna ex parte alarijs ſuis, inter cadauera ſemianimis repertus ſe dediderat, quum eandem Fortunã tuliſſet amiſſo oculo Padulius è gente Cardonia mediæ aciei præpoſitus. Vexilla quoque Pontificis regisque Hiſpani ſtrata erant, & Raymundus Imperator cum Antonio Leua, & Reſtannio Cantelmo deſperatis rebus cladem effugerat, & Caruaial poſtremę aciei dux, retro conuerſis ſignis intectus Ceſennam ferebatur, quum Gaſto planè victor immodica delẽdi hoſtis cupiditate impulſus in recipientes ſe per aggerem Hiſpanos pedites impetum fecit, ibique aliquot ſua manu cædens, ac intemperanter perſequens, ab noua manu hoſtium quæ fugiens legioni ſe coniungere properabat, circumuentus atque interfectus eſt. Miſerabili certè caſu, quum ſummę indolis & Fortunę Imperator à gregarijs paucis & fugientibus occideretur. Nemo enim, vel nomen profitenti, & ſe Hiſpaniæ Reginæ fratrem ad impetrandam vitam ſæpe dicenti parcendum putauit, aut è ſuis maturam opem tulit. Lotrechius tamen iuxta eum, qui poſtea præclarus extitit Imperator, poſt multa accepta vulnera ſeruari meruit pietate Aloiſij Hiſpani centurionis, cui Gordo, hoc eſt præpingui, cognomen fuit. Ad occiſi autem Gaſtonis famam excita eſt apud victores Gallos inuſitatæ vindictæ libido: nam in vulneratos & captiuos paſsim vitam ſuppliciter petentes, atrociſsimè ſæuitum eſt, his fœdis cædibus præcipuè intentis, qui præfectos commilitones amicos amiſerant, & tanti Imperatoris atrociter interfecti manibus hoſtium corpora immolanda eſſe cenſebant. Deſiderati ſunt Germanorum præfecti ferme omnes, & ante alios maximè celebres Iacobus Emper, & Iuncher Fabius, itemque Lincius puſilli quidem corporis, ſed ingentis animi Dux, & Philippus Germanobelga qui dudum Brixiæ deſæuiẽdo ſupra

modum

modum efferus & immanis euaſerat. E Gallico verò peditatus præter ipſos Molardum & Mongironum, veteris militiæ inſignes ceciderant, Agramontius Aquitanus, & Bouetus Brito, Bardaſaniusq́; Ferrerius Allobrox, cum ſigniferis omniũ propè cohortiũ. At Alfonſus vbi certius de Imperatoris morte cognouit, tormentis hoſtium in poteſtatem redactis, communicatoq́; conſilio cum Cardinale Sanſeuerino, & reliquis ducibus, receptui cani iuſsit, eoque maturius, quod Alegria, ad quem Imperium virtutis nomine ac ętatis honore pertinebat, magno caſu cecidiſſet, dum Viuerroo filio ab hoſtibus ex aggere in amnem deturbato pereuntiq́;, ſeram opem ferre conaretur. Exinde Alfonſus victoriæ partæ conditiones inſpexit, captiuisque recognitis, & saucijs omnibus promiſcuè inſignem adhibuit curam, vt nihil deſiderarent. Cęſorum autem inſignium procerum cadauera toto campo legi deuehiq́; Ferrariam præcepit, vt inde exenterata, & multo condita aromate in Galliam ad gentilia maiorum ſepulchra aueherentur. Sed hæc poſtea quàm Rauennates aduerſo ſuorum prælio perculſi, excedenteq́ue prę ſidio ſe dedentes, contra ipſorum ſpem ab iratis Gallis cæſi direptiq́ue fuere. Tanta autem iracundia atque auaritia in miſeros eſt deſæuitum, vt Vaſcones, atque Germani, neque vlli ętati, neque vllis templorum donarijs parcerent, quanquam in eo tumultu Alfonſus ante alios vrbi miſerè pereunti, quãtum authoritate valebat, piam opem ferre properaret. Is quum recenſeri copias iuſsiſſet, ſupra dimidiam Gallorum militum partem cecidiſſe reperiebat, præter innumerabilem calonum & lixarum turbam. A captiuis autẽ ex numero inſignium procerũ nomina ſupra viginti referebãtur, inter quos fuere Romani ſanguinis Ioannes Contes, & Ianus Capoccius, duoq́; Bononienſes germani fratres è Pepula familia Cornelius atq́; Romeus, & Raphael Pactius nobilis Florentinus. Ex Hiſpanico quoque exercitu occubuere Ioannes Cardonius Auelini Regulus, Hieronymus Glores, Didacus Quignonius, & Alberadus, itemq́ue Petrus Cunius, et Caſanoua, opulentis Rhodiæ militiæ ſacerdotijs inſignes, & Corbellanus qui primum in exercitu ſummi imperij vexillum deferebat. Petrus etiam Pacæus Gibber, qui ſub magno Conſaluo pręclara olim cum laude militarat. Ex Africanis verò legionibus quum longè promptiſsimi quiq́; interſecti eſſent, inter eos Punicis bellis clari numerabantũr Zamudius, & Samanecus, & ſecundum hos facilè primores Iaymes Diecius, Ioannes Nauarrus, et Didacus cognomẽto Paneaqua, cum eoque Claueſius, & Arcteta Cantabrorum pugnaciſsimi. Ab hac tanta victoria Alfonſus inſigni prudentia, ęquo ſibi tempore & aduerſarijs periniquo pacem ab irato Pontifice petendam iudicauit, ratus eam honeſtis conditionibus, & dari, et accipi poſſe, quòd molliorem proníoremq́ue ad id Iulium ſe inuenturum ſperaret, vel ob id maximè quòd ſupra amiſsi exercitus detrimentum, multo metu grauiq́; periculo circumuentus eſſe videretur. Nam ab eo ad Gallos deſecerant Romani proceres, Pompeius Columna & Robertus Vrſinus, et cum his Petrus Marganius turbulentę iuuentutis princeps, vſque adeo immani ſceleſtoque conſilio, vt accepta à Gallis ſtipendij nomine multa pecunia ſacroſanctum Pontificẽ Vaticano, atque vrbe Roma exturbare, Regnumque Neapolitanum inuadere cogitarent. Itaque Alfonſus per Fabritium Columnam quem in libera cuſtodia Ferrariæ habebat, ſolerter egit, vt non iniqua conditione ſibi parceretur. Erat enim ad id munus implẽdum Columna

facilè idoneus, vti vetere amicitia, & affinitatis neceſsitudinem Iulio coniunctus. Sed eam rem per ſequeſtres pacis aliquot Senatores aliquandiu actitatã, nouæ victoriæ nuncius interrupit. Heluetij nanque rurſus per Matthæum Sedunenſem Cardinalem excitati, coniunctiq; Venetis copijs, per Tridentinas alpes in Italiam deſcenderant, depulſiſque Atheſi, Ollio, Abduaque amnibus Gallorum copijs, Paliciam nuſquam congredi auſum vrbe Ticino cum non parua cæde expulerant, fugientemque demum vltra Padum Italia excedere coegerant. Quibus ſecundis rebus Pontifex abundè confirmatus atque exhylaratus, eo mitiore aure Alfonſi preces audijt, quòd authoritate Proſperi Columnę Pompeius reſtituta pecunia ad officium redijſſet, & Vrſius atque Marganius pudore, multiſque amicorum obteſtationibus adductiq; muneribus ab incœpto deſtitiſſent. Alfonſus igitur præclarum probitatis atque prudentiæ ſuæ ſpecimen daturus, fidem dante pollicenteque Fabritio Romam venit. Eum verò ſupplicem, & grauiter pro ſua cauſa perorantem Pontifex ſic admiſit, vt non dubia lenitatis & clementiæ ſigna vultu & alloquijs præbere videretur. Sed eum raro oblatum exercendæ clementiæ ad eximiam laudem fructum vir alioqui generoſus decerpere neſcijt, deprauante eum Alberto Pio Carpenſe ſummæ authoritatis conſiliario, qui priuatæ litis ac iniuriæ memor, & publici commodi facilè oblitus, capitales inimicitias ab antiqua de Carpo oppido contentione indomitus cum Alfonſo exercebat, ſic vt in arcano Pontificis conſilio Alfonſum tanquam impiè rebellem pace & venia indignum diceret, eumq; vel neglecta Fabritij fide omnino comprehendendum ſuaderet. Sed id facinus ſupra decus ſacroſanctę perſonæ fœde conceptum diu tegi non potuit, quin per Ludouicum Aragonium Senatorem Alfonſi propinquum ad Columnios emanaret. Quo graui nuncio ex imminenti contumelia vehementer perturbati Fabritius & M. Antonius promptiſsimorũ clientium manum ſibi fidam compararunt, noctuque Alfonſum vrbe Roma, vi territis expugnatiſque cuſtodibus Lateranæ portæ (hæc Aſinaria quondam fuit) in columem ad Marinum ſuæ ditionis oppidum deduxerunt. Eum poſtea paſsim diuertentem per Latina oppida, & ex tuto latitantem Proſper Columna ſuſcepit. Is Raimundo copias reparanti collega erat datus, ductabatq; exercitum in Galliam Ciſalpinam aduerſus Venetos. ab hac profectionis occaſione peropportunè euenit, vt Proſper qui Fabritij patruelis fidem, & familiæ decus religioſe tuendum rebatur, Alfonſum modò gregarij equitis, modò lixæ, aut venatoris, cucullatiq; nonnunquam ſacerdotis habitu in tutum perduceret, fruſtra eum depoſcente quæritanteq; Iulio, qui ad eum agnoſcendum perquirendumque pleroſque miſerat exploratores, principe eorum Antonio Saxetano, cuius ille aſpectum & diligentię fidem ſemper eluſit, emenſoq; feliciter itinere paucis cognitus Ferrariã peruenit. Nec Iulius vel natura iracundus ab eius impotentis facti contumelia, quanquam vehementer angi & fremere videretur, quicquã in Columnios proceres ęquo ſeuerius decreuit, aut Alfonſum quẽ ſibi ad pedes in ſpem veniæ proiectũ viderat, nobili quodã pudore exorto, quòd generosè parcere ſubiecto neſciuiſſet, armis vlterius vexauit. Vir ſiquidem decoris appetens, quo famã latè extenderet, abundè cum nomini ſuo, tum Pontificię dignitati ſatisfactum exiſtimabat, quòd Gallos reducto in paternum Regnũ Maximiliano Sfortia vltra alpes pepuliſſet, in eoſq; domi Britãnica arma

concitaſſet,

concitaſſet, ac eiectis iterum Bentiuolis Bononiam recepiſſet: quo etiam rerũ curſu Hiſpani Ioannem Nauarræ Regem Gallicas ſecutum partes, totius Cantabriæ Imperio deieciſſent: ac obiter multò maximè lętaretur, quòd de Florentinis concilij Piſis indicti iniuriam egregiè vindicatam videbat, quum eius auſpicijs Hiſpani, qui duce Cardonio reparatis copijs in Ethruriam deſcenderant, Ioannem Medicem in patriam paternumque ciuitatis principatum Soderino eiecto reduxiſſent. Ipſe enim Medices Cardinalis cum in Gallia captiuus traheretur inſigni beneficio Rainaldi Zatij Ticinenſis Patritij ad Padi traiectum, vi repente facta in cuſtodes Gallos ereptus, Bononiam peruenerat, & ad cumulandam totius victoriæ felicitatem, Ligures exactis vrbe Genua Gallis ſeſe in veterem libertatem opportunè vendicarant. Quibus rebus geſtis Iulius libertate Italiæ titulum ita prætulit, vt eum paſsim inſcribi nullo adulantium pudore pateretur. Sed tamen libera vox Grimani probi Senatoris á Iulio audita eſt, titulum tanquam inanem irridentis, quando magna atque opulenta Italiæ pars, demonſtrato Neapolitano Regno, Hiſpanicum iugum perferret, ad quod *Pontifex* quaſſato Scipione quo innixus pauimentum infrendendo pertundebat, reſpondit breui futurum, vt Neapolitani non iratis ſuperis externum iugum excuterent. Heluetiorum enim præſtanti ſtudio, inuictoque eorum legionum robore fretus, Alfonſum Federici Regis filium, contra ius gentium Tarenti captum, & cuſtoditum in Hiſpania, depoſcere, reſtituereq; in paternum Regnum, non iniqua Ferdinandi Regis conditione cogitabat. Hæc ingenti animo, verùm ægro corpore cogitantem diuturnus fluentis alui morbus intercepit, eiq; Cardinalis Medices inſigni conuertentis ſeſe Fortunæ ludo, iuniorum ſuffragijs, Leonis decimi nomine deſumpto, ſuffectus eſt. Ad eum creati Pontificis nuncius Alfonſus magnopere lætatus èſt, quòd pro acerrimo, eoque ſemper inquieto & indomito Pontifice, alium clementis animi mitisq; naturæ renunciatum videbat, à quo veterem gratiam & honorem quo fuerat ſpoliatus, adipiſci poſſe ſperaret: quando ille ortus familia non modò nobili, verùm cunctis etiam eximiæ virtutis numeris per totum ferè terrarum orbem celebrata, Leonis nomen vſque adeo illuſtri iudicio deſumpſiſſet, vt præclarè profiteri videretur, nihil ab ſe niſi maximè ęquum piumq;, & generoſæ clementiæ laude digniſsimum ab omnibus ordinibus expectari debere, vt pote qui iniuriarum omnium & veterum offenſionum obliuiſci vellet & quod publicæ tranquillitatis intereſſet, pro turbulento rerum ſtatu, ſecus ac Alexander & Iulius ferreæ tempeſtatis Pontifices, læti tandem ocij, aureæque pacis ſeculum condere cogitaret. In hanc ſpem Alfonſus benignè vocatus ad præſtandum ſui muneris officium (erat enim antiqua dignitate vexillifer) in Vrbē venit. Nam ingenti apparatu nouus Pōtifex ad xi. diem Aprilis & triplicis coronę thiarā in Laterano tēplo ſumpturū edixerat, vt is dies qui ex clade prælij Rauennatis ſibi valde ater extiterat, eo circumacti anni curriculo commutata Fortuna, in candidum atq; lętiſsimum verteretur. In ea autē pompa quæ á Vaticano in Exquilias perducebatur, Alfonſus de more paludatus Pōtificij Imperij vexillū geſtauit, applaudentibus ei Vrbanis tribubus, quum quiſq; ſummū ducem ex recentiq; victoria clariſsimū, os illud probum & verè militare pręferentē internoſcere cuperet. Pontifex quoq; eodē ipſo albo equo vehi voluit, in quo Rauēnę captus fuerat. Cęterum ſecundum id editū ſolennis

pompæ ſpectaculum, quo ornatius & auguſtius ſeniorum recordatione in Vrbe nemo viderat, Alfonſus non leuem pro gratia offenſionē retulit, quanquam ingentibus promiſsis, benigniſque officijs oneratus ſummo in honore apud Pontificem, Senatoriumque ordinem haberetur. Iulium enim paulò antè quàm vita excederet, adhortante ſuadenteque Alberto Pio, aſtantes ad lectulum Cardinales magnis precibus obſecraſſe reperiebat, vt vrbem Mutinam deprompta ex ærario pecunia per ſucceſſorem à Cæſare coemendam curarent, quoniam Cæſarem tenui ſemper ærario inueterata benignitate promiſcuè largiri ſolitum, vel non multo auro de ea vrbe facilè tranſacturum putaret. Pertinebat enim ad amplitudinem Pontificij imperij, & dignitatem cum opulentia coniunctam, parari expeditum iter, & nuſquam inſinuatis alienæ ditionis finibus interciſum, ab Vrbe per Flaminiam atque Æmiliam ad Padum. Hoc autem quærebat Albertus cum Reipublicæ ſtudio, tum capitalis in Alfonſum odij cauſa: vir nanque ſuopte ingenio peracutus & grauis, miram indefeſſo vigore facundiam ad impellendos quo vellet animos afferebat, vt non immeritò inter paucos ſapientes virtutis & doctrinæ nomine cenſeri poſſet, ſi Ferrarienſis odij cauſam amoueres, quæ proculdubiò, & publicam Vrbi calamitatem, & priuatam ſibi perniciem non ſerorem exitu pepererit. His tum honeſtis prouectus artibus. vti anteà Iulio, ita Leoni expetitus adhæſerat. Nec mora, quòd ipſe Cæſaris in Vrbe legati munus impleret, facilè prolata pecunia diſtrahendæ vrbis aſſenſus à Cæſare eſt impetratus, abnuente quidem tergiuerſanteque Videfruſto, qui magni quæſtus præfecturam ex venditione ſibi eripi ęgreferebat. Sed eum dolo aptè compoſito Rangonij patritij extra arcis pontem ſimulatione grauioris alloquij euocatum pellectúmque comprehenderunt. Atque ita Videfruſtus ſe proditum fruſtrà querens, & arcem & vrbem Pontificijs reliquit. Qua in re Alfonſus, quum eadem pecunia, quæ non erat multa, & Cęſarem & Videfruſtum aggredi ſtatuiſſet, maiores omnino ad recuperandam vrbem difficultates ſubortas prouidebat, nullam præſertim ſibi fidelis operæ ſpem præbentibus Rangonijs, qui primæ defectionis nequaquam obliti, metu pœnæ nihil pro ſe commutata voluntate tentaturi viderentur. Verùm Alfonſus vbi Ferrariam eſt reuerſus, erexit rurſus animum in ſpem recuperandæ ditionis. Didicerat enim Ferdinandum regem occultè cum Ludouico pacem mutuis commodis ſeruituram, ea conditione pepigiſſe, vt Hiſpanus de retinendo confirmandoque Cantabriæ regno ſolicitus, Gallis permitteret, vt Mediolanum armis repeterent, hiſque Hiſpanorum copias, quæ tum erant ad Trebiam amnem, eo bello nuſquam obſtituras promitteret. Nemini ſiquidem dubium erat, quin Sfortia ſolis innixus, atque his valdè ambiguis Heluetiorum auxilijs, ad primum Gallorum impetum Mediolano pelleretur, quo demum pulſo Galli eodem tenore victoriæ Placentiam, Parmamque reciperent, qua vicinitate amiciſsimi Regis paratis veluti opibus ſubleuari poſſet, vt Rhegienſes & Mutinenſes ad vetus Aceſtini Imperij ſtudium reducerentur. Sed eam opinionem aduerſus Gallici belli exitus inopinatè fefellit. Nam Triuultius atque Tramulius ſummi Gallorum duces, qui cum magnis copijs alpes tranſierant, in vrbeque Nouaria Sfortiam obſederant, improuiſa Heluetiorum eruptione caſtris exuti profligatique ſunt. Hoc inexpectato nuncio Alfonſus eò grauius affectus eſt, quòd Leo Pontifex

Pontifex pecunia in ſtipendium Sfortiæ præbita, Placentiam & Parmam lubentiſsimis ciuibus recepiſſet. Has enim vrbes Sfortia ab ſe moriente Iulio occupatas, repentino terrore Gallico & Venetis armis circumuentus, deſertuſque ab Hiſpanis, Pontifici certa tranſactione reddiderat, ſcilicet vt ab eo præſenti pecunia iuuaretur: qua celeriter impetrata ſe ſaluum & incolumen, móxque etiam victorem euaſiſſe confeſſus eſt. Nam Veneti ad Nouarienſis pugnæ famam relicta Cremona finibus ſtatim exceſſere: & Adurnij, qui pulſis Fregoſijs Genuæ dominatum vti Gallorum clientes inuaſerant, vrbe exacti ſunt: quòd omnibus terribile eſſet Heluetiæ virtutis nomen. Eo ſiquidem tempore ſe defenſores Pontificię libertatis, Sfortianę domus patronos, & Gallorum hoſtes profiteri erant ſoliti. Nec deerat Rex Britannus qui Galliam vehementi bello quateret, quum in proximam Morinorum continentem cum ingentibus copijs traiecturus eſſet, ſic vt Alfonſus non temere de Ludouici regis periculo timere cogeretur, in cuius potentia amicitiaque conſeruandi & recuperandi Principatus ſummam ſpem repoſuiſſet. Verùm hos, & qui poſtea in Gallia ſucceſſere aduerſi belli euentus, Alfonſus ſingularis grauitate conſilij ita pertulit, vt nihil ſua veterè ſpe deijceretur. Natura enim longanimis & infractus patientia gaudebat, & quas tempus afferre poſſet moliendarum rerũ occaſiones, inueterata prudentia, multaque firmitate iudicij nuſquam à ſe diſcedens, & intentus expectabat. Nec multis inde menſibus Ludouicus amiſsis duabus Belgicis vrbibus, & Scotorum rege belli ſocio à Britannis interfecto, pulſiſque ad Ghingatam totius ferè Galliæ equitibus, ab Henrico victore pacem ea conditione impetrauit, vt Maria Henrici ſoror in matrimoniũ duceretur. Verùm eius initæ pacis & inſtituti ad Italicum bellũ apparatus lætitiã apud Alfonſum minimè diuturnam Ludouici mors ab his quęſita nuptijs magnopere perturbauit, quòd noui belli quo rurſus Italia peteretur, ſpem omnem morte regis intercidi, & certam propè victoriam interpellari exiſtimabat, ſuffecto pręſertim in regnum Franciſco genero planè iuuene, nec dum pubeſcente, quem vel ſoceri diſciplinæ & virtutis ęmulum, noui diadematis, & tantæ acceſsionis Fortunam circumſpectantem, & ętas prona ad voluptates mollioraque conſilia, & æqualium amicorum adulationes à cogitatione grauiſsimi belli facilè diuellerent. Verùm cuncta ſecus ac rebatur maximè læta & ſecunda mox euenerunt. Nam Franciſcus mirifica voluntate hiſdem propè quibus ſocer ad parandum decus ſenſibus innixus, ardentiſsimè bellum ſuſcepit, tranſgreſſuſque alpes Heluetios Maximiliani Sfortiæ cauſam acerrimè defendentes ingenti periculoſoque pręlio iuxta Mediolanum debellauit, quo victorię prouentu Parmam obiter atque Placentiã vti maximè cupiebat Franciſcus concedente Leone veteri ſuo inſubrum Imperio adiecit. Pontifex enim Etruſcis rebus magnopere timebat, quum rex iuuenis, partę victorię gloria elatus, confirmatuſque Venetorum & Ligurum ſocietate, ſi Padum traijceret, non Etruriam modò, ſed Romam atque Neapolim inuaſurus crederetur, incitatus præſertim adhortationibus Liuiani, qui tum Venetis exercitus Imperator Regi aderat. Hoc quoque probabat & ſuadebat Alfonſus, vtpote qui eodem victoriæ curſu à Gallis cuncta perrupturis ſecundum Parmam atque Placentiam, Rhegium & Mutinam recipi inſigni ſuo commodo poſſe ſperaret. Non deſtitit tamen quin per regem ageret cum Leone in Bononienſi col-

loquio, vt aliqua omnino tolerabili conditione, certa præſertim oblata pecunia, ſuas vrbes redimere niteretur. Qua in re duriorem æquo Pontificem expertus conquieſcere domi ſtatuit, ſeduloque explorare ex euentu rerum occaſiones, quibus inuitatus noua inire conſilia ſuasque vrbes repetere ex tuto poſſet. Eo autem bello quod biennio poſt admodum vehemens in Vmbria exarſit, Franciſco Maria Feltrio Vrbinum vnde Pontificijs armis eiectus fuerat repetente, Alfonſus Feltrium arcta propinquitate ſibi coniunctum ea moderatione adiuuit, vt Pontificem nequaquam grauiter offenderet, quum Feltrius in Ferrarienſi agro copias coegiſſet. Sequutum demum eſt illud tempus quo poſt mortē Ferdinandi regis, & aliquanto poſt Maximiliani Cæſaris, ingens libido Gallorum animis inceſsit inuadendi Neapolitani regni, quòd Venetos & Ligures copijs & claſsibus ſibi affuturos ſcirent, neminemque ſperatam victoriam moraturum arbitarētur, ſi Pontificem in ſocietatem pertraherent, à quo beneficiarij iuris nomen ac authoritatem, & pacati itineris per Romanos fines fidem acciperent. Duobus enim ſummæ virtutis & nominis deſunctis auis regibus ſucceſsiſſe Carolum nepotem adoleſcentem, quem ægrè Hiſpaniæ atque Germaniæ vires expediturum credebant, quibus terra, marique Neapolitani regni poſſeſsionem tueretur. His initis conſilijs Galli indignum amicitia Alfonſi facinus non ſine læſæ fidei aut leuitatis infamia addere cogitarunt, miſſo ad Leonem ex ordine ſcribarum Ioanne, cui Sanctomarcello nomen fuit, qui ingentis præmij pollicitatione Pontificem ad ineundum fœdus impelleret. Promittebant enim ſe deſerturos Alfonſum, neque vlla in re adiuturos, ſi Ferraria tanquam Pontificij iuris ciuitas Mediceis armis peteretur, ſic vt chirographo hanc pactionem confirmare non dubitarent. Qua Gallorum ſtipulatione Alfonſus mediocre rerum ſuarum peirculum adiſſe viſus eſt. Nam ferebant Leonem poſtquam Vrbini, & magnæ partis Vmbriæ dominatu erat potitus, aucta creſcenteq; proferendi Imperij cupiditate, Ferrariam quoque Laurentio fratris filio deſtinaſſe. Cæterùm Leo qui irruptiones Gallicas cum Italiæ, tum domi ſuæ certam perniciem attuliſſe meminerat, in diuerſum conſilia vertit, & Sanctomarcellus in Galliam re infecta eſt reuerſus. Hæc cum Alfonſus Romæ actitata, & chirographo confirmata reſciſſet, id totum ſingulari prudentia diſſimulauit, deditq; operam per idoneos proceres, legatosque ſuos, vt veteris clientelæ ſuæ gratiam cum rege confirmaret: quod adeo benignè rex præſtitit, vt generoſo cum pudore eius rei ſuſpiciones diluere, excuſareque legati temeritatem prolixè niteretur. Fuere qui exiſtimarent in eo negocio egregia ſimulatione vtrinque verba data: Leoni quidem vt ad percutiendum fœdus alliceretur: Gallis porrò, vt Pontifex propinquorum ſuorum animos ſpe diſtineret, quòd immoderata percuperent, quæ ſine labe religionis, & graui ſui nominis infamia concedi non poſſent. Sub id tempus Alfonſus Hippolytum fratrem Cardinalem amiſit, graui Ateſtinæ domus incommodo, quòd ſacerdotiorum honores, & opimi redditus Alfonſi liberis tanquam hæreditate deſtinati, improuiſa eius morte deperirent: & vir efficaci ingenio validus & acer, peritusq; rerum bellicarum atque ciuilium, nondum recuperata ditione properante fato eſſet ereptus. Fuerat aliquandiu Romæ apud Leonem in aula frequens, vt Pontificem parum amicè de re Ateſtina ſentientem præſens coleret, officijsque molliret, dum ſenatorio ſuo munere fungeretur,

fungeretur. Reuerſus autem Ferrariam poſt aliquot menſes in febrem incidit, initio lentam, ſucceſſu verò atrocem atque mortiferam, vt tum credebatur acceſſitam immodico eſu ſcillarum cancrini generis, & plenioribus ſubauſteri vini in ſuprema cœna poculis, ſic vt paucis diebus vitæ ętate integra, & corporis habitu firmiſsimus, tota facie & ſpiritu collaberetur. Pauci ciuium præter vnum Alfonſum veris lachrymis elatum luxerunt, cùm plerique eum odiſſent tanquam ſæuum, impotentem, ſuperbumque dominum, & ſæpe fraterni imperij munia vſurpantem. Quibus moribus eo grauior ciuibus & familiaribus apparere erat ſolitus, quando in Principe Alfonſo clementiæ, moderationis, ac humanitatis præclaræ laudes ſpectarentur, vſque adeo confirmata populari opinione, vt niſi Cardinalis recondita ira ferox & implacabilis obſtitiſſet, omnino fratribus captiuis vel immane facinus auſis, conceſſa libertate parſurus eſſe crederetur. Per legatos autem à Pontifice impetrare non potuit, vt vrbis Ferrariæ epiſcopatus filio ſuo concederetur, excipiente illum Ioanne Saluiato, qui Leonis ſorore erat genitus, itemque Nicolao Scombergo viro Germano Antiſtite Capuæ renunciato, qui à ſecretioribus conſilijs Iulio Medici Cardinali operam nauabat. Defuncti verò ſuppellectilem, totumque opulentæ domus apparatum Gazæ regiæ parem, Alfonſus penſili ponte conſtructo ex fraterna epiſcopali domo in aduerſum prætorium illico transferri iuſsit, ne tantæ opes ad inuidiam populi oculis notarentur. Nec de ea re Pontifex ſuo iure ſacerdotum ſpolia in fiſcum referre ſolitus, quicquam petendum exiſtimauit, ne conceptum odium quod poſtea erupit in Aceſtinam domum, altius atque detectius enudaret. Altero autem anno poſt mortem Hippolyti Cardinalis exortum eſt bellum inter Franciſcum Regem, & Carolum Cæſarem apud Belgicas Eburonum vrbes, quo nullum vehementius ac diuturnius hac ætate vidimus, renouatis ſcilicet veteribus odijs, & nouis peropportunè excitatis: propterea quòd nuper apud Germaniæ proceres de creando Cæſare Imperatore comitia habentes, Franciſcus Rex peracrem ſe ęmulum & competitorem oſtenderat, vt imperatoriæ dignitatis honos à Carolo Magno olim illuſtratus, ereptusque demum à Germanis, æquitate quadam Gallicæ nobilitati redderetur. Verùm hæc duorum candidatorum contentio eum habuit exitum, vt ſuffragatores Gallico coempti auro, victiq; pudore patriæ datam fallendo fidem, Carolum tanquam Germanici ſanguinis enixiſsimè ſubleuarent, & Rex Gallus ſua opinione deceptus repulſam ferret. Ab his offenſionibus vtrinque facilè ad arma deſcenſum eſt, tanta auiditate, vt Germani Robertum Sedanium in Eburonibus Gallicas ſequutum partes, bello perſequerentur, & Galli vltra Pyreneos montes ad recuperandum Cantabriæ regnum in Hiſpaniam vſque iu teſtino deflagrantem bello promouere auderēt. Itaque detectis odijs, & cœpto bello, vterque Leonem Pontificem in ſocietatem noui fœderis aſciſcere contendebat. Sed Leo duabus præcipue de cauſis Cæſari adhæſit, quarum præcipua fuit, quod malignitate Lotrechij Gallicis copijs inſtructum fuiſſe Feltrium, conflatumque ſibi inde periculoſum bellum in Vmbria rebatur. Altera verò quòd in ſpem veniret, bello eo recuperandæ Placentiæ, Parmæque: quas vrbes cum magna gloria à Iulio partas, ipſe demum probroſa ſuorum ſocordia, & ſua infami pactione turpiter amiſiſſet. Huius autem concepti belli conſilium vſque adeo aſtutè Leo ſuppreſsit, vt

in ſpeciem diuerſi animi, ad fallendos Gallos conduceret Heluetiorum quatuordecim cohortes, quæ Hiſpanis ex Apulia Piceni fines ingreſſuris opponi viderentur, ſic vt non grauatè modo, verumetiam benignè Lotrechius per totum Inſubrum agrum Heluetijs tanquam amicæ genti ſocijſque Pontificis iter præberet, in Padoque nauigia parari iuberet quibus Rauennam deueherentur. Horum aduentus Alfonſo non temere ſollicitudinem metumque attulit, vtpote qui graui iudicio externæ genti per ſuos fines deſcendenti parum fidendum eſſe exiſtimabat, quando nihil iam exploratum & certius haberet de voluntate Pontificis, cuius tum conſilia cæcis ſimulationum latebris tegebantur. Itaque præſidia idoneis in locis diſpoſuit, duplicatiſque circa vrbem cuſtodijs quantam potuit militum manum ſedulo coegit, ne imprudenti imparatoque aliquod detrimentum inferretur, quanquam Pontificij qui Heluetiorum agmina deducebant, præclarè prędicarent, ipſos nemini nocituros, & ſine maleficio pacatè tranſituros. Cæterùm Heluetij per Rauennatem agrum & Flaminia oppida nuſquam explicatis ſignis aliquandiu ducti, retro demum vnde venerant in patriam remiſsi ſunt, Alfonſo plurimùm admirante, quòd Leo nulla re tẽtata, perſolutis fruſtra ſtipendijs, cohortes magna ex parte dimiſiſſet. Sed cũ poſtea certius didicit, eis vti propterea noluiſſe, quòd eorum dux ſummæ authoritatis Goldilus è Tigurnio pago, Gallicæ factioni apprimè fauere diceretur. Hinc Galli atque Alfonſus præſertim de Leonis conſilijs inſuſpicionem venerunt, quam mox auxere Mediolanenſes exules, qui Hieronymo Morono, & Aſtore Vicecomite ducibus iam detectis quorundam coniurationibus Rhegium confugientes, à Pontificijs præſidibus amicè recepti fuerant. Horum opprimendorum cupiditate incenſus Leſcutus Lotrechij frater Parmenſium fines temere tranſijt, & cum ingenti ala equitum ad Rhegij portas improuiſus aduolauit. Verùm cuſtodes conſpecto Gallorum aduentu portas celeriter occluſerunt. Ita Leſcutus quum de muro quid armatus peteret interrogaretur, cum pręſide Guicciardino vt ſibi colloqui liceret poſtulauit, atque ita ſolus & pedes in veſtibulum interioris portæ receptus eſt. Ibi quum ira feruidus ab irrita ſua ſpe, & ferociter minabundus, vt ſibi illico dederentur exules identidem peteret, idque impetrare non poſſet, eo animo emiſſus eſt, vt graue periculum vitæ aut libertatis adierit, & nonnulli ex eius equitatu, qui circumeundo mœnia alicuius adapertæ portæ ingreſſum quæritabant, è muro tormentis icti ſternerentur: in quibus cum nobili ſignifero Alexander Triultius dux egregius interfectus eſt. Hoc inuſitato ac inſolenti Leſcuti facto pax haud dubiè violata eſt, prębuitq; id exoptatam occaſionem Leoni, vt diſsimulata conſilia æquo iure detegeret, atque arma (vti occultè inſtituerat) protinus expediret. Tum quoque peropportunè Gucciardino, Guidoneque Rangono in inuidiam Alfonſi fama excitata eſt, ipſum Leſcutum tanquam ab Alfonſo admonitum incitatumque fuiſſe, vt vna repentina expeditione & ille exules odia & arma in Gallos vndiq; excitantes opprimeret, & ipſe Gallorum beneficio ſua vrbe potiretur. Sed ego poſtea ab ipſo Alfonſo accepi tantam ſibi calumniam à Rangonijs inimicis ſuis atq; rebellibus fuiſſe impoſitam. Neque enim ipſum adeo imprudentem & pręcipitem extitiſſe dicebat, vt in re dubij euentus tanti diſcriminis prędiudicio integræ adhuc pacis fœdus ſuo impulſu turbari, belloque initium præberi voluerit. Nec multò poſt Pontifex arma

proferre

proferre & bellum inchoare maturauit, ob id celerius, quoniam Mediolani quoſdam patritios nouis ſtudentes rebus infidelitatisque reos, Leſcutus cum magna inuidia teterrimis ſupplicijs effecerat, & reliquæ ciuitates erumpente in Gallos odio defecturæ viderentur. Itaque Proſper Columna in locum defuncti Cardonij ſuffectus Bononiam peruenit, vbi cohortes Italicæ ſcribebantur. Hunc ſubſecutus eſt Piſcarius cum vetere Hiſpanorum legione & ſecundum eum Antonius Leua cum equeſtribus copijs. Creatus quoque eſt Pontificij exercitus Imperator Federicus Gonzaga Mantuanus Princeps: deſcenditque è Germania Franciſcus Caſtellatus cum quinque vexillis peditũ Germanorum: nouæ etiam Heluetiorum cohortes ex ea factione quæ à Gallis diſſentiret, Pontificis pecunia conductæ accitæque ſunt. At Alfonſus in eo graui armorum motu veteres alas equitum ſuppleuit, concripſit nouas cohortes, vt in vtrunque belli ſucceſſum paratus foret, ad tentandas, ſi Galli ſuperiores euaderent, Rhegienſium & Mutinenſium voluntates: aut ſi quid durius illis accideret, ſuos fines expeditis præſidijs tueretur. Interim Pontificij oppugnata & ſemicapta vrbe Parma citra Nicęam amnem ſe receperũt, quòd Lotrechius Heluetijs & ipſe legionibus confirmatus, adiunctoque ſibi cum Venetis copijs Andrea Gritto, Pado traiecto ſe prælio dimicaturum oſtendiſſet. Verùm non multò pòſt Pontificij duces increpante ſegnitiem Leone, vrgenteque Iulio Medice Cardinale qui Legatus in caſtra venerat, ſuperato Pado in Cremonenſem agrum tranſierunt: intra paucos dies, Ollio Abduaque amnibus ſuperatis, Lotrechium nuſquam prælio decertare auſum Mediolano pepulerunt. Quo tempore Alfonſus quibus potuit officijs Gallos adiuuit, & per equites circa Gabellum amnem excurrentes Pontificis tabellarium intercepit. Eæ literæ quanquam arbitrarijs conſcriptæ notis, Soro tamen Veneto ſcriba interpretante intellectæ, & ad Lotrechium in caſtra perlatæ ſunt. Cuius facti contumelia Leonis animum ita pupugit, vt Alfonſi finibus arma protinus inferri iuberet. Remanſerant ad tutelam duarum vrbium, quibus tanquam ſibi inique ereptis Alfonſus imminebat, Vitellius Tiphernas cum duabus vtriuſque armaturæ equitum alis, & Calzemitus Heluetius cum tribus ſuæ gentis peditum vexillis. Eæ copiæ ad Bondenum vſque vicum irruptionem hoſtiliter fecerunt. Alfonſus paulò antè de profectione itinereque hoſtium per exploratores certior factus, copias ſuas eduxerat, pontemq; ex lintribus in ea parte Padi ſtatuerat, quæ Ferrariam decurrit: nam altera pars amnis peninſulæ roſtro intercisã maiore aquarum mole defluit ad Francolinum, & Pulicellam Venetæ claſsis clade celebratam. Hanc autem Padi partem obſcuræ aquæ lacum vocant, quod alludit ad id quod de Bondinco Plinius refert. Eam enim vocem Gallica lingua profundum ſignificare dicit, quòd idem ferè eſt quod obſcurũ: ſic vt Plinij Bondincum, id hodie eſſe putem, quod vulgo Bondenum appellatur. Iuxta citerioris ripæ marginem turricula erat cum parua munitione quę caſulas circundabat, vbi portorium & vectigal à pręternauigantibus exigebatur. Hunc locum Cabriana præfectus egregie fortis cum pręſidio cohortis obtinebat. Non longè autem ab eo conſtiterat Hector Romanus cum ampliore militum manu, reliquæ copiæ erant apud Alfonſum. Iam aliquantum itineris feſtinata deſcenſione emenſi erant Vitellius et Galzemitus, quum Furnius cum leuis armaturæ equitibus exploratum miſſus, citato curſu Cabrianæ nun

ciat non longè abeſſe hoſtes. Ille repentina re perturbatur, eo vehementius quòd antea munitioni diffiſus, fruſtra ab Hectore poſtulaſſet, vt ſibi auxilio cohortẽ mitteret. Seſe tamen non deſerit, deteſtatusque apud ſuos conceptæ fugæ conſilium hoſtem expectare conſtituit, identidem ab Hectore opem implorans, & quo in periculo verſetur edocens. Sed Hector ſuperbè malignéque pernegauit ei opus eſſe alio præſidio, quum eum de aduentu hoſtium rumorem omnino incertum eſſe inſolenter dictitaret. Ita deſtitutus ſpe auxilij Cabriana ſuperuentu hoſtium oppreſſus, vel ſtrenuè repugnans cum ſuis interficitur. Tum verò Furniani equites dilabuntur, totaque Hectoris manus ducis ſui ignauiam ſecuta, vix conſpecto hoſte terga vertit. Quod detrimento ſuorum cognito Alfonſus neceſſario conſilio ponte repentè ſolui, & in ſuam ripam integra nauium ſerie reduci iuſsit. Qua re opportunè atq; celeriter adminiſtrata, hoſtium impetus haud dubiè retardatus eluſusque eſt: quum eodem curſu quo turrim interfecto præſidio occuparant, ſi pontem nacti eſſent, tranſituri amnem, & ad Ferrariæ vſque mœnia nulla certa & valida manu obſiſtente peruaſuri crederentur. Hector ignominia notatus ſuſpectusque perfidiæ, quòd ignauiſsimè ſe gerens accepti incommodi cauſam præbuiſſet, ab Alfonſo irato dimiſſus eſt. Perductus enim fuerat in eum honeſtiſsimæ militiæ locum opinione virtutis, quòd vnus è tredecim bellatoribus fuiſſet, qui in Apulia pro dignitate Italici nominis cum totidem Gallis feliciter depugnaſſent. Sed tum vbi præſenti virtute opus fuit, aut hebes ingenio, aut alicunde pecunia corruptus, opinioni minimè reſponderat. Audiui ego poſtea Antonium Pucium Antiſtitem Piſtorienſem, qui his copijs legati nomine præerat, de Vitellio & Calzemito apertè conquerentem, quòd ſecus ac ipſe volebat poſt primam hoſtium cædem, legendis ſpolijs cunctantius ſubſtitiſſent, præbuiſſentq; ea mora ſpacium Alfonſo reducendi pótis, quo occupato Ferrarienſes in maximũ timorem adduci poſſe exiſtimabat. Cæterùm ab hac re geſta Pucius Placentiam cum his copijs eſt reuocatus, quòd Placentini in fidem pontificis vltro conceſsiſſent, & Parmenſes Placentinorum exemplo Robertum Sanſeuerinum qui Gallicas tuebatur partes eieciſſent, Pontificijque Imperij inſignia, quæ a Gallis deraſa fuerant, ingenti alacritate repoſuiſſent. Verùm eo modo profligatis Gallorum rebus Leo Pontifex in ipſo vix dum perceptæ victoriæ gaudio præpropera morte eſt ereptus: cuius opportuno exceſſu Alfonſus ita in præſens lætatus eſt, vt mox de ſucceſſore magnopere eſſet ſolicitus, pecuniam tamen argenteam percuti iuſsit cum imagine Leonis hianti ore agno imminentis, cuius titulus erat, Agnus ex ore Leonis ereptus. Hanc tamen monetæ formam, quòd eius argumentum inuidiæ expoſitum videretur, celeriter aboleuit. Leoni autem turbulentiſsimis comitijs Hadrianus Batauus, qui tum præerat Hiſpaniæ, ſuffectus eſt. Is enim eximię probitatis nomen præferebat. Ad hunc illicò Alfonſus officij & procurationis rerum ſuarum cauſa, Ludouicum Catum præcellentem iuriſconſultum miſit, qui iniquiſsimo iure ſibi ereptas paterni Imperij vrbes quereretur, imperitumque Italicarum rerum de ſtatu belli & pacis, ciuitatumque liberarum & Principum conſilijs perdoceret. Is non multò pòſt ęqui iuris & ſummæ moderationis reſponſa retulit, eumq; à Tarracone Romam adnauigantem comitatus eſt. Qua ſpe componendæ rei adductus Alfonſus, qui Rhegium per eoſdem ferè ciues per quos antea amiſiſſet per interregnũ receperat, venienti ad vrbẽ Pontifici Herculem

culem è liberis natu maximũ obuiam miſit, qui patris nomine ſe ad eius autho
ritatem conferret, & volens, lubensque totius controuerſię ſtatum ad Pontifi
cis arbitriũ ſe delaturum profiteretur. Nec multũ inde honeſtis conditionib.
pax inter Pontificem & Alfonſum conſtituta eſt. Sub id verò tempus quo Ha
drianus in Hiſpania publicis præfectus rebus ad nauigandum claſſem compa
rabat, et à Triumuiris Senatorij ordinis in Vrbe Reſpublica gerebatur, Alfon
ſus ſeſe cum Iulio Medice Cardinali, qui tum legatus Bononiæ prçerat, in mu
tuum vſum deterſis odijs conciliauit, miſſoq; ad eum Antonio Conſtabile o-
peram dedit, vt veteres offenſiones nouo amicitiæ vinculo delerentur: atq; ex
eius authoritate, quæ tum erat ex Etruſci Imperij opibus longè maxima, ad pa
randam pacem aditus præberetur. Hiſdem quoque diebus Franciſcus Maria
Feltrius, qui Leone mortuo, veteris imperij ſui dominatum receperat, res ſuas
cum Pontifice ad omnia leniſsimo ſimul & æquiſsimo compoſuit. Cæterum
Hadrianus vix toto vertente anno, quum aduerſus Gallos pro Cæſare cum I-
taliæ Principibus fœdus inſtet, & mores ſacerdotum aulæque licentiam cor-
recturus eſſe crederetur, lenta febre extinctus eſt, quum pecunię inops in æra-
rium prorſus inane, Vrbemq; peſtilentia laborantem, et Tyrannos Pontificij
imperij vrbes impotenter occupantes, Rhodumq; à Turcis obſeſſam & expu
gnatam, iniqua nominis ſui ſorte planè miſer incidiſſet. Inde autẽ Iulius Me-
dices, quum iuniorum prærogatiua multis rationibus corroborata contra ſe-
niores valuiſſet, Clementis ſeptimi nomine deſumpto, Pontifex eſt renuncia-
tus, cui Alfonſus per legatos eum ſummi honoris apicem ex animo gratulatus
eſt, eo euentu vt ſtatim eum & Gallis & ſibi hoſtem futurum prouideret.
Paulo ante id tẽpus Lucretia Borgia Alfonſi vxor integra adhuc ętate defun-
cta eſt, quum ea iampridem perſanctè caſtigato vetere luxu, abdicatisque deli
tijs Chriſtianę diſciplinę ſęueritatem induiſſet. Ex ea Alfonſus maſculam pro-
prolem felici fœcunditate ſuſceperat: Herculem ſcilicet primo partu, quem ho
die auito nomine paterni imperij ſucceſſorem videmus: ſecũdo Hippolytum
patrui nomẽ & dignitatem conſequutũ, quem multis inclytę virtutis nomini
bus in ſacra purpura conſpicuũ veneramur. Poſtremò tertium in honorẽ Gal
liæ Regis Franciſcum appellatũ, qui apud Carolum Cæſarẽ inſignis gratiæ lo
cum armorũ ſtudio partum egregiè tuetur. Cæterùm Lucretia nequaquã mu-
liebri animo inanem ſimulatæ religionis laudẽ quęrens, verùm ſolidi nec inte
rituri vnquam meriti fructũ expectans, ex priuatis ſuis opibus cœnobiũ cum
ornatiſsimo templo conſtructũ ſacratis virginibus ex ordine primę nobilita-
tis dedicauit. Sequutum demũ eſt id tẽpus, quo inauſpicatis Clementis cõſilijs
totius Italię opes cum perturbatione diuinarũ, humanarumq; rerum vehemẽ-
ter cõmotę conuulsęque ſunt: initio à Cęſarianis ducibus orto, qui Franciſcum
Sfortiam fœderatorũ Principum conſenſu reſtitutum, perfidię reum fecerant,
periculoſoq; morbo conflictatum exutumq; omnibus ferè vrbibus in arce Mę
diolani obſederant. Neque enim Borbonius, Lanoius atque Piſcarius, & An-
tonius Leua Cęſaris duces poſt Ticinenſem pugnam, et deuictum captumque
Regem Gallum ęquo animo patiebantur, Sfortiam opulentiſsimo Inſubrum
imperio potiri, quod Cæſarianorum militum virtute partum Carolo Cæſari
deberi videretur. Eam externorum inſolentiumq; ducum atrocem audaciam
in perniciem ſeruituræ mox Italiæ euaſuram prouidebant, quum Pontifex
ipſe tum Venetus Senatus, & Franciſcus Rex, qui dudum perſoluto auro, &

duobus liberis obſidibus in Hiſpaniam miſsis, ſeſe redemerat. Itaque Pontifex quum diu fruſtra apud Cæſarem pro Sfortia deprecator fuiſſet, & Cæſar conſtanter ſuorum conſilijs inniteretur, arma expedire coactus eſt. Belli enim & cauſæ Sfortianæ diſceptator, tanquam ſacrorum princeps eſſe volebat, vt Italiam ſeruitutis metu liberaret. Verùm Fortuna contra ius, & ęquum facilè pertinax, tum præclarè oſtendit, nihil in legibus fœderum firmi eſſe præſidij, vbi vis & arma valere cœperint, inaneque haberi religionis nomen apud eos, qui res humanas parum curæ eſſe Dijs immortalibus credunt. Ea ſiquidem ſuſcepta conſilia vſqueadeo iniquum & calamitoſum exitum tulere, vt copiæ à fœderatis coactæ, quum Cæſarianos obſidentes Sfortiam obſeſſuræ, oppugnaturæque Mediolanum aduolaſſent, irrito incœpto cum ignominia pellerentur, vlciſcendęque eius iniuriæ cauſa Vgo Moncada ſubnixus Columniæ familiæ opibus (hæc enim tota Principe Pompeio à Pontifice defecerat) è Neapoli Romam inuaderet, direptoque Vaticano, & Clemente in arcem compulſo fidei & pacis obſides exigeret. Tum verò videre licuit, nihil ſanctum, aut venerabile militibus eſſe, quum auguſtiſsimo toto terrarum orbe diui Petri templum, direptis altaribus atque donarijs violarent. Exinde recruduit bellum, ſed demum reſedit, quum Lanoius Prorex oblata pace Cæſaris nomine è Neapoli in Vrbem veniſſet. Verùm conſcriptis, vti apparuit, ad fallendum fœderibus, eadem Fortuna quæ Vrbi exitium ſtruebat, fidem fœderis ita intercepit, vt non multò pòſt temporis ſpacio Borbonius aduentu Germanicarum legionum auctus, & fœdera à Lanoio percuſſa, tanquam inania eludens, rectà ad opprimẽdum Pontificem Romam intenderet. Initio huius belli Alfonſus per legatum Iacobum Aluarotum ſingularis induſtriæ hominem de compoſitione rerum ſuarum apud Pontificem opportunè & diligenter egit. Exiſtimabat enim eum ſolito æquiorem & molliorem inuenturum, quòd ſumenti arma contra Cæſarem magno vſui ſe futurum eſſe intelligebat, ſi in commune totius Italiæ Principum fœdus honeſta Pontificis indulgentia traheretur. Verùm Clementem alioqui à multo rerum vſu cautum, & belli pericula ſedulò metien tem, eadem maligni Fati iniqua ſors ex arce conſilij deiecit. Iam enim compoſita res erat, non indignis vtrinque conditionibus, cum eius negotij rem prope tranſactam duo infauſti conſultores importuna interpellatione conturbarunt. Hi erant Iacobus Saluiatus conſiliorum omnium particeps, & Marius Peruſcus fiſco præpoſitus. Hic conficiendæ rei certum ſibi præſentis pecuniæ pretium Alfonſo indignum impudenter expetebat: ille verò priuato ſuo commodo potius quàm publico ſtudere videbatur, quòd ſalinarum vectigalia ſibi publicano à Leone addicta ea tranſactionis ſtipulatione deteriora fieri prouidebat. Per hunc modum abrupta ſpe concordię Alfonſus ab hac contumelia indignabundus Cæſarianis tanquam Clementis hoſtibus ſibi adhærendum iudicauit. Nemo enim eo aptius ac expeditius, cùm diuerſæ tempeſtates nauiganti occurrerent, vela flectere, excipere auras armamentaque mutare didicerat. Fuere nonnulli ex familiaribus Pontificis, qui libero ore ſpreti Alfonſi repudiatæque eius amicitiæ factum, tanquam intempeſtiuum, & maximè incommodum prædamnerent. Quid enim enixius contendi expetique à Pontifice poterat, in ipſo præſertim limine tanti imminentis belli, quàm vt quos poſſet Cæſari ſocios detraheret,

vt ſibi

vt ſibi aſciſcerentur, quando vni tantum ſummæ victoriæ neglectus offendiculis, a non inſulſo ſtudendum eſſe videretur. Eo autem liberius ac honeſtius Alfonſus vt cum Cæſarianis ſentiret adductus eſt, quod deploratas penè res Gallicas, & ſe non obſcuro accepti beneficij nomine Carolo Cæſari obſtrictum fateretur. Superiore ſiquidem anno poſt abductum in Hiſpaniam Regem, Clemens cum Cæſare certa pactione fœdus renouarat, quo ipſe ingentem pecuniæ vim proferret ad perſoluenda Hiſpano militi ſtipendia, qui ab tanta victoria æquo inſolentior atque procacior factus, non menſium modo, ſed aliquot etiam annorum merita ſtipendia poſtulabat, ac niſi confeſtim pecunia numeraretur, Mediolanenſis imperij vrbium agros hoſtili acerbitate vaſtaturus minabatur. Verum Clemens natura auri tenax, non prius pecuniam depromptu, quàm Lanoius, apud quem rerum omnium ſumma erat authoritas, Cæſaris nomine diſertè promitteret, ſe Rhegio Hiſpanorum copias admoturum, atque eam vrbem Pontificiæ ditioni redditurum. Sed poſtea Clemens à Lanoio addita contumelia deceptus eſt: nam præterquam quod promiſſo minimè ſtetit, quoniam id fœdus Cæſar tanquam alienum à ſuis rationibus ratum habere noluerat, non reſtituta etiam pecunia Hiſpanos in Placentinum agrum effudit, impudenti licentia hoſtilem propè cladem Placentinorum & Parmenſium vicis & prædijs afferentes, ſic vt Rhegium eo decreto Cæſaris nihil temerè ſtipulantis, non modo inopinatè ſeruatum Alfonſo, verumetiam perſpecta propenſione Cæſaris præclare confirmatum fuerit. Deſcendentibus itaque per Mantuanum agrum Germanorum legionibus, vt coniunctæ Hiſpanis Romam contenderent, Alfonſus ea quæ opus erant, vſque adeò amicè benigneque officia præſtabat, vt ad eas omni penitus tormentorum apparatu carentes, duo minora curulia tormenta aduerſo Pado ſubmitteret. Hæc enim magno in lintre inter ſalis ſacculos & ſtoreas occultata fuerant, miróque mox vſui Germanis extitere. Nam quum iuxta Mincij oſtium quo influit in Padum, Germani per aggeres agminatim iter facerent, eosque Ioannes Medices frequentibus prælijs tranſuerſos pariter & auerſos per expeditas ſclopetariorum cohortes, & leuis armaturæ equitatum multis occiſis vulneratiſque continenter impeteret, ipſe vnus Medices acrius perurgens, pila in incertum ab his tormentis emiſſa genu ictus, interfectusque eſt, fatali Italiæ malò potius quàm Mediceæ familiæ detrimento: quando mox ab huius mirificæ infauſtæque virtutis ducis interitu publicæ ſpes & opes magna ex parte collapſæ ſint: Etruſcum verò decus & Imperium Coſmus filius ſingulari hodiè cũ gloria atque authoritate tueatur. Erat enim tum conſtans apud omnes opinio neminem noſtrorum ducum Ioanne fortius, & certius Romani nominis dignitatem aduerſus externos hoſtes fuiſſe defenſurum. Nec multò poſt Georgius Franiſpergus Germanorũ Dux, ab inuſitata rabie feritatis aureum laqueũ quem ſinu deferebat, ſacrorum Principi, et totidẽ ſingulis Senatoribus purpureos ſeritos, vt ſe carnificẽ necarẽtur, temulento ore cominatus, in morbũ, quẽ Paralyſim vocant, ſic incidit, vt diuino iudicio totis captus artubus eius immanis voti dãnaretur. Hunc Alfonſus curandũ medicis Ferrariam deuehi iuſsit, contulitq; ei liberaliter cuncta hoſpitalis amicitiæ officia, qua benignitate tanquã intempeſtiua inuidioſaq;, in hominem præſertim impium, Clemens non mediocriter eſt offenſus, propterea quod Franiſpergus iampridẽ odio Roma-

ne amplitudinis ad Lutheranã deficiens, has quoq; diri ſupplicij minas effudiſſet. Vbi verò ad prima adulti Veris initia Germani Hiſpanis ſibi adiunctis Duce Borbonio in Bononienſem agrum ſe demiſere, et poſitis apud Caſtellum diui Ioannis caſtris commeatus inopia premerentur, Alfonſus inſigni ſtudio omnibus eos rebus iuuare perſeuerauit. Barbarorũ enim more armentis captis & abſumptis, reconditisq; frugibus turbulenta militũ licentia direptis, villarum incendia vſque ad vrbem protulerant. Neq; Feltrius cum Venetis copijs, aut Michael Salaſſus cum Gallicis, aut Guido Rangonus cum Pontificijs, vel tantarum cladium indignitate permoti, conſilia expedire, & arma conferre audebant, fatis ad ſalutem ſummæque victoriæ prouentum bellum geri exiſtimantes, ſi circum emiſſo equitatu commeatus impedirent, quibus ſublatis & ereptis hoſtes fame compulſos neceſſariò iter retro conuerſuros putabant. Cæterùm Alfonſus his difficultatibus opportunè occurrit, quum magnam moliti tritici copiam, atq; item peramplam vim cum recentis panis, tum nautico more biſcocti, vt in multos duraret dies, quotidie ſuppeditaret. Præſenti quoque pecunia mutuò præbita Borbonium militari ſeditione afflictum, & iratis militibus in ſummæ contignationis latebras mortis metu confugientem ſubleuauit, ſedataque ſeditione progreſſuro tormenta obtulit. Sed Borbonius, qui vna celeritate hoſtes decipere, Pontificemque imparatum, & fruſtra à Lanoio recentis fœderis fidem implorantem, opprimere poſſe ſperabat, ea tormenta ad Apennini radices reliquit, vt expeditius Aretinis iugis in Etruriã tranſiret. Eo feſtinato curſu Feltrium & reliquos hoſtiũ duces, qui dextrorſum vſitatis itineribus vt Florentiæ præſidio forent, tranſierant, ita anteceſſit, vt illi nuſquam quieſcentem, & interdiu noctuque per lutulenta itinera milites prædæ auidos raptantem aſſequi nequiuerint. Itaque improuiſò Vrbem malè munitam & iuſto carentem præſidio aggreſſus, dum ſcalam ſua manu muro apponeret, craſsiore glande per ſummum fœmur adacta, aliquanto prius quàm milites irrumperent, dubia adhuc victoria eſt interfectus: inſigni hercle Dei magni prouidentia, quando eum auſo tãto facinore potiri lætariq; noluerit, & totius eius impietatis atque perfidiæ præclarus vindex extiterit. Sed milites exſpirante Borbonio in Vrbem irrumpentes vſque adeo immaniter victoria vſi ſunt, vt direptis profanatisque templis, ac crudeli cæde ciuium edita, & imbellibus excruciatis, obſeſſo captoque Pontifice, veterum Gothorum ſæuitiam magno interuallò ſuperarint. In hoc tanto ſtrepitu cadentis Vrbis, & capti Pontificis calamitate, Alfonſus occaſioni ſuæ non defuit, quanquam ſpretæ religionis admiſſum ſcelus, & publicam cladem magnopere doleret, crebroque præpoſtera Clementis conſilia deteſtaretur, quod imperitè atque infeliciter ſe contemptum abrupta concordiæ ſpe fuiſſe diceret. Itaque Alfonſus exploratis Mutinenſium voluntatibus, quæ erant erga Ateſtinum nomen propenſiſsimæ, coacta equitum & peditum manu Ferraria profectus Mutinam ſine tormentis iter intendit: nam antea tenue ibi eſſe præſidium, Ludouicumque Rangonum infirmi conſilij hominem, & capti Pontificis calamitate vehementer perterritum eſſe didicerat. Quibus de cauſis Rangonus vim aduentantis Alfonſi minimè ſuſtinendam ratus, deſperata defenſione ciues ſuos, vt ſibi conſulerent, admonuit, & nemine ad arma ſe commouente vrbe exceſsit, atque eo modo poſt ſextum decimum annum Alfonſus à

Mutinenſibus

Mutinenſibus receptus eſt, & lætis populi acclamationibus Princeps ſalutatus. Is autem ſumma grauitate conſilij, omnibus qui anteà defectionis authores fuiſſent integra fide pepercit, in gratiamque recepit: quod eo libentius factum videtur, quoniam ſeniores, qui deprauatis & pertinacibus animis infideliores habebantur, tot annorum ſpacio magna ex parte perijſſent. Edictum quoque propoſuit iuſtæ clementiæ, quo cuncti exules, patritijque in primis Rangoni, re omnium incolumi, ſaluoque veteris amicitiæ iure ad penates vocabantur. Nihil enim ſibi ad laudem & ſecuritatem efficacius & ſplendidius exiſtimabat, quàm iniuriarum penitus obliuiſci, beneficioque & lenitate ſubiectorum animos redimere, vt vrbs multis affecta malis, quæ eſſet imperij vetuſtiſsima, lætæ pacis & ſecuritatis commodo inſtaurata refloreſceret. Hic amiſſæ Mutinæ nuncius Clementem magnopere perturbauit: ſed is demum vario cõcurſu calamitatum fractus longè grauiſsimum ſubijt dolorem, quum Florentinos ad veterem erectos libertatem defeciſſe cognouiſſet, atque obiter expuliſſe Mediceos adoleſcentes Hippolytum & Alexandrum, qui in ſpem inueterati dominatus educabantur. Ea defectio cauſam Alfonſo præbuit, vt rurſus Gallis veteribus amicis & ſocijs iungeretur: nam quum iam multos menſes Clementem deditum & planè captum Cæſariani peruaſtata Vrbe in arce molis Hadriani cuſtodirẽt, Franciſcus & Henricus Reges publicam iniuriam inuſitati eius, impijq; facinoris vindicare, & ſacroſanctum Pontificem è manibus ſceleſtiſsimorum militum eripere maximè decorum atque honeſtiſsimum exiſtimarunt, quòd hic ſe Pontificiæ dignitatis illuſtri titulo ſub Iulio Pontifice parto defenſorem profiteretur, ille verò antiquum Chriſtianæ pietatis cognomentum præferret. Itaque Lotrechius qui vnus ferè veterum Ducum in Gallia ſupererat, cum validiſsimis copijs in Italiam eſt miſſus: cuius impetum Cæſariani præſidia quæ Boſchum oppidum, & Alexandriam, Ticinumque vrbes obtinebant, minimè tulerunt. Quibus expugnatis Gallus ita Mediolani imminebat, vt Antonio Leua multis rerum difficultatibus circumuento, metuenteque, ampliſsima vrbe quę Regni eſt caput omnino potiturus eſſe crederetur, niſi peruerſo & ſibi demum fatali conſilio actus, dum Sfortiæ recuperati principatus Fortunam inuideret, propriæ victoriæ ſuæ defuiſſet. Signa enim per Flaminiam Neapolim vertit, quo itinere cum Florentinis fœdus ea conditione percuſſum eſt, vt Gallus eorum libertatem ſe defenſurum polliceretur, quum ei legionem delectorum militum Horatio Baleono duce iure noui fœderis adiungerent. Alfonſus quoque qui multis de cauſis in rem ſuam turbulento eo tempore ſatagebat, Gallo deeſſe nõ potuit, ſummæ præſertim ſpei, & ſummæ æquitatis bellum gerenti, eique inſignem alam equitum Cantelmo præfecto attribuit. Cæterum Lotrechius Clemente iam poſt ſeptimum menſem ex certa pecuniæ pactione arce elapſo, eius belli exitum tulit, vt ipſe Cęſarianis in vrbem Neapolim ſtrenuè compulſis, & diu obſeſsis, ingruente per autumnum peſtilentia, cum vniuerſo propè exercitu cunctiſque cum Gallis tum Italis ducibus ſtatiuis in caſtris perierit. Nec ei Clemens quanquam præclaro Romanæ vrbis liberatori, multis rerum difficultatibus laboranti oppreſſoq;, vt opem ferret abduci potuit. Qua vna Pontificis authoritate, pecunia & copijs, Galli opportunè ſubleuari, & deleri communes hoſtes facilè potuerint. Prouidebat enim ſe penitus excluſum vetere

dominatu patriaque Florentia, neque eam poſſe Gallicis repeti armis, poſtquam Florentini cum Lotrechio ſocietatem ſpei ſuæ alienam & penitus aduerſam inire maturaſſent. Erat itaque vni huic voto incumbenti, vt reſtitui poſſet, Cæſari parcendum, acceptæque iniuriæ penitus obliuiſcendum, vt ab eo maturam opem exigeret, à quo vel cum inexpiabili dolore vulnus accepiſſet. Atque ita renouata amicitia percuſſoque nouo fœdere, Cæſarem ab Hiſpania in Italiam accerſiuit. His autem legibus fœdus inter ipſos ictum confirmatumque eſt, vt Cæſar à Pontifice, Cardinaliumque è ſenatu ſolenni atque vſitata cæremonia Imperatorio diademate coronaretur: ipſe verò Pontificem ſuis copijs, & cõmuni ſumptu Florentiam reduceret, ac Florentinis tanquam maieſtatis reis, quòd contra ſe auxilia Neapolim miſiſſent, antiqua iura libertatis eriperet, Alexandrumque Medicem, quem generum ex fœderis tabulis ſibi aſciuerat, Auguſtali authoritate principem imponeret. Igitur Clemens Roma profectus Bononiam venit, quò Cæſar claſſe Genuam appulſus cum illuſtri comitatu deſcendebat. Adfuit etiam Cæſari cum vetere exercitu Antonius Leua, Auguſtæ dignitatis & ſecuritatis cauſa ad eam celebritatem euocatus. Tranſeuntem autem Cęſarem Alfonſus Regij, & Mutinæ hoſpitio, vti debebat, ſplendidiſsimè & ſtudioſiſsimè ſuſcepit. Erat in magna expectatione hominum is congreſſus duorum maximorum Principum, qui modò inter ſe hoſtes conflato bello acerbiſsima odia exercuiſſent: nam in publico omniúmque oculis, ædificato ante maximum templum ornatiſsimo ſubſellio, erat futurus. Sed reſedere ſtatim irę reuocatis ad religionem animis, deterſęque ſunt ſimultates, quum ex animo conciliati nouam amicitiam mutuo commodo & pari vtilitate metirentur, ita vt mutuus oculorũ obtutus, certo vtrinque tranquillæ mentis indicio, veterum malorum cauſas, & nouorum impendentium ſuſpitiones poſt ſecretiora colloquia facilè delerent. Actitatum ſubinde eſt, ſeuere initis grauiſsimorum conſiliorum rationibus, de componendo Italiæ ſtatu, parandaque publica pace. Nam tum Solymanus cum innumerabilibus copijs è Pannonia in Noricos fines penetrarat, fruſtraque quòd ſine tormentis prouolaſſet, tentata Vienna, excitatiſque paſsim incendijs, & abducto in ſeruitutem magno Germanorum numero ea mente diſceſſerat, vt ſe reuerſurum atque omnia ferro & igne abſumpturum minaretur. Hæc cladium pericula à tanto hoſte nunquàm temerè denunciata, publici conſenſus, & firmiſsimæ pacis remedia flagitabant, quæ parari non poterant, niſi Cæſar Franciſcũ Sfortiam quorundam liuore tanquam calumnię prędæque expoſitum, maieſtatis reum factum, benignè ignoſcendo, & Pontifici, & Venetis deprecatoribus condonaret, & Alfonſus repetita concordia à Clemente in gratiam reciperetur. Nec mora, ambo euocati ſub fide publica Bononiam venere, non multoque pòſt Sfortia Cæſare ad æquitatem & clementiæ laudem generosè compoſito paternum imperium octingentis millibus aureorum nummûm impetrauit. Alfonſus autem quum Pontifex ſibi omnibus aduerſæ Fortunæ malis obruto Mutinam ademptam fuiſſe quereretur, Cæſarem totius controuerſiæ diſceptatorem appellauit, atq; conſtituit. Nec conditionem renuit Clemens: verùm ſibi cauendum ratus, hoc ſeorſum à Cæſare poſtulabat, vt ſi productis & inſpectis vtrinque iurium documentis, Pontifici cauſa cadendum fore præ noſceret, ex ſua tunc indulgentia pudoreque ſententiam non diceret, ſed compromiſsi

promiſsi

promiſsi diem exire ſineret, ne iura Pontificij Imperij eo prolatæ ſententię pręiudicio eripi viderentur. In hunc modum vtroque adſtipulante, quum Cæſar totius finiendæ litis arbitrium accepiſſet, Mutinæ decedentibus Areſtinis magiſtratibus cum Hiſpanorum præſidio Petrum Zabactam impoſuit, Alfonſo quidem magnopere anxio ſuſpenſoque, ſed nihil de Cęſaris ęquitate atque prudentia dubitante, quòd rebus ſuis Cæſaris rationes incluſas eſſe intelligebat, quando maiores ipſius Areſtini Principes beneficiario iure Mutinam a Cæſaribus accepiſſent: neque Cæſar ſibi ſapiens, & ſui iuri apprimè tenax id Auguſtalis iuris nomen temerè aboliturus crederetur. Alfonſus demum coronatum natali ſuo Cæſarem, & in Germaniam contendentem quòd tanti ſpectaculi celebritati intereſſe nequiuiſſet, ad Mantuam eſt aſſecutus, vbi honoris & officij cauſa maiores liberos Herculem & Hippolytum in clientelam obtulit. Sub id verò tempus quo Cæſar per Tridentinas alpes & Rheni ripas ad natale ſolum in Belgas deſcendit, & Florentini compulſi in vrbem à Cæſarianis & Pontificijs iam multos menſes obſidebantur, Franciſcuſq; Rex confecta pace, ac liberis obſidibus receptis, Galliam tantis affectam detrimentis quiete atque ocio ad veterem opulentiam reuocabat, ſponſalia ſingulari hylaritate celebrata ſunt, quibus Ludouici Regis filia Herculi Alfonſi ex liberis natu maximo in matrimonium dabatur. Moriens enim Ludouicus ex Anna vxore, quæ Franciſci citerioris Britanniæ Reguli filia & vnica hæres fuit, duas tantùm filias reliquerat, Claudiam, & Renatam. Claudia Franciſco Regi nupſerat, Renata autem ſalubri conſilio extra Galliæ fines, in Italiaque præſertim longè ſplendidiſsimè collocanda cenſebatur, ne ſi alicui Galliæ procerum potentiſsimo iungeretur, quòd dimidiam maternę hęreditatis partem ſecum traheret, lis oriri poſſet, cum aliena liberis Frāciſci Regis ex Claudia ſuſceptis, tum Galliæ regno maximè damnoſa: timebant enim ne inde inteſtini belli ſemina prouenirent. Profecto ad Belgas Cæſare, Regnique ſui publicas & priuatas res conuentibus habitis componente, iam penè totum recepti arbitrij tempus effluxerat, quo Ferrarienſis controuerſiæ negocium explicari conficique debebat, propterea vtriuſque partis legati adhibitis iureconſultis cauſam diligenter inſtruxerant. Ea verò tum Cæſaris mens erat, vt ſibi Auguſtali Imperij perſonam ſuſtinenti, nihil temerè iudicando, decedendoque de iure ſuo, quo authoritas lædi poſſet, omnino detraheret, alieni autem iuris pondus ſedulò expendens, quæ præclarè docerētur legitimis poſſeſſoribus adiudicaret, vt mox euenit. Nam efflagitante Pontificis legato vt in cauſa pronunciaret, Cæſar oblitus promiſsi, quum ſibi non liqueret impunè dicere, & arbitrij terminum elabi ſinere facilè poſſet, conceptæ iuſtitiæ vim priuato pudori prætulit, & his legibus ſententiam tulit, vt Ferraria Pontificij Imperij authoritatem libertatemque perpetuò reſpiceret, & Alfonſus poſteriq; eius ſę Romani Pontificis beneficiarios fide atque obſequio profiterentur, certumque auri pondus tributi nomine penderent. Mutina verò tanquam Imperatorij iuris, atque obiter veteris conceſsionis beneficium iampridem eſſet conſecuta, Alfonſo Areſtinæque domui redderetur. Ab eo autem graui auri pondus Clementi ſolueretur, ſi eius ſententiæ beneficio vti vellet. Hoc promulgato Cæſaris iuditio Alfonſus mirum in modum eſt lætatus, quanquam per Caſelium iuriſconſultum legatum ſuum, qui in aula diligenter ambiendo, obteſtandoque

ſingulos adibat conſiliarios, quorum authoritati Cæſar inniteretur, perma-
gnas pecuniæ largitiones factas didiciſſet. Id verò Clemens vſqueadeo graui-
ter ac indignanter tulit, vt nihil ſibi moleſtius accidere potuiſſe armarulentis
ſermonibus fateretur. Se enim deceptum à Cæſare dicebat, qui ſecretioribus
promiſsis fidem prolixè datam acceptamque minimè præſtitiſſet. Nec mul-
tò pòſt eius iniuriæ inflictum animo vulnus apertiſsimè denudauit, quum au-
rum, quod centum millium aureorum nummûm ſummam ſuperabat, allatum
Romam, & ex decreto Cæſaris ad pedes prolatum, ſeuerè admodum repudiaſ-
ſet, fruſtra offerente obteſtanteque Aluaroto legato. Negabat enim Pontifex
ſe eam Cæſarianæ ſententiæ conditionem ratam habiturum, quæ Romani
Pontificis nomen ſugillare cenſebatur. Atque ita Aluarotus nihil adſtipu-
lante admittenteque Pontifice, expoſitum aurum collegit & retulit. Clemens
autem ab altiore ſella deſcendens, quæ in eo curiæ loco vbi mane Senatus ha-
bebatur erat poſita, renidenti ore ad me conuerſus, qui eius actionis vocatus
teſtis aderam, An tu Ioui, inquit, in hiſtorijs me auarum & pecuniæ cupidũ
perſcribes? quum hunc tantum aureæ monetæ cumulum lubens & volens re-
pudiem, vt hinc ineptus & inſanus fortaſſe exiſtimer, quòd præſenti lucro &
commodo Pontificiæ ſeueritatis exiſtimationem anteponam? Aliò quoque
ingenti Cæſaris beneficio Alfonſus cumulatè eſt auctus: nam Carpum oppi-
dum de quo diuturna lite cum Alberto Pio contenderat, ei ceſsit, legitimæq;
poſſeſsionis iura peramplis Cæſaris codicillis eſt conſecutus, quoniam Alber-
tus Gallicis addictus partibus, proptereaque maieſtatis reus factus de iure to-
tius feudi deciderat. Ex hac benignitate centum millia aureorum nummûm
honorarij muneris nomine ab Alfonſo perſoluta ſunt, vt in ærariũ Cęſaris per-
uenirẽt. Nouium autem oppidulum, quòd Carpenſi ditioni erat attributum,
de cuius poſſeſsione cum Alberti clientibus & copijs aliquandiu vario ſucceſ-
ſu dimicatum fuerat, Alfonſus manu captum ſolo ęquauit, ne ſibi pro tenui ca-
ſtello ſæpius ſumenda arma forent, cuius redditus tutelæ ſumptum nunquam
adæquaret. Redijt demum in Italiam Cęſar, Bononiæque iterum Pontificem
conuenit: atque inde adito Mediolano repetitaque Genua in Hiſpaniam eſt
reuerſus, alienatum planè ab ſe Pontificem non obſcurè diuinans, quòd cum
Mutinenſis ſententiæ contumeliam in præſens diſsimulanti ore deuoratam
perturbato ſtomacho cõcoquere non poſſe didiciſſet. Quæ Pontificis aliena-
tio in Alfonſum ita recidebat, vt Clemens renouato odio, quod armis apertè
non poterat, inſidijs ei perniciem moliri non deſineret. Nam ſequentibus an-
nis detectę ſunt coniurationes duæ, altera Hieronymi Pij, altera Bartholomei
Conſtabilis, quarum conſcij fuiſſe non obſcura fama ferebãtur Vbertus Gam-
bara, & Bernardinus cognomento Barba, qui Bononiæ magiſtratum gere-
bant. neque enim veriſimile videri poterat, honeſti alioqui nominis Antiſti-
tes, Gambaramque præſertim ſummo Brixiæ loco natum nefario flagitio ſeſe
commaculare voluiſſe, vt infamẽ operam gratuitò præſtarent: quandoquidẽ
ad honorem Senatoriæ dignitatis Clemente facilè promittente, vehementer
aſpirare crederentur. Cæterùm Hieronymus (is militari præſidio Rhegij præ-
erat) non modò ſe eam vrbem Pontificijs traditurum, ſed Alfonſum, ad quem
nihil tale timentem ſibi aditus omnibus horis patebat, ſceleſta manu confoſſu-
rum pollicebatur. Huius verò immanis animi decretum ſolo inſaniæ morbo
confirmatum,

confirmatum, quando nulla alia atrocis odij extaret cauſa, nouarum rerum ſpes, atque inde nouus opulentiæ prouentus aluerat, eò quidem malignius & improbius, quòd tum Marcus germanus frater legationis honore apud Regẽ in Gallia fungeretur. Huius compoſitę coniurationis quum nonnulli temere ſermones à conſcijs emanaſſent, horum veſtigia non inanibus coniecturis ſubodoratus eſt Robertus Boſchetus, à quo deteſtante atrocitatem ſceleris indicium repentè delatum eſt, quanquam is paterni ſupplicij memoriam retineret: Albertino enim erat genitus, quem ex duorum fratrum ſceleſta in Alfonſum conſpiratione concidiſſe docuimus. Itaque Hieronymus apud Rhegium appoſitè & diſsimulanter captus, perductusque Ferrariam in quæſtione non diu perſtitit, quin cuncta cogitati inſtructique ſceleris ſuo ordine proferret, atque inde de conuicto confeſſoque capitale ſupplicium ſumeretur. Conſtabilis verò diu penſitatum facinus & malè tectum Hieronymus Pepulus Bononienſis Patritius deprehendit, opportuneque detulit, magno Alfonſi beneficio, in inuidiam (vt credi par eſt) Vberti Gambaræ Bononienſis præſidis, qui eum excitatæ ſeditionis nomine tanquam ingenio turbidum relegarat in oppidũ Centum Ferrariæ propinquum. Ipſe porro Conſtabilis erat tenuiſsimę authoritatis, extremęque egeſtatis iuriſconſultus, ętate vtique ſenex, et planè vecors, qui neque opes habebat, neque ſui ſtudioſos, vt id efficeret, quod improbo animo patrabat. Is domum humilem mœnibus coniunctam atque ita coherentem conduxerat, vt ſi murum perfoderet, per id foramen, quos vellet hoſtes noctu admiſſurus in vrbem facilè videretur. Compoſitæ fraudis atque perfidiæ is erat ordo, vt delecta militum manus magnis lintribus frumentariæ negociationis ſimulatione ſecũdo Pado demitteretur ad Thedaldi arcem, pontemque occuparet, atque inde vrbem edito clamore inuaderet, hinc arrepta occaſione, quòd Alfonſus tum aberat ad Aponenſes aquas valetudinis cauſa profectus, & liberi eius voluptario in ſeceſſu ad Belloguardum villam, auita magnificentia percelebrem, ocioſè ruſticarentur. Itaque patefacta Conſtabilis malignitate, præfecto rerum capitalium negocium eſt datum, vt ſummæ perfidię ſenem comprehenderet, totiusque conceptæ proditionis ſeriè exquiſitis tormentis eruta in eum lege ageret. Nec multò poſt capite punitus intempeſtiuus ſeuex indignus nobili familiæ nomine, abſciſsis ceruicibus in foro iacuit, Deo maximo gratias habentibus Aceſtinis, qui ſe propitio numine ſeruatos, & incolumes fatebantur. Sub id tempus Clemens Maſsiliam enauigauit, vt cum Rege præſens colloqueretur, & Catherinæ iunioris Laurentij filiæ nuptias celebraret. Eam enim Henrico Aureliano natu ſecundo Regis filio deſponderat. Eo congreſſu communicatis conſilijs, ac aduerſæ vtrique Fortunæ caſibus deploratis agitaſſe credebantur, quonam pacto immodicæ formidabili Cæſaris potentiæ obuiam iretur. Sed ea conſilia repente eadem quæ ſemper à Cæſare ſteterat Fortuna mirabiliter eluſit. Nam Clemens reuectus in Vrbẽ non multò poſt in morbũ incidit, maximè diuturnum exitıque lethalem, ſic vt repetitis irritisque ſemper remedijs veneno tentatus crederetur. Atque ita, ad ſextum Calendas Octobris, qui robore corporis aduerſus omnem morbi contumeliam indomitus putabatur, ſpiritu adhuc ferox è vita migrauit. Quo nuncio Alfonſum incredibili voluptate affectum ferũt, geminato etiam mox inſigni gaudio, quod Farneſium Pauli tertij nomine deſumpto primis comi-

tialibus diebus ei ſuffectum adierat, hominem omnibus ſenſibus Borgiæ fami liæ coniunctiſsimum, vtpote qui Alexandri Pontificis memoriam gratiſsimo animo percoleret, à quo initium dignitatis accepiſſet. Rebatur enim eum neque ſibi neq; liberis ex Lucretia Borgia ſuſceptis vnquam defuturum. Neque ipſum opinio fefellit: nam initio ſtatim Pontificatus minimè dubitauit quin latam à Cæſare ſententiam ratam haberet, totumq; id auri pondus, quod Clemens publicæ dignitatis cauſa abſtinentiſsimè atq; ſanctiſsimè reiecerat, propenſo flagrantique ſtudio reciperet, & Hyppolitum filium Archiepiſcopum Mediolanenſem, ei collato honore purpuræ in Senatum legeret. Verùm Alfonſus vix dum Paulo Pontificatum gratulatus, vſque adeo grauem incidit in morbum, vt non diu, vel acerbiſsimi hoſtis morte, vel inexpectata amiciſsimi hominis felicitate lætari potuerit. Trigeſimo enim et quinto die poſt Clementis mortem extinctus elatusque eſt, quum octauum & quinquageſimum ætatis vix impleſſet annum. Ferunt eum nimio melopeponum eſu per autumnalem intẽperiem labefactato ventriculo acceſſiſſe febrẽ, cuius vim occultè graſſantis vel temperatura firmiſsimus ſuſtinere non potuit. Præceſſere mortem eius prodigia quædam à curioſis obſeruata. Conflagrauit in primis atrociſsimo incendio prętoria tot Principum domus, tanto ciuium & concurrentium ad reſtinguendos ignes pauore & ſtrepitu, vt tota ciuitas rapaciſsimis atq; impotentibus flammis ceſſura crederetur. Verùm in ſummo inopinatoque periculo Princeps egregiè ante omnes fortis & impauidus, medias ędes ſalubri cõſilio euerſis tectis proſcindi iuſsit, periculoſam operam ſtrenuè quidem, ſed non impunè nauantibus, qui Principis edicto ab emiſsis vndique prę conibus & multo campani æris ſonitu ad ferendam opem vocabantur. Patefacta itaq; eſt dolabris atque ſecuribus multo cum labore, & miſerabili quorundam interitu media ferè pars ædium, vſque ad interioris porticus aream, vbi erant ad theatralem vſum edendis comœdorum ludis perampla conclauia, vt furentes flammæ, proxima quæque quamociſsimè corripientes, inanibus aperti cœli ſpatijs occurrerent. Sed non vno in loco rediuiuum edaci impetu reſurgebat malum, eò quidem liberius & terribilius, & quòd hybernæ prę longæque noctis denſiſsimæ tenebrę, in tumultuoſa concurſatione pauorem augentes, cuncta prorſus humana ſubſidia retardarent. Hoc inuſitati crudeliſque ſpectaculi oſtẽtum nequaquam ad triſte omen Alfonſus vertit, quoniam is igneus ſplendor certæ lætitiæ euentum prænunciaret. Nec ea opinione deceptus eſt: nam Renata nurus non multò pòſt exoptatum marem peperit, eò pleniore omniũ gaudio, quòd plerique Renatam Annæ matris fœtura ſimilem euaſuram crederent, quę iterata partu fœminei ſexus geminam prolem edidiſſet. Hoc tranquillo vitæ exitu Alfonſus tanquam votorum omnium compos, ideoque beatus ex hac luce in cœlum migraſſe credi poteſt, quando per omnem ętatem aſſiduo curarum ęſtu agitatus, totque inimicitijs & coniurationibus ac duriſsimis bellorum difficultatibus circumuentus ſemper ęrumnoſus, & nonnunquam in ſumma rerum deſperatione miſer apparuerit: quæ omnia conuertente ſe demum Fortuna magnis commodis expiata ſunt. Tres enim Pontifices, qui Ateſtino nomini infenſiſsimi hoſtes fuerant, immaturo Fato atque opportuno tempore extinctos vidit: amiſſas vrbes recepit, & quod ſemper exoptarat, Albertum Pium inimicorum longè grauiſsimum, cum à Cæſare damnatum,

tium, tum à Gallis in ſupremo pacis fœdere prætermiſſum, indeque vrgente animum dolore apud Pariſios exulantem mortuum eſſe audiuit, ſcilicet vt eius ditionis factus hæres cumulata lætitia frueretur. Proſpexit quoque Alfonſus, quod exactæ felicitatis exiſtimari poterat, nominis ſui ſobolē multiplici cùm ex ſua tum filij Herculis prole ad poſteros longiſsimè propagari. Nam præter quinque liberos ex Borgia vxore ſuſceptos, etiam duos mares ex Laura concubina ſuſtulerat. Hanc enim abrupto cælibatu, qui ſibi ad dandam liberis operam ęquè prono et valido noxius erat & moleſtus, à non inuito patre plebeio opifice virginem acceperat, vel ob id præcipuè, quod neque decorum, neque tutum, neq; ſibi iudicabat honeſtas ciuium familias ſtupris ac adulterijs dedecorare. Verùm eam demum probis pudicisque moribus, & ſtatę formæ dignitate ad genium reſpondentem, et à felici fœcunditate commenda tam legitimę vxoris loco habuit, & geminos ex ea filios de nomine ſuo Alfonſos appellauit. Fuit Alfonſus aſpectu & natura ſubauſterus, ſed in familiari cōuictu valde iucundus & facilis: mendacium in primis, furumque & ſeditioſorum ſeuerus hoſtis, cùm in reliquis criminibus puniendis exorabilem ſe lenemque præberet. Vna tantùm in re nimis ſeuerus & quibuſdam immodicè terribilis videri poterat, quòd ſuburbanos agricolas proprias ipſius Principis venationis & aucupij voluptates intercipere auſos propoſito edicto ſe laqueo puniturum minaretur: eo tamen humanitatis temperamento, vt eius edicti ſeueritate in ſpeciē tantùm vteretur, cùm atrocis maleficij quoſdam damnatos, falſo appoſito titulo ad deterrendos ruſticanos homiñes in furca ſuſpendi iuberet, appenſis ſcilicet ad collum faſianis, vt in eo prædæ furto deprehenſi vulgò crederentur. Sed qui in omni ciuili militarique negotio mira prudentia grauitateq; iudicij plurimùm valebat, à quibuſdam non obſcura ſubagreſtis quæſtus ſugillatione notabatur, quòd ſalſamentorum & pomorum omnis generis atque olerum monopolia per inſtitores ſuos exercere diceretur. Nam opimæ piſcationis circa Paduſas vſitatæ, & fructus ex ampliſsimis ipſius hortis collecti expoſitique venales, non toti modò aulæ, verumetiam vrbanę multitudini expetitam moderati pretij copiam ſuppeditabant. Aggeres nanque vniuerſos intra pomerium per decliuia planaque, vti locus poſceret, frugiferis arboribus, et inflexis vinetis, digeſtisque areolis perpetua viriditate veſtiuerat, quæ omnia diligenti cultura & perenni irrigatione, ad id lata & nauigabili foſſa ex Pado perducta, ad miram vbertatem omnium terra naſcentium, & peramœnæ deambulationis voluptatē inſtituta, clari hoſpites mirarentur. Verùm imperiti homines temerè probra Principibus affigere ſoliti, neſciebant certiſsimos atque ſanctiſsimos redditus ex vnà maximè induſtria & parſimonia, quæ neminem lęderet, facilè prouenire, vtpote qui Principem prodigum & inconſultæ liberalitatis mallent, quàm tenacem iuſti & ęqui, patrięque amantiſsimum, & minimè largitorem. His autem in rebus Alfonſo ſummæ fidei, ſummæque ęquitatis & diligentiæ miniſter & moderator aderat Alfonſus Trottus, qui ęrarij fiſcique & totius familiaris negotij rationibus erat præpoſitus. Ab hoc Princeps admonebatur quantam pecuniæ vim tot bella, totque impetratæ pacis ſumptus, & tot admirandorum operum, quibus patriam feciſſet inexpugnabilem, diuturnæ impenſæ conſumpſiſſent, quantum denique abſumeret quotidianus liberorum luxus, qui ipſo ad tranquillum remiſsi animi ocium, & familiarem con

uictus diſciplinam ſponte ſubducto, vniuerſum familiæ decus aulæq; frequen
tiam erudito atque perpetuo menſarum ſplendore tuerentur: ſic vt eum niſi à
malignis & improbis auarum appellari poſſe iudicem: quando creditorem e-
xiſtimari malle, quàm debitorem profiteretur: ideoque militi ſua ſemper ſti-
pendia incorrupta fide ad diem perſoluerit, & nunquam optimarum artium
profeſſoribus, qui in Gymnaſio iuuentutem docerent, conſtituta præmia re-
tardarit. Sic enim ſibi cùm ſecuritatis, tum dignitatis ſuæ rationem conſtare
exiſtimabat, quarum alteram fide militum parari, alteram autem pręclara flo-
rentis gymnaſij exiſtimatione ſuſtentari, nunquam honeſtæ laudis oblitus, ar
bitrabatur. His de cauſis cùm eſſet natura ędificator aſsiduus, ab eo inſatiabili
ſtudio, quod ęrarium exhaurire poſſet, ſe temperabat. Nam ciuili elegantia po
tius quàm principali magnificentia ædes condiderat in inſula Padi contra vr-
bem quam Beluederiam appellabat, vbi erant opaca viridaria, atque Indici pe
coris, nouarumque volucrum peregrini generis ſepta. In aduerſa quoque par-
te vrbis alteram conſtruxerat domum picturis & ſalientibus aquis peramœ-
nam, quam Montanam ideò vocabat, quòd excelſis & nemoroſis aggeribus
ſubeſſet. Neque enim his mediocribus ædificijs, quæ erant ad temporariam vo
luptatem difficillimis ardentis belli temporibus vrbano in ſeceſſu conſtituta,
proprium decus quęrebat, ſed ingentibus bellicarum munitionum operibus,
& admirandis propugnaculis, mirificoque tormentorum apparatu, quibus
cùm ſibi tum ciuibus ſummę ſecuritatis aduerſus hoſtes exiſtimationem pepe
riſſet. Quæ omnia eo maiore cum admiratione incredibili ſumptu cœpta per-
fectaque ſpectabantur, quòd nunquam ciuibus nominatim, aut publicè pecu-
niam imperaſſet, nec milites per occaſionem dilati ſtipendij in agros ſui impe
rij, vt agricolarum copijs alerentur, vnquam emiſiſſet. Curabat enim enixè, vt
ciuium & villicorum fortunæ inter belli detrimenta eſſent incolumes, quòd
his maximè præſidijs, publica ſalus & decus vrbis cum inſigni omnium erga
ſe ſtudio ſubſiſtere & reflorere cenſerentur. Cæterum Alfonſus aduerſus parſi
monię & totius diſciplinę ſuæ obtrectatores ſine iactantia differendo hoc gra
ui edito proloquio ſæpiſsimè prædicabat, Principis inane eſſe nomen, & id cō
temptui atque iniuriæ ſemper expoſitum videri, niſi eius ęrario prægrandem
ſignatæ pecunię vim ante pericula congeſtam contineri ſeruarique omnis ge
neris homines exiſtimarēt. Id porrò non in vltima eius laude poſuerim, quòd
lectiſsimos homines præcellentium ſtudiorum atque artium gloria florentes
pręcipuo in honore ſemper habuerit. Herculis enim patris exemplo, tanquam
bellicarum rerum grauiſsimis agitationib. occupatus, literarum ſtudia deſer-
uiſſe potius quàm contempſiſſe exiſtimari volebat: ſic vt nonnunquam eo in-
ſcitiæ nomine grauiter offenderetur, & ore ingenuo certa pœnitentiæ ſigna
daret: quòd pertinaci valetudine tentatus, & ob id variarum oblectationum
leuamen quærens, minus neceſſarijs, quanquam iucundis fabrilium rerum o-
pificijs ingenium occupaſſet. Inter eos autem quos reuereri, & ſeriò diligere e-
rat ſolitus, præclara tum nominis fama eminebant, præter ipſos Matthæum
Caſſellium & Ludouicum Catum iuris ſcientia claros, Nicolaus Leonicenus
ſummæ eruditionis & innocentiæ ſenex philoſophus, & ſecundum eum Ma-
nardus huius doctrinæ ſectator: ſed qui diuiti medico quàm algenti philoſo-
pho propior eſſe mallet: amœnioribus autem literis liberaliter inſtructus Pi

ſtophilus

ſtophilus epiſtolarum magiſter, & Cælius Calcagninus multæ vigiliæ multęque lectionis honeſtam famam varijs ſcriptis adeptus: atq; item Andreas Maro extemporanea facultate, quum Latinos verſus effunderet, poeta incomparabilis. Cęterùm hos omnes authoritate Etruſcorum carminum, & arctiſsima Principis familiaritate Ludouicus Arioſtus anteibat: cuius in ſatyris vrbanã grauitatem: in comœdijs nouum leporem & ſalem, in heroicis verò miram granditatem non inſulſi homines admirantur. Hi ferè omnes hodie fato ſuo functi, ab ingenioꝝ monumentis (vt credi par eſt) diu in celebri fama hominũ viuent, & cum his procul dubiò Alfonſus ipſe egregio ſuo merito luculentiſsimè celebratus. Pręclaro enim gentium omnium conſenſu, boni ſtudioſiq; mortales, qui in hac vita multis fortunæ luſibus expoſita inclytis auguſtæ virtutis operibus maximè diuturnam laudem petunt, hunc vnum veluti ſummum ex tota laborioſæ vitæ agitatione fructum ſpectant, vt nominis ſui memoria ad poſteros nobili perennique literarum præſidio, poſtquam cætera omnia tempus edax celeriter abſumpſit, quàm longiſsimè proferatur.

PAVLVS IOVIVS EPISCOPVS NVCERINVS CONSALVO FERDINANDO Cordubæ Principi Sueſſano. S. D.

LVDOVICVS pater tuus, generoſo illuſtrique ingenio vir, cùm ab Hiſpania à Carolo Cæſare legatus Romam miſſus apud Hadrianum, Clementemq́ Pontifices in eo grauiſsimi officij munere verſaretur, vſque adeò ſplendore vitæ munificentiaque liberalis animi, & denique (quòd ad promerendam gratiam plurimùm intererat) vrbana comitate præcelluit, vt vel à moroſis & maximè parcis Principibus, quæ in rem Cæſaris forent, inuſitata dona feliciter impetraret, eum verò omnium ordinum ex aula lectiſsimus quiſque vehementer adamaret, ipſaq́ præcipuè Romana nobilitas ſtudioſè percoleret. Is me tum in præclara luce Vaticani condendæ noſtrorum temporum hiſtoriæ acriter intentum, ex optimisq́ literarum ſtudijs, ſi huic ingenuo labori noſtro non dubia vita proponitur, non facilè interituram laudem & gloriam ſperantem, humaniſsimè rogauit & impulit, vt peculiare volumen de vita et rebus geſtis MAGNI CONSALVI *eius ſoceri, auiq́ue tui, Latinè conſcribendum ſuſciperem, quòd ſuppreſſa eius viri laus, à quibuſdam annales anguſtè ſcribentibus, & ab ineptis quoque poetis defraudata videretur. Itaque beneuolentiſsimo homini honeſta petenti, cohortante præſertim Eluira matre tua virilis animi fœmina, alacriter ſum obſecutus, ita vt continuis lucubrationibus*

id volumen ad vmbilicum ferè, nec præcipiti quidem, ſed accurata quadam celeritate perueniret. Verùm creſcente & iam propè conſummato opere, exortum repentè bellum inſtitutas vigilias interrupit, & pater tuus iuſſu Cæſaris Vrbe excedere coactus eſt, qui dum apud Columnios proceres Marini cohortes conſcriberet, in ſupremum incidit morbum. Id cùm reſciſſet Clemens: & æger, vt in eo tumultu facilè accidit, ab agreſtibus medicis miſerè iactaretur, amiciſſimo ei homini extra belli cauſam Pontificiæ humanitatis officium omne præſtandum ratus, me ante alios delegit, qui ad eum inuiſendum contenderem: quoniam intima familiaritate coniunctum, profeſſioneq́ue medicum, et veterem Columniæ domus clientem proculdubiò ægrotantis animo atque oculis gratiſſimum fore intelligebat. Itaque id depoſcente Pontifice, amicisq́ue probantibus, quòd ſalutis cura parandi belli ſtudio potior eſſe cenſeretur, nec ideò publicæ ſimultatis nomen priuatæ pietatis officium excluderet, in Vrbem lectica delatus eſt. Verùm morbus ex contumaci febre vitalia carpens, neque inſignium medicorum diligentia, neque vllis omnino vel exquiſitis remedijs potuit mitigari, cùm integris ſenſibus expirantem hora fatalis eriperet. Nec defuêre qui eum mortifera potione ſublatum temerè prædicarent, quòd ſacroſancto Pontifici, Vrbiq́ue, ſe infeſta arma, niſi laceſſeretur, illaturum eſſe, vti verè pium decuit, conſtantiſſimè pernegaſſet. Sed nullum omnino huiuſmodi ſceleris veſtigium nobis apparuit. Inde tamen paucis admodùm diebus, conceptum antea immane facinus Vgo Moncada, Columnaq́ue Pompeius direpto Vaticano, obſeſſoq́ue in arce Pontifice, perpetrarunt. Vnde poſtea tanquam à lugubri initio longè omnium clariſſimæ atque miſerrimæ Vrbis funeſtiſſima clades emanauit. In ea autem publica calamitate inchoatum (vt diximus) volumen, conturbatis ſcilicet atq; direptis omnium fortunis, magna ex parte perierat, & proculdubiò interijſſet totum, niſi poſt viginti annos Franciſcus Mendocius Cardinalis, doctrinæ atque virtutis nomine mihi plurimùm excolendus, imperfectum, & planè ſepultum, tanquam ab inferis tuo præclaro monitu reuocaſſet. Quo fit, vt eius mirificæ pietati plurimùm debeant, cùm ipſa parens Hiſpania patria, & Cordubeæ gẽtis domus, tum & ipſi præcipuè MAGNI CONSALVI *felices manes, qui puriſſimo in æthere & in fama hominum perpetua gloria perfruuntur. Tu verò Princeps ampliſſimè hoc vnum Iouio debebis, quòd ei pro trophæo monumentum erexerit, omni quidem ære cælatoq́ue marmore perennius, quod non Granatæ tantùm, vbi temporario in loculo ſatis anguſto longè maximi viri oſſa cubant, ſed toto terrarum orbe religioſa cum veneratione omnis poſteritas admiretur. Vale. Romæ Idib. Septembris, anno M. D. XLVII.*

PAVLI

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, DE VITA ET REBVS GESTIS CONSALVI FERDINANDI CORDVBAE cognomento MAGNI Libri III.

VELLEM vt afflictæ peneque ſubactæ Italiæ fato eſſet datum, quod certè haud mediocri ſolatio ijs maximè luctuoſis temporibus foret, vt eum virum qui omnium longè optimus atque inuictiſsimus noſtræ tempeſtatis extiterit, in ea naſci contigiſſet. Nã poſtquam veterem belli gloriã dignitatemque omnem inſanis diſſenſionibus noſtris amiſimus, acerbiſsimus certè dolor deploratæ liberta-

tis, vel hac vna percepta voluptate leuaretur. Externi nanque hominis vitam,
ante alios literarum memoriæ commendandam exiſtimaui, poſtquam diutur
no immenſi operis labore fatigatus, aliquam honeſta cum voluptate requiē
fueram quæſiturus: ſed vel ea potiſsimum ratione, vt clariſsima perfectæ vir-
tutis exempla quæ in Hiſtorijs attigiſſe non decuit, imitanda poſteris trade-
rentur. Quanquam nec Italiam fortibus viris atque omni ciuili bellicaque lau
de digniſsimis adeo effœtam arbitramur, vt in ea veterum ducum qui cæte-
ros quondam omnium ętatum ac gentium haud dubiè veræ virtutis gloria ſu
perarunt, ſobolem penitus interijſſe putemus. Nam ſi ingentes Bellorum cla-
des, quæ non modò Italię, ſed toti vel incognito antea orbi terrarum, omnium
propè rerum funeſtam mutationem attulerunt, memoria repetamus, multos
profectò hæc turbulentiſsima tempora tuliſſe fatebimur, qui inſignibus maxi
marum virtutum ornamentis, vel clariſsimos antiquorum triumphos ęquaſ-
ſe videantur. Quòd ſi Romana res ſtetiſſet incolumis, veteriſque militiæ diſ-
ſciplina ad hunc vſque diem incorrupta perueniſſet, nec interea dirę factiones
quas Barbarus hoſtis inuexit, mentem cunctis eripuiſſent, nulla profectò colla
ta huic noſtræ vel militū vel ducū ferocior ętas extitiſſet. Etenim vigentis Rei-
publicæ, atq; ipſorum Auguſtorū inexhauſtę opes, felixq; ille et ſalutaris Italię
conſenſus, quo cuncta ſunt domita mediocribus ſæpe viris, qui vel ſorte magi
ſtratum inijſſent, admirabiles victorias triumphoſque pepererunt. At noſtræ
tempeſtatis imperatoribus aliàm rerū faciem infenſiſsimi ſeculi fortuna pror-
ſus oſtendit, quib. ſæpenumero ſuum militem in officio continuiſſe aliquanto
difficilius fuit, quàm hoſtes periculoſis ambigui Martis operibus deuiciſſe: a-
deo enim militarem diſciplinam vel tenuitate opum Italiæ importuna Regu-
lorum multitudine laborantis, vel diuturno exitialis negligentię morbo affe-
ctam proſtratamque conſpicimus, vt iam ea ab externis gentibus quibus illam
maiores noſtri cum multa gloria tradiderunt imitatione parum decora, poſt-
quam fatali deſidia concidimus, repetenda videatur. Nam ſi quo militum ob-
ſequio, qua centurionum præfectorum religione, quaue imperatorum ſeueri-
tate conſtiterit, animo reputare velimus, paucos certè verorum militum no-
mine dignos eſſe cenſebimus. Inueterato nanque fatiſcentis huius ſeculi vitio,
ſi qui ſunt ingenui, vel à mediocri Fortuna non ignobiles, qui vires atque ani-
mos militiæ idoneos afferre videantur, ij ante omnia pedibus ſtipendia mere-
re, quod multo glorioſius maioribus fuit, longè turpiſsimum ducunt, quo fit
vt ex peſsimo ſeruilique genere hominum legiones conſcribantur, temerario
potius impetu, quàm certa ratione pugnaturæ, aut ignauia turpique flagi-
tio prodituræ ducem, in cuius manu atque conſilio gerendi belli ſumma
conſtiterit. Nec id mirum videtur, quum milites linguarum ac morum va-
rietate diſsimiles, non vnum omnes militandi finem reſpiciant, nec ſenſibus
inter ſe coniungi, nec à ducibus regi poſsint, niſi vim imperij, quod reue-
rentia, quàm ſeueritate validius ſemper fuit, atrocibus exemplis præſenti-
busq; ſupplicijs, fœdata ſæpe nominis maieſtate experiantur. Quis enim vel
diuinæ virtutis imperator rem bellicam ratione gubernauerit, quum milites
accepto ſtipendio ſæpe transfugiant, opus militare detrectent, in agmine præ
dentur, in caſtris nec vini, nec obſonij quidē recentis deſideriū patienter ferāt,
atq; in acie demum canente claſsico, inſtanteq; hoſte ſtipendium flagitare nō

erube-

erubeſcant? Porrò quis leuiſsima ſæpe de cauſa conſternatis, quis contumacibus, quis ſeditioſis deſertoribusque pepercerit? Quis hæc vnquam militum errata, prænuncia calamitatis, & cladis ingenio prudentiaque correxerit? Per has ergo labantis diſciplinæ difficultates, noſtræ tempeſtatis ducibus ęrumnoſo quodam labore fuit eluctandum, ita vt nulli ſit dubium, quin innatę eorum virtuti ſummum proculdubio bellicæ laudis faſtigium contendenti, eæ plurimùm offecerint. Floruere quidem multi ęquales, quorum res geſtas perpetuo hiſtoriarum curſu latè perſcripſimus, cùm Itali, tum externi duces imperatoria laude conſpicui: ſed qui diuerſis omnino virtutibus ad ampliſsimos eius nominis titulos peruenerint, & ante alios Triuultius, Petilianus, Franciſcus Gonzaga, Paulus Vitellius, Liuianus, Gaſto Foiſſeius, Nauarrus, Proſper Columna, & qui modò immatura morte præreptus eſt Ferdinandus Daualus.

Quis enim Triuultio à pueritia vſque ad ſummam ſenectutem omnibus militiæ muneribus glorioſe perſuncto, aut plures, aut meliores artes in adminiſtrandis conficiendisq; bellis ſecum tulit? qui quum floreret omni genere virtutis, ea tamen incomparabili laude clariſsimus fuit, quòd ſæpe ſine ſuorum vulnere magnas hoſtium copias profligarit. Quis Petiliani cunctatoris atque ſtatarij ducis conſtantiam, iudicium ac vigilantiam æquauerit? Quis autem Gonzaga Mantuano authoritate, ſplendore, militum ſtudio, equorum atque armorum apparatu, alacritate, ardore que pugnacis animi ſuperior fuit? Quo non genere laudum Vitellius dignus eſſe cenſebitur? qui flagrantiſsimo bellici decoris ſtudio ductus, tanta ingenij grauitate, tanta arte, ex domeſtica maximè diſciplina, quæ mirifica eius familiæ ſemper fuit, tantaque demum vi militaris ſpiritus arma tractauit, vt niſi in medio curſu cecidiſſet, ſolus ipſe libertatem Italiæ defenſurus eſſe videretur. Liuiani autem acuti, vehementis exercitatique hominis promptam, & paratam in conſulendo agendoq; induſtriam nonne omnis peſteritas impensè laudabit? Porrò quænam ætas Foiſſeium adoleſcentem non admirabitur? qui penè prius imperator quàm miles, prius victor clariſsimus quàm receptus imperator multo plures nobilioresq; victorias paucisſimis diebus incredibili celeritate eſt adeptus, quàm quiſquam ferè dux vetus toto longiſsimæ vitæ curſu compararit. Nauarrus quoque, qui omnibus veræ virtutis ſubſidijs fretus ſine vlla maiorum commendatione aduerſis pariter atque ſecundis rebus inclaruit, maximi profectò ducis famam conſecutus eſſe videretur, niſi eum impotens fortuna in has ſupremi carceris miſerias præcipitaſſet. In Proſpero Columna ſingularis altitudo, mederatique animi eximia ſolidaque prudentia, incredibilis authoritas, ac religioſa pòtius quàm ſeuera diſciplina cum perpetuo quodam tenore lautioris vitæ plurimũ enituerunt. Verùm vel ob id ſempiterna laude fruetur, quòd vti Romani ſanguinis imperatorem decuit, tanquam terrę patrię amantiſsimus, dira belli incommoda tam pio inſtituto, quàm ſeuero in externos præſertim milites imperio ſemper auerterit. Sed Dauali eiuſdem belli imperijq; & glorię ſucceſſorẽ, quonam ſatis decoro meritæ gloriæ pręconio dignum exiſtimabimus? quem ſicuti inuſitatus mirificarum virtutum concurſus omnibus bellis admirabilẽ fecit, ita eum tot opimæ incomparabileſque victoriæ, vno eius diuino conſilio, vnaque prope eius fortiſsima fatalique dextera comparatæ, ſupra ſummos rariſsimarum laudum honores extulerunt. Cęterùm eorum quos modò

præſtantiſsimos fuiſſe memorauimus, nemo omnes ſimul militarium virtu-
tum numeros ad bellum attuliſſe iudicabitur, quum alijs in gerendis rebus ex-
peditus vigor, alijs matura conſilia, alijs ſinceræ fidei nitidior fama, pleriſque
veró fortuna ipſa, quæ iam ſibi ex profeſſo rei bellicæ gubernacula vendicauit,
omnino defuerint: ita vt planè perfectum imperatorem, quem fruſtra oculis
& cogitatione requirimus, neque nos vidiſſe, neque vnquam in poſterum vi-
ſuros eſſe fateamur. Quòd ſi miſcere in vnum ſingulas omnium virtutes, ab-
ſolutumq; ducem detractis ingentibus vitijs effingere animo, & ſpectandum
comparandumque cæteris proponere velimus, ei certè MAGNVS CON-
SALVVS cum felici meritoq; cognomine, tum virtute ingentis animi, linea-
mentisque excelſi corporis, longè omnium noſtræ ætatis proximus ad illum
acceſſerit. NATVS eſt Cordubæ, Bætica vrbe peruetuſta, & quod ſum-
mum dignitatis locum reſpicit, præcellentium ingeniorum altrice clariſsima,
vel ſi à Romani imperij tempeſtate, qua nobiliſsimi vates Lucanus, & duo Se-
necæ inde prodierunt, fidem repetamus, vel ſi recentiorem Punicarum rerum
memoriam ſequamur, quum poſt eiectos Gothos, & Vandalos Hiſpania ferè
omnis Maurorum armis ceſſerit, & Cordubæ Gymnaſia diſciplinarum om-
nium inuectis literis Arabicis inſigni profeſſorum fœcunditate floruerint.
Maiores Conſalui æquè nobiles à præalta ſtirpe, ac ſtrenui bellatores fuiſſe
produntur. Aquilarij ſiquidem appellati ſunt, quòd vti credi par eſt, Aqui-
lam Romanæ legionis illuſtre ſignum, ſpectatæ virtutis prærogatiuæ deferre
conſueſſent. Ita vt præclari eius officij dignitas, quum in generoſa progenie vi-
ri fortiſsimi tanto munere implendo pares nunquam deeſſent, in familiæ no-
men tranſijſſe exiſtimetur: vnde & ipſum quod incolerent antiquæ ditionis
oppidum appellationẽ traxerit. Iuuat enim in militari familia prętuliſſe Mar-
tium decus omnibus Gothorum proſapijs, quãdo ſicuti hodie audimus, quòd
magnoperè diſpudeat, non aliunde quàm à Gothorum ſanguine, generis cla-
ritas in Hiſpania petatur. Sed hoc de Romanæ legionis Aquila pro certo non
affirmauerim, quanquam magno veritatis argumento ſit, quòd Aquilarij an-
tequam Cordubæ nomen ſuſciperent, Aquilam in antiquis eorum gentilitijs
inſignibus geſtarint. Licet tamen ſcriptoribus vel à fabulis Heroum nobi-
liſsimi cuiuſque ſanguinis origines cum bona legentium venia repetere. Quo
fit vt noſtro iure quoſdam poetas hiſtoriarumq; ſcriptores demiremur, quòd
cum rectiſsimè nec vlla quidem mutata litera Conſaluum ſuo certiſsimo no-
mine Aquilarium vocare poſſent, modò Agidarium, modò Agellarium ine-
ptè appellare maluerunt, ſecuti vti reor corruptam vocem Aghilarij oppidi,
vnde more gentis, ſicut in Hiſpania Galliaque videre eſt, a ditione poſſeſsio-
neque oppidorum in familijs nouum cognomen obuenire perſpicimus. Ve-
rùm Conſaluus, vt à Ludouico eius genero accepimus, ſe Corduba familia du-
cto ſtemmate ortum enarrabat, quanquam id vrbis familiæque nomen in fa-
miliaribus epiſtolis omitteret, vt à cęteris gentilibus ex oppidi nuncupatione
diſcerneretur. Egregij nanque vlterioris Hiſpaniæ proceres, cum ab eis vrbs
Corduba diuturna obſidione fatigata, demum capta eſſet, pro decoro ſpolio
captæ vrbis appellationem prętulerunt, recepto vtique nouo tanquam nobi-
liore Cordubæ cognomento vetus familiæ nomen abdicantes. Quanquam
familiæ Cordubæ ab vno præalto ſtipite in multos diffuſa ramos, alia atque

alia ad

alia ad diſcernendas cognationum propinquitates cognomenta, vel ab oppi-
dorum poſſeſsione vel à matribus ſæpiſsimè ducta recipiat. Cæterùm Petrus
Conſalui pater ab adoleſcentia Punicis exercitatus armis priuſquam Granata
oppugnaretur, quòd grauitate conſilij, & militari fortitudine inter ſummos
principes emineret, bellicæ lauids plenus nequaquam ſenex, apud Toletum
lateris morbo conſumptus eſt, reliquitque ex vxore Eluira Erreria nobiliſsi-
mi ſanguinis & formæ incomparabilis fœmina Alfonſum & Conſaluum fi-
lios adhuc impuberes, magnæ demum fortunæ gloriæque multis in prælijs
oſtentatos. Vigebant enim in vrbe Corduba duę factiones, & vtraque ex Cor
duba familia; quarum altera Capræ Comitis dicebatur, altera ab Aquilarijs
nomen ducebat. Huius acerrimus dux & defenſor Petrus extiterat, ita vt eo
mortuo Aquilarij in contentionibus & pręlijs nullum omnino alium ducem
quàm fratres orbatos patre, vel adhuc impuberes mallent, eosque in aciem ſę-
pe producerent, quòd nunquam his ducibus ab hoſte vinci poſſe arbitraren-
tur. Granatenſi autem bello quod ipſis iam planè adultis & tanquam inter ci-
uilia arma natis & educatis, proſpera virtutis fama florentibus incidit, ab An-
tichera oppido Granatæ propinquo multa detrimenta Mauris intulerunt.
Verùm Alfonſus triennio maior Hiſpanica lege fermè integram paternæ di-
tionis hæreditatem adeptus eſt, ita vt Conſaluo res domi anguſta; & ea tan-
tùm quæ in virtute fortunaque poſita forent, ſperanda relinquerentur. Sic e-
nim nobilis ſtirpis iuuẽtutẽ (cum in vnaquaq; familia natu ex liberis maximo,
tota ſubſtantia paternæ facultatis obueniat) egeſtatis malo impelli ad nouas
ſpes atq; ad bellicũ laborẽ vnde pręmia proueniãt, antiqui patres arbitrati sũt:
quòd generoſos adoleſcentes ab ignobili pinguiq; ocio, ad expetendũ procul
à delitijs verum militiæ decus excitari conſtet. Itaq; Conſaluuus adhuc imber
bis munificentia Alfonſi fratris liberaliter inſtructus, ad Alfonſum puerum
Regem mittitur, deducente Didaco Chartamo honeſto prudentique equite.
Is præceptoris atque nutricij officio & munere, adoleſcentem, & ardentis in-
genij captu, & toto firmiſiſsimi corporis habitu, ad virile decus aſpirantem e-
legantiſsimis moribus erudiebat. Commendarunt adoleſcentem Regi ex pa-
ternis amicis virili ſummę dignitatis atq; potẽtiæ Alfonſus Carillius Archie-
piſcopus Toletanus, et Ioãnnes Pacecus magnus Compoſtellani ordinis equi
tum magiſter. Sed non multò poſt Alfonſus in ipſo regni limine morbo ſurre-
ptus interijt. Nec multis inde menſibus coætaneo rege dominoque orbatum,
Iſabella ad ſe pari conditione Segobiam accerſiuit. Hæc erat Ioannis Ca-
ſtellæ Regis filia, pueri Alfonſi atque Henrici regis ſoror & hæres, Aragonio
Ferdinando nupta, quæ vlterioris Hiſpaniæ regna dotali iure, citerioribus
regnis adiunxit, quum generoſi prudentiſque animi magnitudine, tum pu-
dicitiæ & pietatis laude antiquis Heroidibus comparanda. In eius aula Con-
ſaluus quum ſpectacula & equeſtres ludi, vel concurrentium iuuenum ha-
ſtatorum, vel arundines more Mauriſiaco iaculantium ederentur, vſquea-
deo ſupra æquales ſummæ nobilitatis adoleſcentes ſeſe extulit, vt acclama-
tione ſpectantis populi iuuentutis Princeps appellaretur. Superabat enim
cunctos eximijs viribus, decora facie, proceritate corporis, & ſupra hęc admira
bili facundia, quæ (quum cęteræ virtutes aſpirant) animis ac ingenijs hominũ
impotentiſsimè dominatur. Ad hæc acceſſerat illa auræ popularis captatrix,

profuſa & nuſquam aſtuta liberalitas. Largitor enim animus nullum omnino modum ſumptibus imponebat, quum nobilitate equorum, armorum ornatu, in omnique genere principalis elegantiæ, & perpetuo hoſpitalis menſæ ſplendore, maximorum regulorum filios anteire contenderet. Erant ij ſumptus nõ modò ſupra eius cenſum, qui erat pertenuis, ſed ſupra rationem humanæ ſpei, quæ nouum prouentum afferre poſſe videretur, adeo vt quum purpuream veſtem Scythicarum ſibillinarum pellibus ſuffultam, quę duobus aureorum millibus conſtiterat, nec ſolenni quidem feſto die induiſſet, muſſaret Chartamus, Alfonſus verò frater per literas ſeuerè quidem admoneret, ſed fraternè ſimul hortaretur, vt inſanis ſumptibus indulgere deſineret, ne vertente anno cum ignominia nominis, æmulorumque riſu ambobus eſſet decoquendum. Ad ea Conſaluus his fermè verbis reſcripſit: Non eripies mihi perfectò Alfonſe frater, quam Dij dederunt animi magnitudinem hoc inani futuræ egeſtatis timore iniecto: nam præclarè compertum habeo, neque te amantiſsimo fratri vnquam ex ſubſtantia tua defuturum, neque Deum ipſum, qui haud dubia prouidentia ad honeſtum decus vadentibus ſemper adeſſe conſueuit, à fide ex arcano ſyderũ data deſciturum. Ominabatur enim ſibi iam opes ingentes, quib. totius beneficentiæ & liberalitatis vota eſſet expleturus. Eo modo nobiliſsimorum atque inſignium morum commendatione totius aulæ ſpecimen præferentem, militiæque auidum, exorto cum Luſitanis bello, Iſabella ad Alfonſum Cardonem miſit. Is tum regijs in caſtris ad Trongillum poſitis erat imperator: impetrauit autem Conſaluus, vt fraternæ alæ quæ ex centum & viginti armatis equitibus conſtabat, Legatus iret: atque ita apud Cardonem primum militiæ rudimentum poſuit, vſque adeo proſpero ſucceſſu, vt quum ad Alboheram inſigni pręlio eſſet dimicatum, & victor Cardones aduocata concione, gratias militibus ageret: vnum ante omnes Conſaluum ex his qui fortiſsimè dimicaſſent, cum multo verborum honore laudarit, vtpote quem ipſe in medio pugnæ ardore armis criſtiſque conſpicuum acerrimè pugnantem conſpexiſſet. Nec multò poſt quum Rex Ferdinandus Iſabellaque vxor acre bellum aduerſus Mauros ſuſcepiſſent, ſummamq; vim, & longe maximum terrorem Granatę vrbi ex propinquo admouendum arbitrarentur, expugnata iam Alhama, contra Taiaram caſtra poſuerunt. Id erat magnæ opportunitatis & validæ munitionis oppidum, ita vt Conſaluo id magnopere expetenti, aggrediendæ expugnandæque Taiaræ munus imponerent. Nec dubitauit iuuenis impiger, quin muro ſuccederet plurium ſcilicet oſtiorum valuis pluteorum more ante ſe erectis, quod extruendæ munitioni locus aſper & frequentibus petris verrucoſus glebam et ceſpitem denegaret. Hos autem pluteos multo ſubere, cuius materiæ copiam hortorum aluearia ſuppeditabant, ita protexit, vt milites egregiè tecti, aduerſus ſagittas telaq; omnis generis in oppugnatione verſarentur: ipſe verò Conſaluus ante omnes pericula intrepide ſubiret, acreq; certamẽ omnibus in locis nuſquam fatigatus inſtauraret, adeo vt Mauri nouitate pluteorum, & virtute confidentiaque Conſalui magnopere territi, colloquium peterent, internuncioq; Conſaluo deditione paciſcerentur. Taiara eo modo in poteſtatẽ redacta, quũ Conſaluus acerrimi militis laudẽ tuliſſet, induſtriæ quoq; & felicis eloquentiæ in trahendo in conditiones ſuas Barbarorum duce, nomen adeptus eſt: atque inde caſtra ad Hiloram ſunt traducta.

Id eſt

Id eſt oppidum egregię munitionis Granatæ intra centum ſtadia propinquũ, ideoque Mauris ad conuectiones commeatus valde opportunum, quoniam eo tanquam ſtatione ſpeculaque tutiſsima ad quotidianas expeditiones vterentur. Rex qui ad Taiaram Conſalui promptitudinem & nouæ ſubitarięque munitionis induſtriam vehementer fuerat admiratus, vni ei expugnandæ Hiloræ negocium impoſuit, tantaque vi tormentis mœnia quaſſata ſunt, vt murus nonnullis in locis ſterneretur, Mauriquе varijs feſsi prælijs, & magna ex parte à Sclopettarijs vulnerati animos deſponderent, & Halatar præſidij præfectus ſaluti conſulendum ratus, Conſaluum ad colloquium euocaret, atque eo totius pactionis arbitro fidenter vteretur: itaq; non abnuente rege his quas Cõſaluus dixit legibus oppidũ magno poſtea incommodo Mauris futurum, in poteſtatem eſt redactum. Id verò Ferdinandus excellenti iudicio poſsidendum defendendumque virtutis cauſa Conſaluo attribuit, eique tum primum alæ centum viginti equitum præfectura, vti antea Alfonſo fratri obtigerat, ad inſignis meriti nomen data eſt. Regina porrò ſtudioſiſsimè Conſaluo fauente, vt is optimè *inſtructus* ad gerendum acre bellum magis accenderetur, magnam telorum & tormentorum commeatusque omnis generis copiam, et delectos ſubinde pedites & equites præſidij cauſa impetrauit, idque aſsignata pecunia excerto vectigali, vt militibus ad certam diem ſtipendia pręberentur. Ab hac Hilora auſpicatus haud dubiè Magni cognomentum, vti magnoperè cupiebat indomiti corporis, atque ingentis animi vim ad celebritatem nominis oſtendit, quòd ante omnes hoſti proximus quotidianis prælijs exerceretur, & in oculis Granatenſiũ circumiecta oppida perpetuis detrimentis afficeret, vſqueadeo vt cum Alarcone Muclini oppidi præfecto conſociatis præſidijs, ad Granatæ portam vſque, quam Bibataubim vocant, deferretur, diſiectisque molis frumentarijs, atque earum cuſtodibus inibi trucidatis, ipſas portæ valuas incenderet, Rege ipſo ad id facinus excito, & ciuitate ad tumultum metu conſternata, quòd non caſu aut militari audacia, ſed dolo & tectis perfidiosè prodentium inſidijs, Conſaluum tantam rem aggredi auſum fuiſſe ſuſpicarentur. Eo enim tempore diſſentientes inter ſe duo Reges Granatæ regnabant. Nam Bulahace Rege mortuo, Baudeles eius frater regium nomen dimidia parte regni ad ſui ſtudium authoritatemque traducta, haud cunctanter vſurparat. Erat enim re Alzagal, ſicut & nomine, quæ vox Punicè audacis & expediti hominis vim exprimit. Alter autem erat eodem nomine Bulahacis filius patre viuo à poſſeſſæ vrbis ditione, rex Gaudix appellatus. Hunc Hiſpani Ciquittum, hoc eſt paruulum, quòd ętate ſtaturaq; patruo minor eſſet, appellabant. Is Albaizina arce ſe tenebat: ille autẽ Alambra potiebatur. Vrbs enim Granata quę ex antiquę Illiberis ruina creuit, mali Punici ex maturitate perrupto cortice ſeſe aperientis formã refert. Nam duæ aduerſo exurgunt Regiæ appoſitis in collibus aliquanto maiore amœnitatis quàm munitionis ſtudio à delicatis Regibus ędificatæ. Odoratis enim Citriorum arborũ viridarijs, & perẽnium fontiũ ſcaturigine, vermiculatisque paſsim pauimentis admirabiles exiſtimantur: ita vt imagine quadã ſicuti in naui hæc vrbis proram, illa verò puppim obtinere videantur. Media nanq; vallis domorũ frequentia celebris vrbẽ diſterminat. Porrò populus regionatim in cõtraria ſtudia cõtentiones primo

de iure imperij peracerbas, mox & arma atque inteſtinum bellum attulerat, ea conſuetudine vt regionum compita ad prohibendos incurſus magnis trabibus atque repagulis obſerata, armatorum ſtatione firmarentur. Auari nanque ſeditioſique homines, & ſupra quàm credibile ſit natura ſuſpicaces, atque ideo fluxa fide, regum diſcordias dum enixè alerent, opimæ prædæ loco habebant, ita vt vtrumque propter Regni æmulationẽ ab æquo & bono deſciſcentes ac deprauatos, atque ob id ſuorum quiſque perfidiam timentes, ad cædes atque rapinas incitarent. Quibus de rebus tumultuoſa ciuitate, diductaque in factiones, inferior opibus rex iuuenis ęgrè dominatum retinebat, præualente ſeniore, qui maiore aſtu conſtantiaque regere ac temperare ſuorum animos ſolitus, eò cunctis artibus ſerebatur, vt vnus tantùm in Bethica rex foret, qui par externo bello rem Punicam ab Hiſpanorum iniuria defendere tutarique regni caput, & Bethicæ fines integris viribus poſſet. Augebant quoque metum apud iuuenẽ Regem importuni auarique milites, qui ſtipendia labefactatis vectigalibus ægrè prouenientia, flagitioſis vocibus poſtulabant: atque ideo non obſcuro minarum genere ad Alzagalem ſtudioſum multitudinis liberalemque, vti ad legitimum Regem ſe tranſituros dictitabant, adeo vt indignatus contumeliam, et perfidiam timens, accerſendos in auxilium Hiſpanos potius quàm patruo parendum eſſe decerneret. Huius iracundiæ conſternationisque regiæ à ſpeculatoribus & captiuis certior factus Conſaluus per idoneos homines Regem perpulit, vt ipſe acceptis obſidibus in vrbem accerſeretur, contráque inimicum Regem & patruum Hiſpanorum auxilijs vteretur. Atque ita rebus occultè compoſitis, quum fratres obſides Rex dediſſet, Conſaluus cum Martino Alarcone ſibi amiciſsimo atque fortiſsimo viro (hic enim aſperis in rebus fidus ei atque acer adiutor extiterat) Granatam intrauit, valida ſcilicet ſaggittariorum et ſclopettariorum manu duarum alarum equitibus adiuncta, qua inter anguſtas regiones & inęquales vrbis anfractus barbari ex occulto peterentur, attulitque ſecum pecuniam quam ſtipendij nomine Mauris militibus diuideret, & ſupra eam ſericæ quoque & laneæ veſtis opportuna dona, aulæ principibus Regis monitu largienda, vt ſcilicet dubios & nutantes in fide contineret. His fretus auxilijs Rex iuuenis commiſſa ſępe pugna in medijs plateis & regionibus magna Alzagali patruo detrimenta intulit, oppreſsitque omni ex parte factionis ſuæ tumultus. Nam ex liberalitate Conſalui Hiſpanorumque ſocietate populus in vniuerſum ex mœrore diuturno ſe in lętitiam repente conuerterat, tanquam externo bello ſubleuatus erectusque ad non dubiam ſpem ſummæ commoditatis & lucri, quòd ex eo Conſalui fœdere permulta emolumenta mercatoribus obuenirent: quoniam Mauri qui in partibus iuuenis Regis eſſent, vendendis & coemendis vndique mercimonijs tutiſsima facultas daretur, vſque adeo ſtabili Hiſpanorum fide, vt inuiolati benigneque apud Hiloram, & paſsim cæteris in oppidis receptis ad Cordubam & Hiſpalim vſque penetrarent: quum in vnos tantùm Alzagalis imperio ſubiectos Chriſtianorum ſæua arma verterentur. Dum hæc Granatæ agitaret Conſaluus in id omnem ingenij curam intendit, vt Alzagalem extra vrbem eliceret, prouectumque longius ab vrbe, intercluſumque opprimeret. Erat in proximo Alhendinum magnæ opportunitatis caſtellum quod Alzagalis præſidio tenebatur, vt hoc oppugnatum irent, proximos præſidiorum præfectos

Conſaluus

Conſaluus admonuit, diemque conſtituit gerendæ rei ſcilicet, vt Rex Maurus laborantibus ſuis opem ferre, in aciemque prodire cogeretur. Verum fortuna cœpti conſilij ſucceſſum ita direxit, vt quum ex condicto Alfonſus Pennauela à Loxa oppido, & Sancius Lopes ab Alhama ad Alhendinum cuncta vaſtantes excurriſſent, id Alzagal ex fuga ſuorum cognoſceret, ne in oculis luctuoſa calamitas acciperetur, contineri nequiuerit, quin auxilium ſuis laturus erumperet. Iamq; in ſuburbanum Almorauę(vt aiunt) campum peruenerat, quum principes Sacerdotũ, quos Alphaches appellãt, & apud Reges pręcipuo in honore ſunt: quòd vaticinandi diſciplinã callere exiſtimãtur, ab Alzagale ne iter intenderet graui obteſtatione ac precibus impetrarunt, ſcilicet ne ab interno hoſte interclusus vrbe, ab Hiſpanis cęderetur. Nec eius rei oborta ſuſpicio ex ſacro monitu inanis videri potuit. Nam ſupreſſa ſtatim profectione, quũ Conſaluus & Alarcon propere ſub ſignis erupiſſent, nec Alzagal vltra Almorauã procederet, tumultuaria pugna conſerta eſt, tanto ardore incumbentibus Hiſpanis, vt Alzagal perturbato agmine multis ex familiaribus amicorumq; intimis in eo tumultu deſideratis intra portam ſit compulſus, ſummo quidem timore concepto, quòd prædicentibus Alphachis, breue campi ſpacium ad receptum nactus ſummi periculi caſum euaſiſſet. Nec multo poſt Conſaluus, Alarcone ad Moclinum remiſſo Hiloram regreſſus, nihil vnquam conſilij vel laboris intermiſit, quo Mauris hoſtibus quammaximè noceret, ante omnia cum Barbaris vtriuſque factionis, qui vel Granatæ vel in caſtellorum præſidijs eſſent, ſæpe donis exornatos ſine precio dimittendo. Ante alios autem exquiſitis artibus aggreſſus Halatarem, qui antea Hiloræ pręfectus fuerat, & tum prę ſidio oppidum nomine Mundaiar tenebat, egit, vt id caſtellum ſibi traderetur. Quo recepto Hiſpanoque milite firmato, magnus Granatenſibus terror illatus eſt. Quod Mundaiar Alhendini præſidio vicinum frequentes contentiones & grauia incommoda vrgente Conſaluo afferre poſſe videretur. Eo periculo adductus Mamphot vir egregiè bello fortis, qui Alhendino pręerat, Nihulam (hæc paucis ſtadijs abeſt à Mundaiar) cum parte copiarum contendit, vt Hiſpanorum eruptiones ex opportuno loco interceſis itineribus expedita manu cohiberet. Sed celeritate Conſalui euenit, vt ab eo Mamphot priuſquã ſe communiret, imparatus opprimeretur, & viuus in eius poteſtatem perueniret. Is non multis poſt diebus quum Hiloræ humaniſsimè cuſtodiretur, vti nimis cupidus libertatis ad eam conditionem deuenit, vt Alhendinum ſine precio dimiſſus traderet, eo quidẽ minore cum pudore quàm Halatar, quòd pro libertate id facinus patraſſe videretur. Horum quoque exemplum ſecutus Abemelech, quòd de re Punica diſſentientibus regibus deſperabat, breuique affuturum, id prædicente Conſaluo, cum ingentibus copijs Ferdinandum regem arbitrabatur, ſaluis rebus Mahalam ſuæ fidei commiſſam tradidit. Quo nuncio tantus Granatæ cum luctu mœror exortus eſt, vt intercurrentibus atque obteſtantibus Alphachis, ambo reges reipublicæ cauſa, & religionis ſtudio inter ſe poſitis ad tempus odijs, certo fœdere iungerentur, & iunior Baudeles oblitus fratrum obſidum ad oppugnandũ Alhendinum priuſquam Hiſpanorum munitiones perfici poſſent, ire pergeret, expugnatoque præſidio, ſumma id celeritate reciperet: continuò etiam Mahalam vbi Conſaluus conſtiterat obſeſſurus, pro certo exiſtimans eo oppreſſo, captoque obſides fratres

qui penes Alarconem in arce Porcunna erãt, facilè recepturũ. Sed Baudeles ab eo itinere repentinus nuncius auertit, afferens Hiſpanos ad Salobrennã obſeſſos: & quoniam eis aqua deficeret, ex ſiti de oppidi defenſione deſperantes, ſi ipſe aduẽtaret nullam deditioni moram allaturos. Verùm Baudele obſeſſis ſupplicia comminante, & Hiſpanos extrema pati potius quàm dedecus admittere paratis, quum fruſtra tempus tereretur, Tendilius atq; Ciſonſius cum valido equitatu, multisque cohortibus ſuperuenerunt, ſubſequente eos ex propinquo quum reliquis copijs ipſo Ferdinando: quorum aduentu cognito perfectoque Baudeles inuſitatis tramitibus per Serram quam Niuoſam vocant, ad Granatam ſe proripuit, tanta perturbatione, vt amiſsis impedimentis multi non ignobiles ex poſtremo eius agmine cæderentur. Hæc molientem Baudelem, & magna vi cuncta aſpera tentantem, fortuna ingrati perfidioſique hominis vltrix, in inſidias præcipitauit. Ad Lucennam enim quum excurriſſet commiſſo tumultuario certamine fuſus captusque eſt à Didaco Corduba Cabræ comite gentili, & Conſalui conſanguineo. Is fuit paternus auus Ludouici Cordubæ, ipſius Conſalui generi, qui Romæ legatione functus interijt. Baudeles quum ſe præfectum non Regem eſſe mentiretur, à Mauro equite captiuo, qui ad eius pedes obſculabũdus, cum vlultu ſe prouoluerat, proditus eſt: atque ita eum Comes ad Regem Ferdinandum deduxit, promeruitque ad inſignem pulcherrimi facti memoriam, vt in gentilitijs inſignibus imago cathenati Regis, & vexilla barbarica ad XXIIII, quæ ex prælio relata fuerant, perpetuò deferrentur. Nec multis poſt diebus Montem Frigidum Caſtellum oppugnante Rege, Conſaluus muralis coronæ decus promeruit: nam quum fruſtra redintegratis aliquot prælijs feſsi milites languidius murum ſubirent, vulneratorumque & cadentium ex alto exanimata corpora ad pedes iacerent, ipſe intrepidus alios ad promerendam laudem accendens, ſcalam muro appoſitã conſcendit ſcuto pedeſtri oblongo in tergà reiecto, & murali galea caput munitus, quo deiecta ſaxa & tela contemneret, comprehenſaque muri pinna & confoſſo propugnatore per coronam deiectis Mauris deferretur. Sed hæc ferè innumera, & prorſus ſtrenuis imitanda, quæ Bethico bello ab ipſo vel milite, vel vnius tantùm alæ equitum præfecto geſta ſunt, tanquam celebrata Hiſpanorum annalibus omiſerim, vel ob id quòd alienis auſpicijs ea geſsit, quando Rex ipſe Ferdinandus præſens, & vxore quidem caſtrenſium laborum virilis animi comite, id bellum adminiſtraret, aut quum ipſe abeſſet, Inicus ante alios Mendocius Tendiliæ comes vir grauiſsimus in caſtris cum imperio relinqueretur. Ab hoc duce omnibus cum ciuilis tum bellicæ laudis numeris abſoluto, non minus quàm ab ipſo antea Alfonſo Cadene primo ſolertiſsimoque Magiſtro exactæ militiæ documenta, præceptaque, quibus poſtea ſuo cognomine Magnus euaſit, accepiſſe fatebatur, vſque adeo gratè ſtudioſeq; vt eum non ſecus ac parentem ſingulari cum veneratione percoleret. Cæterum Conſaluus qui ab initio belli (vti incenſum ſpe laudis decebat) aduerſus omnes diuturni laboris aſperitates indomitus nunquam caſtris abſceſſerat, quum ad finem laborum eſſet peruentum, perfecti belli ſupremum decus tulit. Quando vni ei inſperato arridentis Fortunæ munere contigit, vt paratæ ſed ægrè obuenienti victoriæ limen aperiret. Protulerat Rex Ferdinandus caſtra in conſpectum Granatæ vrbis, eaq; adeo egregiè et ſumptuosè muro circumducto munierat,

vt in

vt in nouæ vrbis formam cum ſummo hoſtium terrore conſurgerent, eorúmque ambitus religioſo ſanctæ fidei Ciuitatis nomine vocarentur. Conſtat enim Mauris nulla alia iam re quàm inſana animorum obſtinatione ſe ſuſtentantibus nunquam inde abſceſſurum Regem, niſi patrato vltimo belli opere, decem annorum labores deletæ Granatæ ruinis expiaret. Cuncta enim iam Mauri antiquæ ditionis oppida & vrbes, vi Hiſpanorum deiectis trucidatisq; præſidijs amiſerant: ita vt exigua tantùm ſuburbani agri parte, eaque quotidianis incurſionibus euaſtata, varijs prædurae obſidionis circumuenti malis potirentur. Non reſederant odia inter Reges Mauros, apparebatq́ue Baudelem iuniorem nequaquam ex animo, ſed pudore religionis & optimatum obteſtationibus ab Hiſpanorum amicitia diſceſſiſſe, conſenſiſſeque cum patruo nequaquam ſyncera fide, quum vtrinque noua occaſio ad ſtruendas inſidias, & ad facinus maturandæ mutuæ necis, non obſcurè expectaretur. Dum eo modo ciuitas diuiſa in veteres factiones firmi conſilij expers, & multarum rerum inops, tanquam in diuerſo æſtu extremis periculi fluctibus iactaretur, Baudeles iuuenis merita ſupplicia timens, neque ſibi iterum clementię locum apud Regem futurum exiſtimans, oblata deditione Ferdinandi animum, an eo munere promereri veniam poſſet, experiri conſtituit: meminerat enim ſe paucis antè annis, quum ad Lucennam à Regulis Cordubæ familiæ prælio ſuperatus & captus fuiſſet, inſigni cum laude Regiæ clementiæ, & liberalitatis à Ferdinando dimiſſum, in tutelamq́ue aduerſus patruum receptum, ſcilicet vt demum ingrato animo acceptæ ſalutis & libertatis obliuiſceretur, rurſusque cum patruo communi hoſte in amicitiam rediret. Hæ quum eſſent in Rege anxio nocturnæ diurnæque cogitationes, neminem qui fidelius tantæ rei conſilium explicaret, Conſaluo potiorem ratus, ad eum ex fidiſsimis Mauris hominem idoneum miſit, qui magnis precibus oraret, vt ſub fide ſecretò vrbem intrare, et ſecum de grauiſsimi negocij deliberatione colloqui vellet, fore vt eius officij benignè præſtiti eum nunquam pœniteret, magnamq́ue ex eo ſermone voluptatem animi referret. Conſaluus totum id, qua de re colloquium futurum diuinabat, ad Regem defert. Is magnæ ſpei occaſionem probat, ſed vt ſibi cauere velit prolixè admonet, neu ſe fidei Punicæ temerè committat. Tum verò Conſaluus, ne dubites, magnanime Rex, inquit, timor enim in hoſte ſummus intrepidum me facit, & herclè ſalus mea Deo magno pro quo pugnamus cordi eſſe debet, & mirifica virtus tua, et hęc ipſa caſtra quorum fremitum Barbari trepidantes in vrbe exaudiunt, honeſta & decora auſum proculdubio defendēt. Nec mora, Conſaluus remiſſo nuncio ad conſtitutam intempeſtæ noctis horam, vt aduentus eius tegeretur, in vrbem eſt receptus, ampliſsima componendæ pacis mandata Baudeli afferens: quorum ſumma erat, vt ſi Granata vrbe excedere, eamq́ue bona fide tradere, quàm ſupremi periculi caſum experiri mallet, fore vt Ferdinandus & fractæ fidei, & totius præteritæ immanitatis ac pertinaciæ veniam condonaret, eumq́ue beneficiario iure ad Almeriam in Bethica regnare ſuis legibus pateretur: itemq́ue res incolumes Mauris ſuas præſtaret: necq; qui in Bæthica remanere, quàm in Africam tranſmigrare mallent, ſacra ſua deſerere cogerentur. Si qui porrò Mahometicam ſectam vltrò conuerſis animis exuerent, & Chriſtiano baptiſmate lauarentur, ea vitæ conditione in tutela clemētiſsimi atq; optimi Regis futuros, vt nuſquam liberius

aut beatius ſecurā vitam poſſent traducere. Hæc tanta facundia Conſaluus explicabat, vt vel fortiſsimis terrorem incuteret, quum acerbiſsimæ cladis diſcrimen oblatę pacis abnuentibus conditionem imminere prędicaret, teſtareturque iuraſſe Hiſpanos milites vti exacerbatos longo militiæ labore, & non dubia ſpe opulentiſsimæ prędę excitatos, niſi Granata capta exciſaque nunquam ad vxores & liberos eſſe redituros. In has ſupremæ pactionis leges proclinatum Baudelis animum vna ea ne ſtatim iureiurando confirmaret cura retinebat, ne patruum immani flagitio præterire, hoſtibusque tradere videretur. Etenim generoſus pudor vel in aduerſa Fortuna Regijs pectoribus inſidet, vt omnem periculi timorem plerunq; dedecoris metus exuperet. Quamobrem Conſaluus minimè cunctandum ratus, vt continuò tranſigeretur, Baudelem tanquam æqua pro ſe nec indecora Ferdinando poſtulantem, eo animo eſſe iuſsit, vt cuncta quę ad ſalutē dignitatemq; patrui regis eiusque factionis Maurorum omnium commoda pertinerent, ex Ferdinandi liberalitate expectanda exiſtimaret: Nec promiſſo fides defuit. Redeunte enim Conſaluo ex ſententia Baudelis ſolennes concepti fœderis tabulæ ſubſcribente rege, impreſſaque ad ceram regia gemma confectæ ſunt. Sed Alzagal natura ingenióque ferus & peruicax, integro conditionis beneficio vti noluit, ac priuſquam Baudeles ad Almeriam non diu regnaturus Granatæ excederet, impetratis nauigijs in Africam transfretauit apertè abominatus leuitatem atque perfidiam Baudelis tanquam Regiæ ſtirpi & Punico nomini peſtilentem, quum quando ipſe ab eo nefariè proditus eſſet, antiquæ eius exiſtimationis iacturā, vel tota Regni poſſeſsione pluris exiſtimandam apud Mauros prædicaret. Per hunc modum Ferdinandus honeſtiſsima vitæ conditione cunctis Granatæ ciuibus, qui ſeruandæ fidei ſacramentum dicerent per præcones atque interpretes benignè propoſita, acclamāte populo vt diu felix eſſet, vrbem triumphans intrauit quarto nonas Ianuarias, anni à partu Virginis Nonageſimi ſecundi ſupra mille & quadringentos, quum ſeptingenti fermè anni eſſent, ex quo Miramolinus Maurorum, qui ad Atlantem mōtem vergunt, bellicoſiſsimus princeps, Hiſpaniæ ferè omnis domitor, id regnum in Bæthica condiderat. Non caruit ea victoria memorabili oſtento: nam non multo antè quàm Granata dederetur, ex nocturni luminis candelabro flamma emicans, & ventilata auræ flatibus, vela ſenſim lambens, Reginæ tabernaculum ita corripuit, vt regia magni ambitus tentoria, priuſquam allatis hydris ſuccurri poſſet, incenderentur, concrematoque toto penitus lectorum inſtrumento, Regina ferè nuda in apertum ſe proriperet, nec ei quicquam ex muliebri ſecretiore cultu, linteæ ſuppellectilis quo ſe contegeret omnino relinqueretur: Rege quidem exterrito, ſed mox extra metum poſito, paratæ victoriæ ex elucente flamma omen accipiente. Tum Conſaluus parandę ab Regina gratiæ occaſionem agnoſcens, Mauricam vxorem in proximo Hiloræ caſtello conſidentem admonuit, vt Reginæ toto tunicarum & lodicum neceſſario ornatu exutæ, quicquid ipſa haberet ex mundo maritali, & domeſtico multarum ancillarum acu pingentium labore, linteæ veſtis copiam largiretur. Non defuere in opulenta domo apud generoſam fœminam (ſi dici fas eſt) ipſo coniuge liberaliſsimo ſplendidiorem, quæ ſupra ſpem Conſalui votumque Reginæ immenſæ atque expeditæ liberalitatis munus implerent. Dono enim celerrimè opportuneq;

tranſmiſſa

tranſmiſſa ſunt tot & tanta muliebris vſus ornamenta, vt regiæ opulentiæ æquari poſſe cenſerentur. In his erant præcioſi operis textiliſque materiæ conopæa reticulatis commiſſuris inſutoque paſsim auro & purpura vndiq; limbos depingente, nuptialibus Regum thoris digniſsima. Sed interularum tunicarum & lodicum ſudariorumque omnis generis ſcitiſsime acu pictorum operoſas amœnitates vſqueadeo Regina lætis oculis mirata eſt, vt quum ſumptũ ſubtiliſsimæ precioſæque artis inæſtimabile iudicaret, vna maxime diligentię & celeritatis admiratione teneretur, vt ea dona tanquam in eum incendij caſum multis ante annis opportune prouiſa atque elaborata crederentur. Superueniente autem Conſaluo Regina cum eo his erga eum verbis blande iocata eſt, repentinum eius incendij caſum ſibi magno commodo ceſsiſſe, quod ab incenſo tentorio ſuo importunus ignis in ipſius Conſalui domum rapaci violentia peruaſiſſet. Ea liberalitas inexpectato munere Reginæ animum ita obſtrinxit, vt ea omnibus ſermonibus vnum Conſaluum virtutis atque elegantiæ nomine cunctis pręferre effuſeque laudare non dubitaret, vſqueadeo vt noñulli Conſaluum à Regina tenerius adamari crederent, quanquã ea eſſet certiſsimæ atque impenetrabilis pudicitiæ, & ipſe Conſaluus iocos omnes inſigni verecundia terminaret. Cęterum Ferdinãdus rebus Granatę compoſitis, vrbeque cum Alambra arce Indici Mendocij Tendilij prudentię fideiq; comiſſa, Conſaluum felicis induſtrię merito, ampliſsima domo, & certo reditu, qui ex ſerici bombicis vectigalib. exigitur liberaliſsime donauit. Poſt Bæthicum autẽ bellum Conſaluus modica quiete curando corpori apud Hilorã deſumpta, Regẽ mediterraneas Hiſpaniæ vrbes adeuntem vxore comite ſecutus eſt. tanta autẽ præcellentium morum temperie in aula illuſtris atque omnibus gratus verſabatur, vt quanquam plerique Hiſpaniæ Reguli eum cum ætatis honore atque opibus, tum ſpecioſis rerum geſtarum titulis anteire viderentur, ipſe tamen recentis ſpectatæ virtutis gloria conſpicuus, & regis, & Iſabellæ in primis Reginæ gratia polleret. Erat enim exquiſitis aulicæ vitę artibus abunde inſtructus, grauibusque pariter ac iocundis moribus militares virtutes reſperſerat: ita vt cum in tranquilla pace molliora iocandi tempora inciderent, vel in medijs fœminarum coronis omnes eius ſermonis vrbanitate ducerentur. Deduxerat Iſabella regina ad proximum Cantabrię portum Ioannam filiam, huius qui modo rerum imperio potitur Caroli Cæſaris matrem, vt inde ad Philippum maritum in Belgicam oram nauibus adueheretur. Ea cum materna charitate ab adamatæ filiæ complexu diuelli non poſſet, vnaque ad claſſem lembo tranſuecta eſſet, in regreſſu intumuit Oceanus, adeo vt lembus adigi in terram commode non poſſet. Poſtulabantur aſſeres à nautis totoque litore ſubſidia ad excipiendam Reginam parabantur: cum Conſaluus eam ignobilium miniſtrorum manibus attrectari indignum ratus, vt erat in ſago purpura auroque contexto, in mare pectore tenus ſe haud cunctanter immiſit, complexuſque Reginam atque in humerum attollens in litus acclamantibus cunctis eam reportauit. Quo inexpectato officij genere tam opportune quàm alacriter Reginæ animum elegantibus obſequijs gaudẽtem mirifice delectauit, adeo vt illa viriliingenio grauiſsimorum conſiliorum munia capeſſens, & cum rege coniuge ex æquo imperans, vnum ante alios Conſaluum ad omnia fortiter ac ſplendide peragenda diuino munere natum prædicaret, & Rex æque grauis, ac pru-

dens animo gratiſsimo vel in maximarum rerum deliberatione Reginæ plerunque obſequeretur, vt qui ab ea vlterioris Hiſpaniæ regnum accepiſſet. Ita euenit, vt cum parãda claſsis, in Siciliamq; dux bello impiger mittendus foret, ipſe Conſaluus tot inclytis Hiſpaniæ proceribus commendante Regina præferretur: eo enim tempore Carolus Galliæ rex VIII euocante Ludouico Sfortia, qui Mediolanenſe imperium oppreſſo fratris filio occuparat, totam Italiæ longitudinem inuictis armis percurrens in Alſonſum regem ferebatur: qua ingentis curſus felicitate perterriti Italiæ principes, vtpote qui formidoloſa arma victoris immodicique iuuenis magnopere ſuſpectarent, animos conuerterant, fœdusque inter ſe pro communi ſalute percuſſerant, authore Alexandro Pontifice. Is ſubito Gallorum aduentu occupata vrbe Roma, in arcem confugiens, iniquasque amicitiæ leges accipere coactus, Cæſarem filium cardinalē obſidem dederat, vt præſenti periculo ſeſe explicaret. Itaque Carolus incredibili celeritate Latina via progreſſus cuncta ſibi armis aperuit, Aragonijs Regibus Neapoli depulſis arceque expugnata, cuncta ſine vulnere vſque ad Siciliæ fretum in poteſtatem redegit, ita vt Meſſanam quoque traiecturus eſſe crederetur, quòd eius inſulæ imperium antiquo hæreditatis iure ad Galliæ reges ſpectaret. Quibus de cauſis Ferdinandus Hiſpaniæ rex Siciliam firmo præſidio præmuniendam ratus, vnum ante alios Conſaluum vt inter maiores ipſos Regulos appetendi eius honoris æmulationem præcideret, claſsi copijsq; præfecit, edicens vt è Carthagine noua primis tempeſtatibus oram ſolueret. Nam tametſi Ferdinandus paulo antè Perpennianum vrbem in montibus Pyrenæis à Gallo rege benignè concedente acceperat, ea conditione vt Aragonijs Neapolitanis Regibus nullam terra mariúe opem ferret, percuſſus tamen cum publico, tum ſuo maximè periculo ad id fœdus acceſſerat, quod Pontifex & Maximilianus Cæſar Venetusque Senatus, & Ludouicus Sfortia libertatem Italiæ defenſuri percuſſerant. Itaque per Antonium Fonſecam legatum Carolo regi denunciarat, ſe amicitia incolumi non paſſurum vti Pontifex ſacrorum princeps vlla iniuria læderetur. Alſonſus quoque qui attonito ſimilis regnum Ferdinando filio relinquens in Siciliam enauigarat, vbi didicit cōmutatas eſſe principum voluntates, atq; arma parari aduerſus Gallos, poſtulabat opem à Ferdinando rege, monebatque ſedulo vt Siciliæ rebus caueret, quòd ab inſita Gallis victoribus repetendæ Siciliæ cupiditate Carolus obſecundante Fortuna incitatus, curſum non eſſet remiſſurus, donec tota Sicilia potiretur. Opportunè itaque Conſaluus cum quinque milibus peditum, & ſexcentis equitibus Hiſpanico more armatis, Meſſanam applicuit, ſub id fermè tempus quo Carolus præſidijs per ſingulas Regni præfecturas diſtributis cum lectiſsima parte exercitus è Neapoli Romam profectus, fugiente Pontifice, in Galliam iter intendit. In ea rerum commutatione rex Ferdinandus pari deſperatione Alſonſum patrem ſubſecutus, ab Aenaria in Siciliam traiecerat: ſubſtiteratq; Meſſanæ, & cum Federico patruo amicisque ducibus regiæ calamitatis Fortunam ſecutis, de renouando bello repetendaque Neapoli conſultabat: veneratque eò è Mazara rex Alſonſus, vt fratrem filiumque & vnum maximè Conſaluum inuiſeret. Is quanquã abdicato Regio cultu circumtonſi ſacerdotis ſpeciē præferens, humanis curis et voluptatib. renunciaſſe videbatur, filium tamē & militari conſilio, & quanta ſibi ex ea extremi caſus acerbitate ſupererat pecunia iuuit,

nia iuuit. Nec mora conſcriptæ ſunt aliquot cohortes, nauante in id operam
Vgone Cardonio Siculo cuius erat eximia authoritas apud Siculos, et inſigne
ſtudium erga Regem: & eo quidem præclarius, quod ſororem Alfonſo Daua
lo inter regios duces gratia virtuteque præcipuo collocarat. Itaque explicatis
conſilijs, & multo commeatu repleta claſſe, cohortibusque miro ordine in na-
ues diſtributis, Conſaluo cohortante, omneſque moras præcidente, è Meſſa-
na portu Rhegium ſecundo freti æſtu traijciunt. Nec dubitauere Rhegini ter-
ritis Gallis in conſpectu tantæ claſsis, quin arma caperent, & exoptatum regẽ
ſingulari alacritate reciperent: Galli fermè omnes in arcem cõfugerunt. Hanc
Conſaluus oppugnare adortus, cum prolatis tormentis vndiq; vim inferret,
eò Gallos adegit, vt inducias peterent, per quas de deditione tranquillius age-
retur. Sed aſtutè & diſsimulanter id petebant, vt eo temporis ſpacio interiorẽ
munitionem extruerent, & ſocij qui in proximis Brutiarum vrbium præſidijs
erant, de ſuo periculo admonerentur. Sed Conſaluus intellecto dolo quum
inducias ſuſtuliſſet, eo magis quòd Galli contra edictum paulo antè quoſdam
Hiſpanos incautè obuerſatos ante arcem minorum tormentorum glandibus,
et quidem lethaliter vulneraſſent, totum expugnandę arcis apparatum protu-
lit, accenſisq; militibus ſpe prędæ, atque his magno animorum ardore irrum-
pentibus arce eſt potitus, multis Gallorum cæſis, reliquis ad vnum qui in tu-
tiorem arcis angulum refugerant, conceſſa vita in deditionem acceptis. Rece-
pto Rhegio, & Gallis ſeſe in munitiora oppida recipientibus, Brutij magna ex
parte ad Aragoniam fidem redierunt. Inde rex profectus ad Sanctæ Agatæ
oppidum poſuit caſtra. Nec oppidani conſpecto rege portas aperire cunctati
ſunt. Galli per eos dies qui vt in nullo metu vicatim in æſtiuis agebant, ad im-
prouiſi hoſtis famam aduentumque opinione celeriorem, ad ſigna Obegnini
prouinciæ prſecti varijs itineribus diſsipatoque agmine coibant Brutiorum
prædæ expoſiti: nam agreſtes armati notos ſaltus anguſtiaſque viarum inſe-
derant, & Hiſpanorum aliquot turmas Conſaluus ſpeculandi cauſa prædatũ
emiſerat, à quibus ala Gallorum, quæ Semenariam ſe recipiebat in caua valle
circumuenta interceptaque eſt, Brutijs infeſto clamore edito maiorem pericu
lo metum Gallorum ita augentibus, vt planè ſine vulnere ad vnum omnes ca-
perentur. Ab eo ſucceſſu Conſaluus cum vniuerſo equitatu, Rege cum pede-
ſtribus copijs ſubſequente ad Semenariæ portam prouectus, oppidanos mo-
nuit vt Ferdinandum ſummæ humanitatis atq; virtutis regem, quem & antea
regnante patre benignum liberalemque dominum experti eſſent, Gallis exter
nis feriſque hominibus anteferre vellent: ipſum adeſſe inſtructo exercitu ea
ſpe, vt exiſtimaret Semenarienſes nequaquam veteris ſtudij erga Aragonium
nomen oblitos, continuò adapertis portis ad fidem redituros. Iam enim ap-
propinquantis exercitus tympana exaudiri, & vexilla conſpici cœperant, & à
Conſaluo Galli equites oſtentabantur, qui in ſupplementum præſidij quod
erat infirmum euntes ex itinere oppreſsi fuerant. Quibus de rebus Semena-
rienſes, quod auerſo animo paucos Gallos facilè contemnerent, & Aragonia
factio clamore edito præualeret, emiſsis per aduerſam portam Gallis Regem
exceperunt. Cogebat tum vndique copias ad Terramnouam quam Terinam
antiquam vrbem fuiſſe quibuſdam videtur, Eberardus Stuardus cognomẽto
Obegninus, natione Scotus. Is vir egregiè fortis & impiger à Carolo Rege

Brutijs præfectus, cognita Rheginorum defectione, Perſiuum Alegriæ fratrē cum Heluetijs cohortibus, & valido equitatu è Lucania acciuerat, deductisq; ex proxima regione pręſidijs, exercitum robore quàm numero firmiorem eſſe cerat: quib. adauctus copijs nullam profectioni moram attulit, et priuſquam hoſtes de Perſiui aduentu certiores fierent, ad Semenariam profectus eſt: eo conſilio, vt cum Ferdinando quamprimum confligeret, vel ſi ille Semenariæ mœnibus teneretur, neque aperto campo ſe committere vel dimicare auderet veluti victor expreſſa hoſtibus ignauia reuerteretur. quòd ad populos in officio continendos plurimum conducere iudicabat, prę ſertim quum ex Campania Apuliaque & Pelignis conuentura ad ſe auxilia intra paucos dies exiſtimaret. At Ferdinandus qui nondum quidem de Perſiui aduentu cognouerat, ſed tantum de Obegnini copijs (ex pertenues erant) à ſpeculatoribus certior erat factus, oppido copias educere, & aduentanti hoſti obuiam ire non dubitauit. Quoniam quicquid nouæ exiſtimationis & gratia audendo, & Fortunam egregia virtute experiendo paulo antè collegiſſet, vna fœdæ obſidionis & concluſionis infamia, conceptique timoris dedecore, ſi oppido ſe contineret, amiſſurus eſſe videbatur. Conſaluus cuius animo ea vis exactæ prudentiæ inerat, qua poſtea cæteros ferè omnes noſtræ ætatis duces ſuperauit, monere iuuenem recuperandi regni pariter & parandæ laudis auidum cœpit, atque obteſtari, ne prius oppido exiret, quàm certius de hoſtium conſilio ac viribus cognoſceret: ea ſatis decora eſſe conſilia, quæ dubijs rebus ſecuritatem promitterent: illa verò longè turpiſsima atque miſerrima, quæ à temeritate, dum inanem animi vigorem oſtentamus, omnes ſummæ rei conceptæque demum victoriæ rationes conturbare conſueuiſſent. Ergo inquit Ferdinandus eadem qua regnum amiſimus ignauia, nobis erit recuperandum? nec quàm ſedendo abſtinendoque à prælijs in Aemilia & Campania aduerſam ſenſimus Fortunam, eam nunc in tam proſperis cœptis agendo audendoq; experiemur: quaſi initia bellorum maximum in reliquos ſucceſſus momentum non habeant, & quę audacter cœperis, niſi ea perficere fortiter pergas, fœdum atque infelicem exitum non ſortiantur? Aderit audentibus Fortuna, Conſalue, quæ hactenus pro Gallis ſtetit, quum iam cœptis arrideat noſtris, nec quos vltro ad victoriam vocat, vnquam deſeret, niſi ipſam ignobili cunctatione deſeramus. Videamus aliquando Gallorum ora, quos ſola, et ea quidem inanis fama terribiles fecit, & ſtrenuè noſtras atque alienas vires collato pedè experiamur. Peditatu et equitatu hominumque ſtudijs, ipſo denique fortunæ fauore ſuperiores ſumus, neque de veſtra virtute erit dubitandum. Quis enim veſtrûm fuerit qui ſi ſingulari certamine erit depugnandum, ſuum ſibi Gallum vel Germanum hoſtem alacer non depoſcat, atque egregiè non obtruncet? Ego certè quem primùm in acie armis inſignem conſpexero, primus eum ante alios intenta haſta princeps inuadam, fortique auſu exemplum vobis prębebo, vt eodem ardore irrumpentes celerem de temulento hoſte victoriam paribus animis referatis. Erant in conſilio plerique viri illuſtres, qui poſtea ad ſummam rei bellicæ laudem peruenerunt. Andreas è pernobili Capuana familia Altauilla, Vgo Cardonius, Theodorus Triuultius: prę terea ex Hiſpanis Emanuel Benauidius, Petrus Pacæus, Alberadus & Pennaloſa, qui quum prę lio decertare magnoperè cuperent, Conſaluum orabant, vt militum virtuti diffidere

tollet,

nollet,ſtrenuamque ſe operam nauaturos pollicendo, Ferdinandum vt ſigna portis efferri iuberet hortabantur. Semenaria edito loco poſita eſt, pertinentque perpetui colles ab eo oppido ad modicam vallem, quę humili vado flumē emittit. ab ea patentes campi initium habent, in quos Galli à Terranoua proceſſerant. Ferdinandus per colles agmen duxit, & confectis tribus paſſuum millibus ad amnem peruenit, collocatisq; ad læuam peditibus citeriore in ripa, & toto equitatu in dextram ad alæ ſimilitudinem exporrecto ſi hoſtes amnem tranſirent expectabat. Ex aduerſo Obegninus atque Perſiuus Heluetios in vnam denſatos phalangem hoſtium peditibus opponunt, Brutiorum cohortes in tergo ſubſidiarias collocant, partiunturque inter ſe equites. Erantij cataphracti paulò minus quadringenti, & more Gallico leuis armaturæ bis totidem, quadratoque agmine tranſgreſsi amnem in hoſtes feruntur. Id conſpicati equites Hiſpani concitatis equis alacriter procurrerunt, & quum armis viribusque impares, cataphractorum confertam aciem loco pellere nequirent, clamore edito flectere equos, & ad ſuos per gyrum Hiſpanico pugnæ genere redire cœperunt. Ea res & peditibus Aragonijs animum fregit, quum ſuos ab hoſte pulſos refugere putarent, & Gallos ad incumbendum incitauit. Ita Obegninus à dextra, & Perſiuus à læua ex ſubſidijs cum ala ſua in pedeſtrem aciem acerrimè inuecti, eam totam penè priuſquam Heluetij à fronte haſtas inclinarent, perturbarunt, & compluribus eorum ſtratis penitus diſsiparunt. Ferdinandus fruſtra ſuos vt in pugnam redirent cohortatus cum familiaribus cataphractis ſtrenuè in hoſtes incurrit, in aduerſoque inſignis Galli pectore lanceam perfregit. Sed quum hoſtium multitudine obrueretur, in fugam ſe coniecit. Fugientem criſtis auratisq; armis conſpicuum multi ſunt perſequuti, ſed nemine eius curſum ęquante lapſu equi in arctas conciſæ vię anguſtias pręcipitatur. Nec multum inde Galli aberant, quum deſuper equo reſupinato ſtapedi ac lunatis ephippij cornibus implicito, ſummoque in vitę periculo laboranti Ioannes Andrea Altauillæ, frater eius ſcilicet, qui poſtea militiæ clariſsimus multa decora nobili familię ſuæ intulit, auxilio ſuperuenit, & memorabili charitate equum obtulit, quo ipſe perniciſsimo ad ſalutem vtebatur. In eum Ferdinandus vti erat deſultoriæ artis peritia mirè agilis, quanquam grauibus contectus armis eſſet, inſiliens è manibus Gallorum euolauit. Ipſe autem Altauilla in pedes deſtitutus, paulo pòſt ab hoſtibus interfectus eſt. Obegninus magna parte peditum cæſa, non longè ab eo loco conſedit amiſſa occaſione cōficiendi belli, ita vt victoria vti neſciuiſſe ab omnibus diceretur, quòd nec tot illuſtres viros, in quibus etiam erat Ludouicus Aragonius cardinalis fuiſſet perſecutus, nec ad Semenariam victorem exercitum protinus adduxiſſet. Quo ſpacio & illi cum rege varijs itineribus incolumes ad claſſem peruenerunt, & Conſaluus qui acerrimè depugnans non vno in loco reſtituta acie haud dubiè multos ſeruarat, oppidum igreſſus, impedimenta et precioſiorem omnem apparatum aſportauit, Rhegiumque nequicquam poſtea perſequentibus Gallis ſe recepit. Eo prælio re infeliciter geſta ſecus atque alijs accidit, Conſaluus eximiæ prudentiæ laudem tulit, quòd ſuis alienisque viribus rectè æſtimatis nihil temerè audendum eſſe iudicaſſet. Apparuit nanque Hiſpanos equites cum Gallis cataphractis, Hiſpanosque & Siculos pedites cum Heluetijs, vel genere armorum vel ordinum conſtantia nequaquam eſſe compa-

randos. At Ferdinãdus tanto accepto incom̃odo, quanquã à ſum̃a ſpe ad extremam rerum deſperationẽ puncto temporis erat redactus, nihil tamen ſeſe animo demittere, eoſdem propè, ac ſi viciſſet ſpiritus gerere, queri tantùm ſe ſua opinione deceptũ, ac nihil de fortuna dubitare, quę iam plurib. oſtentis maturum ni regnũ patriamq; reditũ deſpõdiſſet. Inerat eius animo fiducia quędã fato potius quàm vllis humanis innixa rationibus, ita vt cuncta quę amicorũ animis obuerſabãtur pericula deſpiceret, ac ſi non modò ciues ſibi fauturos, ſed & Deos quoq; ipſos terra mariq; pręſenti numine adfuturos arbitrarẽt. Nec ſpes eum, quanquã temerè concepta, rem extremę difficultatis atq; dementię aggredi auſum fefellit: ſuperato namque freto, & collectis Meſſanæ circiter ſeptuaginta nauibus, in queis aliquanto pauciores quàm nautæ milites erant, ſecundiſſimis vſus ventis Neapolim peruectus eſt, penè priuſquam certior fama de prælio ad Semenariam facto in vrbem perueniret. Excepere eum ciues incredibili ſtudio, multiſque demum rebus proſperè geſtis Gallos vrbe arcibuſque expulit, vti diffuſius in Hiſtorijs perſcripſimus. Dum verò ea à rege gererentur, Conſaluus qui tota ea æſtate è Rhegio extremi Brutiorum anguli oppido aduerſus Gallos Obegninumque recenti victoria elatum ſtrenuè defenderat, euocatus à rege in caſtra ad Atellam in Hirpinos venit. In id oppidum Galli duces multis acceptis detrimentis compulſi obſeſſique ab Aragonijs ægra ſpe ſupremi conſilij ſui euentum expectabant. Nam Ferdinandus ſuperiore æſtate ad Semenariam prælio ſuperatus, nihilo ſecius ac ſi victor euaſiſſet inuictos ſpiritus gerens conſcenſa claſſe cum reliquijs ſuſi exercitus felici auſu Neapolim adnauigarat, vrbeque receptus, Gallos in arce circumuallatos ad deditionem fame compulerat: quanquam Perſiuus ab Obegnino obſeſſis auxilio miſſus, fuſis in itinere Aragonijs, ad Ebulum Picentinorum geminata victoria ferox, in conſpectum arcis deueniſſet. Datis enim obſidibus ex lege induciarum nihil ſeſe commouere obſeſi in arce poterant, nec Perſiuus Ecciæ ſuburbani montis munitiones à Proſpero Columna venienti obiectas, perrumpere auſus fuerat. Itaque irrito conatu per Pauſilippi montis Cryptam agmen auertit, & retro vnde venerat, in Lucaniam reuerſus eſt. Ab eo fœdo rerum exitu Gilbertus Borbonius cognomento Mompenſerius, ad quem militaris imperij ſum̃a authoritas pertinebat, Neapolitana arce cum reliquis copijs emiſſus, bellum priore vehementius adiuuante Salernitano regulo in Apulia reparauit: acceſsit ei Virginius Vrſinus cum Paulo Vitellio, Pauloque Vrſino et Liuiano tria milia vtriuſque armaturę equitum adducens. Hic indignatus quòd duo Columnij duces Proſper atque Fabritius contrarię factionis apud Ferdinandum in honore eſſent, oppidaque ſua in Marſis occupaſſent, Gallicas partes ſequebatur, ex agroque Romano profectus in Apuliam ad Mompenſerium Perſiuumque peruenerat. Ita coniunctis tribus clariſsimis ducibus, & magno coacto exercitu cum Aragonijs vtrinque ſpes alternante fortuna magnis conatibus certabatur. Nam & rex ipſe recentibus fœderatorum Venetorumq; præſertim auxilijs confirmatus, egregiè vim hoſtium ſuſtinebat, aduentu ante alios Franciſci Gonzagæ Mantuani, qui Tarrenſi prælio pugnaciſsimi ducis laudem conſecutus, poſt receptam Nouariam, & Gallos Italia eiectos; Veneti exercitus imperator euaſerat. Cum eo fuere mirificæ Græcorum alæ, quæ per patentes Apuliæ campos aduerſus cataphractos Gallorum

prouolando

prouolando atque eludendo æquiore conditione certare videbantur. Fuere
ſæpius in conſpectu aciebus inſtructis Galli atque Aragonij, nunquam tamen
vniuerſo prælio certatum eſt, quod adeo è re Gallorum erat, vt eos exploratæ
victoriꝫ occaſionem ad Frengetum oppidum amiſiſſe omnibus appareret, id-
que malignitate Perſiui, quòd Mompenſerium atque Virginium imminen-
tis calamitatis, ignominiæque conſortes, quàm victoriæ ſocios habere maluiſ-
ſet. Is peruicaci ſuperboque ingenio apud Heluetios egerat, vt non prius pu-
gnam inire decernerent, quàm ipſis debita ſtipendia ſoluerentur. Ita exuti ve-
tere exiſtimatione Galli duces, inſtante veſtigijs rege, & Græcis terga cæden-
tibus in Atellam compulſi ſunt. Igitur rex in ſpem potiundæ victoriæ addu-
ctus, ſtatuebat totis viribus obſidere atque oppugnare hoſtes, qui temerè ſeſe
in id oppidum coniecissent, vnde elabi ſine inſigni detrimento non poſſent,
modò vndique circumpoſitis caſtris perpetua veluti corona cingerentur. Sed
ad eam rem efficiendam augendus nouis copijs exercitus erat, vt ſi paratis ca-
ſtris ad diuerſos viarum exitus opponi ex tuto hoſtibus poſſet, quibus ex vali-
do genere veterum militum non contemnendæ vires erant, quibusque duces
diuerſarum gentium ſtrenui præeſſe cenſebantur. Hæc erat cauſa cur Conſal-
uus è Brutijs accerſendus videretur: eo nanque coniuncto in quo tanta vis in-
duſtriæ militaris vigeret, bellum maturè atque feliciter confici poſſe iudica-
bant. Miſſus eſt ad Conſaluum Beruardus Brutius vir togatus conſilij & fidei
nomine authoritateque apud regem pollens. Is mandata detulit, docuitque
occaſionem ſummæ laudis, ſummique prouentus ad victoriam à generoſo for-
tique duce non eſſe prætermittendam. Hiemarat tum apud Neocaſtrum, &
ad famam receptæ Neapolis Rhegio egreſſus varijs expeditionib. Brutiorum
vrbes pulſis Gallis in poteſtatem redegerat, & in his Scylaceum, Crotonem,
Sibarim ad Ionium mare ſpectantes, ipſamq; Semenariam, pro qua infeliciter
à rege fuerat dimicatum, Terramque nouam & pleraque alia caſtella opulen-
ta, idque tanto ſucceſſu, vt in ora magnæ Grꝫciæ et ſecundum litora Tyrrheni
maris certatim Aragonij regis vexilla figerentur. Obegninus enim qui dimi-
diato exercitu infirmus in prouincia remãſerat, munitis locis ſe tenebat, quòd
Perſiuus Neapolim ire pergens, vt in arce obſeſsis opem ferret, robora Galli-
carum copiarum, Heluetias cohortes, & veteranum equitatum ſecum abduxiſ-
ſet, quorum poſtea inſigni virtute nobilem ad Ebulum victoriam fuerat con-
ſecutus. His de rebus Conſaluus conſilij anceps ſedulò expendebat an ex re eſ-
ſet, & ad ſummam totius belli conduceret, in ea populorum inclinatione O-
begninum perſequi, vlciſci obiter infeſtos Andegauenſium partium proce-
res, eorum ſpolijs ditare milites, an omnino honeſtius foret atque præclarius,
petenti opem regi non cunctanter obtemperare, atque intereſſe victoriæ, &
creſcenti virtuti ſuæ, rebus amplioribus gerendis viam aperire. Hæc quum in
excelſi viri deliberatione ſententia viciſſet, copijs inſtructis procedit in Con-
ſentinum agrum ſuburbanosque vicos inuadit & diripit, adortusque Conſen-
tiam vrbem, quæ in Brutijs ſummam obtinet claritatem, fruſtra Gallis ab arce
repugnantibus manu capit. Inde profectus eos omnes populos qui Cratis
amnis in Ionium ſinuoſo curſu decurrentis vallem incolunt, in fidem recipit,
atque item Caſtrum francum, quod ex antiquꝫ vrbis Pandoſiæ, Alexandri E-
pirotæ morte nobilis ruina creuiſſe ea coniectura creditur, quòd illac flumen

Acheros præterlabitur, hodie Campanianus ab indigenis appellatus. Promotis deinde caſtris ad Caſtrumuillarum inſigne oppidum, ab Aragoniæ factionis exploratoribus didicit, ad Muranum magnam Andegauēſium agreſtium multiudinem occupatis nemoroſis ſaltibus inſidere, vt tranſituros Hiſpanos, quod vnicum & anguſtum iter eſſet, ex inſidijs adorirentur. Itaque ſpeculatus ſyluarum ſitum miro ordine inexpectatus inſidiantes triparitò inuadit, incluſosque velut indagine, nec militum vim aut clamorem ferentes, magna ex parta cędit, eo ſucceſſu, vt ipſe nunquam ſe opimius venatum aſſeueraret. Sequenti die trepidi Muranenſes deditionem fecerunt. Ab ea agreſtium ſtrage patefactis itineribus ad Laynum oppidum Lao flumini impoſitum, quod Lucanos à Brutijs diſterminat, contendit. Ibi Sanſeuerinæ familiæ Reguli andegauenſis nominis partes ſequuti cum aliquot Gallorum turmis, et cohortibus clientium ſuorum caſtra habebant, aliquanto negligentius quàm militaris diſcipli na poſtularet, quòd de Conſalui aduentu nihil admodum ſuſpectarent. Itaq; Conſaluus noctu incautos & propè ſopitos aggreſſus, oppidum ſine vllo propè ſuorum vulnere cepit, tanta felicitate, vt interfecto Americo Sanſeuerino principe, qui ad tumultum ſemiermis adcurrerat, ſupra viginti nobiles eius familię cū oppidanis Gallisq; omnib. caperet, & Hiſpanos ſuos multa pręda ditaret. Nec multò pòſt eodē impetu Brutios agreſtes, qui confragoſi itineris vallibus inſederant, adortus, circumuentos cæcidit: ita vt ad aduentantis famam, refugientibus vndique præmetu hoſtibus expeditum latè iter pateret. Appropinquantem regijs caſtris compoſitisq; more militię peditum atque equitum agminibus ordines explicantem, rex ipſe Mantuanusq; & Borgia Pontificis legatus obuiam progreſsi, ſummo cum honore ſingulariq; lętitia ſuſceperunt. Conſaluus conſpecto procul Atella oppido, ſitum collium in theatri ſpeciem inferiorem planitiem cingentium oculis contemplatus, idoneo in loco caſtra fecit, auidusque nauandę Regi operę pręſidium Gallorum adoriri conſtituit, vt quid valeret auderetque Hiſpanus miles, edito ſtatim inſigni facinore, inſpectantibus gentium propè omnium ducibus oſtenderet. Erat id præſidium in ſtatione extra oppidum ad frumētarias molas, ad quas exiguus amnis è proximis delabens iugis, excurrensque in Aufidum & molendi trici, & aquandi, magnam obſeſsis afferebat opportunitatem. Itaque Hiſpanorum cohortes ſcutatas aduerſus Vaſconum ſagittarios, & poſt eàs haſtatos decurrere inuaderéque hoſtes iubet, ſimul equitatum in duas partes diuidit, eo quidem ordine, vt altera in qua aliquot erant cataphracti ſeſe inter oppidum et molas inſinuaret, erumpentibusque Gallis ad ferendam opem opponeretur: altera porrò prouolans & latè ſeſe extendens ex omni parte hoſtes circumueniret. Itaque vtrinque concurritur, attollitur clamor, cruentum certamen editur. Heluetij vix cō ſiſtunt: Vaſcones necdum iteratis ſagittis in fugam vertūtur: Hiſpani leuis armaturæ circumfuſi, diſsipatos & in oppidum refuggientes trucidant. A diuerſa parte ij quos diximus cataphracti erumpentia Gallorū auxilia conſtantiſsim. ſuſtinent: quo temporis pucto Conſaluus euerſis ligneis machinis molas perfringit, continuoque ſuos reuocat, priuſquam Galli duces maiora præſidia ad ferendam opem expedirent. Tanta re eo ipſo die quo venerat ſtrenuè patrata, Conſaluus pręclaram promptitudinis atque prudentiæ ſingularis apud omnes laudem tulit, ſimul & Hiſpanis, quorum virtus adhuc erat incognita,

bellici

bellici vigoris eximium decus peperit. Sed & triduo poſt Ripæcandidę oppidum Venuſinæ viæ impoſitum admiſti Italis Hiſpani fortiter expugnarunt. At Galli aduētu Conſalui fractis animis de rerum exitu deſperantes, & aquatione prohibiti, ob quam ſępius infelici contentione pro flumine dimicarant, & duo etiam Pauli Vrſinus et Vitellius eruptione facta Venuſiam euadere conati, in itinere fuſi, & retro in oppidum compulſi fuerant, de deditione agere cœperunt: Perſiuusque demum cum rege collocutus, ita tranſegit, vt Galli omnes in Galliam ſine iniuria tranſportarentur, regno excedentes tormenta et equos regio ſtigmate notatos relinquerent. Sed gentem vini et pomorum omnis generis, per eos præſertim æſtatis feruores auidiſsimam, hisque alieno ſub cœlo intemperanter veſcentem, magna ex parte ad Stabias atque Puteolos peſtilens Autumnus abſumpſit. Periêre inter alios ipſe imperator Gilbertus Mompenſerius, & Lenoncurtius cognomento Bayliuus Vitrius, Heluetiorumque & Germanorum duces quatuor. Virginius Vrſinus contra fidem cuſtodiæ traditus, poſt aliquot menſes in carcere Neapoli interijt. Sed & eadem Autumni intemperie rex ipſe Ferdinandus correptus febre ad Veſeuum, ne deguſtata quidem victorię lætitia è vita diſceſsit, Federico patruo regni hereditatem relinquens. Hic Conſaluum arctiſsimè complexus orauit, vt in Brutios conficiendo bello expeditionē ſuſciperet, nec Conſaluus impoſitum ſibi munus à nouo rege detrectauit, regreſſusque in Brutios, adauctus nouis copijs, tria Andegauenſium partium oppida in poteſtatem redegit, verſurus arma in Obegninum, qui diſceſſu ipſius in nudatas præſidijs vrbes ferebatꝰ. Sed Obegninus de infelicitate Atellanæ obſidionis edoctus, cognitoq; Conſalui reditu, quem maximè ſibi metuēdum intelligebat, Atellani fœderis beneficio vti, quàm irrito conatu bis iam damnata fatis arma reſumere maluit, atque ita deductis præſidijs vacuam prouinciam reliquit. Nec multò poſt Conſaluus à Federico rege ad perdomandos Oliuetanos accitus eſt. Ii enim in finibus Aquinatium & Marſorum, mira pertinacia in fide Gallica permanebant, armáque ipſis inferentem Rodoricum Daualum Monteriſium, Alfonſi Piſcarij germanum fratrem, eximiæ ſpei ducem ad Inſulam Vicum interfecerant. Verùm audito Conſalui nomine, quòd in eius humanitate authoritateque apud regem veniam ſibi repoſitam exiſtimabant, neque verò vim tanti ducis expectandam cenſerent, ad Aragoniam fidem facta deditione redierunt. Ita receptis pacatisque Oliuetanis, quum Neapolim ad regem rediret, ſequereturq; eum deditorum frequens legatio, vt eius commēdatione apud iratum regem pertinaciæ veniam impetrarent, magnis interim precibus ab Alexandro Pontifice Romam vocatur. Eo enim tempore Menaldus Guerra Cantaber, pirata immanis, ex arce portuq; Oſtienſi Tyberinas ſubuectiones ita intercipiebat, vt populus Romanus multarum rerum vinique præſertim inopia premeretur, quòd negociatores Siculi, Brutijque et aduenæ Hſipani ac Ligures crudelitatem Barbari timentes aliò curſum dirigerent: nam vt quodque nauigium quis Oſtiam adegiſſet, niſi nautæ ſeſe diripiendos capiendosque continuò demiſsis velis ſublatisque remis ad ripam arci ſubiectam conſiſterent, coniectis ex propinquo tormentis demergebatur. Nec adeo multum abfuerat quin pontificias triremes incautè ad amnis fauces prouectas interciperet, aut certè demergeret. Neque ea truculenti prædonis feritas vlla conditione propoſita

leniri, aut alia vi ſubigi poterat, niſi in inſanum arroganterque pertinacem, & diras imprecationesque ſacroſáncti Pontificis impiè contemnentem iuſtum bellum inferretur. Nemo autem qui maturè atque feliciter perdomare immane monſtrum, atque vrbem extremæ inediæ periculo liberare poſſet, Conſaluo efficacior & promptior futurus videbatur. Obtemperauit Pontifici Conſaluus, cohortante præſertim Federico rege, continuoque cum ſuis peculiaribus copijs Romam contendit, paucosque poſt dies loco idoneo ad Oſtiam caſtrametatus eſt, poſtquam Menaldus per ſuperbiam atque obſtinationem, neque à maleficijs temperabat, nec de integro motas pacis conditiones vllas admittebat. Triduoque tantùm in apparatu conſumpto ſpeculatus omnes aditus incredibili iudicio Centurionibus conuocatis prædixit, locum per quem eſſet irrupturus: prolatis enim ab vna parte tormentis, vt quatiendo murum hoſtes ei periculo intentos diſtineret, ab altera ſcalas parari iuſsit, quibus auerſo nec opinante hoſte mœnia ſuperaret. Subière ab vtroque loco Hiſpani alacriter, ſed ad conſtrati muri ruinas aliquanto cunctatius, vti erat præceptum: admotis autem ſcalis ad deſtinatam partem tanta celeritate coronam mœnium cœperunt, vt paucis defenſoribus deiectis, & multo clamore edito, maiorem Gallorum manum, quæ perfracti muri hiatum tuebatur, auerteret, & vndique cæſis captisque Gallis Oſtia cum arce caperetur. Menaldus perditis rebus contuſa animi ferocia vitam tantùm petens, ſeſe cum ignominia vinciendum tradidit, vt mox ludibrio cunctis futurus in triumphum duceretur. Ingreſſus eſt triduo poſt Vrbem Conſaluus Oſtienſi porta, ouanti ſimilis, inter acclamationes vrbanæ multitudinis, tanto beneficio accepto planè pares, eaque ouatio iuſti triumphi gloria nobilior exiſtimata eſt, quòd hæc ipſa victoria ineffabili populi Romani commodo parta, apud omnes ciuium inquilinorumque ordines maximas gratulationes inſignemque lætitiam & plauſum iucundiſsimum excitaret. Vehebatur in equo ſtrigoſo vinctus Menaldus, cana barba ad horrorem prolixa, incultáque & trucibus oculis metuendus, fractos quidem, ſed non planè domitos ſpiritus, triſtiore amaroque intuitu paſsim oſtendens, quum per mediam Vrbem gratiſsimi ſpectaculi pompa inter tympana & tubarum cantus ſequentibus cohortium alarumque vexillis in Vaticanum duceretur. Pontifex autem in ampliſsimo ornatiſsimoque conclaui ſub vmbella in ſolio ſedens venientem Conſaluum, aſſurgente ſenatu, & genua ad ſacratos pedes flectentem, oblato oris oſculo excepit, accurataque oratione laudauit, gratias agens, quód Vrbem inuecta rerum omnium copia maximis incommodis liberaſſet. Ad ea breui & grauiter modeſto ſermone reſpondens Conſaluus, nihil demũ petijt quàm vt de more Chriſtianæ clementiæ, ſupplici & ad pedes proiecto, veniamque petenti Menaldo parceretur, Oſtienſesque acerbiſsimis detrimentis afflicti, ſublatis vectigalibus, decem annorum immunitate fruerentur. Quæ omnia Pontifex ſanè benignè Conſalui precibus tribuit, Menaldusque in Galliam abire permiſſus eſt. Nec multò poſt Conſaluus eximijs muneribus à Pontifice, Romanoque populo honeſtatus, Neapolim ad Federicum redijt: ſed ex itinere quum Latina via Romanis finibus exceſsiſſet, Gulielmæ arcis oppidum inter Venaſrum & Fregellas, quòd Gallorum nomen pertinaciter coleret, neque clade Gallorum permoueretur, authoritate ſua in poteſtatem

ſtatem redegit: tantam enim & virtutis & clementiæ opinionem præſerbat, vt plura ſuadendo deterrendoque, quàm vi & armis dimicando conficeret, vt iam nemo rebellantium eſſet, qui in certam ſpem æquæ conditionis ſe dedere, quàm ad non dubium ineuitabilis excidij euentum inuicti ducis vim experiri mallet. Quum verò Neapolim eſſet reuerſus, tanto cum honore lætitiaque rege obuiam prodeunte, & Neapolitanis vias exornantibus, arcem intrauit, vt ferè dignus MAGNI cognomine ab omnibus cenſeretur. Nec multis poſt diebus à rege duabus vrbibus ſeptemque oppidis virtutis nomine donatus, in Siciliam nauigauit, quòd ibi conquerentibus Siculis multa à Ioanne Nuccia præfecto, auarè peruerſeque adminiſtrari, nec ex fide commodóque regis frumentariæ negociationis vectigalia locari, exigique cognouerit. eius aduentus ſanè toti Siciliæ expectatiſsimus fuit. Nec multò poſt quum Siculis omnibus conuentum Panhormi edixiſſet, paucis diebus authoritate & moderatione ingenti & præclara iudiciorum æquitate, Nuccia ſeuerè admonito, vt benignius imperare condiſceret, cuncta compoſuit. Rebus Siculis ex Ferdinandi ſententia conſtitutis, a Federico Rege iterum in Italiam euocatus, ad eum vltra Sylarim amnem, quum Dianum nobile oppidum oppugnaret, in caſtra venit. Dianenſes enim Antonelli Salernitani Reguli & Sanſeuerinæ domus clientes, Andegauenſibus partibus fauebant, vni propè omnium nihil fracta ſpe, quod Gallicas claſſes ad renouandum bellum ad ea litora venturas rebantur. Itaque confiſi loci munitione ingentique copia parati antea commeatus magnæ ſibi gloriæ futurum putabant, ſi cæteris victori Regi manus dantibus, ſoli propè omnium in fide permanſiſſent. Conatus eſt Conſaluus per colloquia Dianenſes Regi conciliare, ſed apud peruicaces animos inſanientis multitudinis omnia fruſtra fuerunt, quum ſummæ humanitatis conditiones ſe etiam vade patronoque offerret. Ita res ad vim bellumque conuerſa eſt, Conſaluique monitu à duabus partibus tormenta muralia ſubiecta ſunt, vineiſque oppugnantes protegentibus, oppugnatio in aliquot dies protenſa eſt. Quæ laborum diuturnitas magis ac magis ſpe prædæ atque vindictæ milites accendebat, quum contrà obſeſsi cædis atque ſupplicij metu, quanquam feſsis corporibus in ſuprema pertinacia ægrè animos ſuſtinerent, propugnatores accerrimi redderentur. Sed eum oppugnationis exitum Conſalui humanitas Dianenſibus dedit, vt vi perdomiti captiq; ac ſupremos cruciatus meritò expectãtes, eo deprecnate miſericordiam ab irato rege impetrarent. Poſtquam verò Federicus Neapolim eſt reuerſus, Conſaluo redditæ ſunt literę, quibus eum rex Ferdinandus, vt de rebus geſtis quàm exactiſsimè doceretur, in Hiſpaniam reuocabat. Igitur cum delecta parte copiarum, atque his maximè præfectis equitum & centurionibus, qui digna laude præmioque facinora tot bellis ediderant, conſcenſa claſſe in Hiſpaniam enauigauit. Incredibile dictu eſt, quanto cum honore eum Rex Iſabellaque Regina ſuſceperint, confitente rege aliquanto plus gloriæ Hiſpanico nomini fuiſſe partum, conſanguineis & gentilibus ſuis in auitum regnum reſtitutis, quàm ipſe nuper capta Illiberi, & Mauris Granatæ regno pulſis peperiſſet. Eam verò commendationem & laudem non adulatione, ſed ex animi iudicio profectam re ipſa præclarè teſtificatus eſt, magnis in eum beneficijs opima & planè regia liberalitate collatis. ſed quum

ne ſic quidem opibus & patrimonij Fortuna maioribus Hiſpaniæ regulis æquaretur, quod Alfonſo fratri natu maiori tota paternæ ditionis hæreditas Hiſpanica lege obueniſſet, vno certè ſpectatæ virtutis præconio ferè omnes antecibat. Nec dum exacto biennio quum requiem à tantis laboribus, atque ocium in terra patria quæſiſſe videretur, Fortuna illa eadem quæ antea nequaquam inſtabilis, ſed fida virtutis comes extulerat, nouam belli materiam nouosque triumphos non inerti vtique, ſed generoſè ſemper ad parandum decus erecto protinus oſtendit. Per id enim conceſſæ quietis tempus tumultuantes Mauri Granatini, qui Baudelem regem bello victum, amiſſoque Bæthicæ regno Hiſpania decedentem ſequi noluerant, & in fidem certis legibus recepti fuerant, conſternati ad arma ſpeciem noui grauiſsimique belli præbuerunt, quòd ſeſe ad Chriſtiana ſacra vi adigi minimè paterentur. Iamque ab his repente rebellantibus regiæ ſtirpis iuuenem ex proxima Mauritania in ſpē regni accerſiri apparebat, qui maximis Barbarorum auctus auxilijs continuò traiecturus eſſe videretur. Ad eum tumultum excitus rex Ferdinandus quantas pro ſalute dignitateque Hiſpaniæ copias efficere poſſent omnibus regulis imperauit: breuique erectis omnibus, & impigrè rem nauantibus, copiæ peditum ac equitum penè innumerabiles conuenerunt. His autem militari cum imperio Conſaluum præfecit, graui hercle iudicio, ne ſummæ dignitatis atque potentiæ regulos, ſi ex eorum ordine quis præferretur, cæteris veluti deſpectis offenderet; quum nemo exiſtimatione ſibi æqualem efferri vellet, libenterque extra æmulationem inferiori opibus pareret, qui virtutis opinione peritiaque rei militaris & locorum vtique notitia, in queis egregiæ fortitudinis monumenta reliquiſſet, confeſsione omnium ſingulos anteiret. Per hunc modum accepto imperio cum exercitum per turmas cohorteſque diligenter inſpiceret, & milites tyrones à veteranis ſegregandos dimittendoſque domum arbitraretur, Alfonſo fratri alam traducenti, vt citò agmen cogeret & pertranſiret, imperauit, adeo graui ſeueraque voce, vt fratris oblitus et ſuæ tantum perſonæ memor eſſe videretur, eumque maximæ potentiæ reguli exactiſsimè parentes, magnopere laudarent, & Mauri vnum eum inter duces maximè timendum arbitrarentur. Nec multò poſt Mauri tranſmarinorum auxiliorum ſpe decepti, territique tantis expeditis productiſque hoſtium copijs animos deſponderunt, quum Conſaluus toti iam colloquijs cum duobus eorum regibus notus, & ſemper pacis benignus arbiter æquiſsimam pacem oſtentaret, ita vt ſine ſanguine ſummæ difficultatis negocium adiuuante procuranteque Mendocio Tendilio Granatinæ arcis præfecto, ignoſcenteque Rege Ferdinando tota Bæthica pacaretur. Tulit autem Conſaluus humanitatis ciuiliſque induſtriæ laudem caſtrenſi gloriæ parem, quòd vna tantùm eloquentia fretus, tantam rem ſine ſanguine decoram atque vtilem regio nomini perfeciſſet. Eo quoque tempore Ludouicus Galliæ rex, qui Carolo repentina morte ſublato ſucceſſerat, itemque Pontifex Alexander & Veneti, Florentinique aduerſus Ludouicum Sfortiam Federicumq; regem diro toti Italiæ fœdere coniurarāt, ijs conditionib. vt Ludouico regi Mediolanū, Venetis Cremona cederet, Cæſari verò Borgiæ Pontificis filio, qui Candiano fratre immaniter interfecto, ſacri ſe pilei honore abdicarat, in Galliaq; Carlotam Alabrettā Cantabriæ regis filiam vxorē duxerat, auxilia præberentur, quib. Flaminiæ Æmiliæq; & Vmbriæ vrbes,

bes, trucidata aut eiecta omni antiquorum principum ſtirpe, inuaderet, regnũ verò Neapolitanum reges ipſi Ferdinandus & Ludouicus inter ſe partirentur: tanta autẽ calliditate Ferdinandi nomẽ in fœdere ſuppreſſum eſt, vt Federicus à nemine in ipſo ſummi periculi metu, maiorẽ opem quàm à Ferdinando conſanguineo, vetereq; ſuo defenſore certus expectaret. Hac atroci Principũ conſpiratione Sfortia circumuentus, cùm à Maximiliano Cæſare per ſe pecunia ſemper indigente, & tum ab Heluetijs Rhætisque arma inferentibus laceſsito fruſtra opem expectaret, ad Baiazetem Turcarum imperatorem legatos miſit, qui docerent in vnum id conſilium ea coniuratione parari arma, vt poſtquam ex ſententia confectę in Italia res eſſent, communia arma terra marique in Græciã transferrentur. Intellexit occaſione atque periculi momentum Barbarus, extemploque mare Ionium magnis claſsibus compleuit, Schenderbaſſamque Illyrici prefectum, qui omni belli clade Venetos fines popularetur ad intimum vſque ſinum Euganei litoris cum expedito equitatu, ita vt Venetæ vrbis turres conſpiceret, penetrare iuſsit. Sed adeo grauiter Gallica arma ab alpibus in Sfortiam incubuerunt, prementibus etiam à tergo Venetis, vt miſerè deſertus ab omnibus, & planè proditus à ſuis, amiſſo Mediolano in Germaniam effugere ſit coactus, idque paucis ante diebus quàm Turcæ obiecta præalta flumina, Liquentiam, Natiſonem & Tiliauentum, Anaxumq; tranantes acerbiſsima calamitate, nihil tale timentibus agricolis illata, in Taruiſinum agrum peruenirent. Aliud quoque Venetus detrimentum cum ſummo dedecore ad Protum inter Sporades inſulas ad Peloponneſi oram accepit, quòd Grimanus claſſe validior cum Othomannica claſſe congreſſurus, aliquot triremes nauesque ingentes duas incendio abſumptas exploratæque demum victoriæ occaſionem turpiter amiſiſſet. Sed non toto vertente anno cum Ludouicus Sfortia Heluetijs auxilijs, & Burgũdionum equitatu inſtructus, Mediolanũ pulſis Gallis recepiſſet, oppugnata etiam captaq; Nouaria, is demum belli exitus fuit, vt ſumma perfidia Gallorum duci Tramulio proderetur. Aſcanium quoque fratrem eius cardinalem Veneti in Placentinum agrum fugientem ceperunt, Gallisque depoſcentibus tradiderunt. Baiazetem verò per Iſthmum cum ingentibus copijs Peloponneſum ingreſſus Methonem expugnauit. Iuncum, quod Neſtoris pylus olim fuit, et Criſſeum vltra Acritem, hodie Galli caput appellatum, Coronemque in poteſtatem redegit, quum paulò ante & Naupactum in Aetolio ſinu, & Dyrrahachium in Epiro Venetis ademiſſet. His ſecundis Turcarum ſucceſsibus Veneti perterriti ab omnibus Chriſtianæ Reipublicæ regibus opem implorabant: primusque omnium Ferdinandus eorum precibus benignè liberaliterq; reſpondit, vtpote qui ſuprà recentis gloriæ nomen nouũ decus cumulare contenderet, quum nuper eximia virtute, & pietate inſigni Mauros reges Bęthicæ regno expuliſſet, quanquam altioris cõſilij cauſa ſuberat, vt ſcilicet diuiſi ex fœdere cum rege Gallo Neapolitani regni dimidiã partem paratis copijs occuparet. Itaq; Malacæ amplã claſſem exornauit: maximè enim decorũ fore videbatur, ſi Reipublicæ laboranti religionis cauſa expeditam opẽ attuliſſet, Siculis proſpiceret rebus, priuatisq; ſimul conſilijs, quę tũ detegenda nõ videbantur, in tẽpore deſeruiret. Itaq; Cõſaluus publico omniũ iudicio & fauore delectus eſt, qui in Siciliã militari cum imperio trajceret, atq; inde aduerſus Turcas cõtendẽs, cũ Veneta claſſe iungo

retur. Eoq; modo militibus ad claſſem Malacę conuenire iuſsis Alfonſi fratris opibus liberalitateq; adiutus, è Malaca Meſſanam, atq; inde Zacynthum ſecundis tempeſtatibus nauigauit. Recenſebantur in ea claſſe quatuor inſignes Liguſticæ naues omni bellico apparatu exornatæ, quarum maxima nomine Camilla, Prętoria fuit. Prętereà minores onerarię trigintaquinque, celoces militariter inſtructæ ſeptem, triremes octo, quatuor biremes. In his fuere circiter octo millia delectorum peditum, equites mille ducenti, in quibus pleriq; ſummæ nobilitatis iuuenes Conſalui nomen ſecuti, & ante alios corporis atq; animi magnitudine præcellens Didacus Mendocius Toletani Cardinalis filius, conſpiciebantur. Ceſſerat Turcis paulo antè Cephalænia, quam poſtea Melchior Triuiſanus, Grimano ob rem malè geſtam à Senatu damnato, relegatóque in Oſſarum Abſirtidum inſulam, ſuccedēs, fruſtra oppugnarat. Hęc maximam ad maritimas negociationes habebat opportunitatē, verebanturq; Veneti, ne Barbari hoſtes pari audacia, euentuque proxima Zacyntho potirentur. Tenebat tum maris imperium Benedictus Piſaurius militari conſtantia virtuteque animi inter Venetos maximè inſignis, conſtiteratque cum vniuerſa claſſe ad Zacynthum. Is ſummo cum honore ingentique omnium alacritate appellentem Conſaluum ſuſcepit, & cum eo communicatis conſilijs Cephalęniorum vrbem oppugnare cōſtituit. Othomannica tum claſsis ad Helleſpontum inclinãte Autumno ſe receperat, quum ad Baiazetem in Hiſpania, Gallia atque Italia aduerſum ſe parari claſſes fama perueniſſet. Ipſe Methone capta, & Nauplio in Argolico ſinu ex itinere fruſtra tentato in Thraciam redierat. Cephalænia inter Zacynthum et Ambracium ſinũ Ionio in mari ſita eſt, gemino portu vbertate agri, & dulcis aquę fontiũ copia nobilis. Ea magnã in negociatione maritima opportunitatem habitura videbatur, pręſertim amiſſa Methone, quæ tutiſsimam ſtationem nauigantibus in Syriam antea præbuiſſet. Igitur omnibus quæ ad oppugnationem opus erant vndique comparatis, Conſaluus priuſquam eò trajceret, legatos ad Turcas Pucium Trierarchum & Soliſium inſignem peditum pręfectum tranſmiſit, qui docerent opulentiſsimi regis Hiſpanię veteranas copias longa exercitatas militia, quæ ipſorũ ſectæ Mauros deuiciſſent, auxilio Venetis aduenisse, propterea ſi inſulam arcemque dederent, incolumes abituros omnes, ſin Hiſpanorum vim experiri, & tormentorum ictus expectare vellent, nullum poſtea veniæ ſalutiq; locum inuenturos. Ad ea Giſdares natione Epirota præſidij pręfectus, alacri vultu, gratias inquit vobis agimus viri Chriſtiani, quòd nobis aut viuis, aut egregiè defunctis eximiam conſtantiæ gloriam apud Baiazetem parituri eſtis: nos nullis hominũ minis perterremur, quum omnibus media in fronte vitæ exitum Fortuna pręſcripſerit. Itaq; duci veſtro renunciate ſingulis militibus meis ſeptenos eſſe arcus, & ſagittarum ſeptena millia, quibus interitum noſtrũ egregiè vlciſcemur, ſi fato aut virtuti veſtræ ſuccumbemus. His dictis arcum validum cum pharetra inaurata, muneri Conſaluo ferēdum dedit, colloquiumq; diremit. At Conſaluus atque Piſaurius idoneum nacti ventum à Zacyntho ambobus Cephalęniæ portubus inferuntur, expoſitiſque in terram copijs, hinc Veneti, illinc Hiſpani caſtra ponunt, & omnem tormentorũ apparatum admouent. Habebat Piſaurius ęnea tormēta ingētis magnitudinis, quæ Baſiliſci nomine vocabant. Horũ tanta vis erat, vt pilæ ferreæ octonum pedum murũ tranſuerberarent, et

quæcunque

quæcunque intus muris adhærebant horribili fragore diruerent. Contrà Turcæ ſupra quàm cuiquam credibile ſit, intrepidè conſiſtere, fœda ſuorum ſtrage non commoueri, munimenta interiore in parte ex congeſtitia gleba materiàque conſtruere, tormentis inceſſanter vti, tantam denique ſagittarum vim emittere, vt his, totis caſtris tentoria complerentur: eoq; res erat atrocior, quòd ſagittę veneno illitæ, vel ictu minimo mortē ſauciatis militib. afferebant: ſicuti Seruantio Velaſco ſummę nobilitatis atq; virtutis iuueni accidit, qui priuſquā à Venetis medicis certiora ad id remedia peterentur, leui ex plaga celeriter extinctus eſt. Arx erat ſaxeo tumulo impoſita, propterea aditus in eam per accliuem rupem, & ruentium murorum ſtragem difficilior præbebatur, ſubibant tamen Hiſpani impigrè, & cruenta omnibus horis contentione prœliabantur. Nec Turcæ ſibi deerant: miſsilem namque ignem, ſagittas, ſaxa in confertos iaciebant, aliquos ſcalis ſubeuntes, demiſsis vncis ferreis quos lupos vocant, ab imo thorace baltheiſque correptos, in murum extrahere nitebantur. Quibus vncis ante alios cum ſummo vitæ diſcrimine pependit Didacus Garcias Paredius, qui poſtea multis bellis eximiæ fortitudinis laudem adeptus eſt. Erumpebant per obſcuram noctem ſępe Turcę, quod tempus tenebrarum beneficio ab omni tormentorum periculo vacuum eſſe videbatur, tantamque ſagittarum multitudinem totis caſtris ſuperfundebant, vt ſæpe Conſalui prętoriæ cum ſummo cubantis diſcrimine figerentur. Quibus malis cum nulla propè ratione occurri poſſet, Conſaluus remedium admodū ſalubre ingenio fretus excogitauit: opere enim militari munitionem angulari faſtigio contra portam oppidi obuerſam, & lateribus vndique ſeptam ædificauit, & in ea ad conſpectum portæ atque aditus, quà Turcis erat erumpendum diſpoſitis collibratiſque tormentis cōmuniuit, ita vt Turcæ prius tormentorum pilis certo propè ictu directis ſternerentur, quàm ad ſagittandi ſolitū ſpaciū peruenirent. Ea res Barbarorū audaciam fregit: nanque Pignerius vir fortis, cui tuendæ munitionis cura fuerat demandata, intentis ſemper ad id excubijs bis eos de more erumpentes adeo feliciter excepit, vt repentina pilarum procella non exiguus eorum numerus fuerit interfectus. Ex aduerſo Turcæ cuniculum perfecerunt per quem noctu erumperent, & ad Conſalui tabernaculum deferrentur: ſed ipſe Dijs præclarè tanti viri ſalutem tuentibus, tantum diſcrimen ſomnio monitus vitauit. Ita contrario effecto cuniculo, vt cum nece teterrima Barbarorum coniecto in illum incenſoque ſulphureo puluere obuiam iretur. Interim commeatus penuria Hiſpanos haud mediocriter afflixerat, partim quorundā mercatorum incuria, & tarditate ad alendam tantam militum & nautarum multitudinem auarè commeatus expedientium, partim nauigandi difficultate: nam hiberni dies erant, & mare ſæuis Aquilonibus agitatum quotidianas ex Corcyra & Zacyntho ſubuectiones retardabat, vſqueadeo vt plerique incognitis herbis atque fruticibus veſci cogerentur, vnde tormina viſcerum incurrerent: recondita tamen erat vtriuſque in caſtris & claſsibus aliqua frumenti copia: itaque paruas truſatiles molas, quæ in vnaquaque trireme nexorum remigum manibus voluerentur, Conſaluus inſtituit, et quum cribra deeſſent, lintea ad excernendos furfures, vela rara ſcortorum capitibus detraxit, furnóſque ſubitaneos & clibanos paruos in litore ad percoquendos panes extruxit: quum reliqui cacabis contuſum triticum quanquā ventribus inimicum cum

larido percoquerent. Quibus rebus non modò leuata eſt fames, ſed vtraque caſtra noua ſpe victoriæ ſunt completa. Nam per eos dies Petrus Nauarrus, qui poſteà ad ſummum imperij militaris honorem euectus eſt, mirabilium operum inuentor muri partem excinderat, ſuffoſsis in ſubiecta arei rupe cuniculis, atque his tormentario puluere ad excitandam flammam repletis, qua repentini ignis violentia, obſtruſis ſcilicet vndique ſpiraculis cuncta celeri momento rumpebantur. Iamque voces indignantium militum audire erat, quòd in expugnatione ignobilis oppidi aduerſus inermes ſagittarios tot dies abſumpſiſſent. Itaque Conſaluus ſingulari ardore militū fretus, communicatis cum Piſaurio conſilijs, qui alteram oppidi partem oppugnandam ſuſceperat, vniuerſas ſimul vires admouere conſtituit, magnis in cōcione propoſitis pręmijs ijs qui primi in oppidum perrupiſſent. Ergo omnibus rebus ad ſupremum eius oppugnationis certamen diligēter ac induſtriè comparatis, tuba ſignum proponitur, cuncta vno tempore maiora minoraque tormenta emittuntur, tanto fragore edito, vt tota inſula ſubito veluti quodam terræ motu concuſſa penitus mergi, & fluctibus abſorberi crederetur. Non muri, non erectæ intus munitiones, non Barbarorum conſtantia Hiſpanorum cohortes morantur, certatim inferuntur ſigna, cęduntur in veſtigio ſtationis fortiſsimi Turcæ, oppidum extemplò capitur. Octuaginta circiter Turcæ viui in poteſtatem deuenerunt, ex his maximè qui ſuperiorum dierum vulnerib. debilitati primas partes defendendi muri ſibi deſumere nequiuerant. Cęteri omnes circiter trecenti in ſumma mortis contētione propugnantes cum pręfecto Giſdare ceciderunt. Ita vt qui modò Turcarum arma, & rude militiæ genus deſpiciebant, illorum vim, ſi cum magnis eorum copijs certādum foret, maximè timendam eſſe iudicarent. Cephalænia capta Conſaluus multis de cuaſis in Siciliam ſibi omnino redeundum exiſtimauit, quanquam Veneti de expugnanda Leucade deliberarent: namque regijs ex literis paulò antè didicerat Gallorum duces qui Mediolani eſſent, pluribus conductis Heluetiorum cohortibus, & valida claſſe Genuę comparata, ad prima Veris ſigna terra marique Federico regi bellum illaturos. Itaque tantas quantas maximè debuit Piſaurius diſcedenti Veneti ſenatus nomine gratias egit, in præmiumque nauatæ operę dono dedit vaſa ex auro argentoq; cęlata, coccineos item laneos pannos, et ſericos purpureos, & plures ex his auro intertextos, equos verò Thracios decem, & auri argentiq; ſignati circiter decem millia aureorum nummûm, quæ ferè omnia exercitui in vniuerſum regia liberalitate, & ſigillatim militum amicorumque fortiſsimis diuiſit, quum vix quatuor ingentes ſcyphos ad exornandum in pace abacum, tanquam teſtes virtutis ſuæ & Venetæ munificentiæ retinendos cenſuiſſet, quum eximia animi magnitudine lauream de capta Cephalænia labore partam omnibus illis muneribus anteferret. Sed Fortuna prædulce illud præclaræ laudis decus, domeſtici luctus amaritie perfudit. Sub id enim tempus Alfonſus frater familiæ princeps, & ſummæ authoritatis dux ad Sylуam Vermegiam à Mauris eſt interfectus, quum ea gens certa pacis conditione poſt Granatenſe bellum in Turdulorum montibus relicta, quòd ab Antiſtite Toletano Chriſtiana ſacra ſuſcipere cogeret, correptis armis rebellaſſet. Itaque Alfonſus adoriri eos, et bello perſequi iuſſus, quum audacius pugnando progrederetur, & ingruente iam nocte Mauri ex inſidijs vndique in eum

conſurgerent,

conſurgerent, confoſſo equo cecidit. nec Gironius Vroniæ comes eius expeditionis collega circumuēto opem ferre auſus eſt, licet & Petrus Alfonſi filius iuxta patrem grauiſsimis vulneribus acceptis in eodem periculo verſaretur.

Sed Franciſcus Aluarus à Corduba idem fortiſsimus & fidiſsimus cliens ſummotis magna vi Barbaris tranſfixa coxa iacentem erexit, equoque impoſitum egregia cum laude ſeruauit. Sed vt eò vnde diſceſsimus reuertamur, poſtquā Conſaluum claſſe non modò incolumi, ſed victrici Meſſanam applicuiſſe nunciatum eſt, legationes ei vndique ex omnibus Siciliæ vrbibus, cum donis victoriam gratulatum venerunt. Verùm eius reditus Federico regi longè gratiſsimus fuit, quòd imminentis Gallici belli cura anxius, omnem reliquam ſpem in Hiſpanis Conſaluique virtute ex vetere amicitia collocaſſet. Veneti enim & Florentini in ſocietate Gallorum erant: Pontifex Alexander aduerſus Federicum cum Gallo coniurarat. Quibus de cauſis Federicus legatos ad eum ſæpius in Siciliam miſit, ac ſimul frequentibus literis edocebat, quanti terra mariq; Gallorum apparatus ad inuadendam Siciliam fierent, ſi ipſe tantæ moli inſtantis belli impar deſtitutusque ab omnibus antiquis ſocijs Neapoli regnoque excedere cogeretur. Conſaluus qui Ferdinandum Ludouicúmque reges occultè animos conſociaſſe, Neapolitanumque regnum inter ſe ex æquo diuiſiſſe cognouerat, Federicum ſpe auxiliorum aliquandiu ſuſtentauit, quanquam id quidem inuitus faceret, namque ingenuis anteactæ vitæ moribus, atque ipſo (quo maximè erat laudatus) inuiolato ſynceri animi candore, penitus indignum arbitrabatur, optimum regem de ſe benemeritum, mutuíſque beneficijs ſibi in amore coniunctiſsimum fallacibus promiſsis traducere, vt ille mox deceptus atque eluſus, natura ſæuis, ac ſuperioris belli clade exacerbatis hoſtibus proderetur. Sed Ferdinandi regis iuſsis erat ſeruiendum, ne dū priuato decori ſtuderet, Regi ſuo fidem fallere videretur, cuius animum quibuſdam offenſionibus alienatum, Federicus aduerſum ſe concitaſſet. Agitaſſe enim cum Ludouico de pace perpetuaque concordia ferebatur, quam annua pecunia certisque tributis redimere contendebat. Eam rem periniquè tuliſſe viſus eſt Ferdinandus, quum id regnum inimicæ gentis tributarium fieri nollet, quod eius patruus Alfonſus maior, ſingulari virtute, belloque difficili ac ſępe ancipiti victoria quęſiuiſſet, quodque ipſe paulò antè Hiſpaniæ Sicilięque opibus aduerſus eoſdem Gallos defenderat. Nec multò poſt quum Galli duces magnis inſtructi copijs è Ciſalpina Gallia in Campaniam delati, per inducias capta Capua crudeliterque direpta, Aragonias copias deleuiſſent, Federicus deſperatis rebus cum vxore & liberis in Iſclam Ænariæ inſulæ arcem confugit, iratusque Hiſpano regi à quo nefaria ſimulatione ſe proditum querebatur, cum Namurtio atque Obegnino Gallorum ducibus tradita arce Neapolitana tranſegit, vt ſibi tutò liceret in Galliam nauigare, experirique Ludouici regis clementiam, quem ſupplex eſſet aditurus. Per hunc modum Federici rebus veluti repentino turbine proſtratis, vti antea conſtitutum ex occulto fœdere fuerat, è Meſſana Rhegium tranſgreſſus, breui omnes Brutiorum vrbes in poteſtatem redegit. His enim legibus Reges fœdus inter ſe percuſſerant, vt in diuiſione regni tota Campania & Samnium, populique Marſorum & Pelignorum cum ipſa Neapoli Gallorum ditionis eſſent: Brutius autem ager & Lucania, Apuliaque omnis, cum Salentinis ad Hiſpanos pertinerent. Ante

alia autem Conſaluus generoſo præſtantique iudicio priuſquam Federico Re-
gi arma inferret, legatum Neapolim ad eum miſit cum mandatis, vt vrbes atq;
oppida in Veſtinis ad Garganum montem, quibus ſuperiore bello ob egre-
giè nauatam operam ab eo donatus fuerat, per ſolennes tabulas reſignaret, ne
qui hoſtis ex iuſſu Ferdinandi regis ſui futurus erat, tanquam abolita veteris
accepti beneficij memoria ingratus videretur. Sed Federicus verecundiam &
magnitudinem animi in Conſaluo miratus, ſe agnoſcere vel in hoſte virtutem
reſpondit, proinde nequaquam pœnitere veteris ſuæ erga eum liberilitatis, at
que ita renouata donatione cum ampliſsimis codicillis legatum remiſit, con-
geſtis vtique miris laudibus in Conſaluum, qui ſe regio imperio coactum ar-
ma inferre, liberali teſtificatione ingrati animi notam diluiſſet. Poſt id factum
Sanſeuerinæ familiæ regulis, Bernardinoque præſertim Beſenniano oppida
ditionemq; reſtituit, quos triennio antè Federicus veluti ſibi infenſos, & Gal-
licis rebus pertinaciſsimè ſtudentes expulerat. Putabat enim Conſaluus ea li-
beralitate voluntates eorum eſſe redimendas, vt aliquando Andegauenſium
partium obliuiſcerentur, quibus Brutios propè omnes ſuperiore bello ſemper
fauiſſe perſpexerat. Columnios quoque Romanos proceres altiore conſilio ſi-
bi aſciuit, ac eos multo cum honore humanitateque ſingulis alarum præfectu-
ris honeſtauit. Fabricius enim cum Capuæ captus fuiſſet, è Gallorum mani-
bus pecunia ſe redemerat. Proſper verò Federicum ſæua iam iniquæ Fortunæ
tempeſtate iactatum reliquerat, ſæpe eius conſilium euentu calamitoſum, &
infelix non obſcurè deteſtatus, quum ille Hiſpani regis odio & vana ſpe Gal-
licæ benignitatis inductus, ad Ludouicum ſupplex atque miſerabilis in Gal-
liam nauigaret. Erat & in Sicilia Ioannes Columna Cardinalis Proſperi fra-
ter, qui quum Alexander Pontifex Vrſinos proceres in clientelam recepiſſet,
liberalique ſtipendio conductos, Cæſaris filij militiæ adſcripſiſſet, & Colum-
nios Vrbe atque oppidis paternis eieciſſet, & ipſe Vrbe profugerat. Enimue-
rò Conſaluus, vti erat ſumma ingenij altitudine, ſummoque ingenio prædi-
tus iam non obſcura diuinatione prouidebat, Gallos cum natura pręferuidos,
tum ex victorijs nullo negocio partis inſolentes & immodicos, nequaquam
ſtatutis imperij finibus contentos fore, & propterea exarſurum aliquando bel-
lum, quo in decus ſuum pulſis hoſtib. nobiliſsimum regnum Ferdinando Hi-
ſpaniæ regi eiuſque poſteris vendicaret. Ad eas res quas & ſpe & magnitudi-
ne animi ſpectabat præmoliendas, plurimum pertinere arbitrabatur, Colum-
nios ſummæ nobilitatis, ſpectatæque virtutis militares viros, ſibi Hiſpanique
regis nomini quamprimum adiungere: quos non modò Pontifici Gallorum
ſocio, ipſiſque maximè Gallis infenſos eſſe, verùm ſecum veteres Italicos mili-
tes Aragonioſque omnes, & magnum affinium clientiumque ſuorum nume-
rum in partes tracturos intelligebat. Federicus regno & Italia excedens Ferdi-
nandum filium adoleſcentem natu maximum, quem ineptè Calabriæ ducem
vocabant, Tarenti reliquerat, vt vrbem totius regni munitiſsimam atque op-
portuniſsimam præſidio tueretur. Cum Ferdinando erant Iohannes Geuarra
Potentianus regulus, & Leonardus Aletius è Rhodia militia vir bellica virtu-
te inſignis. Manfredonia quoque ad Garganum montem, vbi vetus Sipon-
tus fuit, Federici præſidio tenebatur, reliquæ vrbes arceſque in Gallorum aut
Hiſpanorum poteſtatem conceſſerant. Itaque Conſaluus coactis in vnum co-

pijs, &

pijs,& acceptis à Namurtio qui Gallis omnibus præerat, Vaſconum ſagittariorum cohortibus duabus,& totidem equitum alis ad Tarentum caſtra poſuit. Eò quoque venere Proſper ac Fabricius, bellumque geri cœptum. Nam Aragonij plerumque erumpebant, et in ſubiectis vrbi campis equeſtribus prælijs admiſto pedite cum Hiſpanis contendebant. Sed Conſaluus cum vrbem vi ac tormentis expugnare ſe poſſe deſperaret, premendam acri obſidione, ac fame domandam iudicauit. Nam tametſi munitiones in caſtelli altitudinem contra portam erexerat, indeque tormentis oppugnaret, tamen erat loci natura, vt Aragonij egregiè ſeſe defendentes, tormentis contra propugnacula collocatis ea vi hoſtium minimè terrerentur. Eſt eius vrbis admirabilis ſitus vtpote quæ vndique mari alluitur: abſciderat enim eam à continenti Alfonſus iunior, cui Straboni cognomentum fuit, quum Turcæ Hydrunte capta inter alias Salentinorum vrbes Tarento propter ſummam eius portus opportunitatem imminerent, vrbsque nunc eo loco eſt conſtituta, quo antiquitus Tarentina arx ampliſsima fuit, tam longa quàm inani Annibalis obſidione nobilitata: vbi verò vetus Tarentum fuit, nunc ingentes ſunt ruinæ, paſsimque admiranda deletæ vrbis veſtigia apparent. Igitur Tarentum vrbs noua eſt, totáque in eam inſulam traducta, et circumfluo mari cincta, duobus ligneis pontibus ab ortu & occaſu tantùm aditur. In capitibus interiorib. eorum pontium duæ ſunt egregij operis arces ædificatæ, quæ ab vtraque continenti intercurrentibus duobus euripis, difficilem habent oppugnationem. Ab aperto autem mari nequaquam adigi poſſunt naues: nam id vrbis latus perpetuis ſcopulis à natura permunitum eſt. His difficultatibus deterritus Conſaluus, exquiſita operum ratione aggeres foſſasque iuſtæ magnitudinis ſub vrbe ad tormenti iactum circumduxit, duosque à pontibus egreſſus adiectis caſtellis è ceſpite, tormentisque impoſitis præſepſit, atque ibi hyemare conſtituit. Hiſpanorum autem claſſes & Siculorum ab aperto mari cuncta latè obtinebant, ambosque aditus eius inſulæ quæ portũ efficit perpetuis cuſtodijs obſeruabant, ne per eos aut exitus aut ingreſſus in portum & ad vrbem vllis nauigijs præberetur. Fuit ea obſidio omnium quæ in Italia auditæ ſint maximè diuturna, ſed quieta admodum & ſegnis. Nam Aragonij ſicuti vrbem per ſe ex agri proximi fertilitate commoditateque facillimæ nauigationis rerum omnium copia abundantem, importato etiam ac aduectitio commeatu refeferant, ita quietos hoſtes laceſſere & periclitari vires quæ admodum erant exiguæ, ſummæ temeritatis eſſe cenſebant. Dum Tarentum obſideret Conſaluus, dabat operam vt in omnibus cùm bellicis tum priuatis rerum actionibus, aliquo ſemper illuſtri virtutum exemplo ab Italis, ipſisque præcipuè Gallis admirabilis haberetur. Inter alias quæ ei non minus à natura quàm ab arte eximiæ dotes inerant, liberalitate qua maximè militum animi capiuntur, admodum inſignis fuit. Nemo enim eo aut exquiſitius aut opportunius, aut deniq; hilarius vnquam erga ſuos non modò, ſed & hoſtes ipſos magnificentiæ ſplendorem exercuit. Peruenerat à Lesbo inſula tum fortè ad proxima Calabriæ litora ſæuiſsimis eiectus tempeſtatibus Philippus Rauaſtenius Belga, Gallicæ claſsis præfectus, nauibus partim naufragio amiſsis, partim vi ventorum diſsipatis: ipſa verò prætoria nauí adeo quaſſata, vt cum violenter ad Cythercam inſulam ſcopulis illiſa, magnis rimarum hiatibus aquam vndiq; admiſiſſet, ipſe ſeminudus cum nobilioribus

euaſerit. Ad eum itaque Conſaluus nauſea confectum, tum recentis periculi imagine, reique malè geſtę dolore conſternatum, omnique caſtrenſi & domeſtico exutum apparatu, continuò dona miſit, quæ & præſenti rerum fortunæ maximè congruebant, & (ſi multitudinem preciumque ſpectares) regiam liberalitatem ſuperare videbantur. In his pręter omnis generis commeatus vim ingentem, fuere ſericæ veſtes precioſis ſibellinarum ceruariorumq; luporum pellibus ſuffultæ. Itemq; lecti ſerici, ſtragulæ, tapetas, & vaſa argentea in menſarum vſum, nobileſque aliquot equi phalerati: tantuſque earum rerum numerus fuit, vt ad eius quoque comites ferè omnes ea liberalitas perueniret: quibus muneribus adeo ſibi Gallorum animos obligauit, vt tantum virum cum omni laude, tum eo ipſo quod regebat, regno dignum prædicarent. Aderant cum Raueſtenio pleriq́ue Gallicæ nobilitatis iuuenes, & ante alios Ioannes Stuardus Albaniæ regulus in Scotia regiæ ſtirpis adoleſcens, quem poſtea inclyti nominis ducem in Italia vidimus. Iamque ipſe Rauaſtenius minus iniquo animo fortunæ acerbitatem ferebat, quum nulla in re ſe Conſaluo parem eſſe fateretur. Paulo enim antè æmulatione gloriæ ductus inuitantibus Venetis in Lesbum inſulam nauigarat aduerſus Turcas, vt Conſalui decus Cephaleniæ feliciter partum expugnata Mythilene, tanquam nobiliore vrbe inſuláque ſuperaret. Sed ea oppugnatio alacrioribus aliquanto, quàm fortioribus Gallorum animis tentata, fœdum admodum habuit exitum: nam ab vrbe, cuius mœnia tormentis latè proſtrauerant, propugnantibus ingenti animo Turcis repulſos, inſulaque excedentes atrox ac vehemens tempeſtas in Ægeo mari adeo diſsipauit, atque iactauit, vt nulla ex his quæ ſuperfuere nauibus aliarum curſum tenere potuerit. Cæterùm non deerant Hiſpani milites, qui quum Gallis ea dona plurimum inuiderent, in contubernijs, & coronis apertè dictitarent, Conſaluum regia manu opes in alienos profundêtem, militum ſuorum egeſtati proſpicere debuiſſe, vtpote quibus multorum menſium ſtipendia deberentur. Adeoq́ue ea vis iniquioris inuidiæ indignabundos militum animos inuaſit, vt vno conſenſu ſubita alienatione cōſternatus exercitus, captis armis, inſtructaque propemodum acie, aduerſus ducem ſtipendia flagitaret: iamque eò proceſſerat furor, vt haſtas contra inermem inclinarent, neque vlla res eum in tanto diſcrimine magis tutata eſt, quàm mira oris conſtantia verborumque maieſtas. Siquidem militi gregario atrocibus oculis cuſpidem intentanti læua haſtæ ſuppoſita arridens dixit: Atolle miles incaute, attolle cuſpidem, ne me per ludum transfodias: idque tam familiari vultu ac ſi miles ille alioqui peracerbè dentibus infrendens iocari videretur. Violatus tamen eſt contumelioſiſsimo verborum genere: nam excuſanti ſtipendiorum dilationem, & ſe in extrema pecuniæ inopia conſtitutum eſſe iuranti, Hiſchia Cantaber centurio ſuperbè reſpondens, Si pecuniam, inquit, non habes, filias tuas proſtitue. Quod verbum, quanquam nullum conceptæ indignationis ſignum abirato in præſens exciuerit, adeo tamē altè in pectus deſcendit, vt quū ſeditio ſedata certis pecuniæ ſponſionibus fuiſſet, nocte quæ inſecuta eſt Hiſchiam correptum laqueo ſtrangulari, feneſtræque ſuſpenſum exercitui ſpectandum proponi iuſſerit. Ea ſeueritate Conſaluus priſtinam imperij authoritatem, quæ recenti militum conſternatione penè amiſſa conuulſaque fuerat, non modò recepit, verùm & in poſterum ſeditioſorum ac petulantium animos, ne

mos, ne ſe dicto factóue lædere auderent, eius repentini ſupplicij atrocitate deterruit. Crebræ tamen voces ab totis cohortibus edebantur, vt extemplò, aut debita ſibi ſtipēdia perſolueret, aut vniuerſi ſoluti ſacramenti religione dimitterentur. Aliam enim ſibi milites Fortunam liberalioremque militiam cupidiſsimis animis ſpectabant: namq; eo forte tempore Cæſar Borgia Alexandri Pontificis filius, quum omnium Vmbriæ togatæque Galliæ, & Thuſciæ regulorum imperijs & ditionibus inhiaret, magno ſtipendio, ingentique præda ex opulentis vrbibus oſtentata, veteres milites maximeque Hiſpanos ad ſe vocabat: ita vt iam vniuerſi per partes ſenſim dilapſuri, ac ſigna deſerturi viderentur. Verùm ei Fortuna, quæ ipſum in arduis rebus nunquam deſtituit, alieno atò propè exercitu, & nullum ex Hiſpania Siciliaque aurum expectanti, opportuno præſentique numine adſulſit, ſiquidem ex mercimonijs admodum precioſis Liguſticæ nauis, quæ Aſiam petens fortè in Tarentinum ſinum venerat repentè ditatus eſt, quum eam nihil tale expectantem, atque à triremib. Liſcani *Hiſpani circumuentam*, iure quodam, quò ferrum ad Turcas deferret per Pucium Trierarchum in prædam vertiſſet, earum mercium precium centum milium aureorum nummûm ſuperaſſe ferebatur. Coactus nimirum eſt contra naturam ſuam Cõſaluus impotenter agere, non quidem auaritia inductus, ſed extrema impulſus neceſsitate: vt ſcilicet milites in officio contineret: quorum virtuti confiſus maxima quæque atque ardua feliciter ſe confecturum ſperabat, ſi eorum ingenia aliquot iam de cauſis deprauata, vehementerque incitata exoluto ſtipendio pacarentur. Solebat ille dicere quum humana iura violaret, Imperatori ęqua vel iniqua ratione omnino eſſe vincendum, vt parta demum victoria detrimenta illata miſeris, cumulata liberalitate ſarcirentur. Iam aliquot menſes in ea lenta obſidione conſumperat, quum multis ſenſim coniecturis factus eſt certior, Gallos haud quaquam ea regni diuiſione contentos, occultè hoſtilia moliri, literisque tranſmiſsis ſolicitare Geuarram Ferdinandi Aragonij adoleſcentis nutricium, & Leonardum præſidij præfectum, vt Gallis potius quàm Hiſpano regi, qui ipſius patrem regem prodidiſſet Tarentum dederent. Auxerat quoque ſuſpicionem Alegria Gallorum ducum longè promptiſsimus, qui paulo antè per ſpeciem religionis poſtularat, vt ſibi aditus pateret ad S. Cataldi templum, cuius numen tanquam tutelare à Tarentinis religioſè colitur, ſcilicet vt votum pro ſalute ſuſceptum oblatis donarijs præſens exolueret. Per idem quoque tempus Galli Manfredoniæ præfectum vt ipſis potius quàm Hiſpanis arcem vrbemque dederet magnis pollicitationibus inuitarant. Sed Conſaluus Gallorum conatus in præoccupanda Manfredonia miris artibus ſuperauit, & cum Geuarra egit, ac Leonardo, qui natura Gallis infenſi erant, vt ad deditionem maturandam, adoleſcentem æquis propoſitis conditionibus hortarentur. Iam ipſe admirabili ſtupendaque ratione Annibalis Pœni exemplo circiter viginti nauigia plauſtris impoſita ab aperto pelago in internum atque concluſum mare tranſuexerat. Eſt id latum miliaria circiter quatuor inſtar ingentis ſtagni, in circuitu verò decem & octo millia paſſuum amplectitur, ſemperque vel ſæuis incidentibus tempeſtatibus tranquillam & tutam nauibus ſtationem copioſiſsimamq; piſcationem prębet. Ab ea parte Tarentũ minimè munitum erat, ſed domus populariũ frõtibus inter ſe coniunctæ pro muro erant, nihil vnquam hoſtile ab ea parte ex-

pectantibus Tarentinis. Nauibus itaque ingenti militum plauſu, multiſque tympanorum & tubarum cantibus in portum deductis, et toto mari vagantibus, magnus Aragonijs terror illatus eſt: quanquam ea res ſpecie ipſa quàm vſu & facultate oppugnationis terribilior erat. Nec multò pòſt veluti deſperatis rebus Leonardus atque Geuarra Ferdinando adoleſcenti perſuaſere, vt ſe incolumem melioribus fortunę caſibus ſeruare vellet. Quia ſi conſeneſcere obſeſſa in vrbe perſeueraret, certa ei vitæ pericula inſtarent: infenſos enim ipſi imminere longè maximos reges, cæteros verò principes eorum eſſe fœderatos, à quibus auxilia opperiri & opinione ſtultum, & exitu miſerum videretur. Tarentinos porrò adeo cumulatis diuturnæ obſidionis tædijs & incommodis afflictos eſſe, vt iam acerbiora quęque exoptent, modò obſidione belloque liberati tot ærumnis atque laboribus finem inueniant: ſi vrbem arcemque dederet, à Cõſaluo facilè impetraturum, vt ſibi in quas velit terras cum regia ſuppellectile & domeſtico comitatu liberè proficiſci liceat. Igitur Ferdinandus his abductus conſilijs Geuarram emittit: inducię ſex dierum ſtatuuntur, commeantibusq; in vrbẽ Aloiſio Errera, & Petro Paceo Conſalui prefectis, de Tarenti deditione tranſigitur: cuius quidem pręproperæ deditionis Leonardus & Geuarra Tarentinorumque primores inuidia deflagrarunt. At Ferdinandus ſummo cum honore, ſingulariq; humanitate à Conſaluo ſuſceptus, quum ex conditionibus regno excedere, et paterna ſequi conſilia maturaret, è Bytunto oppido non multò pòſt Tarentum retrahitur, fruſtra querens & gemens quod à ſuis fallaciſsimè inductus, et ſub fide regia nefariè proditus cuſtodiæ traderetur. Nec multis inde menſibus (quod vehementer mœrorem eius auxit) in Hiſpaniam deuectus eſt, vbi in libera honeſtaque cuſtodia paternæ ſimul fortunæ, & iniquæ ſuæ ſortis caſum æquo animo ferre condiſceret. Verebatur enim Conſaluus, ne adoleſcens Federici patris conſilia innixus ad Gallos tranſiret, Aragoniorumque animos in ſpem recuperandi regni erigere, & ab Hiſpanis curaret auertere. Iubenti enim regi, & ab ſe minus honeſta poſtulanti Conſaluus vel cum laude ſuæ dignitatis parendum iudicabat: quod tametſi ſacramento adactus quæ promiſerat non præſtaret, id totum tamen ad imperantis regis arbitrium referretur: qui vti abſens, ignarusque earum rerum ex Iure conſultorum reſponſis nulla Conſalui ſponſione obligari poſſe cenſeretur. Interea oborta eſt contentio de finib. regionum inter Gallos & Hiſpanos togatorum primò hominum & Iureconſultorum, moxque inſolentia & libidine militari ad cruentam altercationem deducta, quum vtrinque à Conſaluo atque Namurtio publica monumenta deſcriptarumque regionum tabulæ ex Geographorum atq; annalium fide ad iudicij coniecturam proferrentur: quando iam à multis ſeculis immutante vetuſtate vrbium & regionum antiqua nomina perierint, aut perperam tranſlata, corruptaq; ſemibarbaris vocibus, tenebras ſcribentibus, legentibusque offundunt. Conſtabat enim Neapolitanum regnum, quod pari propè æſtimatione reges Gallus & Hiſpanus inter ſe diuiſiſſent, in quatuor præfecturas, ita partientibus antiquis regibus abijſſe. In Campaniam ſcilicet, quæ magna ex parte Leboria terra dicitur, extenditque ſeſe nouo regni limite a Fundano ſaltu vltra Sarnum & Sylarim Picentinorum extremos amnes vſque ad Laum, Lucaniam à Brutijs diuidentem: cuius prouincię caput eſt regia ipſa Neapolis vbertate rerum omnium incredibili, proſpectuq;

maris

maris periucundo, & quòd animis vel triſtibus perpetua hortorum viriditate ſemper arridet. Poſt Campaniam incipit Aprutina regio olim Præcutina: hęc ab Apennino per Samnium ad Hadriatici maris oram protenditur, cuius caput eſt noua vrbs Aquila, ex antiquis Amiterni Forconæque ruinis ædificata. Reliquas porrò duas, à læua Apuli Salentinique obtinent, à Gargano ſcilicet monte ad Iapygium extremum deſinentis Italiæ promontorium. Quarta autem regio Brutijs attribuitur, quibus hodie perperam Calabriæ nomen eſt inditum, quum contrà Calabri ij ſint, qui circa Brunduſium Apuliam ad mare Superum incolunt. Brutiorum caput eſt Coſentia. Ita Brutij ſub falſo Calabrię nomine à Sylari ad fretum vſq; Siculum extenduntur, comprehenſa quidem ad Ionium magnæ Gręcię ora, eaque parte Lucaniæ ſimul intercepta, quæ inter Laum, hodie Lainum, et Sylarim Tyrrheni maris litus attingit. Brutij itaq; & Apuli Hiſpanis, Campania omnis cum Aprutina regione Gallis obuenerat. Intererant autem duæ exiguę & nouæ quidem appellationis regiones, Capitanata ſcilicet & Bſilicata, abſciſſæ proculdubio ab Apulia atq; Lucania quũ vetuſti reges noua ſemper diuiſione gauderẽt, vt benemeritis proceribus, quorum numerus æquo amplior offerretur, donatiui nomine præfecturas largirentur. Capitanatam complectunt amnes duo Fronto ſcilicet, qui hodie Fortoris nomen induit, et Aufidus in ſiticuloſa Apulia nobilis. Baſilicatam autem Hirpinorum & Lucaniæ fines includunt. Igitur Tripalda quod eſt oppidum in Hirpinis parato, ſed nondum cœpto bello limen aperuit, quum Galli ea occupata ſuperuentu Hiſpanorum, qui eam tãquam ſuę ditionis repetebãt, commiſſo cruento certamine infeliciter dimicaſſent. Ab hoc enim quan quam leuis pugnæ proſpero euentu, totius obuenturæ victoriæ non dubium omen acceperunt.

FINIS PRIMI LIBRI.

DE VITA ET REBVS GESTIS CONSALVI FERDINANDI CORDVBÆ COGNOMENTO MAGNI

LIBER II.

QVVM hæc in Hirpinis geſta eſſent, Galli vlturi iniuriam, tanquã turbata pace, ſeſe in Hiſpanos è proximis pręſidijs effuderũt, certatumque eſt per multas cædes de poſſeſsione oppidorum, quæ ambigui iuris eſſe viderentur. Sed Conſaluus quòd diſperſis per hyberna copijs ſuis valido paratoque hoſti eſſet inferior, iure & legibus, quàm armis diſceptare malebat, teſtabaturque legatis ad Namurtium miſsis, id fœdus quod inter reges ictum eſſet, ſe nulla ex parte violaturũ, niſi ad ſummam iniuriam ſibi vis inferretur, ne temerè ſumptis armis inexpe-

ctatum ambobus regibus bellum excitaret, quod demum niſi luctuoſo rerum exitu finiri non poſſet, feris vtique remedijs ad repetendam pacem, cum fortuna ſemel alterutræ partis cauſam vel leui rerum inclinatione fouendam ſuſcepiſſet. Ad ea Namurtius reſpondebat, nihil ſe omnino ex his regionibus appetere, quæ diſertè in fœderis tabulis Hiſpano Regi adſcriberentur, arbitrari autem quæ prętermiſſæ videri poſſent, Capitanatam ſcilicet & Baſilicatam ad ſe potius æquiſsimo iure pertinere, quàm ad eos qui feraciores frumentariaſque prouincias ex rudi vel aſtuta diuiſione conſecuti, Gallis demum præclaro hæreditatis iure, in eo regno potioribus Pelignorum & Præcutinorum ſteriles atque aſperos montes reliquiſſent. Quum eo modo intentis vtrinque armis de interpretando fœdere, æquitateque diuiſi regni diſputaretur, Conſaluus atque Namurtius in colloquium deuenerunt, apud templum D. Antonio dicatum. Id erat religionis cauſa percelebre inter Atellam & Melphim. Conſtitére igitur ambo duces conſecrato in loco ad aram maximam, vbi ſolennia ſacra peracta ſunt, dictiſque ſententijs in vtramque partem aliquandiu de ratione finium explicationeque fœderis contendére. Sed id diſceptationis exitus fuit, vt oppida, de quorum poſſeſsione dubio iure certaretur, interim communis imperij forent, erectis ſcilicet amborum Regum vexillis, donec è Gallia pariter & Hiſpania exploratis Regum voluntatib. quid illi in perſcribendo fœdere ſenſiſſent, intelligique vellent, interpretatione legitima referretur. Nec multò pòſt milites, quibus à certa ſpe prædæ bellum maximè vtile, & concordia ſemper inanis & ſterilis fuit, ipſique duces ingenio aſtuto ambitioſoque bellicæ laudis atque potentię percupidi, malè auſpicatas inducias ſuſtulerunt, adeo turbatè, vt Conſaluus non temerè ſibi timens, quòd Gallicis pręſidijs vndique circumuentus videretur, ab Atella auijs atque nocturnis itineribus ad fallendas ſuſpectæ gentis inſidias profectus, per Bytuntum atque Andriam Barolum contenderet, bellumque pararet. Reges enim artificio ſimulationis impliciti pari libidine id totum & integrum quod ex belli Fortuna parari poſſet vehementer affectantes, adeo perplexè & obſcurè reſpondebant, vt ſe tanquam ignaros earum regionum nequaquam ad exactę diuiſionis rationem in concipiendo fœdere conditiones expendiſſe faterentur, propterea que integram tractandæ aſſerendæque concordiæ facultatem ad ducum arbitrium callida diſsimulatione reijcerent, quib. tamen ex arcano pręſcripſiſſent, ſicuti poſtea cognitum eſt, vt nihil ex cõtrouerſia diffinirent: ſed vni tantùm cõmodo, vel extra ius & æquum inniterentur, ac eam quæ magno certoque vſui foret gerendi belli occaſionem arriperent. Eo modo cùm vtrinq; ab aſtutis ingenijs belli cauſa iactaretur, nec (vti credi volebant) æquitatis atque iuſtitiæ ſimulatio diuturna eſſe poſſet, nudatis vtiq; animis bellum erupit, grauiore quidem impetu Gallorum, qui paratiores non ea modò quæ ambigui iuris videri poſſent, ſed iam planè Hiſpanis adiudicata Apuliæ oppida vrbeſque inuadebant, egregiè quidẽ reſiſtentib. Hiſpanorum pręſidijs, atq; his ſępe erumpentib. ita vt quotidiana pręlia miſcerent: incolarum verò opes vtriq; militi prędę eſſent, & Apuliæ paſtionis vectigalia fugatis paſtorib. et direpto pecore euerterentur. In apricos enim atq; tepentes Apuliæ campos, ex algidis Apennini vallibus deducta ingẽs maioris atq; minoris pecoris multitudo, quotãnis hybernabat, magnoq; id regib. erat emolumẽto, quòd inde ſupra centũmillia aureorũ

nummũm

nummum portorij nomine penderentur. Conſaluus quum de gerendi belli
ſede conſultaret, & nonnulli proceres Lucaniam alendo militi trahendoque
bello aptiorem, firmioremque putarent, cohortante Proſpero Apuliam & Ba
rolum vrbem cæteris omnibus prætulit, ibique maritima vſus opportunitate,
commeatus & auxilia certius atque commodius expectare conſtituit: ſcilicet
vt initio vehemens Gallorum impetus mora ipſa et perutili cunctatione fran-
geretur. Vrbs Barolum ab Heraclio Imperatore ædificata fuiſſe fertur, idque
facilè indicat ænea pedeſtris eius ſtatua, quæ in foro erecta conſpicitur. Por-
tum habet iacta mole manu factum, ſed iuſtæ claſsis minimè capacem, nec Co-
ro Aquiloneque perflantibus omnino tutum, triremibus tamen pacis, merca
torijsque nauigijs opportunum. Ex aduerſo Namurtius quum aduocatis in
concilium ducibus de adminiſtrandi belli ratione ſententias exquireret, quod
in vnum minimè conſentirent, nihil quod ad victoriam conducere videretur,
ſuſpenſa deliberatione decernebāt. Erat in partibus Gallorum Andreas Mat-
thæus Aquauiua Præcutinæ Hadriæ regulus, ingenio optimis literis exculto,
exercitatoque militiæ inter alios Andegauenſis factionis proceres facilè pri-
mus: cuncti enim ferè eius ſectæ ab Hiſpanis ad Gallos defecerant. Is nihil po-
tius ac omnino vtilius atque ſecurius, ad non dubiam ſpem incruentæ propè
victoriæ demonſtrabat, quàm admotis continuò viribus vniuerſis, Barium
oppugnare, in poteſtatemque redigere, proximam ſcilicet amicamque hoſti
vrbem, nobileque totius Hadriatici maris emporium, vnde maxima terra ma-
rique Conſaluo detrimenta inferri poſſent. Subeſſetque inde facultas Bytun-
ti copioſæ vrbis potiundæ, expugnandique in ora Iuuenatij, quod olim Iuuen
tus Egnatia fuit. Obtinebat autem Barium Iſabella Aragonij Alfonſi regis fi-
lia, hoſtili animo in Gallos mulier, quod euerſo Sfortianæ domus principatu
ipſius filium ex Ioanne Galeacio Sfortia genitum in Galliam abduxiſſent, vt i-
bi adoleſcentulus ſacris cucullatorum initiatus, captiuoq; ſimilis, extra pater-
ni imperij ſpem, ſacratis in clauſtris conſeneſcere cogeretur. Hæc vti genero-
ſam decebat, gerentemque paternos ſpiritus, ferre non poterat Gallos rerum
dominos, qui duo, paternæ ſimul & coniugalis fortunæ ſuæ imperia deleuiſ-
ſent, propterea mirificè fauebat Hiſpanis, a quibus ipſa genus duceret, ipſique
præſertim Conſaluo, à quo vti ſæpe Barium adeunte inuiſenteque, ſtudioſiſsi
mè coleretur. Erat id Aquæuiuæ conſilium in rem aptiſsimum: ſed in fatis e-
rat, vt Galli tota Italia pellerentur. Ex aduerſo enim duo veteres acerrimique
duces inter ſe ſenſibus affinitateque coniuncti Alegria atque Palicia id conſi-
lium oppugnandæ fœminæ tanquam ignobile fortibusque viris turpiſsimum
improbantes, vniuerſas vires Barolo potius admouendas cenſebant, vbi dux
hoſtium & belli caput, & quicquid floris eſſet in Hiſpanicis copijs: præterea
Columnij tanti nominis duces Gallico nomini infenſi, opprimi poſſe viderен
tur, quando Barolitana mœnia per ſe vetuſto ædificandi more debilia, nullo-
que intus aggere confirmata, nec primos quidem tormentorū ictus ferre poſ-
ſent. Futurum enim eſſe, ſi egregio nobilique impetu quo Gallicum decus ſem
per creuit, ſeq; ſuper cæteras gentes feliciter extulit, audendum arbitrarentur,
vt vrbe capta deletisq; hoſtibus, bello vix dum cœpto finem imponerent: aut
certè Conſaluū priuſquam nouis erectis munitionibus ſe permuniret, et maio
rib. augeret copijs, ad iniquas omnino pactiones cōpellerent, omniq; penitus

vetere exiſtimatione ſpoliarent. Ad ea Namurtius, hæc inquit veluti ſpecioſa, maximeq́ue decora auribus quidem, ſed nemo ſanus tanquam ardua atque aſpera factu ad animum admiſerit. Neque enim adduci poſſum, vt acerrimum credam hoſtem, et pro ſalute & gloria propugnantem, tormentis noſtris continuò ceſſurum, aut deditionis nomine quicquam admiſſurum quod indignū priſtina ſua dignitate videri poſsit. Quo fit vt obſidere Barolum quàm oppugnare ſatius exiſtimem, quòd hoſtis commeatus inopia laboret, quòd pecunia indigeat, & quòd maximum ad vniuerſi belli victoriam momentum affert, Brutij vltrò deſciſcentes vexilla Gallica ſingulis in vrbibus extollant. In hanc igitur ſententiam continuò iere Ludouicus Arſius, & Caſtellio cognomine Formantes, ipſeq́ue Ciandeius Heluetiæ legioni præpoſitus. Obegninus enim, cuius poſt Namurtium in caſtris ſumma erat authoritas, cum tertia ferè exercitus parte ex Apulia profectus, in Brutios contenderat: apud quos iampridem nomen eius erat percelebre, quòd ſuperiore bello ex præfectura, moderatè & leniter illis ſemigræcis gentibus imperaſſet, & bellica demum virtute inclytus ipſo Conſaluo cum rege ad Semenariam memorabili pugna ſuperato, opinione omnium cæteris Gallis ducibus anteferretur. Quibus de cauſis multas amicitias, multasq́ue in illis regionibus haberet clientelas, ex vetere ſcilicet Andegauenſiū partium ſtudio: & tum peropportunè Sanſeuerini principes audita regum diſcordia ab Hiſpanis deſciuiſſent. In his erant Bernardinus Beſennianus, Robertusq́ue Salernitanus, & Honoratus Myleti Comes: quorum maximæ atque expeditæ opes erant ad conflandum bellum, ſi eò pergere Obegninus, vti erat multorum literis ac nuncijs accerſitus, & exoptata diu Gallica ſigna proclinatis ad defectionem populis oſtētare maturaret. Nec properantem opinio de Brutiorum ſtudio non temerè concepta vſquam fefellit: nullum enim oppidum fuit, cum ipſa vrbe Coſentia, quæ aduentanti minimè portas aperiret, ipſeq; eo ſucceſſu depulſis vndique Hiſpanorum præſidijs, et magiſtratibus, propè ſine vulnere victor vſque ad Meſſanę fretum deferretur. Interea Namurtius medij atque ideo parum ſalubris conſilij rationem ſequutus, diuiſis per circumiecta oppida copijs, ex lōginquo obſidere hoſtes, qui Baroli conſtiterāt, ſubuectos commeatus intercipere, excurſiones hoſtium cohibere, infirmiora eorum præſidia tentare, atque expugnare conſtituit, ſic vt plures dies vtrinq; milites ſuſceptis ex occaſione diurnis nocturniſq; expeditionibus exercerentur, leuia tantùm prælia fierent, oſtentandæq́ue virtutis cauſa, quæſitis fruſtra congreſsibus Galli dictitarent, ſtrenuos quidem pedites Hiſpanos videri, equites verò ſecus, vtpote qui eludendo, & in gyrum flectendo equos, robuſtas Gallorum haſtas formidare, concurſionesq́ue vitare ignobili fuga conſueſſent. Non tulere elatis animis verborum contumeliam nonnulli Hiſpani equites, ita vt reſponderent, ſi pari numero, & paribus armis quibus cataphracti vterentur, pro gloria decertare vellent, ſe patentem in campum prodituros, vt quinam maximè ſtrenui bellatores forent, Galli an Hiſpani, nobili ſpectaculo edito, verùm ex collata virtute ſpecimen præberetur. Non abnuere conditionem Galli, dieq́ue conſtituta, Venetus Tranij præfectus, vti ex profeſſo nemini ſocius, & vtriſque pari ſtudio amicus atq; hoſpes locum certamini, Veneto tutum præſidio, ad vrbis mœnia conceſsit. Ea autem prouocatione Conſaluus magnoperè lætatus eſt,

quòd

quòd ſtudio parandæ laudis milites accendi, exacuique eorum virtutem egregia contentione perſpiceret. Vndecim ex condicto prodiere Galli, quibus totidem oppoſuit, ex vrna ſorte ductos, quum ſupra centum equites ambitioſo concurſu nomina dediſſent. Concurrere vtrinque tanta vi, vt nunquam ardentioribus animis, vehementioribusque viribus certatum ſit. Plures haſtarum impetu deturbati, aut ſuffoſsis equis deſtituti in pedes, tanta pertinacia decertarunt, vt quum ſex horis continuè depugnaſſent, omnes ferè cùm ſuo, tum alieno cruore fœdati, nec fatigati quidem ſub tanto armorum pondere in occaſum Solis certamen extraxerint, certa iam ad Hiſpanos vergente victoria: niſi eam quatuor Galli memorabili caſu penitus eluſiſſent. Septi enim equorum cadaueribus, mira conſtantia, felicique virtute, tanquam ex caſtrenſi munitione repugnarunt, fruſtra Hiſpanis equos adigere conantibus, quum eorum equi, aſpectu olfactuque ſtratorum equorum abſterriti, ſeſſores ipſos in diuerſum à limine victoriæ tranſportarent. Ex Gallis longè fortiſsimè dimicarunt Torſeius Palicianæ alæ legatus: & Mondraco, qui demum Mediolanenſis arcis cuſtodiæ præpoſitus prodigioſo ictu fulminis conflagrante turre, cum tota penè cohorte interijt. Ex Hiſpanis autem ſummam laudem tulere Didacus Garcias Paredius, qui perfracta lancea, excuſſoque è manu forte gladio lapidibus iactis, quibus pugnæ ſpacium continuata ſerie tanquam corona deſcriptum erat, pertinacisſimè rem geſsit. Et Didacus Vera, aliquanto poſt ad Algerium in Africa, amiſsi exercitus infelicitate clarus. Spectatores, & Iudices ex tribunali incertam victoriam fuiſſe pronunciarunt, ea quidem teſtificatione, vt apud Hiſpanos expediti roboris nomen, apud Gallos autem inexpectatæ conſtantiæ laus manſiſſe cenſeretur. Non videtur prætermittendum ſalſe & peracutè dictum Conſalui. Equitibus enim ex eo certamine reuerſis, quũ Alarco (is pugnæ ſpectator affuerat) vnius maximè Garciæ Paredij virtutem miris laudibus attolleret, quòd haſta, enſe, clauaque alio caſu amiſsis, ſubitum ex ea neceſsitate conſilium arripiens, collectis ac euibratis in hoſtes lapidibus longè omnium pertinacisſimè dimicaſſet. Non eſt inquit, cur tantopere mireris Alarco, quòd Garcias alioqui vir egregiè ſtrenuus, ſuis peculiaribus ex natura ingenij fretus armis, ante omnes optimè & vehementiſsimè rem geſſerit: ita vt aſtantibus extemplò riſus ſit obortus. Notabatur enim argutè faceteque in Garcia vehemens atræ bilis morbus, quæ ſæpe ex interuallis vſque ad inſaniam correptus, pugno ferire obuios, ſaxaque in turbam iaculari inſanientium more conſueſſet. Exinde Galli Hiſpanique æmulatione virtutis accenſi, multo quàm antea ardentius atque audacius bellum gerebant. Vſque adeo vt de gloria potius quàm de regno certare viderentur. Quamobrem neceſſe erat ſingulis propè diebus multos capi ac interfici, quòd plerunque diſpoſitis inſidijs, & nonnunquam apertis in campis ex occurſu iuſta penè acie dimicarent. In redimendis autem permutandisque captiuis, crebræ contentiones, querelæque vtrinque ducum & militum animos exagitabant. quum æquo ſæpe grauius precium captiuis imponeretur, neque vllos vnquam pares oblata permutatione, militaris auaritia reperiret. Quibus contentionibus obuiam eundum ratus Conſaluus cum Namurtio egit perſcriptis legibus, vt gregario pediti menſtrui ſtipendij, & trimeſtris equiti precio libertas conſtaret: cohortium autem præfecti atque ſigniferi ſemeſtris ſtipendij ſumma mulctarentur:

annuum porrò legatus alæ perſolueret: Cæteri ductores ex ordine nobilium, ſi caperentur, ex ſummi ducis arbitrio precium penderent. Edixit autem ſeuereque ſingulos duces admonuit, vt benignè ac libaraliter captiuos cuſtodirent. Hoc enim ad famæ decus requirebat, vt Hiſpani non virtute tantùm Gallos, ſed humanitate & munificentia ſuperare niterentur. Per eos enim dies Baiardus Gallus Hiſpanum equitem, ex nobili Sotomaiore familia ad ſingulare certamen prouocarat, quum ſe Gallus ab Hiſpano graui affectum contumelia quereretur, quòd durius ac illiberalius quàm deceret, fuiſſet cuſtoditus. Cognita nanque cauſa Conſaluus ſeuere hominem increpauit, iuſsitque certaminis aleam ſubire, vt animi ſub agreſtis ignominiam Marte iudice dilueret: aut victus, quòd gentis familiæ decus improbo facto deſœdaſſet, meritas turpi vitæ exitu pœnas daret. In eo itaque certamine fortuna ius dixit, eo euentu vt Hiſpanum Gallus non obſcuro pudore confuſum, neque ſe promptiſsimè ad inferendos ictus explicantem, gladij mucrone per ſummam iuguli loricam conjecto, celerrimè confecerit, Hiſpanis iure cadentem omni contumeliarum genere onerantibus: vtpote qui patriæ nomen turpi antea facto, & mox ignobili morte dedecoraſſet. Hic eſt ille Baiardus, qui poſtea tanquam longè pugnaciſsimus opinione omnium exiſtimatus, à Franciſco Gallorum rege promeruit, vt ante alios deligeretur, à quo ipſe ad Mediolanum acie victor profligatis Heluetijs, equeſtris ordinis inſignia ſuſciperet, ſpectatæ quidem virtutis meritò vel ſummis regibus maximè decora: quandoquidem nobili in prælio partus honos, vel regi imperatorique, præter id totum, quod in his accuratè ſuſpicimus maieſtatis decus, nouæ propriæque laudis dignitatem accumulet. Cæterùm Namurtius peramplò ſubnixus equitatu aliquanto effuſius quàm Hiſpani per Apuliam euagabatur, tanta quidem licentia audaciaque, vt paſtoribus ediceret, omne pecus in herbidos Cerignolæ campos paſcendi cauſa deducendum, quando ipſe eius tractus paſtiones ab iniuria hoſtium diſpoſitis præſidijs eſſet defenſurus. Ea res vti erat præconis voce pronunciata, & à ſpeculatoribus delata ad Hiſpanos, multos eorum ex proximis præſidijs ad prædam exciuit: iêre autem eò agminis ordine, vt tertia pars expeditis armis instructa, pecora ſimul & paſtores inuaderet, reliquæ porrò duæ partes in inſidijs conſiſterent, & effuſum in prædatores Gallorum præſidium aggrederentur. Nec dolo compoſito euentus defuit. Galli enim, vbi primos hoſtium inuadentes turbanteſque pecoris greges, et paſtores in ſugam coniectos conſpexere, in eos extemplò impetum fecerunt, tantaque vi eos refugere ſimulantes perſecuti ſunt, vt in inſidias inciderent, & plerique eorum caderent, ac multo plures caperentur. Sed id ex voto maximè lætum facinus, Fortuna dolis libenter illudens, è manibus Hiſpanorum celeriter eripuit: cum valida Gallorum manus, quæ Canuſio ad incertam ſpem prædæ fortè exierat, hoſtibus feſsis, & in abigendo pecore occupatis occurriſſet. Improuiſo enim ſuperuentu hoſtium Hiſpani nequicquam expedire arma, componereque ordines & repugnare conati, præda omni captiuiſque relictis, in fugam ſe dederunt. In ea commutatione fortunæ, tenente campos equitatu, nonnulli Hiſpani cæſi vulneratique ſunt. Venere autem in poteſtatem Didacus Vera vnus (vt diximus) ex vndecim pugnatoribus, & Theodorus Boccalus Grææ nobilitatis Spartanus ciuis, qui leuis armaturæ equitibus preerat, & Aloiſius cognomento Gordus, quòd

quòd Hiſpanicè præpinguem ſignificat, cohortis Celtiberorum præfectus. Is eſt qui poſtea Rauennate in prælio Odettum Lotrechium inclyti nominis Gallorum ducem, multis acceptis vulneribus cruentum proſtratumque, ne à commilitonibus, qui iuxta eum ipſum Gaſtonem hoſtium imperatorem conſoderant, interficeretur, corpore ſuo protexit atque ſeruauit. Hac re ex inſperato bene geſta, Galli coactis in vnum copijs, ad Baroli vſque portas ſeſe effuderunt. Sed oſtentata tantum acie retrò inde ad Cerignolam repentè ſigna conuertuntur. Cerignola antiquitus Gerionis caſtellum fuit, Pœni Annibalis id temerè oppugnantis irrito conatu pernobile. Ab hoc oppido Galli cum murum ſubijſſent, Acunia equitum præfectô, & Zaracte ſclopettariorum duce ſeſe acerrimè defendentib. cum detrimento ita repulſi ſunt, vt non multò pòſt nouis adaucti copijs conuectoque tormẽtorum muralium iuſto apparatu ad oppugnandum Canuſium conuolarent. Erat Canuſij Petrus Nauarrus cum ſua Cantabrorum cohorte, cui Collius ſclopettarios circiter ducentos addiderat. Cum hac delecta manu Namurtium prolatis tormentis ſternentem muros, & alijs atque alijs Vaſconum Gallorumque cohortibus ſummiſsis, prælium magno omnium ardore inſtaurãtem, per triduum incredibili virtute ſuſtinuit, haud dubiè in ipſis vel fruſtra defenſi oppidi ruinis honeſto interitu nominis ſui famę ſatisfacturus, niſi per occultos nuncios iubente Conſaluo vt ſibi conſuleret, fortiſsimosque milites conſeruaret, parendum eſſe cenſuiſſet, quãdo eius ſalus incolumi cohorte, poſſeſsionem ignobilis oppidi multo charior haberetur, poſtquam ipſe in eo periculo laboranti opportunè opem ferre nequiret, niſi quòd à belli ratione penitus alienum cenſeretur, vniuerſę pugnę aleam periniqua conditione ſubeundam exiſtimaret. Iam enim pari conſilio ne iterum ſalutis periculum ſubirent Acuniam & Zaractem, Gerione excedere iuſſos in caſtra receperat, coniectura iudicans hoſtes Canuſio in poteſtatem redacto, confeſtim illuc, vt receptum incommodum vindicarent, omnino redituros. Itaque Nauarrus quantis fieri potuit artibus ſumma auerſi animi obſtinatione ſimulata, Gallis non iniquas conditiones offerentibus aures adhibuit, vſque adeo tamen grauatè, vt truci vultu contumaciq; ſermone conditiones nonniſi honeſtiſsimas admiſſurus eſſe putaretur: quanquam vix tertia pars militum integra ſupereſſet, multis ſcilicet interfectis, & reliquis ferè omnibus ſauciatis. Nec ſibi vllam Namurtius moram attulit, quin extemplò tranſigeret, quòd vel iniqua inuſitataque deſperatis hominibus, nec inultè perituris omnino concedenda viderentur. Impetrauit enim ea omnia Nauarrus quæ neceſſariò deditionis caſum ad non dubium decus honeſtarent, ſcilicet vt ex præſidio decederet, explicatis vexillis ad tubarum cantum ſonitumq; tympanorum, ac incolumi demum omni militum ſubſtantia, Barolum tutò regredi liceret: Gallique item iumenta præberent, quibus ſaucij aueherentur: & Namurtius data fide Canuſinos ab omni iniuria inuiolatos, ſecurosque præſtaret. Hæc cũ pepigiſſet, adeo elatis animis Hiſpani militari in cedentes ordine oppidi porta agmen eduxerunt, vt eos minimè victos eſſe, ſed omnino viciſſe crederes: et Galli magnoperè mirarentur, tantulas copias maximis ipſorum viribus reſiſtere auſas, tot iniqui Martis incommoda ſuſtinere potuiſſe. At Conſaluus aduentanti Nauarro obuiam egreſſus gratias egit, laudauitque palam, quod ſeſe & fortiſsimos milites, quos breui ſummę victorię participes fu-

turos ſperaret, opportuna vſus prudentia conſeruaſſet. Referebat enim ſingularis tolerantiæ idomitique animi inuſitatam laudem, qua audaciſsimæ gentis ſpiritus fregiſſe videri poterat: poſtquàm facto virium animorumq́ue periculo præclarè conſtaret, vel grauiſsimos Gallorum impetus paucorum veteranorum conſtantia ſuperari. Nec diu pòſt Conſaluus Nauarrum exigua quiete recreatis cohortibus Tarentum miſit, ratus eam vrbem ducendo bello, parandæq́ue demum victoriæ graue momentum habituram, cui hoſtis ex propinquo vehementer inhiaret, maximè valido fideliq́ue pręſidio muniendam. Auxit quoque pari diligentia Andriæ vetus præſidium ſummiſſa recentium militum cohorte, vt id oppidum à ſeptimo lapide Barolo ſubiectum contra hoſtes certæ opportunitatis munimentum foret. In hoc enim vnum pręcipuè conſilium intentus erat, vt inſultantem hoſtem patientia ſuſtineret, donec auxilia ſuperuenirent. Ab initio ſiquidem abruptæ pacis à Ferdinando rege poſtularat, vt nouo delectu in Hiſpania conſcripti pedites & equites in Brutios mitterentur. Expectabat etiam à Maximiliano Cęſare Germanorum quingenarias cohortes ſeptem, quas Heluetiæ phalangi tanquam æqualis diſciplinæ par robur opponeret. Has enim Cæſar petenti Philippo filio facilè dederat, quòd Ferdinandi gener vtriuſque regni Hiſpaniæ atque Siciliæ hæreditatem aditurus eſſe videbatur. Efflagitarat quoque frumentum è Sicilia, quum eius inopia laboraret, mirabaturq́ue non aduehi quando id peracerbis obteſtationibus a Nucia præfecto requiſiſſet: & iam iam Liſcanus cum triremibus Salentinorum oram teneret, vt Siculis nauigijs præſidio foret aduerſus Præianem Gallum Archypiratam, qui ad Iapygium promontorium tranſituris inſidias paraſſe diceretur. Opperiri quoque ſe dicebat, vt ad ſyngraphas nummarias, quæ ex Hiſpania Venetias eſſent tranſmiſſæ, à menſarijs ingentes ſibi pecunię curarentur, quibus ſtipendia militibus vbertim exolueret. Hiſce ſermonibus tanta ſpe magnificè propoſita, & multarū rerum tegebat inopiam, & ſpes hominum mirificè ſuſtentabat: vt milites in ſumma egeſtate pecuniæ, quòd alimenta graui etiam empta precio deficerent, quod lacera in veſte ſeminudi eſſent, tot incommoda iniquiſsimis animis perferentes in officio facilè contineret. Nam intrepidæ frontis honor, & facundi oris maieſtas, ac in peramplo exceſſoq́ue corpore vultus alacer, bonæq; ſpei ſemper plenus, tantam promiſsis dictisq́ue eius fidem afferebant, vt vel aſtutiſsimi milites, qui pleraque tanquam inani voto ſperata, vti nimis ardua & difficilia factu, læto ſucceſſu caritura iudicabāt, eum ab occulta vi præſtantis ingenij, vel ſupra rationem futura diuinare crederent. Nam per eos dies nauigium cum multo frumento è Sicilia vel aduerſis ſæpe ventis applicuit, cumulauitq́ue lætitiam altera nauis caſtrenſi plena mercimonio, quam Venetus mercator Barolum adduxerat. In ea erant præter thoraces & galeas aliquot milia ex laneo panno caligarum, interiorumque tunicarum, multaq́ue item ſaga, & integumenta capitis, & linteæ tunicæ: prætereа calceorum ingens numerus. quæ omnia Conſaluus ita coemit, vt pecuniam mutuam à familiaribus ſecretò acciperet, & ditiores præfecti ducesq́ue minores fidem interponerent: ab Iſabellaq́ue Aragonia ad omne officium promptiſsima, ex numero Barenſium ciuium mercatori vades darentur. His rebus magna omnium lætitia per cohortes turmasq́ue diuiſis, exercitum ex diuturna illuuie ſordidum nouo cultu vſque ad elegantiam adornauit,

vſque

vſque adeò expeditè ac liberaliter, vt quum auri eſſet egentiſsimus magnam reconditæ pecuniæ vim habere crederetur, quam opinionem inter milites alere erat ſolitus. Nam eos aliquando ſtipēdia nimio plus quàm ipſi ferre poſſent diſferri conquerentes, allocutus, dicere erat ſolitus: Eſtote bono animo commilitones, nam obſignata integraque adhuc nobis ſupereſt illa ingens arca, ex qua cum pro matura victoria opus erit, ad explendas omnium cupiditates immenſus ſignatæ pecuniæ theſaurus effundetur. Cæterùm Namurtius Canuſio Gerioneque potitus, alia quoque oppida circumducto exercitu, quod eſſent nudata præſidijs, ad deditionem facilè compulit, transgreſſusque Aufidum Canuſino ponte ad ſecundum lapidem à Barolo poſitis caſtris conſedit, præcone ad portas miſſo qui Hiſpanos, ſi viri eſſent, ad iuſtam pugnam prouocaret, vt vtriuſque gentis virtus æquo in campo ſpectaretur: ac ex ea victoria Marte iudice, bello finis imponeretur. Ad ea Conſaluus feruidi paratique hoſtis impetum mora eludendum ratus reſpondit, ſe nequaquam ad nutum expetentis hoſtis, verùm ex arbitrio rationeque exploratæ occaſionis dimicare ſolitum, nihilo ſecius Namurtio gratias ingentes ſe habere dixit, quòd adeo alacriter ſeſe offerret: ſed multo maiores habiturum, ſi tantiſper, dum ſuorum equi calciarentur, & milites exacuerent gladios, armaque detergerent, opperiri minimè grauaretur. Fremebant tum Hiſpani, eoq; ferocius pugnam depoſcebant, quod indignarentur hoſtes, iterum ex propinquo Baroli mœnia ſpectare auſos inultosque intra pauca ſtadia conſidere. Verùm Conſaluus ita pugnæ ſtudio incēſos laudabat, vt eorum ardorem graui obteſtatione compeſceret, hortareturque vt eoſdem animos in alium certioris auſpicij diem, quem iam ipſe præſentiret ad conſerendum prælium conſeruarent. Fore enim, vt breui ex ea cunctatione magnoperè lætarentur. Nec dicto fides abfuit. Non multò poſt enim, quum Namurtium ſatis ſe ad laudem ex ea prouocationis oſtentatione profeciſſe exiſtimantem, motis caſtris retrò ad Canuſium ſigna vertiſſe didiciſſet, emiſſo repentè Didaco Mendocio eximię virtutis duce, cum omni equitatu vltimum abeuntis agmen adortus eſt, eo ordine inſtructa acie, vt binæ cohortes expanſæ in alas ab vtroque latere equitatum irrumpentem curſu adæquarent, & ſclopettis maximè rem gererent. His præfuere Centurionū promptiſsimi Pizarrus, Scaladda, Speſsius, atque Zaractes. Conuertêre itaque ſe Galli alacriter, & magno impetu prȩlium inière: ita vt Hiſpani tanquam cataphractorū vim iniquè ſuſtinētes, vti antea edocti fuerant, ſeſe retrò explicatis turmis reflecterent: et Galli non iam cofertim, ſed laxato agmine conuerſos nō modò perurgerent, ſed effuſè confectarent. Tum verò cohortes lunato circuitu ad ſtadij ſpacium progreſſę vtrunque latus procurrentium hoſtium inuaſere, & cataphractorum ala Columnia, lęuis armaturę equitibus ſubſidio miſſa, dēſato agmine prȩlium excepit. Dimicatum eſt aliquandiu vtrinq; vehementiſsimè, ſed Galli ferè vndiq; circumuenti vulneratiq;, tantam vim prementis hoſtis quin ſe fugę mandarēt ferre nequiuerūt, quòd Namurtius nihil tale veritus, diſiunctis agminib. more Gallico iter intenderat, prȩmiſſo vtiq; peditatu cum tormentis, et Palicia, Formanteque ex itinere dimiſsis, qui in hiberna prȩſidiaq; ſua, hic Quadratam, ille Rubos redibant. Eo modo victor Mendocius profligatos toto campo perſecutus, multos cæcidit & intercepit, penè prius quàm id acceptum incommodum a Namurtio, qui opem ferre poſſet, ex ſuo-

rum fuga ſentiretur. Itaque cum captiuis & ſpolijs Barolum reuerſus, Conſaluo extra portã occurrit. Is enim ſummo conſilio reliquas copias ſub ſignis eduxerat, vt ſi Mendocio aliquid parum feliciter accideret, ipſe producta noua acie in pugnam deferretur. Tum verò ex complexu Mendocium cum ſua priſtina virtute nobilitateque, tum ſingulari eo facinore edito illuſtrem, miris laudibus extulit, quòd inſolentis hoſtis ferociam contudiſſet, idque vnum ante omnia tanquam ad certum omen maturæ victoriæ facto virium periculo præſtitiſſet, vt Hiſpani Gallorum audaciam, & quo illi maximè valere videri volunt, impetum facilè contemnere condiſcerent. Conturionum verò fortem operam collaudando ità probauit, vt menſtruum ſtipendium donatiui nomine eorum cohortibus ſe continuò daturum polliceretur. Sequenti die Mendocius tempeſtiui lautique apparatus epulum amicis dedit, eo ordine, vt captiui nobiles Galli honoris cauſa inter proceres diſcumberent. Quum verò ad exhilarandum conuiuium poculis certaretur, & de heſternæ pugnæ ſucceſſu liberi ſermones inciderent, Mendocius præclarè teſtatus eſt, Gallos valde ſtrenuos, in omnique periculo egregiè fortes fuiſſe: ſed in ea pugna proculdubio Italicæ virtuti palmam deberi, quòd cataphracti alæ Columniæ collatis equorum pectoribus longè omnium promptiſsimè ſe ſpectante atque admirante dimicaſſent. Diſcumbebat iuxta primos Carolus Anoierius, cognomento Motta, ſuopte ingenio ferox & forſan frequentibus poculis incaleſcens. Is Dijs meliora, inquit, Mendoci, quàm vt æquis auribus Italos virtute bellica nobis anteferri toleremus. Hiſpanos enim quum nobis pares eſſe fateamur, non eſt cur Itali vti ſemper imperitè, nec omnino fideliter arma tractantes vlla ex parte Gallis comparentur. Quandoquidem ſi gloriari captiuis licet, ſæpe à nobis non vno in loco per Italiam profligati, integram nobis rei bellicæ laudem reliquerint. In hunc modum vociferanti Gallo, feruideque tumenti proximus erat Inicus Lopes Haiala vetuſtiſsimæ nobilitatis Hiſpanus eques. Is admoto cubito Mottam comiter admonuit, vt Italis maledicere deſineret, ne illi patrij decoris memores, ac omnis contumeliæ prorſus inſolentes, ſi id reſcirent proculdubio defenſuri publicam iniuriam, eum ad ſingulare certamen prouocarent. Tum ille altius ſublata voce, prouocent inquit, vt lubet, quando nihil mihi omnino felicius exoptem, quàm id forti dextra verum eſſe teſtari quod nequaquam temulento ore portulerim. Hæc vt dicta erant per Hayalam in contubernium Proſperi Columnæ delata ſunt, vbi frequentes de more Itali equites aderant, increbuitque inter eos rumor, proſcindi contumelia Italicum nomen ab arrogante Gallo, viderique eam iniuriam ferro vindicandam. At Proſper vbi id didicit, cuncta maturè peragenda ratus in ea præſertim cauſa, quæ totius Italiæ dignitatem reſpiceret, duos Ianos Romani ſanguinis equites Brachalonium atque Capocciam ſciſcitatum miſit, an vera eſſent quæ à Motta in conuiuio prolata dicerentur. Id ſi Gallus ingenuè & extra menſam fateretur, continuò eum ſtultè mentiri dicerent, & tot quot ipſi Galli vellent, oſtendendæ virtutis cauſa ad certamen ex pari numero prouocarent. non erubuit Gallus, pertinacique animo conditionem accepit. Hic eſt ille Motta quem Borbonianæ perfidiæ crimine damnatum, ideoque exulem in ruina cadentis Vrbis vſurpato Prætoris nomine, ex tribunali ius dicentem vidimus, quum inter eos qui ſacra humanaque confuderant, aliqua iuris &

æqui

æquiformula quęreretur. Sed is demum quum in Hiſpaniam precioſa præda
diues enauigaret, ab auaris vectoribus ex morbo ſemiuiuus in mare proiectus
eſt. Verùm Gallus pecunia ſe redimens ad Namurtium reuerſus eſt, qui de o-
mnibus quæ acciderant edoctus, ineundæ pugnæ cauſam, dictaque & promiſ
ſa Mottæ ſuorum omnium hortatu comprobauit. Statimque inuenti ſunt con
citante Motta tredecim inſignes Galli equites, qui pro decore gentis ad ſub-
eundam eius certaminis aleam ſeſe obtulerunt. His autem pares Proſper dele-
git. Fuere ij ex omni ferè Italiæ regione lectiſsimi, vt ſperatæ victoriæ laus ne-
mine conquerente latiſsimè ſpargeretur. Romani tres erant, vt hoc dignitati
omnium victricis Vrbis daretur. Ipſi ante alios, vt diximus, Brachalonius at-
que Capoccia, & Hector cognomento Peracius, Marcum autem Corolarium
Neapolis, & Capua Hectorem Feramuſcam bellicoſa ſtirpe æditum dedêre.
His autem à Theano Sidicino, Ludouicus Benauolus, et Marianus Abignen-
tius à Sarno, et Meiales Etruria oriundus ſuccedebãt. Binos vt mitteret Sicilia
impetrauit, ne inſula impotẽter abrũpente mari auulſa à ſuo continẽte ius Itali
cę ciuitatis amiſiſſe videretur: Franciſcum ſcilicet Salamoniũ multis poſtea bel
lis clarum, & Guliermum Albamontem. Ex circumpadanis verò vrbibus nu-
merum ſuppleuere Parmenſis Riccius et Titus è Laude Pompeia ſuperbo co-
gnomine, quòd bello omne vitæ diſcrimen contemneret Fanfulla vocatus, &
acer è Foroliuio Æmiliæ viæ Romanellus. Gallorum porrò nomina, quan-
quam ea diſertè ab ipſo Motta didicerim, hoc loco ſupprimenda cenſuimus: ne
pro ſperata laude poſtquam inauſpicatò certauerunt rei malè geſtæ dedecus
cum deformi nobilium familiarum nota tranſmittatur ad poſteros. Proſper
ſuos, quòd ferè omnes ex ſua aut Fabricij fratris ala delecti eſſent, graui ſermo-
ne, ſed vultu maximè læto hortatus eſt, vt meminiſſent publicum totius Italiæ
decus in ipſorum virtute poſitum, propterea enixè darent operam, ne ipſius o-
pinionem fallerent, qui eos potiſsimum tot fortiſsimis equitib. prætermiſsis,
tanquam optimos Italici nominis defenſores delegiſſet. Nec quiſquam fuit
qui non dulcedine paratæ glorię duceretur, iuraretque ſe non niſi victorem in
caſtra rediturum. Monuit autem ſingulos, & inſtruxit adeo diligenter, vt ar-
ma & equos ſigillatim inſpiceret. Singulis autem robuſtas haſtas Gallicis fe-
rè cubito longiores, gladios item binos: alterum mucrone ſolido, qui ab ephip
pio ad læuam penderet, alterum lateri alligatum, breuiorem & latiorem,
quo cæſim punctimque ferirent, tribuit: ad dextram quoque addidit pro cla-
ua ferrea ruſticam ſecurim graui pondere, ſeſquipedaliq; manubrio validam,
ab ipſa ephippij fronte Cathenulæ ferreæ inſertam. Equi autem ferreis ſplen-
didisque frontalibus, ceruicalique lorica, & bardijs recocto è corio inauratis,
& pictis tegebantur. Has antiqui clibanos vocabant, pectora, et clunes aptiſsi
mè munientes. Addita demum ſunt noui & perutilis apparatus duo venabu-
la, quæ poſt aciem ſolo figerentur: vt qui equis deiecti forent, hia arreptis rem
gererent. Ea ſicuti à Proſpero & ab his qui depugnarunt accepimus, ad victo-
riam minimè contulerunt. Nec minore cura Namurtius ſuos inſtruxit, decora
ſpecie aureos limbos alternante purpura virgatis in ſagulis prodeuntes. Hos
Palicia ex multis id decus petentibus delegerat: conſerendæque pugnæ præ-
cepta ſingulis tradens ad repræſentandum Gallicæ virtutis ſpecimen vehe-
menter accenderat. Medio itaque in loco inter Quadratam & Andriam v-

nius fermè ſtadij ſpacium ſulco deſcriptum eſt, erecto quidē ſuggeſtu, in quo ſub vmbella delecti tres iudices conſiderent. Ii ſtatuerunt, vt delati extra ſpacium pro victis haberentur. Singulis autem victoribus arma & equi centeniq́ue item aurei præmium forent. Quum verò iudices locum ab omni iniuria tutum tanti certaminis ſpectaculo præſtari poſtularent, ad idq́ue Palicia fidem ſuam, vt in graui periculoſoq́ue negocio interponere recuſaret, Conſaluus ſe egregiè tuta omnia præſtaturum eſt profeſſus, ac vniuerſas copias Barolo eduxit, tanto quidem ordine inſtructa productaq́ue acie, vt pugnaturus eſſe videretur, Gallorumq́ue animos ambiguo quodam terrore iniecto ſuſpenderet. Accitos demum ad ſe Italos non alijs verbis hortatus eſt, quàm eius gentis ſtirpisq́ue homines generoſo conſtantis animi decreto contemnerent, vtpote quos à maioribus ipſorum ſubacta Gallia, milies cęſos atque perdomitos meminiſſent: ſperarentq́ue pro optima cauſa aduerſus inſolentes, ſtolideq́ue ſuperbos pugnantibus certiſsimum victoriæ numen adſuturum. Tum verò miſsi ad ſtadium, ex aduerſo prodeuntibus Gallis ſeſe in aciem æquata fronte direxerunt. Nec mora ad tertium tubę cantum indicto ſilentio concurſum eſt; Itali magno contra ſe impetu procurrentes Gallos, ſecus ac omnes ex more militiæ crediderant, nihil promotis equis, ſed inclinatis tantum haſtis conſtanter exceperunt, eo quidem euentu, vt Galli priuſquam ipſorum cuſpides ad hoſtium thoraces peruenirent, longioribus haſtis induerentur. & quidam ab extrema acie ſtadij ſpacium pertranſirent. In eo concurſu nonnullis vtrinque ephippij ſella deturbatis, haſtisq́ue perfractis magna equorum colluctatio edita eſt. Singuli autem clauas aut gladios expediuere. Sed ab Italis mirificè res geſta eſt ſecuribus: quum graui ictu caſsidum bucculas humeraliaq́ue diffringerent, enſesq́ue item è manibus hoſtium excuterent: æquata tamen pugna videbatur, quod Albamontes & Sidicinus aſportantibus equis, vrgenteq́ue hoſte pulſi, intra deſcriptum limitem ſe continere nequiuiſſent. Verùm ingenti animo Brachalonius, & poſt eum Fanfulla, cadentibus eorum equis, in pedes deſtituti, arreptis extemplo venabulis quum acriter equos viroſq́ue perfoderent victoriam inclinarunt. Vnus omnino ex Gallis nomine Claudius, colliſa vehementer galea, ita vt per nares cerebri medulla cum multo ſanguine difflueret, interijt: qui quum eſſet ab haſta Italiæ Colonia oriundus, meritò cecidiſſe videri potuit: quòd pro gloria externæ gentis contra patriæ decus parum honeſta ſi non improba arma deſumpſiſſet. Reliqui vulnerati, aut ex multis ſecurium ictibus attoniti, quum ſe victos faterentur, ad terram arma proiecerunt. Quo rerum euentu perſpecto iudices è tribunali cum multo tubarum clangore Italos victores pronunciarunt, atque ita Galli quòd eorum nemo centenos ex condicto aureos quib. ſe redimeret ſecum attuliſſet, Barolum ſunt perducti. Nihil enim de eius prælij euentu dubitarant, quum arrogantius quàm deceret, vel contra vim vltoris Martis tantos ex inani fiducia ſpiritus deſumpſiſſent. Conſaluus hilari fronte ſuſceptos, iucunda oratione cōſolatus admonuit, vt æquo animo perferrēt, quicquid drjudicante Fortuna contra ſpem egregiè pugnantibus contigiſſet: in poſterum verò linguam moderari condiſcerent: ſtrenuos enim honeſtosq́ue viros, qui equeſtris dignitatis honore digni exiſtimari volunt, neminem niſi in acie contemnere: et nuſquam iactabundos non inani verborum ferocia, ſed fortibus factis per illuſtrem famam quærere con-

rere conſueuiſſe. Exinde curare corpora iuſſos Proſper atque Fabritius vſque adeo liberali comitate ſuſceperunt, vt Galli quanquam deiectis vultibus perturbati, ferè totam oris triſtitiam exuerent: minusque iam quoſdam puderet accepti dedecoris poſtquam eorum virtuti conceſsiſſent, quorum humanitate vincerētur. Nec multò poſt recepta è caſtris pecunia, redempti dimiſsiq; ſunt. Conſaluus verò Italos luculentiſsimè laudatos, equeſtris ordinis dignitate traditis de manu ornamentis nobilitauit, ita vt ad ipſorum gentilitia inſignia argumentum virtutis atque victoriæ, tredecim torques adderentur. Hanc porrò celeberrimi certaminis hiſtoriam, vt maneret ad poſteros, Hieronymus Vida Cremonenſis vetus ſodalis meus pernobili heroico carmine decantauit.

Per eos quoque dies Conſaluus ad ſubleuandam annonæ penuriam, qua maximè laborabat, nouo inexpectatoque prouentu maximè lætatus eſt, Veneto ſcilicet nauigio cum magna frumenti copia circa Sipontum à triremibus intercepto, Barolumq; deducto. Alegria enim Gallus Fogia manu capta (hæc olim Ecana fuit) maximam in oppido frumenti vim nactus, id totum tāquam ſuam prędam venale proponens, Veneto mercatori pręſenti pecunia coementi adijcere maluerat, quàm Neapolitanis fame laborātibus, qui id ſub fide ad diem exoluendi precij poſtularent: & iam nonnulli publico vſui ad alendum exercitum in horreis recondendum dicerent: ita vt ex hoſtis auaritia Conſaluus inſigne beneficium ſit conſecutus, & nulla quidem cum infamia, quum Veneto ampliores quàm ille Gallo dederat pecunias numeraſſet. Exinde quoque accumulata lætitia naualis victoriæ nuncium accepit. Liſcanus enim Prætanem Gallum ad Iapygium conſecutus, ita eum cōferta pugna profligarat, vt demerſis captisque aliquot nauigijs, in fugam verteret, potiturus haud dubiè prætoria naui, niſi Pręianes in Hydruntinum portum ſeſe celeriter intuliſſet, vbi Venetus pręfectus, tanquam amborum Regum ſocius, tutam vtriſque ſtationem præſtare erat ſolitus. Ab ea autem Prætanis infelicitate Siculæ naues ſeptem frumento onuſtæ libera tutaque vſæ nauigatione, & pacatis paſsim litoribus Barolum peruenerunt. Quarum appulſu tanta annonæ vilitas eſt conſecuta, vt precia rerum propè omnium, ex dimidio planè decreuerint: his enim nauigijs Conſaluus præter triticum & hordeum, vini Mamertini, caſeique Sicilienſis, & ex Cetarijs ſalſamenti magnam copiam ſibi aduehi curarat. Interea Namurtius qui è Canuſio, Altamura, Gerione, Quadrata, Rubis, Fogiaque & Siponto, Conſaluum circumfuſis copijs lenta obſidione premendum ſuſceperat, repentina Caſtellaneti rebellione excitus ad vindicandam perfidiam, mòtis properè caſtris ire conſtituit. Superioribus enim diebus Meſapiam, Dauniam, Iapygiamque peruagatus, multa in Salentinis oppida in poteſtatem redegerat, et in his Lecçium nobile oppidum, Lupię antiquitus dictum: pręterea Calatanam antiquiſsimam Thuſſalorum Coloniam, quæ hodie à Sancto Petro nomen ducit, et Nardoum à Leucadia, Nerito condentib. Græcis dictum. Item Rudias Ennij Poetæ natalibus celebres, quæ Rhodeiæ hodie vocantur: Oriam demum & Mottulam: conuerſisq; ſignis, et Gallipoli ex itinere fruſtra tentato, Tarento copias admouerat, nihilq; ſe commouente pręſidio, & quieſcentib. Tarentinis, Couerſanū adortus eius oppidi regulū fidem mutare coegerat. Poſtremò vrbē Caſtellanetum medio, ſed obliquo itinere inter Tarentum atq; Brunduſium ſitam, ea conditione in fidem acceperat, vt pręſidij cauſa duas Gallorū turmas imponeret, quib. ſeſe aduerſus Hiſpanos è Tarēto ſępius

erumpẽtes tuerent̃. Eo modo cũ multa terrore pręsẽtis exercitus, et pleraq; ſine vulnere colloquijs & pollicitationib. perfeciſſet, quòd pręcellenti ſtudio Andreæ Aquæuiuę, et Fabricij Ieſualdi Andegauenſium procerũ vteretur, in magnã ſpem maturæ victorię veniſſe videbat̃. Sed fortè euenit, vt Caſtellanetani Gallorũ iniurijs exagitati coniurarẽt, quod nõnulli procacius, quàm Apulorũ mos ferret, matronarũ pudicitiam attentaſſent, alij hoſpitum penuarijs copijs prodigè vterentur: & quidam hoſpites ſuos ægrè iniquis imperijs parentes temerè verberaſſent. Itaque pręſidium intempeſta nocte ſopitum in hoſpicijs ad datam teſſeram eſt comprehenſum, accitisque à Tarento Hiſpanis vrbs tradita ea tamen conditione, vt Galli quanquam exuti armis & equis, quo ad in tutum peruenirent, inuiolati præſtarentur. Id inexpectatæ perfidiæ facinus vſque adeo Namurtium commouit, vt vel diſſuadẽte Aquauiua regulo, quin motis properè caſtris eò contenderet, retineri nequiuerit. Ille enim peritus belli, gnarusque hoſtium Gerioni, aut Rubis, aut denique Canuſio timẽdum eſſe diſſerebat, ne ipſo abſcedente longius, Hiſpani rei bene gerendæ occaſionem arriperent. Verùm Namurtius ſe feſtinanter iturum, vindicataque perfidia celerrimè rediturum profeſſus, Caſtellanetum noctu diuque continuato itinere peruenit: oppidani ſubito aduentu irati repentinique hoſtis magnoperè perturbati, quòd pauci in præſidio Hiſpani aderant: quòd aduerſus vim tormentorum imparati eſſent, & mulierum puerorumque planctus de liberantibus viris fortia conſilia excuteret, ad id conſilium decurrerunt, vt admiſsi ſceleris pœnas pecunia redimerẽt, poſtquam nihil in corpora deſeuiſſent. Sed dux iracundus cum triplo maiorem pecuniam poſtularet: et niſi integram continuò perſoluerent, cunctis extrema ſuplicia minaretur, id omnino importunè effecit, vt oppidani ad deſperationem verſi extructis introrſus tumultuarijs munitionibus aliquot tormentorum ictus conſtanter ſuſtinerent: ſubireque murum ſcalis auſos prouolutis e corona trabibus ſaxisque ingentibus deterrerent. Verùm in eo conatu hærentem, ambigentemque an vi admota, quod eſſet periculoſum, an accepta quæ offerretur pecunia, quod indecorum videri poſſet, iniuriam vindicaret, ab eo conſilio nuncius auertit. Is attulerat Conſaluum Barolo profectum Rubos ad opprimendum Paliciam contendiſſe. Is enim de Namurtij profectione certior factus ex occaſione ſumpto conſilio, celeriterque expedito, noctu eductis omnibus copijs tormentisque ita vt decuriones Barolitanos nõ obſcuræ fidei obſides futuros ſecum duceret, Rubos aduolauit. Tantaque vi tormentis admotis oppugnare adortus eſt, vt proſtrato ingenti ruina muro, collata veluti acie dimicaretur: & non vno in loco Hiſpani admotis ſcalis ſubire mœnia niterentur. Certatum eſt per ſeptem horas ſumma contentione: nam Palicia infracto animo vbi periculum poſceret, adhortando pugnandoque ſuis non deerat, cum pro vallo cataphractos equites pedibus dimicantes irrumpentibus oppoſuiſſet, et per ſagittarios Vaſcones idoneis in locis diſpoſitis crebra vulnera ſubeuntib. inferret. Sed ipſo demum Palicia vulnerato, & cataphractis incumbentium hoſtium impetu pondereque proſtratis potius, quam interfectis, Hiſpani in oppidum irruperunt: cùm alij eodem ferè tempore conſcenſis ſcalis muri coronam cepiſſent. Primùm quòd illatum eſt repulſis Gallis vexillum, fuit Franciſci Sances, qui regis Hiſpaniæ erat diſpenſator; Muralis verò coronæ decus datum eſt Traiano

Morminio

Morminio nobili Neapolitano, qui primus muri pinnum apprehendiſſe conſpectus eſt. Multis igitur primo impetu cæſis, reliqui Galli omnes cum Rubo-ſtanis ciuib. capti ſunt, eminente inter eos Paliciacum Amideo Allobrogum equitum præfecto & Peralta Hiſpano, qui ante turbatam pacem ſub Gallo rege ſtipendia merens in officio ſibi permanendum eſſe cenſuerat. Conſaluus in tanto ſtrepitu direpti oppidi pręcipuã adhibens curam, fœminas coniectas in templum ab omni iniuria inuiolatas conſeruauit. Sequentiq; die non planè toto direpto oppido eadem vſus celeritate Barolum eſt reuerſus pene priuſquã Namurtius qui ex itinere adiunctis ſibi Heluetijs, & coacto ampliore equitatu feſtinanter aduentabat, de Palicię calamitate doceretur. Nec multò poſt Ruboſtanas mulieres Barolum perductas, pudore incolumi & ſine pretio dimiſit, viroſq; pariter ad vnum omnes, quibus exigua admodum pecunia redemptionis nomine impoſita fuerat. Gallos porrò equites nequaquam redimi paſſus in cuſtodia retinẽdos iudicauit, quòd paulo ante Namurtius pręſcriptis legibus parum integrè paruiſſe diceretur. Reliquam autem peditum turbam ad Liſcani triremes vſq; ad belli exitum relegauit, duriore aliquanto pœna quàm Chriſtianæ militiæ mos ferret. Quo inſtituto dux nonnunquam contra naturam ingenij ſeuerus & callidus, ob idq; aduerſos de ſe rumores ex belli commodo facilè contemnens, hoſtium alas cohorteſque vehementer attenuari præclarè intelligebat: pauciſque diebus & equitatu quoque quo maximè valebat hoſtis, par euaderet, cum ſupra ſeptingentos militares equos varijs expeditionibus Caſtellanetique præſertim & Rubis captos, lectiſsimis peditum dediſſet. Ita vt pedites ad equum reſcripti, ardua quęque & aſpera tentare auderent, & eo quidem alacrius, ne tanto beneficio, inexpectatoque honore indigni viderentur. Dum hæc in Apulia geruntur, Vgo Cardonius è Sicilia coactis tribus millibus peditum, & trecentis equitibus Rhegium traiecit: Iacobum Sanſeuerinum Myleti Regulum Brutios ad defectionem concitantem tumultuario prælio fudit: Didacum Ramirum in arce Terrænouæ obſeſſum liberauit; oppidumque diripuit, & incendit: conuerſuſque demum ad oram magnæ Græciæ Martianum Roſſani principem in fugam vertit. Quibus rebus cognitis, Sãſeuerini duo reguli Beſennianus & Salernitanus, qui antea (vt diximus) ab Hiſpanis ad Gallos defecerant, accitis vndique copijs armatiſque clientibus ſeſe aduentanti Obegnino coniunxerunt. Iſparua manu Gallorum Coſentiæ relicta, qua Solitius Gometius in arce obſideretur, ad Vgonem quanta fieri poterat celeritate contendebat, vt quàm primùm confligeret. Erant cum eo Grigninius atque Malherba, hic ſagittarijs Vaſconibus, & tribus Heluetiorum vexillis, ille cunctis leuis armaturæ equitibus præerat, ſed præcipuum robur erat in grauis armaturæ equitatu, in quo eminebat veterana Scotorum ala Obegnino familiaris fidaque.. Habebat tum caſtra Cardonius in ea planicie, quæ ab oppido Terranoua ad meridiem ſe extendit. Is de hoſtium aduentu certior factus, rem ad conſilium defert: & quanquam nouis copijs eſſet adauctus, vitandos tamen patentes campos cenſet, & ſeſe ad Sancti Georgij arcẽ quæ pertinebat ad Apennini montes recipere conſtituit. Sed ne decretum fiat, noui duces impediunt, qui ab Hiſpania nuper aduenerant. In his fuere Emanuel Benauidius, Antonius Leua, qui poſtea ſummus dux euaſit, et duo Aluaradi pater & filius: qui quadringentos vtriuſque armaturæ equites, & quatuor cohortes adduxerant. Indecorum enim & planè

turpe eſſe diſſerebant retro mouere caſtra, pedemque referre, antequam hoſtis
in conſpectum ſe daret, & quales quantæque eius eſſent copiæ, certius explora
retur: vel ob id præſertim quod ambiguę fidei Brutios ſpeculator Gallos nec
biduo quidem affuturos renunciaſſet. Sed eam hoſtium opinionem Obegni-
nus dux vetus egregiè fefellit: Gallica enim vſus celeritate, per inuſitatā viam
monſtrantibus Brutijs, & noctu confecto itinere, inſtructam aciem oſtendit,
& ſigna canere iubet. A dextro cornu duo Sanſeuerini reguli lunato flexu pro
ducebant, in læuo Grigninius erat cunctis, vt diximus, leuis armaturæ equiti-
bus præpoſitus: in mędia porrò acie Obegninus ipſe conſtiterat denſato cata-
phractorum ordine regulis ferè coniunctus. Malherba confertos Heluetios
& Vaſcones ex raris ordinibus commodè ſagittantes Grigninianis equitibus
applicarat. Ex aduerſo Hiſpani conſpecto hoſte, quanquam pauciores, conſi-
lioque decepti, intrepidè ordines inſtruunt, ſeſeque ad conſerendas manus co
hortantur, & procurrentium Gallorum impetum conſtanter excipiunt. com
mittitur atrox pugna, nec diſplodendis vtrinque tormentis facultas datur.
Sed ardente pugna, dum Cardonius admirabili conſtantia ducis et militis mu
nus impleret, Grigninius lato circuitu extenſa ala in tranſuerſos hoſtium pe-
dites inuectus, eos perturbauit et fudit: quibus extemplò incubuêre Heluetij et
Vaſcones tanto impetu, vt pulſi ab haſtatis ſagittisque confixi, in fugam ver-
terentur. Ex alia autem patre omnis equitatus Hugonis monitu conglobatus,
Brutios æquata cæde ſuſtinebat. Verum Obegnino ſuam aciem promouen-
te, neque Siculi neque Hiſpani equites Scotorum cataphractorum vim tule-
runt, quin celeriter terga darent, & præcipiti fuga ad montes contenderent,
increpante Cardonio, & vt ora conuertere ſenſimque ſe recipere vellent, fru-
ſtra obteſtante. Eo modo profligatis equitibus peditatus in medio cęditur at-
que proteritur: equites verò magna ex parte ad montium anguſtias euadunt.
In ea hoſtium perturbatione Grigninius quum abeuntium tergis inſtans in-
temperantius proueheretur, quod ſubducta caſsidis buccula faciem nudaſſet,
recepta per oculum conuerſi hoſtis cuſpide interfectus eſt. Nec Obegninus
paruum vitæ periculum adijt, quum Hiſpani equites, vti poſtea ab Antonio
Leua accepimus, circumuento & ferè capto, caſsidem detrahere conarentur,
haud dubiè iugulum petituri, niſi Salernitanæ alæ ſuperuentu, quæ facto cu-
neo circumfuſos diſsiparat, ſeruatus fuiſſet. Nouiſsimus porrò omnium Hugo
quum cæteri proceres per montes euaſiſſent, demiſſo equo cui crura præcide-
rat, ne eo potiretur hoſtis per niuoſas rupes ad Bubalinam Mottam ſe prori-
puit, atque inde collectis paululumq; recreatis militibus, qui ex prælio ſuper-
fuerant, in Locrenſem agrum ad vrbē Hieracium deſcendit. Impedimenta di-
ripienti militi agreſtibusq; ceſſere, vexilla autem cum multis nobilibus Hibe-
ricis equis ad Obegninum relata ſunt, captiuorum numerus quàm cæſorum
amplior fuit. Nec ea victoria Obegnino admodum læta videri potuit, quum
Grigninij amiciſsimi atq; fortiſsimi viri morte conſtitiſſet. Poſt id pręliū Obe
gninus quum Bubalinam Mottam in quam hoſtes ex fuga ſe receperant, pro-
fectus, ſine vulnere cœpiſſet, & in Locrenſi Pentadactylos oppidū expugnaſ-
ſet, nemo ferè in Brutijs fuit qui non ad Gallos victores ſtudium continuò ver
tit, Hiſpanis vtiq; in munitas arces refugientibus: quas Gallus ęgrè per hyemē
oppugnaturus eſſe videbatur. His reb. quæ in Brutijs & Apulia geſtę fuerant

Ferdinando regi in Hiſpania nunciatis, extemplò alia claſsis maioris apparatus in portu nouæ Carthaginis adornatur, quæ Meſſanam adnauiget, præeſſerat copijs claſsique cum imperio Portocarerius è Buccanigra familia Genuæ pernobili oriundus, propterea cæteris Hiſpaniæ regulis ad id imperij decus aſpirantibus regis iudicio prælatus, quòd Conſaluo arcta affinitate eſſet coniunctus. Nam is Manricæ Conſalui vxoris ſororem in matrimonio habebat: videbaturq; coniunctis cum eo ſenſibus ab omni æmulationis certamine procul abfuturus. Portocarerio parebant Alfonſus Caruaial, Italiæ poſtea bellis clarus, qui ſexcentis equitibus prærat, et Ferdinandus Andrada, qui ex Gallecis, Aſturibus & Cantabris, ac Oceani litore circiter quinque millia peditum adduxerat. Nauiganti Portocarerio ita aduerſi fuere venti, vt ingenti tempeſtate circa Aeolias inſulas iactatus aliquãto tardius quàm volebat, ſed claſſe incolumi Meſſanam peruenerit. Verùm traiecto freto, Rhegij exponentem copias ſupremus inuaſit morbus. Is quum fatalem horam ſibi adeſſe cerneret, cõſulto Nucia Siciliæ præfecto, ad Andradam ius imperij tranſtulit, quanquam Emanuel Benauidius & Alfonſus Caruaial natalibus clari peritique militiæ ipſo Andrada potiores viderentur. Eexercebant enim inter ſe Benauidius & Caruaial veteres ſimultates ex diuerſo factionum ſtudio conceptas, vſqueadeo graues, vt neuter alteri ex profeſſo parere vellet: ſed ambo in Andradam nequaquam ægrè Reipublicæ cauſa conſentirent. Mortuo Portocarerio celebratis exequijs iuſta perſoluerunt, numeratoq́ue militi ſtipendio ex Siciliæ vectigalibus, ac initis cum Vgone conſilijs Andrada copias omnes Rhegio eduxit, & tribus caſtris ad Terrænouæ campos eſt profectus. Eodem quoque die Obegninus è Bubalina Motta ad occupandam Terramnouam venit. Sed præoccupante Aluerado, quum leui certamine hoſtium vires pertentaſſet, ad caſtrum Sancti Ioannis non procul à Semenaria deflexit, quo in loco ſeptem ante annis Ferdinandum regem, & Conſaluum collata acie profligarat. Nec longè aberant campi recenti Hugonis calamitate pernobiles, adeo vt Obegninus gemina victoria ferox, quanquam numero copiarum inferior, fatales hoſti campos ſibiq́ue felices oculis reuiſens, læto quodam auſpicio duceretur, vt quàm primùm tertiæ pugnæ aleam ſubiret, mitteretur q́ue ab eo ad hoſtes Feracutus Araldus. Is caduceatoris officio fungebatur, qui ſuperbo ore Hiſpanos tanquam non valde ſtrenuos, et planè vinci ſolitos, ad certamen prouocaret. Quibus verbis Hugo per ſe ad abolendum dedecus ardore quodam indignantis animi concitatus accipiendam pugnæ conditionem Ferracutumq́ue propterea argentea pelui ſcyphoq́ue donandum cenſuit. Ioannemq; fratrem qui non longe aberat cum pedeſtribus copijs accerſiuit. Sed milites negabant ſe progreſſuros, niſi toties promiſſa pecunia ſtipendij nomine debita ſolueretur. Verùm eam animorum contumaciam omni quod habebat auro argentóque præbito, oppignorataq́ue amicorum fide facilè diſſoluit, atque ita peditàtus in caſtra perductus eſt. Obegninus autem aliquot leuibus prælijs factis ſuperatoq́ue Petrace amne, ad oppidum Gioiam contendit. Abeuntem Andrada & Hugo motis properè caſtris ſubſecuti, eodem vado flumen traiecerunt: eo quidem ordine, vt quiſque eques conſeſſorem peditem tranſportaret. Poſtero autem die Obegninus inſtructa acie ab oppido Gioia deſcendit. Hiſpani autem conſpectis hoſtium ſignis, continuò aciem direxerunt. In cornibus

erant Emanuel & Caruaial: mediam verò aciem tenebant Hugo, Antonius Leua, Alueradus pater cum vetere equitatu peditatuque. Hoc agmen ex modico interuallo ſequebatur Andrada cum equitibus ab Hiſpania nuper aduectis, & Galleacorum & Aſturum cohortibus. Hæ gentes antiquo more Romanæ militiæ, ſcutis oblongis inflexisque & tragulis miſsilibus vtebantur. Ipſe porrò Obegninus in primo agmine fuit ciendæ pugnæ auidus. In ſecundo Alfonſus, & in tertio Honoratus Sanſeuerini conſtiterunt, qui regulorum gentilium ſuorum alas ductabant. Quadrato autem agmini peditum præerat Malherba, iuxta quem erant tormenta, quibus vtrinque diſploſis ab equitatu procurſum eſt. Obegnino aduerſos Solis radios vitare conanti Hiſpanorum leuis armaturæ ala locum præripuit: ita vt ſigna verteret, & in Emanuelis cornu vehementer inueheretur. Sed ardente iam prælio, & ægrè vim Scotorum Benauidio ſuſtinente, Hugo, Antoniusque & Alueradus opem tulerunt, pugnaque tanto animorum vigore contracta eſt, vt Galli Hiſpaniq; gladijs rem gerentes permiſcerentur, nec eorum quicquam de victoria dubitaret, quum Caruaial expedito conſilio ſiniſtrum cornu circumduxit: & in terga primi hoſtium agminis prouectus, tantum terrorem ancipiti prælio occupatis intulit, vt Obegninus diſsipato ſuorum agmine in fugam verteretur. Alfonſus verò cum ſecunda acie auxilium ferentem Andradæ equites profligarent: parique ſorte Honoratus perterrito fuſoque tertio agmine profugeret, ſemique horæ momento (quod vix credibile eſt) trucidato ferè toto Gallico peditatu, inſignis victoria pararetur. Capti ſunt ambo Sanſeuerini Honoratus et Alfonſus. Obegninum Scotorum globus è manibus hoſtium eripuit. Isque demum adiuncto Malherba continenti curſu Gioiam contendit. Sed ibi paululum moratus, quòd iam Hiſpani equites hiſdem veſtigijs inſecuti aduentare nunciarentur, citato per obſcuram noctem itinere, in Angitulam arcem confugit, ſæpe Fortunam incuſans, quæ inuictum hactenus & Britannicis Gallicisque bellis duodecies iuſta acie victorem eluſiſſet. Sequenti verò die ante alios Valentius Emanuelis frater & ſecundum eum Caruaial, Alueradusque filius, & Antonius demum Leua, nihil de celeritate remittentes, Angitulam peruenerunt, oppidoq; potiti, Obegninum in arce obſidere ſtatuerūt. Nec multò poſt Andrada dux ipſe cum vniuerſis copijs ſuperuenit, erectisque munitionibus, & circumpoſita cohortium ſtatione, ne dux hoſtium elaberetur, in conſpectu oppidi, ſed extra tormenti iactum caſtrametatus eſt. Hiſdem quoque diebus quibus poſt aduentum claſsis et Portocarerij mortem, Andrada nouo duce in Brutijs cum Obegnino conuerſa iam planè Fortuna certabatur. Germanorum cohortes, quas Octauianus Columna à Proſpero patruo, ad Cęſarem miſſus impetrarat, Carnicis iugis ad Tergeſtinum portum deductæ impoſitęque in naues Barolum peruenerunt. Quarum aduentus tanta lætitia Conſaluum affecit, vt ſpem antea de ſumma victoria conceptam mirificè confirmaret: nec ideo diutius cunctandum arbitraretur, quin in aciem prodiret. Septimum enim menſem Baroli anguſta vrbe obſeſſus, quum vicina oppida præter Andriam Namurtius occupaſſet, cuncta belli incommoda, vna inuicti animi magnitudine ſuperarat. Subleuante quidem fortuna ſpes ægras, & ſæpiſsimè extremis obſeſsi caſibus arridente, adeo vt nunquam de matura victoria dubitaſſe crederetur. Hoc inito ſuſceptoque conſilio quum omnia quæ ad profectionem

ctionem opportuna forent, præfectos equitum & peditum parare iuſsiſſet, Pe
trum Nauarrum, & Ludouicum Erreram propinquum ſuum cum ea manu
qua poſſent, Tarento euocandos iudicauit: horum enim eximiæ virtuti plu-
rimum tribuebat. pari quoq; conſilio Namurtius coniectura iudicans hoſtem
appulſis Germanorū auxilijs moliturum aliquid, & Barolo protinus egreſſu
rum Andreæ Matthæo Aquæuiuæ perſcripſit, vt è Conuerſano Altamuram
peteret, vbi erat Arſius, atque inde ambo coniunctis viribus ad ſe Canuſium
in caſtra peruenirent: quòd in eius viri conſilio ad res gerēdas maximam ſpem
reponeret, nec ſine Arſio conſtanti impigroque duce quicquam ſibi auden-
dum arbitraretur. Sed dum inter ſe Arſius & Aquauiua de profectionis die
conſtituunt, Nauarrus circa Tarentum Arſij literas intercepit. Qua re cogni-
ta vir acutus Aquæuiuæ tranſituro inſidias tendit, atque ita ille improuiſo ma
lo circumuentus, dum fortiſsimè repugnat, confoſſo equo grauiter ſauciatus
capitur. Ioannes eius frater ſtrenuè dimicans cadit: equitatusque profligatur,
& fermè totus in poteſtatem hoſtis deuenit. Eo negocio ex itinere feliciter ge-
ſto, Nauarrus & Errera Barolum perueniunt. Conſaluus geminata lætitia in
riſum ſolutus pleno ore Fortunæ obſequenti ſuſcipienda vota pronunciaſſe
fertur, quòd opportuniſsimo tempore capto prudentiſsimò hoſtium duce, vi
ros ſummę virtutis et fidei magno ſibi vſui futuros in caſtra recepiſſet. Iam Ver
florentibus aruis, adultaque ſegete ad Calendas Maias inclinabat, quum fortè
eo ipſo die tanquam ritè auſpicato maximeque felici, quo ad Gioiam profliga-
tis Gallis victoria parabatur, Conſaluus copijs omnibus Barolo eductis ſupe-
ratoque Aufidio ad Gerionem caſtrametatus eſt, ea mente vt admotis tormen
tis opportuno oppido potiretur, aut ſi Galli opem ferrent, ęquo in campo col
latis ſignis confligeret. Peruentum eſt ardentiſsimo Sole, ęſtuoſoq; itinere, &
maximè pulueruIento, tanta totius exercitus fatigatione, vt pleriq; milites ſiti,
laſsitudineq; confecti paſsim interirent: humoriſq; deſiderio ferulas, quas re-
torridus præbet ager, tanquā ex rore nocturno madidas exſugere cogerentur.
Quibus malis Conſaluus circumductis ad ſingulas acies aquæ vtribus occur-
rebat: hos enim in eum caſum ab Aufido comportari iuſſerat, edicebatq; ſingu
los pedites, armatosque præſertim in tergo conſeſſores acciperent. Id verò ali-
quanto benignius & alacrius equites præſtabant, quòd humaniore quodam
exemplo ab ipſo duce receptus in equi clunes ſignifer Germanus veheretur.
Gerio (vt antea diximus) irrito conatu Pœni Annibalis potius quàm ędificio-
rum frequentia nobile, tumulo inſidet, & perpetuis per decliuia vinetis clau-
ditur. Vineta autem foſſa modica præcingit, intra quam Proſper atque Fabri-
cius locum ſpeculati, dimenſique caſtra fecerunt, ſic vt tumultuario opere foſ-
ſa repurgata dilatataq;, ac educto ad labrum interius paruo aggere, quantum
in ea temporis exiguitate fieri potuit, ſeſe ſatis egregiè aduerſus hoſtium equi-
tatum permunirent. Conſaluo ipſo recentiores militum ad perficiendum o-
pus cohortante, quum eodem tempore tormenta idoneis locis in fronte collo
caret. Interim Namurtius Canuſio profectus non procul à Gerione conſedit,
vt communi ducum omnium vſus conſilio de ineunda puga ſtatueret. Sed
intempeſtiua altercatione factum eſt, vt deliberando diei maxima pars elabe-
retur, quum ipſe & Formantes atque Arſius grauibus de cauſis pugnam in po
ſterum diem differendam cenſerent. Ciandeus autem Heluetijs prępoſitus &

Alegria, nequaquam ſegni atque indecora cunctatione, ſed expedito viriliſque impetu, vti ſemper fortia audentibus Gallis feliciter euenifſet, victoriam omnino petendam teſtarentur. Qua ſententia vehementer offendi nominis ſui famam Namurtius intellegebat: nam paulò antè malignas de ſe voces ab Alegria editas audierat, quòd tanquam dux non planè peritus & ſtrenuus vniuerſi certaminis diſcrimen ſubire formidaret, & ſe per partes attenuatis copijs ab inſidioſa gente carpi atque atteri cum labe gallicæ dignitatis, & magno virium incommodo pateretur. Nec mora non obſcurè contumeliam indignatus, poſtquam, inquit, ita videtur, vt hodie dimicando qualemcunque ſors dabit bello finem quæramus, ego certè, ſi non publico Galliæ regis voto, præclaro ſaltem priuato decori meo honeſta morte ſatisfaciam, atque ita concitante fato pugnæ ſignum propoſuit (quanquam vix ad ſeſquihoram diurnæ lucis cadente Sole ſupereſſet) triplicique agmine inſtructo ad hoſtem perrexit, non æquata quidem fronte, ſed obliquo ordine per gradus promotis copijs, vt quũ à dextro cornu vbi erat ipſe & Arſius procurreretur: Ciandeius à media acie vbi peditatus omnis conſtiterat, tormenta diſploderet, conſequereturque primos ex interuallo: et ſimili ratione Alegria tertiam aciem ad læuum Heluetiæ phalangis latus vbi eſſet opus concitatis equis applicaret: ſic vt ternæ acies ſuo inceſſu expanſæ palmæ extremos tres digitos ab inæquali longitudine referre viderentur. Ex aduerſo autem Conſaluus ſex acies directa fronte hoſtibus oppoſuit, duæ equitum in cornibus fuerunt, vna in ſubſidijs poſt Germanos, cui cohęrebant Hiſpanorum cohortes, adeo modico diſiunctæ interuallo, vt procul vna tantùm peditum acies appareret, et medio equitatui ad erumpendum, ſi opporteret, ſatis ſpacij præberetur. Leuem autem armaturam omnem Fabricio Columna & Didaco Mendocio ducibus emiſit, quæ aduentantes hoſtes laceſſendo retardaret. Tanta autem caligo denſi pulueris excitata eſt, vt proſpectus omnis præcurſoribus Gallis adimeretur. Auxit demum eam nubem emiſſorum tormentorum fumus. Sed eorum altè prouolantes pilæ neutram aciem perturbarunt. Quum verò iterari tormenta Conſaluus iuberet, ei trepidanter et anxiè à Leonardo Alecćio nunciatum eſt, cados omnes ſulphurei pulueris, caſu an dolo incertum, concepta flamma conflagraſſe. At ille tanto nuncio nihil omnino territus, præclarum, inquit, omen accipio. Quid enim nobis lætius accidere potuit, quam prouenientis victoriæ luminaria ſpectauiſſe?
Nec vanum id augurium fuit: inuectus enim in Germanos, & ſiniſtrę alæ equitatum Namurtius reperta foſſa impórtunè hęſit, adeo vt repulſus, dum agmen flecteret, vt nouus aditus ad irrumpendum quæreretur, glandæ traiectus caderet, penè priusquàm Ciandeius Germanos aggrederetur. Sed is eandem ab obiecta foſſa fortunam tulit, quum ab iniquo loco per aggerem peruicaci impetu irrumpere conantem, Germani prætentis haſtis, & ex obliquo Hiſpani ſclopettarij occiſis & perturbatis Heluetijs, in foſſa quanquam humili trucidaſſent. In ſe enim vnum Ciandeius hoſtium manus atque oculos conuerterat, quum à prealtis albentium pennarum criſtis ante omnes conſpicuus pedibus depugnaret. Cæterùm cadente Namurtio, Arſius et Alegria quanquam diuerſi loco, idem fugę conſilium ceperunt, verùm ita caſus tulit, vt hic in Samnium iter intenderet, ille verò Venuſiam continenti curſu deferretur. Hos equitatus Hiſpanicus aliquandiu perſecutus, multis interfectis, et pluribus cum Formante

mante captis, in caſtra redijt. Quum Sol occidens nec in ſemihoræ quidem ſpacium certi luminis finiendo prælio præbuiſſet. Quæ res Arſium & Alegriam coniectos in obſcuram noctem haud dubiè ſeruauit. Primus omnium Proſper in caſtra hoſtium aduolans, ipſo Namurtij prętorio potitus eſt, vbi abachum inaurato argento inſtructum, luxurioſæque diligentiæ & copiæ paratam cœnam inuenit, ea ſorte, vt luculenter epularetur, & in lecto interfecti hoſtium ducis pernoctaret, quum eum interea Conſaluus atque Fabricius totam noctem fruſtra quæſitum pro mortuo deplorarent. Exorto autem Sole Proſper cum multo plauſu riſuq́ue ſuorum ad caſtra redijt, & Namurtius inter cadauera agnoſcente humeri neuos cubiculario puero repertus eſt, cui Conſaluus celebrato funere ſummos honores tribuit. Erat enim ex Armeniaca familia inter nobiliſsimas Galliæ valde celebri: quæ non ſemel regio ſanguini inſerta veram nobilitatem præferebat. Pugnatum eſt ad Gerionem die veneris, quarto Kal. Maias, quum ſeptimo antè die Obegninum ad Gioiam ab Andrada profligatum Conſaluus à captiuis geminata lætitia didiciſſet. Sic vt nequaquam præcipiti temeritate Namurtius, ſed planè non opportuno conſilio inductus, in pręlium feſtinaſſe diceretur, ne ſcilicet acceptæ cladis fama ſi emanaret, Gallorum animi frangerentur: hoſtis verò maiorum virium expectatione ſubnixus omnibus belli artibus pugnæ caſum deuitaret. Cæſa ſunt ad quatuor millia hoſtium tanta celeritate fœlicitateq́ue, vt cum ſemihoræ momento res cœpta confectaque ſit, nec centum quidem ex victoribus perierint. Audiui ego Fabricium Columnam dum eius prælij ſucceſſum enarraret, aſſerētem eius diei victoriam nullo alio magis vel militaris induſtriæ, vel imperatoriæ virtutis, quàm in vno exigui aggeris et perhumilis foſſæ momento conſtitiſſe. Quo poſteà exemplo alios qui ſucceſſere duces potiſsimam in muniendis caſtris curam poſuiſſe videmus, repetitâ ſcilicet illa antiquorum tanquam optima caſtrametandi ratione, quæ patrum noſtrorum tempeſtate cum tota militiæ diſciplina fœdè corrupta perierat. Eodem die Conſaluus nullum moræ ſpacium perterritis, & fugientib. dandum ratus, Garciam Parediũ, qui Arſianos Venuſiam pertendentes inſequeretur, miſit: Petrum vero Pacæum, & Theodorum Boccalum Spartanium, Alegriæ veſtigijs inſiſtere iubet. Sed Alegria Traiano Caracciolo Melphiæ regulo fugæ comite cùm præuolante cladis fama nullo in oppido reciperetur, & demiſſa caniſtris cibaria paſsim vel grandi pecunia vix impetraret, ad Tripaldam peruenit, atque inde deſumpta vnius diei quiete extentis itineribus, vitataq́ue Neapoli Auerſam ſe contulit. Ibi certior eſt factus, tumultu Neapoli exorto, ipſum regij ſcrinij magiſtrum, & quæſtores timore præpeditos in arcem confugiſſe, atque eo modo deſperatis rebus præter Capuam et Sueſſam iter habens, ſuperato Lyri amne, Fundos atq; Traiectum, & demũ Caietam peruenit. Altero quoq; die, qui à pręlio ſecundus fuit, Fabricius Columna ad occupandam Aquilam Præcutinorum caput cum Reſtanio Cantelmo Populi comite profectus eſt. Proſper verò et Andreas Capua, regulus Termulanus à Conſaluo dimiſsi, Capuam vrbem quę erat Termulano patria pulſis Gallorum magiſtratibus in fidem recepêre. Aperuit & demum eis portas Sueſſa cùm eò copias adduxiſſent, atque ita pulſis vltra Lyrim Gallis, donec quid fieri vellet Conſaluus certius imperaret, in ea vrbe conſidendum putauêre. Interim ad Hiſpanos duces qui in Brutijs Obegninum ad Angitu-

Iam obſidebant, literæ Conſalui de parta victoria peruenerunt. Quibus ad arcem præmiſsis, Obegninus agnoſcere ſe Fortunam ſupra æquum Gallico nomini infeſtam reſpondit, propterea quum iniquæ ſorti diutius reluctari inſani eſſe & protinacis animi iudicaret, ſe protinus deditionem facturum, ſi vera eſſent quæ nunciarentur, ſpopondit: atque eo modo emiſſo Malherba, qui datæ fidei obſes foret, conceſſæ ſunt duodecim dierum induciæ. Quo ſpacio Galli tres equites miſsi ad explorandum rei geſtæ exitum reuerterentur. Ii quum non multò pòſt cuncta vti acciderant, à captiuis edocti, Namurtium cæſum, & profligatas eius copias renunciaſſent, Obegninus aurata in veſte, & tranquillo quidem ore prodiens ſe dedidit, ea conditione, vt reliqui ad vnum omnes liberi eſſent, ac ipſe ſolus in libera cuſtodia ſeruaretur. Ferunt Obegninum duos iuuenes propinquos ſuos, qui poſtea bello clari euaſerunt, ſeuerißimis caſtigaſſe verbis, quòd mollius quàm viros genereque præſertim Scotos, & regio ſanguine editos deceret, aduerſum belli exitum complorarent, quaſi non meminiſſent, nunquam animum generoſis eſſe deſpondendum, ſed Fortunam nouo ſemper conatu rediuiuæ inuictæque virtutis eſſe redimendam. Interea Conſaluus Melphi in ditionem recepta, quum ex itinere cuncta oppida victoribus portas aperirent: & nuſquam tempus terere, ſed continuò Gallos perſequi vellet, ex Apulia per Samnium & Campaniam iter habens, Acerras venit. Vbi Neapolitani oratores primæ nobilitatis, quum victricem dextram apprehenderent, incruentamque victoriam gratularentur, victorem rogarunt, vt ciuitatem ex antiquorum beneficiorum memoria Aragonio nomini vehementer obligatam in fidem reciperet: iuraque eius, & antiquæ immunitatis leges tueretur, ſtudioſeque conſeruandam, ac ex fidei merito nouis honoribus amplificandam ſuſciperet. His itaque tabulis, quas domi ex ſuperiorum regum formula conceperant, Conſaluus liberaliſsimè ſubſcripſit: pollicitus ſe curaturum, vt cunctis eorum poſtulatis rex Ferdinandus de ſcripto clementer annueret. Nec multo pòſt ſub vmbella regio apparatu in vrbem eſt receptus. Parata ei fuerat ſolemni cultu Salernitani principis domus, quæ longè omnium magnificentiſsima cenſebatur, aduocatięq; demum ſingulę tribus Idibus Marſ, in nomen Ferdinandi Regis ſacramentum dixerunt: militibus autem edixit priuato hoſpicio per vrbem ſuſceptis, capitalem fore pœnam ſi quenquam auarè aut inſolenter vel impudicè violaſſent. Exinde conuectis muralibus tormentis, quæ magna ex parte ad Gerionem ex hoſtili præda fuerat conſecutus, arces expugnare conſtituit, Nauarro profitente, ſe breui ſingulas in poteſtatem redacturum. Prima omnium, paruo admodum ſcopulo impoſita, quæ Vicentina turris vocatur (hæc nouam Arcem ex obliquo reſpicit) tormentis expugnata eſt, dedentibus ſeſe cuſtodibus, qui tormentorum procellam ferre nequiuerant. Inde Nauarrus apparatum omnem ad nouam Arcem conuertit, ita vt ſuperioris coronæ pinnas, & ſumma turrium tecta interdiu verberaret, noctu verò tutus in excauandis cuniculis verſaretur. Factumq; eſt paucorum dierum labore, vt ex inſtituta diſciplina coniectis ad ima fundamenta ſulphurei pulueris cadis, totum id propugnaculum, quod hortos viridariaque deſpectat, ſubdito demum igne horribili fragore conuulſum laceratumque concideret: & Hiſpani per ruinas expeditis armis celeriter irrumperent, exterioreque toto arcis ambitu multis Gallorum interfectis potirentur.

Reliquos

Reliquos verò Gallos, vti erãt inopinato malo perterriti, per triumphalẽ por-
tam in interiorem arcis aream refugiẽtes, ita vrgerent, vt occupatum pontem,
pondere degrauantes à Gallis cuſtodibus attolli prohiberent. In ea autem per
turbatione Galli æneæ cælatæque portæ valuas inductis peſſulis turbæ irrum
pentium celeriter oppoſuerunt, adegereq́; item colubrinam ad fores, vt ea in-
trorſus diſploſa conſiſtentium, & in ponte, & in area Hiſpanorum ſtrages ede
retur. Sed admirabili caſu pila ferrea in ipſa valuarum craſsitie hęſit, non planè
penetrato metallo, quæ hodie pro inſigni miraculo peregrinis arcem inuiſen-
tibus oſtenditur. Conſaluus, quum meridianti capi arcem clamore militum e-
dito nunciaretur, neque id plane crederet, arrepto tantum pedeſtri ſcuto, ad ar
cem decucurrit, ipſoque admirante, occupata eſt area arcis interior, admirabi-
li quadam audacia ſcandente Hiſpano, & Gallis qui in turres confugerant, tre
pidè ſe dedentibus. Muralis coronæ decus promeruit adoleſcens ex armigeris
Conſalui pueris Ioannes Pelaes Berrius, qui pinnæ pluteum Gallo ei manum
detruncante audacter apprehenderat. Milites cuncta ferè quæ erant in arce di
ripuerunt, vſqueadeo inſolenter, vt nec annonam quidem ſe relicturos perne
garent, ipſo duce Conſaluo arrogantibus verbis penè violato, ſi militaris inue
recundia cum tanti viri maieſtate conferatur. Sed in ſummo omnium gaudio
militib. tanta re patrata indulgẽdum eſſe iudicabat: adeo vt ſingula horrea, &
ſingulas annonæ cellas à militib. parum liberaliter ea vendentib. coemere co-
geretur. Dictitabant enim ſuperbo ore ea omnia ſummis periculis quæſita, o-
ptimo iure ſibi deberi, poſtquam ęgerrimè debita ſtipendia ſoluerent. Earum
rerũ opimam publica æſtimatione fuiſſe prædam conſtat, quũ in arcẽ tãquam
tutiſsimę munitionis locum, Andegauenſium partium ciues, mercatores atq;
menſarij obſignatas precioſarum rerũ arcas detuliſſent. Non defuere tamẽ mul
ti ex gregarijs qui nihil ſibi omnino ex præcioſa ea præda perueniſſe iurarent,
& diris maledicendo de iniqua ſorte ſua improbè quererentur. Ad quos con-
uerſus Conſaluus, Itote, inquit, vt ex mea liberalitate Fortunam veſtram ſupe-
retis, & domum meam diripite. Quo oblato munere alacres ad eam illico con
uolarunt, tanta intermixtæ plebis rapacitate, vt nudatis omni ornamento pa-
rietibus, nec cellæ quidem vinariæ parceretur. At Conſaluus repurgata cada-
ueribus area, eductiſque captiuis, atque omni pręda militibus exportata, arcis
cuſtodiæ præfecturam Nonio Campeio, quòd eſſet vir impiger, & ſibi admo-
dum familiaris, detulit, Nauarro ad Oui arcem tormenta conuertere iuſſo.
Ea eſt in inſula de nomine vnius Sirenum Megaris antiquitus vocata, qua Ec-
ciæ montem ſpectat, & continenti ponte longo coniungitur. Succeſsit rupi
Nauarrus, perfoſsiſque cautibus altero atq; vigeſimo die quam nouam arcem
ad tertiũ Idus Iunias ceperat, ignes ſubdidit, qui vbi ex incenſis ſenſim funiculis
ad tormentarij pulueris vaſa peruenerunt, tota illa extremæ partis arcis pręal-
ta rupes, inter horribiles eructantis flammæ crepitus, latè diffracta concidit, &
tum fortè quum arcis cuſtos vocatis in conſilium militum primoribus in delu
bro conſediſſet, nihil eius loci numine à miſeris auertente cladem, quum ſubi-
ta cadentis arcis ruina ferè omnes oppreſsiſſet. Cuſtode itaque miſerabili tu-
mulo cum centurionibus conſepulto, qui ſupererant tantæ cladis euentu ter-
refacti, quin ſtatim arcem dederent, nullam deliberationi moram attulerunt.
Per eos quoque dies ſeram his arcibus opem ferens Gallica claſsis, quum in

conſpectum Neapoli ſe dediſſet, deiecto conſilio, ad Ænariam vela flexit, vt vrbem Pythacuſas, quæ hodie Iſcla dicitur tentaret, ibique Hiſpanorum triremes tutam ſub arce ſtationem habentes oppimeret. Sed Conſtantia Dauala ſummæ virtutis & fidei fœmina, quam rex Federicus in arce reliquerat, ab excelſa munitione diſploſis tormentis, Hiſpanos vſque adeo egregiè defendit, vt vexillum Aragonium explicaret, & ſe cum arce vrbeque, & tota denique inſula quæ ſeptem pagis conſtat, in fide Hiſpaniæ regis futuram profiteretur. Hęc eſt Conſtantia Dauala quæ pietatis & glorię nomine inter paucas memorabilis duorum fratrum filios Piſcarium & Vaſtium, bellica laude maximis antiqui ſeculi ducibus æquatos feliciter educauit, cum ab infantia clariſsimis orbatos parentibus, vti generoſa præcellentis vitæ magiſtra, in eam viam qua ex vera virtute in cælum itur, rectiſsimè deduxiſſet. Porrò Conſaluus incredibili felicitate tribus arcibus potitus Andradæ ſcripſit, vt iuſtis confectis itineribus Neapolim cum exercitu Obegnino ſecurè humaniterque perducto venire maturaret, quòd ſibi omnino oppugnanda Caieta videretur, in quam reliquiæ Gallorum confugiſſent, & ſpe maritimorum auxiliorum ſubnixi duce Ludouico Salaſſo, ad quem ius imperij reciderat, de renouãdo bello cogitarent. Sed Andrada iam receptis Brutiorum arcibus, & nouis paſsim vti opus erat pręſidijs impoſitis, præteruectus Peſtum, Veliam, & Buxentum, quę hodie Capaccium, Bucca, & Pylocaſtrum vocantur, per Picentinos aduentabat. Scripſit quoque ad Didacum Arellianum, quem recepta Melphi in præſidio reliquerat, vt Arſium Venuſia ſæpe erumpentem à ſociorum populatione reprimeret. Proſperum verò Columnam, & Andream Termulanum cum primo copiarum agmine à Sueſſa ad Pontem curum, qui eſt ad Fregellas, progredi iuſsit, ipſeque ad Sanctum Germanum, quod olim Caſinum theatro nobile oppidum fuit, per Calenum agrum eſt profectus. Inde Gulielmæ arcis oppidum eiectis Gallis in fidem recepit, ſolutoque apud Fregellas militibus ſtipendio, in Fundanum agrum deſcendens ad Caietam prolatis tormentis conſedit. Iam eò Nauarrus tria milia peditum apparatumque oppugnandæ vrbis adduxerat, conabaturque eodem artificio, quo Neapoli feliciſsimè vſus fuerat, pluteos facere, effodere cuniculis, mœnium pinnas detergere. Verùm Salaſſus & Alegria Gallorum & Vaſconum freti præſidio, Nauarrum iniquo loco talia molientem aſsiduè coniectis colubrinarum et falconum pilis perturbabant, vſque adeo violenter, vt non ſolùm qui circa tormenta atque aggeres in opere verſarentur, verùm & qui procul in caſtris eſſent, vitæ periculum adirent. Nam multis ad certos pariter atque fortuitos ictus diſcerptis, Galli peritiſsimè iaculabantur. Augebant quoque ea detrimenta apud Hiſpanos apertis in locis periculosè confidentes Gallorum triremes, quæ ab Ænaria Prochitaque repulſæ inter Molam & Caietam ſeſe intulerant, & tormentis quo vellent emiſsis, cum multorum exitio periculoque per Formiana litora vagabantur: quibus diſcurſibus fiebat, vt propter locorum iniquitates multi ex Hiſpanis interficerentur, admoneretur que propterea Conſaluus vt parceret militi inultè pereunti, tormentiſque retractis ad Formianum oppidulum Ciceronis olim delicias, quod hodie Caſtellonem vocant, caſtra reduceret. Id verò aliquanto maturius quàm volebat, facere eſt coactus, quoniam præter fortiſsimos milites amplius trecentos, Rodoricus Manricus Nagerci reguli frater, Manri-

ter, Manricęque vxoris propinquus, & clari cohortium pręfecti Ioannes Speſſius & Alfonſus Lopes, qui è Neapoli relicta claſſe cum ſocijs naualibus euocatus fuerat Sancius Armentales Cantaber, cum ſigniferis quatuor tormentis icti cecidiſſent, & nouiſsimè Antio Liteſtanio Germanorum duce falconis pila diſcerpto, ipſe quoque Hugo Cardonius ſummæ virtutis dux, qui è Brutijs victoriæ nuncius nuper aduenerat, reſiliente ad tormenti pilam muri fragmine genu ictus interiſſet. In eo prægraui dolore Conſaluus, & publico militum luctu ad Formianum caſtra fecit, vt incluſos & ſæpe repulſos hoſtes ſterili in vrbe tutius & latius obſideret: id verò percommodè fiebat, quòd nouis copijs eſſet adauctus. Iam enim cum Brutianæ victoriæ ducibus Andrada ad Caietam in caſtra peruenerat, quum paulo antè Obegninum reliquosque inſignes captiuos Nonio Campeio arcis pręfecto cuſtodiendos tradidiſſet.

Dum in eo ſalubri loco, & nobilium fontium ſcaturigine percelebri caſtra haberet, Fabricij Columnę & Reſtanij Cantelmi literis factus eſt certior, Theatę in Maruccinis & in Veſtinis ad Garganum montem aliquot oppida nequaquam vi, ſed præclara voluntate in fidem conceſsiſſe. Horum exemplum ſecutos Sulmonenſes, Hadrianos, Interamnates, Pinnenſes, & qui ſunt circa Fucinum lacum Cælanenſes, & cuncta denique Præcutinæ regionis óppida, in primisq; Tallacotium, & Marſorum Albam, ipſamque Aquilam, quæ ex Amiterni ruinis creuit, totius prouinciæ caput, in ditionem veniſſe, pulſo armis Hieronymo Galeofio (is apud Aquilanos Gallicę factionis princeps euaſerat) reiectisque obiter Vrſinis, qui duce Fabio Pauli filio, oppida Columnæ familiæ proceribus attributa, ademptaque olim Virginio Vrſino, occupare conati fuerant. Fruſtra etiam Aquilanis inhiante Fracaſſa Sanſeuerino, qui eò cum ala equitum à Pontifice miſſus, oppidanorum animos pertētarat. Interea Conſaluus certior fiebat, Ludouicum Galliæ regem nequaquam demiſſo animo Fortunæ cedendum exiſtimantem, vti erat indomiti & conſtantis ingenij, bellum renouare, conductis ſcilicet duabus Heluetiorum legionibus, ac exornata ad Genuam noua claſſe, imperatisque equitum auxilijs à Mantuano Ferrarienſique regulis, & à Bentiuolo Bononienſium Tyranno, Florentinisque & ab ipſo quoque Cæſare Borgia Alexandri Pontificis filio. His copijs Ludouicum Tramulium ſummæ authoritatis & gloriæ ducem præfecerat, addideratque ei collegam Franciſcum Gonzagam Principem Mantuanum quo nemo gerendo eo bello aptior videri potuit, quum propter inſitum pugnacis animi vigorem, tum propter regionum ferè omnium Apuliæ regni ſingularem notitiam, quum fama rerum his in terris feliciter geſtarum clariſsimus haberetur. His accedebat Antonius Baſſeius Heduus, qui Heluetijs præerat, propter linguæ peritiam, vetus dux eius gentis, & moderator eximius. Iam Gallorum copiæ per Hetruriam aduentare dicebantur, quum ab Roma ex regij legati literis Conſaluo nunciatum eſt, Alexandrum Pontificem circiter Idus Auguſtas, lethali correptum morbo poſt quartum diem deceſsiſſe, Cæſare Borgia filio eadem rapida valetudine grauiter tentato, ita vt populus pro comperto haberet, & patrem & filium ex eadem lagena venenum quod conuiuis paraſſent ebibiſſe, fatali ſcilicet errore miniſtri, qui lagenas improuidè commutaſſet, in ea cœna quæ ad fontem in áduerſo Vaticani dorſo ambobus máximè hilaris, ſed exitu admodum lugubris fuit.

Medici quum ſenem vim eius veneni minimè ſuſtinentem ſeruare nequiuiſſent, Cæſarem filium, vti erat ætatis vigore præualidus, multis antidotis conſeruarunt. Accepi ego ab Adriano cardinale Cornetano, in cuius villa cœnabatur, ſe eodem mortifero poculo petitum, ita exarſiſſe ex ſubito viſcerum feruore, vt obortę caligines oppreſsis ſenſibus ſibi rationem excuterent, ſeſe in ſolium frigida plenum mergere cogeretur, neque prius peruſtis interaneis ad vitam rediјſſe, quàm ei extrema cutis in exuuias abiens toto corpore decideret. Id verò tanquam execrabile, totiq́ue Italiæ maximè funeſtum caput, ſi religionis cauſam amoueas, auidis oculis populus ſpectauit, ſanie lurida deformatum, ita vt plerique, inimicique præſertim Vrſini, ſæuitiam diri hominis merita talionis pœna vindicaſſe Superos crederent, quòd aliquot opulentos Senatores eodem veneno ſuſtuliſſet. Audita morte Pontificis Proſper atq; Fabricius à Conſaluo dimiſsi ad Vrbem conuolarunt: vti oppida quibus iniquo iure expulſi fuerant armis recuperarent, nec ea Cęſar atroci morbo, vehementique inuidia circumuentus grauatè reſtituit, ne oppugnatus ab Vrſinis, Columnios quoq; ex iuſto odio infeſtos hoſtes experiretur. Fuit ea liberalitas, quanquam extorta neceſsitate Columnijs admodum grata, quòd Neptunum in Antiate, & Genatianum in Latio, & Papeam arcem ad Algidum ſumptuoſis ædificijs, et turribus à Pontifice permunitas, nullo labore recepiſſent. Tenebat ſe Vaticano Cæſar valido fidelique ſeptus exercitu: ita vt præ metu Senatores de comitijs acturi ad Mineruam conuenirent. Res erat infamis, plenaque recentis inuidiæ, quum ſupra vetus odium ſacroſancto templo, & Vaticana ſede Senatus arceretur. Quamobrem Romani Magiſtratus in Capitolio ſuæ dignitatis eſſe ſtatuentes, liberum tutumque locum comitijs, atque omni armorum metu ſecuram Vrbem peregrinis, & ciuibus pręſtare, ſeueris obteſtationibus impetrarunt, vt eductis Vrbe copijs ad Nepe ſecederet. Nam per eos dies Vrſini Liuiano duce, Vrbem intrarant, interfectisque nonnullis Hiſpanis, Turrionis portam crematis valuis in Vaticanum irrumpere conati, magnum tumultum excitarant. Itaque pacata Vrbe Pius tertius Pontifex eſt renunciatus. Sed eo intra paucos dies defuncto, Cæſar iam ex morbo firmior in Vrbem eſt reuerſus, vt ſecundis comitijs intereſſet. Gallis enim aduentantibus fauere decreuerat, ita vt eis auxilia polliceretur, & Georgio Amboſio Rotomagenſi Cardinale candidato ſuffragatores ex amicis, Borgięque domus ſenatoribus pararet. In earum occaſione Conſaluus ſatagendum ratus, cum Hiſpanis ducibus qui Borgiæ militabant opportunè tranſegit, vt poſtulato commeatu, cum ſuis alis, atque cohortib. ad ſe tranſierent, Ferdinandoq; regi fortem, et Hiſpanico nomini iure gẽtium debitã aduerſus Gallos operam præſtarent, vel ob id pręſertim quòd improuiſa arma ad Salſulas Hiſpaniæ finib. intuliſſent. Tranſiuere itaq; vel in ſpeciem non inuito Cęſare, ipſa herclè publici decoris cura ſupra pudorem priuatæ neceſsitudinis eminẽte Vgo Moncata ante alios, Hieronymusq; Olorius, & Ludouicus item Hiſcet Petrusq; Caſtrius, & ſecundum eos Didacus Chignones nobili loco nati, clariq; militiæ. Hos Conſalnus certis collatis honoribus, liberaliq; ſtipendio proſecutus eſt. Tentauitque demum Vrſinos proceres peramplis propoſitis conditionibus, vti Ferdinandi regis vexilla ſequerentur: nec conſilio quanquam mirè arduo felix euentus defuit. Quis enim credidiſſet Vrſinos & Columnios ex vetere factionum odio diſsidentes

in vna

in vna caſtra coituros. Dederat occaſionem Vrſinis vt alienatis armis, nouam
à vetereque inſtituto penitus diuerſam rebus ſuis Fortunam quæritarent, Ge-
orgius Amboſius, quum Cęſari Borgiæ comitiorum cauſa vehementiſsimè fa
ueret: adducto enim ſecum è Gallico carcere Aſcanio Sfortia Cardinale, in eã
ſpem venerat, vt cum candidatus prodiret, pontificatum adſequeretur, adiu-
tore pręſertim Borgia, cuius caput tanquam nefarij cruentique hominis Vrſi-
ni petere videbantur, vt propinquorum necem vindicarent: quum paulo an-
tè tyrannus ille tot familiæ proceres immani crudelitate proſtrauiſſet: ob id
quoque ſe contemni exiſtimantes facilè indignabantur, quòd Trantius Gal-
liæ regis legatus, cui operam, copias & opes obtulerant, aliquanto perplexius
reſponderet, quàm inſtantis belli pericula flagitarent. Gallus enim aſtuta ſed
fallaci ratione, Vrſinos vel ſine præmio ſtipendioque ſibi affuturos putabat,
quando à vetere partium ſtudio diſceſſuri minimè crederentur, Liuiano ante
alios Trantij vanitatem atque ſuperbiam non obſcura auaritia incluſam mini
mè tolerante, quòd tanquam explorata victoria nequaquam ſibi opus eſſe Vr
ſinorum auxilijs exiſtimaret. Igitur expedita deliberatione Vrſini omnes præ
ter vnum Iordanem Virginij filium Conſaluo ſeſe ea conditione celeriter ap-
plicarunt, vt ad eum opima ſtipendia merituri, cum duobus milibus vtriuſq;
armaturæ galeatorum equitum, & quatuor peditum vexillis per Sabinorum
fines tranſirent: tempeſtiuè quoque in id conſilium proclinaturos Proſper at-
que Fabricius amiciſsimis cohortationibus accenderant, vt optimè de matura
victoria ſentire vellent, eaque demum præmia ſe adepturos ſperarent, quæ à
ſummæ virtutis & fidei duce, ipſoque rege gratiſsimo expectari poſſent. In his
pollicitationibus ſeſe Columnij vades prębebant, ſpondente pro omnibus Di
daco Mendocio, qui præſens egregiam promiſsis authoritatem afferebat. Iêre
ante alios Liuianus, & Ludouicus Pitiliani filius: Fabius item ſummæ ſpei iu
uenis Pauli a Borgia necati filius: præterea Franciottus, qui poſtea cardinalis
fuit, & Rentius Ceres Anguillarius, Iuliusque Vitellius Tiphernas. Interea
Gallicus exercitus Gonzaga duce, quòd Tramulius in grauem morbum inci-
diſſet, Vrbem ſecundum mœnia præteruectus, Latina via ad regni fines ſine
maleficio peruenit: quòd Gallis ſe hoſtem futurum, ſi ſecus facerent Iulius du-
dum creatus Pontifex edixiſſet. At Conſaluus cognito hoſtium aduentu à For-
mijs Caſinum venit, recepta iterum ex itinere Roccha Gulielma, quum oppi-
dani leuitate populari Triſtanum Acunium ſatis incautè ſacrorum cauſa ab
arce ad templum deſcendentem intercepiſſent: & Gallis euocatis ſeſe defen-
ſuri viderentur. Exterruit enim eos Nauarrus: & depulſo Gallorum præſi-
dio leuitatis, atque perfidiæ pœnas dare coegit. Supra Caſinum templum
eſt in edito monte Diuo Benedicto conſecratum, degentibus ibi multis ſan-
ctioris vitæ ſacerdotibus. Id tanquam tutiſsimam arcem Galli tenebant,
qui paulò antè ſe præſidio exceſſuros datis obſidibus pepigerant, niſi intra
certos dies auxilia ſuperueniſſent. Aduenerat pręfixa dies, ſed Galli ex fama ad
uentantis noui exercitus ſpe ſubnixi, deditionem extrahebant. Id minimè fe-
rendum ratus Conſaluus copias admouit, ſpe pręda milites accendens, tantá-
que fuit eorum vis atq; celeritas in conſcendenda rupe proferendisq; tormen-
tis, vt quum poſt initum acre certamen duo fortiſsimi centuriones Ochea &
Iordanes Artiaca, alter per appenſum funem in muri coronam euaſiſſet, alter

per anguſtum perfracti muri hiatum audacter ingrederetur, conſequentibus manipularijs, trucidatoque Gallorum prgſidio, tota ea Cœnobij arce potirentur. Verùm ea fuit iri quærenda præda militum auiditas, vt ne à Sacrario refractis armarijs abſtinerent, quin ſacrata vaſa veſtesque altaribus dicatas diriperent: ac niſi Garcias Liſonius, qui pietate inſigni ad Rubos captiuarum fœminarum pudorem conſeruarat, intentato gladio prędantes coercuiſſet, venerabiles etiam ſanctorum patrum reliquiæ, loculis ſcilicet argenteis conditæ, profectò auaritiæ militum ceſsiſſent. Eodem quoque tempore Gonzaga ad Rochaſiccam quod eſt oppidum Daualorum, pontificijs finib. propinquum caſtra fecit, miſſo prę cone qui prędidio cædem denunciaret, ni ſe dederet priuſquam admota tormenta murum ferirent. Præerat præſidio Villalba ingenio ferox. Is præconem liberius loquentem arripuit, & laqueo è mœnibus ſuſpenſum hoſtibus oſtendit: qua ſęuitia offenſi Galli tormenta protulerunt. Verum bis tentato certamine acerrimè ſeſe tuentib. Hiſpanis, noctu caſtra mouerunt, quod aduentare hoſtes nunciarentur: rectoque itinere Aquinum profecti ſunt. Conſaluus enim Proſperum Columnam & Didacum Mendocium, & cum peditatus parte Nauarrum Rocchæſiccæ opem ferre iuſſerat, ſcripſeratq; Villalbæ, vt his educto præſidio iungeretur. Ipſe verò cum Germanis, totoque reliquo exercitu eadem via iter intenderat, vt cum hoſte confligeret. Verùm nocturno diſceſſu hoſtium facilè accidit vt eo die minimè pugnaretur. Subinde quoque per aliquot dies vtrinque ceſſatum eſt, propter continuos imbres Gallis maximè aduerſos, qui nunquam ſe durius hyemaſſe fatebantur: quod ęgrè ad expediendos commeatus ſubuectiones fierent: quòd lutulenta itinera educendo equitatu, quo plurimũ valebant, peruehendisq; tormentis periniqua eſſent. Quibus rerum difficultatibus impeditos Conſaluus aggrediendos ratus, Fabricium Columnam, & cum eo Vrſinos duces qui dudum in caſtra peruenerant, ad Aquinum miſit, vt quinam hoſtium motus eſſent certius explorarent. Incidit Fabricius caſtra mouentibus, contraxitque acre certamen cum poſtremo Gallorũ agmine, vbi erat Alegria. Quo vehementer incumbẽteres eò deducta eſt, vt Fabricius impar hoſti ſeſe recipere cogeretur, et Conſaluus de motu hoſtiũ certior factus acies promoueret, vt creſcente prętio, ſi quid Galli audendũ putarent, adductis omnib. copijs intereſſet. Sed nox admodũ propinqua vtrunq; ducem ex propinquo oſtentantẽ vires facilè diremit. Galli ad Fregellanum pontẽ conceſſerunt, & Cõſaluus ad Aquinũ vnde hoſtis exierat, poſuit caſtra, pluresq; ibi Gallos et Heluetios ex morbo fame et frigore tabeſcentes in tẽplo hoſpitali repertos inſigni pietate conſeruauit, ſecus ac Pręianes Gallus effecerat, quum pauloantè nauigium, quo Hiſpani aliquot, ex numero ſauciorum, & ægrotorum è Formiano Neapolim aduehebantur, ſupra Cumas pyratica ſeritate demerſiſſet. Nec multò poſt Conſaluus ab Aquino inopi deſertoque oppido Caſinũm eſt reuerſus. Galli interim circa Fregellas ſeptem integros dies explicandis conſilijs conſumpſerunt: nihil enim primis eorum conatibus Fortuna reſponderat: vtpote qui ſecus ac ab initio crediderant, à primo hoſtili oppido contumelioſè reiecti per Caſinatis ſaltus fauces in Calenum agrum & Leborios campos peruadere nequiuiſſent: vetantibus ſcilicet fœdis tempeſtatibus, ac obſtante hoſtium duce, qui æquiſsimo in loco pugnaturus in acie conſtiterat. Nec deerant ex Gallis proceribus qui infirma

ſpe de

ſpe de belli euentu iudicantes ad non inane omen aduerſi ſucceſſus verterent,
quod in ipſo vix dum cœpti belli limine Alexander Pontifex non obſcurè ſo-
cius futurus repentè concidiſſet. Tramulium verò in cuius ſpectata virtute au-
thoritateque Galli milites ſummam ſpem reponerent, grauis admodum atq;
difficilis premeret morbus: ac Vrſini principes qui fortem fidelemque ope-
ram obtulerant, pœnitendo Trantij errore, tanquam ſpreti ad hoſtes conceſ-
ſiſſent. Cæterum Mantuanus, Salaſſo, Alegria, Baſſeio, cæterisque Ducibus
in conſilium adhibitis, nihil ad rem gerendam commodius ac opportunius eſ-
ſe diſſeruit, quàm ad Minturnas deflectere, Lyrique amne ponte conſtrato,
per campos qui ad Sinueſſanas aquas pertinent, penetrare ad oppidum Mon-
tis Draconis, quod antiquitus Petrinum fuit: atque inde per Stellates cam-
pos, qui hodie Mazzonij dicuntur, Capuam proficiſci, aut ſi aptius fortè iter
ex motu hoſtium oſtenderetur, ſuperato amne, ac eo ad læuam relicto, per Ca-
ſcanum oppidum, Maſsici montis anguſtijs ſuperatis, rectà per Phalernum et
Calenum agrum ad amnem Vulturum deſcendere. At Conſaluus ex profe-
ctione hoſtium, id quod illi decreuerant, vti peracutus bellicarum rerum con-
iectator, facilè diuinans, cum leui armatura Petrum Paceum ſecundum Lyrim
miſit, qui diſcurrendo obſeruandoque aduerſam hoſti ripam tueretur ipſeque
demum ſubſecutus idoneo in loco caſtra fecit, et ſua in ripa vbi vada ſtatuendo
ponti idonea hoſtibus videri poterant, oblongam munitionem perduxit, ad
quam cohortes excubarent, molientesque pontem Gallos miſsilibus inſeſta-
rent. Hæc ab vtraque fluminis ripa intentè ſpeculantibus, ac vtrinque ſclopet-
tis & baliſtis rem gerentibus Gallis & Hiſpanis, Fabius Vrſinus a Vaſcone, a-
dacta inter oculos per apertam galeam craſsiore ſagitta, magno cum dolore
gentilium ſuorum eſt interfectus. Interim Fabricius Columna Euandriam ar-
cem Lyri imminentem adortus, vſque adeo grauem ſubito aduentu præſidia-
rijs terrorem intulit, vt Federicus Monſortius filium obſidem daret, paciſcere-
turq; ſe dediturum arcem, niſi Galli intra quintum diem adducto exercitu o-
pem tuliſſent. Sed Mantuanus in parando ponte vehementer occupatus, leuē
eius arcis iacturam putauit, atque ita Monfortius portas aperire coactus eſt.
Eo quoq; tempore Galli admotis tormentis Turrem ad mare Lyris faucibus
impoſitam in poteſtatem redegerunt, ea conditione, vt pauci pedites Hiſpani,
ſaluis rebus & vita incolumi præſidio decederent. Ea deditio vti infamis vſ-
queadeo indecora Hiſpanico nomini in caſtris viſa eſt, vt qui metu mortis vi-
tam ſeruarant, concurſu iratorum militum veluti publico iudicio damnati tru-
cidatique miſerabilem atq; teterrimam mortem ſubirent. Nihil vtique vel ſu-
pra æquum atrox id facinus vindicante Conſaluo, vt cæteri ſcilicet qui in præ-
ſidijs forent eo maximo crudeli exemplo ducerentur, ideoque ſalutem & de-
cus in vna tantùm animi fortitudine poſitam exiſtimarent. Erat enim Con-
ſaluus eo ſtabili decreto à natura ad decus conformatus, vt cum dignitatem
tueretur ſæuerus, & planè ſæuus exiſtimari minimè recuſaret. Iam aliquot
dies tranſierant, quum inter bina caſtra profluente Lyri Mantuani iuſſu con-
nectis ad ripam idoneis lintribus, hisque per tranſuerſas trabes nota ratio-
ne connexis fluuius ponte iungi cœptus eſt, Hiſpanis quæ ad munitionem
erant fruſtra prohibentibus: tantaque diligentia & celeritate perficiendo o-
peri Mantuanus cum cæteris ducibus incubuit, vt quum pons egregiè la-
tus & ſtabilis eſſet conſtitutus, Galli extemplò producta acie equites ſimul &

pedites conferti, facto impetu pertranſirent, trucidatisq; primis Hiſpanorum
in ſtatione pugnantibus, cæteri tormentorum metu funderentur. Iam ſupra
mille in vlteriorem ripam audacter proſpereq́ue tranſierant, quum exorto fre
mitu militum ad arma conclamantium recipientiumq́ue ſe ad proxima caſtra,
Conſaluo tranſire hoſtes, potitosq́ue iam ripa atque inde pulſa ſtatione aduen
tare nunciatur. Is vti erat omni periculo impauidus & alacer, pugnæ ſignum
tuba dari iubet. cæteri duces ſeſe expediunt: Nauarrus & Andrada cohortes
promouent, vexilla explicantur, proditq́ue ipſe Iberico conſcenſo equo, expe-
ditis tectus armis, Fabriciumq́ue ante alios nihil cunctandum eſſe proclaman-
tem, et pugnę auidum hortatur, vt tranſeuntes hoſtes inuadat. Ille celeriter iuſ
ſa facit & procurrit, & quanquam tormenta hoſtium à ſuperiore inferioreq́ue
ripa, ad pontem inceſſanter emiſſa prouolantibus pilis multos proſternerent,
audacter tamen inuehitur. Porrò Galli quòd tumultuaria feſtinatione tran-
ſierant nondum in ordines conglòbati incumbentium impetū ęgrè ſuſtinent:
Fabriciana verò ala, vti permiſta Gallis minore tormētorum periculo rem ge-
rit cæduntur q́ue Galli, & plérique eorum in profluentem deturbantur, tanto
concepto metu, vt quum in fugam per pontem verſi ſocios in auxilium adcur-
rentes retrò auerterent, multi e margine pontis decidentes præalto amne mer
gerentur. In ea perturbatione Galli duces qui inſtructi ad tranſeundum pri-
mis ſuccedebant, profligatis opem ferre nequiuerunt, quòd productis ab ho-
ſte tormentis pari diligentia peterentur: & iam Fabricio alij atque alij duces
cum turmis & cohortibus acceſsiſſent. Fabricius tanto facinore edito, quo di-
midia pars Gallorum ex his qui tranſiſſent aut trucidata aut merſa amne perie-
rat, præcellentis inuſitatæq́ue virtutis laudem confeſsione omnium tulit: lau-
datus quoque eſt publico præconio Ferdinandus Hileſca ſignifer Hiſpanus,
qui rapiente ei dextram tormenti pila, imperterritus vexillum læua manu ſu-
ſtulit, & in hoſtem ire perrexit. Hunc poſtea Conſaluus eiusq́ue liberos virtu-
tis cauſa ex regio vectigali annuis aureis quingentis donauit. Accepi ego ab
Vgone Moncata qui huic multisq́ue alijs terra mariq; pręlijs interfuit, in nul-
lum vnquam ſe terribilius conſertæ pugnæ diſcrimen incidiſſet, quòd equis
paſsim virisq́ue diſcerptis aduerſus tormenta ad non dubiam mortem procur
rere minimè dubitarent: & Fabricium parcè de ſua laude mecum loqui ſolitū,
intrepidi, verè ingentis animi ducem tam neceſſaria quàm felici audacia repræ
ſentaſſe fateretur. Galli conſilio depulſi, & tanto in oculis affecti detrimento,
nihilo ſecius, vt generoſos veteresq́ue duces decuit, hiſdem in caſtris conſtite-
runt, ea mente, vt alterum quoque pontem ſubuectis à mari onerariarum na-
uium ſchaphis inſtituendum curarent. Scilicet vt vno ſimul tempore imper-
miſti ordinatique pedites & equites ſeparatim ſuo proprio ac expedito ponte
in vlteriorem ripam deferrentur, lunatamq; munitionem lato ambitu ad pon
tium caput contra hoſtes perducerent, in qua validi roboris agmina, expecta-
to ſubſequentium tranſitu ſeſe tutò colligere confirmareq́ue ad erumpendum
defendentibus tormentis poſſent: quorum apud eos tanta erat copia vt ſupe-
rioris inferiorisq́ue ripæ margines, ipſaq́ue vlterior inſtituta munitio facilè
munirentur. Dum hæc dijs inuitis pararent, Mantuanus Gallis odio, & mox
contemptui eſſe cœpit, quòd ſingula à malis initijs cœpta, ſecus ac putarant, tra
ctatu dura euentuq́ue aſpera proueniſſent, erratorumq́ue omnium culpam in

Ducis

Ducis vel enixè fortis & ſtrenui cunctationem referrent. Plerunque enim bello accidit, vt cum tentatæ res proſpero ſucceſſu caruerint, vel felicium antea ducum exiſtimationem facilè comminuant, adeo vt Galli natura pugnæ auidi omniſque moræ & longi laboris intolerantes, vel iniqua conditione prælium exoptarent, cuius vel aduerſo exitu, bello pariter et tot incommodis, aliquis omnino finis afferretur. Proptera nonnulli ſparſis per contubernia ſermonibus, Tramulium ex graui morbo nondum receptis viribus Romę decumbentem, cogitatione atque oculis requirebant, cuius felici ductu, ſi affuiſſet, iam partam victoriam, & confecto bello receptam Neapolim crederent: illum enim prompto nobilique iudicio diſcuſſurum fuiſſe nebulas intempeſtiuę cunctationis, rectamq́; et expeditã viam, vti antea inſigni cũ gloria ſemper feciſſet, victorijs aperturũ. Erat inter duces, qui cum Tramulio e Gallia venerant, Sandricurtus bello quidem egregiè fortis, ſed quoniam eſſet ſpurius, ab inſolenti ſermone, ingenioque valde turbulentus. Is in corona militum immodice loquens: Iure optimo (inquit) viri Galli mulctamur à Fortuna, poſtquam eò deuentum eſt, vt bugroni Italo parendum exiſtimemus, quaſi non multi ſint ex noſtra gente, noſtroque ordine potiores, qui bellica virtute præditi, his difficultatibus nos explicent, & continuò vbicunque ſint hoſtes, ad certam omnino victoriam vincendos quærant. Ea verba vtpote quæ plures audiſſent, extemplò ad Mantuanum delata in eius pectus altiſsimè deſcenderunt, quanquam obiecti probri contumeliam omnino inanem duceret. Erat enim mos apud milites (quòd minimè prætermittendum videtur) vt ioco ſerioque ſeſe mutuis contumelijs ex propria vulgarique gentium nota prouocarent & inceſſerent, cum eſſent acies in conſpectu, & leuibus prælijs certaretur. Nam Gallos Hiſpani Borracios, id eſt ebrios, et ex temulẽtia vinum meientes vocabant: Galli autẽ Hiſpanos à furaci manu latrones laqueo ſuſpenſos appellabant: ſicuti Heluetios Germani ad exprimendam gentis ignobilitatem Couamelos hoc eſt, vaccas in ſtabulis mulgẽtes, vocare erant ſoliti, Germanos vero Heluetij Smocharos, quæ vox Germanicè ſpurcos nebulones indicat: Itali verò ab alijs Bugrones, hoc eſt, puerarij vocarentur. Cæterùm Mantuanus qui vim imperij cuius læſa & planè conuulſa erat maieſtas in Gallos minimè exercendam rebatur, eò animum iniuriæ indignitate percitum flexit, vt ſeſe imperio protinus abdicaret, vel ob id pręcipuè, quòd ab initio in Apuliam eundum eſſe grauiſsimis rationib. fruſtra cenſuiſſet: quòd pauci eius imperijs obedirent: quòd pleriq́; cohortium pręfecti falſum militum numerum referre, ipſique demum rei frumentariæ curatores auertere pecuniam crederentur. Itaque ne imminenti calamitati cum iactura dignitatis intereſſet, excedere infelicibus caſtris, & domum redire conſtituit, præſcriptis vtrique tabulis, ac his multorum fideli teſtimonio confirmatis, quæ conſiliorum actionumque omnium rationes continerent, & Ludouico regi mitterentur, atque ita imperio ad Salaſſum ętatis honore vſuque militiæ potiorem delato, Mantuam eſt reuerſus.

FINIS SECVNDI LIBRI.

DE VITA ET REBVS GESTIS CONSALVI FERDINANDI CORDVBÆ, COGNOMENTO MAGNI.

LIBER III.

ABEVNTE Gonzaga, quum cæteri Gallorum duces neque ægri animis, neque corporibus feſsi de geminando ponte, & proferenda munitione diligenter agitarent, eaque omnia per brumales dies omnium breuiſsimos tardius & difficilius molirentur, tota hyems oborto graui Auſtro in prædenſas iugesque pluuias ſeſe exoluit, tãta quidem iniquitate infeſti cœli, vt quum inter bina caſtra intumeſcens Lyris ab vtraque ripa campos inundaret, nec vim decidentis aquæ lintea tentoria ſuſtinerent, viri iumentaq; cœnoſo in ſolo extrema incommoda paterentur. Sed iniquiore in id commune malum Hiſpanorum conditione, quod tota ea planicies quæ ad Sinueſſana balnea porrigitur, hyemalibus aquis obſeſſa fœdaque in perpetuam paludem abitura crederetur. Quibus rebus adductus Conſaluus ſuorum omnium hortatu caſtra ſubducere ad montes, & Sueſſæ hyemare conſtituit: quanquam id ægrè eſſet impetratum, quod ad Montis Draconis arcem nauigia ad conficiendum pontem occultè conſtrui iuſſerat, vt pari auſu & ſuperiore quidem loco traijceret, aut traiecturi ad terrendos diſtinendosque hoſtes ſpeciem præberet. Per eos quoque dies aut perfringere hoſtium pontem, aut iniecta flamma incendere fuerat conatus, irrito, vti caſus tulit, vtroque incœpto, quum ex ſuperioribus locis deiecta materia, quæ violenti fluminis impetu raptata ponti incideret, partim hæſiſſet ripis, partim ab hoſte intercepta longurijs, ad pontem minimè perueniſſet. Nauigium porrò onuſtum arida materia, varijs ſulphurei pulueris, & reſinæ picisque fomentis intermiſtis, ad corripiendam flammam, quum dimitteretur, ignis aliquanto celerius quàm ex menſura temporis putaſſent excitatus, ita abſumpſit, vt priuſquam ad pontem accederet ad carinam vſque cremaretur. Eo quoque Conſaluus maiore ſecuritate, & quod plurimum intererat, incolumi dignitate caſtra mouit, quòd hoſtes paribus incommodis conflictatos, neque tranſire amnem, neque ſi tranſiſſent humentibus campis progredi, aut omnino conſiſtere poſſe intelligebat. Suberant etiam Natalitiæ feriæ, quæ militem varia perpeſſum incommoda, ex tabernaculis ad tecta proxima reuocarent. Volebat enim, vti pium deceret, nequaquam in campeſtri tentorio, ſed in ſacrato templo religioſius & apparatius Dei Chriſti natalem diem celebrare, quod & facturos quoque hoſtes rebatur, qui ſolennia ſacra facere, et per eos feſtos hilarius tanquam ſaturnales, ideoque geniales dies, ex inducijs quodam ſacro iure conceptis, conquieſcere à bellicis operibus, remittereque animos, & corpora curare conſueuiſſent. Verùm Conſaluus biduo tantum ſacris ſolennibus conceſſo, ad eaſdem conficiendi belli cogitationes redierat: a-

gitabatque

gitabatque interdiu noctuque in vnam intentus curam, quibus modis tranſ-
gredi amnem, hoſteſque propter continuos imbres ad tecta relictis caſtris con
fugientes, opprimere poſſet. Galli enim mouente caſtra Conſaluo, illum plu-
uias fracto animo ferre nequiuiſſe, relictaque amnis ripa retro ſeſe vt pugnam
deuitaret, à conſpectu ipſorum imminentium ponti auertiſſe dictitabant,
quum ipſi vel iniquo in loco egregiè tuentes pontem, paratique ſemper ad pu
gnam perſeuerantia militari ſuperiores euaſiſſent. Verum ea verborum ia-
ctantia vſqueadeo ipſa hybernæ tempeſtatis aſperitate frangebatur, vt quum
ex conſcientia in præduram coniecti hyemem miſerè algentes cum præſentia,
tum ea quæ imminebant incommoda, nequaquam læta cogitatione proſpice-
rent, tot pluuias tanquam exitio futuras, fato dari exiſtimarent: plerique enim
veteres milites & cuncti ferè duces memoria repetebant, quale cælum ſumma
fidelique ſerenitate Carolum regem paucis antè annis excepiſſet, florentibus
paſſim & vernantibus campis per totam Italiæ longitudinem eadem regna re
petentem, à quibus demum ipſi rerum omnium commutata fortuna, & dijs
proculdubio iratis arcerentur. Placuit Salaſſo & cęteris, vt manentibus caſtris
magna pars equitatus, ne equi nobiles iam planè horrida macie deformes con
ceptis morbis interirent, in oppida proxima & vicos Minturnenſis Fundaní-
que agri duceretur. Heluetij porrò & reliqui pedites, ſub traiecto partiti inter
ſe ſtationes, caſtra frequentarent. Sed iam multi ad producendam vitam pecu-
nia egentes, & ſecundum perpetuos imbres conſumpta veſte, qua frigus arce-
retur, confecti tetra illuuie, in malè ſartis tugurijs expirabant: quum præfecti
annonæ & quæſtores, nec commeatus ea fide & diligentia, nec pecuniam in
ſtipendium (vti opus erat) expedirent, vel abundè etiam ſuppetente publica
pecunia, quæ ſumma prudentia Ludouici regis curata tranſmiſſaque in om-
nes belli caſus in claſſe ſeruabatur. Corcutus enim quæſtor, & Bailiuus Cado-
mius, quorum erat in eo negocio ſingularis authoritas, quòd ſtipendiorum ra
tiones interuertere, ac annonam malignè flagellare accuſarentur, auaritia infa
mes euaſerant: nec ferebat miles, vt priuato eorum ſcelere publica ſalus turpiſ-
ſimè proderetur. Hæc omnia explorante Liuiano, ſuadenteq́; , Conſaluus con-
ſtruendi noui pontis conſilium cepit, non dubiam ex diſperſo torpenteq́; ho-
ſte victoriam ominatus, poſtquam Liuianus peritus belli ardentiq́; ingenio
fortia aggredi ſolitus, ſe ante alios tranſiturum polliceretur. Itaque Liuianus
quæ animo agitaret, parare atque exequi iuſſus, ſupra Gallicum pontem in
ſpacio quinquaginta ſtadiorum conuectis noctu conſertiſque nauiculis, qui-
bus vinaria vaſa interpoſuerat, pontem conſtituit: traductiſque copijs, alam
equitum, Normanorumque cohortes ad Sugium oppidum hybernantes im-
prouiſus adoritur. Liuiano ſuccedit Nauarrus: hunc Proſper atque Mendo-
cius cum graui armatura ſubſequuntur, ipſeque demum Conſaluus reliquum
equitatum & Germanorum legionem adducit, Andrada qui terga tueretur
ſubſequi iuſſo, equites Galli Normanique pedites inopinato hoſtium ſuper-
uentu cæſi fugatique diſpalantur: ad Gallica caſtra defertur clamor: duces ar-
ma expediunt: & diſperſas vndique ſuorum turmas accerſunt: nulla tamen
certa manus cogitur, quæ aduẽtantes ſuſtineat. In ea rerum iniquitate Salaſſus
tormenta maiora, quod his conuehendis iumenta deeſſent, lintrib. impoſuit:
ſummum enim admitti ſcelus Galli exiſtimant, ſi tormenta deſerantur, &

præcipiti curſu fugientib. omnibus, ad Caietam iter intendit. Nec multo poſt
leuis armaturæ equites, & ſecundum eos Nauarrinæ cohortes in deſerta caſtra
perruperunt. Ibi quum nemo ferè armatus occurreret, multi capti direptisque
tentorijs, aliqui ſemianimes et rigentes gelu immani Cantabrorum ſęuitia tru
cidati ſunt. Nulla vnq̃ ab hominum memoria fœdior & miſerabilior fugæ fa-
cies fuit: permiſti enim pedites & equites ſeſe curſu atque impetu proculcan-
tes cum nec ſigna nec imperia cuiusquam agnoſcerent, nec in perſequentē ho-
ſtem ora conuerterent, per Appiam viam ad Scauros atque inde Formias fere-
bantur. Nec prius ſiſti fuga potuit, quàm non amplius centum viri fortes co-
hortante Bernardo Adurnio Liguræ ſummæ virtutis equitum præfecto con-
globata turma in ipſo Formianæ aquæ lapideo ponte conſtiterunt, propul-
ſantes inde hoſtem acerrimè: & ſocijs addentes animos, qui vndique in id op-
pidum ex proximis vicis confluebant. Itaq; creſcentibus vtrinque auxilijs com
miſſa eſt tumultuaria pugna initio aduerſa Hiſpanis, quòd in ea Bernardinus
Torteſilla Conſalui cubiculo præpoſitus, atque ideo fide & gratia inſignis ce-
cidiſſet, proſtrato vulneratoque etiam Conſaluo Daualo leuis armaturæ equi
tum præfecto. Sed quum retro renunciaretur Gallos duces Molæ conſtitiſſe,
retentaque ſuorum fuga, ſeſe oppido ponteque tueri, propugnareque inde ſta-
tuiſſe, proclamante Conſaluo, vt quiſque eò contra hoſtem feſtinaret, tanta
vis peditum & equitum ad pontem incubuit, vt Adurnius qui fortiſsimè ali-
quandiu pontem defenderat, extemplo deiectus ſit, et à Germanis interfectus:
quo cadente, nemo fuit qui non terga daret, et Caietam verſus curſum intende
ret. Hos Petrus Pacæus & Nauarrus perſecuti per montes Formianos viæ bre
uioris vſi compendio vt iter præciderent, celerrimè peruenerunt ad biuium
eius viæ ſtratæ, quæ ab Appia Caietam ducit, vt ſic multi ex Gallis intercipe-
rentur, et quędam turmę equitum ab oppido, cui Iter in Appia via nomen eſt,
et è Fundanis pagis deſcendentes tanquam vrbe excluſæ, hęſitantesq́;, præ me-
tu ſeſe ſponte dederent. Ea nocte Conſaluus Formijs caſtra fecit, deditque ope
ram, vt ſub lucem & ſuburbanis tectis Nauarrini & Orlandio item monte po-
tirentur. Is Caietæ imminet, marmoreo Munacij Planci ſepulchro inſignis.
Eum Nauarrus ſecus ac putarat incuſtoditum ab hoſte, penitusq; deſertum fa
cilè cepit. In eiusq́ue cacumine minora aliquot tormenta militum manib. pro
uecta conſtituit. Tum verò Salaſſus tanta obrutus calamitate conuertens ſe ad
duces, Deus, inquit, Max. diuiq́; omnes, tum præclarè viros fortes adiuuant,
cum ij vel ſerò ſapiunt. In aduerſis ſiquidem neque animos deſpondent, neque
ſuprēma ſæuientis fortunæ vulnera pertinacius expectanda exiſtimant. Mihi
propterea in animo ſitum eſt, nihil vltra audendum ſperandoq́; vltimam bel-
li ſortem experiri nolle, ſed ex tanta clade ſeruare quamplurimos, quod ex ma
tura pactione nobis obuenturum ſperauerim. Extremæ nanque dementię fue
rit, toties damnata fatis arma reſumpſiſſe, vt demum neceſsitate quæ fractis o-
pibus nobis imminet, miſerè ſubacti, ab irato victore tanquam hoſtiæ macte
mur, ſcilicet vt iuſtæ inferiæ perſoluantur Cardonio & Manrico, cæterisq́ue
eorum ducibus, qui nuper à nobis tormentis interfecti, ante hęc mœnia cecide
runt. Nos herclè ſtrenuè ſi non feliciter pugnando noſtram operam regi pro-
bare ſæpius conati ſumus. Sed ſicut in proferendis malis fortuna peruicax,
cuncta conſilia funditùs euertit, ita hoc reliquum quod eſt in noſtra poteſtate

eripere

eripere non poteſt, quin liberrimè de ſalute noſtra ſtatuamus. Placet itaque ſi vobis vtile videatur victoris hoſtis animum experiri, qui ſi moderata victoria contentus eſſe velit, vt hinc terrà marique in Galliam proficiſcamur, Caieta dedita facilè concedet. Salaſſo peroranti nemo adeo ferox et pertinax fuit, vt tanquam omnium parenti agendas gratias non putaret, quòd ſaluberrimo omnium inducto conſilio id vnum reſpiceret, vt ſalute incolumi finis cladibus imponeretur: nam eos quoque noui infortunij nuncius magnoperè terruerat, quòd nauigia tormentis onuſta, abſorbente procelloſo mari, in ipſis Oſtij faucibus cum tota militum & nautarum multitudine perijſſent. In his fuit Petrus Medices Magni Laurentij filius, decennio antea Florentiæ dominatu pulſus, ea quidem ignobili morte indignus, niſi Petrum Leonium ſummę doctrinæ & claritatis Medicum, qui infelici euentu Laurentium patrem fatis ſe erepturum promiſerat, in Caregianę villę puteum deieciſſet. Emiſſus itaq; eſt Alegrianæ alæ præfectus, cui Sanctacolumba nomen erat. Is Conſaluum inter duo templa quæ ſunt in ſuburbanis ædificijs caſtra habentem adijt, Paratosque eſſe Gallos duces Caietam tradere profeſſus, facilè impetrauit, vt cum grauiſsimis ducibus de conditione coràm ageretur: ſequentique die in caſtra venerunt Alegria pro Gallis, pro Heluetijs Antonius Baſſeius, & pro Italis Theodorus Triuultius. Ii non multis diſputationibus re extracta tranſegerunt, vt Galli tradita Caieta quæ publicæ munitionis eſſent, tormenta & commeatus in arce relinquerent, ipſi terra marique vti luberet in Galliam proficiſcerentur, ea conditione vt equites ſuis vecti equis abirent, pedites verò nihil armorum præter gladios & exarmatas haſtas ferrent, & captiui vtrinque dimitterentur. Sed à Conſaluo impetrari non potuit, vt Neapolitani proceres qui bello capti in cuſtodia erant, confectæ pacis beneficium ſentirent. Obegnino enim Palicia & Formante Tornonioque et reliquis bona fide liberatis, Andreas Matthæus Aquauiua indignus ea calamitate, & Honoratus, ac Alfonſus Sanſeuerini teterrimo in carcere qui appellatur Foſſamiliaria adi mam turrem nouæ Arcis ſeruati ſunt. Gallorum autem pars multo maxima claſſem conſcendit, reliqui pedibus Romam profecti, vſqueadeò duræ hyemis ſæuitiam, & cunctas fortunæ acerbitates ſenſerunt, vt hoſpitales ſacræ domus quæ in Vrbe miſeris gentium omnium patent, ægrorum & inopum multitudine complerentur, multiq; ignobiles circa ſtabula ſenatorum frigore rigentes interirent: quanquam Iulius Pontifex inſigni cura pietateque oblatos et conquiſitos, conueſtiri, alique, & demum nauigijs imponi iuberet. Duces quoque parem ferè ab infenſa Fortuna contumeliam tulerunt: Salaſſus enim inter nauigandum concepta ex dolore rei malè geſtæ tabifica febre Genuæ deceſsit, magnificeque funeratus eſt. Sandricurtus autem ſuperbi animi pœnam veritus, adeo vitam contempſit, vt cum circa alpes ex morbo decubiſſet, vltrò in fata feſtinaſſe diceretur. Corcutus verò Bailiuusque Cadomius maiore inuidia deflagrantes, ita gradu pulſi ignominiaque notati ſunt, vt à capitali ſupplicio non procul abfuerint. Baſſeius autem cum ei alæ equitum præfecturam rex ademiſſet, quanquam ea Gruerio fratri traderetur, adeo grauiter id tulit, vt exundante atra bile ad inſaniam verteretur: fruſtraque depoſcens vt ſibi dicturo cauſam regię aures paterent, nec aditum impetrans, inter delyria deficeret. Cęterùm Conſaluus & ſummæ prudentię et moderationis eximiæ laudem ex ea

pactione conſecutus eſt, vtpote qui vel in multa ſpe opulentioris victoriæ militum ſuorum ſanguine abuti noluerit, ratus omnino parcendum eſſe deditis, qui virtutis & clementiæ ſuæ teſtes Conſalui nomen in prouincijs celebrarent, tantā verò, vt inuiolati, benigneque habiti dimitterentur, curam, diligentiamque adhibuit, vt quum Heluetio prætereunti Hiſpanus miles torquem rapaci manu detrahere conaretur, re cognita Hiſpanum vel in mare fugientem perſequutus adacto equo ſua manu grauiſsimè vulneraret. Conſaluus Caieta potitus, Ludouico Erreræ propinquo ſuo arcis vrbisque cuſtodiam ita attribuit, vt in eius locum Tarenti Petrus Nicoſſa ſuccederet: Liuianum verò Petrumque Pacęum in Apuliam miſit, vt Arſio bellum inſerrent. Is valido firmatas pręſidio Venuſiam, Atellā et Altamuram tuebatur. Didacum Arellianum Melphiæ obſederat, expugnatisque aliquot oppidis expectabat earum rerum euentum, quæ à Mantuano Salaſſoque ad Caſinum & ad Lyrim traducto bello gerebantur: vt copijs adauctis, excitisque ad rebellandum Andegauenſibus bellum priore grauius in Apulia renouaret. Sed virtute Liuiani intra paucos menſes Arſius multis affectus detrimentis, quanquam Caietanę pactionis conditiones abnueret, eò deductus eſt, vt deſperatis auxilijs vrbes tradere, regnoq; excedere cogeretur. Pari quoque vſus diligentia Pacæus, quicquid Gallorum aut Andegauēſium nomini ſauentium ſupererat, ex Salentino agro expulit. Indicus quoque Daualus, qui cum Conſtantia ſorore (vt diximus) ab Iſcla claſſem Gallorum repulerat, Salernitana arce admotis tormentis eſt potitus. Sed non diu ea re bene geſta lætari potuit, quum intra paucos dies peſtilenti correptus febre, in ipſo iuuentæ flore deceſſerit, relicto infante filio Alfonſo Vaſtio, quo nemo ducum ętatis ſuæ, aut formæ dignitate, aut magnitudine liberalis animi, aut denique bellica virtute ſuperior euaſit. At Conſaluus vbi ex Caieta ad paratum meritumq; triumphum Neapolim eſt reuerſus, longo vti credi par eſt militię labore in grauiſsimum incidit morbum, vſqueadeo a vehementi impetu periculoſum, vt niſi ſupplicationes per omnia delubra à ſanctiſsimis ſacerdotibus ſacratisque virginibus ritè ſuſceptis votis factæ maturam opem attuliſſent, humanæ facultatis remedia ad ſalutem omnino ſera crederentur. Vbi verò receptis viribus incolumis ex Capuana arce vbi decubuerat prodijt, vt in nouam Arcem tanquam ſalubriorem digrederetur, vix ſalutantium & gratulantium turbæ per ſeptem dies diſpenſata humanitate ſatisfecit. Venerabātur enim eum omnis nobilitas & populus vniuerſus, quum quiſque pro ingenio, ſicuti ſtudium ferebat, aut excelſæ ſtaturæ & probi oris decus, aut imperatoriam grauitatem vrbana conditam comitate laudarent: alij porro iuſtitiam admirabili ſeueritatis & clementiæ temperamento præcellentem ſuſpicerent: omnes verò liberalitatem non modò potentiæ, ſed ſuperbiæ regiæ æquandam mirarentur. Ducibus enim vrbes & oppida dono dederat, equitum verò pręfectis et centurionibus domos, villas, fundos, arciúmque præfecturas diuiſerat: & quum militi commune donatiuum dediſſet, ſingulos item qui ſpectatę virtutis nomine inſignes euaſiſſent, annuis pręmijs fuerat proſequutus, tanta quidem in recenſendis meritis memoria, tantoque in diſpenſandis muneribus iudicio, vt ęſtimatione rectiſsima, neminem vel gregarium militem præterijſſe, neminemque niſi larga manu donaſſe vel inuidi teſtarentur. Didaco ante alios Mendocio Miletum, Liuiano Sancti Marci vrbē

in Brutijs,

in Brutijs, & Nauarro Oliuetum in Prætutinis, Ioanni Cardonio Vgonis defuncti germano fratri Auellinum in Samnio: præterea Andradæ, Caruaiali, Alberado, Emanuelique, ac Antonio Leuæ, & Andreæ Capuæ Termulano inſignia oppida tribuerat, quum duo Columnij Proſper atque Fabricius receptis his oppidis quæ Gallico bello amiſerant, ampliſsima præmia retuliſſent. Io eo enim homine exquiſitis virtutibus exaggerato, ita iudicium ratioque vigebant, vt mirum eſſet, quum ei vel mediocres Latinæ literæ deeſſent, quod ea tempeſtate in Hiſpania proceribus ad arma natis damnarentur: earum tamen laude celebres vſque adeo admirabatur, vt ab his non ineptè perennem gloriam affectaret, proſequereturque peramplis muneribus poetas, qui ipſius res geſtas Heroico carmine celebrandas ſuſcepiſſent. In his fuere Cantalitius & Carmelita Mantuanus ſacrati viri, qui quum alacri animo, ſed ſubagreſti muſa aliquot poemata delicatis ingenijs inſulſa publicarent, Petrum Grauinam Neapoli ſummę dignitatis vatem perpulerunt, vt nobiliora, digno tanto Heroe carmina factitaret. Pontanus enim paulo antè, ipſo Caietam oppugnante, valde ſenex è vita deceſſerat, cum Actius Syncerus eiectum regno Federicum regem in Galliam ſecutus, ob idque dolore Aragoniæ domus funditus euerſæ, & odio in externos factus amarior, aliquanto condendæ Satyræ quàm pangendis Heroicis aptior haberetur. Excelſo nanque ingenio quantum decoris ad non interituram laudem ſcriptores benignè conciliati afferre poſſent, facilè intelligebat. Quum alioqui ex ipſa liberalitate, qua vna vel maximè vitiorum labes obſcurantur, gloriam peteret. Eam verò ob id certius, atque liquidius aſſequebatur, quòd in vita eius nihil abſurdum aut impium, quòd imperatoriæ virtutis aciem hebetaret, ab auſtero vel maligno cenſore notari poſſet: nullam enim vnquam Neapoli matronarum pudicitiæ ex vero maculam inſperſit, quanquam ſumma comitate apud clariſsimas fœminas ſæpiſsimè iocaretur. Stultum enim eſſe dicebat viro principi ex parua fugacique voluptate ſempiternum & prægraue odium parare, quum nec planè caſto principatus ipſe ſine iniuria cuiuſquam varia in eam voluptatem inſtrumenta ſuppeditaret. Non procul enim ab immani perfidia ſcelus eſſe iudicabat amicorum, vt plerunq; fit, vxores attrectare, ne ſcilicet integris familijs & propinquitatibus, nihil reticente fama dedecus afferretur. Sed in ipſo ſupra reliquarum virtutum admirabilem concentum, veræ pietatis ſpecimen eminebat. Nihil enim ei erat antiquius, quàm in omni bellica ciuilique actione religionis decus omnibus commodis anteferre, templorum iura tueri, punire impios: & denique enixè dare operam vt milites ſuo exemplo rerum omnium prouentus atque victorias ex diſciplina chriſtiana expectandas exiſtimarent. Neque enim dubium videri debet, quin eum his moribus arma tractantem diui diuæque omnes, qui cum Deo Maximo cœleſti aura perfruuntur, ſubleuandum, prouehẽdumque ſuſceperint: nullo quidem certiore miraculo, quàm quòd in multis & penè innumerabilibus prælijs atque periculis verſatum, nemo eum vnquam ceperit aut vulnerarit. Sed ne integra rerum omnium felicitate potiretur, ineuitabile malum vrgentis inuidiæ vitare non potuit, quanquam id incredibili magnitudine conſtantiaque animi ſuperaret. Confecto enim bello partaque pace hilaritatis ac opulentię plena, multi quum in Hiſpaniam redirent, famam eius varijs calumnijs oneratam apud regem (vt mox dicemus) lacerãdam ſuſceperunt: quãquam ea omnia quæ

Conſaluus militibus dediſſet rex ipſe liberaliter approbaret, diplomatibus
ſcilicet ex formula beneficiarij iuris ab Hiſpania ſicuti Conſaluus pręſcripſerat
tranſmiſsis, vt benefici gratiq́ue regis opinionem atteſtatione celeri tueretur.
Sed in arcano aliquid reſidere credi poterat, quòd animum occultè perſtinge-
ret, ad largitiones extendendas nequaquam procliuem, poſtquam totius be-
nignitatis penè integra laus ex alieni iudicij decreto prærepta, aut certè deflo-
rata ſpectaretur, ob idq́ue regi pudendum videri poſſet, ei vni ab omnibus ha-
beri gratias, qui cuncta pro libidine, tanquam ex alieno facilè prodigus, pręoc
cupato domino, vel ignotis donanda cenſuiſſet: propterea ferunt, regem ali-
quando ad quoſdam libellos ſupplices pro adipiſcendis præmijs porrigentes
reſpondiſſe: Cur mihi ex tanti regni acceſsione magnoperè lætandum, ſi non
video, vt maiores quàm ſim ſolitus, ſumptus facere poſsim, quando ille qui Re
gnum nomini meo quæſiuiſſe videtur, nequaquam mihi, ſed ſibi atque alijs id
pepererit, poſtquam inſigni virtute parta ab inconſulta demum & præcipiti
liberalitate dilabuntur? Hiſdem ferè diebus quib. Galli bello victi Neapolita
ni regni finibus exceſſerunt, Cæſar Borgia cognomento Valentinus Alexan-
dri Pontificis filius, ſub fide Conſalui Neapolim venit, pauloq́ue pòſt cuſtodię
eſt traditus, vt in Hiſpania, ſicuti paulò antea Ferdinando Aragonio Federici
regis filio ad Tarentum euenerat, triremibus aduèheretur. Sed quoniam Ma-
gni Conſalui decus quod ad fractæ fidei famam aliqua ex parte læſum videri
potuit, quibuſdam omnino defendendum videtur, operę precium exiſtimaui
pauca tranſcurſim de Borgiæ conſilijs factisq́ue, ſicuti ab his qui interfuerunt
accepimus, enarrare, quanquam ea diffuſius in hiſtorijs noſtris referantur. Igi-
tur Cæſar ex Vanoctia Romana alioqui proba muliere, quam nouimus, geni-
tus, vbi adoleuit, patris ampliſsimi ſenatoris diligentia, ad capiendum inge-
nij cultum Piſas ſe contulit, vbi tum optimarum artium Gymnaſium florebat,
adeoq́ue profecit, vt flagranti ingenio, præpoſitis in vtroq́ue iure quæſtioni-
bus eruditè diſputaret. Qua iuuenis indole lætatus pater, vbi demum arriden
te Fortuna pontificatum eſt conſecutus, Cęſarem legit in Senatum: natu enim
maiorem Franciſcum Candianum principem propagandæ ſtirpi, & magnis
imperijs amplificandisq́ue familiæ opibus deſtinabat. Verùm Cæſar quòd
purpurei galeri honos ingenti animo, ſpeq́ue ſua inferior videretur, Can-
dianum fratrem quocum hilariter cœnarat noctu iugulari iuſsit: ita vt ad o-
beliſcum campi Martij in Tyberim deijceretur, eumq́ue biduo quæſitum pi-
ſcatores extraherent. Nec multò pòſt Cæſar abdicata purpura, deſumptoq́ue
militari ſago, Princeps et dux copiarum creatus eſt: patre quidem ex atrocita-
tate tanti ſceleris vehementer attonito, ſed poſtquam Candianus ab inferis ex
citari non poterat, cuncta indulgentiſsimè concedente. Nec multum inde
Cæſar Pontifice cum Ludouico Galliæ rege in exitium totius Italiæ conſpiran
te cum Carlota Alibreta, Ioannis Nauarræ regis propinqua, authore Ludoui-
co rege, ſponſalia fecit. Ex eo fœdere Cęſaris ſpes ſuas enudare, immoderato ſę-
uoq́ue animo magnę partis Italię dominatum affectare cœpit, vſqueadeo dira
cupiditate, vt in vexillis titulum præferret, AVT CÆSAR, AVT NIHIL,
quaſi nihil animo mediocre, ſed immoderata, & longè maxima cupere vide-
ri vellet. Ante omnia proceres Romanos Columnios & Vrſinos tollere con-
ſtituit: poſtquam inter eos bellum aliquandiu fruſtra aluiſſet, vt vtraque pars

mutuo

mutuo ferro conciderετur. Nam illi poſt id ciuile bellum, Borgiæ artibus intellectis, ſeſe pace facta conciliarant. Columnij nihil ſibi fuga exilioque potius rati, paterna oppida Borgiæ reliquerunt: Vrſini ſtipendijs allecti, & in fide Tyranni hæſitantes, ad vnum ferè omnes teterrimo ſupplicio necati ſunt, Baptiſta Cardinali in mole Hadriani gentilium ſuorum necem præeunte, quum Vitellocius Tiphernas, & Liberottus Firmanus ad Senogalliam: in agro autem Peruſino Paulus Vrſinus Latini Cardinalis filius, & Franciſcus Vrſinus Grauinæ princeps eandem necis ſortem tuliſſent. Caietanæ quoque familię proceres qui Sermonetam oppidum in Latio, iuxta Priuernum obtinebãt, Iacobus, Nicolaus & Bernardinus alio atque alio modo interfecti, arces & opes Borgię conceſſerunt. Camertes quoque reguli antiquæ nobilitatis, Iulius Cæſar, Venantius, Annibal & Pyrrhus principatu exuti ſtrangulatique ſunt. Aſtorem Manfredum Fauentiæ principem ſub fide deditum, necatumque immaniter Tyberis excepit. Catharina Sfortia quæ Foroliuij et Forocornelij vrbibus imperabat, expugnata tormentis, captaq;, Romam tanquam ad triumphum perducta eſt. Pandulphus porrò Malateſta, Ioannesq; Sfortia, et Guido Vbaldus Feltrius ipſorum ditionis vrbes Ariminum, Piſaurum et Vrbinũ inuadenti relinquere quàm interfici arrepta fuga maluerunt. Ceſsit et impotenti Tyranno Iacobus Appianus oppidũ Populonium in Etruria. Sed dum hac cruenta via in alienos principatus graſſaretur, etiam Aragonium adoleſcẽtem Biſelij principem ac Alfonſi regis filium, et (quod referre pudeat) Lucretiæ ſororis ſuę maritum in atrio Vaticani templi vulneratum: & quoniam ſpes eſſet curari poſſe in ipſo cubiculo, lectoque nuptiali ſororis mactari iuſsit. Borgiam quoq; iuniorem cardinalem, quod Candiano faueret, veneno ſuſtulerat. Ioannem demum Cerbellionem virum domi militiæq; nobilem, quòd pudorẽ in fœmina Borgię domus ſeuerius cuſtodiret, noctu à cœna redeuntem crudeliter interfecit. Ab eo quoq; capitali ſupplicio affectus eſt Iacobus Sanctacrucius pręclaræ nobilitatis Romanus ciuis, quo nemo ipſi Cæſari amicior & familiarior fuit, nec aliam ob cauſam, ꝙ quòd validam promptiſsimorum hominũ manum ex factione Vrſina ſubitò cogere, & ad omne audẽdum facinus impellere poſſet. Cæterùm ex tanta propagandi imperij dira libidine ſitiq;, quum venenum (vt diximus) cum patre bibiſſet, eiq; demum ex Nepe in Vrbem reuerſo, ſecus ac ipſe crediderat, ex comitijs res eueniſſent, à Iulio Pontifice cuſtodię traditus eſt. Is enim ab eo togatę Gallię arces repetebat, eoq; vehemẽtius, quòd Veneti Ariminum & Fauentiam tam cœca ꝙ perincioſa inducti cupiditate, productis à Rauenna copijs occupaſſent. Dabat Pontifici verba Cęſar, ac indies deditionẽ extrahere conabatur, quum ſe in Galliam togatam proripere cogitaret. Ibi enim non defutura ſibi hominum ſtudia exiſtimabat, ea præſertim ſpe, quòd vtriuſq; factionis Duces Ioannes Saxatellus & Guido Vainius liberalib. ſtipendijs & beneficij præoccupati, apud eum in honore eſſent, ideoque ſimulatas & inanes ad præfectos literas ſcriberet. Quamobrem accidit vt Petrus Ouedius cum his literis à Pontifice Ceſenam miſſus à Didaco Chignone de muro præcipitaretur, eoque atroci facto vehementer commotus Pontifex Cæſari acerbiora minaretur, niſi continuò Hiſpani præfecti repetitas arces dediſſent. Ab hac Põtificis iracundia territi Borgia et Remolinus Cardinales propinqui Cæſaris, & Borgiæ familiæ inſerti, Neapolim perfugerunt. Verùm in id de-

mum vtrinque conuentum eſt, vt Cæſar ſi dimitteretur, ſecretiores teſſeras de dedendis arcib. ad præfectum miſſurum, promitteret. Eius autem rei præſtandæ conficiendæque vas fuit Bernardinus Caruaial cardinalis, ea conditione vt interim Cæſar in arce Oſtienſi ſibi cuſtodiendus traderetur, donec promiſsi fide impleret. Interim duo cardinales qui erant Neapoli, id expetente Cæſare à Conſaluo impetrarunt, vt Cæſari ſub fide Neapolim venire, atque inde proficiſci ex arbitrio liceret. Id Conſaluus ſummæ dignitatis viris nequaquam grauatè tribuit, diplomaque manu ſua ſubnotatum, peculiariq; obſignatum gemma, Oſtiam tranſmittit. Nec diu pòſt quum Didacus Chignones & Conſaluus Mirafontes conſpectis teſſeris Ceſenæ & Foroliuij arces pontificijs præſidijs dediſſent, Cæſar à Caruaiale cardinale ſtatim dimiſſus, conducta repente nauicula Neapolim peruenit, lætus admodum, quòd præter ſpem antiqui hoſtis manus effugiſſe videretur. Tum verò Neapoli cum cardinalibus, & veteribus amicis ſuis Hiſpanis ducibus nouandarum rerum conſilia agitare cœpit: nequaquam enim animo ſe dimiſerat, quin antiquæ ſpei totus inniteretur, et centuriones militeſque ſibi notos & ignotos vndiq; conquireret, nauigiaque pararet quibus Piſas aduceheretur. Erat enim fama edita in vulgus eum Piſanis auxilio profecturum, qui libertatem ſuam aduerſus Florentinos iam nonum annum conſtantiſsimè defendebant, verùm in arcano erat à Piſano litore per Lucenſium agrum & Calphurnianos ſaltus tranſcendere Apenninum, & per Mutinenſium fines rectà ad Æmiliæ vrbes penetrare: auctus ſcilicet copijs ſtudio Alfonſi Ateſtini Ferrariæ principis, cui Lucretia ſoror nupſerat: ſperabat beneuolos ſuos veteres clientes affuturos ſibi, vt paſsim propenſiſsima omnium voluntate reciperetur. Hæc vbi eum moliri Iulius didicit, nihil ſibi cunctandum ratus, quin cœptis obuiam iret, ad Conſaluum perſcriberet, ſeuerè admonens, ne hominem cruentum, audacem, maximoq; Italiæ malo natum, & ſæuam tyrannidem ditionis ſuæ populis importantem, furere & graſſari iterum pateretur. Hac eadem quum per legatos regios qui Romæ erant, & per ſuos qui in Hiſpania regem ſequebantur, cum Ferdinando grauiſsimè & vehementiſsimè ſæpius egiſſet, literæ regiæ ab Hiſpania Conſaluo allatæ ſunt, quibus Cæſarem comprehendere iubebatur, quòd graui principum omnium incommodo, ſuſpicioneque res nouas moliri, impiaque arma aduerſus Pontificem parare diceretur, atque ita Cæſar quum in exornanda claſſe ſcribendiſque militibus occupatus, vti neceſſe erat, alloquendi cauſa ſæpe in arcem ad Conſaluum iret, à Nonio Campeio dum egredi vellet, humaniter retentus, et cuſtodiæ traditus eſt: nec quiſquam ſuorum, edito ingenti ſuſpirio, fortunam incuſanti, fruſtraq; ſe ſub fide proditum querenti, opē ferre potuit. Nec multò pòſt iubente rege in Hiſpaniam à Liſcano deuectus eſt. Sic vt aliquandiu Concilię, & demum ad Medinam vrbē in arce cui Motta nomen eſt, duos ferè annos cuſtodiretur: ea tamen ſorte, vt deceptis cuſtodib. fune demiſſus, ſuppeditante equos Pigmentellio Beneuentano Principe ad Ioannem Nauarræ Regem perfugeret. Is tum cum Alarino regulo qui a fide defecerat, bellum gerebat. In eo armorum motu quum egregiam operam regi nauaret, conſerta ad Mendauiam pugna, victor occubuit, eo euētu vt nequaquam agnitus detractis armis nudus relinqueretur. Sed ſcutifer eius cadauer equi ceruicib. impoſitum Pompelonem retulit; haud dubiè rapiente fato ad eam vrbem cuius antiſtes antea

fuerat:

fuerat: neque enim quiſquam ferè repertus eſt, qui quum ſeſe ſuſceptis ſemel ſacris abdicarit, tranquillum vitæ exitum tuliſſe cenſeatur. Sed quis Conſaluum vt id faceret regis imperio coactum non excuſet? quum & paruiſſe iubenti regi, & æqua poſtulanti pontifici neceſſe fuerit obediſſe? ne ſcilicet graui ſcelere regi parum fidelis, & grauiore piaculo erga ſacroſanctum Pontificē inimicus & impius euaderet: in ea re præſertim, quæ ſuperioris regij ſacramenti fidem reſpiceret, ac humani demum atque diuini iuris religionem includere cenſeretur. Verùm ob id quoq; honeſtiore de cauſa maioreque ratione a fide data diſceſsiſſe videri potuit, ne Italiam dudum ſublatis bellis tranquilla pace fruituram vnius nefarij impotentisq; tyranni immanis audacia perturbaret: proinde etiam gratum facturus Vrſinis pariter atque Columnijs de ſe optimè meritis, qui à peſtilentiſsimo homine ſummas auaritiæ et crudelitatis iniurias retuliſſent. Sed id pro tuenda Conſalui dignitate minimè tacuerim, quod à clariſsimis ducib. Didaco Mendocio Antonioq; Leua me accepiſſe profiteor. quum enim apud eos amanter inuitatus Bonię cœnarem, quo tempore Carolus Cęſar à Clemente Pontifice coronatus eſt, multosque ſermones ſereremus de virtute Magni Conſalui, qui amborum imperator, & militaris diſciplinæ magiſter fuerat, pręclarè teſtabantur, neminem eo viro pace belloque meliorem extitiſſe: ſed ei maximorum ducum exemplo prorſus eueniſſe, vt in extremo vitę actu tanquam ſemiexul non planè felix moreretur, quanquam ſæpiſsimè diceret, ſe nullius improbè facti pœnitentia offenſum lętiſsimè ex hac vita fuiſſe migraturum, niſi Ferdinando Federici regis filio, & Cæſari Borgiæ Valentino fidem ſuam improuidè dediſſet, vt ea demum à rege cum ſui nominis ſugillatione violaretur. Subiungebat ad hæc duo Conſaluus ſe tertij quoque grauioris facti maximè pœnitere, quòd tamen prodere nollet. Id autem Leua atque Mendocius non inani fortè coniectura interpretantes eſſe putabant, quòd regijs pollicitationib. e Neapoli Italiaque ſe abduci in Hiſpaniam permiſiſſet, in qua multi rerum nouarū cupidi, eum in ſpē noui principatus, maximarumq; rerum bello gerendarum retinere conarentur. Sub id tempus quo Borgia Cæſar captiuus in Hiſpaniam eſt perductus, Iſabella regina deſperata ſalute decumbebat: enatum enim erat in pudendis vlcus ſęua ſerpigine mortiferum, ita vt tantæ victorię gaudio exhilarari nequiuerit, Proſperum tamen Columnam vel occupata ſupremo morbo humaniſsimè ſuſcepit. Is cum aliquot nauigijs militariter inſtructis Liſcanianæ claſsi cohortante Conſaluo ſeſe adiunxerat, vt triremibus præſidio foret, ne Borgia, vti in longa nauigatione accidere poſſet, à Gallis vel à prædonibus eriperetur. Eum tamen Romana grauitate, neque alloqui, neque oculis ſpectare ſuſtinuit, ne ſcilicet atrociſsimi hoſtis calamitate lætari videretur. Nec multis inde diebus Regina fato conceſsit, incredibili cum dolore atque iactura Conſalui: nam ab ea tanquam alumnus, ac in eius regia educatus, cuncta quæ exoptari poſſent virtutis & dignitatis incrementa adeptum fuiſſe fatebatur, rege ipſo quanquam minus benigno parumque liberali nunquam reginæ voluntati reluctari auſo. Id verò præclarè tanquam veriſsimum apparuit, cum rex elata ſtatim regina aures minus æquas, & ſupra alieni meriti pondus proclinatas, obtrectationibus præbere cœperit. Non defuere enim qui hominem multo gloriæ fulgore inuidorum oculos perſtringentem grauiſsimis calumnijs onerarent. Multi enim quāquam

regnum inſigni eius virtute quæſitum faterentur, id tamen profuſa & planè a-
ſtuta largitione diuiſum, atque diſtractum ab eo fuiſſe prædicabant, vt prære-
pta occaſione regiæ benignitatis, niſi præſcriptis annuiſſet, regi demum ingra
ti illiberalisq; animi contumelia cõflaretur. Ipſe porrò nihilo ſecius à ſuis quos
maturę beneficentiæ deſtinaſſet, tanquam non ab ſe, ſed à rege prætermiſsis,
beneuolentiam cum regis inuidia vindicaret. Nec deerant, qui dicerent, eum
victoria ſuperbum, magnisque regni prouentibus opulentum delegiſſe ſibi ac
amicis atque beneuolis clariora ditioraque oppida, regi porrò nihil opimum
& integrum præter geſtandæ coronæ decus, & inane noui tituli nomen reli-
quiſſe. Verùm alij diuerſa inceſſentes via, omnem eius authoritatem conuel-
lendam ſuſceperunt, ex Hiſpanis Ioannes Nuccia Siciliæ prȩfectus, Valentius
Benauidius, Franciſcus Sancius, qui erat regis diſpenſator: ſed multo omnium
malignius ac atrocius Nonius Campeius, qui ab ea delatione ingratiſsimi no-
men tulit. Hunc enim parum nobili loco eductum prætoriæ cohorti præfece-
rat: ac demum ei magno beneficio honoreque nouæ Arcis cuſtodiam attri-
buerat. Ferunt etiam Proſperum Columnam ſciſcitante rege, cum de Arago-
niorum regum ingenio diſciplinaque, & publicis ac priuatis inſtitutis diſſere-
ret, vtpote qui eorum omnium auſpicijs poſt Alfonſum primum ab adoleſcen
tia militaſſet, de Conſaluo ſermones intuliſſe vſqueadeo aculeatos & graues,
vt regis animum nequaquam vanis iniectis ſuſpicionibus perſtringerent.
Quandoquidem ingenuè niſi malignè ex vero Conſaluum illis omnibus au-
thoritate prudentiæ, ſplendore vitæ, militum ſtudio, & populari gratia præ-
ſtare fateretur, adeo vt nihil iam in eo qui cuncta nutu faſtuque regio iuberet
& regeret, præter titulum deeſſe videri poſſet: ad quem ſi aſpirare vellet, tot e-
ius beneficiarij, qui diadema capiti imponerent minimè defuturi crederen-
tur. Hæc maieſtatem reſpiciebant, admonebantque regem vt maturè caueret,
ne omnia indulgendo confirmandoque, ex duce præſideque regni conſortem
efficeret. Verùm Nonius adiuuante Ioannes Baptiſta Spinello Neapolitano,
aliquãto criminoſius in Conſaluum inuehebatur, vtpote qui ſagaciſsimè ſum
ptuum & vectigalium omnium rationes excuteret: docuitque eum nihil æra-
rio, nihil fiſco reliqui feciſſe, vt inconditè largiendo maximè liberalis famam
aucuparet. Qua demum oſtentatione priuatæ opes tegerentur, illæque præ-
ſertim diuitię tot ſpoliorum totque munerum, cùm ſignati auri, argentique cę
lati, tum nobilium gemmarum & ſericorum aulæorum, quæ eſſent ſupra re-
gij cenſus æſtimationem ſedulò congeſtæ, aſtuteque repoſitæ à nemine vide-
rentur, ne ſcilicet inuidorum curioſorumque oculis conſpecta, non ab re iam
natam inuidiam concitarent. Hæc verò ſingulari malignitate delata, tametſi
aut falſa magna ex parte, aut minora vero putarentur, eius tamen animum mo
deratione & parſimonia gaudentem magnoperè permouebant, eo quidem
altius atque vehementius quòd in rege non multum pecunioſo, nec vnquam
in apparatu & conuictu ſumptuoſo, tanti auri & tantarum rerum non iniqua
cupiditas accenderetur, ita tamen vt eam facilè reſtingueret ſumma æquitas,
ſummaque prudentia, quæ in rege nunquam precipiti, nec vnquam temerè in
grato, præclarè vigebant. Multa enim & perampla vel ſupra modum exæqua
tæ rationis concedenda iudicabat: cùm eximiæ virtuti, tum naturæ liberali e-
ius viri, qui tot rebus feliciter geſtis regnum cum magna laude cepiſſet, maio-

reque

reque defendiſſet: & tantum denique bellici decoris & gloriæ Hiſpanico nomini peperiſſe cenſeretur. Ea tamen omnia in profundum demiſſa pectus, tanta diſsimulatione conſeruabat, vt Conſaluo nullam conceptæ offenſionis ſpeciem præberet, delatoribusque tantum ſecretò ageret gratias, palam verò de Conſalui actionibus honeſtiſsimè loqueretur. Cæterùm Proſper cum multis nobilibus equis quos Petrus Corduba Plegoi oppidi Marchio ſuopte ingenio liberalis ipſius Conſalui patrui monitu dono dederat, Neapolim reuerſus, nequaquam priorem amicitię locum reperit. Nonius verò Campeius, cum ab Hiſpania rediens in Italiam peruenisſet, veneno, vt fertur, à quodam ſatellite, cui grauem antea iniuriam intulerat, ſublatus eſt: merita herclè pœna ſi diuini iudicij vim ſpectemus, poſtquam aliò turpiſsimo ingrati animi ſcelere, in optimum virum ducemque ſuum ac authorem omnis eius dignitatis venenum effudiſſet. Interim Conſaluo gratia incolumi, exiſtimationeq; amplificata, Neapoli gubernacula moderante rex Ferdinandus cum Ludouico Galliæ rege pacem fecit fœdusque percuſsit, multis herclè de cauſis, quas hîc commemorare non eſt neceſſe, cum in Hiſtorijs noſtris accuratiſsimè referantur. Affinitas quoque ſuperinducta eſt, vt concordia quæ ex tantis odijs ęgre ſperari potuit, validiore vinculo firmaretur. Ferdinandus enim quanquam eſſet in flexu ætatis, Germanam ex ſorore Ludouici regis genitam vxorem duxit. Paternum ei genus præclarum erat in Aquitania ex domo antiquiſsima Fuſiorum comitũ, quos Foiſſeios Galli corrupta voce appellant. Huius Germanæ reginæ frater erat Gaſto, qui auunculi indolem pręferens aliquanto poſt maximis rebus breui curriculo geſtis, ad Rauennam memorabili acie victor interijt. In ea conficienda pace Ludouicus regno cedens id impetrauit, vt proceribus Gallicum nomen ſecutis, quæ ante bellum poſſediſſent, vrbes & oppida redderentur. In his erant Beſennianus & Salernitanus reguli, Traianusque Caracciolus, & Honoratus Caietanus, & ij ante alios qui carcere educti, & libertatem & patrimonia, & honores cum cæteris recuperarunt. Verùm poſt celebratas regales nuptias non defuere præpotentes vlterioris Hiſpaniæ reguli, qui Philippum Maximiliani Cæſaris filium Belgis imperantem ad capeſſendum regnum in Hiſpaniam euocarent, exiſtimantes ſub florentiſsimo iuuene rege aliquanto liberius atque licentius ipſorum potentia fruituros, quàm ſub auſtero et parum liberali, vt aiebant, ſene Catalano. citerioris enim Hiſpanię Tarraconenſes reges tanquam opibus tenues, & præcario ferè in liberis ciuitatibus regnantes, vlteriores Hiſpani, quorum erant ampliſsima regna, aut oderant, aut contemnebant. Nec diu Philippus amicorum ſuorum ſtudio votaque fruſtratus, vt ſua regna ex arbitrio adminiſtranda ſuſciperet in Cantabriam Oceano deuectus, peruenit in portum qui vocatur ad Columnas, fortaſſe quòd ibi quoque alteræ Herculis Columnæ, ſicuti Gadibus poſitę fuerint, quum eo extremo litore terræ Hiſpaniæ finis Oceani fluctibus terminetur. Ferdinandus vt generum exciperet ad Columnas eſt profectus: quò ferè omnes reguli conuenerant. Ab his Philippus ſummos honores, ſuaque ſpe auguſtiores tulit, ita vt ineundi adminiſtrandique regni, inuſitata cupiditate deflagraret, nec omnino iniquum aut parum honeſtum arbitraretur, ſi excluſo ſocero rege, ea regna perciperet, quæ ab omni nobilitate vltrò deferrentur, & ad ſe optimo iure maternæ hæreditatis pertinerent. Itaque vno ante alios Ioanne Manuele qui diu

A

in Belgis legationem obiuerat, Philippi ingenium deprauante, res eò deducta eſt, vt gener in conſpectum nequaquam familiariter ſocero ſe daret, amboque ex equis ad paruum ſpacium prodeuntes, hic Gallico, ille Hiſpanico ſermone, & paucis admodum verbis, nec mutuo quidem intellectis, ſeſe ſalutarent, colloquio properè ab ipſo Manuele dirempto, ne rex iuuenis rerũ imperitus callidiſsimi ſenis artibus caperetur. Nec mora (quod vix credi par eſt) proceres, reguliq; ferè omnes Ferdinãdum nullo pudore deſeruerunt: quiſq; enim in ſpes ſuas pronus & expeditus commodo ſeruiendum, & orientem Solem potius, quàm occidentem adorandum eſſe dictitabat. Vnus omnium Federicus Toletanus Albæ Regulus in vetere ſuo ſtudio conſtantiſsimè permanſit, nec vllis omnino pollicitationibus permoueri adducique potuit, quin ſumma fide præcellentiq; obſequio excolendum ſibi regem ſuſciperet. At Ferdinandus vti profunda prudentia hominem decuit, eius turbulentæ tempeſtatis procellam artificio diſsimulationis vitandam ratus, graui opportunoque conſilio excedere Hiſpania & Neapolim nauigare cõſtituit: ne ſcilicet alienati generi dicta factaq; oculis ac aurib. exciperet, quæ ſtatim vbi maieſtatis nomen offendiſſent, tanq̃ demiſsè tolerata in contumeliam verterentur, poſtquam ab ipſo tot proceres noui regis ſtudia ſecuti aut odio, aut vanitate iudicij defeciſſent. Igitur Federico Albano viro ſummæ grauitatis atque prudentiæ, quòd paulo antè integerrimæ fidei pręclarum ſpecimen dediſſet, in tutela regni conſtituto, ductaque ſecum Regina, cum viginti triremibus è Barchinone ſoluit. Aderat ei nauigationis comes honoris cauſa adſcitus antiquæ nobilitatis Bernardus Roſcius Deniæ regulus: ſed illuſtres honeſtique citerioris Hiſpaniæ equites regium comitatum exornabant. Paucis autem diebus quum Gallici Liguſticique maris litora legendo, Delphini portum tenuiſſet, certum de Philippi generi morte nuncium accepit. Id quanquam intimos ſenſus non obſcuro aut leui gaudio perfundere poſſe videretur, nihil tamen indignum ea neceſsitudine quæ filiæ dolorem, totque nepotum orbitatem reſpiceret, in grauiſsimo rege expreſsit, atque ita abiectis ornamentis, ſed nequaquam pullata prætoria Neapolim initio hyemis eſt peruentum. Arſerat paulo antè circiter Idus Septembres luridus cometes, in ea cæli plaga quæ vertitur ad Corum ventum, ita vt Belgis imminere diceretur. Philippum enim nondum expleto vigeſimoquinto ætatis anno, Belgico more epulantem, importuniſque exercitationibus deditum, diuerſo ſub cælo atrox inuaſit morbus & eripuit, cum præter reliquam ſobolem ſeptennem ferè filium reliquiſſet nomine Carolum, quem hodie Imperatorem virtute animi & felicitate rerum geſtarum Auguſti cognomine digniſsimum veneramur. At Conſaluus vbi regem Miſeni promontorium ſuperaſſe, aduentareque nunciatum eſt, obuiam bireme profectus, in regiam triremem prorepſit, tanta quidem ex animi conſcientia frontis hilaritate, vt eum nihil vnquam de optima regis erga ſe voluntate dubitaſſe appareret: nonnulli enim ex inuidorum numero paulo antè dixerant, eum nequaquam eſſe commiſſurum, vt conſcenſa regia trireme incertæ regis fidei ſe crederet, quum ille ſimulator & diſsimulator eximius decreta animi ad occaſionem depromenda egregiè tegere didiciſſet. Nec vllum ei maius omnino periculum quàm in triremem imminere dicerent, quum terra tantis ſtipato ſatellitibus nihil omnino quodvim afferre poſſet, foret timendum. Rex itaque ligneo ponte ad molem

conſtructo

conſtructo exornatoq; ſolemni cæremonia à Neapolitanis ſuſceptus, multa in adulationem parata, vti noui regis aduentus petebat, ſingulari modeſtia renuit: celebrauitque Generi exequias atratus, vt mox ad legatos principum regniq; proceres regio cultu prodiret, et iuxta eum Conſaluus in honore ſemper et conſpicuo quidem loco ſpectaretur. Eo enim præcipuo teſte monſtratoreq; virtutis & fidei, quiſque vel infimi ordinis miles & ciuis produci ad regem, agnoſciq; magnopere cupiebat, quando ipſe nemini deeſſet: nihil enim ei erat iocundius quàm officio benignè præſtito, quamplurimorũ voluntates promereri, idq; eo ſplendidius, & ad gratiam parandam cumulatius fiebat, quòd ſæpiſsimè non rogatus, quos conſpexiſſet pudore cunctabundos, vel ægrè quicquam ſperantes, vltrò nominatim appellaret, commendatosq; mirificè ad oſculandam regis dextram producere conſueſſet, vſque adeo vt accepti demum beneficij gratia, vnum Conſaluum reſpiceret, quo auſpice, mora omnis in rege nequaquam expeditè munifico citiſsimè tolleretur. Rex enim ab æquitate atq; iuſtitia famam quærebat: ille verò anhelabat ad gloriam ingenti virtute partam, quæ diu ſtare, manareq; ad poſteros non facilè poſſet, niſi præaltis grati et liberalis animi radicib. niteretur. Quamobrem rex æquo animo ſecum reputans, quale quantumq; regnum Conſalui virtute captum atque defenſum ſibi obueniſſet, facilè tolerabat, vt nõ fruſtra quicquam Conſaluus peteret: quanq̃ regni recenti bello attriti facultates, tot conceſsis immunitatibus & præmijs eneruari & penè conuelli prouideret. Nolebat enim exiſtimari omnium ingratiſsimus. nam ea quæ admiſiſſet Conſaluus, aut de affectatione regni cogitaſſet, in arcano erant: quum eius merita ex tot victorijs toto orbi notiſsima, in ipſa hominum fama ſpectarentur. Eluſerat & per eos dies Quæſtorum & inuidorum diligentiam, ſibi admodum grauem, et regio nomini parum decoram: nam quum ad Quæſtorum menſam tanquam ad tribunal vocaretur, vt ſumptuum bellicorum et vectigalium rationes in aduerſarijs codicibus ærarij & fiſci annotatas agnoſceret, quoniam expenſi acceptiq; ſummæ inter ſe compara tæ, magno exceſſu diſpares, ſupputationi minimè congruiſſent: tam ſeuerè q̃ lapide reſponderat, ſe priuatas tabulas publicis fideliores continuò prolaturum: quibus multo plus impendiſſe, quàm accepiſſe præclarè oſtenderet, teſtareturq; ſe id totum quod ex iuſta ratione ſupereſſet, tanquam iure debitum ab ærario regio, vel ſi pertinaci lite opus foret omnino repetiturum. Protulit autem ſequenti die libellum grauiſsimo titulo, ita vt Quæſtoribus ſilentium, pudorem regi, cunctis verò qui non eſſent impudentes, multum riſum exprimeret. Ante omnia Deo Maximo, diuis deabusque omnibus ad parandam victoriam propitiandis, erogata ſcilicet in egentes, cucullatos, pioſque ſacerdotes et ſacratas virgines qui perpetuis ſupplicationib. vacarent, aureorũ nummũm ducenta millia ſupra ſeptingentos & triginta ſex, & regales argenteos nouem, expenſa ad indicis caput appoſuit. Secundo autem loco ſubiecit, ſexcenta millia, ſupra quadringentos & nonaginta quatuor ſecreta manu ſpeculatorib. data, quorum beneficio exploratis hoſtium conſilijs, multas victorias, & deniq; liberam tanti regni poſſeſsionem eſſet conſecutus. Intellexit argutiam Ferdinandus, infamique negocio ſilentium impoſuit. Quis enim occulta manu expenſæ pecuniæ numerum, requiſitis nominibus, niſi maximè ingratus, & planè ſordidus à tanto imperatore poſtulaſſet? Præterita ſiquidem omnia Con-

ſaluo condonare, & quæ ille dediſſet tanquam optimo collata iudicio, rata habere ſtatuerat, atq; item obliuiſci totius ſuſpicionis de affectato regno, quæ à delatoribus iniecta videretur, vt eum benignè admodum, ſed callidè, magnis inuitatum pollicitationib. ſecum in Hiſpaniam abduceret: conſtitutoque nouo præſide, toto noui regni fructu atque integra poſſeſsione potiretur: poſtquam Philippi generi diſſentientis ęmulatione liberatus, ad eadem totius Hiſpanię regna maturè ſibi redeundum eſſe iudicaret. Itaque conſtitutis rebus, et Andegauenſium partium regulis, qui confectæ pacis beneficio carcere educti fuerant, reſtitutis oppidis quę bello amiſiſſent, ac his omnibus in gratiam receptis, Ribacurſioque pręſide conſtituto, quintum poſt menſem, ex quo Neapolim venerat, cum regina claſſem conſcendit, Conſaluum ea ſpe inductum ſecum aduehens, vt quum in Hiſpaniam perueniſſent, Compoſtellani ordinis equitum Magiſter crearetur. Is eſt honos primus à rege cum ſum̃a potẽtia coniunctus: vtriuſq; enim Hiſpaniæ nobilitas ferè omnis, honeſtata equeſtri dignitate, ditataq; peramplis perpetuiſq; redditibus vni magiſtro paret. Signãtur autem equites bello paceque purpurea cruce, quę ante pectus militaris ſpathæ capulum exprimit. Id inſigne religioſo ritu ſuſpicitur, in honoreque eſt: nec niſi præclaro merito à Magiſtro aut Rege impetratur, ſcilicet vt militibus pro Chriſti nomine aduerſus Mauros operam nauantibus ſacrati redditus pręmia perſoluant. Cęterùm Magiſtri nomen authoritatemque ab aliquot annis Ferdinandus & Iſabella Hiſpaniæ reges, indulgente Romano Pontifice ſuſtulerunt, quod tanti ordinis magiſtri, regio nomini potentia atque opibus æquarentur: ob idque formidabiles euaſiſſent, vti ſuperioribus annis Aluaro Lunæ accidiſſet, qui immodicæ potentiæ ſuæ ſuperbiæque reus Maieſtatis factus capite pœnas dederat. atque ita euenit, vt quum tantus honos nemine ſuffecto penitus vacaret, ſummæ dignitatis prouentus omnis, & libera creandorum equitum facultas regis arbitrio ſeruaretur: ſicuti & reliqua duo eiuſdem opulentiæ magiſteria, Colatrauæ ſcilicet & Alchantaræ ordinum vſurpatione perſimili paulo antè conceſſerant. Erat igitur is honos ſponte præſertim oblatus omnium qui concedi poſſent ampliſsimus: ſic vt eum facilè Conſaluus anteferret tot vrbibus atque oppidis quibus Neapoli potiretur. Fuerat enim donatus à Ferdinando iuniore Aragonio Terranoua in Brutijs: à Federico autem rege ad Garganum montem Veſtinorum vrbe, quæ à Sancto Angelo nomen ducit. Poſtremo ab ipſo Hiſpaniæ rege Ferdinando Sueſſa Aurunca pernobili Campaniæ vrbe, quibus opulentiora quoque oppida quatuordecim præter minora caſtella, & vicos acceſsiſſent. Sed vir peracutus & grauis, vix adduci poterat, vt planè crederet tenaciſsimum Regem quicquam ſecum de ea re liberaliter conceſſurum quãquam prolixæ pollicitationi etiam regia manu ſyngrapham adieciſſet: ſcilicet vt honeſtius atque validius nequaquam ex animo Neapoli decedentem ad nauigandũ pelliceret. Verùm Conſaluus non ſtatim diſcedentem regem eſt conſecutus: volebat enim humaniore officio amicos ciueſque omnes, illuſtreſque præcipuè fœminas familiariſsimè complecti, ſatisfacereque item dignitati ſuæ, creditoribus omnibus per præconem ad Quæſtoris menſam citatis, vt nemo vel ex opificum cupedinariorumque infimo ordine relinqueretur, qui ſe vel obolo fraudatũ queri poſſet: eandem quoque vt fidem mercatoribus præſtarent, milites duceſq; ſuos fuerat obteſtatus, multis

multis benignè pecuniam præbens diſſoluendo debito, coemendisq́; rerum omnium ornamentis, vt inſtructiſsimi cultiſsimique in patriam redirent. Delegerat enim ſibi comitatum ex vario genere inſignium virorum, ſi nůmerum eorum cultumq́; reſpiceres, regio ſuperiorem. nam dum Neapoli Rex fuit, perpetuis conuiuijs atque largitionibus tantos ſumptus fecerat, vt aſtrictæ frugi regis diſciplinæ famam obrueret, quum numeroſo famulatu, cultuque domus & ſplendore lauticiæ, Magni cognomen pręcellenti virtute partum, omnino tuendum arbitraretur. Tantum porrò ſui deſiderium cunctis ordinibus relinquebat, vt conſcenſuro innumerabiles matronæ ad portum ſeſe effunderent, nec ſine lachrymis ſoluenti demum coràm, felicem nauigationem, maturúmque reditum precarentur. Nec multò pòſt Ferdinandus conſequente Conſaluo, Genuam peruenit: donatusq́; eſt duabus aquarijs peluibus aureis, & copioſo recentiq; nautico commeatu. Et quanquam Sauonam ire properaret, prius tamen ſanctum Cratera ſpectare tractareq; voluit. Id vas in ſacrario templi maximi religioſiſsimè cuſtoditur, refertq́; immenſi precij ſmaragdum hexagonam eſcariæ patinæ modo cauatam. partum id fuit antiquitus ex Syriaca victoria, & ad publicum ciuitatis decus Diuo Laurentio conſecratum. Venerat Ludouicus Galliæ rex Sauonam, vt Ferdinandum reginamq́; ſororis ſuę filiam inuiſeret: paulò enim antè Genuenſes pulſa nobilitate rebellantes armis ſubegerat, vt erepta libertate validam arcem ad Pharum ceruicibus eorum imponeret. In eo congreſſu nihil Conſaluo clarius atque ſpectatius fuit, quum cœnantes reges eum pręcellenti eximiæ virtutis merito tertium conuiuam adhibuiſſent: vſqueadeo laudante admiranteq́; Ludouico, virum graui proceri corporis geſtu, excelſoq́; ore, antiqui Herois decus præferentem, vt iure optimo poſtquam tanta ſtaturæ atq; animi dignitate pręſtaret, Magni cognomen to, quod ex rebus geſtis retuliſſet, verè dignum eſſe fateretur. Cæterùm eo colloquio conſtat, ambos reges multum de Venetorum cupiditate inter ſe conqueſtos ſtatuiſſe ea armis repetere, quæ ſibi adempta, aut nequaquam ſponte conceſſa viderentur: nec deerat Iulij Pontificis legatus Antonius Pallauicinus Ligur, qui in id conſilium per ſe inflammatis Regibus opportunas faces admoueret. Iulius enim ęquo animo ferre non poterat, Ariminum Fauentiamq́; vrbes Pontificiæ ditionis per interregnum à Venetis occupatas, quum Gallus Cremonam, Bergomum, & Cremam Brixiamq́; Mediolanenſi imperio detractas, Hiſpanus porrò Apulorum et Salentinorum vrbes, Veneto parêre vehementer indignaretur. Diremptum autem eſt colloquium circiter Calendas Iulias, abeunteq́; ad alpes Ludouico, vt in Galliam rediret, Ferdinandus ſecundiſsima nauigatione Barchinonem peruenit. Tum verò vtriuſque Hiſpaniæ reguli certatim ad mare deſcendere, regem modicis itineribus progredientem excipere, ei maturum & felicem reditum gratulari, notareque eius oculos irati aut pacati animi indices. At ille pręalta diſsimulatione offenſionum omnium ſe penitus oblitum oſtendere, ſingulos hilariter complecti, certiſsimamq́ue apud omnes clementis animi ſpeciem præferre: idq́; tanta arte, vt multos ſe ad pœnam reſeruari arbitrantes, ſuſpicione et metu liberaret, eoque certius atque ſyncerius, quòd occurrenti Antonio Cueuæ illuſtri genere orto, & ſi aulæ mores reſpiceres, viro prorſus eleganti, facetè in eum iocatus dixerat: Et tu quoq; Antoni ad Columnas me dereliquiſti? Is enim ante alios ad Philippum adu-

latione præpropera ſe contulerat: ad quod ille promerendam veniam repentè diſertus, Ita eſt, inquit, Rex domine, nec inficior. Quis enim iuuenem xxiiij natum annos firmiſsima membrorum compage & roſeo viuidi oris colore florentem, triduo moriturum crediodiſſet? Tum verò iocundè arridens tanquam reſponſo libero delectatus Rex ſubdidit. Non te falſum vtique, ſi non æquo leuiorem ciuem intempeſtiui conſilij euentus feſelliſſet, ſi clementem legitimumq; regem diu viuere & feliciter regnare poſſe putauiſſes. Ea verba perurbanè prolata exceptaque à circumfuſis cum voluptate, & mox recitata alijs, apud omnes pudorem, & metum facilè diſſoluerunt. Rex enim in vtraq; Fortuna ſemper grauis, temperatoque ingenio flectere, & moderari ſuorum animos aſſuetus, leniſsimè cunctis pepercit: ſic vt Ioannem Manuelem quem maximè atrocem inimicum fuerat expertus, Manrico Hagereo regulo condonaret. Cæterùm fermè omnes à rege ſtatim ad Conſaluum ſalutandum ferebantur. Is aliquanto pòſt regem moleſta febricula retardante Valentiam appulerat, exceptusque fuerat ab vniuerſa ciuitate ſingulari cum plauſu: quum omnis ætatis ſexusque ordines ſpectandi ſtudio ad mare ſeſe effudiſſent: Seraphinus autem Centellia Oliuę comes, Valentinorum equitum princeps, eius hoſpes, tanto ornatu, tantaque omnis lautitię magnificentia ſuſcepiſſet, vt rex ipſe neque apparatius, neque luculentius excipi potuerit: mitterenturque ad claſſem tot inſignes equi, mulæque phaleratæ, vt nemo ferè ex tanta militum turba pedibus vrbem intraret. Paucis diebus ad quietem datis, quibus ſe ex nauſea, totoque nauigationis incommodo comitatus omnis ſeſe reficere atq; exornare poſſet, ad vrbem Burgos, quo rex peruenerat contēdit: tanta quidem frequentia, vt nequaquam vnum iter omnibus pateret. innumerabilis enim multitudo exercitui penè parem ſpectantibus ſpeciem præbebat, tot ſcilicet veteranis ab Italia deportatis, totq; clientibus ac amicis qui officij cauſa vndique ad contingendam victricem dextram confluebant, ita vt neque hoſpicia tectáue, neque commeatus vel ante prouiſus, tot agminib. ſufficerent. Mirabātur autem incolæ noui ſplendidique cultus, coccinea ſaga, ſericas interiores veſtes, capitum porrò integumenta aureo emblemate, & varijs criſtis exornata, fortiúmque centurionum ceruices aureis torquibus honeſtatas. Præterea mirè proceros & acres equos grauibus fręnis & protectis ferro ephippijs Italorum & Gallorum more inſtructos. Quibus de rebus fiebat, vt quorundam oculos liuore occupatos offenderet: mereretur autem multum plauſum, & veram laudem à popularibus, qui eum non Magni modò, ſed Maximi cognomento dignum carmine edito decantabant. Propterea Gironem Oronium regulum ad ea omnia ſtupentem, vti erat vir acuto, et hac in re diuino iudicio præditus, dixiſſe ferunt, ſibi Conſaluum ingenti onerariæ naui perſimilem videri, quæ pręalto mari indigeat, vt æquora ſulcet, aliter neceſſe ſit vt humilibus in vadis hæreat. quaſi diceret tantæ moli ferendæ Hiſpaniam Ferdinando regnante minimè ſuffecturam. Nec multò pòſt vſu euenit, vt Conſaluus non modò hæreret in curſu, ſed ſęuiſsimis inuidiæ fluctibus alliſus ſcopulis penè mergeretur. Aduentanti Burgos rex ipſe honoris cauſa obuiam egreſſus, quum antecedentes milites vario luculentoque habitu excultos miraretur, ipſeq; Conſaluus omnium poſtremus, ad appetendam regis dextram ex modico interuallo ſequens accederet,

deret,his Rex inquit(longam militum ſeriem digito oſtendens)vt video Conſalue,quod debebas optima fide perſoluiſti,quum toties bello te prguntem ſe quuti ſint, nunc demum parta pace commutato vtiq; ordine vt te antecedant æquiſsimo iure concedis. Perurbanè quidem nec obſcurè eum laudans,quòd ante ſuorum aciem Dux intrepidus prima pugnæ pericula ſæpiſsimè ſubijſſet. At Conſaluus aliquot dies frequentandæ aulæ,& priuatis officijs impartitus, quum á Rege,vt Compoſtellanus equitum Magiſter crearet, fruſtra per multos dies expectaſſet,idq; tanquam ex fide, & ſyngrapha promiſſum inſtantius flagitaret, ſeneſcente ſenſim gratia à rege pro ampliſsimo munere grauiſsimū odium retulit. Is enim verba dare,& inanes moræ cauſas nectere ſolitus,ita ſe ab ea liberalitate auerſum oſtendebat, vt Conſaluus apud amicorum præcipuos contumeliæ dolorem, ægritudinemque animi generosè detegeret, & ſe deceptum traductumque vehementiſsimè quereretur,apud vnum præcipuè Bernardinum Velaſcum (is erat totius Hiſpaniæ equitum Magiſter) qui eo quòd Regi aſsideat,Comeſtabilis hodie vocatur,in vrbeq; Burgos authoritate atque opibus potens,& Conſaluo ex hiſdem factionis ſtudijs iureque hoſpicij amiciſsimus, tanta ob id libertate inter ſe conſilia communicabant,& mutua fide, intimisque ſenſibus iungebantur, vſqueadeo vt Conſaluus fide accepta dataq;,Heluiram filiam Velaſco deſponderet. Is enim vxorem paulo antè amiſerat,quæ erat filia Regis ex damnato coitu ſuſcepta, refrixeratque obiter generi amor erga ſocerum,quòd Velaſcus clietis & familiaris ſui capitali ſupplicio da[illegible]nati,vitam à rege ſocero impetrare nequiuiſſet. Eam autem connubij ſponſionem ægerrimè rex tulit: Heluiram enim nepoti ſuo qui erat Cæſareæ Auguſtæ Antiſtitis filius vxorem deſtinabat, vt Conſalui opes ſubſtantiáque omnis hæreditate certiſsima in regiam domum conferrentur. Ob id quoque Regina Germana ſubauſtero oculo Velaſcum compellans, dixerat: An tu qui non es inſulſus, & degener non dedecori fore exiſtimas, ſi tibi cum filia Conſalui nuptias omnino faciendas putes, quum regis filiam in matrimonio dudum habueris? Ad id verò Velaſcus, quum ſe præclarum in ea re exemplum quod ſequeretur habere reſpondiſſet, vt eius ſuſcepti conſilij minimè diſpuderet,non obſcurè Reginæ animum pupugit,quę nequaquam Regis filia, magni tamen regis coniugium meruiſſe videretur. Ex eo mordaci ſermone regem cum regina vſqueadeo offenſum ferunt, vt Conſaluus qui dignitatis & præcellentiæ cauſa, prodeuntem in publicum Reginam ſubiecta ad lacertum dextra ſubleuare, equitantemque lateri adhęrens comprehenſis mulæ habenis,deducere erat ſolitus,pręoccupante Federico Toletano, Albano regulo ab eo officio & munere penitus arceretur: & Velaſcus regiæ affinitatis gratiam prægrauante odio proculdubio totam amitteret: nec multo pòſt,vti erat turbido liberioreque ingenio,à nimijsque opibus ſuſpectus & inuiſus,properante fato moreretur. Paulo etiam antè ſecus ac volebat Ferdinandus Franciſci Xymenis Archiepiſcopi Toletani patrociniū ſuſceperat. Is opinione religionis ex humili cucullato pannoſoq;,vtpote qui ligneis ſocculis calciatus nodoſo fune cingeret,ad opulentiſsimum totius Hiſpanię ſacerdotiū Iſabellæ Reginæ ſtudio peruenerat:ita vt tantas opes ex arbitrio ad Chriſtianæ pietatis diſciplinam diſpenſaret,inuidente quidem Rege,depoſcenteq;,vt id ſacerdotium cum eius filio Cæſareæ Auguſtæ Antiſtite permutaret. Quam rem tanquam

impotenter à Rege tentatam ac infamem, Velaſcus & Conſaluus deprecante iniuriam Ximene, vehementer improbarant, quòd ea permutatio ſummæ iniquitatis Iſabellæ Reginæ iudicium ſynceræ innixum pietati, offenſura videretur. Ipſeque Xymenes robuſto conſtantique ingenio diceret, ſi paulùlum vrgeretur, ſeſe ſtatim abdicata mitra cum lituo paſtorali ad veterem cucullam eſſe rediturum. Eò enim Regis conſilia tendebant, vt filio ſummæ diuitiæ pararentur: ipſeq; vbi neceſſe foret, in bellicos ſumptus ſacris prouentibus vteretur, ſicuti de tribus ſacrati ordinis Calatrauæ, Alcantaræq; & Compoſtellæ equitum magiſterijs regię perſonę contributis effeciſſet. Itaque rex negocium cum magna inuidia inchoatum ſtatim omiſit, aliquanto iratior factus Velaſco & Conſaluo, qui rem impediſſent, quam Xymeni, qui pro ſua dignitate ac amplitudine contendiſſet. Sub id quoque tempus Fortuna, quæ vbi obortæ inuidiæ ianuam pandit, impendentis mali cauſas accumulat, grauiore offenſione Conſaluum perculit. Petrus enim Alfonſi fratris filius è Corduba Burgos venerat, vt tum primum ab Italia redeuntem patruum inuiſeret. Hic cum eum animo ægro repetiſſet, quoniam ab rege promiſsi honoris fides minimè præſtaretur, vti erat ingenio libero, & ad perferendam contumeliam inſolenti, indignatus ingratum regem Cordubam ſe recepit, vbi perpetua quadam authoritate ab auo patreq; tradita princeps ciuitatis vel inuito rege colebatur. Erat Petrus ab eo inſigni Cordubenſium ſtudio, ab eaque illuſtri potentia regi grauis & inuiſus, vſqueadeo vt eum Cordubæ regnare nollet, mitteretq; ad ſenatum Cordubenſem Lucerum inquiſitorem, id eſt officialis nomen, qui elata virga, lictoris regij & faſcium ſupremę poteſtatis ac imperij nomen refert. Hunc qui violet, maieſtatis reus efficitur. Hic ſenatui denunciabat, non placere regi vt Petrus in vrbe Corduba diutius eſſet. Sed iret ad paterna oppida, ſicuti reliqui Cordubæ gentis reguli, & multo quidem ipſorum commodo facere conſueuiſſent. Ea res ab amicis ſenatoribus ad Petrum defertur, continuoque ſuperbum eius ingenium vehementer exagitat. nec mora, pręcipiti ira concitus, Lucerum à ſatellitibus ſuis comprehendi iubet: impoſitumque equo, & vinctum Mondelliam ducendum equitib. ſuis tradit. Id erat oppidum ab auo Petro validis mœnibus cinctum, auctumque arce munitiſsima, quæ marmoreis ornamentis erat inſignis, ac omnium inter Bæthicas longè pulcherrima. Tantum verò admiſſum facinus Ferdinandus grauiſsimè ferens, quòd ſuæ dignitatis intererat, armis vindicandum ſtatuit, poſtquam Petrus non obſcuræ rebellionis nomine damnatus, lege publica cenſeretur. Sed parantem arma Regem Conſaluus & Velaſcus deprecãdo, ea conditione exorarunt, vt iuuenem feruidiore ingenio in id ſcelus prolapſum ſupplicem ſe ad pedes perducturos pollicerentur. Nec multò poſt Petrus patrui atque Velaſci authoritate perductus ad regiam venit. Sed eum Rex veniam petentem non admiſit, ita vt eum relegaret extra aulam ad decem miliaria, neque ei fas eſſet longius abeſſe, quam vt itinere vnius diei, acciri reuertique poſſet. Addidit quoque grauiore decreto, vt Mondellia funditùs euerteretur, vt æquata ſolo, apud turbulentos proceres regiæ ſeueritatis teſtis foret. Nec Conſaluus vel maximis precibus impetrare potuit, quin paternæ virtutis monumentum tantis ſumptibus ædificatum, quod eſſet ipſius natale ſolum, & totius Bæthicæ maximè decorum, & celebre, deleretur. Quanquam Galliæ regis legatos molliendo regi

deprecato-

deprecatores adhibuiſſet, qui equum eſſe cenſebant, vt qui centum vrbes infinitaque oppida pro rege cepiſſet, is mutuo munere paternum oppidum impetraret. Sed Rex obſtinatè manſit in decreto, ea tamē moderatione, vt pro Mondellia totius Bæthicæ concurſu intra paucos dies funditus euerſa, Loxam vrbem Conſaluo poſsidendam dono daret, ſcilicet vt iniuriæ atrocitas comune releniretur. Ea vrbs à Granata decem millibus paſſuum diſtat, peramœna valle poſita, quæ prealtis montibus includitur. Addidit quoque Rex tanto munere benignioris animi ſpem, quod Loxa ad hæredes eſſet peruentura, ſi Conſaluus Compoſtellanæ ſyngraphæ renunciaret. Verùm ad id generoſo dicterio reſpondit, ſe adeo inſulſum videri nolle, vt de iure Regiæ promiſsionis temerè decederet, quū iuſtiſsimæ querelæ titulum præferre, quàm iniqua compenſatione accepta creditum diffiteri mallet: eminebat ſiquidem in ſermone eius, reſponſiſque præſertim grauitas excellens vrbana iocunditate condita, quum improuiſus & peracutus lepor in eludendo peſtringendoq; eruditi ſalis acrimoniam referret. Sed Hiſpanicæ elocutionis argutias ex amphibologia facilè naſcentes, Latinæ linguæ ſimplicitas non aſſequitur. Quo fit, vt multa maximè feſtiua ſcommata omittere cogamur, quæ quum inexperrectis ſalſiſsimæ gentis ingenijs riſum ac admirationem excitare poſsint, tranſlata demum tanquam exuta dignitate, vti languida vel obtuſa Latinis auribus non arrident. Hæc tamen minimè prętermittenda videntur, vt illud Garciæ Paredio fortiſſimo equiti, quum ad Lyrim Gallis per pontem tranſire conantibus pilæ vndique hoſtilium tormentorum cum ſtrage equorum & hominum peruolarent, & Conſaluus imperterrito animo hortabundus in diſcrimine verſaretur, accurrenti ſoliciteque monenti, vt è perculoſo loco ſe ſubduceret: Non ne tu (inquit) vir improbus & ineptus hodie mecum es Paredi? cum in omni vitę diſcrimine nullus vnquam te metus occupet, vt ego pauorem admittam importune ſuadere contendis. Quum oppidum Montilia (vt diximus) iuſſu regis dirueretur, fruſtra deprecantibus Gallorum legatis, vt ei oppido parceret, quod eſſet Magni Conſalui natale ſolum, qui ad ducentas vrbes, & ſeptingenta oppida Hiſpaniæ regnis adieciſſet, nunciareturque homines ad opus coactos ex agreſtibus incolis ſupra centum in ſubruti & repente procidentis muri ruina oppreſſos, miſerabiliter interijſſe. Hinc præclarè liquet, Conſaluus inquit, quam fortiter viua & incolumis Montilia ſeſe defenſura fuerit, quando damnata planeque mortua, tot editis contra ſe molientium funeribus ſuum decus pertinaciſsimè tuetur. Eo die quo Galli in Formiano litore longa variaque pugna victi, intra portam Caietæ compulſi ſunt, quum Cerbellio è citeriore Hiſpania nobilis eques ad nauandam operam ſerius quàm oporteret ſe expediſſet, confectoque iam prælio, partaque victoria armatus in nauicula concitatis remis ad victores ſocios appropinquaret, & multis è litore ſpectantibus quiſnam eſſet qui thoracatus aduentaret, Didacus Mendocius ſciſcitaretur, repente ad eum Conſaluus, reſpondens inquit: An adeo tibi hebes eſt oculus vt Sanctum Hermum non agnoſcas? Sancti enim Hermi ſydus Chriſtiani nautæ vocant, quod ex turbulenta tempeſtate tranquillitatem pronunciat, quum in antennis apparet, non ſecus ac antiqui de Caſtoris & Pollucis ignibus crediderunt. Agnouere aſtantes lepidiſsimè dictum, quum tarditatem Cerbellioni ſalſus imperator exprobraret, qui cōfecto

prælio, & pacatis rebus armatus aduentaſſet, tanto omnib. exorto riſu, vt Cerbellionem è nauicula deſcendentem Sancti Hermini nomine ſalutarent. Idq; ei poſteà cognomentum inter milites æternum fuit. Quum Galli Caieta dedita Regno excederent, & à Conſaluo multis terreſtri itinere abeuntib. equi darentur, Obegninus eorum imperator alacri ore renidens, Conſalue (inquit) te obſecro vt validos nobis & robuſtos equos dari cures, vt abeuntibus & citò redituris nobis ſufficiant, quaſi ſe renouaturum bellum non obſcurè promitteret. Agnouit Conſaluus vafrè dictum: ſtatimque reſpondit, Reditote vt lubet, nam hæc eadem quæ vobis lubens præſto veſtes, equos, diplomata, quum reuertemini ex clementia liberalitateq; mea facilè impetrabitis: apertè denuncians, eos ſi redirent, eandem omnino belli fortunam ſubituros. Bernardinus Velaſcus qui fuit equitum magiſter, vir apprimè nobilis & elegans, puellam ex Reginæ aula vehementer adamabat, & more Hiſpanico ſtudioſiſsimè percolebat. In ea Velaſcus, quum venuſtatem impensè laudaret, nihil ad abſolutę formæ dignitatem deeſſe prædicabat, præter plenioris ſucci habitum: erat enim gracilitate virginali. Hęc, vti fit, in aula amanter ad bonę ſpei ſignificationem viridi colore argumentum amatori Velaſco dederat, quo is in cultu familiæ vteretur. Prodeunti itaque Velaſco, et pueros ſeruosq; à pedibus viridi colore indutos oſtentanti, Conſaluus occurrit: laudataque eius cultus nouitate, Rectiſsimè ſapis (inquit) Velaſce, cum hoc enim viridi proculdubio pingueſcet. Iocatus ſcilicet in ſtrigoſam eius amicam, translato dicterij ſale à paſtione mularum: nam Hiſpani recentis graminis & herbæ medicæ farraginem viridis nomine appellant, qua adulto verè mulas enutriunt, vt vberrimè pingueſcant. Quo ſcommate nihil lepidius viri eius aulæ elegantes exiſtimarunt. Quum ad Tarentum è caſtris maleficum ſeditioſumque militem ad ſupplicium duci iuſsiſſet, illeq; multum reluctatus ſe iniquiſsimè damnari vociferaretur, & proinde Conſaluum ad dicendam cauſam ad Dei Max. tribunal magna voce citaret, Vade, inquit Conſaluus, feſtinaque confiſus optimo iudici, & cauſam inſtrue, nam ibi pro me aderit qui opportunè reſpondeat Alfonſus frater, qui nuper è Serra vermegia in cælum contendit. Tum enim Conſaluo nunciatum fuerat fratrem à Mauris circumuentum dignam forti pioque duce mortem oppetiſſe. Cæterùm Conſaluus (vt vnde diſceſsimus reuertamur) in Vrbem Loxam indignabundus ſe recepit, ex tot repulſis ac offenſionibus, tranquillum ocium quærens, donec inuidia decederet, & Ferdinandi animus iam planè auerſus, dum ipſe abeſſet, veterum beneficiorum recordatione ad æquiora conſilia verteretur. Itaq; Conſaluus veluti iuſtam vacationem nactus, biennium Loxæ Granatæque tranſegit, ſuis herclè opibus, quæ erant multo maximæ, & ſua denique gloria contentus, niſi ea vt plerumque accidit æmulorum immodico liuore premeretur. In ea vitæ tranquillitate modicè corpus exercebat, alebat autem animum ſuſceptis multorum patrocinijs, collatisque officijs, ſic vt omnes qui egeſtate oppreſsi, aut impliciti litibus aut aliquo periculo circumuenti eſſent, opemque implorarent, enixiſsimè ſubleuaret. His actionibus exiſtimationem tuebatur, & ſingularem tota prouincia gratiam ab omni genere hominum comparabat: à Maranis præſertim, & à Mauris. Maranos Hiſpani eos vocant, qui Iudaica ſtirpe nati, quum ſemel ad Chriſtiana ſacra tranſierint, rurſus ad antiquæ legis ritus relabuntur. Id autem quum capitale

capitale ſit, ſpeculatores eis ſubmittere ſolent, qui dicta factaque eorum, & arcana religionis diligenter explorarent, ſuſpectoſque præſidibus accuſent, expoliandos quidem primò opibus, ac igne demum concremandos. In id genus hominum quãquam ij extrema ſupplicia mereantur, ſecretis & ſæpe malignis indicijs delatum ſacrati iudices, vt pręclarius pietatis ſtudium oſtendant, peracerba quæſtione deſæuiunt. Id verò Conſaluus quantum incolumi religionis iure poterat pro æquitate humanæ lenitatis defendebat, vt miſerè circumuenti, prę metu ſolum vertere cogerentur, deſertaque Hiſpania ad Turcas confugerent, apud quos transfugientium Iudæorũ tutiſsimus erat receptus, quòd homines ingenioſi mireque induſtrij fabrilium operum, & lanificij præſertim artifices, & quod mirum in modum reipublicæ Chriſtianæ nocuit, æneorum tormentorum magiſtros attuliſſent. eadem, ſed alia via Mauri qui in Bæthica remanſerant, tanquam opportuni iniuriæ patiebantur: quibus cum clementiſsimè agendum eſſe multis de cauſis exiſtimabat, ne gens repentina, ſęuiq; imperij inſolens, ac animis ad reſumenda arma paratiſsimis, erecta, vbi reliquum conceſſæ libertatis eriperetur, demigraret in Africãm, aut inde auxilia aduerſus noſtros tanquam acerbè dominantes accerſeret. Non multis enim ante annis, vno Ferdinandi regis edicto tam pio quàm poſtea multis importuno Iudæorum infinita propè multitudo, quæ antiquitus in Hiſpania conſediſſet, quòd Chriſtianas leges abdicatis Moſaicis recipere nollet, exuta bonis, ac Hiſpania pulſa per totum terrarum orbem profugerat: ſic vt eorum pars Theſſalonicam nobilem Graciæ vrbem, quam Amurates vi captam deformarat, coloniam concederet, magno Turcis emolumento futuram, ita vt Baiazetes, ſicuti à Gritto venetorum principe audiuimus, diceret, Ferdinandum Hiſpanię regem, qui Chriſtianorum prudentiſsimus haberetur, minimè ſibi ſapientem poſſe exiſtimari, quòd Iudeos ſuis regnis expuliſſet, quos ipſe in Græcia cupidiſsimè reciperet, quando vna hominum frequentia diteſcere amplificariq; regna viderentur. Nec multum ad Rempublicam referret, ſi coloni inter ſe religionibus diſſentirent, modò quiſque ad commune ęquiſsimi iuris honeſtique moris officium tuendum, colendamque iuſtitiam ſummi Dei rerum omnium opificis numen adoraret: qua vna in re ipſi Mahometani cum Iudæis & Chriſtianis præclarè conſentire crederentur. Erat enim Baiazetes tantæ doctrinæ philoſophus, vt Auerrois placita ſecutus nequaquam totas Mahometis Prophetæ fabulas admitteret: in hac perſuaſione Mahometi patri diſsimilis, qui quum duo tantum numina Virtutẽ & Fortunam viris colẽda prędicaret, religiones omnes exploſiſſet. Cęterùm ſub id ocq; tẽpus Conſaluus Xymeni Tolętano Antiſtiti in Mauritaniam traiecturo non defuit, quin vno maximo conſilio, milite ducibuſq; iuuaret. Is enim pio nobiliq; pręſtãtis animi decreto, vt inuidia ex multis ampliſsimi ſacerdotij opib. enata deleretur, parata ducentorũ nauium claſſe in proximã Mauritaniam trãsfretabat, conductis ſuo ęre peditũ & equitum quatuordecim millibus, quib. præerat Nauarrus à Conſaluo tanq̃ bello optimus Xymeni traditus. Is ea felicitate eſt vſus, vt magno portu qui appellatur Mazanchibir in poteſtatẽ redacto, Oranum nobile emporium, quod olim Vasbaria fuit, expugnaret, & eodẽ curſu rex Tremiſeniorum acie victus regno pelleretur. Nauarrus porrò Xymene cum victorię laurea in Hiſpaniam reuerſo Buzeam antiquitùs Vzicatã in Holchachite ſinu opib. & Gymnaſio

liberalium diſciplinarum celeberrimam Numidiæ vrbem manu caperet, duobusque ſecundis prælijs Numidas profligaret, & demum Magna Lepti, quæ hodie dicta eſt Tripolis, terra marique fortiter expugnata potiretur. Quæ res à duce militibusque Conſalui diſciplinæ aſſuetis egregiè atque celeriter geſtæ non dubiam laudem ad ipſum felicis militiæ magiſtratum referebât. Per hunc modum Loxano in ſeceſſu, quanquam non procul ab honeſto exilio videretur, nihil vnquam de magnitudine conſilij remittentem illa excellens virtus qua tantùm glorię ſibi pepererat nuſquam deſerebat. Erat enim ingētis animi robore aduerſus omnem inuidię contumeliã adeo permunitus, vt ſecunda pariter ac aduerſa vno indomitæ mentis tenore metiretur. Percunctanti enim Girone Oronio à quodam, qui à Conſaluo ad regiam veniſſet, quàm altè oneraria illa ingens nauis Conſalui magnitudini, vt ſuprà diximus comparata, in Loxæ vadis ſubſideret, idque Conſaluo referretur: Oronio dic, inquit, nauem firmis lateribus ęſtum maris expectare vt attollatur, et vela det ventis qui non ſemper aduerſiſsimi perflare conſueuerunt. Nec perurbano reſponſo euentus defuit: non toto enim vertente anno, quum Rauennatis cladis nuncius Regem magnoperè perculiſſet, vnus ante alios omnes Conſaluus, qui res perditas reſtitueret, non ſecus ac alter dictator Furius Camillus à Romanis contra victores Gallos ab exilio reuocatus eſt. Ea ſiquidem funeſta àcie magna pars veteranarum legionum quas ab Africa Nauarrus antea trãnſuexiſſet, interierat, ſupraque triginta ſex aut illuſtres aut noti duces ceciderant, Raimundóque Cardonio imperatore fuga elapſo, captoque Ioanne Medice legato cardinale, Fabritius Columna ipſeque Nauarrus in poteſtatem hoſtium deuenerant. Qua calamitate obrutus Iulius Pontifex multorum perfidia in Vrbe circumuentus de fuga cogitabat. Fœderatique omnes principes vnum maximè Conſaluum quem ſuperandis Gallis fatalem ducem crederent, poſtulabant. Itaque rex ingenti cura anxius miſſo in Cantabriam Federico Albano, qui pulſum regno Nauarræ regem reprimeret, Conſaluum imperatorem delegit, qui primo quoque tempore in Italiam proficiſceretur. Pontifici opem ferret, daretq; operam ne quid detrimenti res Neapolitana pateretur. Parabatur claſsis ad Malacam: eò innumeri equites & pedites confluebant, tantusq; erat equorum & armorum apparatus, vt homines minimè dubitarent, quin Conſaluus Gallos ab eo vinci ſolitos Italia depulſurus eſſet, & nouum de ea gente triumphum in Hiſpaniam relaturus. Iam multæ omnis generis naues vndique ab Oceano Gadibusque præſertim Malacæ conuenerant, paratusque erat commeatus, delectique milites, & equites nominatim in maiora nauigia diſtributi, vt conſcenderent idoneam tempeſtatem expectabant, cum ad repentinum inexpectatæ victorię nuncium ex regis literis cuncta refrixerunt, ſic vt conſternati dolóre milites qui pręmia & decus ex ea profectione concepiſſent, de Fortuna magnópere quererentur: & Conſaluus ipſe tanquam inauſpicatò creatus imperator, quód donando profundendoque priuatas opes exhauſiſſet, ad tantæ illuſæ ſpei incommodum plurimum angeretur. Sed quomodo eam laudis atque victoriæ ſpem Italici belli euentus interpellarit, operæ precium eſt paucis enarrare, vt quæ fortuita videri poſſunt ad diuinæ mentis iudicium referantur. Non toto vertente biennio, ex quo reges ad Sauonam colloquutos inter ſe memorauimus, funeſto Italię icto fœdere in Venetos conſpirarunt, vt

conuulſo

conuulſo eorum dominatu, quæ ſibi erepta putabant, veteribus ipſorum imperijs redderentur: atque ita factum eſt, vt quum à Gallis ad Abduam, duce rege ipſo, vna victi acie, profligatique cunctas vrbes amiſiſſent, intra Paludes vrbemq; Venetias compulſi à Iulio Pontifice veniam ſupplices impetrarent. His enim Heluetio milite non modò Fauentiam Ariminumque, ſed Rauennam & Ceruiam multis antè annis à Venetis occupatas receperat. Ex Abduana porrò victoria Ludouicus Cremona, Crema, Bergomo, Brixiaque fuerat potitus: quum eodem curſu Veronenſes, Vicentini, Patauini, Feltrenſes, & qui ad Carnicas alpes vergunt populi, Maximiliano Cæſari deditionem feciſſent. Apuliæ autem vrbes ſine vulnere Ferdinandus receperat: Ateſtinusque Alfonſus in Rodigina peninſula fuerat receptus. Cæterùm ab Alfonſo Iulius tanquàm beneficiario Pontificij imperij ſalinarum iura quę ſunt in Paduſis ad Comaclum repetebat. Eius ſalis vectigal Alfonſus, quòd ſibi magno eſſet emolumento, armis defendendum exiſtimauit, fretusque Gallorum auxilijs non vno in loco Pontificis copias cæcidit. Qua iniuria permotus Pontifex Alfonſum diris interdictoque perſequitur: Ludouico regi denunciat, niſi auxilia reuocet, eum pro hoſte habiturum: additque nequaquam ſibi defuturos reges qui Pontificiæ dignitatis iniurias defendant. Illudens Ludouicus contempſit anathematis diras tanquam inanes metus: promotisque copijs Pontificem Bononia expulit, Conciliumq; Piſis indixit, ex cuius cenſura excuſſis Iulij morib. pontificatu pelleret. Ea res acerbius ac arrogātius quàm deceret à Ludouico ſuſcepta reliquos reges permouit, Henricumque ante alios Britanniæ regem tuendæ religionis maximè ſtudioſum, ita vt magnis claſsibus Armoricas vrbes inuaderet. Nec Henrico genero religionis cauſa iuſta Gallis arma inferenti Ferdinandus defuit, poſtulante pręſertim opem pontifice, cui deeſſe non poterat, eoque libentius, quòd accita in Cantabriam Britannica claſſe, Iohannem Nauarræ Regem Gallorum ſocium, ideoque hiſdem Pontificis diris execratum regno depellebat. Iulius quoque adiunctis iam ſibi Venetis Ferdinandoque in ſocietatem facilè aſcito (quòd huic ex iure pontificio Neapolitanum regnum adiudicaſſet) conductisque Heluetijs, graue bellum Gallis vndique concitarat. Cuius belli is demum exitus fuit, vt commiſſo ad Rauennam cruentiſsimo prælio, Galli quidem victores euaderent, ſed tanto accepto detrimento, vt incumbentibus Heluetiorum Venetorumque copijs intra ſeptuageſimum diem Italia pellerentur. Quod dux ipſe Gaſto Foiſſeius cum Alegria vetere nobilique duce, præfectisque alarum & cohortium ferè omnibus interfectis, in ipſo victoriæ limine cecidiſſet. Neque enim Palicia Gaſtoni ſuffectus, quanquam id nouorum hoſtium aduentus flagitaret, reparare copias potuit, pernegante Quęſtore Normandio, ſe in ipſa victoria regijs pecunijs abuſurū. Itaque deſperata pecunia, ſecundi conſilij rationem ſecutus, equitatum incolumem in Galliam perduxerat, vt terrę patriæ opem ferret, quæ maritimo bello à Britannis, terra verò ab Heluetijs, qui in Heduos penetraſſent, grauiſsimè premeretur. His rebus in Hiſpania nunciatis, quum per omnia templa ſupplicationes agendis gratijs haberentur, belloque finem impoſitum, ex ea celeri victoria Ferdinandus exiſtimaret, ad Conſaluum continuò perſcripſit, vt inſtitutum cohortium turmarumque delectum intermitteret: claſſeque dimiſſa nobiles equites, quos euocaſſet, aut qui ſponte nomina dediſſent, domum remit-

teret, gratiasque publicè Deo Maximo & Diuis omnibus tota Bæthica agendas arbitraretur, qui Italia metu liberata, maturiorem opinione hominum admirabilemque victoriam Sacroſancto Pontifici aduerſus execrabiles dirisque implicitos hoſtes tribuiſſent. Nullo vnquam acerbiore nuncio Conſaluum mente perculſum ferunt, nulloque milites, vel aduerſi caſus, vel acceptæ cladis perturbatione magis conſternatos dux quiſquam vidit, vt profectò mirum videri poſſet, eum virum quem nulla vnquam pericula, nullique aduerſæ fortunę impetus ex arce conſilij deieciſſent, priuatum animi dolórem publica lętitia lenire nequiuiſſe. Id enim expectabat vt occaſione tanti belli quo haud dubiè ſupremo virtutis conatu edito, pręſtantiſsimam operam eſſet nauaturus, ęmulorum animi ſubacta inuidia frangerentur. Conſtat enim inter primos ſermones ſuſpenſo ore dixiſſe ad aſtantes. Ergo ſecus ac ipſe putaram Gironius Oronius præclarus vates euadet? Quando vti perurbanè figurábat, meam nauem ſecundo ęſtu mirificè ſubleuatam, obortus opportunè ventus, qui iam vela inflábat repentè concidens, ſulcantem mare deſtituat. Nec multò pòſt ad Anticheram, quod eſt oppidum medio ferè itinere inter Granatam & Malacam, ad milites, euocatosque omnes, concionem habuit ſummæ grauitatis, eos magnificè conſolatus, vt æquo animo perferrent, ſi eluſi à Fortuna oſtendendæ virtutis & parandæ gloriæ concepta ſpe decidiſſent: æquum enim eſſe, vt publica vota priuatis anteponerent, et vti fas eſſet communi victoria lætarentur, ſe verò daturum operam, vt ipſos neque ſtudij ſui erga regem quod præclariſſimum extitiſſet, neque damnorum & itinerum quæ amore ſui nominis & ſpe laudis ſuſcepiſſent, omnino pœniteret. Reliqua autem ſperarent ex regia liberalitate: vnum enim quenque ſe per literas mirificè commendaturum apud regem, nec dubitare quod eſſet æquiſsimus, quin munera viritim daret, quibus ſuſcepti emenſique itineris, & rerum omnium ſumptus benigna manu ſarcirentur. Demiſſa autem concione, vbi ex foro domum eſt reuerſus, pronunciauit ſe cunctis donatiuum triduo daturum. Id conſtabat partim ſignata pecunia, quæ gregario præſertim militi præberetur: tum verò argento elaborato, auro textili purpuraque, et ſericæ telę omnis generis, colorisque in veſtes copia ingenti, equis item nobilibus, pictisque tentorijs, inauratis armis, & caſtrenſibus lectis, quę tot tantaque fuerant, quòd ea omnia mercatores lucri cauſa tanquam ad nundinas Corduba, Hiſpali, Medina, Valentia Granataque attuliſſent, vt centum millium aureorum nummûm ſummam ſuperaſſe credantur. Ea verò tanta liberalitate diuiſit, vt nec domeſticæ ſuppellectili parceret, ipſeq; iam multorum fœneratorum malum nomen fore putaretur, quum oppignoratis aliquot oppidorum redditibus ex graui vſura planè decoqueret, ridentibus æmulis quòd inani ſumptu, vt regiæ opulentiæ odioſum ſpecimen præberetur, domum ſuam rebus omnibus exhauriendam ſuperbè temereque ſuſcepiſſet. Ferunt regem ab occulta malignitate Conſaluum eneruatis opib. exiſtimatione ſpoliare cupiuiſſe, propterea inieciſſe ſpem, vt primo Vere inſequentis anni, eodem apparatu in Italiam enauigandum foret: ſcilicet vt diſcedentium militum voluntates munere ingenti redimere cogeretur. Sed quanquam id à clariſsimis Hiſpanię regulis acceperim, nequaquam tamen adduci poſſum, vt id ex omni parte verum putem, ne prudentis & maximè compoſiti regis fama temerè ſugilletur. Quid enim niſi temerè de Conſalui animo

atque

atque opibus ei timendum fuit, qui pacatiſsimis Hiſpaniæ imperijs nouum Nauarræ regnum adieciſſet, victorque in Italia pacis & belli arbiter crederetur. Verum non multò poſt Conſaluus ex ſuprema liberalitate incomparabilem gratiam meritus, in Loxam ſe condidit, ex eo hercle ſeipſo beatior, quòd nemini ſuo nomine fidem ſefellit, recteque & fortiter factorum conſcientia lætus obuenientem vltrò gloriam adſequeretur. In eo itaque ocio, quod ad biennij ſpacium ſeſe extendit, tanquam occupatus in præcellenti erectæ mentis negocio verſabatur: animum enim magna ſemper & excelſa petentem, maximarũ rerum cogitatione recreabat. Inſigni nempe cura ſumptuque inſtitutum habebat in omnibus vrbibus quæ principatum nomen præferrent, non in Europa modò, ſed in Aſia atque Africa, vt per certos idoneos homines, quæ bello paceque geſta eſſent, ad ſe accurata fide perſcriberetur, ſic vt facilè ſingulis propè diebus accideret, vt de grauiſsimis admirandiſque rebus certior factus, cuncta vti accidiſſent, præſentibus amicis recenſeret, & his qui longè aberant officioſè communicaret. In eo duorum annorum curriculo quo eius vita finita eſt, ſtupendæ rerum omnium commutationes inciderant, cum ſecus ac multis antea ſeculis accidiſſet, totus planè terrarum orbis ingenti armorum motu quateretur. Audierat Iulio Pontifici vita functo, quo nemo in tuenda augendaque pontificij imperij dignitate, vel maior, vel conſtantior fuit, Leonem Decimum qui ingenijs faueret, aureæque pacis mores inueheret, ſucceſsiſſe: deſumptaque triplici corona, eodem die redeuntis anni, eodemque in equo quo ad Rauennam in acie captus fuerat, ſub vmbella triumphaſſe. Paucos quoque poſt dies didicerat Tramulium atque Triuultium ſummos Gallorum duces ad Nouariã à paucis Heluetijs eruptione profligatos: Tranſiſſe autem in Morinos cum ingentibus copijs Henricum Britanniæ regem, qui cum Maximiliano Cæſare coniunctus, intra paucos dies fuſo fugatoq; totius Galliæ equitatu, Terouanam Morinorum, et Tornacum in Neruijs, inſignes vrbes in poteſtatem redegiſſet: ijſdemque diebus Iacobum Quartum Scotorum regem ab Hauardo Surreio ad Tuedum deleto Scotorum exercitu acie victum, ac interfectum, indeque nec tranſactò quidem menſe, Venetos ad Vicentiam à Cardonio Proſperoque Columna luctuoſo prælio ſuperatos. Sed his quæ partium ſtudijs Ferdinandi regis voto ſecundiſsima euenerant, externa quoque noſtrorum & Barbarorum regum prælia ampliore cum voluptate miſcebantur: nam confecta pace inter Gallos atque Britannos Ludouicus rex deducta in matrimonium Henrici ſorore, imbecillus ſenex, in ipſis nuptijs fato conceſſerat, Frãciſcusque gener Rex fuerat declaratus. Vladiſlaus porrò Pannoniæ rex conſternatis ad arma viris agreſtibus, periculoſo circumuentus bello, Bornamiſſã duce, rebelles acie victos, meritis ſupplicijs affecerat. Conſtantinus item Ruthenus Sigiſmundi Sarmatiæ regis auſpicijs innumerabiles Moſcouitarum copias ad Smolenchum ſupra Boryſthenem memorabili acie ſuperarat. Ipſi verò ad orientem Selymus Turcarum, & Sophus Hiſmael Perſarum, maximi Reges, interſe armis contendebant: eoque deducta res fuit, vt ad Artaxatam Armeniæ vrbem, Calderanis in campis, cruentiſsimo prælio certaretur, victore quidem Selymo, quum vulneratus Hiſmael, ex prima acie ad interiora Mediæ ſe recepiſſet. Sed honeſtiora iocundioraque videri poterant, quæ interim de Luſitanorum victorijs ſcribebantur; eos enim extremum Æthiopiæ pro-

montorium ad Antarcticum magnis claſsibus tranſcendiſſe, ſubactiſque totius ferè Indiæ regibus, præter Arabicum & Perſicum ingentes ſinus ad Melaceam aureæ Cherſoneſi, ipſamque demum inſulam Taprobanam perueniſſe, aromatumque omnis generis natale ſolum reperiſſe conſtabat, conterritis paſsim earum gentium innumerabilibus copijs & claſsibus, quum tormenta ænea diſploſiſſent. Pari quoque cum voluptate, & maiore quoque Caſtellanorum gloria incogniti orbis efferæ gentes, & Antropophagi dirum genus narrabant, quum Ferdinandi regis claſſes alterum & propè immenſium terrarum orbem pernauigato ad occidentem Oceano reperiſſent, vnde tantùm foſsitij auri, et margaritarum gemmarumque in Hiſpaniam augendis publicis priuatiſque opibus referretur. Dum in iſtis oblectationibus nequaquam ingenita, ſed accerſita iocunditate vitam traduceret, in duplicis quartanæ morbum non quidem natura difficilem, ſed ſeni, præcipueque ex euentu rerum minimè læto planè mortiferum incidit, traductuſque à Loxa Granatam climacterico ætatis anno, in complexu vxoris, Heluiræque filiæ, ſuſceptis Chriſtianæ diſciplinæ ſacramentis expirauit, poſtridie Calendis Decembris anno à partu Virginis ſupra milleſimum & quingenteſimum decimo quinto, quum vixiſſet annos lxij, menſes tres, & dies vndecim. Tumulatus eſt circumpoſitis ad ſepulchrum centum vexillis in æde Diui Franciſci, parentaruntque ei iuſtis exequiarum honoribus adhibitis, Inicus ipſe Mendocius, Tendilius Granatæ præfectus, & reliqui Cordubeæ gentis proceres. Manricam porrò vxorem, quæ ex teſtamento in tutela rerum omnium remanſerat, rex Ferdinandus humaniore epiſtola congeſtis in defunctum innumeris laudibus eſt conſolatus, ita quidem vt ipſe paucos poſt dies Magnum cœleſtis itineris ducem conſequeretur. Intra enim quadrageſimum diem rex ipſe apud Madrigaletium vicum exceſsit è vita. Interijt autem Conſaluus iiſdem diebus, quibus Franciſcus Rex Galliæ Heluetijs ad Mediolanum ingenti prælio ſuperatis, vt cum Leone Pontifice de republica conſultaret, Bononiam peruenit. Ferunt nonnulli quibus integram fidem minimè tribuerim, Conſaluum paulo antequam moreretur, cum præpotentibus ſuæ factionis regulis conſpiraſſe, eo animorum decreto vt Ferdinandus vlterioris Hiſpaniæ regno repentina ipſorum manu extruſus, ad Tarraconenſes ſuos redire cogeretur, reſtituta quidem eius filia, quam pater aſtuto conſilio vti mente commotam in ignobile oppidum curandæ valetudini conieciſſet, Carolumque ſubinde eius ex Philippo rege filium è Belgis euocarēt, qui iam quindecim annorum adoleſcens, præclaram adminiſtrandi imperij indolem præferret: cuius auſpicijs, quòd paternos amicos de nomine iampridē agnouiſſet, vindicare iniurias, & aduerſæ factionis opes deprimere cogitarent, ſupra verò conceptū facinus Conſaluus multo maiora moliretur, Ferdinando ſcilicet Aragonio Federici regis filio, ex Setabæ arcis cuſtodia erepto, vt præſtita fide quā adoleſcenti temerè dederat, animum iuſiurandi religione exolueret, ac ei paternū regnum redderet, ea conditione, vt pēſo annuo tributo Hiſpaniæ regū beneficiarius eſſet, Heluiramq; ipſius filiam vxorē duceret, dotiſq; nomine ea oppida atq; vrbes, quas ipſe poſſideret, ad antiqua regni iura reuerterent. Tantùm enim poterat odium ex repulſa Compoſtellanæ dignitatis conceptum, vt hæc quanquā ſupra æquum peracerba alienaq; ab eius ingenio videantur, non omnino temerè credi poſsint.

Fit enim

Fit enim plerunque apud ſummos principes, vt ingentis beneficij merita, vbi modum exceſſerint, quòd iuſtis præmijs exæquari nequeant, inſigni demum iniuria perſoluantur. Tum hercle liuor & odium pro gratia maximè vigent, quum non planè generoſi principes alieni meriti magnitudine obruuntur, isque falſæ rationis viam inuenit, vt turpiſsimo nomine ingratus euadat. Sed hoc clariſsimis ducibus fatale videtur, vt in vltimo vitæ actu circumuenti inuidia imminutaque dignitate in ipſo contumelię dolore moriantur. Quid enim aliud (vt antiqua exēpla Coriólani, Alcibiadis, & Narſetis omittamus) quàm hic dolor Borbonium atque Nauarrum præcipites egit: vt hic contra gentis ſuæ nomen damnata arma ferens in carcere eius arcis, quam manu ceperat, miſere interiret: ille verò et ſuæ patriæ proditor ſcelestus. & communis impius euerſor in limine diri facinoris pœnas daret? Sicvt Conſaluum quanquam prgaltè à regè alienatum nequaquam crediderim eò progredi auſurum fuiſſe, vnde nullus ſine inexpiabili dedecore receptus foret. Quòd ſi animo ex quartanæ febris atra bile commoto, id omnino ſcelus patrare concupiuit, hoc vno, quòd nihil extra cogitationem vetere ſua fide atque prudentia indignum admiſerit, ſeipſo beatiorem exceſsiſſe vita fatendum eſt. Quid enim veræ glorię tropheis onuſto optatius atque felicius accidere potuit, quàm vt integra nominis fama ſublimis ille animus in cælum, vnde venerat, euolaret?

EPITAPHIVM CONSALVI
Ferdinandi Magni Ducis, per Phaernum
Cremonenſem.

Parta ducum tumulis aliorum ex hoſte trophæa
Quæſitique inſcribantur virtute triumphi.
Nos Conſalue tuo nec fortia facta ſepulchro,
Nec magna imperia, aut actos ſcalpemus honores
Non Gaditana exactos trans æquora Mauros
Atque aſſerta tuo regna olim Bæthica regi:
Nec duce te adiutos ab eo felicibus armis
In Turcam, Venetos, Cephalenum gente recepta,
Nec Calabros motus; aut Parthenopeia bella,
Atque redundantem Gallorum ſanguine Lyrim:
Quippe etenim hos titulos, atque hæc monumenta, tibi olim
Virtutes poſuere tuæ, quæ ſparſa per orbem;
Per'que aures, per'que ora virûm menteſque repoſta
Nomine cuncta tuo, vt'que æterna laude replerunt.
Quare hæc ſufficiat memorando inſcribere buſto,
CONSALVI; *Magni'que ducis, qui nomina geſſit*
Hic iacet, illud ei pater, hoc dedit inclyta virtus.

PAVLVS IOVIVS NOVOCOMENSIS EPISCOPVS NVCERINVS

IOANNI BAPTISTÆ CASTALIO apud Carolum Cæſarem caſtrorum Magiſtro S. P. D.

CIrcumſpectanti mihi cuinam libros de vita & rebus geſtis Ferdinandi Piſcarij in publicum prodeuntes commendarem, tu ſolus ante omnes occurriſti, qui dignus eorum patrocinio viderere. Opus enim vt facilè proſpicio, multorum obtrectationi expoſitum, aduerſus liuidos malignè pleraque interpretantes, luculentiſſimo indiget defenſore. nec quiſquam hodie ſupereſt è tot ducibus, qui te ipſo conſiliorum omnium rerumq́ue geſtarum locupletior atque viuidior teſtis eſſe poſſit, quem ab ineunte ætate in eius præſtantiſſimi ducis contubernio perpetuaq́ amicitia clarus, quòd alæ equitum præeſſes omnibus bellis, & ſingulis prope expeditionibus interfueris, ſcilicet vt mirificæ eius virtutis ſedulus & felix æmulator euaderes, vnde tibi poſtea & inſignes tituli, & decora probatæ virtutis ornamenta ad perennem laudem obuenerunt, quæ modò vel per ſe ſatis ſpecioſa, inuictiſſimi Cæſaris iudicio caſtrorum Magiſter effectus, perdomita latè Germània, partis nouis inſignibus cumulaſti. Debes itaque hoc ſupremum defenſionis munus memoriæ tanti viri, à quo tot documenta exactæ diſciplinæ te didiciſſe profiteris. Quòd enim aliud Piſcàrij manes vſu nobilius officium expoſtulant, quàm eius gloriæ obtrectatores, ſi fortè exiſtaut, ea fidei conſtantia refutentur, qua viuum et meriti triumphi laude florentem coluiſti? Liquet enim apud omnes quum in manibus tuis expiraret ſuprema voce nihil tibi potius delegaſſe, quàm vt pro virili totius Daualæ domus decus tuerere: hoc idem quoque à te exigit Victoria Columna æquatis virtutibus eo coniuge digniſſima, quæ à te omni tempore ſtudioſè culta, nuper æternæ lucis auida, ex his terræ tenebris ad ſuperos euolauit.

Neque tu propterea huius officij operam remiſeris, quòd ea gloriam contemnere Chriſtiana pietate videretur, quum eam ſpontè venientem diſſimulare potius quàm ſpernere ineptè exiſtimari poſſet, ſecus ac de ipſo Alfonſo Vaſtio ſuſpicari fas erat, qui modò cum multis noſtris lachrymis immatura morte ereptus, vti Piſcarij patruelem, & tantarum opum imperijq́ue militaris ſucceſſorem decuit, veræ laudis erat cupidiſſimus, quum excelſo ingenio cunctas belli & pacis actiones ad decus reuocaret. Sed vtrunque noſtrum ex mœrore approperati eius obitus aſſiduè lugentes mirificè conſolari poteſt, hic ipſe Vaſtij filius ſummæ ſpei adoleſcens, ab illuſtri indole dignus hoc bene auſpicato Piſcarij cognomento, qui dudum officij cauſa ad Philippum Hiſpaniæ regem deſignatum nauigauit: nihil enim in eo plus optauerim, quàm vt te militarium & ciuilium morum lectiſſimo formatore atque magiſtro, id quod facilè ſperamus cùm patris, tum patrui abſolutæ virtutis ſpecimen referat. Quantum verò ad me attinet, ita huius ingenij laboris famam improbè ſugillantes deſpiciam, vt meorum rectè integreq́ue ſcriptorum conſcientia fretus, et in vita, & poſt mortem eos omnino contemnendos putem: præclara enim veritas ſupra calumniæ nebulas facilè emicat, et qui fide integra bonos mortuos colit, viuos conciliat. Vale.

PAVLI

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI IN LIBROS DE VIta & rebus geſtis Ferdinandi Dauali cognomento Piſcarij Præfatio.

AD VICTORIAM COLVMNAM eius vxorem.

AI QVID eſt, Victoria Columna, in prẹcipuis honeſtiſsimæ vitæ tuæ votis, quod ad ſummam felicitatem vel dij maximè propicij, vel mortales longè gratiſsimus cumulatè tribuere poſsint, id vnum eſſe arbitror, vt Piſcarij viri tui memoria fidelibus nec ineptis literarum monumentis ad poſteros tranſmittatur, vt quæ tua eſt virilis atq; eximia pietas non inanibus lachrymis, ſed ẹternis honoribus inuſitatẹ admirabiliq; virtuti illius inuictiſsimi ducis debita prẹmia perſoluantur, habeatq; interim poſteritas tuo maximè munere, ad ſolidæ veræq; laudis exemplum, quod domi militiẹq; feliciter imitetur: & diſcat, vt nequaq̃ ambitioſo rerum inanium titulo, verùm factis illuſtribus, non adumbratẹ, ſed certiſsimæ gloriæ fructus quẹratur: nam ſicuti ſepulchra marmorea, & æneas equeſtres ſtatuas, quæ ſum̃um liberalitatis & pietatis nomen magnificè paras condidiſſe, nimis operoſum videtur, & nequaq̃ pro merita laude diuturnum, quando ea ignauis etiam & imbellib. contigerunt: ita hæc ad veram perpetuò victuri nominis effigiem ſcripta, & expreſſa diligenter, vti extra temporis vel hominũ iniuriam poſita omnem prorſus vel maximè ſumptuoſorum operum nobilitatẽ antecedent. Id nos ſi non felici (vt ſperamus) alacri certè fideliq́ue labore prẹſtare ſumus adnixi, quũ eorum hominũ qui ſimul et egregiè poſſent et vehementer vellent, in hoc difficili munere operã collocare, magna penuria eſſe cenſeretur. Scripſimus hẹc ea fide qua vniuerſam horum temporũ hiſtoriam condidimus, admiratione ingenij & virtutis tuæ ducti: cui ſicuti in hoc funeſto ſeculo, cum priuato tum publico literatorũ nomine plurimũ debemus, ita Piſcario vlla in re peculiari beneficio nos obligatos eſſe diffitemur: quanq̃ ille nos bello & pace non iniucũda ſẹpe familiaritate cõiunctos habuerit, vti nunc hẹreditario quodã iure, in amicitia Alfonſi Vaſtij patruelis imperatoris optimi, lætiſsimè floremus. Probauere nonũlli erudito iudicio inſignes, vt hæc dũ ætate integra, ac in hac prẹclara Romana luce prẹcellentium hominũ cenſura frueremur, vel præcipiti iudicij libertate in publicũ ederentur, ſcilicet vt cum aliqua pudoris labe exiſtimationi ſeruirem mẹ, cum integritatis & diligentiẹ famã cunctis eloquentiæ laudibus anteponam, idq; vnum tanq̃ in hiſtoria prẹcipuum magnoperè ſpectem, vt inconcuſſa ſcriptis fides aſtruat: hæc enim fortaſſe me mortuo ab imperitis vel inuidis, veluti certiſsimo teſte ſublato, improbè refelli poſſet. Itaq; ſi hæc eo animo quo ſcripta ſunt accipies, iam tota ingenui laboris merces vel ſperata impudẽter, vel benignè debita cumulatè referetur. Quum enim virili ingenio vſq; eò excellas, vt præter ſolutæ orationis laudem, poeticis etiam numeris cum prẹcellentibus vatibus contendas, gratiaq́ue regum & fortunẹ amplitudine plurimũ prẹſtes, ſi de his rectè vel potius indulgenter (quòd maximè cupio) iudicaueris: etiam ſola vel mediocris laudis commendatione cuncta perſolues Vale.

FER. DAVALVS

SI præclaras corporis atque animi virtutes cum perpetua rerum
geſtarum felicitate conferamus, proculdubio Ferdinandus Pi-
ſcarius, non æquales modò ſuos bellica laude, ſed ſuperiores e-
tiam duces anteibit. Nam ſi eos qui manus cum ipſo contule-
runt, enumerare velimus, liquidò conſtabit, fermè omnes aut cę-
ſos, & captos ab eo, aut inſigni accepta clade fuiſſe profligatos. Porrò ſi quis
eorum famam excuſſerit, qui ſecum in Cæſarianis partibus arma tractarint, ad
uerſam profectò fortunam aliquando ſubijſſe reperiet: quum ipſe omnib. bel-
lis ſemper inuictus nullam ab iniquo Marte iniuriam acceperit, niſi quum ad
Rauennam primis ſtatim ſtipendijs dux pariter & miles, cruenta illa acie dimi-
cauit: tum enim Fortuna, quæ mox benigno vultu ſe conuertit, viſa eſt om-
ne id totum quod fuerat fatalis odij reliquum, egregia fide conſumpſiſſe. Or
tus eſt Ferdinandus ex familia Dauala in vlteriore Hiſpania prope Toletum,

vetuſta potius quàm illuſtri, ſed cui Rodoricus proauus magnam claritatem attulerit. Is enim ingenio excelſo, & vi ingenti corporis, quum iuuenis adhuc prouocantem Luſitanum equitem ſpectante vtroque exercitu, ſingulari certamine confeciſſet, tantùm ſibi ſtudium ab omnibus militum ordinibus, tantamque apud regem beneuolentiam illo clariſsimo facto comparauit, vt non multo poſt Magiſter equitum ſit effectus: qui honos militiæ ſummus vnis antiquæ nobilitatis regulis demandari erat ſolitus. Ex hoc Rodorico natus eſt Inicus, qui auſpicia Alfonſi regis Aragónum ſecutus, in Italiam venit, prælióque nauali ad Pontias cum ipſo Rege eadem in naui à Liguribus captus eſt. Is ex armigeris pueris intimus erat Alfonſo ob indolem ab omni virtutum concurſu gratiſsimam. Nec multò poſt, quum Philippus Vicecomes præclara ingētis animi liberalitate, Alfonſum libertate donauiſſet, magniſq; auctum munerib. ad recuperandū Neapolitanum regnū dimiſiſſet, ab rege impetrauit, vt Inicus apud ſe Mediolani relinqueretur: namque is adoleſcens eruditis moribus & ſuauitate oris Philippi animum ita oblectabat, & ceperat, vt inter chariſſimos emineret. Mortuo autem Philippo, ad Aragonios rediſt, optimarum literarum, & diſciplinæ militaris ornamentis vehementer exultus, vnde mox cunctis, & Regi in primis charus, vxorem promeruit longè omnium nobiliſsimam, atque ditiſsimam ex antiqua Aquinatum regulorum familia, è qua D. Thomam natum eſſe conſtat, inter Chriſtianos profeſſores pietate, ac ſacrarum literarum ſcientia præcellentem. Huius vxoris præſenti dote, ac demum inſigni multorum oppidorum hęreditate Inicus fortunas ſuas opportunè ſtabiliuit, præfectura etiam ærarij & totius cenſuræ rationum regiarum atque item perampla domo in qua ſeptemuirale iudicium exerceretur, à Ferdinando rege liberaliter honeſtatus. Vixit multos annos in perpetuo quodam Regalis vitæ ſplendore, & ob id in ſumma ſemper familiaritate Ferdinandi regis, qui in vtraque belli Andegauenſis fortuna fortem eius fidelémque operam fuerat expertus. Vltima verò ſtipendia (vti pium decuit) in publica Chriſtianorum cauſa aduerſus Turcas iam ſenex apud Hydruntem exoluit, Alfonſo ſecundo militiæ comes datus. Nec multò poſt confectum bellum Neapoli moritur, tres ante alios relinquens impuberes filios maternæ pariter ſubſtantiæ & paternæ virtutis hæredes, Alfonſum ſcilicet, Rodoricum & Inicum. Alfonſus natu maximus ab Aterno Apuliæ oppido amneque fatali caſu Magni Sfortiæ claro, quod hodie Piſcaria dicitur, Marchionis Piſcarij cognomen adeptus, huius Ferdinandi pater fuit, vir omnibus fortuna naturęque muneribus inſignis. Etenim quum Ferdinando iuniore à teneris annis educatus, corpus atque animum armorum & literarum ſtudijs pariter exercendo excolendoque facilè Neapolitanorum procerum præſtantiſsimus euaſerat. In hoc ſiquidem iuuene omnia ſumma inerant, ſcilicet ſupra viuidum, atq; habile corporis robur, incredibilis animi vigor, literæ, prudentia, diſciplina: quibus fretus in adminiſtratione Gallici belli quod in Æmilia via geſtum eſt, facilè Triuultio & Petiliano eximijs ducibus æquabatur. Neapoli verò quum Galli Alegria duce ab arce in portum erupiſſent, diſiectiſque munitionibus cuncta cędibus atque terrore compleuiſſent, vnus ante omnes Alfonſus incredibili virtute pedeſtri protectus ſcuto, repreſſa ſuorum fuga, per interiores ſcalas in molem euolauit, contemptoque omni tormentorum periculo, Gallos

ita repulit, vt multis cæſis, aut ex fuga in ſubiectum mare præcipitatis, Phariq; turre ſubinde recepta, populus Neapolitanus eum illo die Seruatorem patriæ appellarit. Verùm non multò poſt per hunc modum cunctis in locis Ferdinando ſtrenuè operam nauantem & ſummo omnium ſtudio ad militarem gloriam prouectum immitis fortuna deſeruit. Dum enim circumuallatis in arce Gallis, cum ſeruo natione Mauro incendendæ claſsis conſilium agitaret, & ex condicto pretium perfidiæ deferens, noctu ad ſummum hortorum parietem ſcala perueniſſet, perfidia ſerui adacta per guttur lunata ſagitta crudeliter eſt interfectus. Nunquam ab vlla hominum memoria aut rex vllus amicum & propinquum, aut vllus exercitus ducem, aut vlla ciuitas ciuem ſuum morte ſublatum vel grauiore mœſtitia, vel vberioribus lachrymis honeſtauit. Eandem quoque fortunam tulit Rodoricus frater vir impiger & fraternę virtutis æmulus, qui ſecundo bello Gallico, quum pedeſtribus copijs præeſſet, apud inſulam Arpinatis agri vicum, Sclopetto caput ictus interijt. Neque eadē vis fati plus iuſto Daualis proceribus infenſa, Indico diu pepercit, iam bellica laude inſigni & iuuenum omnium longè pulcherrimo. Is poſt exactum regno Federicum Aragonium, cùm de finibus Lucaniæ Galli atque Hiſpani inter ſe decertarent, peroſus Gallorum nomen vti Daualę familię funeſtum, Hiſpanis adhæſerat, Ænariæque inſulæ præfectus cum Gallis terra marique contenderat, ad extremum Salerni arce cum ſingulari Magni Conſalui commendatione fortiter expugnata, dum ad id bellum properat, quod ad Lyrim amnē Hiſpanus victor cōfecit, peſtifera febre paucis dieb. abſumptus eſt, eo acerbiore omnium dolore, quòd illuſtrē familiam ſummę ſpei, ſummęq; laudis ducib. orbatam videbant, quorum nemo ad trigeſimum ætatis annum incredibili Fatorum iniuria perueniſſet. Moriens Indicus Alfonſum filium, quem hodie omni bellica laude florentem Cęſarianis in caſtris imperatorem videmus, in cunis reliquit. Cæterùm ab Alfonſo qui Punica ſeruilique perfidia cecidit, hic ipſe Ferdinandus paterno cognomine Piſcarius admodum puer eſt relictus, qui intermortuum familiæ nomen, maximis rebus geſtis (vti mox dicemus) ad nunquam interituram Daualorum memoriam egregiè reparauit. Natus eſt Neapoli Ferdinandus, matre Cardonia apud Siculos illuſtri, quæ quatuor inſignium bello ducum ſoror fuit. Infans cùm primum materno vtero editus in lucem prodibat, ex tenui membrana veſtem ampliſsimam ſecum extulit, veluti militare quoddam paludamentum ex paterno maternoque ſemine haud obſcuro iure hæreditatis tantæ indoli deſtinatum. Habuit in Geneſi circa cœli verticem ſydus Martis directo curſu ſua in ſede conſtitutum, & quo felicius victoriæ pararentur, ſalutaribus Iouis radijs delinitum: vnde Pontanus ſupra eloquentiæ laudem, etiam ſyderalis ſcientiæ peritiſsimus, inſpecto themate victorias & lætiſsimos triumphos puero ſit pollicitus. Itidem etiam monens vt faciem aduerſus vulnera diligentiſsimè præmuniret, quaſi ex ferro Mars alioqui benignus, honeſto ori deformitatem, vti poſtea euenit, manifeſtè minaretur. Puer vt primùm ingredi firmiter & loqui diſtinctè cœpit, adeò multus & aſsiduus fuit in ludis & ſimulachris rerum bellicarum, vt iam nequaquam obſcura eius inuſitatæ virtutis indicia præberentur. Puerili etenim cupiditate parua currulia tormenta effingendo & grauiter concionando, præferendoque vexilla ſequentibus pueris, &

ris, & multiplices pugnas committendo, cuncta munia imperatoris implere videbatur, obſecrante ſæpe Muſephilo præceptore, vt ingenium ab his inanibus ludis ad literarum Latinarum ſtudia reuocaret: ſed ille quum eſſet literis ſtudendum, hiſtorijs potius & fabuloſis carminibus vernacula & præſertim Hiſpanica lingua conſcriptis oblectabatur, quibus heroum & fortiſsimorum equitum admiranda facinora celebrantur. Erigebat enim animum ad gloriam anhelantem in ſpem conſequendæ laudis. Agebat autem ſextumdecimum ętatis annum, quum Ferdinandus rex Hiſpaniarum Neapolim venit, vt Magnum Conſaluum affectati regni ſuſpicionibus obnoxium, in Hiſpaniam ſecum adueheret. Eius aduentus ſummo ſtudio Neapolitanorum eſt celebratus, & in primis matronæ omnes quæ forma & dignitate cæteras anteibant, in ampliſsimo conuiuio regijs oculis oſtentatę. Miniſtrabat fœminis ornatiſsima iuuentus, quæ mox remotis menſis choreas duxit. Quo in ludo Piſcarius ante alios, tanta arte, tantaque numeroſi inceſſus grauitate omnes ſaltationis modos adimpleuit, vt rex ipſe prudentia & iudicio maximè inſignis, quum oculos in vnum Piſcarium conieciſſet, palam diceret ad proximos proceres digito Piſcarium indicans: Ille adoleſcens ex geſtu certaque oris indole ſupra hos omnes, magnus quidem imperator eſſe videtur: & ſi me opinio nequaquam fallit, omnium euadet longè præſtantiſsimus. Hoc de ſe tanti regis iudicium nequaquam elatis aurib. accepit, præfatus, regem qui ſe adoleſcentem immatura laude honeſtare voluiſſet, grauiſsimum pondus teneris humeris impoſuiſſe, quando ſibi magnopere bello & pace foret deſudandum, ſi promereri eam laudem vellet, quam ſibi rex iuſto propenſior adeò benignè obuenturam eſſe prędiceret. At Piſcarius rege in Hiſpaniam reuerſo in paterna oppida cõceſsit, quæ ſunt partim in Ferentanis & Samnio, partim in Campania & Picentinis, vbi auditis populorum controuerſijs, ac inſpectis Quęſtorum & Prętorum rationibus, ſumma ęquitate & moderatione ſingulas rerum difficultates ſolertiſsimè diſſoluit. Quibus actionibus apud omnes qui in ditione eius erant ſingularem grauitatis, & munificentiæ laudem eſt conſecutus. Nec multò pòſt regio apparatu nuptias cum Victoria Columna celebrauit. ea enim vixdum trima Ferdinandi iunioris Aragonij regis auſpicijs, ipſi Piſcario ætate fermè pari fuerat deſponſata, quum Fabritius Victoriæ pater, vigente Gallicò bello ad Aragonias partes tranſiuiſſet: initaque cum Alfonſo Daualo amicitia, in gratiam regis etiam vinculum affinitatis addendum eſſe cenſuiſſet. Quaſi tum Piſcario in cunis adhuc vagienti, quando vnicus ætatis ſuæ fauentibus caſtris futurus eſſet imperator, eam vxorem fortuna deſponderet, quæ fatale Victoriæ nomen, vti dotale munus, in mariti domum ferret, & ipſa vna omnium pietate, forma, literis, nobilitateque lectiſsima, viro inuictiſsimo rara quadam mutuæ ſortis felicitate iungeretur. Nec multum inde Piſcarius quum aliquandiu fruſtra à ſuſcipiendis liberis operam dediſſet, ad nobile illud Gallici belli claſsicum excitatur: incredibili nanque armorum cupiditate ſemper incenſus, nihil magis quàm bellum quo virtus eniteſcere poſſet, exoptabat. Erat tum Iulij pontificis dignitas maximis Gallorum iniurijs deformata, & penè conuulſa radicitus: eam Ferdinandus Hiſpaniæ rex, vti pium & verè catholicum decebat, tuendam amplificandamque ſuſceperat, diſruptoque demum fœdere Cameracenſi, Henricus Britanniæ rex, & Heluetij bellica vir-

tute metuendi in partes trahebantur: nam cunctis fermè totius Europæ principibus Gallorum vires ſecundis ſucceſsibus in immenſum adauctæ formidini eſſe cœperant: ceu Ludouicus rex Gallus immoderata cupiditate Italiæ imperium affectaret, vtpote qui opulentiſsimo Mediolanenſium imperio in poteſtatem redacto, ſubactis Liguribus, Venetis ingenti prælio ſuperatis, nihil demum ſacroſancti Pontificis maieſtate permotus, dum Alfonſum Aceſtinum pontificis beneficiarium pertinacius defenderet, Bononiam Pontificiæ ditionis occupaſſet, & Bentiuolis veteribus tyrannis poſsidendam tradidiſſet. Igitur qum Bononiam armis repetere ſtatuiſſent, Nauarrus vir ſine vlla familiæ commendatione propter ſingularem belli peritiam ſummos militiæ honores promeritus, legiones ex Africa tranſuexit, & Iulius pontifex exercitum magna celeritate reparauit. Certatim quoque Neapolitani reguli ſeſe militaribus equis, & ſpecioſis armorum inſignibus exornarunt. Ante alios verò Piſcarius ſagula, criſtas, equorumque tegumenta Phrygijs & acu pictis operibus, ex auro & purpura ad ſingularem elegantiam maximè ſumptuoſa parauerat. Is quanquam ferè imberbis propter mirificam indolem & patris patruorumque memoriam totius leuis armaturæ equitum præfectura dignus omnium iudicio exiſtimatus eſt. Nam Fabritius Columna ſocer, & duo auunculi è gente Cardonia, Ioannes Auellinus & Antonius Padulius, quorum in exercitu ſingularis erat authoritas, efferre iuuenem, & perpetuis duriſsimi eius muneris laboribus implicare cupiebant: quando ad parandum nomen Ducis ſtrenui, prompti, vigilantis, nulla certior aut rectior via famæ cupidis oſtenditur, quàm leuem armaturam cum imperio ductaſſe, quoniam per eam cuncta aſpera & tumultuaria conficiantur, & nocturnis atque diurnis expeditionibus ductores exerceantur. Lætus hoc honore Piſcarius, vexillum prætulit, in quo ſcutum Laconicum erat depictum, cum titulo ſeueræ matris Spartanæ, tyroni filio, aut cum hoc, aut in hoc redire iubentis: quaſi idem animi decretum exprimeret, quo teſtaretur ſe domum niſi victorem non eſſe rediturum. Neque hominum opinionem fefellit: nam vbi coniunctis exercitibus Pontificij ac Hiſpani duces ad oppugnandam Bononiam peruenerunt, & magna vi tormentorum effoſsis etiam cuniculis mœnia quaterentur, Piſcarius totum id munus quod leuis armaturæ equitibus imponitur, adeò diligenter obibat, vt in ſtationibus atq; vigilijs, et in quotidianis frumẽtarijs expeditionibus, vnum eius vexillum conſpiceretur, quòd turmarum præfecti peculiaria ſigna aliàs explicare ſoliti, ad præclaram honoris conceſsionem obſeruabant. Cæterùm Gaſto Foiſſeius admirandæ virtutis adoleſcens imperator, repreſsis ſemel apud Comum, atque iterum ad Mediolanum Heluetijs, quos Iulius in auxilium euocarat, incredibili celeritate Bononiam cum expeditis Gallorum copijs aduolauit, ſolutaque obſidione & Hiſpanis metu cedere coactis, in Venetos vim omnem ac impetum conuertit. Nec multò pòſt Fortuna feruidi iuuenis auſibus intemperanter aſpirante, auxilia Veneta in Veronenſi ex itinere profligantur, Brixia per arcem capitur, cęſoque præſidio, & ciuibus inſigni clade affectis, ſumma Gallorum & Germanorum crudelitate diripitur. Vertuntur inde Gallorum ſigna trans Padum, & rectà per viam Æmiliam ad Rauennę mœnia deferuntur. Ibi Foiſſeium conatu ingenti ſed valde funeſto mœnia quatientem Fortuna deſtituit, quæ leuis et infida lubrico

brico

brico veſtigio illuc vſque ſubſecuta, eum ad fatalis pugnæ locum pertrahere videbatur. Commiſſo igitur illo ex omnibus quæ in Italia à multis annis acciderint, prælio valde memorabili, Piſcarius nulla in parte vel præfecti vel æqui tis officio defuit. Sed afflictis & penè perditis rebus, eò vrgente fortuna perdu ctus eſt, vnde aut maturè fuga ſaluti eſſet conſulendum, quorundam etiam inſignium ducum exemplo, qui pugna ſe non ſenſim explicabant, aut (vt dignũ erat Dauala familia) inter armatos & planè victores hoſtes, omnino conciden dum. Nauarrus enim inſana quadam elati animi obſtinatione inductus, non modò totum penè Gallicum equitatum, ſed ipſas quoque Germanorum cohortes abſque vllo impedimento amnem tranſire permiſerat, veluti certiſsimam atque pleniſsimam ea die de hoſte victoriam concepiſſet, confiſus ſcilicet peditum virtuti, quos depreſsiore in loco pronis corporibus humi ſtratos, vt prætreuolantes pilas euitarẽt, magis ac magis continebat, fruſtra reclamante Fabritio, & dirum pugnæ exitum denunciante. Itaque Nauarrus dum funeſto conſilio cunctatius rem gerit, decora illa Hiſpanorum & pontificiorum equitum agmina tormentis Gallicis conſternuntur, et miſerabili accepta clade, toto campo diſsipantur. Raimundus imperator & plerique alij duces effugiunt: Fabritius verò ad non dubiam mortem inuectus in confertiſsimam hoſtium aciem vulneratur, & capitur. Eo modo dum Mars violentus horribili cruentoque tumultu cuncta permiſcet, Padulius qui medio agmini præerat, priusq̃ vniuerſæ copiæ perpetua tormẽtorum procella delerentur, conandum ſibi aliquid confertis manibus eſſe iudicauit, monuitque Piſcarium conglobatam ſuorum aciem in proximo continentem, vt in latus hoſtium cum omni leui armatura illatis ſignis audacter incurreret, ſicuti ipſe cum cataphractis recta fronte aduerſam aciem eſſet inuaſurus. Nea mora, Piſcarius auunculo paret, ſuos in vnum coactis alacri animo cohortatur, vt meminerint eos eſſe hoſtes quos ſuperioribus bellis in fugam ſæpiſsimè conieciſſent. Erant attributi Piſcario veluti nutritij militares, Paulus Romanus ciuis, Fabritij ſoceri veteranus, vir fortis & apprimè bello ſagax, & Theodorus Boccalus nobilis Lacedæmonius cum ala Græcorum patrijs artibus ad eludendos hoſtium conatus maximè inſignis: itemq; Albaradus Hiſpanus cum turma cataphractorum, vt validiore eo præſidio leuis equitatus ad ſuſtinendam Gallorum vim in prima aciem firmaretur. Sed Padulius quum per iniquum locum foſsis & vepribus impeditum ſuos induceret, & ob id vix cum tertia equitum parte ad mediam Gallorum aciem perueniſſet, puncto temporis eſt repulſus, & diſsipatis turmis in fugam coniectus. Ipſe quoque Piſcarius eandem ſubijt fortunam: nam Galli cataphracti nihil temerè ordines excedẽdo, ſed modica tantum equorum conuerſione in proruentes inclinando haſtas, totum eum leuis armaturæ impetum facilè ſuſtinuerunt: opportunè etiam à tergo Gallici agminis magna vis leuis armaturæ equitatus protinus erupit, qui in peramplam alam curuatus, vniuerſos ferè cùm Piſcarianos tum Padulianos equites à tergo circumuenit: ita in medio concluſi vndique propelluntur atque cæduntur. Padulius gladio per oculum recepto capitur: Ambroſius vir impiger Fabritianæ turmæ præfectus, Albaradusq; et Guliermus Sacca Siculus, vir ſpectatæ virtutis ante Piſcarium cadunt. Nomicicio nobili ſignifero multis grauato vulneribus Piſcarij vexillum eripitur: ſolus Boccalus Græco aſtu feliciter euadit. Interea Piſcariũ

inſignibus armiſque fulgentem vndique circumuentum, promptiſsimi Gallorum certatim petebant: ille generoſum agilemque equum huc & illuc incitabat, gladioque impigrè rem gerendo, obuios ita propellabat, vt bis coronam circumfuſorum prementiumq; hoſtium multis acceptis illatisq; vulneribus perrumperet. Hærebat eius lateri Placidius Sangrius, nobilitate virtutéque eques inſignis. Is paulo antè animaduerſo imminentis cladis periculo conuerſus ad Piſcarium, non virilis (inquit) eſt animi mactè virtute iuuenis, ſed penitus inſani, tam diu cum infeſta Fortuna colluctari, quin potius dum integer equus vireſque ſufficiunt, te morti eripis, & melioribus fatis reſeruas? Ad hæc ille parerem, inquit, fidiſsime Sangri, ſalutari conſilio, ſi tam decora quàm tuta ſuaderes: lugeant me potius amici honeſta morte defunctum, quàm ego ex turpi & ancipiti fuga, tot funera magnorum ducum domi cum ignominia defleam. Hęc dicentem Placidius reliquit, eluctatuſque per medios hoſtes ſeſe certamine explicuit. Sed in eo tumultu multis clauarum ictibus colliſa galea, poſt aliquot dies interijt. Interea Piſcario equus per ilia gladijs lanceiſque confoditur: ipſe corruit, extemploque veſte aurea picta & auratis armis exutus, pro mortuo inter tot ſuper ingeſta cadauera relinquitur. Erat ora & totum ſinum cruore puluereque fœdatus, & penè quidem exanimis, quum eum attollentem manus & nomen profitentem Galli duo gregarij equites erexerunt, & ad prætorium Federici Sanſeuerini Cardinalis, vt ibi quæſito medico curaretur, deduxerunt: à quo nequaquam humaniter eſt receptus: quoniam in Bononienſi agro quadam in villa ex itinere diuertenti, Piſcarium cum equitibus inſidias ſibi tetendiſſe cognouerat: & certè ea victoria plena funeribus multorum animos ab humanitate & miſericordia penitus auertebat. Sed eum mirificè recreauit ſocer Fabritius incolumis ab Alfonſo Ferrariæ principe conſeruatus, atque item Auellinus auunculus, & Homicicius vexillifer, quanquam grauiſsimè vlnerati, quos in acie cecidiſſe crediderat. Nec multò póſt quum Gaſtonis imperatoris cadauer (is enim parta victoria ceciderat) excipientibus id paſsim populis, triumphali verius quàm funebri pompa in ſpeciem perpetui funeris Mediolanum deferretur, eò etiam Piſcarius cum multis nobilibus captiuis eſt perductus. Inter eos fuêre Ioannes Medices Cardinalis legatus, qui poſtea non toto vertente anno Pontifex eſt creatus, & Nauarrus tanti nominis dux, qui ad cohoneſtandas victoris exequias inter capta vexilla Hiſpaniæ regis atque pontificis, feretri lecticam præcedebat. Cæterùm Piſcarius in interiorem arcem portæ Iouis coniectus, ſatis honeſta cuſtodia ſeruabatur: nam eum Triuultius Hippolytæ Daualæ amitæ maritus, Gallis vehementiſſimè commendabat, à quo & ab vxore eius certatim vti calamitas ferebat, reb. omnibus accuratè & liberaliter iuuabatur. Ipſe verò ante omnia prudenti conſilio in pretium redemptionis extemplò ſex millia aureorum nummûm equitibus Gallis, quibus ad Rauennam ſeſe dederat, eſt pollicitus. Verebatur enim, ne Ludouicus rex Daualæ familiæ nomine offenſus, quæ omnibus bellis aduerſus Gallos acerrimè dimicaſſet, ſe arctius & diuturno quidem in carcere, in vlteriore Gallia cuſtodiendum iuberet. Sed Triuultius qui vel apud iratuum regem ſumma erat authoritate, facilè impetrauit, vt perſoluto equitibus pretio liberè dimitteretur, tanquam tyro imberbis, & ne iterum temerè arma reſumeret, à fortuna tot acceptis vulneribus egregiè caſtigatus. Lege etenim

regia

regia cautum erat, ne quis dux, præfectus aut miles, vllum paulo clarioris nominis captiuum inconſulto rege dimiteret, vt ędito nomine integrum regi arbitrium relinqueretur, quem vellet perſoluta militi certa pecunia, publico in carcere reſeruandi. Ita Piſcarius ſingulari Triuultij beneficio carcere eſt eductus. Dum eſſet in arce vulneraque curaret, nec exercendi corporis vlla daretur facultas, ingenium literis amœnioribus ex doctrina Muſephili præceptoris haud mediocriter imbutum, ita exercuit, vt paucis diebus ſummæ iucunditatis dialogum de Amore ad Victoriam vxorem conſcripſerit, qui libellus adhuc extat cùm grauibus tum exquiſitis ſalibus atque ſententijs, ad admirationem eius ingenij refertus. Iam enim animum per ſe conſtantem & inuictum cùm metu, tum grauibus curis exoluerat, & ſeipſum frequentibus propinquorum nuncijs in ſpem gerendarum rerum erigebat: nam Fabritium ſocerum, Alfonſi Ateſtini liberalitate dimiſſum fuiſſe, et Padulium auunculum corrupto gregario equite Gallo, é cuſtodia feliciter effugiſſe audiebat, ſimulque ferebatur Iulius pontifex ingentes Heluetiorum copias in auxilium euocare, quorum aduentum & impetum Galli minimè laturi dicerentur. nec multis inde diebus Heluetiæ legiones, adiunctis ſibi Venetorum copijs, duce Paulo Baleono, à Verona per patentes campos in torrentis morem effuſa, Paliciã Gallorum ducem à ponte Mincij depulerunt, receptaq; ex itinere Cremona, ad oppugnandum Ticinum conuolarunt, quo Palicia cum omnibus copijs properanti agmine ſe receperat. Verùm ille peditatu impar, cùm ab hoſte qui traiecto Ticino amne, Inſulam occupare contendebat, præcludi ſibi exitum animaduerteret, ponte lapideo ſeſe effudit, et continenti agmine deſertis, Germanorum auxilijs, incolumi equitatu in Galliam ſe proripuit. Eiectis eo modo Gallis, Mediolanenſes in verba Maximiliani Sfortiæ continuò iurant: idem faciunt cęteræ vrbes, ſummaque omnium alacritate Sfortiani recipiuntur. Erat tum Piſcarius Mediolani & in Triuultianis ædibus habitabat, incredibili affectus voluptate mirum in modum lætabatur, quòd quicquid Rauennate in pugna amiſſum fuerat, inſperata demum ea victoria egregiè reſtitutũ eſſe videretur. Iulius enim pontifex præmiſſo cum exercitu Franciſco Maria Vrbinate, Bononiam cum vniuerſis vrbibus Galliæ togatæ receperat: Raimundusque Cardonius reparato exercitu in Etruriam miſſus, pulſo Florentia Petro Soderino, qui Gallicas partes tuebãt, Mediceos in patriam reduxerat: nanque Ioannes Cardinalis Legatus quum in Galliam traheretur, ad Padum amnem generoſo auſu Raynaldi Tactij Ticinenſis é manibus Gallorum fuerat ereptus. Conſtitutis Etruriæ rebus, Proſper Columna cum valido equitatu ab vrbe profectus, Cardonio ſe coniunxit, atque ambo ad oppugnandam Brixiam contenderunt. Erat Brixiæ præſidio relictus Obegninus cum ala mirifica Gallorum equitum, oppngnabaturque magna vi à Baleono, qui eò ingentem tormentorum apparatum conuexerat: ſed Obegninus vt diſcordias inter fœderatos hoſtes ſereret, extrema neceſsitate compulſus, vrbem non Venetis, ſed Hiſpanis Germaniſque Cæſaris ducibus dedidit: ea contumelia accenſus Venetus animum ad Gallos repentè conuertit, vnde mox nouum id exarſit bellum, quo Italia penè omnis aſsiduis calamitatibus attrita vaſtataque eſt. Erat tum ſine duce peditatus Hiſpanicus, vtpote Nauarro capto, & in vlteriorem Galliam perducto, regebaturque à Soliſio viro equidem forti & ſtre-

nuo,ſed non ea generis nobilitate, vt ei plerique cohortium præfecti, qui neque vſu militiæ,neque natalium origine inferiores videri poterant, æquis animis obedirent. Itaq; vni ante alios Padulio imperium eſt demandatum. natus erat in Sicilia,ſed è Celtiberia Cardoniæ familiæ nomen trahebat,vir cum ſua in primis virtute clarus,tum fortiſsimorum etiam fratrum egregia morte commendatus: nam Vgo quondam in Brutijs, nobili de Gallis parta victoria,ad Caietam demum tormenti ictu fuerat extinctus: & Ioannes Auellinus ex vulnere Rauennate in pugna ſuſcepto, Ferrariæ perierat: quum ipſum diſpari ſorte amiſſo tamen oculo elapſum Fortuna ſeruauiſſet. Vexabatur per eos dies apud Mediolanum Ciſabduanus ager aſsiduis Gallorum incurſionibus, qui pulſo Palicia in Tritianam arcem ſe contulerant. Ea eſt in peninſula circumagentis ſeſe pulcherrimo flexu amnis abduæ conſtituta,carcere & nece magni quondam Barnabæ Vicecomitis, potius quàm ædificij munitione memorabilis. Præerat Gallis Baro Biarneus Vaſco,viribus ac ingenio ferox Gaſtonianæ alæ legatus. Hunc omnibus cohortantibus expugnandum Padulius ſuſcepit: nam Hiſpani ex Nauarri ducis diſciplina in magna erant opinione ſingularis ſcientiæ, & mirabilis artificij arcibus expugnandis. Itaque conuectis ad Tritium maioribus tormentis,actiſque vineis,tanta vi quaſſari arx eſt cœpta, vt Biarneus cum aliquandiu fortiſsimè repugnaſſet, multis acceptis acillatis detrimentis,Padulio deditionem fecerit. Erat tum aſsiduus Padulio auunculo Piſcarius incredibili gerendarum rerum cupiditate intenſus, quam modeſtis verecundiſque ſermonibus ita contegebat, vt multo maiores militiæ honores promereri quam expectare,vel cupere poſſe cenſeretur. Eminebat enim in eo iuuene ſupra familiæ Daualæ præclarum genus,certa indoles acuti,grauis & excelſi ducis. Ipſe corpus habile potius quàm procerum nactus, valida neruorum compage abſque vllo ſegni ſucco firmiſsimum cunctis equeſtris atque pedeſtris diſciplinæ muneribus accommodarat: ętatis florē apprimè commendabant barba erumpens colore ſubrutila, aduncus naſus, & quum vi opus eſſet,ignei vehementeſque oculi. Cæterùm,mirum dictu,in ioco paceque ſuaues, & à modeſtia quadam illetebra periucundi: ita tamen vt à geſtu corporis minus familiari, & à toto ſermone parum hilari, & in reſponſis ſeuera breuitate circumciſo, elatior eſſe diceretur. Compoſuerat enim ſe totum cunctis moribus ad Hiſpanorum habitum,quorum lingua eouſque ſemper eſt delectatus,vt etiam cum Italis hominibus,vxoreque Victoria Hiſpanicè loqueretur: quibus artibus iam militi carus, aditum ſibi ad militare imperium facilè parabat. Nec multò poſt, Padulio Florentiam ad Mediceos proficiſcente, qui eum magno cum ſtipendio copijs præfecerant,Piſcarius vniuerſi exercitus curam ſuſcepit, inclinatis quidem præfectorum & centurionum animis, propenſiſsimaque Ferdinandi regis voluntate: nanque eum duo Columnij Proſpèr atque Fabritius,ipſique Cardonij Raimundus atque Padulius,& prętereaminorum ducum quiſque fortiſsimus, ſuffragijs & præclara teſtificatione plurimum adiuuarant. Interea Ludouicus Gallorum rex cum Ferdinando Hiſpaniæ rege factis inducijs, Tramulium atque Triuultium duos bello longè clariſsimos duces in Italiam miſit. Erant Veneti cum Gallo noua ſocietate coniuncti,vt recentem iniuriam vindicarent,quam ab infidis fœderatis Hiſpanis atque Germanis iniquè excluſi Brixia nuper accepiſſent. Itaque Andreas

Grittus & Liuianus qui in Gallia cuſtodiebantur, ex fœdere ſunt emiſsi. Liuiano ſupremi militaris imperij vexilla ſceptraque quòd Petilianus deceſsiſſet, ex ſenatuſconſulto ſunt tradita. Gritto autem eſt iniunctum, vt legati nomine Tramulium atque Triuultium ſequeretur. Iam Liuianus cum Baleono coniunctis viribus iuſtum exercitum effecerat, progreſſusque ad Cremonam eam vrbem dedentibus ſeſe ciuibus occuparat. In Liguria Adurnij Gallorum ſocij, Fregoſios Genua expulerant. Sacramorus Vicecomes equitum præfectus, nobilitate quidem clarus, ſed maleficijs et ingenij ſæuitia inſignis, à Maximiliano Sfortia ad Gallos defecerat, conuerſisque ſignis Mediolanum ingreſſus, populum in verba Ludouici regis iurare coegerat. Habebant tum caſtra Cardonius atque Piſcarius ad Trebiam amnem, monitique à Ferdinando rege de inducijs, neque animos, neque copias, vel obſecrantibus Sfortianis explicabant: pudore tamen victus Piſcarius, ſubter Claſtidium ad vicum Iriæ copias promouit, emiſitque leuem armaturam equeſtrem, quæ præter Derthonam in Alexandrinum agrum excurreret. Erant omnia plena cæco metu tot circumſtrepentibus armis, quum ſingula oppida vel in fide perſiſtere, vel dubia adhuc belli Fortuna, fidem mutare dubitarent. His de rebus Vicoirienſes, ſiue quòd ad Gallos inclinabant, ſiue quòd vererentur Hiſpanos recipere vti rapaces ſæuosque hoſpites, portas clauſerunt, profeſsi ſe liberaliter commeatu atque omnibus oppidi copijs exercitum adiuturos, ſi à vi ac omni maleficio abſtinerent. Piſcarius indignum ratus arceri eo oppido quòd ſine vllo militari præſidio agreſtes in muro diſpoſiti tuerentur, efflagitantibus militibus vi facta irrumpere conſtituit, vt eo quanquam iniquo facinore, & ipſe dignitatem ſuam egregiè conſeruaret, & milites quodam donatiui nomine, opulenti eius oppidi præda replerentur. Qua vnare militares animos deuinciri maximè intelligebat. Nec mora magno tumultu ſuccedentibus ad murum cohortibus, admotis ſcalis refractaque porta, & diſcuſſo ſubductili ligneo ponte, oppidum capitur, multisque qui arma tenebant cæſis, cæteris fermè omnibus captis, latè diripitur. Ea Vicoirienſium calamitas vehementer animos pupugit, cùm Maximiliani Sfortiæ, tum Matthæi Sedunenſis Cardinalis, qui Heluetiorum erat princeps, & multùm Placentiæ dum Romam peteret, Cardonium fuerat obteſtatus, vt occultata induciarum fama ad terrendos Gallos caſtra promoueret, & ſpeciem ſaltem hoſtilis animi præbere vellet. Vix enim ferebant quicunque Gallorum erant hoſtes, ab Hiſpanis incertæ fidei ſocijs & tranſire Padum recuſantibus, ea crudeliter oppida diripi, quæ paſſim ab ipſis etiam hoſtibus conſeruari viderentur. Interea Tramulius atque Triuultius ad Nouariam delati, qua in vrbe Maximilianus cum decem Heluetiorum cohortibus ſe tenebat, magno cum apparatu tormentorum mœnia quatere cœperunt, & læto quidem auſpicio, quòd ad eam vrbem ipſi duo duces ante tredecim annos, Ludouicum Maximiliani patrem ijſdem Heluetiorum auxilijs confiſum cepiſſe, et maximum bellum, parto Mediolanenſi imperio, propè ſine vulnere confeciſſe meminerant. Cuncta iam proſpera cędebant Gallis, nulla Sfortiæ reliqua ſpes, niſi in fide et dextris Heluetiorum relinquebatur. Nam Sacramorus Mediolanum occuparat: Liuianus Cremonam erat ingreſſus: Adurnij Fregoſios Genua expulerant: Hiſpani nequaquam vtiles bello ſocij citra Padum ſubſiſtebant: Leo pontifex veluti neque harum

C 3

neque illarum partium nihil oſtentatis armis Maximilianum pecunia tantùm iuuabat: Gallica verò caſtra, equitatu, tormentis, Germanorum auxilijs & rerum omnium copia, ſub tantis ducibus abundabant. Cæterùm Fortuna ſua libidine has tantas ſpes Gallorum celeriter eluſit: nanq; Heluetij vix antiquam ignominiam animo ſuſtinentes, vno inuſitatæ virtutis facinore omnem eius perfidiæ memoriam abolere conſtituunt, nihil expectatis ſuæ gentis auxilijs, quæ intra duodecimum lapidem aduentabant: vrbe triplici inſtructo agmine erumpunt, ſine equite, ſine tormentis hoſtium caſtra adoriuntur, veraque virtute confertis dextris, mirum dictu, peditatum cędunt, tormenta occupant, equitatum fundunt, ac ſemihoræ momento incredibili victoria potiuntur. Gallis eo modo ſuperatis, Piſcarius reducendi Octauiani Fregoſij negocium ſuſcepit: huic enim Leo pontifex mirificè fauebat, expetebantque eum vnum maximè Genuenſes, qui Ianum paulo antè ab Adurnijs pulſum valde oderãt, quoniam eius maximè cohortatione à fratrib. ipſius ſanguinarijs hominibus, Hieronymum Fliſcum ſummæ nobilitatis virum, dum ſenatu exiret, crudeliter interfectum fuiſſe exiſtimabant: nam Ligures quanquam inter ſe magnopere factioſi, non cędibus, ſed ciuili contentione inter ſe certare de principatu erant ſoliti. Erat enim Octauianus bellica virtute ac honeſtiſsimis item moribus illuſtris, Piſcario etiam affinitate coniunctus propter Victoriam vxorem, quæ pariter vti Fregoſius maternum genus ad Feltriam Vrbinatium principũ familiam referebat. Itaque tametſi Adurnios clientibus abundare, copias parare, claſſe item Gallica, & toto eo præſidio atque apparatu Gallorum qui in arce erat, egregiè iuuari ab exploratoribus audiebat, nihilominus eundum eſſe iudicauit. Videbatur enim ea expeditio propter itinerum & rerum omnium difficultates, cùm laboris, tum decoris eſſe pleniſsima. Erat exercitus per conualles Scriuiæ (hunc Ratum antiquitùs fuiſſe arbitramur) impediti & maximè verticoſi amnis, & per abrupta Apennini latera anguſtis & præciſis callibus traducendus. Montani Ligures feri, bellicoſique homines, iuga montium & notiſsimos ſaltus inſederant, modò à fronte, modò in latere & tergo repentinis decurſibus ſeſe oſtentabant, ita tamen vt truci clamore potius terrere, quàm adoriri agmina viderentur: nanque Piſcarius expeditis delectis militibus, in primo nouiſsimoq; agmine conſtitutis, qui fermè omnes erant ſclopettarij, receptiſque in medium impedimentis, quæ per pauca erant, tanta diſciplina agmen ducebat, vt ne vnum quidem militem ordine excedere pateretur, & equites cuncta luſtrare oculis pęcurrendo, & paſſim referre quæ vidiſſent, non temerè confertis manibus redire præciperet. Siquidem per notos calles et per compendia viarum noctu confectis itineribus, Ligures vbi illuxiſſet, continuò aderant, & ad occaſum vſque Solis, in conſpectu ſæpe eminus, rarò autem cominus pręliabantur. In his periculis facilè vitandis, maximè ea quam diximus, adiumento erat diſciplina, ſeuerè & penè crudeliter ab ipſo Piſcario, qui ex minimo quoque delicto grauem pœnam exigebat, obſeruata. Accidit enim, quod minimè prętermittendum videtur, vt cum Hiſpanus miles ad eum eſſet perductus, qui in proximam caſam non minus auidè quàm arroganter, aut commeatus, aut ignobilis prędæ petendæ cauſa diuerterat, ipſe ei pœnæ loco auriculam abſcindi iuberet. Quum verò Hiſpanus reclamaret, ſe non eam ignominiam eſſe laturum, ſed potius ipſa morte ſatisfacturum, Piſcarius, obſe-

quamur,

quamur, inquit, huic militi tam egregiè decoris auido, eumque ſtatim fruſtrà reluctantem laqueo ad arborem ſuſpendi iuſsit. Iam ad Decimum Pontem ſuperato iugo peruenerat, quum Adurnij & Fliſci, ſiue terrore imminentis exercitus adducti, ſiue ciuium diffiſi ſtudijs, qui cogitationes ſuas non ad factionis inſaniam, ſed ad publicam ſalutem reuocabant, conſilium inierunt plenum æquitatis atque modeſtiæ ciuilis, vrbe ſcilicet excedendi, ne in dubia armorum contentione, ſi pertinacius obſiſtere vellent, fortunas ciuitatis in periculum ſummæ calamitatis adducerent: cuius conſilij autorem fuiſſe conſtat Hieronymum Adurnium, iuuenem ſingulari animi virtute præcellentem. Othobonus etiam Fliſcus, vir ſacratus et Sinibaldus, qui paulo antè cędem Hieronymi fratris præclarè vindicarant, Ludouico & Zacharia Fregoſij fratribus in tumultu occupatæ vrbis occiſis atque diſcerptis, vti pacati iuuenes, & ex priuata cauſa potius quàm publica factioſi, non exiſtimarunt ſine iuſto præſidio cum Hiſpanis atque Fregoſijs eſſe dimicandum. Ita ſine vulnere confecto bello, Octauianus Fregoſius eſt introductus. Is cum ciuibus & in ſenatu egit, vt Piſcario octuaginta millia aureorum nummûm ſtipendij nomine præberentur. Ipſe vt Ianum Fregoſium principatu excluſum, aliquo munere leniret, Sauonæ eum cum prætorijs inſignibus præfecit. Inde conuerſus ad obſidendam arcem, quæ tormentis nauigia portumque vexabat, poſt aliquot menſes fame perdomitam recepit, & ſingulari animi magnitudine in ſignum recuperatæ libertatis, funditùs euertit. At Piſcarius rebus Genuæ ex animi ſententia conſtitutis, retrò agmen vertit, & ad bellum Venetum eſt profectus. Iam Liuianus et Baleonus Gallorum ſociorum infelicitate permoti, qui ad Nouariam victi, continuo in Galliam profugiſſent, deſperatis rebus relicta Cremona, trans Ollium amnem ſe receperant, tentataque ex itinere Verona egregiè defendêtibus eam Germanis, in Patauinum & Taruiſinum agrum conceſſerant. Decretum enim erat fœderatorum omnium conſenſu, Venetos bello perſequi, qui commutata voluntate ob acceptas iniurias Gallicum nomen cæteris fermè omnibus Europæ principibus inuiſum ſequebantur. Suſceperat paulo antè cauſam oppugnandi pontificis Ludouicus, vt ambitioſis et turbidis aliquot Cardinalibus indicto concilio deſeruiret, & ſubinde totius Italiæ imperium arriperet, depreſſo vtique ſublatoq; Iulio Pontifice, qui vnus ingenio ferox, & diuino profanoque iure inexhauſtis viribus potens, libertatem eccleſiæ tuebatur. Ob eas cauſas Leo pontifex Iuliana ſecutus conſilia aduerſus Venetos auxilia mittebat, ſenſibusque omnibus cum Hiſpano rege ipſoque Cæſare ac Heluetijs & Henrico rege Britanniæ erat coniunctus. Ii omnes vno tempore Gallo & Veneto terra marique bellum inferebant, nobiliſsimorum regnorum opes funeſta quadam inſania lacerantes, quando ea arma à leuibus diſcordiarum initijs temere ſumpta, iuſtè deponi, aut certè glorioſius in Turcas verti potuiſſent. Nam tum fortè Othomanorum domus Selymi ſcelere & parricidio tota ferè conuulſa radicitus, Chriſtianos reges ad longè omnium pulcherrimam ſuſcipiendi ſacri belli occaſionem non dubiamq; victoriam inuitare videbatur. Igitur Cardonio Proſperoque Columna & Piſcario ducibus, exercitus in Venetiam ductus, adiunctis Germanorum cohortib. & pontificijs alis. Ex itinere Piſcehriam oppidum quod eſt ad exitum Mincij amnis ex Benaco lacu, Piſcarius expugnauit. Liuianus interea deſerta Vicentia,

Patauio ſe tenebat: Taruiſium tuebatur Baleonus, & per leuis tantum armaturæ equites bellum gerebant. Contrà hoſtes agrum nobiliſsimę fertilitatis effusè populati, vſque ad Patauina mœnia ferebantur. In his equeſtribus prælijs Venetus ſæpius ſuperior euadebat: interceptusque eſt à Mercurio Epirotarum præfecto Caruaial nobilis dux Hiſpanus, qui ad Rauennam poſtremæ aciei præfuerat. Cæterùm quum neque Patauium vrbs egregiè munita facilè oppugnari, neque hoſtes ad prælium elici poſſe iudicarent, & iam ſubeſſet autumnus, Medoacum amnem, qui hodie Brenta dicitur, tranſire ſtatuerunt, rati, vt poſtea euenit, Liuianum impigrum ducem, feruido audaciq; ingenio pugnæ auidum, copias in aciem confeſtim educturum, vbi primum exuri tecta, cędi, capique agricolas & armenta abduci conſpiceret. Itaque Medoaco ponte ſuperato, Germani, Hiſpanique effuſi per agrum, barbara crudelitate cuncta vaſtant: villas regio ſumptu, longa in pace à Venetis patritijs ædificatas incendunt, vſqueadeò audacter impuneque progredientes, vt è pręcelſis ſacris turribus à Veneto populo ea ſęua incendia ſpectarentur: Hiſpanus ſe præda ad ſatietatem repleuit: Germanus verò feritate animi crudelior, ferro & flammis vſquequaque eſt debacchatus. Prominet in mare apud Margherium vicum agger in linguæ ſimilitudinem exporrectus: in eum locum tormenta ſunt conuecta, diſploſaque ſic, vt pilæ ferreę pręter illum maris tractum ad ipſas vſque Venetias peruenirent. Non tulit eam ignominiam fortis ſenatus, ſtatimque Liuiano id maximis precibus impetranti perſcribit, vt confeſtim copias educeret, Baleonum à Taruiſio accitum ſibi adiungeret, daretque operam vt iniurias à Barbaris acceptas, ſi ſe offerret rei bene gerendæ facultas, pari crudelitate vindicaret. Hoc accepto ſenatuſconſulto, Liuianus aduocata concione milites eſt cohortatus, vt fortibus animis ſecum aduerſus hoſtes prędа onuſtos interclusos fluminib. et in vijs admodum lutulentis & lubricis implicitos proficiſcerentur, dignamque Italico nomine operam præſtarent, nec prædones Barbaros qui immani ſæuitia feras anteirent, inultos elabi paterentur. acclamantibus vniuerſis, & ſe deuotis animis atque corporibus ſecuturos eſſe pollicentibus, ſigna ſuſtulit, & ad Medoacum in vlteriorem ripam ſumma celeritate contendit: eo conſilio vt redeuntes amnis tranſitu prohiberet, incluſos fluminibus circumſiſtendo necaret fame: aut cum his ſi vim facerent, & erumpere in pacatum vellent, ęquiſsima conditione decertaret. Erant in Liuianis caſtris ſeptingenti fermè cataphracti, paulo minus duo mille leuis armaturæ equites, peditum ſeptem millia, magnus currulium tormentorum apparatus. Itemque accedebat ad eum numerum Sacramorus Vicecomes, qui ſuperatis ad Nouariam Gallis, Ticino excluſus, in Venetiam circiter ſeptingentos equites, equis & armis egregiè inſtructos adduxerat. Præterea exciti erant agreſtes, ad quos Paulus Manfronus, vir militaris erat præmiſſus, qui inconditam multitudinem ratione conſilioque regeret, nullamque prætermitteret occaſionem à tergo inuadendi hoſtis, quum eum ſaltibus & fluminibus impeditum, vel inito prælio occupatum eſſe conſpiceret. Hæc adminiſtrante Liuiano, Cæſariani incendijs finem imponunt, pretioſiorem tantùm prædam conuectant, & ad Medoacum coacto agmine reuertuntur, vbi Liuianus in vlteriore amnis ripa caſtra poſuerat. Proponebatur maxima difficultas ſtatuendi pontis in conſpectu præſertim hoſtis, qui tormentis idoneo in

loco

loco collocatis, exitium tranſire conantibus è proxima minabatur. Itaq; Cæſariani intempeſta nocte ſilentio copijs eductis, & relicta leui tantum armatura equeſtri, quæ frequentes excitaret ignes, & ſpeciem præſentis exercitus redderet, ad ſuperiora fluminis vada contendunt, ludificatique Liuianum flumen tranſmittunt. Equitatus omnis in vnum agmen conglobatus, ſuperiore loco in amnem ſe coniecit, vt profluentis impetus ea obice frangeretur, leniorque aquarum vis & humiliora vada tranſeuntes cohortes exciperent. Ibi Piſcarius dimiſſo equo, armatus ante primos ordines cohortando, & alacriter dubitantes inuitando, in alteram ripam euaſit: ita tamen vt milites humeris atque pectoribus tantùm eminerent. At vbi dies illuxit, diſceſſumque hoſtium detexit, Liuianus primo conſilio depulſus, ad præoccupandas proximorum collium anguſtias eſt profectus, per quas vnum omnino iter Cæſarianis relinquebatur, ſi rectà Veronam Vicentina via redeundum eſſe iudicarent. Diſtat is locus ab vrbe Vicentia tria miliaria, prope eum vicum, cui à patula & diffuſis ramis latè opaca arbore Vlmo nomen eſt. Ibi Liuianus præciſo tranſitu, ſubitarioque opere perductis foſsis tormenta conſtituit, atque ita vti erat rerum bellicarum egregiè peritus & vehemens tranſitum præſepit, vt nemo eſſet adeo rei militaris ignarus, qui non putaret inſanos fore hoſtes, ſi illac omnino tranſire conarentur. Porro ſi euadendum, reflexo itinere per montana atque aſpera Baſsiani ſaltus exiſtimarent, apparebat eos iter fugæ ſimillimum arrepturos, amiſsiſque impedimentis, vti planè victos & priſtina exutos dignitate perſequentibus agreſtibus, Fortunam penè vel aduerſo prælio duriorem eſſe ſubituros. Iam in conſpectum hoſtium Cæſariani peruenerant, conſtitutiſq; tentorijs adeò Venetis propinquo loco conſederant, vt hinnitus equorum hoſtilium, & caſtrorum fremitum audirent, & à Liuiano frequentibus tormentis, & ſuperiori loco facilè peterentur. Tum verò in ea rerum aſperitate equites depreſsiora loca, aut ingentes arborum ſtipites, quibus ſeſe protegerent quæritare: pedites autem prona corpora humi ſternere, vt præteruolantes pilas euitarent: omnes ferè gregarij animo conſternari, & dirum omnino exitum expectare. At ingruente nocte, vno edicto ignes totis caſtris extinguuntur, nequid hoſtis, quo certius tormenta dirigere poſſet in perobſcura nocte conſpiceret. Inuaſerat militum animos quidam nec ab inani quidem metu horror inſolitus, omneſque vnius maximè Proſperi conſilium, & Piſcarij operam requirebant: quaſi ille vnus qui ea pericula denunciando profectionem improbarat, eas quæ imminerent difficultates ſalutari prudentia, hic verò qui eas contemneret, forti auſu feliciter eſſet ſuperaturus. Proſper enim tametſi nòmen imperij penes Cardonium eſſet, cùm ætatis honore, tum inueterata quadam authoritate cunctos anteibat. Itaque cùm ad eum ducum & centurionum omnium fieret concurſus, carros prædamque omnem deponi & concremari iuſsit, teſtatus fore vt poſtero die inſigni victoria potirentur, ſi retrocedentibus ipſis Liuianus inſiſteret, & præpropero ardentique ingenio, vti alijs bellis conſueuiſſet, vrgendo prouocandoq; periculoſam prælij aleam ſubiret. Cæterum Piſcarius cum ſarcinæ cremarentur, adeò elato ſermone eius tanquam ignobilis facti conſilium vituperare eſt viſus, vt diceret, nequaquam tales eſſe milites, vt vel pretioſiſsimam prædam decori & veræ laudi anteponendam exiſtimarent, quando ea eſſet omnium vir-

tus, vt duplo maiores etiam hoſtium copiæ facilè contemni & ſuperari poſſe viderentur: quibus alacribus verbis, quaſi felicem futuri prælij euentum prouideret, non modò certa ſpe ſalutis, ſe præceptæ exploratæque victoriæ lętitia militum omnium animos implebat. Eam noctem dies excepit à craſsiore caligine, vt fermè ſemper depreſsis & aquoſis accidit in locis, maximè nebuloſus, tanta aeris denſitate, vt quum motis caſtris Cæſariani conuerſis ordinatim agminibus, retrò ad Baſsianam viam reuerterentur: id Liuianus neque ex ſuperiore cliuo ſpeculari, neque per emiſſos ad ipſa vſque hoſtium principia equites, quicquam de eorum diſceſſu pręſentire potuerit. Erat ei reconditum in intimis animis receſsibus ſummæ prudentiæ decretum, nolle hoſtem, niſi exæquiſsimo loco prouocare, quoniam Hiſpanos pedites veteranos et Germanos maximè conferta phalange pugnare ſolitos, quibus Itali diſciplina & viribus eſſent inferiores, magnopere formidaret: quanquàm eos palàm elatis verbis iactabundus, vt ſuorum animos magis accenderet, deſpicere videretur. Erat enim ſeipſo cautior et conſideratior factus, plurib. ſcilicet ictus vulneribus, quũ ſui ſæpius periculum improſperè feciſſet. Supra enim omne numen in bello Fortuna, inconſulti impetus & temeritatis præclara caſtigatrix eſſe conſpicitur. Sed fato prudẽtia minor ea die nequicquam Liuiani animum ratione præſepit. Is enim natura repentinus duorum temeritate, veteri ſuo propoſito depulſus, ſecus ac ipſe ſtatuerat, in prælium deſcendit. Duobus agminibus Cæſariani abibant, Cardonius antecedebat, Proſper in poſtremo agmine vbi erat pugnandum, alloquendo & componendo acies verſabatur, ſed frontem cum Hiſpanis Germanoque pedite Piſcarius hoſti & periculo proximus obtinebat, tanto ordine pedem referens, vt modico flexu arma oraque militum, nihil diſſoluta acie, in hoſtem, ſi laceſſeret, celeriter eſſet obuerſurus. Præmiſerat Liuianus leui armatura equeſtri, duobusque minorib. tormentis Bernardinum Antiniolam ſororis filium iuuenem impigrum, qui nouiſsimos carpendo, iterque explorando perſcqueretur. Iam enim nebula ſenſim euaneſcente, & ſatis claro vndique proſpectu, Cæſariani retrò abire nunciabantur: nec propterea nequicquam Liuianus vt ab anguſtijs munitoque loco in plana copias deduceret, omnino commouebatur, ratus non iuſta acie ſed tumultuarijs & minutis prælijs ex tuto hoſtem per aſpera euadentem loca eſſe retardandum, vt inedia laboreque & vigilijs fatigatus, agreſtium circumfuſorum multitudini delendus præberetur. Sed Antiniola ardentius in poſtremos prouectus, cum Germanis equitibus vehementem pugnam excitauit, in qua cùm repulſus tormenta deſeruiſſet, euocatis in auxilium alijs atq; alijs turmis, redintegrata contentione recuperatisq; tormentis, ita Germanos propulit atq; cęcidit, vt Proſpero equitatum conſiſtere, & Germanis in fugam coniectis, per medias turmas tranſitum dari iuberet, ne integram aciem tumultuoſius miſcerẽt, et Piſcarius ſumma animi alacritate directa acie cohortes in hoſtẽ conuerteret. Erat apud Liuianũ Andreas Lauredanus Venetus legatus, vir vehemens, nec minus vindictæ ꝙ gloriæ auidus, ſed rei bellicæ prorſus imperitus. Is quum proſpera vndiq; de antecurſoribus nunciarent̃, ad prætorium contendens, vti erat acribus ſpei et doloris affectib. magnopere cõcitatus: Quid cũctaris, inquit, imperator? hoſtes effugiunt: victoria certa & inſignis è manib. elabitur: perfidia potius hęc erit ꝙ ignauia, ſi diutius cuncteris: nec opinio tolli poterit, niſi ex tẽplo

ſigna

ſigna canere iubeas, et fugientem perturbatumq; hoſtem cum vniuerſis copijs conſecteris. Ad ea Liuianus ſiue falſa paratæ victoriæ ſpecie deceptus, & propterea ad naturam pugnacis ingenij facilè reuerſus, ſiue, vti poſtea prædicabat, iam veluti parata accuſatione niſi confligeret, iudicium ſenatus veritus, Pareamus inquit, famæ & legato, vel contra rationem, ne nobis vti nimis ſapientib. imperitorum ſuffragijs ſit concidendum: atque ita exercitum eduxit: inſtructaq́ue triplici acie præproperus & ferox ad hoſtes contendit. Erat Antonius Pius ad læuam, ad dextram verò Baleonus cum Gritto legato, quib. priore conſilio perſequendi & laceſſendi hoſtis ab vtroque latere munus erat iniunctum. Ipſe Liuianus via lata vtrinque conſitis arboribus ad lineam directa, grauis armaturæ equitum & ante alias nobiliorum alam induxit, pari fronte peditatu hinc & inde producto. Pugnatum eſt ab equitatu Veneto vehementiſsimè, pari conſtantia ſuſtinentibus Cęſarianis, in queis erat ante alios Troilus Sabellus: ſed peditatus Venetus vix primum Hiſpanorum & Germanorum impetū ferre potuit, ita vt fœdiſsime proiectis haſtis priuſquam ad hoſtē perueniret, in fugam ſit effuſus. Initio trepidationis & fugæ facto à Balionanis cohortibus, quæ erant ex Anemonis valle, reliquæ fermè omnes turpiſsimè terga verterunt: quanquam ſummæ virtutis Centuriones deterrendo & caſtigando, ne tantum dedecus admitterent, conuerſos in fugam retentare conarentur, & incredibili conſtantia in prima acie depugnarent. Ii erant ante alios Alfonſus Mutus Piſanus, Bernardinus Aleccius, Seraphinus Callia, et Baptiſta Doctus Patauinus, qui inuadente prementeq́ue Piſcario cum fortiſſimorum militum manu, quam ex ſingulis centurijs delectam prætoriæ veluti cohortis loco ſibi adiunxerat, ad vnum omnes ſunt interfecti. Quum in hos vehementius repugnantes Piſcarius ante alios dimiſſo equo, prętenta longiore haſta impetum faceret, reſpectans, cauete commilitones, inquit, ne me peruadentem in aduerſam aciem, & ſi id fatum dederit honeſtè concidentem, hoſtium potius pedibus quàm veſtris proculcandum relinquatis. Ad ea milites alacriter ſucclamarunt, vt bono animo ire pergeret, ſe enim vel ipſi duci egregiè parendo, vel commilitoni fortia audendo ſummæ virtutis laudem eſſe quæſituros. Nec eorum mutuas ſpes euentus fefellit: nam ea præſertim impreſsione, initium non dubiæ victoriæ, vel ipſi hoſtes ortum eſſe fatebantur. Fuſo peditatu Hiſpani Germaniq́ue vtrinque equitatum acerrimè dimicantem inuadunt atq; proſternunt. Funditur etiam & capitur Baleonus in paluſtrem campum imprudenter delatus, dum viæ compēdio properantis Liuiani curſum ęquare contenderet. Antonius quoq; Pius tota ſua acie turbata, & cęco metu cōiecta in fugam cùm honeſtè cadere poſſet, aufugiens, dum Bacchilionem amnē, quem Togiſonum antiqui vocarunt, tranat, armorum pondere preſſus ignobili morte ſubmergitur. Porrò Sacramorus Vicecomes, Hermes Bentiuolus, et Conſtantius Pius, Antonij filius, Meleagerq́; item à Foroliuio, Carolusq́; Montonius, et Franciſcus Saxatellus alarū præfecti in acie cadūt. Ipſe Lauredanus legatus funeſtus cōmittendi pręlij author, dum ingēs auri pondus diſtrahentib. Hiſpanis promittit, ab inermi lixa iugulať, Grittū verò pernici equo tumultu elapsū Vicētini quū demiſſa portę cataracta niſi magno molimine ſubduci poſſet, in murū extraxerūt. At Liuianus perditis reb. fruſtra aciē reparare conatus, ſuperato Eretano amne, deos vti Italico nomini

nimium infeſtos ſæpe incuſans, Patauium contendit. Qui verò ad Bacchilionem vado & ripis impeditum, nec planè tamen aquis tumentem ex fuga peruenerunt, aut profluentis gurgitibus ſunt abſorti, aut in ipſa cunctatione tranandi amnis, dum alieno periculo moniti humiliora vada quæritant perſequente hoſte perierunt. Cecidere ex Venetis circiter ſeptem millia propè ſine vllo vulnere Cæſarianorum: nam duo tantùm viri inſignes ex ala Columnia ſunt deſiderati, Eberardus ſcilicet Corneus ſignifer à Peruſia, et Camillus Maximus Romanus eques, raræ indolis adoleſcens: nullus enim vnquam exercitus vel turpiore exitu conflixit, vel minore victoris hoſtis incommodo ætate noſtra ſuperatus eſt: ita vt Piſcarius in ipſa victoriæ gratulatione, Veneti militis ignauiam deteſtatus, palàm diceret, ſe plurimum dolere, quòd terræ Italiæ quæ tam imbelles ferret milites, à maioribus ſuis eſſet inſertus, quo dicto ſibi tum & poſtea apud Italos occultam inuidiam parauit. Nam Piſcarius ſecus ac Alfonſus pater qui Hiſpanorum ingenia penitus oderat, deſpectis Italis cum quibus nunquam niſi Hiſpanicè faſtidito patrio ſermone loquebatur, vnis tantùm Hiſpanis indulgentiſsimè fauere, atque his honores vberioraque ſtipendia, præfecturas tribuere erat ſolitus, ſiue quòd ſpectatæ & felici eorum virtuti omnia largienda eſſe iudicaret, ſiue quòd vna maximè liberalitate ac indulgentia illos ſibi complectendos arbitraretur, per quos clariſsimum ante omnes militiæ nomen eſſet adepturus. Parta victoria eos quos diximus è centurijs delectos, vti quiſque in prima acie ſtrenuè operam nauarat, ad ſuperiores ordines adaucto ſtipendio prouexit, & ante alios Ioannem Mancium qui lateri ſemper adhæſerat, & longe fortiſsimè fuerat præliatus, veteranæ cohorti præfecit, alijs aut alias cohortes, aut vexilla ferenda honoris & præmij cauſa continuò tribuit, & cæteros denique militaribus donis & perpetuis muneribus eſt proſecutus. Quæ omnia vti ipſe ſingulari iudicio præſcripſerat, Rex Ferdinandus rata habuit, ea fide vt hodie quoque in quæſtorijs voluminibus eorum militum nomina qui Vicentino prælio in fronte pugnantes admirabili virtute victoriam peperiſſent, diſertè ſint notata: ad quorum fato functorum loca, alij ſucceſſores vti meruerint, manēte adhuc inſignis eius premij memoria Ducum iudicio traducuntur. Inter captiuos repertus eſt Otho Vicecomes Sacramori fratris alæ legatus. Is ſuperiore anno cum Aſtore fratre audaci turbidoque iuuene, Mediolani ante Triuultianas ædes nocturna in rixa petulanter Piſcarij familiam fuerat adortus, in quo tumultu ipſe Piſcarius dum iurgium ſedare properaret, capite vulnus ſuſtulit, & Pomarrus equitum præfectus vir inſignis, fuit interfectus. Hunc quum Mancius Pomarri quondam ſignifer iuſto dolore concitatus, confodere & Pomarri manibus eius ſanguine parentare properaret, Piſcarius extemplò reſtitit, ne fœdum facinus admitteretur, ſingulari animi magnitudine inimiciſsimum hominem & ex merito de vita deſperantem non modò conſeruans, ſed in ea quoque calamitate opportunis donis afficiens preclarè teſtatus clementiæ fructus apud excelſi animi virum & veri decoris auidum, ſibi videri omni vel iure exacta vindicta procul dubio dulciores. A tanta victoria Cæſariani quoniam iam hyems ſuberat, neque Patauium, aut Taruiſium modico apparatu vel mediocribus copijs facilè poſſet oppugnari, in hyberna conceſſerunt ad Ateſte & circa Atheſim, vbi cōplura erant oppida plena rerum omnium copijs, ad alendum exercitum valde opportuna.

opportuna. Sequenti anno ad prima Veris ſigna Liuianus, qui exercitum in-
uicto ad omnes calamitates Veneto ſenatu, reparârat, in Foroiulienſes cum ex
peditis copijs eſt profectus. Nam Cæſariani qui ſupra Iulias Alpes & Carno-
rum montes incolunt, duce Chriſtophoro Francapane, prouinciam incurſio-
nibus euaſtabant, oppida pleraque ceperant, & barbaro prorſus more cædi-
bus ac incendijs bellum gerebant. Erat cum ala equitum in Portonono oppi-
do Ricianus Germanus: hunc Liuianus præmiſſo, qui ad portam excurreret,
Malateſta Baleono Pauli filio, facilè elicit: cum eo Malateſta congreditur, vul
neratum equo deturbat & capit, cęteri profligantur. Superuenit Liuianus, ad-
motiſque repente ad murum tormentis, oppidum atque arcem biduo redegit
in poteſtatem. Inde minima quiete militibus conceſſa Tiliauentum tranſ-
greſſus ad Oſophium Hieronymi Sauorgnani oppidum quod à Francapane
magnis viribus oppugnabatur, ſumma celeritate contendit. Funditur Franca-
panis acceptoque vulnere, tormentis et copijs magna ex parte amiſsis, ad ſupe-
riores alpes profugit. Quibus rebus feliciter geſtis Liuianus prouinciam per
ſe Venetis fidam, ſponte ſeſe dedentibus populis recuperauit. Dum hæc ge-
reret, Antiniola cum trecentis equitibus, qui Patauino & Vicentino agro prę
ſidio foret, ne quid incommodi in tergo reciperetur, ab ipſo fuerat relictus, to
tam eam regionem ab Hiſpanorum incurſionibus egregiè tuebatur, tria oppi-
da maxime complexus, Cittadellam ſcilicet, Baſsianum atque Maroſticam, ea
ratione vt nihil diuiſis turmis & commutatis itineribus circumequitando, re-
gionem interdiu percurreret, noctu autem in vno è tribus oppido moraretur:
hac diligentia & repentinis excurſionibus Hiſpanos deterrebat, quo pauciore
numero minoreque fiducia in proximis vicis prædarentur. In hanc curam Pi-
ſcarius oculis atque animo ſemper intentus per idoneos homines magnis præ
mijs inductos, itinera conſuetudinemque eius & momenta omnia diligenter
explorabat, vt dignam egregio facto occaſionem poſſet adipiſci, qua detrimen
tum ad Portononum & ad Oſophium nuper acceptum glorianti nimium de
ea re Liuiano exæquata clade redderetur. Nec vigilanti Fortuna defuit: nam
quum Piſcarius circuentem de more agrum Antiniolam Cittadellæ pernocta
turum eſſe didiciſſet, eum noctu aggredi conſtituit. Nec mora, conſilio ad Car
donium delato, atque id ipſo comprobante, ex ſtatiuis caſtris delectas cohor-
tes educit, et confecto per noctem itinere, inopinantibus hoſtibus Citadellam
peruenit, ſubſequente Cardonio vt rem gerentibus præſidio foret. Habebat
ſecum Piſcarius equites circiter trecentos, qui hiſdem equis receptos totidem
ſclopettarios pedites ſecum adduxerant. In hos Antiniola vir acer & intrepi-
dus repentè erumpit: prælium committitur vtrinque magna vi, magnoque
tumultu. Pugnante ante alios Piſcario equuus interficitur, ipſe deſilit in pe-
des, arreptaque pedeſtri lancea, adiuuantibus maximè ſclopettarijs, hoſtes in-
tra portam compellit. Tormenta interim et reliquus peditatus ſuperueniunt,
his murus portaque concutitur, nihil tamen animo ſe dimittit Antiniola, forti
ter periculoſo in loco repugnat. Ingredientes Hiſpanos ſemel atque iterum
egregiè repellit: ex his interficitur Ferdinandus cognomento Niger, eximiæ
virtutis centurio. At Piſcarius vbi nihil in eo loco profici videt, edicit, vt ve-
hementi pugna & magno concurſu, vbi perfractus tormentis murus aditum
oſtendebat, hoſtes diſtineant, cæterum ad diuerſam oppidi partem compor-

tatis ſcalis nouum prælium accendit, milites ſumma alacritate ſcalas conſcen-dunt, ipſe in murum ingenti auſu poſt primum ſigniferum euadit. Erat intror ſus tanta mœnium altitudo quanta ferè exterioribus ſcalis aſcendebatur. Cun-ctantibus cunctis & Piſcario dum ſubeuntes præ ſe vrget vltro in genu gladij cuſpide vulnerato, Romerius ſingularis audaciæ vexillifer, quin ſe præcipiti ſaltu in oppidum dimitteret, minimè dubitauit. Eum crura ex tam ingenti ſal-tu ſibi confringentem Mancius eſt ſubſecutus: cæteri demiſsis lanceis per eas delapſi, in oppidum ſeſe coniecerunt: tum verò perterritis fuſiſque hoſtibus Antiniola ſauciato et capto, oppidum multis equis, multaque rerum omnium opima præda repletum diripitur. Tanta re proſperè atque celeriter confecta Piſcarius eximiam abſoluti iudicij & vehementiæ militaris laudem eſt conſe-cutus: quibus duobus maximè naturæ ſubſidijs perfecti ducis authoritas egre-giè ſuſtinetur. Nec multo poſt exercitus in Patauinum agrum ſeſe effudit, po-pulando atque vaſtando voluptarias præſertim poſſeſsiones, quas ſuperiore bello intactas reliquiſſent. Ea agrorum vaſtitas Liuianum Gradiſcam oppu-gnare cogitātem ab incœpto reuocauit. Is coacto exercitu ad Brentellas propè Patauium opportuno loco poſuit caſtra: Cæſariani verò inter ſe diuiſis copijs in oppida commeatu plena conceſſere. Piſcarius cum peditatu Lendenariæ conſtitit, ita compoſitus & communitus, vt etiam in proximo Baſtiam præſi-dio impoſito teneret. Equitatus Hiſpanicus fermè omnis à Garcia Manrico Rhodigium eſt deductus. Cardonius autem & Proſper, itemque Germani o-mnes Veronam abierant, vt cum Cæſarianis legatis de bello conſultarent. In-terea Liuianus quo nemo tum ducum vigilantior & promptior habebat, no-ctes dieſque ſumma cura intentus in omnes gerendi belli occaſiones, equita-tum Hiſpanicum adoriri conſtituit: crebrò enim fiebat certior, Hiſpanos ma-gna cum ſeueritate atque licentia cum Rodiginis agere, ac nihil minus timere quàm hoſtium aduentum quos toties ſine vulnere profligaſſent. Itaque intem peſta nocte ſilentio caſtris egreſſus, Malateſtam cum expeditis equitibus præ-mittit: imperat vt quos in itinere vel in agris viderit, properè comprehendat, ne nuncius quiſquam de ipſius aduentu ad hoſtes perueniat. Erat tum fortè ea dies Rhodigij mercatu celebris, ob id felici auſu Malateſta adapertis & negle-ctis portis irrumpit, cum inermibus & ſe tantum diſtrictis gladijs, & ſagis ad læuas intortis defendentibus, prælium committitur. Succedunt mox cata-phracti & expeditæ cohortes, quorum ſuperuentu Hiſpani omnes cum Gar-cia duce comprehenduntur. Tanta re feliciter confecta, Liuianus ratus eadem celeritate Piſcarium ad Lendenariam opprimi poſſe, ſi rei geſtę famam præ-curreret, in eum equites conuertit. Verùm Piſcarius qui nunquam vllas vigi-lias & ſtationes, quieto vel remoto hoſte ſuperfluas exiſtimare erat ſolitus, & tum maximè à Liuiano callido & vehementi duce cauendum eſſe prędicabat, hoſtes facilè ſuſtinuit & auertit, præmiſſo cum cohorte & duobus curulibus tormentis Ioanne Mancio, qui media militari in via explicatis ſignis et diſplo-ſis tormentis in antecurſores Venetos parati inſtructique exercitus ſpeciem præbuerat. Ita Liuianus fruſtrà petito Piſcario vna contentus victoria in ca ſtra ſe recepit. Id facinus non minus conſilio quàm euentu felix Liuiano no-men dignitatemque reſtituit, et exercitum equis ſupra mille eximijs prędaque omnis generis & armis repleuit. At Piſcarius ne peditatum omni equitum

præſidio

præſidio penitus exutum diutius in his locis ad inſidias opportunis contineret, quadrato agmine Veronam celeriter eſt profectus. Sub id tempus Rentius Ceres qui Cremæ eruptione facta, noctu Sylurij Sabelli caſtra illatis facibus incenderat, Bergomum pulſis inde Hiſpanis occupauit. Quibus de cauſis Cardonius et Proſper ad Bergomum cum parte copiarum conuolarunt, vt ibi Rentium mœnia munientem, imperantem pecunias, & ſacro campano ære conflato tormenta parantem, opprimerent. Erat iam Rentius ad extremas neceſsitates compulſus, adactiſque tormentis murus erat perfractus, & munitiones adeò diſiectæ, vt parum abeſſet, quin vrbs omnino caperetur. Sed Proſper qui nequaquam vrbium excidijs & militum cæde gaudebat, atque ita gerendum bellum iudicabat, vt demum ſublatis hoſtibus lætiſsima pace frueretur, Bergomatibus Rentioque pepercit, ipſoque cum præſidio Cremam dimiſſo Bergomates pecunia mulctauit. Porrò Liuianus de Cardonij & Proſperi profectione certior factus, Veronam verſus, & ſiniſtrorſus ad Alieniacum Atheſis pontem caſtra promouerat, ſic vt Piſcario in vnam intentus occaſionem opprimendi peditatus imminere videretur. Verùm Piſcarius Alarcone cum equitibus ſibi adiuncto, & cohortibus omnibus Verona eductis, ad montem Silicem eſt profectus, eo conſilio vt Liuianum vltra Atheſim infeſto exercitu arma circumferentem Patauio & veteribus caſtris excluderet. Interim Liuianus quum multorum literis Rentium amiſſo Bergomo pulſum fuiſſe, & ſubinde Cardonium, Proſperumque Columnam per Mantuanorum fines aduētare didiciſſet, inſtitutam belli rationem incredibili conſilio commutauit, eluſo planè Piſcario, qui fluminibus incluſum opprimere, aut omnino tormentis exuere ſe poſſe crediderat. Impoſitis ſiquidem in naues tormentis, & magna parte militum per continentes ac inuſitatas paludes ad caput aggeris ſecundo Atheſi in Hadriaticum euaſit. Euadenti tamen ea inopinata nauigatione, haud mediocre detrimentum facilè potuit inferri, ſi Corberia Hiſpanus equitum præfectus, vti Piſcarius ſubtili admodum coniectura adductus præceperat, locum in ripa amnis maximè opportunum celeriter occupaſſet. Nec multò poſt, vt negligentiæ vel ignauiæ delictum, ſi non atroci, inſigni tamen ad exemplum pœna puniretur, Corberiam ignominia notauit, atque ei turmam equitum ademit. Dum hæc in Venetia geruntur, Ludouicus rex Gallorum rebus cum Henrico Britanniæ rege compoſitis, atque eius ſorore in matrimonium ducta, dum nouis nuptijs iam ſenex intemperanter indulget, febricula conſumptus extinguitur, ſtatimque Franciſcus eius gener florentis ætatis ac ingentis ſpiritus iuuenis imperium cepit. Is gloriæ belliqueauidus cohortante Triuultio, atque iter inſolitum ad Coctias alpes commonſtrante, in Italiam tranſgreſſus incredibili celeritate, & Heluetios iuga & tranſitus alpium fruſtrà obſeruantes decepit, & Proſperum Columnam cum toto fermè equitatu oppreſsit. Venerant auxilio Sfortianis Heluetiæ legiones ob diſciplinam atque inſitam feritatem inſuperabiles, ſi animorum conſenſus acceſsiſſet: plerique etenim vel ſuopte ingenio inducti, vel regia corrupti pecunia, ita Gallis fauebant, vt pagorum trium duces apertè recuſarent, ſe contra regem prælio dimicaturos. Quibus de cauſis fiebat, vt Cardonius atque Piſcarius qui in Placentinum agrum vniuerſas copias adduxerant, Padum tranſire vererentur. Quid enim erat ſtultius, vt Piſcarius apertè prædicabat, quàm incertas inſi-

dæ & ſemicorruptæ gentis ſequi voluntates? copiaſque omnes & regnum denique Neapolitanum, ſi aliquod ab hoſte tam propinquo vulnus eo præcipiti conſilio acciperetur, in ſummum diſcrimen adduceret? Erat quoque Placentiæ Laurentius Medices cum Pontificio Florentinoque exercitu, impellentibus quibuſdam ex numero amicorum & Florentinis maximè legatis, in partes Gallicas proclinatus, quanquam, Gorius Placentiæ præfectus, fide & vſu rerum inſignis, honeſtiora & decora prçclarè ſuaderet. Eo modo dum cunctãtur, & Pado ponte conſtrato, quinam primi tranſire amnem deberent, ignobili & fœda contentione decertarent, ſecus ac ipſe Leo pontifex iubebat, pulcherrimę occaſioni defuerunt: ſi quidem Heluetij concitante turbam militum Sedunenſe Cardinale, quanquam ab Hiſpanis & Pontificijs deſererentur, Mediolano repente eductis ſignis, caſtra regia ad quintum lapidem Laudenſi via ſunt adorti: tantaque irarum & virium mole concurſum eſt, vt continuato per noctem & ſequentem diem valde cruento ac ancipiti prælio dimicarint. Ad extremum Heluetij vecordi impetu & barbara temeritate in aduerſa tormenta peruadẽtes, à circumfuſo vndique numeroſiſsimo equitatu cæſi fuſiq; ſunt. In eo tumultu admodum repentino rex ipſe manu promptus & armis inſignis, quum in mediam hoſtium phalangem equum adegiſſet, parem ſummo periculo laudem omnium conſenſu promeruit. Liuianus quoque trans Abduam amnem raptato exercitu Veneto, Gallis haud ſerum auxilium tulit. Heluetijs ingenti prælio ſuperatis, & continuo Comenſi via domum redeuntibus, omnes Galliæ Ciſalpinæ ciuitates Franciſco deditionem fecerunt. Leo autem pontifex ea pactione pacem redemit, vt Parmam atque Placentiam relinqueret, quæ vrbes Iulius pontificio imperio adieciſſet. Quibus de rebus Cardonius atq; Piſcarius retrò conuerſis ſignis ad tutandum Neapolitanum regnum cum vniuerſis copijs in Campaniam & Apuliam conceſſerunt. Conuenére demum Bononiæ Leo pontifex & rex Franciſcus, qui inter ſe occulta fœdera pepigêre. Nec multis inde diebus Ferdinandus Hiſpaniæ rex moritur, relicto hærede tot regnorum Carolo ex filia nepote, qui poſtea ſuffragijs Germaniæ procerum imperator eſt appellatus. Is admodum adoleſcens Caroli Ceurij Belgæ nutricij conſilia ſecutus, cum Gallo pacem neceſſariam potius q̃ honeſtam ad Nouiodunum legatorum conuentu habito confecit, in quam & ipſe Maximilianus Cæſar auus facilè conſenſerat, quum Brixiam & Veronam vrbes à Gallis et Venetis oppugnatas, accepta pecunia eductiſque præſidijs Venetis reliquiſſet. Ex eo fœdere Neapoli manauit in vulgus fama Carolum vti multis circumuentum difficultatibus, & præſertim adeundæ Hiſpaniæ neceſsitate compulſum, poſtulante Gallo rege conceſsiſſe, vt regni procerib. qui Andegauenſium partium fuiſſent, & iure belli oppidorum poſſeſsiones amiſsiſſent, liceret nouos dominos in iudicium vocare, ſuſcitatis antiquis litibus, quibus Ferdinandus rex Hiſpaniæ æquiſsimo ſalutarique decreto finem impoſuiſſet: cauerat enim ſummi iudicij rex, vt rata eſſet liberalitas Aragoniorum regum, qui fidelibus & de ſe benemeritis præmia ob nauatam ſtrenuè operam gratiſsimo animo tribuiſſent. Ea fama Andegauenſium regulorum animos in ſpem erexerat, amiſſa quondam aduerſo bello oppida beneficio noui fœderis iure & legibus recuperandi, quum nemo diffideret de litis euentu, agendo & largiendo ſi ciuili iure diſceptaretur. Ex aduerſo Aragonij

procres

proceres quorum fortunas ea res penitus euertebat, conſternatis ad arma animis, eius iniuriæ indignitatẽ vix ferebant. Quid enim videri poterat iniquius, quàm eos qui toties pro imperio Aragoniorum contra Gallos in dubia rerum Fortuna dimicaſſent, nouis & periculoſis litibus inuoluiſſe? in eorum præſertim gratiam & inſigne commodum qui veteri ſtudio ac aperta voluntate, ſe Gallico nomini haud obſcurè fauere profiterentur. Eo modo perturbatis & ſuſpenſis reb. decreuêre vtrinque proceres, vt vnus pro ciuitate legatus ad Carolum mitteretur. Nec dubium erat quin ipſe Piſcarius propter eximiam ingenij grauitatem atq; ſolertiam, & dicendi facultatem ante alios omnes maximè eſſet idoneus. Sed Andegauenſes vſqueadeò eius vim atque facundiam metuebant, vt quemlibet alium mittere, quàm illum mallent, nec improbare tamen auderent. Verùm Piſcario collegam dandum eſſe cenſebant, rati illum qui adeò ingentes & elatos ſpiritus ferret, adiuncti collegæ indignitate commotum, extemplo repudiaturum id munus, atque ita alios, vel remiſsioris ingenij, vel propenſioris animi legatos eſſe creaturos. Cum magna altercatione in publico concilio orationibus habitis, vtriuſq; factionis proceres vehementiſsimè contendiſſent, Piſcarius tanta vi grauitateque locutus eſt, vt Fabritius & Proſper Columnæ, qui antea pro Aragonijs dixerant, militari ſubagreſtiq; eloquentia fuiſſe prorſus oſtenderet, & contra Andreas Matthæus Aquauiuius et Traianus Caracciolus Andegauenſium principes, ætate prouecti prudentiaq; & literis inſignes, eius iuuenis flagranti oratione obruerentur, quum vnum tantùm legatum mittendum eſſe viuidis ac illuſtribus argumentis efficaciſsimè demonſtraſſet. Itaque conſenſu totius concionis peruicit, vt quando vnus eſſet mittendus, ipſe ante alios mitteretur. Vix enim credibile erat, eum qui in militarib. negocijs adoleſcentiam contriuiſſet, tantùm eloquentia profeciſſe, vt vel offenſorum animos quò vellet feliciter permoueret: quaſi non in armorum ſtudijs, ſed in Rhætorum præceptis omnem ætatis operam conſumpſiſſe videretur. Igitur ſuſcepta legatione ad Carolum in Belgarum fines ad Oceanum peruenit. Res acta eſt in concilio regio tanta grauitate, vt facile perſuaſerit, Ferdinandi regis decreta nequaquam antiquari poſſe, niſi cum nefario ingrati impijq; animi ſcelere, et fœda totius regni conturbatione. Ea re feliciter impetrata, quũ ex legatione in Italiam rediret, Carolus ob res quas fortiter geſſerat, ei imperium totius peditatus, quod auus Ferdinandus antea tribuerat, ampliſsimis codicillis confirmauit. Quum Neapolim eſſet reuerſus, ciuitatem vniuerſam in ſe vnum militari ſimul & ciuili gloria florentem ita conuertit, vt populari ſtudio, & procerum eum obnixè colentium ambitione, Cardonio Proregi exiſtimatione atque potentia æquaretur. Nec multò pòſt iubente Carolo ad Soram expugnandam copias duxit, quæ tum erat Franciſci Mariæ Rouerei Vrbinatum principis in Feltriam familiam adoptati. Is quoniam Hiſpanos ad Rauennam profligatos, minus pacato vel benigno animo in Vmbriæ finibus accepiſſet, & Soranos Neapolitano attributos regno, iura regalis imperij & ſalis vectigalia ſubire vetuiſſet, à Ferdinando rege hoſtis fuerat iudicatus. Sorani extemplo deditionem fecére, ſed arx loci natura et turrim munitione inexpugnabilis ſtudium eius magnopere tardabat, ſuadebatque Antonellus Tranienſis tormentorum magiſter, eam obſidendam potius quàm oppugnandam, quoniam ſummæ difficultatis, & extremæ propè dementiæ fo-

ret, ſi in præaltum & arci parem oppoſitum montem tormenta perducere co-
naretur: quum mons arduus vndique præruptos aditus vel minorum etiam
tormentorum curribus præberet. Hæc dicenti Piſcarius reſpondit, arcem om-
nino eſſe capiendam, ne fruſtra veniſſe diceretur: quòd ſi res omnino eſſet ar-
dua & perdifficilis, à fortibus tamen viris locorum iniquitatem virtute ac in-
duſtria debere ſuperari, quando ea eſſent militiæ cum decora tum plena lau-
dis, quæ inuſitatâ & maximè aſpera vel peritiſsimis haberentur. Nec mora pa-
ratis rebus omnibus & trocleis in monte conſtitutis, tormenta ductarijs alli-
gata funibus, ergatarum beneficio in opportunum locum ſtupentibus cun-
ctis euexit: quo inopinato malo territi defenſores, haud multis tormentorum
ictibus expectatis, quum ſeſe tueri poſſe deſperarent, quòd alimenta etiam de-
feciſſent, impetrata ſalute deditionem fecerunt. Inde Neapolim reuerſus, in
morbum incidit longè grauiſsimum, quum pacis ocia minimè pateretur vir
corporis ac animi viribus exardens, & quieti ſemper infeſtus: venationi ete-
nim & falconum aucupijs magno apparatu & incredibili patientia deditum,
nec grauia ſępe et paluſtria loca vitantem, febricula ita lentis inuaſit acceſsibus,
vt corpus per ſe gracile, & à naturali ignea vi facilè exuſtum, corrupto iam oris
habitu, & tabefactis membris vix ambiguam ſpem ſalutis retineret. Sed con-
uerſa demum tota victus & medicinæ ratione, repudiatisque
remedijs calidis, ſaluberrima epoti lactis & la
ctucæ refrigeratione ſanatus eſt.

LIBRI PRIMI FINIS.

LIBER SECVNDVS.

SVB id ferè tempus quo Piſcarius confirmandis viribus operam
dabat, Leo pōtifex Cęſari coniunctus, aduerſus Franciſcum Gal
liæ regem bellum ſuſcepit. Angebant enim pontificem ingentis
ſpiritus virum, Parma et Placentia ignobili pactione turpiter a-
miſſæ, quas vrbes Iulius pontifex ſacroſancto imperio immorta
li cum laude nuper adiecisſet. Sed ea quoque infamia laborantem, Galliæ Ciſ-
alpinæ regij præfecti, & ante alios Lotrechius & Tarbellius antiſtes vehemen
ter exagitabant, qum ſuperbè ac impotenter contempta dignitate pontificis
ſacerdotia ad profani imperij libidinem reuocarent. Galli eo tempore conſter
natis ad arma Hiſpaniæ populis aduerſus Caroli Ceurij Belgæ nomen, cæte-
rosque regios præſides ex occaſione tranſgreſsi Pyrenęos ſaltus Henricum re-
gem Nauarræ pulſis Hiſpanis, in paternum agrum reduxerāt, & ad Hiberum
amnem arma promouerant. In Eburonibus quoque, Gallo res nouas molien
te, & contra excitis ad arma Germanis et Belgis, bellum exarſerat. Erat propte
rea Carolus Cæſar adoleſcens grauiſsimis rerum difficultatibus circumuen-
tus, conuentumque habebat Germaniæ procerum apud Vormaciam vrbem
ad Rheni ripam, in quo cum egregia pietate Lutherum iudicio damnauiſſet,
à Leone promeruit, vt inito fœdere bellum in Italia Gallis inferretur. Itaque
his conditionibus bellum eſt ſuſceptum, vt coniunctis copijs Gallos Italia
pellerent:

pellerent: Mediolanenſe imperium Franciſco Sfortiæ redderetur, Parma Pla
centiaque, vti antea fuerant, Pontificiæ ditionis eſſent. duces belli delecti Prò
ſper atque Piſcarius, ea ratione diuiſo imperio, vt hic peditib. ille cunctis eque
ſtribus copijs prę eſſent: Federicus autem Gonzaga Mantuanus princeps pon
tificij exercitus eſſet imperator. His initis conſilijs, neque tamen plane euul-
gatis in Gallia Ciſalpina inſidiæ Gallis tenduntur ab ijs qui iniurias accepe-
rant, & ob id Sfortianis rebus plurimum ſtudebant: nam Lotrechius & Leſcu
tus regis gratia præpotentes, Triuultios & Pallauicinos, qui Gallico nomini
amiciſsimi ſemper extitiſſent, ingrato hoſtilique animo perſequebantur, vt
eorum oppidis potirentur. Hieronymus quoque Adurnius, præcipuus apud
Leonem propter ſingularem ingenij præſtantiam, eius belli concitator, cum
triremibus Neapolitanis Genuę in conſpectum ſe dedit, ſed patefactis inſidijs;
& nuſquam contra Gallos Fortuna cœptis aſpirante, coactis demum vndique
copijs ad oppugnandam Parmam eſt peruentum. Erat in vrbe Leſcutus Lo-
trechij frater, vir impiger cum tribus equitum alis, eoque Federicum Bozo-
lum cum cohortibus euocarat, hominem ſtrenuum militariumque operum et
munitionum defendendis vrbibus maximè peritum. Igitur ad Parmam plu-
ribus minutis equeſtribus prælijs ad portas factis, dum auxilia Germanorum
adi enirent, & a Bononia tormenta conueherentur, Piſcarius a Placentina
porta vineas erexit, & magna vi turrem portę impoſitam, & murum ad dex-
tram quatere cœpit. Iam haud mediocri ruina edita murus ad ingreſſum e-
rat patefactus, cum Itali Hiſpanique certatim, nequaquam accepto pugnæ ſi-
gno, ſingulari audacia in foſſam ſe demittunt, & per ruinas arduo & iniquo lo
co in ſummum connituntur. Sed dum proſpiciunt vt in vrbem deſiliant, ab
inſtructis interiore munitione Gallorum cohortibus, emiſsiſque in eos vndi-
que minoribus tormentis, in foſſam detruduntur: & multis interfectis Guic-
ciardino in primis Etruſco centurioni pila caput abripitur. At Piſcarius qui
aliqua factu aſpera vltrò aggredienda eſſe militi, nec ea tamen à duce palàm im
peranda vti eximiè cautus & fortis exiſtimabat, milites ad ſigna reuocauit, ad-
hibitiſque demum captiuis è Parmenſibus, per quos diligentius munitio-
num mœniumque naturam cognoſceret, omnem apparatum in alium locum
traduxit, vt expugnato ad inferiorem muri angulum propugnaculo, quod e-
rat extrinſecus cum tormentarijs feneſtellis ad eradenda mœnium latera ſatis
exporrectum, certus aditus minore militum periculo præberetur. Ad hunc
modum multis ictibus pertuſo & penè diſrupto propugnaculo, Leſcutus &
Bozolus deſperata loci defenſione, ſalutare conſilium ſibi deſumunt, magnó-
que ſilentio remotis tormentis, trans amnem copias omnes reducunt, vt mi-
nore circuitu frequentioreq; milite, vlteriorem tantùm vrbis partem, conciſis
& obſtructis pontib. tuerentur. Siquidem Parma amnis ita mediã diſtinguit
vrbem, vt lato et prę altis muris vtrinq; munito alueo decurrat. Nec mora, Par
menſes qui citeriorem vrbis partem incolebãt, animaduerſo Gallorum diſceſ
ſu, id de muro Pontificijs et Cęſarianis excuſſa lacinia ſignificant, porrectiſque
manib. primos ſcandentes ſubleuant, alijq; alio in loco introducuntur: quod
vbi totis caſtris eſt euulgatum, extemplo integræ ſub ſignis cohortes agmina-
tim irrumpunt, incredibiliq; prædę auiditate diſcurrentes ſacra profanaq; di-
ripiunt, tanta conturbatione totius exercitus, vt neque Piſcarius increpando

cædendoque, nec ipſe Proſper & Mantuanus per præcones ad ſigna reuocan-
do, opportunam indigna calamitate oppreſsis ciuibus opem ferre potuerint.
Conſtat, eo momento Leſcutum & Bozolum pulcherrimam occaſionem a-
miſiſſe delendi hoſtis, ſi patefactis pontibus occupatos & diſperſos congloba-
tis cohortibus & turmis inuaſiſſent. At Piſcarius cohibitis quantum minis au-
thoritateque fieri potuit militum rapinis, conuehi tormenta iubet: ea contra
hoſtes dirigit, qui tota fluminis ripa in ſummo muro diſpoſiti amnis alueum
egregiè defendebant, quanquam multi caderent, & oppoſitis ligneis dolijs ter-
ra ceſpiteque repletis, in genua depreſsi, contra incidentes pilas ęgerrimè tege-
rentur. ante allos Montacutus alæ Leſcuti vexillifer interijt. Sed Scoti maxi-
mè equites vel Lucatio duce pilà diſcerpto, dimiſsis equis, in munitionibus in-
trepidè perſiſtebant. Dum Galli duces vix milites retinent, quin ab iniquo lo-
co diffugiant, & ſeſe cum equitatu, extremis demum rebus, proripere per ad-
uerſam portam decernunt, Lotrechius vt fratri opem ferret, cum Heluetijs
mercede conductis, & Venetis auxiliaribus, vniuerſoq; Gallico equitatu, Pa-
do ad Cremonam ponte conſtrato, ad Tarrum peruenit. Alfonſusque item
Ferrariæ princeps opportunè equitatum ſumm in Mutinenſium fines ita in-
troduxit, vt inuaſurus vrbem et commeatus interclуſurus eſſe nunciaretur, tre-
pido ad hæc præſertim Iacobo Guicciardino Mutinæ præfecto, qui de ſuo pe-
riculo impensè ſollicitus ea cuncta augendo ad Franciſcum fratrem Pontificis
legatum in caſtra perſcribebat. Quibus rebus cognitis, duces tacito iudicio po-
tius quàm libero ore recedendum à ſemicapta vrbe cenſebant. Quoniam nec
ſatis pilarum & tormentarij pulueris ad defringendas hoſtium munitiones ſu-
pereſſet, nec tam propinquo hoſte Lotrechio, duce peracuto atque impigro,
dubio euentu opera hoſtium adoriri, è diſciplina videretur. Sed contrà quid
turpius eſſe poterat, et ad conuellendas vniuerſæ victoriæ ſpes omnes fœdius
& ærumnoſius, quàm dimidia vrbe pulſos hoſtes, extremoque demum timo-
re conſternatos e manibus emiſiſſe? dum in conſilio diſceptarent, & Mantua-
nus vti noui decoris auidus non modò perſiſtendum, verùm cum expedito e-
xercitu aduerſus Lotrechium contendendum eſſe diceret, vt vna acie de vni-
uerſa victoria certaretur: cæteri verò ferè omnes pudoris metu reticerent, Pi-
ſcarius liberabo vos, inquit, tota hac infamiæ ſuſpicione: quandoquidem ne-
mo ſanus imperator prius de hoſte victoriam expectat, ꝙ ne ipſe antè vincat,
tuta ratione prouideat. Siue hic etenim fortiter inſtemus, ſiue illic audacter cū
Lotrechio manus conſeramus, vtrinque certè iniquiſsima conditione & anci-
piti quidem pugna cum auerſo & aduerſo hoſte confligemus, & quod miſer-
rimum eſt, pene ſine tormentis, cùm pilæ deſint & ſulphureus puluis, quibus
profectò minimè careremus, ſi vti ſæpius ſumus conteſtati, qui huiuſmodi
copijs præſunt, liberalius & diligentius operam ſuam in negocio præſtitiſ-
ſent. Seruemus igitur copias ad non dubiam victoriam ad quam profectò adi-
tum, ſi ſapimus, fortuna alio in loco commutata belli ratione nobis aperiet.
Nec mora, Proſper ante alios ſententiam comprobat, pariterq; Vitellius, An-
tonius Leua, Guidoque Rangonus, atque ipſe demum Mantuanus, qui fœdi
conſilij dedecoris metu authores videri nolebant. Neque enim erat ea pudoris
cura in Piſcario, qui ſumma virtute aduerſus omnia aſpera inuictus, abſque
vlla degeneris animi ſuſpicione, atque item manu & conſilio omnium longè
prom-

promptiſsimus habebatur. Itaque conclamatis uaſis, ſemicapta vrbe copias educunt, & ad Niciam amnem retrò ad ſeptimum lapidem caſtrametantur, adeò ignobili receptu, vt penè tormenta maiora linquerentur. Tum verò mutua gratulatione inter Gallicos exercitus multis tormentorum bombis celebrata. Lotrechius minorum ducum aſſentatione excellens imperator appellatur. Marcus Antonius Columna qui apud eum erat Gallico ſtipendio addictus, Parmam intrauit, ad Leſcutum eius diei victoriam ſuo et Lotrechij nomine gratulatum: ipſeque Leſcutus qui & propria virtute, & aliena etiam ignauia clarus euaſerat, ad fratrem reuertitur. Hęc vbi ad Leonem perlata ſunt, nihil ipſe animo ſe demittit: omnibus modis ęrarium replet, ad Heluetios Sedunenſem Cardinalem legatum cum pecunia mittit, vt viginti eius gentis cohortes in agrum Bergomatem deducantur. Perſcribitque ſua manu literas ad Iulium Medicem Cardinalem, qui Florentiæ ad Reipublicæ gubernacula ſedebat, vt in caſtra peruolaret, duces & milites alloqueretur, cunctos ampliſsima ſpe reſtituta ad aliam belli rationem reuocaret. Eius aduentu quod erat opinione omnium ſumma authoritate, ingentemque vim auri ſecum adducere ferebatur, mirum in modum exercitus iterum ad victoriam eſt excitatus. Nec multò poſt relicto Vitellio cum Heluetijs cohortibus, qui cum Alfonſo Ateſtino bellum gereret, ad Padum contendit, exercitusque omnis ad oppidum Caſale ponte traducitur. Idem Lotrechius facit, Cremonaq; profectus ad motum hoſtium iter intendit, ne illi celeritate adhibita longius antecedant: ſuperatisque fluminibus Ollio atque Abdua, ad vrbem Mediolanum vbi inteſtini eſſent hoſtes verterentur. Quum ad Caſtellum quod Fratrum Curia dicitur, caſtra ponerentur, inter Italos Hiſpanosque pedites ſeditio valde atrox & cruenta, à leui contumelię initio repentè exorta, vniuerſum exercitum in ſummæ cladis diſcrimen adduxit: nam quum iuſto prope prælio certaretur, & iniquiore Italorum ſors, qui iam in tabernaculis arma poſuerant, & inſtructis Hiſpanorum cohortibus occurrebant, in proximo productis copijs Lotrechius conſederat, ita vicinus, vt penè caſtrorum fremitus audiretur. Quum Iulius legatus in ſacra purpura prętenta cruce deprecabundus adcurreret, ſummum vitæ periculum adijt, ſolenneque votum Deiparæ virgini nuncupauit, ſi ea ſeditio non multa cum cæde ſedaretur. Affuit voto numen: nam ira militum extemplo repreſſa eſt, ipſius maximè Piſcarij authoritate, qui ſeſe inter ancipitia tela medium furentibus Hiſpanis oppoſuit: quum vndique pilarum procella cum ſtrage multorum effunderetur, ſic, vt nunquam præſentiore animo maioréve periculo vel in maximis prælijs, quibus poſtea interfuit, ſe miſcuiſſe teſtaretur. Periêre tamen circiter ducenti, & in his Stephanus Facinius Romanus, & Antonius Martellius nobilis Florentinus. atque inde ſecundum Ollij ripam promota caſtra ad Rebeccum, qui eſt vicus in aduerſa amnis ripa poſitus, contra Ponteuicum Venetæ ditionis caſtellum. Videri volebant Veneti eo bello ſe medios gerere, Alexanderque Donatus Caſtelli atque alæ equitum præfectus fidem dederat, nihil Venetos in ipſorum ditione Cæſarianis et Pontificijs eſſe nocituros. Erant caſtra tutiſsimo loco poſita, ſi Venetus in fide data perſiſteret: quòd ſi hoſtilia moliretur, nullus ad inſtruendam aciem locus patebat, qui non Caſtelli tormentis obiectus, & vndique expoſitus, vel imperitorum iudicio videretur. Hac re fortè perſpecta, dum hoſtilium

caſtrorum ſitum, & idoneum pugnæ locum explorarent, Franciſcus Maria Feltrius Vrbinas, & Marcus Antonius Columna ad Lotrechium adcurrunt; quanto in diſcrimine hoſtes verſentur, demonſtrant, poſſe eos facilè deleri, ſi ipſe à fronte promoto exercitu, vti prælio certaturus appropinquaret, & hoſtes in tergo tormentis è Ponteuici arce peterentur: fore etenim vt pedeſtres, & equeſtres prçſertim copias, priuſquam eæ coire in ordines & conſerere manus poſſent, fœdiſsimè ſterni profligarique ſumma cum voluptate conſpicerent. Tantç rei patrandæ certa ſpe concepta, extemplo mittitur à Lotrechio Sardonus Gallus ipſius familiaris, vt locum inſpiceret, & ſi ita videretur, aliquot tormenta traduceret. Aduentu Sardoni cuncta factu facilia offeruntur. Nec mora, dum ille in tanta occaſione inani gaudio prçoccupatus effusè hoſtibus excidium minatur, Venetus præfectus datæ fidei penitus obliuiſcitur, & cuncta Gallorum arbitrio permittit, vtpote qui nihil de Cæſarianorum clade dubitaret: id vnum rogat, vt non Venetis, ſed Gallicis tantùm tormentis, & copijs res geratur, vt excuſationi locus aliquis relinquatur. At Sardonus morç impatiens & Gallica alacritate præproperus, quum rem paratam & exploratam contegere, & occidente iam Sole in craſtinum diem differre omnibus artibus deberet, auidi ingenij vim, quin Falconem emitteret, ſuſtinere non potuit. Fortè pila in domum legati Cardinalis adigitur. Ea re inopinata terrentur omnes: in conſilium extemplo duces coeunt: de Veneto fruſtrà conqueruntur, & ſilentio ſumma cum celeritate mutanda caſtra ad Gablonetam vicum cenſent. Itaque cunctis ducibus rem adminiſtrantibus, impedimenta totius exercitus carris & iumentis imponuntur: egregiaque ſimulatione Piſcarius præfectis cohortium, & centurionibus ad ſe vocatis, vultu maximè hilari, & veluti magnæ alicuius ſpei longè pleniſsimo eos cohortatur, vt arma, corpora, animos ad breue iter expediant: quoniam cognitis hoſtium rebus, ea nocte occaſio longè pulcherrima ad patrandum inſigne facinus offerretur. Ita de ſecunda vigilia præmiſsis impedimentis penè priuſquam conſilium ſumma expreſſum neceſsitate, militum turbæ nedum hoſtibus proderetur, ſine tumultu ad locum quem ſtatuerant, peruenere. At Lotrechius in albeſcente cœlo ad conſpectum caſtrorum inſtructa acie prouectus, hoſtes è manibus elapſos cognoſcit: fruſtra tantam rei bene gerendæ occaſionem fuiſſe corruptam Sardoni temeritate conqueritur: mittit tamen leuis, & grauis armaturæ peramplum equitatum duce Leſcuto fratre, cum quo M. Antonius Columna, & Bonaualles, & Vandeneſius erant, qui nouiſsimos laceſſant, iter eorum explorent, & premendo inſtandoque abeuntes demorentur. Cogebat extremum agmen ipſe Piſcarius cum delecta ſclopettariorum cohorte, non agili equo, ſed ſtrigoſa vectus mula, quiſq; vel timidus, quum ſingulari ducis fiducia exçquatum eſſe periculum videret, ſummæ ſecuritatis alacritate compleretur. Iam aliquot millia paſſuum erat emenſus, adeò compoſito gradu, vt nihil de inſtante hoſte ſollicitus, nequaq̃ neceſsitate aut metu, ſed certo iudicio perpulchri edendi facinoris caſtra mouiſſe videretur. Itaq; conuerſus ad Nicolaum Valentinũ, & Volagnem Cantabrum duces ſclopettariorum, admirabili virtute homines, vultis, inquit, vt ſine noſtro periculo, & ſingulari cum voluptate, Gallorum horum equitum, qui adeò vehementibus equis atque animis nos conſectantur audaciam ac inſolentiam retundamus? cùm illi nihil ſe magis cupere

responde-

reſponderent, imperat vt delecti circiter centum inter virgulta, & foſſas quæ vtrinque militarem caſtigant viam, ac ſimul in ſacello agreſti ſemidiruto, ſeſe recondant, & cùm Galli eò peruenerint, nihil tale dubitantes diſploſis repentè ſclopettis adoriantur: ad confirmandos verò animos ampliſsimè pollicetur, ſe de ipſorum ſalute ſingularem habiturum curam, et cùm opus foret binas cohortes, & totidem equitum turmas ſubſidio ſubmiſſurum. Re conſtituta ipſe ad extremum recedit agmen: nec mora Galli citatis equis adueniunt. Nicolaus & Volagnes hinc atque illinc ex inſidijs conſurgunt, magno clamore edito pilarum procella in confertos effunditur: Galli pluribus ſimul viris & equis cædentibus inopinata clade perturbantur, nullusque anguſta in via relinquitur oſtendendæ virtuti locus: ſuccedunt tamen aliæ atque aliæ turmæ, & à diffuſis equitibus prælium miſcetur: nec Piſcarius ſuis deeſt, ſubmittit alam equitum duce Ioanne Medice, ac eius cohortem expeditam, atque ita ſclopettarij incolumes magno hoſtibus illato detrimento recipiuntur. Ea res inſequendi finem Gallis attulit. Lotrechius ſequenti die ad Binam vicum caſtra in conſpectum hoſtium produxit. Is vicus binis Romanis cladibus Othonis atque Vitellij ciuili bello inſignis, antiquitus Bebriacum fuit. Proſper, Piſcarius, & Mantuanus æquiſsimo in loco conſederant, aquationi, & accipiendis commeatib. opportuno, carris latera muniuerant, tormenta fronde contexerant, cunctisque rebus aptiſsimè præparatis, & exploratis hoſtium conſilijs id expectabant, vt Galli ac in primis Heluetij, qui natura concitati, et alacri impetu vehementes eſſe conſueuiſſent, caſtris ſuccederent, & temerè ad conferendas manus progrederentur. Iam promouerat aciem Lotrechius, haud dubiè funeſto prælio certaturus, niſi ab Heluetio transfuga Heluetij qui in partibus Gallorum erant, de forma & munitione caſtrorum certiores facti, Lotrechium vt pugna abſtineret, opportunè monuiſſet. Siquidem nulla vnquam acies vel ducum peritia, vel ardore militum aptius, aut alacrius fuit inſtructa. Hinc etenim Piſcario atque illinc Mantuano & Proſpero cohortantibus Hiſpani atque Itali, qui à recenti ſeditione minimè pacatos animos oſtendebant, depoſitis ſyncera fide odijs, porrectis dextris, & collatis vexillis, pacem fecerant. Ea res Germanis qui propter ſociorum diſcordiam victoriæ diffidebant, ita animos adauxit, vt manantibus præ gaudio lachrymis centuriones atque ſigniferi, & gregatim denique milites omnium nationum ad Iulium legatum adcurrerent, & pia precatione obnixè peterent, vt Pontificia poteſtate ab omni anteactæ vitæ ſcelere luſtrarentur. Erat enim in ſacra purpura, & argenteam crucem haſtæ præfixam de more præferebat, concionabundusque cunctos ordines manu dextra cruce ſæpius deſignata ſolenniter expiabat. Sed nequaquam procedente Lotrechio reductæ demum legiones: amplius tamen quatuor horis equeſtri prælio eſt dimicatum, quo Ioannes Medices excellentis virtutis atque iudicij militaris laudem eſt conſecutus: emiſſaque ſunt aliquot tormenta ab altiore caſtrorum loco in Gallorum turmas, quorum pilis nonnulli clari equites, & in his Conaus Vaſco Lotrechij familiæ magiſter ſunt diſcerpti. Nec multò poſt ad Oſtianum caſtra reducta, vt Heluetias legiones expectarent, quæ in Bergomatem agrum iam deſcenderant, pulſoque Pontiremio Gallo, & Vgone Pepulo, qui clauſtra Sebini lacus & montium anguſtias præſidijs tenebant, rectà in Mantuanum agrum peruenerant, quum eis

iam ſexcenti fermè equites ex Cæſarianis & Pontificijs, Succaro Heduo, & Aſtore Vicecomite, Matthæoque Beccharia ſummæ audaciæ ducibus occurriſſent. Gens enim militaris & agreſtis, quum in hoſtico magna tormentorum & equitum præſidia poſtularet, ita varias moræ cauſas nectebat, vt eos facilè appareret cùm Pontificijs ſtipendijs dicatos, tum Gallica largitione demollitos, nequaquam conſpecto hoſte, niſi eos Cæſariani & Pontificij equites excepiſſent, domum eſſe redituros. Tantis in vnum coactis copijs, maiore iterum virium mole ad Ollium reuertuntur. In tranſitu autem amnis Paulus Luzaſcus Mediceis equitibus præfectus vir egregiè fortis ab ala Veneta ex inſidijs eſt interceptus. Quòd vbi dux eius Ioannes didicit, ira & dolore concitatus, nihil moratur, & cum paucis familiaribus, ala confeſtim ſubſequi iuſſa ad abeuntium hoſtium agmen ingenti curſu peruolat, clamoreque edito penè ſolus in poſtremos inuehitur: claua ferrea obuios pertundit ſternitque, & totum agmen perturbat. agnoſcitur ſtatim ab hoſtibus ex terribili voce atque equo maximè inſigni laciniarumque coloribus: nec territæ ad eius nomen Venetæ turmæ, conſpecto præſertim non procul eius vexillo conſiſtere audent, móxque vehementer vrgenti ac acerrimè rem gerenti, ſuorumq; accurſu opportunè confirmato terga obuertunt, atque diffugiunt. Itaque paucis interfectis, & multis captis, Luzaſcus eripitur, duoque turmarum præfecti, & in his Hercules cognomento Poeta cum duobus vexillis, & multis equis in poteſtatem deueniunt: admirabilique hac re geſta Medices cum inſigni omnium gratulatione oſtentato paſſim Luzaſco in caſtra reuertitur. Interea Galli cognito Heluetiorum aduentu, quum eam leuis armaturę manum quæ à Sebino lacu deſcendentes exceperat, ex itinere ad Caruagium fudiſſent, ad Abduam retrocedunt, vt hoſtes tranſitu prohibeant: ſecundum ripam perpetuas extruunt munitiones, & eas idoneis in locis omni genere tormentorum complent, & præſertim contra Ripaltam vicum, vbi paucis ante annis Maximilianus Cæſar ſumma felicitate tranſiuerat. Dum pontes parantur, & ab aduerſa ripa Lotrechius, ne iungi contabularique nauigia poſſint, tormentis adactis prohibere contendit, Italicæ cohortes loco ſuperiore ſeptem millibus paſſuum à caſtris pontisque opere diſtante, noctu piſcatorium lintrem nactæ in Bremba amne qui in Abduam influit, duce Franciſco Morono Inſubre viro forti Abduam traijcere incipiunt, & Vaprio in oppido domum ripæ imminentem penè prius occupant, quàm ab Vgone Pepulo ſentiantur, qui cum ala Gallica loci præſidio erat præpoſitus. Tantus erat militum ardor, vt ſummo contentionis ſtudio qui nam primi commeantem continuò lintrem conſcenderent, interſe decertarent. At Vgo vigilum incuria ſerò excitatus, tumultuarium in ripa per tenebras certamen cum primis contrahit. Sed quum equites ex alia profluentis ripa, pedibus rem gerere cogerentur, eſſentque animis et numero, ipſoque armorum genere impares facilè repellitur: nuncios tamen ad Lotrechium extemplo mittit, rogat vt in ſummi momenti negocio valida ſubſidia propere tranſmittantur. Sed primi nuncij ad cubantem imperatorem, à ianitoribus eius quieti blandientibus non admittuntur. Ita inalbeſcente cœlo iam ſupra quatuordecim Italorum vexilla hoſtili in ripa cōſtiterant. Proſper, quo authore id facinus tentatum fuerat, continuò tranſeuntibus celeritatem adhibebat, & alias atque alias copias à caſtris euocabat: Piſcarius autem in opere

pontis

pontis cum tota mole exercitus contra Lotrechium verſabatur. Re cognita Lotrechius, qui id antea ad ſuſtinendum auertendumque ab hoſte tentari crediderat Leſcutum fratrem & Vandeneſium Paliciæ fratrem cum equitatu pluribusque peditum vexillis, & tormentis Vgoni ſubſidio mittit. Euolauit impiger Leſcutus cum ſubitario apparatu, ita vt properantia Gallorum agmina à Proſpero Julioque Legato de Italorum ſalute magnopere ſolicitis, ad tormenti iactum intercedente Abdua ſpectarentur. Res autem omnium iudicio in vna celeritate poſita videbatur: nam ſi Leſcutus paucas & infirmas adhuc cohortes, & in vnius tantum anguſti nauigij beneficio, ſine ſpe celeritatis auxilia deſperātes opprimeret, nulli dubium erat, quin demum tota ripa tranſitu hoſtes eſſet prohibiturus. Eo animaduerſo periculo Piſcarius cohortem Hiſpanorum, & perniciſsimum quenque ſclopettarium extra ordinem ſummittit. Eò etiam proficiſcitur Techenus Griſonorum dux cum duobus vexillis. Porrò Leſcutus cum tanta ſummitti auxilia conſpiceret, ob id magis ſibi feſtinandum ratus, adeo citato agmine Vaprium contendit, vt tormenta atque item cohortes paucis tantum ſclopettarijs in clunes equorum maturandi cauſa ſuſceptis, omnino relinqueret. Eius aduentu atrox prælium exoritur, primò equeſtre, ac demum quum equis parum proficerent, res & pedibus a cataphractis geri cœpta, qui hoc imperante agenteque Leſcuto dimiſsis equis & deciſis ab vmbilico ſagulis, vt expeditiores eſſent, ſeſe peditum more conglobarant. multis vtrinque interfectis, Galli latiore vici platea potiuntur, domos audacter oppugnant, & ædificium quo Hiſpanorum cohors ſe tenebat iniectis facibus ſuccendunt: cuncta clamoribus & fremitu auxilia implorantium fumo, ignibus & perpetuis ſclopettorum bombis complentur. Dimicatur acerrimè tribus amplius horis: quum iam in ſummo diſcrimine Itali verſarentur, Ioannes Medices ingentis animi iuuenis dolore ne dedecus acciperetur, ſimul & ferendi auxilij cupiditate vehementer incitatus, quòd aliter non poterat, cum paucis periculoſo auſu flumen tranauit, famaque ſui, & Italos ſpe compleuit, & Gallos haud mediocriter conterruit, admirantes & impenſe dubitantes, ne in tumido amne repertis vadis cum ala integra tranſiuiſſet: ad extremum creſcentibus vndique auxilijs Italorum virtute, Hiſpanorum conſtantia et Griſonorum impetu Galli area depelluntur, quo in tumultu ipſe Techenus ingenti corpore, oreque hirſuto, & ſupra thoracem & galeam ferina pelle in horrendum habitum protectus, Leſcutum ſibi congreſſum haſta proſternit. Eripitur tamen periculo Leſcutus, & à ſuis ſeruatur incolumis. Vandeneſio pugnanti equus confoditur: cohortes autē Vaſconum quæ ſerius aduenerant cadente Gratiano Luſcio, & vulnerato Sardono, qui mox interijt, amiſsisque duobus vexillis, in fugam vertuntur. Non videtur prætermittendum Aretini militis cui Stoncinio cognomen fuit egregium facinus. Is ſpectatæ proceritatis Gallum, qui in ea dimicatione ingenti gladio quem ambabus manibus regebat Caponium & Serralium Florentinos viros fortes obtruncarat, decoris & vindictæ cupidine accenſus petiuit, felicique agilitate, elato in caput ſcuto ſuccedens, ſub inguine incumbentem gladio tranſfixit, & repetito ictu protinus confecit. Nuſquam maiore cum laude pedites ætate noſtra militiæ munus impleuere: nemo vnquam Leſcuto vel dux vel miles, ardentius aut conſtantius dimicauit, eſſetque haud dubiè inſigni victoria potitus, ſi tormenta iri

itinere minimè reliquiſſet. At Lotrechius qui in eam vnam, ne Piſcarius pon-
tem conſtrueret, curam incubuerat, cognito fratris ſucceſſu, et abiectis tuendæ
ripæ conſilijs, Mediolanum vt ſe mœnibus tueretur retroceſsit. Eius aduentu
ad terrendos Inſubrum animos Chriſtophorus Pallauicinus ſummæ nobili-
tatis & pacati animi Regulus publicè ſecuri percutit, quem antea nequaquam
capitalibus, quæ maieſtatem reſpicerent, delatum criminibus, & nihil tale ve-
rentem, Leſcutus violatis hoſpitalis menſę iuribus, direptaq; eius opulentiſsi-
ma domo, apud Buxetum ceperat. Interea Piſcarius perfecto ponte copias tra-
duxit. Lentoque itinere, propter incredibiles conuehendis tormentis viarum
difficultates, ad Mediolanum eſt peruentum, eo ducum conſilio, vt ſi difficilis
oppugnatio nequaqnam territis Gallis videretur, in læuam ad Ticinum vr-
bem deflecterent, vt propinqua et copioſa vrbe ad gerendum bellum potiren
tur. Iam enim eò Marius Montanus Ticinenſis epiſcopus cum ala equitum
aduolarat, & ſingulari Ticinenſium ſtudio, vrbe atque arce dudum deſerta à
Gallis fuerat receptus, At Lotrechius vbi multos ex Heluetijs, quibus iam mi-
nus fidebat, quòd apud hoſtes maior eius gentis multitudo militaret, paſsim
dilabi, et ſe peditatu inferiorem eſſe conſpicit, vt minore circuitu vrbem defen
deret, ſuburbana ædificia ignobili & planè barbaro conſilio ſuccendit, Gritto
Veneto Legato id maximè comprobante, qui ſuperiore Maximiliani Cæſaris
bello, quum Triuultius atque Borbonius copijs Gallicis præeſſent, opportu-
nè factum fuiſſe meminerat. Erat res ſummæ plena crudelitatis lugente popu-
lo ea ædificia ſponte concremare, quæ pulchritudine inſigniq́ue frequentia,
vel ingentis vrbis ſpeciem æquarent. A' ſingulis enim fere vrbis portis longè
lateq́ue intercedentibus hortorum delicijs exporrectis latericijs propugnacu-
lis, & magnis vndique foſsis atque munitionibus cingebantur. Quum à Lau-
denſi via modico flexu ad Ticinenſis portæ ſuburbana exercitus duceretur, ne
moq́ue prodiret fumantibus iam tectis, ignotus, nec poſtea vſquam viſus vir
agreſti veſtitu Iulio legato apparuit, nuncians Gallos timore & deſperatione
præpeditos, inieciſſe domibus ignes & fugam parare, intentosq́ue eſſe ciues
vt iniuriam vindicarent, proinde læto animo pergere maturarent, quando o-
mnes indigenæ cuncta Gallis aduerſa, ipſis verò tanquam patriæ liberatorib.
ſecunda & proſpera precarentur. Itaque Proſper & Piſcarius, Iuliusq́ue lega-
tus, & Cardinalis Sedunenſis Heluetiorum adhortator, cæteriq́ue duces cir-
cumductis in coronam equis coeunt, eiusq́ue ſententię ſunt omnes, vt quid ad
munitiones hoſtium agatur, per equites exploretur. Pręmiſsi equites referunt
in itinere neminem occurriſſe, ſegnemq́; admodum, ꝙ pluuium eſſet cœlum,
ſibi videri hoſtium ſtationem. Erat iam ſerum diei, & lenta in pluuia, lutulen-
toq́; maximè itinere, nulla ſolita alacritas in exercitu cernebatur, ꝙ tormēta im
pactis cęno currib. ęgrè perduci ad munitiones expugnādas, & niſi expugnaſ-
ſent, ſub dio, & paluſtri in ſolo frigida, & longiſsima brumali nocte foret quie
ſcendum. Eo modo lenta ſpe deliberantib. Quid opus eſt verbis? Piſcarius in-
quit: explorabo ego certius quid animi & virium in defendenda munitione
hoſtibus ſuperſit, vt in eorum cubilibus omnino pernoctemus. Vos date ope-
ram, vt Germani quibus tum primum agmen contigerat, per quam maturè
ſubſequantur, Hiſpani iuxta, Italiq́ue ſuccedant, Heluetij verò tormento-
rum cuſtodię relinquantur: leuis armatura equeſtris quæ pedites primos ſub-

leuet,

leuet,& cuncta exploret,mecum antecedat. Hoc dicto,cum Nicolao Valentino & Volagne deſumptis ſibi non amplius octuaginta ſclopettarijs ſummę agilitatis atque virtutis, ad munitiones contendit: mirum dictu,Hiſpani per lubricos aggeres in ſummum munitionis enituntur:ſclopettos repentè diſplodunt,lentamque & raram ſtationem improuiſo impetu perturbant: reſiſtunt tamen Heluetij tumultuario accurſu,ſed minimè denſatos in aciem Hiſpani facilè propellunt: deſilit intra munitionem ipſe Piſcarius, prælioque miſcetur, ſuaque manu confoſſo duce Heluetio, cæteris in fugam coniectis, Veneta etiam caſtra capiuntur. Iam magnus omnis generis militum numerus,audito redditoque clamore ſeſe munitionibus intulerat. Germani ad turrem veterem quæ imperatoris dicitur ſubter fornices aquæductus, quum Heluetiorum et Gallorum globus ibi aliquãdiu impigrè reſtitiſſet, multis acceptis vulneribus irruperant. Theodorus Triuultius Venetarum copiarum dux,qui inermis & penulatus,et vt fugam ſuorum ſiſteret,mula prouectus adcurrerat, & iam vuulnus in latere ſuſtulerat,à Piſcario capitur: ipſe Grittus è medijs hoſtibus elapſus,cum ala Epirotarum,Laudem tranſuerſis itineribus profugit. Capitur & in fuga Mercurius, ſed mox dimittitur: adeoque res fuit improuiſa,vt Veneti quęſtores,qui fortè in ſtipendium pecuniam militi numerabant, aureæ argenteęque monetę cumulos in menſis,rapientibus Hiſpanis reliquerint.Nuſquam vllæ copiæ fœdiore euentu memoria noſtra fuere profligatæ. Gallicus interim equitatus magno capto curcuitu, ad arcem ſe proripuit,reliqui per mediam vrbem quadrato agmine ad aream arcis nihil ſe ad arma populo commouente, contendêre. Parua profectò cædes pro tumultu eſt edita: cæterùm ingens captiuorum & equorum, impedimentorumque pręda parta. Iam totus fermè exercitus munitiones erat ingreſſus, Proſperq; ſecundiſsimo ſucceſſu lętus,quòd ſuburbanis tectis ad ſtatuenda caſtra potiretur, contentus eſſe videbatur,vtpote qui ea die,nocte præſertim ingruente, munitiones manu capi poſſe tacita cogitatione deſperaſſet: cùm multorum nuncijs affertur, Piſcarium Romana porta ingreſſum,proximam portæ & Triuultianis ædibus regionem, cohortium præſidijs firmauiſſe, Gallos effugiſſe ad arcem, & Mediolanenſes expoſitis vndique luminibus,nihil magis optare quàm vt pacatò victor exercitus amicam vrbem ingrederetur. Eodem quoque tempore Aſtor Vicecomes & Puſterlius nonnullique alij exules vrbem ingreſsi,propinquos & Gibellinæ factionis principes excitarant,vt portas aperirent,victoresque reciperent.Itaque de ſecunda vigilia Proſper, Iuliusque legatus,& Mantuanus,Ticinenſi portæ ſuccedentes lętiſsimis Mediolanenſium animis recipiuntur,coeuntq; omnes in Cribelliana domo,quę eſt contra nobile Diocletiani templum à Chriſtianis diuo Laurentio dicatum,ſumma quidem ſecuritate, ſed magno tamen periculo, ſi Galli de ſua tantùm ſalute cogitantes,recognita ad eos comprehendendos facillimo auſu conuolaſſent.Sed res aduerſæ ſicuti animos cæco metu perterrent,ita conſilia vel ſummæ facilitatis & rationis eripiunt. Venit in eam domum etiam Piſcarius,qui cum alios ſalutaret, Iulij legati dextram exoſculans,& perblandè arridens,nónne mihi,inquit,Legate,pro his quæ hodie geſsi,aliquando gratiam es relaturus? Id verbum,quaſi ipſe vnus totam victoriæ laudem vſurparet,Proſperi animum adeò alte pupugit, vt iracundiam vix ſuſtinens, extenta ceruice, ac ore admodum agreſti

interrogaret,quidnam id eſſet quod ſolus omnino geſsiſſet. Ad id feruida bile
concepta Piſcarius valde commotus,gladiј capulo dextra comprehenſo con-
tumaci vultu ironicè,nihil ſe geſsiſſe reſpondit: haud dubiè atrox facinus edi-
turus,niſi iracundia puncto temporis inducta ratione reſediſſet,& legatus in-
terpoſita dextra,pacificatoris habitu ambos congeſta vtrinque laude pacauiſ-
ſet. Ab ea die nunquam poſtea inter eos,quanquam militari officio coniun-
ctos,adeò ſyncera fide amicitia conſtitit,quin alter alterius gloriæ & dignitati
haud obſcuris inuidię ſtimulis obtrectaret. Eadem nocte Lotrechius qui ni-
hil earum rerum contempto hoſte accidere poſſe putauerat,& tot magnis cir-
cum ſe ducibus cùm Italis tum Gallis ſalutaria ſæpe monentibus,ſe cuncta vt
res in tuto eſſent,egregiè prouidiſſe reſponderat,animo fractus Comum pro-
fugit: tanta omnium mœſtitia,tantaque itineris atq; agminis deformitate, per
anguſtos munitionis exitus educto equitatu, vt per tenebras fœdæ fugæ i-
ter ſimile, nihil etiam perſequente hoſte videretur. Id ad ſummam Cæſaria-
norum victoriam defuit,quòd non ſtatim ſeſsi equites, qui perpetuam noctē
in equis velut in acie ſtetiſſent,ad perſequendos Gallos educi potuere: ea qui-
dem ſorte vt tot Gallorum alæ in ſummum adductæ diſcrimen,non ducis con
ſilio,ſed torpentium hoſtium ſocordia ſeruatæ viderentur. Nec deerant Galli
inſignes qui Lotrechium in ea calamitate intemperanter accuſarent, quaſi ni-
mia ſuperbia in ſuos,et in Inſubres crudelitate cuncta penitus euertiſſet. Erant
hercle in ipſo Lotrechio multæ virtutes egregiæ vel antiquorum ducum mo-
ribus pares,vtpote qui in extrema Aquitania ad Pyrenæos ſaltus ſummo loco
natus,exultantem illum Gallicæ naturæ vigorem ſolerti Hiſpanorum graui-
tate condiderat: verùm ingenio & ſpiritu adeò erat elatus, vel longo ſucceſſu
arridentis Fortunæ,vel amicorum adulatione,cui magna pars hominum im-
modicis capta votis facilè deſeruit, vt in re bellica ſpretis aliorum conſilijs, er-
rare quàm doceri malle cenſeretur. Cæterùm Comi biduo tantum moratus,
ne tantus equitatus Lario lacu & perpetuis montibus incluſus,inutili mora,
paucis diebus pabuli inopia conficeretur,Heluetijs domum redeuntibus Leu
cum contendit,quod eſt oppidum ad exitum Abduæ amnis,vbi lapideo pon-
te antiqui operis vniuerſas copias in Bergomatem agrum Venetæ ditionis in
columes traduxit. Comi autem præſidio eſt relictus cum ala equitum & qua-
tuor peditum vexillis Vandeueſius vir exiguo corpore, ſed ſingulari animi
promptitudine inter Gallos admodum illuſtris. Dum eſſent in Bergomati
Gallorum copiæ afflictæ omnibus malis,& à Fortuna deſertæ, Lotrechio ob-
lata eſt occaſio recuperandæ Cremonæ. Nam Cremonenſes qui dudum victo
riæ ceſſerant, quum ſibi ſatis virium ad reprimendas Gallorum eruptiones,
quæ ex arce fiebant eſſe putarent, nulla externæ gentis præſidia recipere vo-
luerant. Ingruente inopinato aduentu Lotrechio,fruſtraque petitis è Placen-
tia Heluetiorum cohortibus, portas aperuerunt, quum paulo ante Varolius
& Palauicinus Gibellinæ factionis principes ſupplicij metu profugiſſent. Lo-
trechius opulenta recepta vrbe recreatus, dum Cremonenſium leuitatem im-
perata ingenti pecunia vlciſcitur, puncto temporis illudente Fortuna, Par-
mam amiſit. eodem enim ipſo die, Federicus Bozolus deſperatis rebus cum
præſidio vrbe exceſſerat,relicto ibi Roberto Sanſeuerino ſororis filio, vt iuue-
nis Mediceæ familiæ affinitate coniunctus, præclaram deditione vrbis gra-
tiam

tiam apud Leonem mereretur. Sed Robertus ſucceſſu Lotrechij cognito, anci piti cura anxius, cui nam, Gallóne, an Pontifici retenta aut reddita vrbe deſer- uiret, vehementer hæſitabat. Iam enim Parmenſes ad Iulium legatum orato- res miſerant, et ipſe auunculi fidei, veluti depoſito accepto, iure quodam illiga tus eſſe videbatur. Euiciſſet tamen omnem alium pudorem vnus auunculi reſpectus in eo iuuene, cuius pater & patrui Gallicæ factionis ſemper extitiſ- ſent, niſi Vitellius valde timens ne Parmam Galli è Cremona Pado ponte iun cto peruolarent, è Placentia celeriter accurriſſet. Succeſſere ad portam Alexan der Vitellius & Hieronymus Columna promptiſsimi iuuenes cum ſingulis equitum vexillis ipſo ſeniore Vitellio ad tertium lapidem cum cataphracto- rum ala ſubſequente, ambiguis adhuc portæ cuſtodibus, nec eos tamen admit- tentibus: ſed duces vt opportuit conſilio repentè capto, duos equites maximè ſtrenuos loris equos trahentes per ſpeciem ſoleæ ferreę diſcalciatis equis repo- nendæ, intra portam ſimulanter inſinuant: illi repentè gladios diſtringunt, cu ſtodes obtruncant, ſuccedunt alij, porta occupatur, inferuntur ſigna, ſingula- rique demum totius ciuitatis ſtudio pontificis maximi Leonis nomen incla- matur. Dum hæc geruntur, Piſcarius ad oppugnandum Comum eſt profe- ctus: poſitiſque à meridie ad Pentagoniam turrim maioribus tormentis, mœ- nia prǽalto intus aggere munita ita attriuit & perrupit, vt effractis ſilicibus in- gens ruina muri corruentis per decliue in deſſam ederetur, quà haud diffici- lis præberi poterat aſcenſus: ſed foſſa quæ intercedebat profundis plena aquis, & tormenta quæ propugnaculo turritæ portæ in dextrum latus emitteban- tur, milites ne alacriter, & minore cum periculo ſubirent, magnopere retarda- bant. Iam enim Nicolaus Valentinus inuſitatæ fortitudinis ſclopettariorum præfectus, et Peralta Centurio tormentis diſcerpti, cùm audacius ante mœnia verſarentur cum maximo Piſcarij dolore perierant. Vandeneſius quoque vti erat intrepidus, in ſummis effracti muri ruinis vinaria vaſa plena ceſpite collo carat, extruebatque aggerem introrſus, vt diſpoſiti in munitione milites ab ho ſtium ſclopettarijs tegerentur. Erat ante foſſam contra Gallicas munitiones, vbi maximè certabatur, ſacra ędes Hoſpitalis, cuius faſtigium Gallorum agge- ribus equabatur. Itaque Piſcarius ſublatis aliquot tegulis, culmen adaperit, & introrſus conſcendere ſclopettarios iubet: præcipit vt cum ſignum dederit, procellam pilarum in hoſtes effundant: imperat etiam tormentorum magi- ſtris, vt libratis ictibus munitionis dolia diuerberent. Tum verò dato ſigno, cuncta, vti in terræmotu accidit, cũ fragore concuti, Gallos & Heluetios ſuper fuſa pilarũ grandine perturbari, multi cadere, alij ſaucij locũ ſine pudore deſe- rere. Aderat ſuis Vãdeneſius adhortator & propugnator egregius. Hiſpani tñ foſſam minimè tranſcendebant: quamobrem locus ea die haud paruo accepto incommodo, à Gallis præſertim cataphractis eſt defenſus: qui quanto dolijs propiores erant, ceu poſteriore acie magis detecta, in opere & loci defenſione verſabantur. Erat adhuc integra ſpe Vandeneſius, cùm nauigia à Leuco, vti Lotrechius ſe tranſmiſſurum promiſerat, ſulfureo puluere, pilis, tormentis, & milite completa ſingulis momentis expectaret. Sed Piſcarius vbi ea didicit ad uentare, Guſmanum virum fortem & rei naualis non ignarum, cum claſsicula Gallicis nauigijs obuiam mittit: ita medio Lario in lacu commiſſa nauali pu- gna, Galli ſuperantur. Verùm Guſmanus iam planè victor, dum in hoſti-

lem nauem tranſcendit, & pede labitur, lacu eſt ſubmerſus. Hæc vbi Comi nunciata ſunt, Vandeneſius conſumpto omni puluere, & deſperatis auxilijs, Piſcario deditionem facit, ijs legibus, vt ipſe incolumis cum equitatu totoque reliquo pręſidio, impedimentisq; & vexillis ad Lotrechij caſtra deducatur, & nulla Comenſibus inferatur iniuria. Accipit læto animo conditionē Piſcarius, ſolennes tabulæ conficiuntur: ipſe Vandeneſius armatus ex muro deſcendit, & claues portarum vrbis de manu, ſpectante exercitu, Piſcario tradit. Eo modo compoſitis rebus, Ioannes Dorbinus caſtrorum magiſter perrupti muri cuſtodiæ imponitur, vt Hiſpanos ab ingreſſu vrbis arceat. Comenſes ſoluti metu ſpectatum in caſtra exeunt, iurant in verba Piſcarij, & fœderatorum nomine ſacramento adiguntur. Erant denique omnia quòd Gallos externos graueſque dominos expuliſſent, plena gratulationis atque lætitia: ſed dum Galli collectis ſarcinis profectioni ſeſe accingunt, paſsim totis caſtris Hiſpani prædæ auidi in coronis & contubernijs ſeditioſis ſermonibus cōqueruntur, quòd minimè neceſſaria & prorſus inutili compoſitione, Galli & Comenſes in deditionem eſſent recepti, qui facilè expugnari, iureque diripi, poſtquam tot tormentorum ictus expectaſſent, omnino potuerint: ſi eo modo bellum geratur, ex victorijs præmia & decus ſolis ducibus, porrò labores & vulnera militibus obuenire. quod iam ſupereſſe oppidum ex hoſte, quod virtute expugnent, vt aliquando ditentur, & non ſperatam modò ſed promiſſam laborum mercedem ferant, ſi iam ad extremos Italię fines fruſtra vincendo egeſtate & fame ſemienectis in tanta tenuitate ſtipendij abſque vllo prædæ commodo ſit perueniendum. Has voces Piſcarius & commouentis ſe multitudinis fremitum auribus accipiebat, nec credebat tamen, milites tantum ſcelus auſuros, cùm repentè arma capiunt eo ſpectāte, per tranſuerſum murum qui intercedebat, vſque adeò anguſtum. vt ſinguli tantùm tranſierēt, foſſam ſuperant, & per ruinas enituntur. Ioannes Dorbinus & Vargas ſignifer, qui erant cum cohorte in ſummo muro cuſtodiæ præpoſiti, non modò reptantes & ſcandentes non arcent, haſtisve retrudunt, ſed eos porrectis dextris excipiunt, & alacriter introducunt: ita incredibili celeritate, ſi loci difficultatem reputemus, Hiſpani omnes ac demum ipſi Germani in vrbem irruperunt. Vrbs tota miſerabili conditione eſt direpta: Patritij plerique ætate prægrandes vt maiore pecunia ſalutem redimerent, vulnerati, alij occiſi. Lucia etiam Capellia nobilis, & forma ætateque florenti matrona ſclopetto crudeliſsimè traiectā eſt. Non templi maximi Sacrario, quin vaſa altaribus dicata raperet: non Veſtalium virginum ſacris ædibus qui cuncta pollueret Hiſpanus miles pepercit: tanta auiditate vt nunquam impudentius vel atrocius, ſi violatam fidem publicam ſpectes, vrbs vlla direpta fuiſſe videatur. Vnum Piſcarius qui cum Vaſtio fratre ſatis maturè irruperat, diligenter cauit, vt Vandeneſium & Gallos ſeruaret inuiolatos, quibus equos, arma, veſtem vti potuit, ſeuera facta conquiſitione reſtituit. tanti etenim regis ducem, ſummęque nobilitatis & excelſi animi virum iratum et frementem, cui fidem fefelliſſe, vel aliena culpa inexpiabile ſibi dedecus futurum eſſe intelligebat, omnib. humanitatis officijs lenire conabatur. Sed Vandeneſius vbi ad caſtra Gallica fuit deductus, eam contumeliam iracundo ingenio minimè ferens, per præconem miſsis & euulgatis epiſtolis, Piſcarium ad ſingulare certamen prouocauit, tanquam priuatæ publicæque fidei violatorem, quòd

rem, quòd

rem, quòd ſe & Gallos omnibus vexatos iniurijs fœdè violari, & vrbem ſolemni deditam pactione, non militum ſed latronum more impunè diripi permiſiſſet. Enimuerò hæc prorſus indigna Piſcario cenſebantur, qui adeò religioſè, vti decoris cupidus in præclaro grauitatis & iuſtitiæ nomine famam quærebat: nam certè hoc admiſſum ſcelus, nec vlla doloris teſtificatione, demum impunitum ingenti eum inuidia onerabat. Hærebam ego eius lateri comes in Iulij legati comitatu caſtra ſecutus, & in eo lugubri ſpectaculo, tantaque rerum acerbitate pereuntis patriæ interitum deprecabar, poſtulando vt ad abolendam ignominiam, ſaltem in eos militari more animaduerteretur, qui vel primi neſario auſu, captis armis ad murum adcurriſſent, vel qui in ſtatione poſiti locum illis ſcandentibus flagitioſè conſociata perfidia prodidiſſent. Sed Piſcarius quòd tanta ſibi ſcelerata militum licentia ad grauiſsimam notam inuidia conflaretur, præ dolore ſe mortem optare, neque tum aliud poſſe præſtare reſpondebat, quàm vt eos quos indicabam, & ipſe propè notauiſſet, ſceleris authores ad merita ſupplicia reſeruaret. Audiui ego poſtea Proſperum in corona prædicantem Piſcarium famæ ſuæ iure optimo fuiſſe conſulturum, ſi totum exercitum, vel ſaltem ſtationis cohortem ſeuera lege decumaſſet. Sic vt multi poſtea crediderint, eum prealtis innixum conſilijs, in ſpem ingentis imperij vel iniquè militibus indulſiſſe, vt ſingulorum redimeret voluntates, & ob id eos maximè ſibi obſtrictos, & ad omnia audenda paratos efficeret, vti poſtea rebus maximis incredibili eorum virtute feliciter geſtis, eum non inani iudicio ſperaſſe manifeſtè apparuit. Dicere etiam ſæpius ſolebat, nihil ijs qui in bello verſarentur eſſe difficilius, quàm Martem ſimul et Chriſtum pari diſciplina coluiſſe, quando mos bellicus in hac corruptela militiæ, à iuſtitia & religione penitus auerſus eſſe videretur. Cæterùm Vandeneſij literis reſcripſit, non debere eum dolore animi vehementius q̃ æquum eſſet incitatum, magis de ipſo conqueri quam de militibus, à quibus inopinata ſeditione fuerit circumuentus, ne fidem quam ſyncera voluntate deditis dediſſet, exactiſſimè ſeruaret, quando in ea turbulenta conſternatione defectioneque militum, preclaris operibus oſtenderit, quantæ ſibi curæ eſſet, vt Galli ante omnia inuiolati ſeruarentur. Proinde non eſſe alienum ab humanis caſibus quos plerunque vis fatalis importaret, vt rectam conſcientiam & egregiam voluntatem æquiſsimi homines loco veniæ vel excuſationis æſtimarent. quòd verò vllam omnino ab æquitate, vti iracundia præpeditus excuſationem recipere nollet, neque Fortunæ vim reputaret, quæ cuncta remedia improuiſo turbine rapuiſſet, ſe id certamen quod offerretur, minimè detrectare, oblaturúmque ſe præſtituto in loco arma & tela cùm perfecto bello, in quo ad alienum arbitrium militaret, Cæſaris ſacramento et publico munere foret exolutus. Dum hæc Comi fiunt, Leo pontifex leui in ſpeciem, ſed atroci intus atque peſtifero morbo non ſine veneni coniectura, paucißimis diebus extinguitur: in cuius morte non modò bonæ artes & literæ, ſed copia rerum, & publica ſalus, et denique læta omnia perierunt. Eo nuncio accepto, Iulius legatus, et cum eo Sedunenſis Cardinalis magnis itineribus ad comitia Romam contendit: Lotrechius verò in ſpem erigitur belli proſperè renouandi. Veneti quoque rei Gallicæ multò propenſius fauent: nec tamen Cæſarianis animus concidit. Parantur vtrinq; exercitus. Franciſcus Gallorũ rex qui Heluetijs mercede conductis

Belgicæ Galliæ fines vaſtabundus irruperat, nullaq́ue re memorabili geſta, cùm Copias Cęſaris ad Valentianum oppidum opprimere potuiſſet, domum redierat, omnes vires ad Italicum bellum intendebat. Pari quoque Cæſaris ſtudio ex Germania peditum auxilia mittebantur. Interim Lotrechius mortuo Leone pontifice, necadhuc in locum eius alio ſuffecto, Parmam capi poſſe facilè ratus, eò magnam copiarum partem, Federico Bozolo, Marco Antonio Columna, & Bonaualle ducibus tranſmiſit. Ii quòd in celeritate inopinatóque aduentu ſummam ſpem reponebant, nequaquam tormẽtis adductis, tantummodo ſcalas tulerunt. ea re cognita Parmenſes audacter præconibus Gallis reſpondent, ſe vrbem quo ad vires ferrent, Romano futuro Pontifici fideli conſtantia ſeruaturos. Itaque tribus in locis diuiſis trifariam copijs, Galli vno tempore appoſitis ſcalis, murum inuadunt, ſed tribus pontificijs cohortibus, adminiſtrante & propugnante Salamonio Siculo, & Parmenſes alacriter arma capientes, F. Guicciardino vrbis præſide vehementer adhortante, mœnia defenduntur, Galliq́ue omnibus in locis vario genere telorum obruti detruduntur: quo accepto detrimento, inſequenti nocte Galli diſcedunt, adeo mœſto trepidantiq́ue agmine, vt quum falſo rumore exorto Proſper atque Piſcarius ad iter concidendum Padum tranſiſſe dicerentur, ſeſe in nocturno frigore via maximè lutulenta, obſcuroq́ue admodum cœlo, omnem facile fœdi metus pudorem exoluente, tremendo errandoq́ue conficerent: quibus malis opportuno inuento M. Antonius, infixis cœno paſsim per viæ margines cereis luminibus feliciter occurrebat. Tum verò manifeſtè verum eſſe apparuit, quòd Fabritius Columna militari proloquio dicere ſolebat, tormenta maiora pro Vrbium & Caſtellorum hoſtilium clauibus haberi: nihilq́ue tutum vel egregium militię poſſe geri, niſi vel in paruis expeditionibus ipſa tormenta quæ cuncta protinus aperiant, conuehantur. Nec multò poſt Renatus Baſtardus Sabaudius Franciſci regis auunculus cum Palicia & delecta Gallorum iuuentute Heluetiorumq́ue legionibus tribus à Verbano lacu in Italiam deſcendit. ocurrêre eis negligenti diſsipatoq; agmine Mediolanum iter habentibus Cæſariani equites Caſtriotto & Caſtalio ducibus, quos Piſcarius exploratum miſerat: qui Heluetios improuiſò adorti, circiter ex his ducentos in Carbonario vico cęcidere. inde caſtigata licentia euagandi nequaquam ſimili temeritate, verum è diſciplina conſertis ordinib. Modoetiam eſt peruentum. Ibi Lotrechius cum ſuo, Venetoq; exercitu, ſuperata Abdua cum ſumma omnium lętitia & gratulatione ſe coniunxit. Erant enim ij duces et tales tantęq; copię, tribus in vnum coniunctis exercitib. vt Mediolanum imperij caput, Gallis pręſertim arcem tenentib. in diſcrimine poſitum eſſe videret. Neque enim tantulis Cęſarianorũ copijs vrbs amplisſima facilè poterat defendi, niſi è Germania Hieronymus Adurnius, duce Gergio Franiſpergio incredi bili celeritate per niuoſas Rhętię & Vulturenę vallis Alpes quinq; millia delectorum peditum adduxiſſet. Interea Proſper, atq; Piſcarius de hoſtium conſilio haud ambigua cõiectura iudicantes, nobili inuſitatoq; opere arcem circum uallare ſtatuerunt, ratione ducta ex Commentarijs C. Cęſaris, qui ad Alexiam binis auerſis munitionibus extructis, obſeſſorum, exteriorumq́ue hoſtium conatus feliciter eluſiſſet. Nemini enim erat dubium, quin Galli, vt ſuis opem ferrent, ad arcem eſſent inſtructo exrcitu peruenturi, atq; ita intromiſſo,

commeatu

commeatu renouatoque præſidio, Cæſarianis non modò de retinenda vrbe, ſed de tota victoria foret deſperandum. Eo opere nullum vel noſtra vel patrum memoria, militiæ maius aut mirabilius fuit. A' Vercellenſi enim via, incluſis priuatis ſacriſque ędibus ad Comenſis portę extrema ſuburbia binæ perpetuæ munitiones lunato ambitu perductæ, ita vt inter eas ſingulis concluſas foſsis, latiſsima via relinqueretur, qua equites armatęque acies et tormenta curulia facilè commearent. vtrinque ad capita munitionis ingentia erant propugnacula, totoque opere alia minora forinſecus eminebant, cum idoneis feneſtellis, vt tormentis ſuccedentium latera peterentur. Arx ipſa ab opere diſtabat ſtadiorum trium interuallo, ſic demum, vt partim à ſuburbanis tectis, atque his, quos diximus perpetuis aggeribus, partim qua vrbem deſpectabat, præſepto regionum exitu, vndique concluſa teneretur. Interim Galli duces producto exercitu, in pratis & viridarijs quæ ab arce latè extenduntur, non longè ab hoſtium munitionibus conſederunt, qui in arce erant ſingulari affecti lætitia & ſummis turrib. ſuorum caſtra deſpectantes, id vnum, poſtquàm erumpendi facultatem amiſiſſent, intenti expectabant, vt ab ijs magno impetu Cęſarianorum munitiones perrumperentur. gerebatur res omnibus horis nunquam ferè ceſſantibus magnis tormentis, multique interibant, ſed plures ex agreſtium foſſorum quàm militum numero, ipſeque Alfonſus Vaſtius penè interijt, quum pilæ ictu defracto quodam pariete cementi fruſtulis reſilientibus, minuta plura vulnera ſiniſtro crure ſuſcepiſſet. Erat apud Gallos Nauarrus: is more ingenij ſui cuniculos inſtituerat, quibus in medias hoſtium munitiones erumperet: cauabantur paſsim foſſæ obliquæ, ſerratis gyris ad euitanda tormenta conciſæ, quibus ad Cæſarianorum opera penetrarent: certabatur etiam quotidie extra ordinem ab equitibus, leuiſque armaturę peditibus apud caſtra Gallorum. Non videtur prætermittendum Luponi Hiſpani militis facinus. Is curſu & viribus tantùm valebat, vt ariete etiam humeris impoſito velociſsimi cuiuſque curſum adæquaret. Hunc Piſcarius quum certiora de hoſtium conſilijs eorumque præſertim operibus cognocere maximè cuperet, prę poſito præmio impulit, vt ad munitiones Galloru excurrere, & aliquid ipſius ingenio & ſolertia dignum referre vellet, quando pernicitati pedum confiſus id tutò aggredi poſſe videretur: annuit Luponus aſſumptoque ſecum fideli ſclopettario pedite, diluculo ad hoſtium munitiones eſt profectus, perſpectoque ſitu, ſemiſopitum vigilem corripuit, procerum ſanè Gallum, eumque ſublato clamore fruſtra reluctãtem, comite in excitos & perſequentes ſclopettum diſplodente, ad Piſcarium humeris deportauit, vt cuncta ſigillatim eo referente proderentur: excepit id facinus cum multo riſu vterque exercitus. Verùm Piſcario haud vanum illius indicium fuit, horaque maximè opportuna, cum delectis cohortibus hoſtes in opere occupatos eſt adortus, tanto Hiſpanorum impetu & perturbatione Gallorum, vt multis in foſſa oppreſsis, et cæteris qui in ſtatione erant cum cæde profligatis, tota Gallica caſtra ad eum tumultum, vt in ſubita armorum conclamatione, timore et ſtrepitu complerentur. Biduo poſt quum Marcus Antonius Columna medius inter Pontiremium Gallum & Camillum Triuultij filium adæquitans circumfuſis pluribus Heluetijs ducibus, paulo editiore munitionum in parte verſaretur, maioris colubrinæ ictu cum Camillo miſerabiliter eſt diſcerptus. Vir inter Italos, ſi ingenij

ad omnia grauis & eruditi, & corporis ingentis viriliſque maximè oris dotes
cum fortunæ donis computentur, militari laude digniſsimus. Proſper vti fra-
tris filium & tantæ indolis Romanum ducem decuit, veriſsimis luxit lachry-
mis, ab hoſtibusq; receptum adhibito funeris honore tumulauit. Ferunt, Pro-
ſperum conſpecto illo hoſtium globo armis & criſtis maximè conſpicuo, igna
rum prorſus cui nam exitium pararet, eam colubrimam diu ſuis libratam ma-
nibus, vt emitteretur præcepiſſe, quo caſu, reputatione tam iniquæ ſortis iu-
ſto grauior mœſtiſsimo patruo dolor inciderit. Nec multò poſt, Galli duces
nequicquam inſtitutis & perfectis operibus cùm munitiones hoſtium ſe poſ-
ſe perrumpere deſperarent, ad Binaſcum Ticinenſi via caſtra mouerunt, occu
patisque propinquis vicis, partem copiarum cum Memorantio & Federico
Bozolo trans Ticinum amnem miſerunt, vt ad oppugnandam Nouariam de-
bili firmatam præſidio conuolaret. At Mantuanus & Antonius Leua, qui Ti-
cini erant, cognita Gallorum profectione, eis ad Gambalottam vicum produ-
ctis copiјs occurrunt: ſed quanq̃ ad tormenti iactum collata ſigna eſſent, præ-
lio tamen non decertant. Ita Memorantius ſuo innixus conſilio Nouariam
proficiſcitur, adductisq; tormentis & ſigno prælij militibus dato, fruſtra pro-
pugnante & defendente Philippo Torniello, vrbem capit & diripit. in ea irru
ptione Bocalius Gallus dux equitum eſt interfectus. Interea Franciſcus Sfor-
tia qui paternũ in regnum reducebat̃, è Germania Ticinũ venit: eum Medio-
lanenſes incredibili cum lætitia cunctantem expectabant, teſtabanturq; apud
Proſperum atq; Piſcarium, ſe nequaq̃ in poſterum tantam vim pecuniarum
in ſtipendium eſſe collaturos, niſi principem ſuum Cæſaris & Leonis ſtudio
reſtitutum paterna in ſede conſpicerent. Deerat enim Cæſarianis pecunia,
qum ſublato Leone pontifice, & Hadriano qui erat ſuffectus in extremis Hi-
ſpaniæ finibus agente, ipſoque Iulio Medice Florentiæ inimicorum armis &
domeſticis inſidijs petito, cuncta propè ad alendos exercitus defeciſſent. Cu-
piebat equidem Franciſcus Sfortia Mediolanum proficiſci, ſed alienum vide-
batur à belli cauſa ſalutem in diſcrimen deuocare, & circumfuſos hoſtes fallere
conari, quando aut euolandum cum paucis, aut ſi cum valido prẹſidio ire per-
geret in itinere nocturno prælio foret dimicandum: augebant has rerum dif-
ficultates Germani qui Ticini erant, pecuniam in ſtipendium vſque adeò a-
cerbè ac inſolenter flagitantes, vt Mantuanus & Leua magnopere timerent,
ne turbidi & ſæpe venales animi, occulta fortè Gallorum largitione corrupti
ad perfidiam verterentur. His rebus Mediolani cognitis, Piſcarius Caſtalium
familiarem ſuum equitum præfectum cum pecunia & mandatis Ticinum
mittit. Is euitata militari via haud magno ad læuam capto circuitu, nullo ho-
ſte obuio peruenit, prolataque pecunia, & pacatis ſubinde Germanis Sfor-
tiam alloquitur: docet exploratam eſſe victoriam, ſi Mediolanum ire matu-
raret: ſi verò inani præpeditus metu diutius cunctaretur, cuncta perdita &
conclamata videri: tutiſsimum eſſe id iter quo ipſe veniſſet incolumis: Piſca-
rium præmiſſo vniuerſo equitatu cum legionibus conſtituta nocte ſe ad pri-
mum lapidem egreſſurum: exeunti, equites qui Ticini eſſent, & Germanos
latera ſimul & terga clauſuros. Dubitantem adhuc Sfortiam & paterni car-
ceris ærumnas, ſi caperetur, anxio animo reputantem, Hieronymus Adur-
nius vehementi oratione, qua non modò ignobilem, ſed funeſtam fore mo-

ram

ram oſtendebat, incendit: atque ita Franciſcus ſalutis ac imperij iura ſuperis commendans, inſignem equum conſcendit, feliciqúe temeritate noctu confecto itinere, flexuoſis tamen tramitibus ad Piſcarium peruenit. Tum verò ab armatis legionibus diſploſis certo numeroſoq; ordine minoribus tormentis, ad lætitiæ ſignum dux & princeps eſt ſalutatus. Is fragor crepitantium tot tormentorum Gallos excitauit, & Venetos qui mutuis criminationibus publicam omnium incuriam fruſtra proſequentes vniuerſi belli facilè conficiendi exoptatam totieſque exploratam occaſionem amiſiſſe querebantur. At Lotrechius qui in tantę rei momento defuerat, vt incuriç vel imprudentię infamiam nobiliore auſu reſarciret, ad oppugnandum Ticinum ſumma celeritate contendit, ratus magnam præſidij partem in comitatu Franciſci Sfortiæ Mediolanum tetendiſſe: nec ob id modicis copijs vrbem defendi poſſe murorum ambitu ingentem, neque nouis operibus ab Antonio Leua ſatis egregiè permunitam. Succedente ad mœnia Lotrechio, atq; eam muri partem, quæ à Noua porta ad arcem pertinet, maioribus tormentis quatiente, ipſe Federicus Gonzaga Mantuanus princeps iuuenis noui decoris auidus nequaquam animo deficit: introrſus munitiones parat, adiuuantibus præclarè Ticinenſibus, ſtrenuè & fortiter repugnando, ſingularem tuendæ vrbis fiduciam ſuis pariter atque hoſtibus oſtendit. Cæterùm per literas orat Proſperum atque Piſcarium, vt ſubſidiarias cohortes properè tranſmittant, ipſique promotis caſtris ad ferendum auxilium appropinquent. Id ni fecerint, ſe nequaquam impetum hoſtium diu poſſe ſuſtinere: proinde niſi maturè ſubueniant, idque protinus ſe præſtaturos ſignificent, ſe non ſerum & extremæ neceſsitatis conſilium ſibi deſumpturum, ne diu fruſtra repugnans, in medijs captæ vrbis ruinis opprimatur. Erat iam propè omnis ſpes vndique præciſa introducendi auxilij: nam Gallica & Veneta caſtra circa vrbem ingenti diffuſa latitudine itinera omnia claudebãt. non defuere tamen Proſpero & Piſcario cohortantibus & præſenti pecunia Centuriones inuitantibus, Italicæ duæ & totidem Hiſpanicæ cohortes, quæ ſe omnino peruaſuras eſſe profiterentur. Pręfecti fuere ante alios inſignes Cullius Florentinus & Corberia Hiſpanus. Ii non minore nocturni itineris felicitate quàm animi conſtantia, deceptis vigilibus per media hoſtium caſtra tranſiuerunt, cùm Galli eos Italica loquẽtes lingua, Venetos eſſe putarent, & à Venetis Gallicè reſpondentes, Vaſconum cohortes crederentur. Verùm vbi Ticino magis ac magis appropinquarunt, in interiores vigilum ſtationes demum incidere: ibi cùm ad falſum teſſeræ nomen proderentur, cunctis in eos irruentibus, vix præbita eſt euadendi facultas: tumultu tamen totis caſtris exorto Galli equites tergis inſtando nonnullos cæcidere. Biberactus Lotrechij propinquus, alæque vexillifer feruidiore ingenio iuuenis, dum euadentes intemperantius perſequeretur, intra portam quæ Ticino amni coniungitur, ſignum intulit, atque ibi priuſquam noſceretur, eſt interfectus. Intercà Lotrechius non vno in loco mœnia quaſſabat: Cęſariani nouarum cohortium ſubſidio adiuti, impigrè reſiſtebant, quotidie equeſtribus pręlijs eruptione facta certabatur. In his longè omnium erat acerrimus Ioannes Medices, qui mortuo Leone liberalius ſtipendijs inuitatus, ad Gallos tranſierat. At Mantuanus quanquam egregiè vim hoſtium ſuſtineret, multarum tamen rerum inopia premebatur, poſtulabatq; frequentius literis à ducibus, vt ad ſoluendam

oppugnationem Mediolano copias educerent: quod cùm in ſumma pecuniæ difficultate ægrè cunctanterq́ue fieret, dum cætera parantur, Piſcarius ad confirmandum Mantuanum cum delectis cohortibus, & expedito equitatu ad Carthuſiæ templum vſque profectus eſt. Antecedebat cum ala Caſtalius. is cùm hoſtibus occurriſſet, & primis pulſis vlterius proceſsiſſet, creſcentib. vndique Gallorum auxilijs intercipitur. Tum verò Piſcarius quin opem vel cum periculo ferre, minimè dubitauit, vt qui illum magnopere diligebat, atque ita equite ſimul et pedite ad curſum vehementer incitatis hoſtes eſt conſecutus. Eius aduentu & conclamatione Piſcarij nominis facta Galli perturbantur: Caſtalius eripitur, commutataq́ue Fortuna, qui alios ceperant, vndique profligati capiuntur. Tantus eius prælij tumultus fuit, vt cùm in caſtris Piſcarium adeſſe nunciaretur, Lotrechius intermiſſa oppugnatione, & reductis ab opere tormentis, & inſtructo denique exercitu, tanquam prælio foret dimicandum, in hoſtes aciem conuerterit. Triduo pòſt Caſtalius non longè a Binaſco tres turmas cataphractorum equitum impedito in loco deprehenſas fudit, Galeacij́que Sanſeuerini, & Theodori Triuultij, item Boccalij Galli vexilla retulit. Non abſcedebat tamen incœpto Lotrechius, & ſumma vi, ſumma cura, quod in oppugnatione opus erat, adminiſtrabat. Res erant in magnum adductæ diſcrimen: nam tantum tormentis Galli profecerant, vt iuſto certamine indicto, vniuerſisq; admiſsis copijs, perrupta mœnia adoriri poſſe viderētur. Nec Mantuano eadem vel ſui fiducia, vel auxilij opportunè venturi ſpes aderat, quanq̃ cohortium, & equitum pręcellenti virtute omnibus in locis feliciter vteretur: quamobrem à ducibus vt maturè opem ferrent, vehementiſsimè poſtulabat. Erant enim nonnulli ex numero familiarium, qui periculi metu occupati, vt ſe Placentiam ponte lapideo cum equitatu proriperet, nullo cum pudore ſuadebant. Hæc Mediolani ſingulis prope horis nuntiabantur: in idq́; omnium animi erant intenti, vt ad liberandum obſidione Mantuanum cum omnibus copijs egrederentur. Sed Proſpero pro natura ſua conſideratius & apparatius cuncta agente, Piſcarius milites cohortatus primus ſigna eduxit, & alteris caſtris ad Carthuſię templum quadratis agminibus eſt peruentum. ſuo quiſque præcipuo munere fungebatur. Cataphractis equitibus Proſper, pedeſtribus copijs ipſe Piſcarius præerat, leuis armaturæ equitum cura Hieronymo Adurnio demandata. Is vt idoneum caſtris locum occuparet ad Carthuſię templum progredi iuſſus, Gallos & Epirotas equites quos reperit, impigrè præcurrens fundit, deiectoq́ue hoſtium præſidio, loco potitur. Proſper atque Piſcarius adueniunt, collaudatoq́ue Adurnio, intra ſepta ampliſsimi templi caſtrametātur. Ea re cognita, Lotrechius ne ancipiti prælio dimicare cogatur, nota & rectiſsima ratione ab oppugnatione diſcedit, nec tamen iniquitate loci deterritus Cæſarianos adoritur: ſed modico viæ flexu ad Landrianum iter intendit, vt Mediolanum veluti præſidio vacuum præcurrat: vel ſi id ſacere nequeat, aliqua non iniquo loco dimicandi facultas, mutandis ſæpe caſtris, & faciundis itineribus quæratur. Verum Proſper atque Piſcarius, quanquam iter magna adhibita celeritate vehementer extendentem, conuerſis ſignis eodem directo regreſsi itinere, multis horis antecedunt. Ita Lotrechius præoccupandi Mediolani conſilio depulſus Modoetiam contendit, multis de cauſis, & Gritto præſertim ſuadente, vt Tranſabduanis commeatibus maiore itine-

rum

rum commoditate iuuaretur: id etiam Heluetij poſtulabant domum repetere cupientes, vt pote qui iam improſpera militia feſsi, nihil cęptis aſpirante Fortuna, corporibus pariter atque animis elanguerant, & ſubinde inſolenti atque nefaria voce miſsionem petebant. Sed Baſtardus atque Palicia & Galeacius Sanſeuerinus cohortibus eorum immixti obteſtabantur ne ſe deſerere, & in fami diſceſſu certam ſpem paratæ victoriæ penitus euertere properarent, quando non modò ipſis, verùm vxoribus etiam & liberis, Franciſcus regum liberaliſsimus, ſingulari beneficij gratiam eſſet relaturus. Erat certè præclarum ſtudium, ac eximia fides in ducibus atque ſigniferis, ſed vulgus militum vti nullis peculiaribus donis obſtrictum, flagitioſè admodum nutabat, ita tamen vt vniuerſi ſi properè ducerentur in aciem, ſtrenuè operam nauaturi viderentur. Cognito hoſtium conſilio Proſper, atque Piſcarius nihil ferè Mediolani commorantes copias omnibus rebus inſtructas educunt, eo animo, vt ſi detur non iniqua occaſio, collatis ſignis cum hoſte confligant: ad Bicoccam vicum caſtra ponunt, loco admodum tuto atque opportuno: nam ad dextram perpetua foſſa viæ militaris, ad læuam autem, et in tergo duobus emiſſarijs anniculis cingebatur: in fronte tranſuerſam habebat viam plauſtris contrarijs permeabilem, atq; ita vtrinque depreſſam, vt agrorum margines ad vmbilicum eminerent. Hac via, quò derat valde caua Piſcarius pro foſſa eſt vſus, & ante eam tormenta, & peditatum conſtituit: in tergo equites cum Proſpero tendebant. viam militarem occupauit Franciſcus Sfortia, qui vrbanas cohortes, & totam Inſubrum nobilitatem, vt prælio intereſſet, adduxerat. At Heluetij centuriones rei Gallicæ ſingulari ſtudio addicti, & ante alios Albertus Petra tot bellis dux inſignis, qui ſummam apud legiones obtinebat auctoritatem, vbi renunciatur ab equitibus, Cæſarianos medio inter Mediolanum & Modoetiam itinere caſtra poſuiſſe, nec eos plus quàm quinque millibus paſſuum loco plano diſtare, ad Gallos duces adcurrunt: loquitur Albertus, docet, nullo pacto milites quin domum abeant poſſe contineri, niſi in aciem educantur, ſibi in animo ſitum eſſe, vt regi de ſe benemerito, & Heluetiæ item dignitati ſatisfaciat, prælio decertare: neque dubitare de victoria, ſi Galli vti deberent, Heluetios ad hoſtium tormenta peruadentes alacribus animis ſequerentur. Si qui eſſent qui fœdè cunctari potius quàm egregiè pugnare vellent, eos nequaquam regi fideles, aut Reipublicæ vtiles debere exiſtimari. Proinde, ſe vt fidem & ſtudium erga regem oſtendat, vel cum ſolis Heluetijs aduerſus hoſtes eſſe progreſſurum. Is Alberti vigor nequaquam animo Lotrechij fuit ingratus, vtpote qui vel dubio euentu, & iniqua loci conditione dimicare, quàm ab Heluetijs deſeri malebat. Eius enim erat ſententiæ vt eorum impetu, poſtquam adeò flagrantibus animis prælium depoſcerent, protinus eſſet vtendum, quando neque pedite, neque equite, vel numero videretur inferior. Ducebat etiam tacitus ignominię loco, ſi tum, vti ſuperiore anno acciderat, nullo iuſto contracto certamine, iterum Ciſalpina Gallia pelleretur, quando id vnum ſemper cùm Heluetij tum maximè Galli equites vt virtutem oſtenderent, fruſtra multis precibus popoſciſſent, quòd ei vt in aduerſis rebus ſępe accidit, magnam apud Gallos inuidiam conflauiſſet. At Palicia cùm Alberti temeritate atque arrogantia maximè offenſus, tum ipſa etiam parum opportuna Lotrechij proclinatione commotus, Heluetiorum quidem ſtudium prolixè laudabat: ſed conſi-

lium de oppugnandis caſtris, vt ſummæ inſaniæ, funeſtęque audaciæ plenum, æquis auribus ferre non poterat, ſæpe dictitans, ſe qui in Italia bellando conſenuiſſet, probè agnoſcere, et Piſcarij iuuenis vim, qui ſtrenuè pugnare eſſet ſolitus, & Proſperi ſenis artes, qui peritè caſtrametari cum alieno incommodo, & præcipua ſua cum laude didiciſſet. Non videri ſibi rem Gallicam eò deſperationis eſſe perductam, vt tanquam in extrema neceſsitate confligere, & ſuperari malint, quàm cunctando animi impetum optima ratione moderari. Proinde quid tutius, & melius quàm loco medio inter Mediolanum, & caſtra hoſtium ſe inſinuare? Ibique poſitis caſtris, eos vrbe & commeatibus interclusos ad id cogere, vt iniqua conditione dimicent: aut ſi caſtra inuadere audeant, aut certè ſi Mediolanum redire velint, æquo loco pugnandi faciant poteſtatem. Poſſe equidem Lotrechium, qui ius imperij habeat, & tum & aliàs cùm velit, malè pugnare: cæterùm ſani imperatoris munus eſſe, nunquam prouocare hoſtem, niſi antè explorato euentu non dubiam ſibi victoriam firma ratione promiſerit. Tum verò Lotrechius non ſegni, inquit, cunctatione ſedendo, ſed viuida virtute pugnando opus eſt, vt amiſſum decus & imperium omnino recuperetur, quod hercle fieri non poteſt, ſi Heluetios iam abeuntes nullo edito virtutis opere domum abire permittimus. Igitur parate arma, vt hodie bellum altero utro pugnæ exitu finiamus. Ad id Palicia, Dij, inquit, inſanis, & audacibus adſint: ego certè, ne periculo deſugiſſe videar, in prima legione pedes pugnabo. Vos Galli equites fortiter operam nauate, vt Fortuna nobis potius in re aſpera quàm animus defuiſſe videatur. Itaque ante Solis exortum Albertus legiones Heluetias (erant enim circiter quindecim millia hominum) cum tormentis educit, adeò vecordi vel certè fatali ſuperbia inflatus, vt neque Lotrechio neque Paliciæ tantis ducibus vlla in re penitus obtemperaret, ſed Barbaro faſtu polliceretur ſe recta fronte in Cæſarianos impetum eſſe facturum. Nec mora, Lotrechius Nauarro atque Baiardo, qui locum et caſtra hoſtium explorarent præmiſsis, ex omni Gallico equitatu duas acies facit, primam Leſcuto fratri attribuit in terga hoſtium magno circuitu deducendam, ipſe cum altera ſubſequitur. Venetis qui ad læuam erant, fuit iniunctum, vt præeuntibus Heluetijs terga omnium ex tuto, aut certè remotiore cum periculo clauderent. Ioannes porro Medices cum equitatu ſuo, qui erat ex vtraque armatura valde mirificus, expeditisque cohortibus Italicis, quæ nomen eius ſequebantur, cuncta agmina præcedere iubetur, vt huc & illuc concurſando, hoſtibus proſpectum adimat, & nullum hoſtium antecurſoribus explorandi locum relinquat. Ita legiones abſcondente Medicis equitatu, nequaquam ab hoſtibus conſpectæ, magnis paſsibus appropinquant. Primi tamen Leſcuti equites à Cæſarianis ad leuam inter arbores micantibus armis conſpiciuntur. Sed adeò lato viæ flexu iter habentes, vt caſtra prætergredi, & Mediolanum petere viderentur. Interea Piſcarius quo nemo conſtantius in repentinis caſib. animi iudicium conſeruauit: Caſtalium cum ala prgcurrere iubet: eo proucćto, cum Mediceis equitibus prælium exoritur, modò ij, modò illi pelluntur: interueniunt ſclopettarij extra ordinem, ſeſeque adeo permiſcent, vt neque his de Heluetiorum aduentu, neque illis de ſitu, atque ordine caſtrorum quicquam certius cognoſcendi vlla facultas daretur. Erant, vt diximus, ante foſſam tormenta opportunè collocata, peditatus in quatuor acies, æqua tamen fronte ita diſtributus,

vt alternis

vt alternis ſpacijs Hiſpani & Germani miſcerentur. Præerat Germanis Georgius Franiſpergus ingenti corporis & virium mole conſpicuus: ſclopettarij ante haſtatorum producti ordines totam in longitudine frontem obtinebant, quibus Piſcarius tam nouo & ſolerti, quàm poſtea felici inſtituto præcepit, vt non prius ignem ſclopettis immitteret, quàm Volagnem ad ipſius imperium primò diſplodentem conſpexiſſent. Primis autem ordinibus imperat, vt cùm ſclopettos emiſerint, ſtatim in Genua ſe proclinent, ac eos rurſus adimpleant vt ſecundo ordini ſine anteriorum periculo protinus diſplodendi facultas detur. Idem vt faciant ſecundis imperat, atque item tertijs & quartis, ſcilicet, vt cùm vltimi emiſerint, rurſus primi & ſecundi ad emittenda quæ repleuerint, celeriter expediteque conſurgant. Atque ita inceſſanter mirabili repetito ordine veluti perpetua pilarum grandine, vt priuſquam manus conſeratur, hoſtiũ legiones conſternantur. Non defuit Piſcarij conſilio euentus: Heluetij namque emiſſis prius maioribus tormentis cùm appropinquarent, incitati vehementi curſu nihil de iniquitate loci ſuſpicantes ad foſſam peruenerunt, vbi opportunè à Piſcario cuncta quietè ſimul atque celeriter adminiſtrante, emiſſa repentè ſclopettorum procella, adeò fœda ſtrage edita, momento temporis afflicti oppreſsique ſunt, vt non modò ſigna, ſed integrę cohortes vno impetu conciderent: ipſe tamen Albertus ante alios intrepidè per aggerem connixus, Franiſpergum ſibi cognitum, & probroſo nomine compellatum petit, adactaque in coxam haſtę cuſpide, illum vehementi ictu ſauciat, ſed ipſe ibi protinus telis vndique petitus opprimitur. Ea quoque audacium manus, quæ inſano impetu ſucceſſerat, à Germanis pariter, & ab Hiſpanis ex ſuperiore loco ingruentibus facilè conciditur: quo incurſu vulneratur in brachio Alfonſus Vaſtius, qui quum primò cum haſtatis humi ſtratus, præteruolantes pilas euitaſſet, nõ procul à Franiſpergo in hoſtes demum erecta acie procurrerat. Cæteri Heluetij per cumulos occiſorum, & interpoſitas haſtarum ſtrues, diu conflictati terga vertunt. Eodem quoque tempore Leſcutus circumducto equitatu in tergo hoſtes adoritur: ſuperatis duabus foſsis caſtra irrumpit. Ambroſius Landrianus Sfortianæ alæ præfectus funditur, & capitur: tabernacula ſternuntur: Antonij Leuæ, & Terminei reguli tentoria, vaſaque argentea lixis & calonibus cedunt. Fit longè maximus tumultus totis caſtris: pauor, non modò milites, ſed ipſos etiam occupat Duces: recipit tamen celeriter ſe ipſum ex rei repentinę metu Proſper, et equites inſtructos Adurnio, et Coliſano impigrè adiuuantibus, adcurrenteque ante alios Antonio Leua, turmatim Gallis opponit. Iam in ponte Leſcutus ſingulari virtute pugnabat, quo ſi eſſet potitus haud dubiè ad latiſsimam Cæſarianorum ſtragem edendam Gallicus equitatus irrupiſſet, quum Sfortiani equites à militari via promotis ſignis prælium exceperunt: adcurrit etiam propere ſubſidio ſclopettariorum Italica cohors, itemque Inſubres qui loco tutiſsimo trans emiſſarium minora tormenta cantarijs ligneis impoſita in tranſuerſos hoſtes emittebant, aderat eis aſsiduus cohortator Franciſcus Sfortia: varium et atrox erat prělium, vti in loco non modò foſsis, et prěaltis riuis, ſed tabernaculorum funibus, & multis longurijs ad alligandos equos præfixis, vndique prepedito. Pugnabatur tamen acerrimè in ponte: ibi enim ipſe Leſcutus phaleris, & plumea criſta inſignis magna vi perrumpere contendebat. Nec deerant æmulatione decoris Memorantius atque Baiar-

dus & Pontiremius Ducum promptiſsimi: itemque Federicus Bozolus, qui in militarem viam penetrarat: ſed obſtabat Gallorum equitum virtuti loci iniquitas. Nam neque denſatis turmis perrumpere, neque ſeſe tueri poterant, quum nullum pedeſtre ſubſidium adduxiſſent. Itaque Galli qui in ponte pugnabant, pluribus vtrinque in profluentem fœda hominum, & equorum ſtrage præcipitatis deturbantur: confoditur Leſcuto equus, & mox quum alium ſumpſiſſet, gladio in os per caſsidis buculam coniecto vulneratur: Cadit et Baccalaurea Brionij ſignifer: Vgoni Pepulo crus pila traijcitur: vexilla Gallica rapiuntur: ſclopettarij qui vltra foſſam erant, in latus hoſtium verſi frequentib. ſclopettis magnum cataphractis, et eorum præſertim equis inferunt detrimentum. Interim deleta primùm Heluetiorum acie, è peditatu victoria conclamatur. Is lætiſsimus clamor per manus defertur ad poſtremos: Gallis illico animus concidit, Cæſarianis augetur: explicat ſe pugna Leſcutus, & ſingulari conſtantia, quanquam multis amiſsis equitibus ſe recepit ad Lotrechium fratrem, qui conſpecta Heluetiorum cæde, & fuga, conſtanter in acie ſubſtiterat. At Piſcarius vbi ſtratis primis ordinibus perturbatas, & in ſugam verſas legiones hoſtium vidit, quantis maximè valuit precibus, & obteſtationibus Franiſpergum & Germanos eſt cohortatus, vt ſigna protinus inferendo, fuſorum terga cæderent: de gente Germanico nomini inimiciſsima vindictam ſumerent, et denique abſque vllo periculo ſumma victoria potirentur. Id quum ab eis qui inſolenti contumacia dicto audientes eſſe nolebant, & triplex ſtipendium inconditо fremitu flagitabant, nequaquam impetraret, vt exemplo accenderentur, Hiſpanorum tres cohortes emiſit: eæ quòd effuſæ præcurrerent, nec Germani ſequerentur, amiſſo Guinea Centurione prope ſunt circumuentæ, cùm ab Heluetijs, qui tormenta retrahebant, tum à Ioanne Medice, qui ex tranſuerſo illatus cum peditum atque equitum valida manu, abeuntium Heluetiorum terga protegebat. Cæſariani tamen equites Proſpero imperante, et Piſcario vt maturarent vultu iracundo flagitante, veſtigijs inſtiterunt: atque ita Medice audacter in eos vexilla conuertente, equeſtri prælio duabus amplius horis decertatum. Nam & Galli, et Veneti leuis armaturæ equites ad Mediceum vexillum vndique confluebant. Cæterùm ab initio prælij ſtratis Heluetijs, Venetæ copiæ fermè omnes Theodoro Triuultio Duce, nec tentato quidem certamine ſe receperunt. In primo congreſſu, aut poſtea ex vulneribus circiter tria millia Heluetiorum periere, & in his quatuordecim noti duces, in queis ſecundum Albertum Petram, Arnoldus Vnderualdius ſtrabo auctoritate & virtute animi plurimum eminebat: e Gallis vero deſiderati ſunt Miolantius & Ghiſcia, duoque nobiliſsimi iuuenes, Monfortius atque Tornonius. Ex Cæſarianis autem Petrus Coliſanus regulus ex gente Cardonia Piſcarij auunculus, qui cùm galeæ bucculam ſubduceret, ſcorpionis ſagitta per oculum traiectus interijt: ita vt fatali Cardoniæ familiæ potius, in qua tot Duces Mars immitis abſtulerat, quàm ſua peculiari ſorte extinctus eſſe videretur, quando vnus tantum toto exercitu ſcorpio ſit repertus, quo ignobilis eques eam ſagittam in incertum ad illius egregij viri necem emiſerit. At Piſcarius quanquam omnium voce & gratulatione, cùm ſingularis induſtriæ, tum eximiæ virtutis parta laude fruebatur, vix vllam tamen animo & vultu lætitiam præferebat: nam frendens, et gemens incomparabilis gloriæ victoriam fœda germanorum contumacia

tumacia & conſternatione, ſibi è manibus ereptam fuiſſe querebatur. Poſteros autem die, quum fuſis, atque perterritis inſtandum eſſe cenſeret, Gallicæ copiæ omnes diſſoluuntur: Heluetij amiſsis Ducibus domum continuo per Bergomatem agrum contendunt: ad Tritium Abdua traijcitur: Veneti in Brixianorum fines recedunt: Leſcutus, & Ioannes Medices Cremonam, Bozolus cum reliquo equitatu Laudem Pompeiam proficiſcuntur. Lotrechius, Palicia, & Baſtardus trans Alpes in Galliam abeunt, vt coràm de ſtatu rerum & de infelicitate eius prælij Franciſcum regem doceant. Quibus reb. cognitis, Cęſariani Mediolanum reuertuntur. Interea Franciſcus Sfortia pecuniam ſedulo conquirit adiuuantibus præclarè ciuibus: militi ſtipendia perſoluit: plures donatiui nomine veſtibus laneis, & ſericis liberaliter exornat: atque ita exercitus omnibus rebus inſtructus, ſeptima die poſtquam ad Bicoccam tertio Kal. Maias eſt pugnatum, ad oppugnandam Laudem ſub ſignis educitur. Antecedebat Piſcarius more ſuo cũ Hiſpanis & expedito equitatu. Proſper cum Germanis & graui armatura, maioribuſque tormentis ſequebatur. Quum præcurrerent equites, & in portis tumultuarium prælium cierent, Baro Caſtellarius cohortis præfectus, vir Gallico ingenio, Hiſpanorum audaciam minimè ferẽs, ſe quin erumperet, cõtinere non potuit: eum etiam nonnulli eqũites ſequuntur: illicò miſcetur pugna: ſuperuenit Ioannes Dorbinus cum ſclopettarijs: Galli cedunt, ipſe Baro tam fortiter repugnans, quàm temerè fuerat egreſſus, vulneratur & capitur: ita Hiſpani compulſis intra portam Gallis, ſuburbanis tectis potiuntur. Fit magnus tumultus ad portam, quum quiſque metu incitatus, per ſemiadapertas fores ingredi conaretur. Aduolat eò Piſcarius, Baronẽ vulnus obligantem bono animo eſſe iubet, quum ridendo percunctaretur, an magnis munitionibus atque præſidijs mœnia firmaſſent, ab eo cùm dolore vulnerum, tum eruptionis infelicitate vehementer perturbato didicit, nihil intus è diſciplina fuiſſe præperatum. Tum verò nihil cunctandum ratus, vndique copias admouet, tumultuoſiſsimo pugnæ genere propugnacula murúmque ſubeunt: ſclopettarij mœnium coronam defenſoribus nudant: ſcalæ apponũtur: nonnullis intra portam per ruinas interfectis, portulæ fores reuulſis vectibus impelluntur: irrumpunt cohortes, & vrbs vndique capitur. Alfonſus Vaſtius inter primos murum conſcendit: tum verò Hiſpani in forum conglobati peruadunt: vndique Galli capiunt. Bonauelles & Bozolus qui cum mille amplius equitibus eadem hora per aduerſam portam aduenerant, inermes & diſcincti vltra Abduam profugiunt. Eos Caſtalius in primis & Epirotæ equites duce Conſtantino effuſi ponte ligneo perſequuntur. Sed duces ab ignobili habitu facilè neglecti, quum ornatiores tantùm equites caperentur, Cremam incolumes fœda fuga perueniunt. Captæ ſunt quatuor alæ equitum cum vexillis, paucis admodum interfectis, ſed magna equorum & armorum præda Hiſpanis ceſsit: multi quoque Laudenſium qui Gallico nomini impenſius fauebant, pecunia ſunt mulctati. Eo incommodo recepto, reliquæ ſpes omnes Gallis ſunt acciſæ: nam ætate noſtra nunquam ſimul ex Gallica gente tot equites vllo in bello captos fuiſſe conſtat. At Proſper qui graui agmine ſenſim appropinquabat, vtpotè qui vrbem niſi magnis operibus, admotiſque tormentis expugnari minimè poſſe iudicabat, vbi mœnia manu capta, & tot equites oppreſſos incredibili celeritate virtuteque Piſcarij didicit, animo

haud mediocriter eſt commotus vſqueadeò apertè, vt publicam lætitiam cæ-
co & ignobili quodam liuore perfunderet, quaſi iam Piſcarius qui
triceſimum annum vix attigiſſet, ipſius veterani ducis
gloriæ maximis operibus æquaretur.

LIBRI SECVNDI FINIS.

LIBER TERTIVS.

CAPTA Laude Pompeia, Piſcarius ad Pisleonem eſt profectus:
id erat oppidum Cremonenſi via in Abduæ ripa poſitũ, nouo
præſidio & antiqua munitione firmiſsimum: eò cùm veniſſet,
inſpecto ſitu, & tentatis præſidij viribus, reperiebat non facilè
poſſe capi, niſi magno aduecto tormentorum apparatu: neque
item obſideri niſi longiſsimo labore: quoniam præfectus trium menſium ci-
barijs arcem abundè repleuiſſet. Relinquebatur vt quantis maximè poſſet ar-
tibus & machinationibus hoſtes terreret, & vineas agendo, & ſtatuendis ma-
ioribus tormentis ſubiecta loco repurgando egregiè ſimularet, ſe id oppidum
vi capturum, ac protinus euerſurum, niſi priuſquam ingentia tormenta con-
ueherentur, deditionem feciſſent. Igitur ad eam conſilij ſpeciem vt vndique
terrorem incuteret, circuibat oppidum: aditus omnes ſuccedentibus expedi-
tis ſclopettarijs pertentabat: iubebatq; eos vt ex protectis locis diligenter ob-
ſeruarent, ſi qui inter murorum pinnas verſarentur, atque eos deſtinatis icti-
bus ferirent. Sed dum ipſe medius inter Buſtium & Mercadum centuriones
ponticulum tranſiret, ſuæque prudentiæ & agilitati confiſus, vt qui pericula
incerti euentus ingenti animo ſemper contempſiſſet, pari hoſtium diligentia
penè eſt interfectus. Tres enim ſcloppettarij defenſorum longè peritiſsimi, ab
occulto muri loco intenti obſeruabant, an aliqui ex Hiſpanis apparerent, in
quos certis ictibus tormenta minora conijcerent: atque ita accidit, vt cum Bu-
ſtius & Mercadus extemplò grauiter icti cecidiſſent: iam tertius in Piſcarium
ſedulò collimans, ignem immitteret, cùm repentè Ticinenſis centurio co-
gnomento Fraterculus, iniecta manu accenſum ſuniculum auertit, alta voce
inclamans, Dij prohibeant, vt hodie ducum ſortiſsimus atque idem militum
parens, & qui nos vel hoſtes alit, noſtra ſæuitia concidat: quin potius eum ſer-
uemus, vt ſuperſit qui bella ex bellis ſerat, ne nobis qui ſtipendia ſequimur, ſe-
gni in pace fame ſit pereundum. Erat enim adeò propinquus arci, vt ab toto
corporis habitu, & à rutila præſertim barba facilè noſceretur. Nec multò pòſt
hic ipſe Centurio cùm certam muri partem nequā̄ à præfecto, vti opporteret,
munitam eſſe queretreur, territusq; imminentis periculi denunciatione collo
quium poſtularet: Caſtalius arcem ingreſſus, tantum minarũ Piſcarij nomine
ſimulanter effudit, vt præfectus magnopere conterritus, deditionis tabellas
obſignarit. Ita oppidum ꝙ neque vi, neq; obſidione niſi admodum diuturna
capi poſſe videbatur, verbis ac vna tantum oppugnantis authoritate hoſti ce-
leriter eſt ereptum. Nemo enim Piſcario omnis generis hominib. vel allicien-
dis ſermonum benignitate, vel præſenti atrocium verborum fulgure perter-
rendis effi-

rendis efficacior atq; vehementior fuit. Piſleone amiſſo, Leſcutus qui Cremonæ erat, quanquam ſingulari dolore erat affectus, nihilominus operam aſſiduè dabat, vt mœnia munirentur: pecuniam quoque vel ſumma acerbitate à ciuibus exigebat vt copias aleret, & ſeſe quam diutiſsimè tueretur. Cæterum Piſcarius tam læto rerum ſucceſſu ad ſummam victoriam vtendum ratus, Cremonæ mœnibus copias admouit. Venit & eo Proſper cum reliquis copijs, & magnus rerum omnium apparatus Franciſco Sfortia ſubminiſtrante in caſtra Mediolano conuehitur. Erumpebat ſæpe Ioannes Medices, itemq; equites Galli & expeditæ cohortes, mutuiſque acceptis & illatis detrimentis quotidie certabatur. Iam proferri tormenta cœperunt, cùm Leſcutus ſuadentibus Gallis de dedenda vrbe cogitauit. Erat enim omnibus rebus impar, & aduerſorerum ſucceſſu potius quàm animo fractus, poſtquam à Fortuna deſerebatur, nullum honeſtiorem afflictis rebus exitum videbat, quàm vt tot viros fortes qui ſecum toties egregiè pugnaſſent, non iniqua conditione conſeruaret. Hæc dum agit, miſsiſque ad Proſperum atque Piſcarium nuncijs, ſe daturum obſides impetratis inducijs pollicetur: eius rei haud vanus rumor ad Ioan. Medicem defertur. Is vt erat ingenio ferox, & plerunque violentus, eam contumeliam vix ferens, quod non eſſet in eius rei conſilium admiſſus, adeò ira protinus exarſit, vt palàm ferocibus verbis ſe contemni quereretur, iuraretq; ſumpturum ſibi conſilium, vt iniuriam vindicaret, & ſtipendia debita militibus ſuis ſoluerentur: merebant enim iam tertium menſem ſine pecunia cohortes & equites: hoc enim Leſcutus vna tantùm propinqua ſpe eius pecuniæ quæ è Gallia mitteretur, & peramplis item pollicitationibus ſuſtentabat. Itaque milites vbi ducem iratum vident, & clàm à Gallis agi de compoſitione, & ſe deſeri audiunt, cùm meritis ſtipendijs fraudari magnopere timerent, vti conſternatis mos eſt, ſtipendia turbidis clamoribus editis efflagitant: ſigna conuellunt, & tormēta quæ in hoſtes erant conuerſa, à mœnibus reducunt, tanquam inuaſuri Gallos vti hoſtes, directurique vrbem, aut portam quam præſidio tenerent, hoſtibus proditurí. Tumultu exorto, prodit in publicum Leſcutus, nec dubitat quin ad ſeditioſos milites contendat, confiſus ingenio Medicis, quem vti facilè iraſci ſolitum, ita citò placabilem nouerat, eum comiter appellando, & apprehenſa dextra deprecando, leniſsimis orabat verbis, vt milites ſedaret, ſibiq; ignoſcere vellet, ſi quid ipſo ignaro cum hoſtib. tractaſſet, quando nihil adhuc rebus integris eſſet confectum. Debere eum qui eo ſanguine eaque familia eſſet genitus, quæ nihil dedecoris admittere conſueſſet, ante omnia beneuolentiſsimi regis cauſam ſpectare, cuius liberalitate non modò ſtipendia, ſed priuata ſtrenui cuiuſque militis merita cumulatè perſolui poſſent, ſi vel modici temporis expectatione patienter vterentur. Ad ea Medices, ſe quidem iure iratum eſſe reſpondit, ſed in honorem regis eam iniuriam facilè remittere, modò militibus ſtipendia ſoluerentur. Rem enim eſſe ſummæ iniquitatis occultis pactionibus bellum finire, vt extemplò dimiſsi milites debitis ſtipendijs fraudentur: ſibi in animo eſſe quo ad vita ſuperſit, militum ſuorum cauſam tueri: neque eos laceros, egentes, vulneribus debilitatos decipi à quoquam & proijci velle pati: quando in eo verum decus, verámque laudē reponeret, ſi fortiſsimos milites ſuum ſecutos nomen ab iniuria defendiſſet. Enimuerò ſe Gallorum morem agnoſcere (vti ſatis eſſet euulgatum) qui Italos vel fortes & fideles in ſumma felicitate deſpiciant, & in dubijs belli

rebus, cum forti eorum opera ſtudioq; egeant, humaniter & liberaliter obſeruent: cùm verò Fortuna vltimos calamitatis caſus attulerit, vti trepidi et ſibijpſis tantum conſulẽtes, turpiſsima quędam obliuione deſtituant. Hęc cùm tumido ore altius proferret, interuẽtu multorũ ducum, arridenteq; Leſcuto colloquium dirimitur: ad leniendas verò cohortes Leſcutus quantum potuit à quæſtore pecuniarum ſumpſit: itemque aliquot argentea vaſa ab amicis mutuò accepta in partem ſtipendij Mediceis cohortibus diuiſit: atque ita pacatis militibus facilè Medices ad officium eſt reuerſus. Sed Leſcutus ſecum ipſe reputans quo in periculo verſaretur, & cohortes ſeditioſè ſemel agitatas iterum ſimilia comminari, flagitioſeque deficere poſſe conſpiceret, perquam maturè de dedenda vrbe cum hoſte tranſegit, quando deſperatis auxilijs in ſumma rei nummariæ difficultate conſtitutus neque nouas parare copias, neque veteres alere facilè poſſet. Ita datis obſidibus conditionum tabulas obſignat, quo adè Gallia literis regijs comprobentur. Nec multò pòſt cuncta rata habuit rex Franciſcus, Cremonaque dedita eſt. Leſcutum cum tot Gallorum agmine in Galliam tranſeuntem, Proſper atque Piſcarius ſumma comitate liberalitatéque Ticini ſuſceperunt, vbi per conuiuia & ſaltationum ludos apud nobiliores matronas aliquot diebus ſubſtitit, atque inde in Galliam ad regem eſt profectus. Vnus omnium Gallorum Cauſentius Vaſco Leuci oppidi ad Larium lacum pręfectus, cùm ex conditionibus id reddere iuberetur, Leſcuto non paruit: haud digna tamen viſa eſt cauſa Cæſarianis eò tum victrices copias conuertendi, quando iam duces poſt tot partas de hoſte victorias, maius atq; præclarius bellum aduerſus Ligures vehementibus conſilijs atque animis agitarent. Cremona in poteſtatem redacta, extemplò copijs omnibus Padum traductis, bellum aduerſus Ligures ſuſceptum. Nam Octauianus Fregoſius ex profeſſo Gallicum nomen tuebatur. Is ab initio belli hoſtis fuerat iudicatus, quoniam ſuperioribus annis inopinata defectione Franciſcum regem in Italiam euocaſſet, quo iniquo vel ingrato conſilio ſibique in primis & patriæ exitiali, inexpiabile odium Cæſaris & Leonis maximè pontificis ſibi concitarat. Piſcarius quoque qui pulſis Adurnijs Octauianum in patriam reduxerat, & principem conſtituerat in ciuitate, Hieronymo Adurnio vehementiſsimè fauebat: is tum in caſtris aderat, hortabaturque Cæſarianos duces, vt maturè Genuam contenderent, vt oppreſsis vel eiectis Fregoſijs, nemo demum qui Gallicis partibus ſtuderet, in Italia relinqueretur. Erant enim Genuenſes ſocij ante alios, Gallo ad reparãdum bellum repetendamq; Italiam maximè opportuni, per ſe etiam pecunioſi, & nauali apparatu adeò potentes, vt Cæſariani minimè dubitarent, Gallorum ſpes omnes ac ſpiritus frangi, ſi omne Liguſticum nomen ab eorum fœdere atq; amicitia, aut vi aut pactione aliqua diſceſſiſſet. Itaque Cæſariani Genuam contendunt: Proſper Columna cum quo etiam erat Franciſcus Sfortia, vt ad exprimendã deditionem bello ſuſcepto maior authoritas adderet cum Germanis ad eam Portam poſuit caſtra, quæ ad Feritorem amnem ducit: Piſcarius & Hieronymus Adurnius cum Hiſpanis atque Italis per ſuburbanã tecta ad aduerſam ſancti Thomæ portam mœnibus ſucceſſere. Ante omnia Piſcarius per præconem edixit, vt Genuenſium villis atq; delitijs parceretur, adeò ſeuera lege, vt Spinoſam equitẽ viliſsimæ prædæ intentũ, laqueo è feneſtra ſuſpenderit. Volebat enim nequaquam exacerbatis

ciuium

ciuiũ animis cuncta experiri, vt ſine ſanguine et perturbatione ciuitatis Frego ſij pellerentur: ſicuti antea Adurnios ſingulari æquitate animi patria & principatu vltrò excedentes, in altera rerum fortuna pepuliſſet. Id Hieronymus Adurnius diuini vir ingenij ſollicito animo vt feliciter eueniret, optabat potius quàm ſperabat. nam Octauianum natura conſtantem & impauidum eſſe nouerat, & Federicum fratrem Salernitanum antiſtitem, virili potius quàm honeſto conſilio contemptis belli periculis nunquam paſſurum arbitrabatur, vt ignobili metu & principatus & patria relinquerentur, niſi prius, cuiúſnam hæc futura eſſent, Marte iudice certaretur. Nec deerant è Fregoſia factione turbidi acerbique homines, qui vt egregium ſtudium erga principem oſtentarent, vires hoſtium inanibus eleuarent verbis, & ſeſe, vxores & liberos pro eius ſalute ac dignitate, ſi animum minimè deſponderet, deuoturos teſtarentur. Erant in præſidio circiter quinque millia externorum & maximè Corſorum militum præter cohortem prætoriam & ciuium ac montanorum Ligurum turbam, quæ arma alacriter ceperat, quaſi veteris gentis conſuetudine cũ eiectitijs ac exulib. aduerſę factionis, non cum veterano ac externo hoſte foret dimicandum. Aderat Andreas Auria vir acutus & egregiè fortis cum claſſe aliquot magnarum nauium & triremium ſeptem: expectabaturque Nauarrus cum Gallicis roſtratis, qui expugnandarum & muniendarum vrbium artificio metuendus euaſerat. Quib. de cauſis nonnulli Fregoſiorũ clientes ſublatis animis ſeruitutem et cathenas ad remos petulanter Hiſpanis atq; Germanis minabantur, eoſque talem eius belli exitum infelici temeritate laturos prædicabant, qualem patrũ memoria Galli, & demum Sfortiani ſub ipſis Genuę mœnibus pertuliſſent. Cum is eſſet ferè tota ciuitate animorum habitus, Piſcarius ſenatum per literas miſſo caduceatore monuit, vt ſicuti ſuperioribus temporibus feciſſent, in extremo rerum omnium diſcrimine ſapientes eſſe vellent: felicitate Cæſaris & virtute inuicti exercitus eas partas eſſe victorias, quæ documento eſſe poſſent ſanis hominibus, nihil vltra in exitiali contumacia perſiſtendum. Proinde Gallicum iugum excuterent, quod ſemel fortiter atque feliciter excuſſum, Fregoſij cum ſumma accepti beneficij obliuione, in miſeras ciuium ceruices iniquiſsimè repoſuiſſent. Si Fregoſij vti antea Adurnij pręclara animi moderatione ceſsiſſent, principatu vrbeq; cederent, et cum Cæſare fœdus percuterent, ipſos ſuis vſuros legibus in libertateque futuros. Quòd ſi paucorum libidini vel amplitudini ſeruire vellent, nec vllo periculo perituræ patrię permouerentur, ſe daturum operam, vt Genuenſes inſanę peruicaciæ pœniteret. Similibus quoque literis Hieronymus Adurnius priuatim, & qui ipſius factionis ciues erant in caſtris, amicos & propinquos admonebant, ne labantem Gallicarum partium fortunam, cæca animorum obſtinatione ſuſtentare ac erigere conarentur: vt demum impares viribus, pro aliena ſalute conciderent: poſſe Octauianum, vti optimum ciuem deceret, præſenti periculo ſeſe ac patriam eripere, vt alio demum tempore melioreque fortuna commutatis rebus redeundo incolumi patria potiretur. Verum fatali quodam morbo adeò potentium aures erant obſtructæ, vt qui in conſilio vigebant, & diram patriæ calamitatem haud vanis coniecturis ominabantur, liberè ſententias dicere non auderent. mittuntur nihilominus in ſpeciem legati, ipſius tamen Fregoſij familiares, vt interpoſita pacis mentione apparatum expugnandæ

vrbis aliqua ex parte retardarent. Sed Piſcarius cognitis eorum conſilijs, adeò intentus & omnis periculi oblitus collocandis tormentis idoneum locum quęrebat, vt ſe bis in vallem demitteret, quæ pro foſſa muro iungebatur, & telis tormentisque hoſtium erat ſubiecta. Ab hac valle quum per accliuem & præruptum locum euadendo, ſcuto gladioque contentus eniteretur, ita in eum muri defenſores accenſis ſubitò minoribus tormentis grandinis modò pilarum procellam effuderunt, vt centuriones duos ex paucißimis quos ſecum adduxerat, lethaliter vulnerarent. Eo modo cum ſumma animi ac vultus ſecuritate ſeſe recipientem præfecti cohortium & centuriones circumſiſtere atque ſuppliciter orare cœperunt, vt quæ militum munia potius quàm ducum eſſent, militi relinquere vellet, nec ſe conijcere in id diſcrimen, quod non modò ipſius ſed totius exercitus ſalutem reſpiceret, quando ipſo perunte conſtaret, & præſentes atque præteritas victorias omnino perituras: ad quos ſublando riſu conuerſus, quaſi eorum ignauiam notaret, qui timore id munus defugiſſent: An vos, inquit, in vrbem craſtina die peruadetis, niſi quæ vſui eſſe poſſunt, meis oculis explorem? agite igitur fortiter, & noſtris humeris in hunc collem maiora tormenta comportemus, poſtquam inacceſſa rupes in accliui boum vel equorum iuga non admittit. Tum verò tanta alacritate milites ipſo adnitente cohortanteque tormenta ſuſtulerunt, vt in aduerſum montem momento temporis euolaſſe viderentur: ea in loco edito, qui Faba Græca dicitur, ab occidente ſunt conſtituta, contra portulam Petræ munitę cognomine nuncupatam, quę ab angulo propugnaculi ex muro prominentis in proximos hortos perducit. Dum hæc parantur, Gallicæ triremes in portum ab alto Nauarrum intulerunt, cum exiguo tamen præſidio, cuius aduentu Recaſentius Cæſarianæ claſsis præfectus tam cautus quàm imbellis, qui tormentarias pilas ſulfureumque puluerem à Delphini portu comportare debuerat, in eo portu timore occupatus ſeſe concluſit. Quę res magnum attuliſſet incommodum, niſi Piſcarius ea omnia ſarcinarijs iumentis per aſperos & conciſis callibus vndique præruptos montes ſumma celeritate contra omnes naturæ iniquitates comportanda præcepiſſet, egregio ſtudio et ſingulari diligentia et tum et aliàs ſemper vſus Othoni Fliſci viri ſacrati et Sinibaldi fratris, qui Fregoſiorum hoſtes erant & magnis opib. impigrè Cęſarianos adiuuabant. Cum omnia ad expugnandam vrbem abundè eſſent pręparata, Octauianus legatos emiſit, ne in tanto rerũ omnium diſcrimine à pacis conditionib. abhorrere, et ciuium ſalutem omnino negligere videret: cęterùm vti ferunt, per occultam ſyngrapham Paulum Bulgarum è legatis alterum monuerat, vt egregia ſimulatione rem extraheret, nec pacis tabulis à collega Thoma Cataneo, ſi fortè cum hoſte de conditionibus conueniret, ſubſcribi pateretur, vt ea mora ac interpellatione munitiones introrſus adaugeri atque erigi poſſent, quas Nauarrus animaduerſo periculo, propere perficiendas eſſe curauerat. Hæc omnia eodẽ pertinere Piſcarius intelligebat, vt ſimulatione pacis interpoſita, in muro ad defenſionem maiora præſidia pararentur: pręd icabatq; ſe male opinari de ingenio Octauiani, qui tanquam Philoſophiæ præceptis imbutus, vir egregiè moderatus exiſtimari vellet, nec tamen inſana libidine vllam omnino curam remitteret, vt dominatum quo nihil in tota rerum fortuna eſſet dulcius, cum alieno periculo tueretur. propterea Piſcarius abiecta omni ſpe compoſitionis vi agendum ac

omnino

omnino maturandum eſſe iudicabat, vt illius peruicaciam alienam prorſus ab eo diſcrimine, quod immineret, & veterem ingrati perfidioſiq; animi noxam comprobante fortuna, vindicaret. Verùm Hieronymi precibus ab inſtituta oppugnatione tardabatur. ille enim de patrię ſalute ſollicitus alias atque alias moras ſupplex cum lachrymis impetrabat, vt eo temporis ſpacio exirent legati, & nouæ conditiones de pace referrentur. Sed Piſcarius quum legatos ſemper inanibus verbis illudentes non ad ſe, ſed ad Proſperum contendiſſe, veluti ad æquiſsimum & maximum ducem audiret, iuſto contumeliæ dolore exacerbatus, extemplo prælij ſignum propoſuit, quanquam fama eſſet, legatos è portu ad Piſcariana caſtra circumuehi cupiuiſſe, ſed mari tum maximè commoto ac procelloſo nauigationem tentare nequiuiſſe, atque ita ad Proſperum nihil ab ea parte oppugnantem eſſe profectos. Igitur Corberiæ viro peracuto tormentorum cura demandata, cæteris verò præfectis atque centurionibus opportuno in loco conſtitutis, ipſe è monte digreſſus, ad eam quam diximus portulam contendit, eamq́ue pice tædaq́ue oblitam proprijs manibus ex aperto periculoſoq́ue loco coniectis facibus ſuccendit: verſabatur anguſtiſsimo in calle inter mœnia hortorumque macerias, ita vt ex tranſuerſo è ſuperioribus propugnaculis et in tergo, frequentibus ſclopettorum pilis ſummo cum diſcrimine peteretur, multique circa eum viri fortes conciderent, & ab ea parte qua tormentis quati murus cœperat, conſcendentium cohortium latera minore colubrina ferirentur: cuius vno ictu Hieronymus Segouia & Marra Salernitanus clari centuriones miſerè diſcerpti perijſſent. Qua rerum iniquitate pleriq́ue permoti, duce Ioanne Dorbino, qui inter pręfectos ſummam apud omnes authoritatem obtinebat, ad Piſcarium adcurrerunt, ſuppliciter deprecando ne diutius eo in loco moraretur, ſed ſeſe ſenſim ſubduceret, imperandoq́ue potius quàm præliando, & ſuum ex tutiore loco impleret munus, & milites ſingulis cohortibus officia præſcribendo ad ſubeundum hortaretur.. Tum verò ille oculis igneis atque minacibus conuerſus, aut hîc, inquit, egregiè cadendum eſt, aut omnino per hanc portulam ad victoriam irrumpendum: quando in receptu dedecoris ac ignominię pleno nulla ſalus oſtenditur. Ad id Ioannem Dorbinum ferunt, qui Hiſpanorum ducum longè fortiſsimus omnibus in prælijs extitiſſet, receſsiſſe paululum, & trans maceriam ſeſe tuto in loco à tormentis protexiſſe, neque prius quàm vrbe vndique capta prodijſſe. Iam fores adeò vehementem flammam conceperant, vt militaribus ſecuribus & gladijs concrematæ tabulæ ad magnum hiatum facilè foderentur. erat is locus, vt diximus, peranguſtus, ita vt multis cadentibus ipſa cadauera calcarentur. Nam in tergo ab his propugnaculis quæ in ſuperiore mœnium parte in accliues erecta colles defenſoribus erat plena, & introrſus per portulam quam duæ prætoriæ cohortes defendebant, Hiſpani, Italiq́ue milites denſati in vnum portæ veſtibulum, inſigne detrimentum accipiebant, quum Piſcarius Corberiam monuit, vt tormenta librari, & cum ſignum ipſe dediſſet, emitti ſupra mœnia iuberet, vt Genuenſium ordines in ipſo prælij committendi momento turbarentur, aliudq́ue item tormentorum ex obliquo introrſus in portulam dirigeret, ac ſimul in inferiore propugnaculo, quod eſt haud multo ſpacio ſupra ſancti Thomæ portam, defenſores duobus falconibus crebrò peterentur, ne ea colubrina niſi cum exitio vti poſſent, qua duos, vti diximus,

centuriones ante alios occidiſſent. Erant enim tormenta in prææalto loco adeò librate collocata, vt mœnium altitudinem ſuperarent. Perfregerat etiam murum Corberia maioribus tormentis, lato quidem aditu infra portulam ad teli iactum. His omnibus rebus incredibili conſilio & ſingulari celeritate conſtitutis, Piſcarius vndique ad irrumpendum milites clara voce concitauit. Quum promptiſsimus quiſque non planè perfractis foribus, anguſto & difficili ingreſſu in vrbem peruadere conaretur, Genuenſes in eum locum decurrunt, conglobati vehementiſsimè reſiſtunt. Recuperus Aretinus, & Surillia Hiſpanus inuſitatæ virtutis ſigniferi, dum decora contentione, quiſ nam primus ſignum inferret, enitendo decertarent, traiecti tormentarijs glandibus interficiuntur, tanta vi, vt plumbea glans pertuſo Surilliæ thorace, ad Piſcarij ſcutum vſque perueniret: nec tamen eo periculo terretur, ſed inſtando premendoque primorum terga, aditum occupat, Metrano Hiſpano & Caſtalio ante alios intrantibus irrumpit. Vaſtius ipſe audacter fratrem ſubſequitur, hiſque mox ſuccedunt Hieronimus Adurnius, & Auguſtinus Spinula. Interim perpportunè à Corberia libratis certiſsimeque directis tormentis, hoſtes inopinato ac miſerabili accepto incommodo diſsipantur, diſſolutiſque ordinibus per decliuem locum deturbantur. Eodem quoque temporis puncto, per ruinas effracti muri in vrbem cohortes tranſcendunt, & alio etiam ſuperiore in loco appoſitis ſcalis in murum Cordubenſis ſignifer vexillum extulit, ita vndique vrbe capta, fuſis Genuenſibus, vulnerato & capto Nicolao Fregoſio prætoriæ cohortis præfecto, ad prædam diſcurritur. Conſtat Philippinum Auriam tribus cohortibus præfectum, qui nuper Cæſarianam claſſem cæſo Vgone Moncata nauali prælio ſuperauit, laboranti Nicolao Fregoſio ſubſidiarias cohortes ab ipſius quieta ſtatione per nuncios obtuliſſe, quòd tota Hiſpanorum moles in vnum illius locum verſa eſſe nunciaretur. Sed Nicolaum ob priuatas ſimultates, ne æmuli beneficio hoſtium impetum ſuſtinere videretur, opportunum ſalutareque ſubſidium elato, & contumaci animo repudiaſſe. Quæ res ante alias, ſicuti ab vtroque eorum accepimus, nobiliſsimæ eorum patriæ iam ſato paratam calamitatem attulerit.
At Piſcarius cum globo ſamiliarium, & eorum quos ſors offerebat, ad Vaccarum portam contendit: ea eſt duabus munita turribus vetuſti operis, quum vrbs antiquitùs exigua minore muri circuitu cingeretur: ibi rebatur hoſtes ſummum, vt in extremo periculo præſidium habituros, & cathenatis obſeptiſque regionibus, reparata pugna, pro aris, liberis, ac vxoribus ſupremum, et bellicoſæ gentis fama dignum facinus edituros. Sed vbi cuncta incredibili metu perculſis omnibus deſerta comperit, cõuerſus ad Hieronymum effuſo riſu, q̃ infulſus, inquit, mihi videtur hic veſter Fregoſius? qui neque vti æquus philoſophus conſilio patriam ſeruare, neque vti fortis miles, manu defendere ſcierit? Inde denſata acie ad prætorium eſt prouectus, vbi clatratis foribus, pauci prætorianorum concluſa area ſe tenebant, multique ex alijs vrbis regionibus milites aggregabant, qui vel mœnibus pulſi, vel integri, ſed timore conſternati, quum vbique hoſtibus occurrerent, varioque euentu dimicarent, ad prætorium demum conuolabant: ibi vti plerunque fit, vt ſemel inclinatis rebus Fortuna vehementer arrideat, pauciſsimi victores, ingentem militum, & ciuium armatorum multitudinem minimo periculo adapertis foribus expulerunt. Piſcarius

carius in prætorium aſcendit, Octauianumque Fregoſium pedibus ægrum
in cubiculo rerum euentum expectantem comprehendit: Federicus eius fra-
ad ter triremes elapſus eſt: ſed portum tenentibus Hiſpanis, & Trierarchis fu-
ga & tumultu ſuorum præpeditis ægreque ſeſe explicantibus, dum exceptus
ſcapha proſiliret ad puppim, in mare procidit: ſed eo periculo quod natare ne-
ſciret ita eripitur, vt multa ore hauſta marina aqua pedibus ſuſpenſus, vt humo
rem euomeret, diu in trireme pependerit. Petrus verò Nauarrus dum ſcaphã
in portu quęreret, ab Hiſpanis capitur, deductusque ad Piſcarium, propter ve
terem toties ſpectatæ virtutis gloriam, ſingulari humanitate nequaquam vt
hoſtis excipitur. Eodem tempore à Biſamnis porta Proſper et Franciſcus Sfor
tia introducti, Germanorum cohortes intulerant, omniaque plena erant fœ-
minarum eiulatu, & horribili ſtrepitu militum effringentium fores, et domos
opulentas truculento impetu immanique auaritia diripientium: & erant qui
omiſſa præda, in oblatas fœminas ſæua libidine graſſarentur. Sed Piſcarius in
equum ſublatus fœminarum pudorem atroci, ſed præclarè admodum facto
peregregiè defendit. quum enim vir Genuenſis aſpectu nobilis ab ipſo tranſ-
eunte tanquam à milite inſigni auxilium poſtularet, quòd vxori à duobus Hi-
ſpanis inter lachrymas vis inferretur, extemplo ad eum ſolus ingreſſus, alte-
rum paxis crinibus matronam attrectantem gladio transfixit: alteri verò per
ſcalas euadere conanti immani ictu tempora diſcidit. His interfectis & in pu-
blicum è feneſtra præcipitatis, & præcone circumemiſſo, nemo demum vl-
lam ingenuam violauit. Opportunè quoque eius adcurſu orante obteſtanté-
que Hieronymo Adurnio, Crater ille ex ingenti ac admirabili ſmaragdo, qui
in ſacrario templi maximi cuſtoditur, depulſis inde militibus eſt conſeruatus.
Sed biduo opulentiſsima ciuitas auaritiæ militum ceſsit: eo minore tamen in-
commodo, quod Adurnius anteà cùm ab ipſo maximè Piſcario & Proſpero,
tum à ſingulis quoque centurionibus impetrarat, vt nemo ciuis captiui ſor-
tem ſubiret, nec ſe pretio redimere cogeretur: & templa, totiusque vrbis nego
ciatorum mercimonia, quæ in publicis vectigalium eſſent officinis, inuiolata
ſeruarentur. ciues itaque in vniuerſum domorum ſuarum ſupellectilem à mi-
litibus vti quiſque limen occuparat, certa pecunia redemerunt: excruciati ta-
men nonnulli barbara crudelitate aliquotq́; patritij ſenes ab Hiſpanis interfe-
cti, & in his Andreas Cicereius, Thomas Palauicinus, & Antonius Grimal-
dus: Brachium quoque ſclopetti glande traiectum eſt Auguſtino Iuſtiniano
Antiſtiti Nebienſi, variæ doctrinæ laude clariſsimo: inde edictum eſt, vt ne-
mo in alienam domum per vim irrumperet: qui dicto audiens non fuiſſet, la-
queo puniretur: atque ita his, qui auidius prædæ hæſerant ſupplicio protinus
affectis, prædantium feritas eſt repreſſa. ſed ſingularem afflictæ ac planè ruen
ti vrbi opem attulit, ne funditus euerteretur, haud ex toto inanis fama de ad-
uentu Gallorum, qui tranſiſſe Alpes, et iam prope adeſſe nunciabantur: quem
rumorem Hieronymus excitarat, vt miſeris ciuibus celerrimè parceretur: &
eum Piſcarius, & Proſper, & Franciſcus Sfortia ſimulato metu vehementer
augebant. His artibus quarto die exercitus cum pretioſiore tantùm præda co
hortante cogenteque Piſcario, vrbe eſt eductus: quod prope difficilius fuit, ſi
quis licentiam ac auaritiam in victoria militarem ęſtimare velit, quam vrbem
cepiſſe. Tanta enim in Piſcario authoritas eminebat, quam ſibi ſeueritate, ſo-

lertia, & vnà præſertim quæ præclarè militum animos ducit, rerum geſtarum
fœlicitate parauerat, vt nemo parere eius imperijs, vel oblata præda recuſaret.
Nauarrus demum iuſſu Cęſaris Neapoli in carcerem eſt coniectus: Fregoſium
in Aenariam Piſcarius miſit: vbi quum de redemptione ſummaque pecuniæ
repræſentandæ contentioſius ageretur, primò emiſſus, ſed mox ab Auerſa vr
be in Ænariam retractus, peracri bilè corpus podagra tabefactum occupante,
haud quaquam ſenex interijt. Vir profectò præcellenti liberoque ingenio,
ac inter eius ætatis viros inſignes maximè laudando, ſi nunquam deſertis vete
ribus amicis & ſocijs, vt ſibi ac Italiæ exitium pararet, ad Gallos adeo properè
defeciſſet. At Genuę conſtitutis magiſtratibus, lectoque ſenatu, Aontoniotus
Adurnius Hieronymi frater, vir ingenio parum illuſtri, corporeq; podagris,
et intempeſtiuis voluptatibus eneruato, quòd eſſet ætate maior, Dux creatur:
ita tamen vt Hieronymus, qui arcem ſumma cum laude tormentis expugna-
rat, animi ſui magnitudine virtuteque fraternam dignitatem ſuſtinere videre-
tur. Eo modo Genua cum tota Liguria in Adurniorum fidem ſub nomine Cę-
ſaris redacta, Piſcarius ad Subalpina oppida, quæ ad Coctias Alpes Padúm-
que pertinent, exercitum duxit, vt Gallis ſi fortè proxinus Alpibus tranſire vel
lent, quàm maximum ex propinquo timorem incuteret: ac ſimul in aliena in-
certę fidei regione, milites paratis oppidatim rerum omnium copijs alerētur.
Quum eſſet Cariniano in oppido ſeueritatem exercuit nonmodò ſibi ac exer-
citui vtilem, ſed poſtea ad exemplum ęteris ducibus profuturam. Erat in exer
citu onuſto prędа, & propterea ſcortis & lixis vndequaque pleniſsimo, equo-
rum incredibilis numerus, & iumentorum, quæ diram vaſtitatem afferebant
agris & oppidis, & ignauum nimioque luxu diffluentem militem reddebant,
tanta licentia corruptelaque, vt penè totus exercitus in agmine equeſtris eſſe
cenſeretur. Quibus de cauſis permotus, per præcones edixit, vt ſingulæ cohor-
tes quaternos tantùm equos alerent, pro præfecto, ſigniferoque duos, cęteros
pro ægris, qui tamen à medicis inſpecti equos per ſyngrapham gemma Ducis
obſignatam, ad iter impetrarent. Id quum totis caſtris pronunciaretur, Vega
Bæthicus inſolentia militari ore ſermoneque turbido in corona militum penè
concionari cœpit, profeſſus, ſi ſibi animo iudicioque ſimiles reperiret, ſe datu-
rum operam, vt milites ca ſyngrapha non egerent: qui tot bellis atque victo-
rijs effuſo ſanguine debilitati, non equis modò, ſed curribus vehi, virtutis ho-
nore mererentur. Id quum reſciuiſſet Piſcarius, qui ſeditioſos milites, etiam
vel læuiſsimæ conſternationis authores, ſupra omne criminoſum nomen ve-
hementer oderat, initiaque ſemper ſeditionis fortiter opprimenda eſſe, inter
præcipua diſciplinæ præcepta didicerat, ad proximum oppidum ipſe antece-
dens caſtra mutauit: quum itaque armatus exercitus conſtitiſſet in foro expe-
ctans, vt à magiſtro caſtrorum ſingulis centurijs contubernia præberentur, i-
pſe ante prætoriam domum perblando vultu mollique ſermone, vt iram bi-
duo antè conceptam diſsimularet, præfectos appellans, Ioannem imprimis
Dorbinum, Salſedumque & Corberiam interrogauit, an Vega ille, qui petu-
lantibus verbis cohortes ad ſeditionem penè concitaſſet, videretur eſſe caſti-
gandus. Nec mora, ij pari conſenſu pœnam illum iure mereri fatentur, ſed dif-
ferendam in aliud tempus cenſent, ꝙ veteranum inſignem improbis ac auda-
cibus maximè charum, et centurionum propè omnium familiarem, ſpectante

armató,

armatoque exercitu comprehendere nequaquam opporteret, ne perturbatis omnibus tumultus oriretur. Hæc quanquam veriſimilia viderentur, in conſilio tamen perſeuerauit, vt maieſtatis ac imperij nomen nulli eſſe obnoxium periculo, & ſeditioſis etiam terribile prorſus oſtenderet. Igitur Vegam ad ſe vocari imperat, aduentantem cum globo militum, quibus ſiquid durius accideret, ſalutem ſuam commendarat, percunctatur, an in corona ſeditioſè peroraſſet: inanique verborum circuitu ſeſe excuſantem, dato lictori ſigno, transfodi iubet: ipſe eodem momento in alios gladios diſtringit, tanto impetu eos adortus, vt non modò Vegæ ſatellites cæſi fugatique ſint, verum vniuerſæ cohortes incredibili metu perculſæ, celeri ſilentique agmine toto excedentes foro, ad hoſpitia nondum deſignata defugerint. Id factum ſicuti pleriſque inopinatum, vehemens, & maximè ſeuerum apparuit: ita Piſcario authoritatem mirum in modum accumulauit, quum eum milites vti in ipſa ſeueritate iuſtiſsimum extra odij nomen omnino metuerent, & contrà vti facilem ſine contemptione plurimum adamarent, quum in ſumma etiam benigni & clementis animi tranquillitate grauiſsimus haberetur. Tantis reb. geſtis Piſcarius, quum in ore omnium præclara nominis fama frueretur, & aliqua ſpectatæ virtutis præmia tacitus expectaret, comperit Vincentium Coſſam Proſperi familiarem caſtrorumq; magiſtrum, ex Hiſpania codicillos in ampliſsimis membranis retuliſſe, quib. Proſper cum ſumma rerum geſtarum commendatione Imperator à Cæſare fuerat appellatus. Ea res animum eius ab recenti præſertim gloria ad honores ampliſsimos anhelantem vehementer perculit, et iuſta quadam ira ſuccendit: ſperabat enim ſicuti pari ſemper poteſtate, diuiſum ex ęquo imperium in caſtris exercuiſſet, vt nunquam ſibi Proſper anteferretur: quando ſuis, & peditum pręſertim ſpectatis operibus ſtrenuè pugnando parandoque inſignes victorias, non æquare modò eum authoritate, & florenti laude, ſed illo inuicti & pugnacis animi vigore plurimum anteire videretur: proptere a exiſtimabat obtrectatorum verbis ac literis, rerum ab ſe geſtarum famam malignè eleuari ac imminui apud Cæſarem: qui vti planè iuuenis, neque vllis adhuc interfuiſſet bellis, neque vnquam Italiam vidiſſet: in qua propter varias, & inexplicabiles principum voluntates, & factiones ciuitatum, non modò magnis opibus, ſed ſummis etiam artib. ciuilis, & militaris prudentiæ, ſingularique animi magnitudine fuerat bellandum. Quibus de rebus in Hiſpaniam proficiſci, & Cæſarem coràm adire conſtituit. Itaque accitis ad ſe cohortium omnium præfectis atque ſigniferis, qui iam diffuſi per Galliam Ciſalpinam in hyberna conceſſerant, docuit quàm ſibi neceſſe foret ad retinendam dignitatem, vel brumali tempeſtate in Hiſpaniam ad Cæſarem nauigare: rogat vt ſe abſente, vti Cæſar iuberet, Proſpero pareant, neq; ob priuatam contumeliam reipublicæ deſint. Nec multò pòſt ab Genua conſcenſo nauigio Tarraconam aduehitur, & in vlteriorem Hiſpaniam ad Valleoletum vbi tum ſubſederat Cæſar contendit. exceptus eſt tanto Cęſaris, & procerum omnium ſtudio, vt quum ad euitandam inuidiam, ne officij cauſa prodeuntes moleſtè diſtineret, noctu eſſet ingreſſus, ſinguli totius aulæ reguli ad eum ſalutandum eadem nocte innumerabilibus accenſis funalibus conuolarint. Cæſar lætiſsimo vultu eum ſuſcepit, & ꝙ paucisſimis ante conceſſerat, honoris cauſa, propter ſe pari in ſella aſsidere iuſsit: nec multò pòſt conſumptis mollioribus colloquijs, in-

greſſus in grauiſsimos ſermones Cæſar, præoccupata excuſatione Piſcarium
obſecrauit, vt æquo animo ferret, ꝙ primus in exercitu locus Proſpero fuiſſet
attributus. Quando id ætati & priſtinæ nobiliſsimi viri dignitati, veteribusq;
meritis potius, quàm nouis rebus geſtis omnino tribuiſſet: ſatis ſibi ac omni-
bus proſpectum eſſe, eas, quas Dij immortales dediſſent victorias, magna ex
parte manu atque virtute Piſcarij eſſe comparatas: diuiſaque gloria vtrunque
largè atq; feliciter potiri. Ipſum hercle eſſe iuuenem, & Columniæ familiæ af-
finitate coniunctum, & ob id à Proſpero filium vocari, proinde non eſſe du-
cendum ignominiæ loco, ſi iuuenis exactę ętatis ſeni, & parenti filius, primum
honoris locum concederet: non enim defuturam occaſionem, vt ſumma di-
gnitate honeſtaretur, poſtquam eo ſplendore teſtatæ virtutis ante alios duces
omnes eluceret. Piſcarius ad ea reſpondit ſe nequaꝗ̃ inuideri honori Proſperi,
ſicuti ille creſcenti virtuti ſuę ſemper inuiderit, non libenter tamen ſe facere ho
noris exiſtimationisq; iacturam, pro qua vel extrema quæq; forti animo ferre
decreuiſſet, verùm ſibi manifeſtè ceſsiſſe dedecori, ꝙ ei, qui ſemper ipſi in impe
rio fuiſſet exęquatus, tum demum tot editis veræ virtutis operib. parere coge-
retur: proinde ſe æquo iure poſtulare vacationem honoris & præfecturæ to-
tius peditatus quam obtineret, quandiu Proſper eſſet imperator: paratum tñ
ſe, quum opus foret, priuati militis nomine fortiſsimam operam præſtare, vt
alienæ ambitioni potius ceſsiſſe, quàm voluntati ac officio militari defuiſſe vi-
deatur. Manſit demum in Hiſpania aliquandiu Cæſari maximè carus, ſingula
ri verò in honore ab omnib. regulis habitus: nam regio ſumptu atque appara-
tu epulantem, et nihil vnꝗ̃ niſi cum illuſtri grauitate et liberalitate incredibili,
cùm priuatis tum publicis in reb. admittentem, certatim Hiſpani et Belgæ ſtu
dioſè colebant. Diſcedenti verò id Cęſar indulſit, vt vacatione vteretur: ita tñ,
vt ſi periculũ vrgeret vltro extraordinaria cõditione militaret. Conceſsit quo-
que vt Alfonſus Vaſtius patruelis in hęreditatis oppidorũ ipſi ſuccederet, quã-
do nulla ex vxore Victoria proles ſuſciperetur, ipſumq; Vaſtium Cęſar alę ca-
taphractorum equitum, quę M. Serdanij fuerat, prępfecit. proſecutus eſt etiam
abeuntem decẽ millium aureorum donatiuo, quanꝗ̃ Hiſpania atq; id totum
iter ei amplius viginti millib. ſtetiſſet. Piſcario felici nauigatione Neapolim re
uerſo, Franciſcus Rex Galliæ renouato vetere equitatu, Heluetijsq; et Germa
nis mercede conductis, habitisq; tota Gallia peditum delectib. ingẽtes copias
comparauit, vt adulta æſtate, ſuccisis ſtatim frumentis in Italiam tranſiret, ra-
tus ducib. ſuis, aut peritiam aut fortunam omnino defuiſſe, cum ipſe vel ſolo re
gio nomine ſummas opes, ſummamq; authoritatem eo bello ad non dubiam
victoriam eſſet allaturus. Sed eum à propoſito cœptoque itinere inopinata de-
fectio Caroli Borbonij deterruit: de quo homine qui Galliæ ac Italiæ dirus &
funeſtus extitit, operę pretium eſt, vt ſtrictim aliqua referamus. Is erat Galliæ
regulorũ opulentiſsimus, ſanguine coniunctus regiæ domui, Magiſterque e-
quitum à Franciſco fuerat appellatus: qui honos ſicuti militiæ in Gallia ſum-
mus habebať, ita illum vti nimiæ ſupectęq; potentię formidandum, tacita lege
ſuperiores reges aboleuerant. Fuit ei pater Gilbertus Mompenſerius, qui Gal
lorum imperator victus ab Aragonijs, apud Baias interijt. Duxerat vxorem ex
ſorore Caroli Regis genitam vnde ei dotali nomine Borbonij principatus ac-
ceſſerat: ea morte ſublata, et ob id cum ſocru contracta ſimultate, ad Heleono-
ram Cæ-

ram Cæſaris ſororem oculos adiecit. Interim Ludouica Franciſci Regis mater,
ꝙ ex eadem Borbonia domo maternum genus duceret, non ambiguo iure ea
oppida quib. Carolus Borbonius hæreditate creuiſſet, conteſtata lite repete-
bat. Tum verò Borbonius tantam iniuriam deprecari, obſecrari Franciſcum
vt matrem oppidorum ſuorum iniqua cupiditate deflagrantem compeſceret,
quando ſibi nihil magis eſſet abſurdum, ꝗ̃ in iudicijs cum ambitioſa, & lon-
gè potentiſsima muliere, atque eadem Regis matre ad non dubium litis euen-
tum colluctari. Rex eum vt bono animo eſſet hortàbatur, nec de ſumma eius
litis omnino dubitaret: in eo perſeuerabat, vt controuerſia ſenatus iudicio fini
retur, ne maternū animum vlla prorſus offenſione perſtringeret: quandoqui-
dem inchoata iudicia quæ libera & incorrupta eſſe vellet, impedire nefas arbi
traretur. Cæterùm ſi oppida matri eſſent adiudicata ingenti liberalitate ſe o-
ſtenſurum pollicebat̃, quantum virtuti ipſius ac dignitati egregia animi pro-
penſione tribueret: veluti qui eadem aut certè multo opulentiora oppida poſt
dijudicatam atq; æſtimatam litem, benigna compenſatione eſſet redditurus.
Sed Borbonij animo ſemel alienato, & cuncta æquo grauius æſtimanti alia
contumelia acceſsit: nam ea die qua in finib. Neruiorum ad Valeutianum op
pidum Franciſco regi cum exiguis Cęſaris copijs ad certiſsimam ſpem victorię
fuit confligendū, primæ aciei cura quæ magiſtro equitum debebatur, Alanco-
nio regis ſororis marito fuerat attributa: quod adeo iniquo animo Borbonius
tulit, vt iam inſtructa acie, & conſpectis hoſtib. non modò copias ſuas Scaldā
amnem, ponte quo rex anteceſſerat, non traduceret, ſed etiam malignè cunctā
do Ludouicum Normaniæ Seneſchalcum cum ala nobilium equitum impi-
grè tranſeuntem in ripa ſuo importuno conſilio retentare conaretur: octo e-
nim millia peditum & peramplam equitum manū ex Aruernis & Bois clienti
bus ſuis armauerat: quibus coactis virib. elatior factus minimè deſpiciendus
videri poſſet: nec ideo moderari linguam ſciret, ꝙ inſanus & imbellis in hono
rem fœminæ ſibi præferretur. Nec defuere demum amici & clientes, magnaq́;
pars equitum inſignium ſingulari ſtudio eius nomini dedita, qui ſponte com-
motum & fluctuantem, turbidis ſermonib. exagitarent. Erant hercle in Bor-
bonio multę pręclarę virtutes ſupra regij ſanguinis nobilitatem, & decora mi
litiæ, perennis nec aſtuta liberalitas, militaris vigor, et vultus blanda grauitate
ad alliciendos homines accom̃odatus. Cæterùm ingenium eius repentinū nul
la ſtabili ratione vel diſciplina confirmatum magnopere perturbabat animus
immodicus, inter varias ſpes ſemper anceps, & nouæ gloriæ appetens, vel ſi ea
turpi facinore pararetur. Ob id in omni conſilio ęſtuoſus & præceps euaſerat:
& quod inſaniæ proximum fuit, in tota domeſticę diſciplinę ratione atq; ordi
ne vſque adeo intempeſtiuus et diſsipatus, vt ęmulatione regij ſplendoris pro-
pter inconditos ſumptus multo ære alieno premeret̃. Quibus moribus facilè
fiebat, vt primam ſecundū Regem in regno Gallię fortunam faſtideret, aut cer
tè contemneret: modò vel leues iniurias etiam cum turpi labe nominis vlciſci
videretur. Itaq; nefario ſuſcepto conſilio, cum paucis, & ijs quidem leuiſsimis
hominibus coniurat. Cęſari & Henrico Britanniæ regi pollicetur, ſe Gallię re-
gnum cùm Franciſcus alpes tranſierit, excitatis ad arma clientibus adiuuanti-
busq́ue Regulis qui vnà conſpiraſſent, protinus inuaſurum. Erat hoc factu ne-
quaq̃ difficile, quoniam Franciſcus nihil de fide ſubdubitans, cum Galliæ prę-

ſidio cum regia poteſtate relinquebat. Sed cum eſſet in itinere Franciſcus, in-
dicante Argutio quodam ex coniuratis, inſidiæ deteguntur. Conſtabat enim,
Hadrianum Beurenum Belgam mercatoris habitu per Sequanorum fines in
Auernos ad Borbonium penetraſſe, initisque conſilijs Heleonoram Cæſaris
ſororem, quæ Emanuelis Luſitaniæ Regis vxor fuerat, in matrimonium de-
ſpondiſſe. Ad eum quoque è Britannia miſſus ab Henrico Rege Roſellus An-
glus agreſti habitu venerat, qui initæ coniurationis pacta ſanciret. Nec mora,
Franciſcus magnis vndique contractis præſidijs, ad Molinum quod erat Bor-
bonij oppidum ſummæ amœnitatis ad Elauerim amnem contendit. Eum ex
ęgritudine animi, corporis morbis factitio pallore ſimulantem alloquitur: do
cet quibus de cauſis nihil temerè de ipſius fide ſit ſuſpicandum, quando eius di
gnitatem longa beneuolentia & ſanguinis neceſsitudine confirmatam, om-
nibus vel certiſsimis indicijs præferret: nec in animo inducere poſſet in homi
ne longè nobiliſsimo, in Gallia ſecundnm ſe facilè primo, ſummis honoribus
prædito, fortunis atque ſtipendijs cumulatè adaucto, perfidiæ ſcelus & pro-
ditoris nomē poſſe reperiri. quòd ſi eum exiſtimaret tam nefario ſcelere con-
taminatum, non dubitaturū quin protinus in eius caput more maiorum anim
aduerteret. Tum verò Borbonius perfidiæ conſcientia commotus, voce tre-
mula Regiam manum ſæpe exoſculans apprehendit: ſupplex orat, vt nihil te-
merè de ſua fide iudicet, quando obtrectatorum malignitate eſſet circumuen-
tus. Agit demum gratias Dijs immortalibus, quòd talem ſibi regem dede-
rint, qui vel in magnis de ſalute ſuſpicionibus, nihil de naturæ ſuæ lenitate pe-
nitus remittat: parceret tum ſibi ſi maieſtatem regij nominis aſperioribus ali-
quando ſermonibus offendiſſet: ſe enim in officio et fide perpetuò manſurum,
neque Regiæ humanitatis & clementiæ magnitudinem vllo vnquam tempo
re memoria deleturum. Diſcedens ambiguo vultu Franciſcus imperat, vt ſe in
Italiam euntem ſubſequatur: ſed Borbonius aliquandiu ſimulato morbo, &
mora itidem interiecta, noctu profugit, auijsque tramitibus calonis habitu, co
mite Pomperano, cui vitam antea ſeruarat, in Sequanos & Cęſaris fines perue
nit: atque inde in Italiam eſt profectus. Igitur Franciſcus in Gallia ſibi perma
nendum exiſtimans, ne ſe abſente, aut nouæ, aut non adhuc planè detectæ con
iurationes crumperent, opportunè ſubſtitit: nam nonnulli illuſtres conſcij,
ſocijque Borboniani ſceleris prodebantur, & antè alios Vraldus Heduorum
epiſcopus, et Pictauius à Sancto Valerio oppidi Regulus, qui nobilium regiæ
cuſtodiæ equitum alam ductabat: & Hemarus Prieus vetus equitum præfe-
ctus, qui comprehenſi ſunt, quum minores Lorſinius, Aleria, Piſcinus, Pelu-
ſius, & Motta Anoierius varijs itineribus Borbonium ſecuti feliciter effugiſ-
ſent. Gulielmum Gofferium cognomento Boniuettum ſubtili ingenio,
ſumma facundia, pacis & belli artibus abundè inſtructum in Italiam mittit:
eum à præfecturæ maritimæ nomine quam obtinebat, Ammirantem voca-
bant. Fuere in eius exercitu triginta millia peditum, equitatus ingens, magnuſ
que tormentorum numerus. Enimuerò Veneti totius Italiæ precibus expu-
gnati à Gallorum amicitia diſceſſerant, inierantque fœdus cum Cæſare, quo
Ciſalpinam Galliam ab iniuria Gallorum defendere tenebantur. Siquidem
Iulius Medices qui Florentinorum rempublicam regebat: ipſeque Hadrianus
pontifex firmiſsimo ſtudio Cæſari fauebant: Federicumque Gonzagam prin

cipem

cipem Mantuanum pontificijs & Florentinis copijs præfecerant. Videbatúrque omnibus defeſſæ tot bellis Italię pax reddi, ſi Franciſco Sfortia Mediolani conſtituto, Galli qui toties bellum intuliſſent, ab Italia penitus arcerentur. At Boniuettus ab Alpibus deſcendens, adeo graui celerique impetu Nouarienſium fines inuaſit, vt tormenta nauibus impoſita, quæ Sfortiani ex arce Nouariæ detraxerant, ab antecurſoribus raperentur, & Galli ponte, ratibus, pluribusque ſimul vadis amnem tranſirent, pellerentque Germanos ac Hiſpanos qui aduerſam ripam perpetua cuſtodia ſe tueri poſſe crediderant. Proſpero enim graui atq; mortifero concepto morbo, lectica vectus, eò vſque caſtra promouerat, ita vt mox conſilio locoque depulſus dum ſigna conuertit, tardeque geſtatur, inſtantibus Gallis, haud mediocre periculum ſubiret. Conſtat Ioannem Medicem qui Iulij cardinalis precibus expugnatus ad Sfortianos ſuperiore anno redierat, cum duabus tantùm alis equitum prima Gallorum agmina ſuſtinuiſſe, pugnandoque incredibili virtute, & vehementi impetu ſæpe hac & illac intercurrendo, ſpacium Proſpero pedeſtribusque copijs quò ſe reciperent ſumma cum laude præbuiſſe. Proſpero intra vrbem Mediolanum coniecto, eoque magis munitionibus mœnia pręcingente, Boniuettus ad Ticinenſem, & Romanam portam caſtra promouit. Interim & eo fortè die, quo Galli Ticinum traiecerant, Hadrianus pontifex morit̃. Grata eius mors Boniuetto extitit, quoniam ſummę authoritatis ſocius & fautor ampliſsimus Cęſari morte ſubtractus eſſe videbatur. Iamq; ipſe Proſper adeo pertinaci valetudine vexatus extabeſcebat, vt iudicio ſenſuq; deficeret, et per Termineum regulũ et Alarconem bellũ adminiſtrare cogeret̃. Cardinales quoq; in factiones diuiſi, cùm Iulium Medicem qui candidatus ante alios illuſtris pontificatũ petebat, tanq̃ Cęſarianũ repudiarent, ſeditioſè comitia in multos dies extrahebant. Cunctabanturque ſubinde Veneti, neq; auxilia ſuppeditabant, quum expectarẽt cuinam Cęſarianæ, an Gallicæ factionis Cardinali Pontificatus fortuna deferretur. Quib. de cauſis, Carolus Lanoius Belga, qui erat Neapoli prorex cum reliquo omni exercitu Mediolanum euocat̃. Is Piſcarium obſecrat, vt ſecum proficiſci velit, cauſaq̀ue Cæſaris, contumeliarum & contentionum omnium obliuiſcendum putet: cum ipſo iura imperij ſe liberali animo diuiſurum, effecturumq; apud Cęſarem, vt perquam maturè nouis honorib. potiretur. Piſcarius qui nequaq̃ alienum ab ipſius exiſtimatione fore iudicabat, ſi Proregi pareret, facile Lanoio id obnixè petenti atq; imperanti eſt obſecutus, ob id maximè ꝙ Didacus Figarola ab Hiſpania miſſus, id vt faceret, nomine Cæſaris poſtulabat. Sed nihil animo belli & gloriæ maximè cupido grauius accidere poterat, q̃ ſi id bellum tantis vndique opibus excitatum, ocioſus in ſegni militię vacatione deſpectaret. Rebat̃ etiam virtuti ſuæ militariq; prudentię confiſus cũ imperito externoq; homine ſe non modo conſortem imperij, ſed rerum bellicarũ conſiliorumq; omnium moderatorẽ futurum: Proſperoq; demum quem ſenſim ex morbo deficere didicerat, cũ vita exceſsiſſet, militari arrepto imperio ſucceſſurum, quando ſibi omnino is honos cùm ſuopte merito, tum iudicio Cęſaris Lanoijq; præſentis grauiſsimo ſuffragio deberetur. Interea Boniuettus qui Mediolanũ obſidebat, diuiſo exercitu Baiardum & Bozolũ ad oppugnãdam Cremonã miſit. Ii quũ arcẽ introrſus circumuallatã fuiſſe reperiſſẽt, maiora tormẽta mœnib. admouerunt ab ea parte quę arcis turrib. erat ſubiecta. Sed Cremonẽſes adminiſtrante et repugnãte Salamonio Siculo, qui Parmã ſuperiore

anno defenderat, ſubitariam munitionem contra arcem nocturnis operibus
extruxerunt, tanta altitudine, vt facilè tormenta Gallica vitarentur. Intromiſe
rat alam equitum & cohortes Mantuanus, duce Ludouico Firmano, quibus
auxilijs confirmati adeo profecerunt, vt Galli deſperata priusq̃ tentata oppu
gnatione diſceſſerint. Iam Boniuettus circiter duos menſes in obſidione lutu-
lentiſsimis in locis hæſerat, ſicq; omnia fruſtra tentauerat, vt iam planè ſpe con
cepta decideret. nam is erat ampliſsimę vrbis circuitus, vt non facilè vno atq;
altero exercitu poſſet obſideri. Nec intra vrbem mirificus deerat equitatus, qui
ſæpius diuerſis portis erumperet, frumentatores exciperet, & latè ad recipien
dos commeatus itinera tueretur: vniusq; ante alios opera Ioan. Medicis emi-
nebat, qui ſępe Gallorum alas frumentatorib. pręſidio longius à caſtris proue
ctas ex inſidijs fuderat. Hiſpani quoq; pedites, quib. tum Piſcarij loco præerat
Alarco, ſępe interdiu noctuq; Gallorum caſtra inuadebant. Adulta demũ hye
me, ſupra aſsiduos imbres cœnoſaq; itinera, tanta vis denſiſsimæ niuis caſtra
operuit, vt non modò iumenta, ſed homnes fœda illuuie deformati frigore &
rerũ omnium inopia conficerent̃. Quibus de cauſis adductus Boniuettus ſilen
tio caſtris egreſſus ab obſidione diſceſsit, tanta feſtinatione, vt tabernacula, &
magna pars caſtrenſis apparatus ęgriq; multi calones & pedites in lubricis vijs
linquerentur. Summotis hoſtib. Proſper Columna vti ſupremo affectus gau-
dio migrauit è vita, vir ab innata cunctatione firmitateque iudicij, et perpetua
ſemper authoritate grauiſsimi ducis nomen aſſecutus: eo autem q̃ terrę Patrię
fuiſſet amantiſsimus celeberrimis exequijs, & multis Inſubrũ lachrymis fune-
rato, Carolus Lanoius atq; Piſcarius, qui expirantẽ nec adeuntes hebetatis ſen-
ſibus agnoſcentem viderant: exercitũ accipiunt: de bello gerendo in conſilijs
deliberatur. Veneti etiam qui cunctatius Cęſarianos adiuuabant, Franciſcum
Feltrium Vrbinatem cum iuſto exercitu, vt Gallos bello perſequatur, in Me-
diolanẽſem agrum mittunt. Hiſdem enim dieb. Iulius Medices Clementis Se
ptimi nomine aſſumpto, Pontifex fuerat creatus, qui Cæſari magnopere faue-
bat; neq; tum à fœdere, quod Hadrianus inierat multis de cauſis diſcedendũ ar
bitrabatur. Omnib. igitur aduerſus Gallos intẽtis, Piſcarius non multos dies
per brumale frigus in rerum ac tempeſtatũ obſeruatione verſatus, memorabi-
le facinus aggreditur. Erat in Rebecca Vico iuxta emiſſarium ex Ticino amne
Baiardus inter Gallos duces pugnaciſsimus cum equitibus vtriuſq; armaturæ
circiter mille, et trib. peditum vexillis, quatuor ferè miliariũ interuallo à ma-
iorib. diſiunctus caſtris: nã Boniuettus Abiato in oppido conſedarat. Qua fre
tus propinquitate caſtrorũ Baiardus per ſe vir impiger et elatus, validoq; inni
xus pręſidio, vt plerunq; ſtrenuis accidit, negligẽtius excubabat. Hunc cum op
primere ſtatuiſſet, tria millia Hiſpanorũ delecta Mediolano de prima vigilia e-
ducit: ijs imperat, vt tunicas linteas thoracib. ſuperinduant, vt eo cãdore per te
nebras ab hoſtib. dignoſcantur. Ioan. Madicem virtuti hominis cõfiſus adiun
git. Porrò Carolum Lanoiũ monet, vt inſtructa acie cũ reliquis copijs ad ſex-
tum vſque lapidẽ diluculo ſubſequat̃, vt ſi Boniuettus Baiardo auxiliũ ferre ve
lit, Hiſpanis ad integrã aciem detur receptus, et iuſto demũ pręlio cum ſumma
ſpe victoriæ dimicet̃. Itaque Piſcarius noctu cõfecto itinere, paulò ante lucem
Rebeccã peruenit, Ioan. Medicem cũ equitatu vias egreſſusq; omnes ita obſi-
dere iubet, vt ſilẽtio equites ad Abiatũ excurrãt, ne Boniuettus, ſi quid fortaſſe
ſenſerit,

ſenſerit, ad ferendam opem improuiſus adueniat. Ipſe ante alios ſcuto gladioque contentus ſtationem adoritur: Galli ſemiſomnes arma capiunt: ad portam tumultuariæ munitionis Egidius Cortonenſis cum vexillo Corſorum impigrè reſiſtit. Sed dum frænantur ęqui, dum è ſtratis tuba exciti ſeſe equites eijciunt, et in omnes vici partes diſcurrunt, irrumpente Piſcario, Egidius interficitur: cæduntur Corſi: Galli inermes fœda fuga vndiq; dilabentes capiunt. Baiardus vti erat diſcinctus relictis ſignis militarib. euaſit, reliqui fermè omnes equites, aut in vico capti ſunt, aut in Medices turmas dum profugerent, inciderunt. Nunq̃ tantùm equitum ex alis veteranis minore contentione vel cæde vllo in bello ætate noſtra fuit oppreſſum. Tanta re ſine ſuorum vulnere patrata, Piſcarius ingenti captiuorũ agmine perducto, Mediolanum triumphantis ſimilis eſt inuectus. Per eos quoq; dies Ioan. Medices circiter trecentos Heluetios, cum vina cadis exportarent, in villa deprehenſos, & nequicq̃ ſalutem deprecãtes, quoniam treis inſignes ipſius equites interfeciſſent, feruidiore occupatus ira trucidauit. Oppugnata eſt etiam infelici euentu, magna cum impenſa & cęde multorum, & inter cęteros Pomeroi tormentorũ præfecti Arona oppidũ, quod eſt ad anguſtias Verbani lacus: quum eò miſſus eſſet Rentius Ceres, & contrà à Michaele Corſo impigrè defenderet. Quibus acceptis detrimentis Boniuettus noua auxilia, vt bellũ maiore vi renouaret à Franciſco poſtulauit. Iamq; alię atque alię cum Heluetiorum tum Rhętorum legiones in Italiam regia pecunia conductæ ab Eporedia, atq; item à Sebino lacu deſcendebant, quum Cęſariani ſuadente Piſcario Ticinum amnem tranſire ſtatuerunt. Diſſerebat enim in conſilio Piſcarius, cunctis adſcitis ducibus, eam eſſe expeditam atq; rectiſsimam conficiendi belli rationem, quando hoſtis tot attritus incommodis, ſpe atq; animo debilitatus, aut prælio confligere, aut omni exutus dignitate relictis impedimentis ſeſe ad Alpes recipere cogeret. Quòd ſi Abiato in oppido operiri auxilia vellet, ipſos traducto exercitu, Nouariam atq; Viglebanum, et amiſſa quæq; oppida recuperaturos: neq; debere exiſtimari Gallis adeo fœdè repulſis tantum animi ſupereſſe, vt Cæſarianis Ticinum tranſeuntibus, Mediolanum, vti præſidio nudatum regredi velint. Quid enim ſtultius aut miſerius illis futurum, q̃ protinus premi in tergis & demum intercipi ſi ad portas populoſiſsimæ ac infenſiſsimę vrbis redirent? Erãt in conſilio duo Caroli Lanoius atq; Borbonius, ad quos imperij ſumma reſpiciebat. Sed Franciſco Feltrio Vrbinati Venetorum duci, propter eximiam rei bellicę peritiam ſingularis conſilij, exactęque prudentiæ authoritas inerat. Is quum Piſcarij ſententiam omni cum verborum honore laudaſſet, Mediolani relicto præſidio ad Ticinum amnem eſt peruentum, loco quinque millibus paſſuum a Gallorum ponte diſtante, firmiſsimis nauibus biduo pontem efficiunt: eius capita lunatis prçalto aggere propugnaculis cingunt, pręſidioq; militum & tormentis diſpoſitis egregiè communiunt. Id vbi Boniuettus certius cognoſcit, Abiatum & ipſe cohortium quatuor præſidio firmat, tranſgreſſusq; amnem in Nouarienſem agrum copias reducit: commeatus in munitiora oppida conuehi iubet: eaque præſidijs impoſitis egregiè communir, omnique ratione bellum extrahere, & Heluetiorum auxilia expectare conſtituit. Enimuerò fama erat, Heluetios vt propinquis & ciuibus ſuis, quos difficili implicitos bello audiebant, opẽ celeriter afferrẽt, magnis itinerib. aduentare: quib. receptis auxilijs,

Galli prælio demum confligere minimè dubitarent. At Cæſariani vbi ſeſe in hoſtilem agrum effudere, contraria ratione bellum gerere cœperunt, equeſtribus etiam prælijs ſæpe laceſſendo, auertendo commeatus, infeſta populatione longè lateque euagando magna detrimenta Gallis inferebant. Accidit enim vt Piſcarius turmas duas cataphractorū equitum, fortiſsima Ioannis Medicis Paulíq; Luzaſchi opera vſus, mirabili arte compulſas iniquum in locum funderet, & ex his ſupra quadraginta nobiles equites caperet. Nec multò pòſt ea oppida quæ Gallorum præſidijs tenebantur, diuiſis copijs ſunt adorti. Piſcarius Viglebanum manu cepit. quo oppido antea in præmium virtutis à Franciſco Sfortia fuerat donatus. Sartiranam quoque Ioannes Dorbinus expugnauit. Garlaſcum verò profunda foſſa & valido præcinctum muro Corſorum cohortibus, duce Baptiſta Leca inter Corſos nobili regulo, Hieronymóque Mattheo Romano egregiè ſe tuentibus, quod maioris molis erat ipſe Feltrius cum Veneto exercitu ſumpſit oppugnandum. Acceſsit et in partem laboris & laudis Ioannes Medices, ſummaque vi & tormentis oppugnatum eſt, & ſingulari militum audacia captum, maiore tamen cum laude Veneti ducis, quàm lætitia. Nam ibi ſupra ducentos milites, & in his aliquot nobiles, qui equis deſcenderant, amiſit. Quum enim Feltrius concionabundus vnumquenque nominatim, vt ſtrenuè ſubiret propoſitis præmijs accenderet, cunctis certatim adnitentibus, poſtremæ cohortes adeo primos ordines in tergo irrumpendi ſtudio premebant, vt promptiores qui in fronte erant, deſperato receptu, vehementer impulſi & præcipitati in foſſas inæqualibus & profundis gurgitibus mergerentur. In his fuere Scipio Pallauicinus, Balthaſar Signorellus è Peruſia, & Hieronymus Angelius à Patauio alæ Mediceæ vexillifer: & qui Feltrianis cohortibus præerant Carolus Eugubius, & Sebaſtus à Narnia honoribus militiæ inſignes. Ea res Gallorum animos contudit: nam neque circumſeſsis oppugnatisque ab hoſte præſidijs ſuis opem ferre, niſi (quod erat maximè deuitandum) prælio decertarent, neque tot amiſsis oppidis re frumentaria, quæ indies erat anguſtior, ſatis abundare poterant, vt tantam alerent multitudinem, quæ vel tum erat in caſtris, vel Alpibus ſtatim aduentura nunciaretur. Igitur Boniuettus iam planè non modò viribus, ſed Fortuna etiam inferior Nouariam ſe recepit, vt milites vrbanis copijs recrearet, donec Heluetiæ legiones aduentarent. Nam vulgus militum calones lixaſque præſertim morbus adeo ſæuus, & peſtilentiæ ſimilis, à corporum illuuie contagioſus inuaſerat, vt nihil iam duces ſolitæ alacritatis in milite conſpicerent. Publicæ quoque & priuatæ pecuniæ magna erat inopia: deerant commeatus, & vt ſæpe accidit, dum Fortuna belli vertitur, Guelforum etiam ſtudia refrixerant, quorum fideli fortique opera Galli ab initio lætis belli ſucceſsibus vtebantur.

Gallis intra Nouariæ mœnia compulſis, Piſcarius cum eſſet in concilio, tenemus inquit duces, vt ſæpe eis euenit, in cauea Gallos, ſed nobis maturè cauendum eſt, ne protinus euolent: quod certè ab his commodè fieri non poterit, ſi inter Nouariam et Vercellas poſitis caſtris, fugienti hoſti frontem, et terga Alpibus obuertamus. Nec mora, omnium ſuffragijs probato conſilio, Piſcarius ad Arcum Marianum medio inter duas vrbes itinere contendit. Is eſt locus in lata planitiæ C. Marij victoria de Cimbris parta, ſeruato adhuc vetuſto nomine inſignis: ita ex opportuo loco quicquid frumenti & reliqui commeatus

commeatus ad ſubleuandam inopiam ex agro Vercellenſi importari poterat, perpetuis equitum ſtationibus obſeſsis vijs eſt interceptum. Interea Heluetij auxiliares ab Alpibus delapſi trans Seſithem amnem in Gatinaria vico conſederunt, eo tamen conſilio, vt amnem nequaq̃ tranſirent, vtpote qui ſuos tantum ciues excipere, et toto eius belli periculo liberare vellent: neq; ſibi tutum fore putarent, ad Boniuettum proficiſci, ſine equitatu & ſine maiorib. tormentis. Quibus de cauſis poſtulabant, vt Boniuettus propius accederet. quod ſi faceret, tum demum coniunctis copijs, omnes in vnum de belli ratione conſulturos. Galli auxiliorum aduentu cognito, qui iam inopia commeatus, & plane vulgatis morbis peſtilentia laborabant, eundum ad Heluetios cenſent. paret Boniuettus neceſsitati, quæ mortalibus leges imponit: quantis tamen poteſt ingenij artibus, conſilium & tempus profectionis tegit, ne in itinere præoccupante hoſte, ſibi ſit neceſſe iniquiſsimo tempore dimicare. Nam recentes Gallorum equitum alas, quæ duce Rotelino nobili Regulo per Alpes iam ad Sebuſium oppidum peruenerant, expectandas eſſe cenſebat. Sperabatque ſimul Rentium Ceritem, quem ad Griſonos cum pecunia miſerat, eius gentis auxilia per Bergomatem agrum Laudem pompeiam eſſe perducturum: coniunctisque viribus cum Federico Bozolo, Mediolanenſibus terrorem adeo latum incuſſurum, vt Cæſariani à tergo imperij caput reſpicere, & Sforti æ opem ferre cogerentur. Sed tarditate equitum Alpinam glaciem, & præaltas niues ægrè ſuperantium, & Griſonorum longiore mora, factum eſt, vt Boniuettus ſua deiectus ſpe, ſecus ac putarat, hoſtium celeritate vinceretur. Itaque præmiſſa impedimentorum parte, diuerſis Subalpinis itineribus, noctu ſilentio egreditur, vt Romagnanum pergat, quod eſt oppidum in citeriori Seſithis amnis ripa contra Gatinariam, vbi pontem faciundum curauerat, quo Heluetij maturè reciperentur, aut ſi id ab his minimè impetraret, ad eos ipſe continuò trajiceret. Vix dum egreſsis Gallis, primus omnium Piſcarius per ſpeculatorem, quem diu in hoſtium caſtris aluerat, de eorum profectione cognoſcit. Duces ſtatim in conſilium aduocantur: docet eos, tametſi hoſtes abeant vrbemque deſerant, nihil ad victoriam omnino profeciſſe, niſi illos celerrimè perſequantur, vt priuſquam nouis auxilijs coniungi poſsint, dignum eius diei occaſione euadentibus inferant detrimentum, quando nihil magis eſſet alienum à negocio conficiendi belli, quàm peruulgatæ inſiſtere rationi, quæ vetere ignobilique proloquio ſuaderet, fugienti hoſti pontes argento atque auro conſternendos. Non deerant enim qui nequaquam totis viribus hoſtes laceſſendos putarent, verùm eos iniquitati Fortunæ tantùm permittendos, poſtquam tot aduerſis minutis attriti prælijs, & rerum omnium inopia ſubacti, vel ſola itinerum aſperitate conficerentur. Sed conſenſu militari Piſcarij ſententia probabatur. Itaque per Brioniam vicum, primùm exercitus agmen eduxit, vt rectiore itinere Romagnanum, quò ſe tenebat hoſtis, perueniret. Boniuettus enim maiore viæ flexu ad dextram Fontanetum perrexerat. Sed oppido atque arce excluſus, & dum tentaret tormento petitus, inde propere diſcedens, altiore via Romagnanum contenderat. Fontanetani etenim Vicecomites amicitia Piſcario coniuncti paucorum Hiſpanorum præſidium facilè receperant. Hæc autem illata Gallis iniuria, vt caſu accidere ſæpe videmus, ſummi beneficij locum impleuit. Nam Boniuettus, qui reficiendo militi, & recreandis equis aliquot horis conquieſcere ſtatuerat,

impoſita demum feſtinandi neceſsitate, Romagnanum prius peruenit, quàm Piſcarius ad Ghemium accederet, quod erat oppidulum Romagnano tribus fermè paſſuum millibus propinquum. Alfonſus quoque Vaſtius Piſcarij iuſſu cum duobus expeditis peditum millibus & trecentis equitib. cataphractis, Fontanetana via abeuntes hoſtes ſubſecutus, vt nouiſsimos inuaderet, & inito cum poſtremis acri certamine, tormentis eorum potiretur, reperit eos paulò antè diſceſsiſſe. Ita nequicquam emenſo itinere alia via, incolis ducibus ad caſtra reuertitur. Eo fortè tempore, quum iam aduesperaſceret, & caſtra ponerentur, Piſcarius Mercadum cum expeditis cohortibus trans colles exploratum miſit. pertinentij arboribus, & vinetis conſiti perpetuo dorſo a Nouaria ad Seſithem vſq; amnem, eamq́ue planiciem ita interſcindunt, vt quum hinc Cęſariani, illinc verò Galli iter haberent, vtraque agmina ab ijs, qui in ſummis erant collibus ſpectarentur. Igitur tranſcenſo colle, Cæſariani Gallos laceſſunt, tumultuarium prælium exoritur. Boniuettus peditum atque equitum ſubſidia ſummittit. Pelluntur Hiſpani. Ioannes Dorbinus cum ſeptem vexillis Mercado fert opem, magna vndique concurſatione pedites atque equites miſcentur: Galli impigrè tamen reſiſtunt: Dorbino vtrunque femur glande traijcitur; eo vulnerato Piſcarius in primam aciem ita proceſsit, vt gregarij militis habitu ſuis tamen omnibus noto, quam acerrimè dimicaret. Superuenit & Vaſtius cum ea manu quam diximus, à Fontaneto rediens: cuius aduentu adeo certamen exarſit, vt tum, ſi grauis armatura velitibus, & expeditis peditibus acceſsiſſet, vniuerſo prælio dimicari facilè poſſe videretur. Sed Boniuettus non prius Hiſpanorum impetum reprimere potuit, quàm productis tormentis ex ſuperiore colle eos impetere cœperit: eo modo pari euentu nec magno vtrinq; accepto incommodo, dirempta pugna Galli Romagnanum conceſſere, & Piſcarius ſuos ad Ghemium in caſtra reduxit. Erant ea adeo collibus, quos diximus ſubiecta, vt ſi Galli receptis auxilijs, productisq́ue tormentis eos occuparent, Cæſarianos facilè ex præalto loco tormenta dirigendo, magnis detrimentis afficere poſſe viderentur. Erat enim opinio edita in vulgus, Boniuettum coniunctis ſibi nouis Heluetijs, vt collatis ſignis dimicaret, protinus eſſe regreſſurum. Quamobrem Piſcarius ſtatim animaduerſo vicio caſtrorum eos colles præmiſsis viginti peditum vexillis occupauit: iniunxitq́ue Mercado, vt ſi Galli pugnandi conſilio ad occupandos colles retro verterentur, tam diu eorum ſuſtineret impetum, donec ipſe & cæteri duces cum omnibus copijs inſtructa acie ſubuenirent. Ea res Vrbinati mirè placuit: qui vti erat caſtramentandi peritiſsimus, eum locum ab eminenti collium ſupercilio, tormentorũ iniurię valde opportunum, nequaquam probabat, admirabaturq́ue Piſcarium non modò ſublato periculo caſtra ſumma ſecuritate compleuiſſe, ſed contraria etiam conſilij ratione, præoccupatis collibus hoſti æquiſsimã ad confligendum, ſi accederet, conditionem præripuiſſe cenſeretur. Cæterùm Boniuettus fruſtra precatus Heluetios, qui erant ad Gatinariam, vt ad ſe tranſirẽt, ſecumq́ue poſtquam eſſet explorata victoria, bellum vno prælio conficere vellent, ad eos ipſe tranſire conſtituit: præmiſsisq́ue aliquot tormentis, & toto fermè equitatu, à media nocte peditatum tranſmittere cœpit, tanta adhibita feſtinandi diligentia, vt cum ſemiſomnes Heluetij dicto non parerent, tectis ſubijci faces, & latè flammam excitari iuberet. Ea re per exploratores equi-

tes nun-

teſnunciata, qui tota nocte per vices, ad Romagnanum excurrebant, Piſca-
rius, quin ad pontem contenderet, minimè dubitauit, ratus poſtrema hoſtiũ
agmina, citra amnem, vt accidit, ſe deprehenſurum, diſiunctaque à ſuis me-
dio amne facilè deleturum. Itaque cum tribus circiter millibus delectorum
peditum, aſſumpto ſecum Vaſtio cum trecentis equitibus profectus, quum
ſecunda diei hora perueniſſet, quanquam ſerius quàm optarat, nequaquam
tamen omnes tranſiſſe reperit. eius aduentu tantus illico timor hoſtibus eſt il
latus, vt quum cæſi fugatique ad primum equitum & ſclopettariorum incur-
ſum terga vertiſſent, amentibus ſimiles abiectis armis ſeſe in amnem conijce-
rent, & vorticibus abſorpti, fœdiſsimo mortis genere mergerentur; alij tor-
menta deſererent, quæ per amnis alueum in aduerſam ripam extrahebant.
Cæſariani enim, mirum dictu, non modò flumen præaltis aquæ gurgitibus,
ſed inæquali etiam alueo acingentibus petris, quas torrentis impetus prouo-
luit, impeditum, vt euadentes ſectarentur, minimè formidabant. ad augen-
dum quoque Gallorum cladem fugientium & ſeſe prementium, iniuſto pon
dere fatiſcentibus nauigijs, pons eſt interruptus, quo perfracto tanta iumen-
torum, & militum in præceps effuſa eſt multitudo, vt totus fluminis alueus
pereuntium ac enatantium turba compleretur. Interim Cęſariani equites re-
pertis vadis, acceptisque in equorum terga conſeſſoribus ſclopettarijs tranſi-
bant: ipſeque Piſcarius & Vaſtius in alteram ripam euaſerant, quum alij at-
que alij equites extra ordinarijq; pedites è caſtris ſuperuenerunt, adeo vt iam
firmis planè viribus, & aſpirante Fortuna, pauidos ac in fugam verſos, ex toto
perſequi, et cominus adoriri minimè dubitarent. Direxerat in margine ſecun
dum fluminis ripam aliquot tormenta Boniuettus, hisque pręſidio impoſue
rat Corſorum & Gallorum cohortes, vt dum ipſe agmina componeret, ab his
crebro pilas emittendo hoſtes ab ingreſſu amnis terrerentur. Sed Corſi rebus
inclinatis, & planè perditis, enatantium, et vndique incumbentium Cęſaria-
norum impetum non tulerunt, cadenteq; Triſtano duce, deſertis tormentis,
refugere cœperũt. Tum verò Boniuettus ne tantũ dedecus in oculis totius e-
xercitus admitteret, cõuerſus ad duces Gallos, ſequimini me inquit, mei equi
tes, qui ſemper egregiè dimicaſtis, et mecum irrumpite, ne tormentis Gallicis
pauci hoſtium cum ſummo noſtro dedecore potiant: ad id Vandeneſius Pali
ciæ frater, qui erat inter alarum præfectos longè promptiſsimus, Emoriar e-
go potius reſpõdit, cum alarijs meis, quàm ea hodie ab hoſte capi conſpiciam;
atque ita denſatis alis extemplo procurrerunt, occiſisque, & protritis nonnul
lis ad tormenta peruenerunt. Sed expediti equites leuis armaturæ, Hiſpani-
que agiles, ſicuti repente cædendo, & ſeſe retro diffundendo grauiſsimi equi-
tatus impetum euitabant, ita demum redeuntes in prælium aduentante co-
hortanteque Piſcario ſeſe turmis hoſtium circumfuderunt: ſclopettisque rem
gerendo adeò profecerunt, vt Galli pluribus equis cadentibus, quum à proxi
mis Heluetijs opem impetrare nequiuiſſent, ſigna retro conuerterẽt. Eo con-
greſſu ipſe Boniuettus imperator, dum præclarè tormenta defendit, lęuo bra
chio pila traiecto grauiſsimum accepit vulnus. Similiter & Vandeneſius pau
lò infra humerum craſsioris ſclopetti plumbea glãde ictus eſt, quo lethali vul-
nere aliquot poſt dies interijt. Piſcarius eius viri interitum ęgrius quàm quiſ-
quam crederet, tulit. Quoniam is hoſtis ſibi priuatim inimicus, peculiari ſuo

triumpho,& ſperatæ gloriæ præreptus eſſe videretur: vtpote qui antea pro-
uocatus,ſingulari certamine cum eo congredi magnoperè cuperet, vt de dire
ptione Comenſium, deſignato iam loco,& delectis equeſtribus armis,in are
na vallata pulcherrimo ſpectaculo controuerſia finiretur. At Piſcarius quum
iam Sol in veſperam vergeret,& Galli conferto poſtremo agmine iuſtis paſ-
ſibus anteirent,non putauit cum ea manu, quæ erat exigua, & continenti to-
tius diei labore fatigata, hoſtes longius eſſe perſequendos. Etenim ſatis ma
gna videbantur,quę milites geſſerant.Ipſe verò plures horas varijs in locis, vt
in extraordinaria pugna accidit, egregiè dimicando, ſummam fortitudinis,
& iudicij militaris laudem cum alieno dedecore,& tacita multorum inuidia
compararat. Itaque reuocatis militib. & ſuperato iterum Seſithe amne, cum
ſpolijs & ſeptem Gallicis tormentis in caſtra eſt reuerſus. Quum à Lanoio at-
que Borbonio,ipſoque Vrbinate cumulata cum laude reciperetur, pauca vti
ſolebat de ſe locutus,eximio cum verborum honore ante alios commendauit
Ioannem Geuarram Potentianum Regulum Daualæ familiæ ſanguine con-
iunctum: itemque Paulum Luzaſcum,& Philippum Cerbelionem cohortis
præfectum,qui primi omnium in flumine tormenta hoſtium occupaſſent.

Cæterùm coeuntibus in vnum ducibus docuit,quantum ſpei ad ſummam vi
ctoriam in celeritate eſſet reponendum. Gallos timore occupatos,quòd duo-
bus iam tumultuarijs prælijs victi eſſent: quòd ſegni Heluetiorum opera vte-
rentur: q grauiter ictus eſſet imperator,facilè poſſe deleri,ſi ipſi motis prope-
rè caſtris,& ſuperato amne ſequerentur. Neque eos omnium rerum affectos
incommodis tormenta trahentes, & per ſegraui ſemper impedimentorum,
& inutilis turbæ agmine retardatos, tantum viæ poſſe conficere, vt ſequenti
die leuis armatura conſequi facilè nequeat:& demorari abeuntes, donec reli-
quæ omnes copiæ ſub ſignis in hoſtium conſpectum adducantur. Nec mora,
quum omnes Piſcarij conſilium vti decoris, & bellicæ rationis vndequaque
pleniſsimum magnoperè laudarent,Borbonius alacri motu exurgens ſublata
voce,te auſpice inquit,fortiſsime Piſcari, dimidiam de hoſte victoriam tene-
mus: et cras,ſi tibi hodie paremus,reliquam omnino conſequemur. Vnus Vr
binas victoriam morari tardareq; poterat,ſi Seſithem inconſulto ſenatu Ve-
neto tranſire recuſaſſet,quando is amnis Mediolanēſis imperij finis eſſet,ne-
que vltra copias traducere fas eſſe videretur. Sed is vti æquus, & grauis impe-
rator,quum id è republica,& ſuæ item dignitatis eſſe exiſtimaret,in tanto re-
rum momento fidem atq; animum ſenatus reſpicere maluit,quàm nimis cau
tè ea verba interpretari,quæ in pręſcriptis mandatis inconſulte ſenatus appo-
ſuiſſet: atque ita reiectis malignis, vel importunis monitoribus, vtamur in-
quit victoria duces, quam nobis diuina ratione Piſcarius oſtendit: & caſtra
antequam Sol occidat ad amnem moueamus, vt in albeſcente cœlo traiectis
copijs,maturè tergis hoſtium incumbere poſsimus. Ita cum ſumma alacritate
militum conclamatis vaſis,quinque inde paſſuum millibus ad amnem caſtra
proferuntur,vt ęquioribus ripis,et certiore quodam vado pertranſirent. Sed
Piſcarius coniectura iudicans, hoſtes maximè extentis itineribus ad Epore-
diam eſſe progreſſuros,vt magis ac magis eos diſtineret,et laceſſendo iter mo
raretur,eadem nocte perſequi conſtituit. Erat enim in præcipienda victoria,
ad quam flagrāti cupiditate ſemper anhelabat,adeo occupatus, vt vix exiguū

cibum,&

cibum,& modicam quietem vel feſſo corpori concederet, & militum corpora ipſa tantùm certa ſpe victoriæ egregiè ſuſtentari poſſe arbitraretur: eo modo alacribus verbis ſingulos ad prędam cohortando, coactis in vnum circiter ducentis equitibus tertiò flumen tranſit, & hiſdem veſtigijs hoſtes perſequitur. Dum iter faceret, multi equites atque item leuis armaturæ pedites, qui diſperſi in varias manus hoſtium impedimentis imminendo atque aberrando vltra amnem remanſerant, modicas ab initio Piſcarij vires plurimum auxerunt. Media autem nocte nouiſsimum hoſtium agmen eſt conſecutus. Heluetij in duo tantùm agmina diuiſi equitatum Gallicum, & tormēta in medium receperant: Veterani erant in tergo: noui auxiliares antecedebant, tanto ordine tantoq; ſilentio ac diſciplina, vt nihil præter æquorum hinnitus, & aurigarum flagella vel in proximo ſentiretur: nec quiſquam omnino ordine pedem efferret, aut ſe plus æquo ad iter incitaret: quanquam Piſcarius admotis equitibus, qui carperent, magnoq; edito clamore, et in tergo et à lateribus incurſarent, eos perturbare niteretur. Tympana etenim ac tubas, pręter vnam, omnes compreſſerant, vt equites vniuerſi vnius tantùm tubę cantu, Heluetij verò ingenti buccina regerentur. Quum fruſtra laceſſenti Piſcario in herbida valle circiter duas horas conquieuiſſent, diluculo demum iter intendere cœperunt. Nec deerat Piſcarius, qui continuò inſtaret & premeret, iam tum nouorum militum acceſsione firmior factus: atq; ob id etiam audacior, quoniā in Heluetijs legionibus rari erant ſclopettarij, & ij quidem inepti & rudes: equites verò Galli adeo fatigatis & macie conſumptis equis videbantur, vt neque procurrere alacriter, neque dignum more gentis impetum facere penitus auderent. Interea Borbonius à Piſcario de itinere atque ordine hoſtium certior factus, ſub auroram totum exercitum traduxit: ſed non eam celeritatē quam optabat, requirebatq; Piſcarius, duces adhibebant. Videbantur enim hoſtes elabi è manibus, nimia ſubſequentis exercitus tarditate, adeoque ipſe intentus ardēti ingenio ſubitarum rerum conſilia celeriter agitabat, vt ea vel incredibili momento temporis expediri & perfici poſſe exiſtimaret, vtpote qui naturæ difficultates diligentia et celeritate ſæpiſsimè ſuperaſſet. Per hunc modum, quum Cæſariani Heluetijs & Gallis inſultarent, & irrequieto quodam laceſſendi genere vndiq; circumfuſi abeuntes probroſis nominib. compellarent, res eò erat perducta, vt Galli penè ſubſiſtere, et tueri tormenta cogerētur. Tum verò Boniuettus, quoniam ex dolore vulneris lectica vectus munia ducis implere non poterat, Baiardo ſummam imperij tradit, eumque ſupremis precib. per Gallicis nominis decus vehementer obteſtatur, vt tormenta ſignaque eius fidei, et virtuti commendata tueri vellet, poſtquam toto exercitu, nemo eo vel manu vel conſiliò melior haberetur. Ad id ille, vellem, inquit Imperator, vt hunc honorē in æquiore noſtra Fortuna tribuiſſes: vtcunque tamen caſus feret, ea hercle nauiter tuebor, nec me viuo in hoſtium venient poteſtatem. Nec multò pòſt eius promiſsi fidem fortiter impleuit. Nam cum inſultantium inſolentiam repentina eruptione reprimendam arbitraretur, vt longè ſummotis hoſtib. ſeſe demum pugnā explicaret, & pedeſtribus copijs antecedenti ſpatium præberet, conglobatis turmis in aduerſos vehementer eſt inuectus. Sed Hiſpani conſuetudine ſua, retro celeriter ſe diffuderunt, & mox imperante dirigenteque Piſcario qui cum paucis huc & illuc di-

ſcurrendo volitabat, in hoſtem redierunt, ita vt non pluſquam ad ſclopetti ictum equitibus appropinquarent. In eo recurſu Baiardus dum alas, vt ſenſim redeat, in gyrum circumflectit, ſub latere pila traijcitur. Cadit etiam Beoboſius alæ cataphractorum præfectus, & plures equi conſternuntur. Labentem ex equo Baiardum proximi equites excepere, vt in mediam peditum aciem referrent. Sed ille vbi vitæ finem adeſſe diſruptis præcordijs intellexit, eos eſt obteſtatus, vt ſe in eo quo pugnaſſet campo relinquerent: vt ſicut militari viro dignum foret atq; antea ſemper optauiſſet, armatus occumberet: nec eos, pio certè ſed inutili tamē occupatos officio, dum cunctis eſſet properandum, diutius moraretur, atque ita præmiſſo tubicine Piſcario ſe dedidit: admirantibus cunctis eius viri iudicium, qui quum ſuprema militaris imperij iura prę clarè ſciret eſſe penes Lanoium atque Borbonium, Piſcario potius quàm illis ſe dedere voluerit: quaſi militiæ nomen, vera virtute & factis illuſtribus quęſitum, multo nobilius atque pręclarius eſſet, quàm id quod arridentis Fortunæ ludo, vel ſuperba Regum commendatione pararetur. Porrò Piſcarius Baiardo recepto, attributiſque ei cuſtodibus, qui expiranti ſedulò miniſtrarent, darentque operam ne à quoquam auaro aut ignaro milite violaretur, nec momentum quidem temporis intermittebat quin hoſtes perſequeretur, nuncijsque plurib. ad duces miſsis, eos ad maturandum vehementer accenderet. Iam Gallicus equitatus ſenſim pugna excedendo, in medias acies ſe receperat, et Cęſariani per cateruas raroſque manipulos vndique circumfuſi Heluetios inſolenti & crebra procurſatione fatigabant, quum poſtrema eorum cohors quòd neque iter facere, neque repugnare facilè poterat, abrupta omni diſciplinæ patientia vti furore percita à nouiſsimo agmine ſe proripuit, & magno impetu ſclopettarios ſimul & equites inuaſit. In eo concurſu Piſcarium acerrimè dimicantem inſignis & ferox Heluetius ex tranſuerſo ante alios procurrens elata in caput alabarda penè mactauit, ſed lorica qua iugulum tantùm atque humeros muniret in tumultuarijs expeditionibus vtebať, nec ſine ea ſomnum capere erat ſolitus, tantæ molis ictum in humero facilè ſuſtinuit. Iſque Heluetius adcurrente in auxilium Vaſtio, valida pręgrauiq; eius dextra protinus eſt interfectus, ea forte, vt Vaſtius vno tam felici ictu hoſtili rabie vindicata, non ciuis modò, ſed fratris & ducis ſeruati decus meruerit. At Heluetij primis facilè pulſis, dum neque animi vim, neque curſus impetum remittunt, & hoſtes ad multum ſpatium temere perſequuntur, adeo longè à ſuis pleno gradu euadentibus ſe diſiungunt, vt trib. amplius ſtadijs à poſtremo eorum agmine diſtarent: id conſpicati Piſcarius & Vaſtius qui ſe retro ab eo tumultu celeriter explicarant, paucis & his quidem ex familia, ſtrenuis equitibus in vnam aciem denſatis, tāto impetu in Heluetios irruerunt, vt diſsipatos et perturbatos admirabili virtute dimicando ad vnum omnes ſemihoræ ſpacio trucidarint, adeo vt ex quadringentis nemo ſupereſſe, nec ſpectante eam cædem ex propinquo ipſorum poſtrema acie, quiſquam vel Gallus eques vel pedes Heluetius opem ferre auderet, ſed quiſque plenis paſsibus omnino feſtinandum arctaretur. Accidit enim ſæpiſsimè in aduerſis rebus, & in fuga præſertim, vt inuſitatus pauor omnem miſericordiam ex hominum animis penitus reuellat: nemo ferè tamen fuit ex equitibus, qui non grauiter vulneratus in ea contentio diſceſſerit. Conſtat Heluetios ſi maturè ad ferendam opem accurrere

currere

currere voluiſſent, facilè eam cohortem fortiſsimorum hominum ſeruare potuiſſe, quum amplius duodecim ſtadiorum ſpacio Lanoius atque Borbonius quum reliquis ſtatarijs copijs abeſſent. Eius etenim prælij mora exercitu etiam propter grauitatem tormentorum, quæ nemo ſanus Imperator poſt ſe vnquam reliquit, ſerius quàm oportebat appropinquante, Gallis ad Eporediam euadendi ſpacium dedit. Porrò Heluetij Graijs Alpibus in Veragros contendentes tormenta circiter viginti ænea in oppido Celandio propter aſperitates itinerum reliquerunt, quæ omnia Alarco per valles Auguſtæ prætoriæ cum expedita manu abeuntes ſubſecutus eo in oppido cepit, et in caſtra exornatis feſta fronde curribus reduxit. Hunc exitum habuit id bellum quod antè ſeptem menſes Boniuettus Ammiras dux infelix tantis opib. intulerat, nulla hercle iuſta pugna, ſed tumultuarijs tantùm leuis armaturæ prælijs cum præcipua Piſcarij laude confectum. In his enim ipſe ante alios ſemper enituit, quum ardua & aſpera quæque facinora, non ingenio tantùm admirabili, ſed fortiſsima etiam dextra omnium opinione peregiſſet. Hiſdem quoq; diebus Griſonorum auxilia, quæ duce Techano adducenteque Rentio Cerite in Bergomatem agrum deſcenderant, Ioannes Medices ad Caprinum vicum improuisò adortus, nonnullis cæſis, reliquis perturbatis in patriam ita repreſsit, vt Griſoni Rentium captiuum tanquam pecuniæ debitæ vadem intra eorum fines retraherent. Nec diu quoque pòſt Medices cum iuuentute Inſubrum & veteranis ſuis cohortibus admotis tormentis Abiatum valido defenſum præſidio, magna vi, memorabilique celeritate interfectis defenſoribus expugnauit, vno ferè hoſtium duce Federico Caraffa propter generis nobilitatem conſeruato. Quibus rebus adductus Federicus Bozolus, qui cum præſidio Laudæ Pompeiæ ſe tenebat, & Griſonorum auxilia opperiebatur, certis conditionibus deditionem fecit. Piſcario demum Alexandriæ oppugnandæ munus eſt iniūctum. Sed Galli ſub Foiſſeio adoleſcente, cui Boniuettus erat patruus, nihil expectatis auxilijs, nec tentata quidem defenſione, vt integri milites ſeruatis priuatim rebus in Galliam abirent, validam vrbem pari Cæſarianorum felicitate dediderunt.

LIBER QVARTVS.

IRIBVS bellis, nec vlla quidē iuſta acie deuictis Gallis, Cæſariani tantos ſibi ſpiritus deſumpſerunt, vt victricia arma ſuperatis Alpibus, Galliæ veluti metu ſubactæ inferenda protinus exiſtimarent. Addebat animos ipſe Borbonius, præcipuus noui belli concitator, tam cæca libidine impotenter exardens, quàm inani ſpe vehementer inflatus inuadendi eius regni, quo antea ſceleſta temeritate ſemel affectato, non modò patriam & natale ſolum, ſed regalis etiam opulentiæ patrimonium amiſiſſet. Is per ſe natura præproperus & more exulum cunctationis impatiens, Cæſarem & Henricum Britanniæ regem frequentibus nuncijs ſollicitabat, vt vndique commotis armis bellum oſtentarent, cùm à Pyrenæis, tum ab Oceano Belgico, & à Sequanis atque Burgundis. Se enim ab Italia terra marique Prouinciam inuaſurum. aduentante ve-

rò exercitu toties victore, non modò Prouinciam, ſed vlteriorem quoq; Galliam audito Borbonij nomine defecturam: orare demum Reges atque obteſtari per fidem datam & acceptam, per conſilia toties inita, perque eam occaſionem, quam Fortuna ſecundior longè pulcherrimam offerret, ne ſe ingenti ipſorum beneficio factum extorrem, & atroci edicto hoſtē iudicatum desererent: tantis præſertim innixum ſtudijs & clientelis, deſideratum à nobiliſsimo quoq; equitum, & in ſpem regni totius ferè Galliæ votis & precib. euocatum: non magna vi, non cædibus, non vrbium expugnationibus opus fore, ſi repentino tranſitu prima præſidia pellerentur, quæ eſſent exigua, aut ex tyronum equitum alis, aut ex veteranis toties in Italia omni prope bellico apparatu ſpoliatis & victis. Igitur Cæſar & Henricus aduenisse tempus rati, quo facilè Franciſci Regis ſpiritus cōtunderent, bellum decernunt. Videbant enim propter amplitudinem opum Regem è rediuiua potentia ſemper indomitū, & recuperandæ Ciſalpinæ Galliæ cupiditate deflagrantem ſingulis annis bellum renouare: neq; tantis acceptis detrimentis, pacem petere, vtpote qui ſperaret continenter bella gerendo, & hoſtium atterendo facultates, non modò præterita incommoda facile reſarcire, ſed vna demum victoria vindicatis iniurijs cùm ſua recipere, tum alienis etiam imperijs latè potiri. Ante omnia Cæſar æquo animo ferre non poterat, quòd Galli conſternatis ad arma Hiſpaniæ populis, ipſo procul in Belgis agente, ad Hiberum vſque amnem arma promouiſſent. Decreto bello, exercitui Piſcarius præficitur: Vgo Moncata parandæ claſsis negocium ſuſcepit. Ita tamen vt ambo cuncta ad Borbonij nutum ac imperium adminiſtrent. Cæſar & Henricus Borbonio, quum in prouincia bellum ſecundo euentu gerere cœperit, vndique ſe Gallis illaturos arma pollicentur. At Piſcarius quanquam Borbonio cuncta fore facilia pollicenti, multis in reb. minimè credendum eſſe iudicabat: quoniam probè ſciret, eam eſſe exulum naturam, vt vel exigua ſpe inuitati difficultates omnes facilè ſubeant, nec in ipſis rerum initijs vlla periculaʀ ratione metiantur: tñ virtuti militum confiſus, & bellum & iter ſumma ſua ſpe & alacritate militum ſuſcepit. Fuere in exercitu ſeptem millia Germanorum, Hiſpanorum ſex, itemque Italicæ tricenariæ cohortes ſeptem, leuis armaturæ equites ſexcenti. Sed Lanoius qui in Italia remanſerat, mille equites cataphractos continuò ſe modicis itineribus ſummiſſurum promittebat. Vgo Moncata quas adducere onerarias naues putarat obtinere non potuit, quamobrem aliquanto minore cum numero nauium quàm oportebat, cum ſexdecim tamen roſtratis triremibus, quib. omnem tormentorum apparatum impoſuerat, è Genua eſt profectus: eumq; tenuit curſum vt terreſtres copias maritimis Alpibus tranſeuntes, comitante claſſe, & nuſquam ea temerè à litoribus abſcedente intenta cura ſequeretur. Non deerant plerique principes vſu rerum periti, qui nequaq̃ eius belli cauſam probarent, ſummæq; audaciæ conſilium, quod inſaniæ vel temeritati proximum videretur, damnarent, vel irriderent. Quid enim ſtultius videri, q̃ exiguis cum copijs, duce exule, atque eo qui perfidiæ nomine publico iudicio eſſet damnatus, opulentiſsimum regnum inuadere: in quo Galli homines regio nomini non amore modò naturali, ſed ſeruili prope obſequio dediti, non modò fideles eſſe, ſed regia ora tanquam ab occulto numine auguſtiora venerari, et prorſus adorare conſueuiſſent, proditoris nomen maximè horrerent, nec àle-

nec a legitimis Regibus vnquam ab vlla memoria defeciſſent. Quid demum eſſe periculoſius, quàm Regem ingentis ſpiritus & maximarum opum ætatéque florentem domi exagitare, qui nec foris procul à domo pacem pati quiuerit. Non enim defuturã ſuo Regi Galliam: quum non iam pro Inſubrum imperio, ſed pro aris & focis, pro vxoribus et liberis ſit dimicandũ: quando nihil acerbius atque funeſtius foret, quàm ferociam Germanorum & Hiſpanorum auaritiam atque libidinem experiri. Ob eas res Clemens Pontifex, & Veneti, & Franciſcus Sfortia, quanquam Gallos vti nimis infeſtos hoſtes oderant, & arctiſsimo fœdere Cæſari erant coniuncti, veteri tamen, ne bellum temere intempeſtiueque ſuſceptum, aliquam Italiæ cladem importaret: verùm Borbonij tranſitu tacitè omnes lætari, quòd Italia ſuperior diſceſſu exercitus, grauiſsimo legionum onere leuaretur. Quando non tantùm ab hoſte Gallo, quàm ab Hiſpanis gente imperij auida, amœnitateque & copijs Ciſalpinæ Galliæ iampridem capta, timendum eſſe iudicarent: vti poſtea rerum docuit euentus: nam id bellum fatali quodam conſilio potius quàm bellica ratione ſuſceptum, ſicuti maximis Hiſpanos periculis inuoluit, ita eos demum cuncta vertente Fortuna, inuſitatæ victoriæ compotes fecit. At Cæſarianis poſtquam ad Varum flumen qui prouinciam ab Italia diuidit, terra marique pari curſu peruenere, Andreas Auria Gallicæ præfectus claſsis ab alio in conſpectum ſe dedit: ſecundóque vſus vento, cum valida claſſe Vgonem tormenta in terram exponere properantem eſt adortus: quo ille animaduerſo diſcrimine, quanta potuit celeritate retrò iter auertit. nam onerarijs vti diximus multo erat inferior: tres tamen eius triremes, quæ retardante Euro promontorium ſuperare nequiuerant, vltro in litus ſeſe intulerunt. Nec dubitauit Auria eas perſequi: iamq; occupatas ſuo milite & rudentibus iniectis alligatas ſpectante exercitu, remulco in altum captiuas pertrahebat: quum id elato perturbatoque animo minimè ferens Piſcarius, aduocato promptiſsimo quoque milite, tum in mare ſe coniecit, ita vt vmbilico tenus per mare perruaderet, contempta omni tormentorum procella, quæ è Gallicis triremibus effundebatur: atque ita felici auſu interfectis & eiectis Gallis, præciſiſque funibus, vnam atque alteram triremem ſeruauit: quas demum vacuas omni militari inſtrumento, vti iam dehiſcentes, ne hoſtis earum materia potiretur, concremauit. Audiui ego è pluribus qui interfuerunt, nunquam Piſcarium vehementiore impetu, vel maiore cum periculo, vti in re, quanquam exigua, valde tamen aſpera, improuiſa atque ancipiti dimicaſſe. Acceſsit & aliud incommodum quanquam leue, in ipſis tamen rerum gerendarum initijs importunum. Filibertus enim Aurantius natione Sequanus, qui ad id bellum in Prouinciã ab Hiſpania nauigabat, quum à Cæſarianis latè maria, conſpecta claſſe, teneri crederet, imprudẽter in Aurianas incidit triremes: & ab his circũuento myoparone eſt interceptus. Hic eſt ille Aurantius qui Borbonio ad Romana mœnia tormẽti ictu occiſo in vaſtanda Vrbe capiendoq; Pontifice Cæſarianis copijs præfuit: & nuper comiſſo cum Florentinis ad Piſtorium prælio, dũ militis potius, quàm ducis munus implere contẽderet, penè corrupta victoria, fuit interfectus. Nec multò poſt decidentib. aduerſis vẽtis, Vgo triremes totis litorib. admouit, & tormenta magnamq; armorũ & commeatus vim, vti oportebat in

bat terram expoſuit: atque inde duplici itinere, diuiſo exercitu ad Aquas Sextias eſt peruentum. Quum ſatis lætis Sextienſium animis Borbonius eſſet receptus, multaque caſtella aut leuitate aut metu, quod præſidijs eſſent nudata, deditionem facerent, nonnullique equites & veteres Borbonij clientes in caſtra venirent, cupido inceſsit introrſus ad Auenionem atque Lugdunum penetrandi: vt priuſquam Franciſcus ex Germano Heluetioque pedite iuſtas vires compararet, aliqua opulenta & ad ducendum bellum opportuna vrbe potirentur. Sed Borbonij conſilijs vnus omnium obſtabat Piſcarius diuina quadam prudentia inductus, qui nequaquam à mari temere diſcedendum eſſe differebat, quando nihil magis à ratione belli cenſeretur alienum, quàm claſſis vſu ſponte priuari: quæ in vtroque rerum ſucceſſu ad omnes caſus terreſtribus copijs ſingulari adiumento futura videretur: proinde tentandam atque oppugnandam omnino eſſe Maſsiliam, & Rhodanus ſtatim ea occupata ſuperandus, vt Cæſar ſumma facultate vti poſſet ad ſuppeditanda terra marique auxilia, vti à Perpenniano, & Salſulis per agrum Narbonenſem ſe miſſurum ad prima cœpti belli initia promiſiſſet. Non eſſe periti Imperatoris, ſummi momenti conſilia quæ victoriam, vel exercitus ſalutem reſpicerent, in dubijs & ſæpe inanibus populorum ſtudijs collocare, relictaque in tergo maritima vrbe atque ea portu inſigni, in mediterraneas Galliæ regiones penetrare, cum exiguo præſertim equitatu, qua parte virium Galli domi & foris maximè valere conſueuiſſent. Proinde tum alacriter eſſe procedendum, quum Cæſar à Pyrenæis incumberet, quum Britanni cum exercitu in Morinos traieciſſent, quum equitatus, cuius opera plurimum indigerent, à Lanoio Carolo mitteretur. Quod ſi in interiora Galliæ peruaderent, & fortè ſtudia Gallorum vti incertæ ferunt hominum voluntates, ſpe ſua minore aut lentiora reperirent, & inſtante Rege qui totius regni vires exciuerit tantulis copijs aliquis durior caſus incideret, quod demum ipſos maria atq; alpibus interclusos conſilium pro ſalute capturos? Quod porrò maius aut optatius Gallo regi beneficium poſſe conferri, quàm illum toties de Gallis victorem exercitum in manifeſta pericula hac planè exitiali conſilij temeritate deuocare? vt quod Dij auertant, inquit, eo circumuento de tot iniurijs, & cladibus acceptis grauiſſimam Gallorum omnium oculis Rex ſuperbus vindictam ſumat: & ſubinde tota Italia, vti nudata præſidijs, ſine vulnere potiatur? Nihil harum rerum Borbonium magis permouit, quàm ea quæ de Lanoij voluntate nunciabantur. Is enim ſiue quod Borbonij, Piſcarijque gloriæ obtrectando malignitate quadam inuidebat, ſiue quod Italiæ præſidio maioribus cum viribus omnino ſibi remanendum arbitrabatur, nequaquam cataphractos vti fuerat pollicitus, ſummittebat, continuiſque literis id obnixè flagitantes duces adeo parum prolixè vel impudenter fruſtrabatur, vt Ricardus Paceus Britanni Regis Legatus qui erat in caſtris, pecuniamque attulerat, acerbiſsimis epiſtolis eum apud Regem ſuum & Cæſarem proditionis nomine poſtularet. Igitur relicto ad Aquas Sextias equitum & paucarum cohortium præſidio, quæ rem frumentariam expedirent, ad oppugnandam Maſsiliam eſt peruentum. Ex itinere ad Taurentium portum, Tolonæ, arx parua, quæ turrem habet inſignem, terra marique expugnata eſt, in qua aliquot ingentis magnitudinis tormenta fuere capta, & in his eximiæ temperaturæ mirabiliſque vio-

que violentiæ colubrina Piſano bello celebrata, cui Lacertæ cognomen fuit. Hanc iure belli partam Piſcarius in arce Iſelana poſtea conſtituit, vt hoſtium nauigia ab acceſſu vel in triginta ſtadiorũ diſtantia deterreret. Cingitur Maſſilia ferè vndique e mari, et præaltis montibus: ab ea parte quà mare per anguſtas fauces ſe inſinuat, portumq́ue efficit: is duabus vtrinque turribus interiecta cathena permunitur intrantibus occurrunt naualia, quæ mœnibus cohærent, pari modo ſupra ea vrbis murus extenditur, ſine foſſa vetuſto opere fabricatus. Imminet vrbi mons editus diui Victoris templo inſignis: quem Galli præſidio impoſito propter aditus aſperitatem facilè defendebant. ab occidente verò mœnia aliquanto minore diligentia munita videbantur, ad eam præſertim portam, quæ ad ſancti Lazari ſanum perducit: ab eo loco quũ Piſcarius murum quatere ſtatuiſſet, & in ponendis caſtris milites eſſent occupati, paruoque propterea cum pręſidio tormenta equorum et boum iugis ad ſanctum Lazarum traherentur: id conſpicati milites Itali et Galli, qui in muro erant, repente è portu conſcenſis triremibus in eam partem litoris deſcenderunt, facileq́ue fuſo et diſsipato pręſidio pręciſis funibus, interceptisq́ue iumentis tormenta occuparunt. Res erat ſubiti pauoris, & inconditi tumultus plena, vtpote quæ non minore cum ignominia, quàm commodo Cęſarianorum audaciſsimè à Gallis edebatur. eius fugæ deformitate conſpecta, Piſcarius cum tribus cohortibus ad litus deſcendit, commiſſaq́ue vehementiſsima pugna, recuperatisq́ue tormentis, hoſtes ad mare vſque tanto impetu eſt perſecutus, vt quum ad triremes ſe reciperent, & illæ ſuborta fortè tempeſtate, quod iniquiſsima ſorte illis accidit, in portum refugere eſſent coactæ, deſperata fuga trepidi in mare ſeſe demergerent, adeo vt nemo ferè, præter ducem Leonatum genere Neapolitanum, qui erat transfuga, & ad ſupplicium ſeruatus fuerat, ex quadringentis circiter Italis & Gallis euaſerit. Erat in præſidio Maſsilię Philip. Brionius virtute bellica, et gratia Regis maximè inſignis: aduenerat que ſecundo amne Rhodano Rentius Ceres cum Italorum & Corſorum cohortibus, magnoq́ue apparatu tormentorum: nec deerant alæ equitũ, & magna vis commeatus, mareq́ue & Stecades inſulas, quæ ſunt contra portum valida claſſe certis ſtationibus obtinebant: Andreæq́ue Auriæ in re nauali ſingulari diligentia, & promptitudine expediendis omnibus rebus impugnandisq́ue hoſtibus vtebantur: nam vbi milites per litus in conſpectum ſe dabant, aut aliqua in caſtris eminebant tentoria, tum ab alto circumducta per litus claſſe maioribus tormentis petebantur. Exurgebat etiam ab ipſa media vrbe præaltus collis, vnde erat apertiſsimus in omnes partes proſpectus, quem ingentibus colubrinis inſtruxerant: nullaq́ue erat pars, vel propugnaculorum, vel mœnium, quæ nouis operibus non eſſet refecta, ac abundè munita omni genere tormentorum & telorum: ob id interdiu noctuque, vel ad incertos ictus, quum nullis vel inanibus pilarum, & ſulphurei pulueris impendijs parcendum putarent, caſtra ab omnibus ferè partibus infeſtabant, tanta quidem pilarum frequentia, vt in tabernaculis noctu, ne conſpici notariq́ue poſſent, lumina paſsim extinguerentur. Piſcarius tamen vnus omnium vel deprecantibus amicis, incredibili conſtantia, contemptioneq́ue periculi, in menſis lumina ſemper retinuit, quanquàm non ſemel craſsiores pilæ cum exitio metuq́ue familiæ tentorij lintea deterſiſſent. Exiſtimabat enim non eſſe viri fortis ea ſollicitè pertimere, quæ ab incertis ca-

ſibus omnem vel exactæ prudentiæ diligentiam anteirent: neque eum ducem vel præfectum rectè ſitus caſtrorum poſſe ſpeculari,& motus hoſtium diligenter explorare,qui ad fortuitos tormentorum ictus & ſtrepitus meticuloſa capitis declinatione terreretur. Quum obliquas foſſas concidi excauarique præciperet,per quas ſubuectis tormentis ſenſim mœnibus appropinquaret, qui in opere verſabantur,ſoli malignitate maximè laborabant. Lapidoſus enim,& ferè ſine gleba ſaxeus ager omnem vim fodientium militum ſingulari contumacia reſpuebat: neque vimineæ caueæ, quæ collocatis tormentis anteponuntur, vti diſciplina requirebat, ſimplici terreno, vel ceſpite expleri poterant. quæ res multis & præſertim libratoribus exitium afferebat: quoniam ad magnos tormentorum hoſtilium ictus caueis ſæpe diſruptis frequentia vndique lapidum fruſtra in obiectos ſpargebantur. Dum hæc ægrè fierent, Maſſilienſes occulta militari portula repente egreſsi, Hiſpanos in opere occupatos inuaſerunt,paucisque occiſis & multis vulneratis,priuſquam à proximis ſubueniri poſſet, foſſa protinus expulerunt, vſqueadeo audacter, vt Gallis nō modò ferramenta, ſed veſtes & arma, vti erant ſine cura metuque depoſita, deferere cogerentur. erantq́ milites ex cohorte Philippi Cerbellionis, quos Piſcarius aſperioribus verbis caſtigauit, quòd non tantùm ſibi ipſis, ſed præfecto ſummæ virtutis inſigne dedecus attuliſſent: verùm aliquanto vehementius in Rodoricum Corium Ioannis Dorbini ſigniferum eſt inuectus, qui veluti metu præpeditus è proxima ſtatione nequaquam maturè ad ferendam opem accurriſſet. Tum Rodoricus, qui elato animo ignominiam ſuſtinere nō poterat, faciam, inquit, Imperator, ſi hoſtes iterum eruperint, vt me viuum, aut certè nobili fato functum magnopere commendes. neque promiſsi fidem fefellit. Nam Piſcarius quum hoſtes, vtpote ſecundo eius die ſucceſſu inuitatos, eadem porta erupturos iudicaret, Alfonſum Vaſtium cum delecta veteranorum manu abdito, & opportuno in ſinu circa ædificia collocauit: vt ſi hoſtes erumperent, preciſo itinere intercluſos in tergo cæderet. Nec multò poſt Maſsilienſes duce Vincentio Tibaldeo Romano iuuene longè promptiſsimo audacter eruperunt: progreſsique audacius ad munitiones peruenerunt. Tum verò à fronte, & in tergo Hiſpani conſurgunt: Rodoricus ante alios fortiſsimè pugnat: reſiſtit impigrè Vincentius, ſed eo cadente cæteri in fugam vertuntur. Fit magna cædes pro numero pugnantium: nonnulli tamen erumpunt, & ad mœnia curſum intendunt: hos quum Rodoricus intemperanter perſequeretur, in ipſa porta traiectus concidit. Vaſtius autem ſuos protinus recepit, vt tormenta quæ e muro diſplodebantur, euitaret. Nec multò poſt Rentius Vincentiq́ cadauer per præconem ad exequias requiſiuit: parique pietate receptus eſt à Piſcario Rodoricus, oculis & toto oris habitu, exoluti promiſsi non ſine lætitia ferociam adhuc ſpirans, quaſi honeſtiſsima morte totam heſterni flagitiq́ ignominiam egregiè conſumpſiſſet. At Piſcarius, vt hoſtium eruptiones reprimeret, perpetuam munitionem ad mare vſque perduxit: & altiore propugnaculo in quo præſidium poſuerat, communiuit. Tum verò tanta vi murus tormentis quati cœptus, vt duo ante alia tormenta maiora ad irrequietam diſploſionem, hebetato metallo frangerentur: quibus diſruptis, ea quæ ad Tolonem ceperant, in ſupplementum ſunt perducta. Dum hæc ad Maſſiliam geruntur, Franciſcus

ingenti

ingenti cura anxius, coacta vndique pecunia, ab Heluetijs atq; Germanis auxilia conduxit: equitum octo millia inſtruxit, partim ex veteribus equitibus, partim ex euocatis et beneficiarijs: tormenta item curulia ex arcibus, et totius Galliæ armamentarijs educta, ſubiectis innumerabilib. equorum iugis ad Auenionem cõuenire iuſsit, quo Paliciam cum parte copiarum paulo antè præmiſerat. Nemo erat è tota Gallia, qui non libens pecuniam, arma, equos, commeatus, contra Borbonium conferret. Quoniam ad dignitatem Galliæ pertinere videbatur in præclara fide perſiſtere: antiquam inexhauſtarum opum et copiarum opinionem tueri, & Regis iniurias defendere: quæ non tam ab hoſte, quàm à proditore, & transfuga inferri dicerentur. Iam enim illa vetus inuidia magna ex parte deceſſerat, qua Franciſcus acerbiſsima pecuniæ conquiſitione cum quotannis bella renouaret, nec ſacris etiam parceret, antea flagrauiſſet. Nam quiſque procerum, & eorum qui ſacerdotijs & opibus valebant, quo nobilior erat & ditior, eò præclarius erga Regem ſtudium oſtendebat, vt nihil de Borbonij conſilijs ſibi communicatum fuiſſe declararet: quanq̃ ſumma clementia Franciſcus neminem ex coniuratis percuſsiſſet, & ante alios Pictauium à ſancto Valerio regulum alæ nobilium regiæ cuſtodiæ præfectum, ingratitudinis atque perfidiæ crimine conuictum, & iam à triumuiris rerum capitalium ad locum ſupplicij perductum, eius filiæ et liberorũ lachrimis condonaſſet. Tantis copijs Rhodanum traiectis, Galli Cæſarianis qui erant ad Aquas Sextias negocium facere: caſtella quæ defeciſſent, recipere: ex opportunis locis intercipere commeatus: ſtudia hominum, ſi qui rerum nouarum cupidi Borbonio fauebant, reſtinguere: & ijs qui fruſtra in oppugnatione Maſſiliæ diutius hærerent, ſupplicia & compedes comminari. At Piſcarius, quum muri partem multis ictibus ad ſatis latum aditum diruiſſet, reperit introrſus prealto aggere, ad altitudinem ſeptem cubitorum mœnia antiquo opere permunita, nouaſque tum ab hoſte additas munitiones, vt non peruadere in vrbem niſi ingenti ſaltu, & incredibili cum periculo milites poſſe viderentur. Præterea tanta vis tormentorum erat in vrbe, vt vix tutum fore putaret cogere in vnum milites, & eas acies inſtruere, quas ad murum eſſet perducturus: multos enim inſignes viros tormenta diſcerpſerant, & in his clari nominis Franciſcum Cantelmum Italum, atque item Guſmanum et Aloiſium Calecum Hiſpanos: præterea milites omnis generis ſtrenuos circiter ducentos: ob quorum interitum, tametſi viris fortib. nihil erat timendum, reſpectabant tamen omnes Italiam, & veterani ante alios: qui aduentante Rege, niſi inde ſeſe nihil vlterius laceſsita Fortuna integri celeriter explicarent, fame & ferro cunctis pereundum eſſe iudicabant. Sed vrgebat Borbonius, & vehementer à Piſcario poſtulabat, vt poſtquam ſatis muri tormentis eſſet dirutum, aggredi locum vellet, & vires atque animos hoſtium periclitari. Quid enim eſſe fœdius, quàm auſos oppugnare, quum demum ſummo labore murum apperuerint, cunctari vlterius, nec paratæ victoriæ fructum velle percipere? Non debere eum, qui primis & certiſsimis conſilijs inniti noluerit, in ſecundis demum, quæ ipſe ſuſcepiſſet, adeo caute ſubdubitare, vt quum nihil agendum, ſed turpi fuga conſulendum putet, reliqua conſilia Cæſaris et Henrici penitus euertat: ſe quidem eo eſſe animo vt honeſtè cadere quàm turpiter effugere malit. Tum verò reliqui Galli exules idẽ vociferari, ipſeq; Ricardus

Paceus Britannus, & Hadrianus Beurenus Belga quem Cęſar miſerat, vti rei bellicæ parum gnari, contumelioſis propè vocib. petebant, vt pugnę ſignum daretur. Erat in magno æſtu conſilij Piſcarius, ſed cuncta quæ illi loquerentur, ſumma iudicij patientia perferenda exiſtimabat, ne ſalus exercitus imperitorum aut deſperatorum hominum temeritate proderetur. Dicebat enim non ſine ingenti militum clade in vrbem poſſe perrumpi: quòd ſi præſidium atque vrbem expugnarent, vti inuſitato caſu potius quàm certa ratione eſſet ſperandum, non ne extemplò aduenturum Regem cum ingentibus copijs, ac hærentes prædæ milites in vrbe capta protinus obſeſſurum? Poſtquam Cæſar & Henricus ſecus ac ipſi ſperauiſſent non modò arma non inferrent ad diſtinendum Regem Gallum, & eum diuerſis implicandum bellis, ſed nec vlla quidem in finibus præſidia parauiſſent: quòd ſi, vti valde æquum eſſet, temere ſubeuntes milites cum inſigni detrimento pellerentur, quis demum ſauciatis & victis, atque ipſa denique tota ſpe deiectis, amiſſa parte virium, animus futurus ad receptum? cum Rex vindictæ auidus tota mole exercitus incumberet, qui iam Rhodanum tranſiſſe nunciaretur, proinde omnem ſpem ſalutis in celeri receptu eſſe reponendam. daturum enim ſe operam, vt non modò tuto expeditoque itinere, ſed ſumma etiam cum laude, poſtquam vana ſpe auxiliorum eſſent decepti, in Italiam regrederentur. Quum Borbonius in ſententia perſeueraret, cui erat parendum, Piſcarius vt periculum, quod erat valde manifeſtum, etiam clarius Gallorum exulum oculis repræſentaret, omnes præfectos, & inſignes centuriones è Germanis ac Hiſpanis & Italis, itemque Gallos qui Borbonij authoritatem ſequebantur, aduocauit, pręſenteque Borbonio, ſi repudiatis inquit, cęteris conſilijs, nobis omnino tentanda eſt Fortuna expugnandæ Maſsilię, vti Borbonio videtur, neceſſe eſt, vt aliquos ex numero velocium atque audacium militum ad mœnia præmittamus, qui in munitionem per effracti muri ruinas euolent: quid parauerint hoſtes, quæ natura mœnium ſit introrſus celeriter ſpeculentur, & quà impetum facere nos oporteat certiſsimè doceant, id quum Borbonium & reliqui omnes probarēt, propoſitis præmijs, ſeptem Hiſpani prodiere, qui ſe alacriter ituros profiterentur. Erat id ſummæ tameritatis, & certi propè exitij munus: ſed exigua erat iactura, quum totius exercitus ſalus paucorum periculo vel interitu redimi poſſe videretur. Sed Hiſpani dum incitati ſinuoſo curſu ad murum ſe proripiunt, & opera hoſtium deſpectant, excitata tormentorū procella protinus obruuntur. Quatuor interfectis, reliqui feliciter, ſed icti tamen euadunt: renunciant Gallos pedites, & equites in acie poſt munitiones conſiſtere: in eum locum termenta conuertiſſe: aditum perrupti muri validiſsimis trabibus eſſe præſeptum: cæcasque ibidem ſubeſſe foſſas, quas ſulfureo puluere, & leui materia ad corripiendam flammam multo oleo delibuta diligentiſsimè repleuerint: tantamque demum eſſe eius loci iniquitatem, vt prius prima inuadentium acies tormentis, ferro & flammis ſit peritura, quàm ad manus, haſtasque hoſtium perueniat. Tum verò Piſcarius, vidiſtis, inquit, & audiſtis cōmilitones, quas nobis Maſsilienſes tam bellè inuitatis epulas appararint: proinde ſi qui ſunt quibus vita ſit oneri, et obiter apud inferos cœnare velint, ſine ſigno, ſineque tympano murum inuadant: qui verò ſalui eſſe cupiunt, & Cęſari fortem operam præſtare, tuerique Italiam volunt, me ſequantur. Quo

dicto

dicto cuncti fermè milites mouenda caſtra, & ſigna in Italiam referenda cenſent. Borbonius quanquam vltimam eius conſilij neceſsitatem agnoſceret, vehementi tamen dolore percitus diſcedit: nec aperto ingenio rerum ſuarum deſperationē probè diſsimulat, ſæpe gemens, ſe deceptum & proditum queritur. nihil propterea animo ſe demittit: ſed qui cūctis antea imperabat, ſponte Piſcario paret. Proſpera ſiquidem Fortuna ſicuti mortales ſæpe facit inſolentes, ita aduerſa ſubactis æquitatem moderationemque reſtituit. Tanta enim Piſcarij conſilijs & dictis fides inerat, vt nemo vel militum vel minorum ducum, eo auſpice, & duce, quicquam incommodi recipi poſſe exiſtimaret. Diuinus etenim ſemper vates extiterat, quum ea quæ euenerant de Cæſaris diligentia, Henricique Regis voluntate, & de Lanoij fide conſtanti omnium opinione eum ab initio prędixiſſe perſpicerent. Antè alios autem Piſcario magnopere fauebant Germanorum duces Azornius atque Lodronius. Igitur cum quadraginta dies in oppugnatione fruſtra conſumpſiſſent, circa finem Septembris cum eſſet meridies caſtra mouet: tormenta aliquot maiora onerario nauigio imponuntur, atq; eadem via Niceam verſus iter intendit: quoniam Vgo Moncata, nauibus impar, Gallicæ claſsis metu Monœci portu ſe tenebat. Is erat agminis ordo, vt leuis armaturæ equitatus cum Italicis cohortibus anteiret: deinde tormenta ac impedimenta, et demum Germani ſequerentur: poſtremi omnium Hiſpani atque Itali vti magis expediti atque agiles in tergo eſſent. Diſcedentes Cæſarianos Aurianæ triremes obuerſis ad litus proris, ac emiſsis identidem tormentis ſubſequebantur. Nec Maſsilienſes erumpere ac inſtare poſtremis audebant, quamuis ad ſeptem millia externorum militum in præſidio eſſent. Ex itinere autem receptæ ſunt in caſtra eæ copiæ, quæ ad Aquas Sextias in præſidijs ſubſtitiſſent. Iam Franciſcus ad Auenionem peruenerat, & proximi quique equites ita ſeſe ad iter effuderant, vt Cæſariani magis ac magis propter inopiam commeatus atq; hoſtium aduentantium propinquitatem properare cogerentur, cum grauiora tormenta feſtinantes maximè retardarent, et rotę curruum ſępiſsimè frangerentur. Piſcarius in agro maximum tormentorum, ne eo potiretur hoſtis, apud ſancti Maximini oppidum deſodit, eiuſque rotas alijs curribus ſuppoſuit. Vbi verò ad Lucum oppidulum peruenit, Ogulius Gallus cum trecentis leuis armaturæ equitibus nouiſsimos eſt adortus. acceſsit et Sala Vaſco cum duabus cohortibus, atque ita laceſſendo premendoque magnum tumultum in poſtremò agmine miſcebant, adeo vt Beurenus qui leuis armaturæ equitibus præerat, ęgrè ſuſtineret, & ab Alfonſo Vaſtio qui non longè aberat, opem poſtularet. Erat in ea planicie tumulus terrenus, quem iam cuncta Cæſarianorum agmina tranſiuerant. Vaſtius in inſidijs duas turmas & cohortes quatuor collocat, monetque Beurenum, vt ſe cum ſimulatione timoris citra collem recipiat, ſe porrò ſi intemperantius Galli perſequantur, erupturum repente ex inſidijs, et impetū in interclusos vndique facturum. Nec conſilio defuit euentus: Ogulius enim et Sala Gallorum more alacriter et cupidè ſugientes perſecuti, in inſidias inciderunt. Itaque Vaſtius præteruectos adoritur: conuertit ſeſe Beurenus conſurgentibus vndique Hiſpanis: Galli equites Ogulio duce metu territi magna ex parte profugiunt: pedites verò deſerti ab equitatu ac in medio circumuenti, capto Sala, ad vnum omnes conciduntur. Dum hęc fierent, Me-

morantius cui Rex perſequendi hoſtis cura attribuerat, cum ingenti equitatu in conſpectũ ſe dedit, veluti Ogulio dimicanti auxilio futurus. Is biduo ante Cęſarianos cõſequi potuerat, atq; eorum agmen perpetua vexatione demorari, ſi præſenti opera earum alarum quæ Longauillæ Reguli erant, & iam in Sextienſem agrum peruenerant, vti voluiſſet: ſed turmas proprias & ſibi notas longius à Cabillono euocare expectareque maluerat, qua mora opportunè interiecta, Cæſariani expeditius iter nacti, præter patentiora loca nullis affecti incommodis euaſerunt. Erant cum Memorantio clariſsimi duces Obegninus, Federicus Bozolus, Clietta, Floranges: quos vbi Borbonius eſt conſpicatus, inferri ſigna, et retro peditum agmina conuerti iuſsit. tantus enim ei viro ad cõferendas manus ardor inerat, vt vel temere, modò ad manus perueniret, ad multum ſpatium eſſet ſecuturus: iamque Gallis modico paſſu reflexo agmine abeuntibus, aliquantum temporis ad inanem ſpem conſequendi eſſet inſumptũ, niſi Piſcarius ſeueriſsimè reclamaſſet. Conuerſus enim ad Borbonium, quid à nobis inquit, magis hoſtes depoſcunt & exoptãt, quàm vt peditum agmina ab inſtituto itinere conuertamus, & in ipſos ſumma ſtoliditate deferamur? an' non ipſi equites omnem peditum noſtrorum celeritatem, vel modicis paſſibus eludent? ſcilicet vt paulum diſtinendo noſtrum iter demorentur, & craſtina die adductis regijs copijs, quas obliquis itineribus, vt ſaltus præoccupent, appropinquare audiſtis, nos demum interclusos & obſeſſos deleant: aut, quod morte ipſa durius foret, exutos armis, ingenti ludibrio ſub iugum tranſmittant. Hæc vbi palam eſt prolocutus, ſigno dato, cunctos qui acie exceſſerant, et contra hoſtes ire pergebant, ad agmina reuocauit, tanta feſtinandi adhibita celeritate, vt tormenta quæ deferre non poterant, multò ſubiecto igne conflaret atque perrumperet & metalli fruſta ſarcinarijs iumentis imponeret. Quum ad Loſarcum eſſet peruentũ, Piſcarius fit certior Germanorum manum in villa ſubſediſſe: neq; coactoribus agminum mouentib. vt cęteros aſſequerentur, parere velle: dicirco ad eos regrediẽ, hortatur vt ſe celeriter ad iter expediant: at quũ illi oſcitantes ſe viæ labore acæſtu fatigatos ſimularent, nec dicto audientes eſſe vellent, eorum ſegnitiem ſeuerè caſtigandam exiſtimauit: multi enim ad Gallos tranſire certiore cum præmio & minore cum labore cupiebant, ad quos iam magnus Germanorum numerus confluxerat. itaque ædificijs ignes ſubiecit, repenteque multis combuſtis, reliquis iter capientibus, vel ignauiam eorum vel perfidiam opportunè vindicauit. Eo modo paucis diebus ad Nicæam eſt peruentum: neque quiſquam Gallorum Cæſariani agminis terga laceſsiuit. a Nicæa Piſcarius vt itinera expedirent, commeatus pararent, alpinos tramites temporarijs operibus ſedulò munirent, Mercadum præmiſit, & cum eo Villaturellum cum ſcloppetarijs: tantaque diligentia & patientia militum iter eſt factum, vt cum omnibus ferè calcei deeſſent, ex recentibus iumentorum corijs attritos pedes communirent. Interea Franciſcus ad Aquas vſque Sextias promotis caſtris, Cæſarianos itinera infeſta atq; aſpera incredibili celeritate emetientes minimè perſequendos ratus, in Italiam magnis itineribus per Coctias & Pœninas alpes tranſire conſtituit, ſcilicet vt eos difficultate itinerum per conciſos calles, nullo præſertim inſtante hoſte retardatos. præcurrendo celeritate ſuperaret: præoccupataque Ciſalpina Gallia, quæ eſſet nudata prędidijs, feſſos demum è Liguria re-

deuntes

deuntes Padi tranſitu prohiberet. Ferunt, Franciſcum, quum id conſilium ſibi & toti Galliæ fatale ſuſciperet, nequaquam, vti conſueſſet, de re præſertim tanta, ſingulos duces conſuluiſſe, ſed decreto ſtatim in animum inducto, tantùm rogaſſe, vt expeditioni ſuſceptæ impigrè fauerent, cunctiſque induſtriæ militaris cogitationibus & adiumentis darent operam, vt propoſitas difficultates nauiter enitendo ſuperarent, quando pulcherrima omnium victoria, non multis opibus, non valida vi armorum, ſed vna tantùm celeritate peteretur. Edicta profectione, tantus fuit Gallorum ardor in apparandis ac expediendis ad iter rebus omnibus, vt inſigni ſtudio incitati Regis cupiditatem adæquarent: primaque agmina penè prius in Italiam tranſirent, quam quicquam de Regis conſilio motuque vel à magnis principibus omnino ſentiretur. Primus omnium Nicolaus Campanus antiſtes, qui componendę controuerſiæ cauſa ad Reges miſſus, à Cæſare redibat, in Gallia fuerat retentus, pernici tabellario de Franciſci tranſitu Clementem monuit. Cæterum Piſcarius qui eadem de regis profectione petendæque Italiæ conſilio fuerat ſuſpicatus, die noctuque per aſpera ſaxa nihil intermiſsis itineribus in Albingaunos Ligures peruenit: atque inde per Finarium & Carniſſarium ſaltum, diuiſo exercitu ad Aquas Statiellas eſt peruentum. Inde ipſe vt de bello conſultaret, mutatis ad celeritatem iumentis, ad Lanoium (is enim ab Aſta Alexandriam atque inde mox Ticinum ſe receperat) contendit. Alfonſus verò Vaſtius, qui Maſsilienſi bello peditatus Imperium Cæſaris voluntate iudicioque ceperat, cum exercitu à Statiellis profectus, tantam peditibus vel perpetuo viginti trium dierum itinere defeſsis, maturandi neceſsitatem impoſuit, vt fluminibus vado ſuperatis, & ſublatis ferè omnibus naturæ deſiderijs, quæ vel exiguam quietem requirerent, eodem die ſuperato Pado in ſpatio quadraginta quinque milliarium ad vrbem Ticinum peruenerit, ſingulari hercle totius exercitus felicitate: vt cum ſupra duodecim millia ſarcinariorum iumentorum traheret, nullum omnino militis impedimentum in tam longo infeſtoque itinere reliquerit. Hic eſt ille receptus nequaquam fugæ perſimilis, ſupra omnem militarium operum laudem, maximorum ducum iudicio celebratus: quo vno facinore vti ſummæ admirationis, Piſcarium gloriari ſolitum ferũt: quum alioquin de ſe loquendi parciſsimus, quæ laudẽ adferrent ſingulari modeſtia reticeret: quaſi eo tantùm gloriæ fructu foret contentus, qui præclarè conſcientię eſſet inſitus, nec in proprijs, ſed alienis in labris feliciter efflo reret.

LIBER QVINTVS.

FRANCISCVS ab Alpibus Taurinoque digreſſus ad Ticinum amnem tanta celeritate contendit, vt tormenta quæ Sfortiani ex arce Nouariæ detracta nauigijs impoſuerant, a Gallis in amne deprehenſa raperentur: miſitque caduceatorem antiquorum fecialium more cum liliata prætexta, qui Mediolanenſes ad deditionem hortaretur, & cum eo Michaelem Salaſſum Regulum cum

ala equitum: itemque Ludouicum Balbianum cum Inſubrum exulum manu
qui vrbis portas occuparent. Iam enim Franciſcus Sfortia Cæſarianorum dili
gentię diffiſus, communita arce, relictoque Mediolano trans Abduam ad Pi-
ſleonem ſe receperat. Hieronymusque Moronus qui conſiliorum omnium
erat arbiter ad populum concionatus, ſacrmento ciues exoluerat, & vt per-
quā maturè ſe dederent Gallo Regi, ne fruſtra cunctando patriā in diſcrimen
adducerent, veluti deſperata defenſione ſuadebat. Inſubres enim ad paucos
redacti erant, ꝙ nuper vaſtante vrbem atroci peſtilentia, per agrum in villas
ex ſummo vitæ periculo confugiſſent: nam paucisſimis menſibus ad centum
millia hominum ea lue abſumpta ferebantur. Propterea neque poſſeſsionum
fructus, vinaque præſertim non vno in loco, etiam tum pendente vindemia,
in vrbem conuehi, neque agricolæ diſsipati ac ſibi vndique timentes ad opus
muniendæ vrbis cogi poterant: & quod maximè intererat, imperandæ exi-
gendæq; pecuniæ facultatem inopinatus tanti hoſtis aduentus celeritate præ
ripere videbatur. Erant ob id multorum animi metu conſternati: ſed vige-
bant tamen præclara ſtudia quorundam optimatium pariter ac infimæ ple-
bis erga Sfortianum nomen, vociferarique iam cœperant noti ignotique ho-
mines non eſſe deſperandum: ſed Cæſarianos ad vrbis præſidium Ticino
protinus euocandos, ne Galli ſæui regnatores vrbe reciperentur, qui toties vi
cti, & à mœnibus repulſi, tum demum, nequaquam ab iniuſta ira cunctis, &
Gibellinis pręſertim extrema ſupplicia denunciarent. Itaque duces quum Ti
cini eſſent in conſilio frequentib. nuncijs Mediolanum accerſuntur: ob eam-
que rem, ne populi ſtudio & tantis optimatium obteſtationibus deeſſe vi-
deantur, eundum eſſe decernunt. Euocat etiam Franciſcum Sfortiam Piſca-
rius, oratque vehementer, vt neque ſuæ, neque publicæ cauſæ deeſſe velit: res
fore incolumes demonſtrat, ſi ſe Mediolanenſibus oſtentet. Sed is quum faci-
lè obtemperaret et Mediolanum eſſet profecturus, in itinere didicit ſupra Bi-
naſcum Gallicas turmas ex Caſę Auratę vico excurrentes militarem viam oc-
cupaſſe, quo periculo admonitus ſubſtitit: & mox adeo properè nauigio Cre
monam eſt deucctus, vt Cæſariani Lanoiusque præſertim non metu, ſed oc-
culto nutantis in fide animi conſilio ſeceſsiſſe ſuſpicarentur. Cæterum relin-
quitur Ticini pręſidio Antonius Leua, vir egregiè fortis & impiger. Is quum
Hiſpanos ſecum quàm Germanos mallet, & contrà Piſcarius diſſereret Hiſpa
norum cohortes per præſidia nequaquam eſſe diducendas, ſed coniunctas in
vnum inuictæ legionis corpus ad incertos belli exitus omnino retinendas,
Antonius facilè aſſenſit: Germanosque omnes cum quingentis Hiſpanis dua
busque equitum alis Garcia Manrico duce retinuit. Præmittitur Mediola-
num cum expedita manu equitum Alarco, qui ciuium animos confirmet. I-
pſi demum duo Caroli Lanoius atque Borbonius cum Piſcario ſubſequun-
tur. Quorū aduentu nunciato Araldi atque tubicines Galli vrbe profugiunt.
Salaſſus quoque cum ſuo atque exulum equitatu ab vrbe retro conuertitur.
Quib. de cauſis Frāciſcus de Salaſsi atq; exulum ſalute ſollicitus, Paliciam quē
Heluetijs præfecerat cum viginti cohortibus, atque item Ioannem Stuardum
Albaniæ Regulum cum trecentis equitibus cataphractis ſubſidio mittit. Sed
ij cum diuerſa via noctu iter facerent ad lucem vſque pererrando neceſſe con-
iungere, nec maturè Mediolanum petere potuerunt: Albanius tamen ad

portam

portam peruenit. At Cæſariani duces qui ſingulari ciuium voluntate fuerant recepti, quum ſigna tantùm tuliſſent, eaque rari milites tantis fatigati laboribus ſequerentur, adeſſet hoſtis cum ingenti exercitu, ad Laudem Pompeiam ſe recipere ſtatuerunt. Quum Romana porta exirent, per Ticinenſem & Vercellenſem deiectis cuſtodibus prima Gallorum agmina in vrbem ſe intulerunt. Tum verò milites rubra cruce ſignati cum Gallis qui candida notabantur, media in vrbe contēdere, deferri per regiones, ipſi Mediolanenſes ſuſpenſi nihil ſe commouere: porrò Cæſariani recipere ſeſe iuſsi ad Romanam portam verti: Piſcarius omnium poſtremus in tergo verſari: temerè inuectos Gallos ſępe reprimere. eoque modo fruſtra perſequentibus Gallis Laudem Pompeiam eſt peruentum. Ibi Piſcarius reliquos milites quos pridie monuerat, vt à Ticino atque ea militari via quæ Binaſcum perducit, Laudem maturè deflecterent, incolumes recepit: quanquam eos Galli à Roſato vico progreſsi multis iumentis vetere præda onuſtis exuiſſent. Mediolano in poteſtatem redacto, & ciuibus benignè in fidem receptis, Franciſcus ad Caſsinum quinto ab vrbe lapide caſtra ponit. Mediolanenſibus per literas magnam ſpem certę clementiæ atque humanitatis præbet: duces in conſilium aduocat: omnium ſententias exquirit, an præſtet Ticinum oppugnare quàm Laudem. Diſputatur in vtranque partem, ſed Franciſcus ad Ticinum vrgente fato defertur, Boniuetti & quorundam opinionem ſecutus, qui Germanos longæ & inutiles militiæ tædio affectos, oblata pecunia corrumpi facilè poſſe dictitabant: aut certè ſi obſtinatè perſiſterent, eos demum grauiſsimi belli neceſsitate impoſita, vti in ſumma auxiliorum & rerum omnium deſperatione, deditionem eſſe facturos. Quibus Cæſari detractis, Hiſpanum leui armaturæ aſſuetum, ſuo certo ſtatarij militis robore nudatum iri: proinde eum libenter accepta conditione Neapolim eſſe rediturum. Quòd ſi Laudem oppugnent, non eſſe dubitandum, quin vrbs exigua bis à Franciſco Sfortia Bozoloque munita egregiè atque fortiſsimè ab acerrimis ac ingenioſiſsimis veteranis defendatur. Sed in eo Boniuettus & cæteri vehementer erant decepti: nam Piſcarius Laudem repererat adeo ineptè munitam, & commeatu apparatuque rerum omnium egentem, vt confectò ſtatim ponte pedites noctu Abduam tranſirent, & Caſtriotum tantùm cum ala equitum in ſpeciem præſidij, qui motus hoſtium exploraret, relinquendum arbitraretur. Itaq; Franciſcus Albanium, omnino hoſtium duces & Hiſpanos præſertim ad Laudem perſequendos & tota mole exercitus oppugnandos eſſe prædicantem, miſſo Memorantio qui decreta deferret, ad ſe in caſtra Mediolano reuocat. At vbi Piſcarius didicit, Regem ad Ticinum oppugnandum conuolaſſe, vtpote qui cuncta diuino iudicio longiſsimè prouidebat, Vicimus, inquit, milites, qui victi eramus, poſtquàm hoſtis præpoſtero innixus conſilio, nos omittit, & Germanos oppugnat. Galli hercle quo maximè valent impetum amittent, & in longa atque hyberna obſidione vires hebetabunt, dū cum fortiſsima et peruicaciſsima gente nequicquam luctātur. porro è Germania nobis interim noui auxiliares aduenient: nec erit dubitandum quin ſi bellum trahatur, illud mox cum ſumma ſpe nobiliſsimæ victoriæ finiamus. Hæc ab ipſo tanquam vero vate dicta ſæpius fuiſſe, ab ijs qui conſilijs interfuerant cum ſumma fide didicimus. Nec multò poſt Lanoio trans Abduam ad Soncinum cum equitatu concedente,

Borbonius in Germaniam vt à Ferdinando Cęſaris fratre auxilia peteret, profectus eſt. Ipſe Piſcarius Laudi pompeię cum peditatu ſubſtitit, intentus in omnes occaſiones, quibus Antonio Leuæ obſeſſo adeſſe poſſet, & Galloregi, Tramulioque item, qui Mediolano præerat, maximè noceret. Poſita eſt vrbs Papia (ita à Longobardis Regibus tanquam admirabilis appellata, quum Ticinum de nomine profluentis antiquitus vocaretur) in decliui ripa Ticini amnis, qui à meridie mœnia alluit, diductusque pauló ſupra vrbem, ne tota aquarum mole mœnibus incumbat, & mox haud magno circuitu ad alueum reductus, inſulam efficit hortorum fertilitate pernobilem. hanc vrbi coniungit pons lapideus eximij operis, perpetua contignatione aduerſus omnes cœli iniurias elegantiſsimè protectus: à Septentrionibus arcem habet inſigni structura, & picturæ iucunditate celeberrimam, quæ ſepta ferarum & regiæ voluptatis viridaria laté proſpicit: ea in ſpacio ſexdecim milliarium ingentes ſyluas continent, opacaque nemora, & campos multis anniculis irriguos ad omnem culturæ varietatẽ, & ferarum paſtiones pulcherrimè diſtinctos. Ab occidente ſunt tẽpla Saluatoris & diui Lanfranchi, inter quæ Franciſcus caſtra poſuit. Ad eam veró partem quæ orientem Solem excipit perpetuus tumulus iuxta ſeptorum murum extenditur, in quo tria eminent templa: ſub læuã eſt via militaris ad cauæ vallis ſimilitudinem depreſſa, quę Laudem perducit. hoc in loco Palicia caſtrametatus eſt. In inſulã veró Memorantius traiecit, vt egreſſus à põte prçcideret. primo die in eum munitiones ad caput pontis promouentem Antonius Leua repentinus erupit. Sed commiſſa acriter tumultuaria pugna, & cadente eius ſignifero, dum regrederetur, conſilium ſumpſit abrumpendi pontis: atque ita extremo fornice prçciſo, hinc Antoniani atque illinc Galli, ad teli coniectum oppoſitas munitiones extruxerunt, & perpetuis ſtationibus confirmarunt. Memorantius molas frumentarias quæ erant ſecundum amnem robuſtioribus nauigijs impoſitæ, & tota vlteriore ripa cathenis ferreis alligatæ, directis tormentis perfregit, atque demerſit: turremque lateritiam in ſua ripa in qua Hiſpani excubabant poſitam contra naualia cum exitio defenſorum expugnauit. quo incommodo accepto, Antonius molas truſatiles vicatim parare, & in nobiliſsimo Gymnaſio ſapientiæ ſtudijs dicato piſtrina inſtituere coactus eſt. Memorantius quoq; paulo infra eam quam diximus turrem extra tormenti iactum alterum Ticino pontem impoſuit, vt ad mutuas ferendę opis opportunitates Palicianis caſtris iungeretur, ſicuti ſupra vrbem ab occaſu priore ponte Galli milites ad Regia caſtra pari commoditate permeabant. At Franciſcus vbi cuncta laté proſpexit, et diligenter explorauit, vndique terrorem Ticinenſibus propius admouendum ratus, producto tormentorum apparatu, & à ſuis, & à Paliciæ caſtris murum quatere cœpit. Antonius vti erat ingenio peracri, diligenti, inuicto, militibus non deerat, vt omnibus laboris & patientiæ exemplis ad vrbis defenſionem accenderentur. neque Antonio deerant Papienſes, per ſe Sfortiano nomini maximè dediti, & priuatis de cauſis etiam Gallis infenſi. Vniusque omnium Matthæi Beccariæ excellens ſtudium eminebat. is regnantibus Gallis, vti Gibellinę factionis princeps, per aliquot annos exul fuerat: ob id publicis priuatisque opibus non parcebat: hortabatur ciues, vt cætera omnia contemnerent, modó ſeſe & coniuges ac liberos à ſupplicijs & contumelijs tuerentur:

quando

quando nulla ſalus victis eſſet ſperanda, & nulla deditis ſpes ſalutis relinque- retur apud ſæuiſsimam gentem, quæ vel data fide ſuis commilitonibus tot prælijs & caſibus in Italia cęſis, vno maximè Papienſium ſanguine parentare percuperet. Quibus de cauſis non modò quiſque hoſpites ſuos Germanos pe- cunia egentes liberaliter alebat, ſed alacriter in muri defenſione atque opere verſabatur. Ita Antonius ſingulari Papienſium ſtudio vſus, Germanis incre- dibili perſeuerantia, die noctuque in opere & ſtatione verſantibus, tantas in- trorſus munitiones erexit, vt Galli quanquam proſtrata ingēti mœnium par te, totis copijs murum inuadere non auderent: ſed tentata tantùm propugna culi expugnatione, quod erat infra Perticariam portam cum cęde multorum, & in primis Amabilij Centurionis reiecti pellerentur. A' caſtris verò Regijs eodem puncto temporis vehementiſsimè quaſſata eſt quadrata turris, cui Me diæbarbæ nomen erat. ea vtrinque adactis tormentis ſumma vi ab ima parte quaſſata, et ad lineam exciſa eſt. Sed dum corruit, incredibili caſu adeo aptè in frontem prolapſa decubuit, vt quæ ingenti ruina patefacto aditu ingreſſuris Gallis nudare locum debebat, tanta opportunitate præſepſerit, vt cuncti no- vam ac inſperatam munitionem non ſine tutelarium numinum præſenti ope repente enatam, & appoſitam mirarentur. Ita Franciſcus vbi vno atque al- tero conatu nihil ſe tormentis proficere poſſe animaduertit, & fortè Longa- uilla Regulus regij ſanguinis adoleſcens dum incautè ad vineas verſaretur, minore tormento eſſet interfectus, aliud magnæ molis & perdifficile conſi- lium deſumpſit, Ticini amnis ſcilicet à mœnibus auertendi, vt eo, ſupra inſu- læ caput, vbi veluti roſtro diffinditur, in Graualonem deriuato, per ſiccatum demum alueum, promotis tormentis & copijs vrbem aggrederetur. Erat e- nim ab ea parte murus ad ingentem tractum per ſe dibilis & ſimplex vetuſti operis, & ob id etiam maximè neglectus, quòd vrbs ipſa præterfluente amne, nullo alio quàm eo loco munitior eſſe videbatur. Sed magna ad opus condu- cta hominum multitudine, quum ſublicis phalangis in vado defixis, atque his perpetua cratium ſerie intertextis, non aduerſa ſed obliquę fronte aquam à Ticino ſenſim intercipere, & directis linteis telis, quas ab imo inſutum plū- bum diſtendebat, in depreſsiorem Graualonis alueum deriuare contende- rent: amnis autumnalibus pluuijs inflatus facilè diſiectis operibus hominum ingenia ſuperauit, ita vt libratores et aquileges dum mirificę artis inſtrumen ta picturis & modulis oſtentando ingenioſi Regis animū oblectant, omnem ſpem conſilij militaris eluſerint. Fuere qui exiſtimarent, Franciſcum nequaq̄ operis difficultate deterritū, quā magnis hercle opib. & pertinaci cōſilio pla- nè peruiciſſet, ſed euidenti periculo adductū ab incœpto deſtitiſſe, ne Anto- niani vbi ſiccatū alueum ſtatim vidiſſent, totis copijs eruptione facta ad op- primēdas Memorantij copias peruolarent. quib. difficillima ratione nec ma turè quidem ſuccurri poterat, quum à Regijs & à Palicianis caſtris ſingulis tantùm in multa diſtantia pontibus inſula peteretur. Interea Clemens pon- tifex & Veneti cum Franciſco certo fœdere coniunguntur. ſiquidem ma- gnopere metuebant, ne ingentis animi Rex tantis innixus opibus, ſi Ticino potiretur, infeſto demum exercitu veteres iniurias opportunè vindicaret. Ex aduerſo etiam in Cæſarem multorum ſtudia refrixerant. cunctatius enim

Cæſar quàm oporteret, ad promerendas omnium voluntates, cum Franciſco Sforcia agere videbatur: quippe qui nondum codicillos tot legationib. efflagitatos ei tradiderat, quib. auguſtali poteſtate adiudicati Mediolanenſis imperij iura petebantur. Quamobrem in ſuſpicioſorum animos cæca, nec aliena ab vſu rerum opinio, non inanibus coniecturis irrepſiſſe videbatur, Cæſarem quum vndique victor foret, eiecto Sfortia Ciſalpinę Gallię principatum protinus arrepturum, vt inde duorum demum Regnorum opibus fretus, totius Italiæ imperio potiretur: id etiam Itali principes iniquo animo maximè ferebant, quòd Cæſariani duces poſt exactos Gallos pace parta, impotenti demũ cupiditate, & planè ſuperba inſolentique audacia inducti, tantulis copijs Galliæ regnum inuadere auſi fuiſſent, vt exagitatis domi Gallis, atque his pro ſalute ad arma excitis, et in Italiam pertractis, conſtitutæ pacis ocium perturbarent. Non enim eos pro ſocijs, & fœderatis haberi colique debere dictitabant, qui bella ex bellis ſererent, pacem pati non poſſent, nec vlla conditione quieti eſſe vellent, vt prętextu belli, prouinciarum populationibus alerentur. Si externos dominos fatali Inſubrum miſeria pati neceſſe foret, præſtare Gallos recipi quàm Hiſpanos, quando illi Ciſalpinam Galliam vti ſuam regionem ac alteram veluti patriam tueri, & fœcundam maximeq; florentem efficere conſueuiſſent: ſecus ac Hiſpani qui tanquam alienam terram, quam eſſent relicturi, omnibus auaritiæ & crudelitatis exemplis vexarent, atque diriperent. Poſtulabat Rex Gallus à Pontifice, Venetoque Senatu, vt neutri parti adeſſe vellent: ſpectatores tantùm eſſent, nec tamen commeatus impedirent: ipſum per ſe daturum operam, vt nullius ope ad ſuperandos hoſtes indigeret, ſi illi pariter à nemine vlla in re iuuarentur. quæ conditio ſicuti in præſens pulcherrima tanquam ſpecie maximè vtilis et tuta Pontifici & Venetis mirè placebat: ita demum diudicata belli Fortuna, in eo triſti rerum exitu, damnoſa & exitiali fuit. Miſerat Clemens ad Franciſcum, & ad Cæſarianos duces, Gibertum Veronenſem Antiſtitem, qui ſummorum conſiliorum erat arbiter: atq; item Nicolaum Antiſtitem Campanum, qui ab Hiſpania, Galliaq́; redierat: ille Gallis impensè fauere, hic Cęſarianis operam præſtare dicebantur: quanquam ambo ſummę fidei ſummęq́ue virtutis homines, nihil magis quàm Clementis nutus rectiſsima voluntate ſequerentur. Exiſtimabat enim Clemens pacem cum vtraq; parte per idoneos ac amiciſsimos oratores eſſe pertractandam, vt ipſe tanquam ex æquo arbiter, quæ petebat, mollius atque facilius impetraret. Inſtabat itaque vt induciæ fierent: interim eas vrbes vterque teneret, quas ab initio belli cepiſſet, aut antea poſſediſſet. Id Franciſcus Sfortia minimè probabat. Nec etiam de Ticino vrbe conuenire poterant, quum Cæſariani qui auxilia propediem expectabant, nihil concedendum arbitrarentur: nec Franciſcus ſuæ dignitatis eſſe putaret, ab ea vrbe diſcedere, qua ſe omnium potiturum ſperaret. Ita abrupta ſpe concordiæ Gibertus Romam redit. Franciſcus verò poſtq̃ aperta vis minimè proceſſerat, & inopia tormentarij pulueris pilarumq́ue maximè laborabat, ad obſidendam vrbem conuertitur, ratus Germanos rerum omnium, in dies creſcente penuria, quin honeſta accepta conditione domum diſcederent, nequaquam diutius obſidionem eſſe toleraturos. neque enim deerant, qui occultè Gallis fauendo Centuriones pecunia corrumpere conarentur: duosq́ue milites Hiſpanum

alterum,& alterum Germanum, qui perfidiæ ſcelus de prodenda loci cuſtodia conceperant, deprehēſos Antonius Leua ſupplicio affecerat, et pœna proditorum in fruſta diſcerpſerat. Fuere etiam qui dicerent Azornium Regulum Germanorum ducem prodendæ vrbis conſilium animo agitaſſe, pellectum ſcilicet magnis muneribus à Rege vt id perficeret: ſed eum ab Antonio fuiſſe præuentum: qui quum non obſcuris indicijs eius rei veſtigia deprehendiſſet, hominem ſummæ authoritatis ad epulas inuitatum veneno ſuſtulerit. Azornio certè vel inſonti ea Antonij cœna omnium fuit ſuprema: verùm de ea re, vti falſa vel turpi, Antonius nullam vnquam poſtea laudem quæſiuit, ſed repentinæ mortis cauſam in vinum liberalius hauſtum reiecit. Erat Antonius ad magnas rei numariæ difficultates redactus. & quoniam ſubueniendum erat egeno militi, poſtquam ciues fermè omnes tantis etiam affectos detrimentis pecunia penitus exhauſiſſet, ex templis donaria detraxerat: amplioraq́ue ex vſu victoriæ Dijs pollicitus, ea conflata, monetæ rudis demum nota percuſſerat: emiſsisq́ue crebro nuncijs pecuniam à Piſcario vehementiſsimè flagitabat. Intromittendæ verò pecuniæ quum nulla omnino via, portis ab hoſtium cuſtodia præſeptis oſtenderetur, modum Piſcarius inuenit, quo militum animos Antonius vel inclinatos ad deditionem, opportunè confirmaret. Transfugerant ad Regem veterani duo milites Hiſpani Ciſnerius atque Romerius ſupplicium veriti, quoniam inimicum notum militem in caſtris interfeciſſent. hos Piſcarius per idoneos homines perpulit, vt eius homicidij noxam inſigni facinore ad certum nauatæ operæ præmium expiarent: credebat transfugis Rex Gallus quos liberaliter ſuſceperat, quum ex captiuis eos perpetrata cæde ſupplicium effugiſſe didiciſſet. ergo illi accepta fide, Piſcario operam pollicentur: & ex nocturna excurſione ad præſtitutum locum à Piſcarianis aurum accipiunt. id tunicis inſutum occultant: & poſtridie, quum à Ticinenſibus porta egreſsis quotidiana exercitatione certaretur, ad pugnę locum procurrunt: ſeſe ſigno dato Ticinenſibus permiſcent, & intra portam cum mutua lætitia recipiuntur. Horum beneficio Antonius ſingulos aureos nummos ſingulis Germanis militibus diuiſit: addiditq́ue peramplis promiſsis, auxilia breui ex Germania in Italiam peruentura: quibus nuncijs quum falſa veris abundè permiſceret, milites ſolito alacriores ad ferenda obſidionis incōmoda reddebātur. Per eos dies Piſcarius, quum adeſſet Gibertus qui de inducijs mandata detulerat, didicit per exploratores Hieronymum Triuultium cum ala Gallica, qui ex Circumabduanis locis rem frumentariam expediret, Moltio in oppido conſidere: confiſumq; loci munitioni, & ſtudio oppidanorum nihil ab hoſte vereri. Itaq; occaſione vtendum ratus, vt præſente legato Hiſpanis militibus, neq; manus, neq; animos obtorpuiſſe ad præclarè audendum oſtenderet, vrbis portas concludi, & intenta cuſtodia nequis omnino rem efferre poſsit, obſeruari iubet: communicatoq́ue cum paucis conſilio de prima vigilia linteatas cohortes vti noctu conſueuerat, educit: brumaliq́ue nocte confecto quindecim milium itinere, ante auroram ad oppidi foſſas peruenit. Vigiles qui in muro erant, quum crebros igniculos ex ſclopettariorum funiculis ſcintillantes à longè conſpicerent, primò rati eſſe volantia inſecta quæ cicindelæ vocantur, Hieronymo rem ſerius ſignificant. Verùm vbi continens agmen apparuit, id renunciant, & toto muro ad arma conclamatur.

Tum verò Piſcarius ad Vaſtium conuerſus: poſtquam aduenimus (inquit) omnino nobis vel reſiſtente hoſte in oppidum eſt euolandum: ſuperate foſſam, & per ſcalas haſtasque conſcendite: ego ab aduerſa porta, ne vnus quidem effugiat, vias obſidebo. Nec mora, in foſſas prę altas plenas aqua ſe demittunt: ſclopettarij muri coronam crebris ictibus infeſtam reddunt, ne defenſores in ea conſiſtant. Quum Vaſtius ipſe corpore ingens vix ſummo pectore ab aquis extaret, confertæ cohortes certatim ſe demittunt & enatant: pauci ſcalis, plures fraxineis innixi haſtis, & ſubleuati ſuccedentium humeris in murum euadunt, cùm vigilibus deiectis in forum eſſet peruentum, Hieronymus cum paucis è porticu ſine galea erumpit. cum eo Vaſtius vti erat ante primos ſingulari certamine congreditur, adactaque in frontem lancea, ab equo deturbat. in eoque tumultu ſerò nomen profitenti dextra manus deciditur, quibus affectus vulneribus, paulò pòſt interijt. Cæteri equites paucis vulneratis capiuntur, oppidumque ſingulari feſtinatione diripitur: nec pluſquam ſeſquihoram Piſcarius quietis & moræ militi concedit. atque ita quum à propinquis Gallis, qui erant in præſidijs oppidorum cauendum putaret, adhibita celeritate Laudem reuertitur. Ea res tam breui ſpatio brumalis diei, per lutulenta itinera à pedite confecta, Gallos vti in pari diſcrimine per vicina oppida diſperſos, vt vigilantius agerent admonuit, vehementerq; conterruit. At Franciſcus vbi Cęſarianos duces ab inducijs atque concordia penitus abhorrere, et è Germania legiones expectare comperiſſet, ſimulque indies certior fieret, obſeſſos non modò frumento vinoque abundare, ſed ſępe ad omnem vel profundę pacis, ciborũ copiam atque luxuriem epulari, cum valida exercitus parte Albanio duce Neapolitanum regnum inuadere conſtituit, ratus Hiſpanos ad defendendum Italici imperij caput, vbi pleriq; eorum liberos, vxores, domos prædiaque haberent, continuo relicta Gallia Ciſalpina, Neapolim eſſe reuerſuros. Placebat hoc Pontifici & Venetis, vt eo timore iniecto Cæſarianos ad inducias compellerent. Sed nequaquam iis erat Italis animus, vt Gallus Neapolitano regno potiretur: vtpote qui opes Italię libramento quodam exæquare percuperent, ſummam in vno rege potentiam magnoperè formidantes. Nam ſicuti Hiſpanis Mediolanenſe imperium arripientibus, totius Italię libertas omnium iudicio conclamata videbatũ: ita ſi Galli nudatum omni prę ſidio regnum, Andegauenſib. regulis id maximè optantibus intrarent, nemini dubium erat, quin mox, vti paucis antè annis acciderat, immodicę & ſuperbæ genti foret ſeruiendum. Itaq; pontifex hiſdem de pace conſilijs incumbẽs, Albanium, qui cum Gallico exercitu per Calphurnianos ſaltus à Rhegio Lepidi in Etruriam deſcenderat, Lucenſibusq; & Senenſib. pecuniam, commeatus, tormentaq; & eorum vecturas paſsim imperat, Romæ recipit: ita tñ vt eius impetum quantis maximè poſſet in Cæſarem officijs nequaq̃ offenſa Galli regis amicitia retardaret, ſcilicet, vt Cęſariani imminenti periculo adducti ad eas quas antea repudiaſſent induciarum & pacis conditiones recurrere cogerent. Interea Borbonius quem in Germaniam profectum diximus, paucis diebus magni roboris auxilia coegit. Neq; enim liberæ ciuitates, quæ Auguſto nomini parent, Cæſari deerant: neq; quiſquam Regulorum Ferdinando Cæſaris fratre in delectib. habendis ornandisq; militibus alacrior & ſumptuoſior erat. à liberis autem fœderatisq; populis miſſus eſt Georgius Frani-

ſpergus

ſpergus cū viginti cohortibus. Ferdinandi verò copijs pręfuit Marcus Sithius clari nominis dux, & Italiæ præſertim bellis aſſuetus. Nicolaus quoque Salma è Norico excellenti virtute regulus, duorum ferè millium equitū alas adduxit, non robore modò virorum, ſed equorū et armorū ſpecie inſignes. Veneti qui ijs legibus cum Gallo Rege in amicitiam redierant, vt Cęſari nihil nocerent, Germanis tranſeuntibus expedita itinera & commeatus abundè præbuerunt: atque ita Borbonius media hyeme, maxima omnium cum lætitia Laudem Pompeiam peruenit. Nec ſegniter à Franciſco poſtquam deſperatis inducijs rem ad vim ſpectare prouidebat, maiora indies præſidia parabantur partim ex Heluetijs atque Griſonis: partim ex Sedunis atque Valeſijs, qui ad Graias alpes pertinent: ſuppleri etiam Italicas cohortes, atque alas refici iubebat. conduxeratq; item Ludouicum Palauicinū, qui Circumpadanos commeatus interciperet, qui à Franciſco Sfortia ad Cęſarianos mittebant. Sed eum temere tranſgreſſum amnem ad Caſale oppidū Sfortiani duce Alexādro Bentiuolo, fuſis eius copijs viuum ceperunt. contrà verò bellicis caſibus illudente Fortuna par vulnus, & nobilitate ducis aliquanto grauius in Liguria Cæſarianis eſt inflictum. Gerebāt Galli bellum duce Salaſio regulo aduerſus Genuenſes, Sauonamque valida claſſe & firmis præſidijs obtinebant. præfecti claſsium Vgo Moncata & Andreas Auria intenti in omnes occaſiones aderant. forte per exploratores ad Vgonem defertur, Gallicas cohortes in Varagio oppido ſoluta ſtatione deſidere (id eſt oppidum citra Sauonam ad mare poſitum debili cinctum muro) eas cohortes Vgo ſe facilè opprimere poſſe exiſtimans, vt erat conſilio repentinus noctu triremes Hiſpanicis cohortibus ſilentio complet, è Genuæ portu de ſecunda vigilia educit, & ad Varagium adhibita celeritate, oriente Sole peruenit. Sed dum milites in terram exponuntur, & arduo aſcenſu oppidum circumeunt, Varagiani ad arma conclamant. Interim aduerſus ſuboritur ventus: Trierarchi triremes expediunt: Vgo cum cohortib. in littore deſeritur. erant in pręſidio Simon Tibaldeus Romanus, & Gigantes Corſus eximiæ fortitudinis cohortium præfecti; ij capto repente conſilio, haud longa oratione milites cohortati, adaperta porta ſub ſignis erumpunt: nec Cęſariani eorum impetum ſuſtinent, vtpote quib. abrepta in altū claſſe, & erepta ſpe fugę, animi repente conciderant. Ita Vgo inops conſilij dum fuſis diſsipatiſq; militibus fruſtra repugnare contendit, ſine vulnere capitur. Superuenere etiam Aurianæ triremes, quæ fortuna terra marique feliciter aſpirante Cęſarianā claſſem in fugam dederunt. Ea victoria Franciſcus ſingulari lætitia eſt affectus: quoniā in ſpem veniebat Liguſtici belli maturè conficiendi, vt inde mox Salaſſum cum delectis cohortib. ad ſe Ticinum in caſtra reuocaret. Germanorum etenim aduentus fama ingēs diſperſa per Italiam, de obtinenda Vrbe, ſpes atq; animos Gallis ſenſim minuebat, quū ex aduerſo Cęſarianis vehementer augeret. Per eos quoque dies Antonius Leua Sedunos, qui ab Occidente in ſuburbanis ędificijs nequaq̄ militari diligentia ſtationem habebant, eruptione facta fuerat adortus: multiſq; cæſis & captis, cæteris fugatis, Paulum Syluam eorum ducem inde pepulerat. Quib. de cauſis Clemens pontifex de belli euētu maximè timere cogebatur: exiſtimabatq; metum Cęſarianis propius admouēdum, vt de inducijs impetraret, quod antea poſtulaſſet. Ad ipſius etenim dignitatē, qui ad ęquitatis & pietatis nomen

Sacroſanctę authoritati innitebatur, maximè pertinebat, vt vtrique ab armis diſcederent, ipſo diſceptatore atque arbitro controuerſiam componerent: vt ea arma quibus adeo funeſtè inter ſe deſęuirent, aduerſus Chriſtiani nominis hoſtes verterentur. Sed ante omnia pulchrum erat atq; magnificum ſolo conſilio, nulla impenſa, Italorum omnium libertati præcauiſſe: ne ſi bellum Marte iudice victoria finiretur, qui ſuperior euaderet victricib. innixus copijs, victoria & Fortuna vtendum arbitraretur ad perdomandos reliquos hoſtes, ſubigendamq; Italiam: quæ affecta viribus, & diſſociatis principum animis, haud dubiè in præmium laboris atque periculi victoribus ceſſura videretur. Sed Clemens alioqui ab inueterata prudentia circumſpectus, dum fatali quodam errore inductus neutri parti nocere velle vult videri, vtrunq; tacito ſenſu vehementer offendens, ſibi ac toti Italiæ graue & planè funeſtum bellum peperit. Erant plerique ex amicorum & familiarium numero, qui recta quadam ingenij libertate ſuadebant, vt Placentię iuſtum exercitum pararet, conſilia & vires cum Veneto ad id maximè parato, opportunè commiſceret: vt qui inermis dum pacis conditiones armatis proponit, eſſet deſpectus, vim demum haberet ad compellendum, ſi Cæſariani vel rex ipſe ab inducijs atque concordia pertinacius atque inſolentius abhorrerent. Quid enim Italo principe, atque eo præſertim qui ſummæ pietatis atque prudentiæ perſonam ſuſtineret, tutius ac honeſtius eſſe poterat, quàm parato exercitu firmiſsima vti authoritate: & denunciato vtrique periculo, in eum qui abnueret, diuinis ac humanis armis deferri? atque inde præclariſsimo facto, in Italia pacem atque ocium parare? ſed fata obſtabant, ne pontifex ea conſilia plena ſecuritatis & laudis protinus expediret, vt ab his mox peccatis ac erroribus noſtro merito diuina humanaq; omnia perderentur. Bellici nanque ſumptus qui exhauſto ærario impenderent, à conſcribendis copijs pontificem maximè deterrebant natura tenacem, & pecuniæ nunquam profuſum, temperantia & cunctatione gaudentem, & ex alienis rerum ſucceſsibus conſilia ſua expendere ſolitum. Quæ artes ſicuti dignæ erant ſancto moderatoque pontifice, qui peculiari ſtudio veterum more ſacra procuraret, ita ei importunæ, ac exitiales eſſe videbantur, qui generoſo fortique conſilio ad ſalutem omnium excubare vellet, vt Italia validiſsimarum gentium pertinacibus armis vexata ab imminenti interitu incolumis & libera ſeruaretur. Igitur Clemens cum pro Cæſare animus eſſet in officio, & Franciſci, Gallorumque item res ſaluas & florentes eſſe cuperet, vt medium ſe gerere videretur, Albanium monuit, vt ex Romano agro per Sabinos in regni fines maturaret: ſcilicet vt eo metu territi Neapolitani, qui omni militari pręſidio nudati erant, ad defendendam omnium ſalutem, e caſtris copiarum partem euocarent. Iam Albanius ad Eretum, exercitu Tiberim pôte traducto, ſeſe in Aquilanorum fines inſinuare cœperat: & Rentius Ceres ex his oppidis, quæ Gallis fauebant, cohortes conſcripſerat, totiúſque Vrſinæ factionis clientelas ad arma ex Spoletinis agris commouebat. Quo timore adductus ſenatus Neapolitanus, ducibus & Carolo Lanoio in primis, in caſtra perſcripſit, Albanium cum iuſto exercitu regni finibus appropinquare: excitari paſsim in prouincia Præcutina, Aquilæque pręſertim, vetera Andegauenſium ſtudia: defecturos eſſe populos, ipſamque Neapolim hoſti ceſſuram, ni maturè ſubueniant, quando omnia hoſti aperta & expoſita videantur.

videantur. Non eſſe cur prępoſtera belli ratione vti velint & prius aliena quę-rere quàm propria tueri contendant: quid enim peruerſius & ſtultius, quàm procul à domo contra totius Italiæ conſenſum de alieno imperio dimicare? vt interim ab inſana animorum obſtinatione id regnum quod verè ipſorum ſit, & Cæſaris proprium, celeriter amittatur? falli ipſos, aperteque decipi, ſi ſperarent poſt partam de Gallo Rege victoriam, quę eſſet incerta & in lubrica Fortunæ manu poſita, in tempore perditis propè rebus opem ferre: proinde deſinerent cunctari, vnumque ſuccurrendi, maturandique conſilium ſuſcipe-rent, ſi ſaluam Cæſari Neapolim eſſe vellent. His literis Lanoius magnoperè commotus ſibi in regnum omnino properandum eſſe cenſebat, cum equita-tu præſertim Neapolitano, & expeditis Hiſpanorum Germanorumque co-hortibus. Erat enim de ſalute regni, quod eius curæ à Cæſare peculiari mune-re fuerat demandatum, magnoperè ſollicitus. Porrò Piſcarius veluti iam ex-plorata victoria elatæ grauitatis & diuinæ prudentiæ plenus, hominis tan-quam importuni, & nimium de belli ſumma diffidentis conſilium vehemen-tiſsimè reprehendere: conteſtarique res fore perditas, & magnis rationibus in conſilio demonſtrare, nihil eſſe periculoſius ac alienius à tota belli ratione, quàm ſi bipartito exercitu, diuiſis viribus, dimidiataque ſpe iam conceptę vi-ctoriæ, duobus ſimul grauiſsimis bellis occurrant. Quod maius inquit, bene-ficium Rex Gallus à nobis tanquam ab inſanis ducibus poterit expectare, quàm vt, dum tu Lanoie Carole decerpto omni flore militum, & veterano equita-tu abducto, Albanium media hyeme per totam Italiæ longitudinem conſe-ctaris, nos hîc inter ambiguas veterum ſociorum voluntates equeſtri præſidio nudati, & (quod me plurimū angit) dempto robore hominum cum infirmis ac eneruatis legionibus relinquamur? Vincet hercle vbique Rex Gallus, ſi ſemel hîc vicerit. nam eò rem, vt video, fortuna deduxit, vt vno mox prælio decernatur, vtrum Cæſar, an Gallus Italiæ leges ſit daturus, proinde totis ani-mis ac viribus in vnam conſerendæ pugnæ occaſionem incumbendum eſſe arbitror, vt tot ſuperiores victorias, quas de hac gente ſemper tulimus, vno veluti extremo virtutis opere edito, cōfirmemus. Nec dubito poſtquam non modò numero pares hoſtibus videmur, ſed diſciplina recentique hoc & pla-nè inuicto militum robore ſuperiores ſumus, quin audendo, & ſicuti hacte-nus ſemper fecimus, fortiter pugnando, aut de cæſo Rege ſuperba ſpolia, aut quod malim, de eo vi capto nobilem triumphum Cæſari referamus. Irrum-pat interim, dum nos hîc vincimus, vt lubet Albanius in Aquilanū agrum, & Interamnates ac Pelignos currat, quem pontifex ſuſpenſo ſtudio tantum abeſt, vt progredi & regno potiri velit, vt eum iniectis morę cauſis paſsim re-tentet, ſcilicet ne ſpem pacis corrumpat, ſi à Gallis celeri feliciique ſucceſſu Nea-polis occupetur. Ergo ſi ſapimus omnium iudicio decretum eſſe debet, vt hinc caſtra moueamus, & contra Regem coactis in vnum copijs ſigna profe-rantur. Ille ædepol, aut metu cedet, & cum infamia Ticinum vltro obſidione liberabit, aut certè ſi obſidere perſeueret, iniquiſsima conditione ancipiti di-ſtractus cura cum duplici hoſte ſummum dignitatis atque ſalutis periculum ſubibit. hanc Piſcarij ſententiam ipſe ante omnes Borbonius maximè proba-uit, nec contrà à Lanoio diſputatum eſt, vtpote qui dempta omni ſolicitudi-ne, metuque depulſo, ea Piſcarij oratione alacrior factus eſſe videbatur. Hęre-

K

bat tamen Lanoius ac dicebat, ſe de militum voluntate magnoperè dubitare: quoniam rumor enatus eſſet in caſtris, pręfectos cohortium ſigna ex hybernis non prius moturos, quàm militibus vna atq; altera ſtipendia ſoluerentur. Erat enim apud duces ſumma pecuniæ inopia, quòd eam Sfortia tot incommodis circumuentus ſuppeditare nequiret, & milites quum gratuito Cremonenſis & Laudenſis agri copijs alerentur, ſi propius hoſtes accederent, commeatus ſibi defuturos putabant. Quem enim adeo ſtultum mercatorem & calonem erant inuenturi neceſſaria cibaria deferentem ad eos milites, qui rapto viuere magna ex parte eſſent aſſueti, nec aliunde pecuniam expectarent? per eos etiam dies acciderat, vt quum Pontifex qui Cæſari ex animo deeſſe nō poterat, pecuniam ad Lanoium mitteret: eam Federici Bozoli equites, re per ſpeculatores cognita ad Fidentiolam Placentini agri interciperēt, & iam Germani ſtipendium, quod domo diſcedentes acceperant, conſumpſiſſe dicebantur. equitatus etiam veteranus adeò inſigni contumacia ſibi debita non menſium modò, ſed annorum ſtipendia flagitabat, vt dicto audiens nequaquam futurus eſſe videretur. Quib. rerum difficultatibus, quum Piſcarius, cùm Lanoij tum quorundam togatorum qui conſilijs intererant animos vehementer angi perſpiceret, Deſinite, inquit, timere, & hoc totum negocium de redimenda militum voluntate mihi vni relinquite. Spero enim, milites vti veri decoris & laudis auidos decet, qui mihi ſemper fidelem promptamq́ue operam tot aſperis prælijs præſtiterunt, hoc bello, in paranda inſigni victoria neque Cæſari omnino defuturos. Atque ita dimiſſo conſilio ad Hiſpanos contendit, eosq́ue aduocata concione hortatus eſt, vt eo animo eſſe vellent, quo antea ſemper fuiſſent, hoc eſt, egregio, ingenti, inuicto. Auditas etenim eſſe voces quorundam lixarum potius quàm militum, qui dicerent, Hiſpanos niſi accepto duplici ſtipendio, non eſſe vexilla promoturos: eam rem fortiſsimorū hominum nomine indignam, ita ſe vti falſam in conſilio diluiſſe, vt pręclarè etiam receperit, cohortes optima ſpe ad paratam victoriam anhelantes non modò manſuras in officio, ſed cuncta vel iniquiſsima ad nutum militaris imperij, alacri animo ſubituras. hoc ſe de ipſis facilè eſſe pollicitum, quoniam planè ſciret, Hiſpanos non mercenariorum militum more, vti operarios, ſtipendia facere, ſed pro gloria, pro imperio, pro triumphis, pro dignitate pugnari ſolitos. Quid enim inanius & importunius quàm à ducibus obæratis & egentibus ſtipendia poſtulare? Quaſi ærario præſint, & non eis multo plura ac ampliora quàm militi Cæſar debeat: qui tametſi procul abſit ab Italia, animos ſuorum tamen intueatur, quibus ex merito, non multò pòſt cumulatam gratiam ſit relaturus. Poſtremò quid flagitioſius ac inſolentius videri, quàm conſternatis fœda opinione animos, ſtipendia in ipſo ſperatæ victoriæ limine flagitare? debere ipſos meminiſſe, qua ſpe animi, quo corporis cultu ab Hiſpanijs aduenerint. In quam demum & opum & honorum, & nominis amplitudinem ante omnia, inopiam fortiter ferendo, ac impigrè parēdo peruenerint: non enim petulantia, alienatione, ſtultitiaq́ue eſſe prouectos: neq; tantas victorias corporis virtute potius quàm animi patientia fuiſſe conſecutos. Proinde ſecum intenti in ipſum illud priſtinæ virtutis decus ad capeſſendam victoriam animos confirmarent: inuidiam enim, quæ ex felici rerum ſucceſſu creuerit, omnino eſſe noua quæſita laude ſuperandam. An etiam ipſos

ignorare

ignorare, quòd non in Italia modò, verùm & in Africa, illaque penitus ad occaſum repoſita India pugnaciſsimarum gẽtium victores euaſerint: tantum odiorum vndique eſſe contractum, vt non plus ſoli ad ſalutem libertatemque teneant, quantum armati veſtigijs calcarent, adeo infenſos eſſe omnium animos. Propterea vt ſibi tutum atq; præpingue ocium pararent, extremo conatu adniterentur: fore etenim vt ſuperiorum bellorum decora, vnius clariſſimi prælij opima victoria penitus obſcuraret: non enim ſiue decus, ſiue prædam reſpicerent, omnium Europæ Regum longè opulentiſsimum cum obſcuris aut certè parum illuſtribus ducibus, quos antea deuicerint, eſſe comparandum. Quum hunc in modum ſumma grauitate perorarer, alacri inter milites fremitu exorto, à tota concione conclamatum eſt, ne de ipſorum voluntate quicquam dubitaret: ſed extemplo, quò vellet, ſigna verteret: ſe enim continuò ſecuturos: quando ipſo duce, nihil ſibi vel in ſumma rerum difficultate defuturum ſperarent, agere ſe demum gratias quòd tale de ſingulis iudicium feciſſet, & ſuſcepta cauſa, vti ducem parentemque decuit, vniuerſos interpoſita fide turpiſsimi flagitij calumnia liberaſſet. Tum verò Piſcarius Hiſpanis præclare fauentibus, cohortium præfectos, centuriones atque ſigniferos ad Germanicas legiones adduxit, vt ſurdæ feræque eorum mentes extemplo vincerentur: dictitabant enim Hiſpani, ſe æquo animo ſtipendij dilationem eſſe paſſuros, vt cõmilitones Germanos, qui Ticini eſſent, perquam maturè teterrima obſidione liberarent, proinde exiſtimare, legiones non pari modo alacritate, ſed ardentiore etiã ſtudio ſecum venturas, vt conſanguineis & fratribus ſummo periculo implicitis opem ferant, & concordibus animis pugnando pulcherrima victoria potiantur. Ea comitas Hiſpanorum cum ſingulari ſtudio belli gerendi coniuncta Gergio imprimis Franiſpergo mirè placuit: habebat enim Ticini filium nomine Gaſparem, Azornio mortuo inter paucos duces non minus ſua excellenti virtute, quàm paterna gloria florentem: huius de ſalute vehementer ſollicitus, alios minores duces & ſigniferos interrogabat, an fide, ſtudio et alacritate pugnandi ab Hiſpanis vinci vellent, qui vnam propè quærendæ bellicæ laudis cauſam ſequerentur, quum ipſi Germani præter decus neceſsitatis etiam & pudoris ſtimulis incitari deberent, ne tot millia fratrum & commilitonum, cum infamia Germanicæ gentis, inedia abſumerentur: illos non eſſe fallendos, qui in fortibus ipſorum aduentantium dextris ſummam ſpem repoſuerint, & in poſterum ſingulos qui opem afferrent, vti ſalutis & vitæ ſeruatores in cœlum laudibus eſſent elaturi. Concionantem Franiſpergum plerique inſignes Centuriones varijs & amicitiæ & ſanguinis neceſsitudinibus cum obſeſsis coniuncti lata manu vt inſigne ſtudium ſignificarent, alacriter adiuuabant. Piſcarius per interpretes, ex victoria ſumma præmia pollicendo, integras legiones accendebat. Italicæ quoque cohortes, tametſi ipſis multo plura ſtipendia debebantur, ſe Piſcarij nutum ſequi paratas eſſe, neque animi liberalitate à quoquam vinci velle profitebantur. Ita contra ſpem omnium cum ſumma laude Piſcarij non ſedatis modò, ſed vehementiſsimè incenſis militum animis ad equites eſt diſcurſum. Hiſpanicus equitatus quin fidei & laudi ſatisfaceret, durior eſt inuentus. Nam quum cataphractorum equitum ſegnis & ſtataria opera ſuperioribus bellis extitiſſet: iamq; Piſcarius antiquæ more militiæ, cuncta aſpera per pedites ag-

gredi,& equitum leuis armaturæ opera vti eſſet ſolitus, vix feneſcentis cataphractorum nominis famam in agmine ſuſtinebant: ita vt pedites cum his ſæpe iocarentur aculeatis verbis interrogando, num feriæ eſſent, quod adeo compti quietique incederent: conſpectoque aliquo ſtrigoſiore vel annoſo equo illum ab obeſis clunibus bellum pullum, & qui nondum molares dentes emiſiſſet cum riſu paſsim laudabant: quæ contumeliæ equitibus erant deuorandæ, quum in accenſis ſclopettariorũ funiculis iura belli poſita viderentur. His de cauſis Piſcarius vt eos pertinaci duratos obſtinatione ad officium inflecteret, non modo eloquentia, quæ in ipſo expedita erat & admirabilis, ſed pecunia etiam opus fuit, qua eorum ſubleuaret inopiam, pudoremq; diſcuteret, quem tacita & triſti conſcientia ab inertiæ nomine concepiſſent. Eam autem ab opulentis Centurionibus mutuo ſumptam, ipſiuſque priuato nomini prompte concreditam, quãquam erat exigua, adeo comiter diuiſit, vt equites non paucorum dierum, ſed totius anni ſtipendia recepiſſe viderentur. Pacato luſtratoq; exercitu caſtra ad Malennianum Piſcarij iudicio ſunt promota: nam tametſi ad iter à propoſito diuerſum erat, id tñ ea de cauſa faciendum cenſebat, vt Tramulio, qui Mediolani in præſidio erat, haud dubius de amittenda vrbe metus incuteretur: non enim Galli arcem ab exteriore parte circumuallarant, vti antea ipſe & Proſper ad impedienda auertendaque externa auxilia, Lotrechij bello paucis diebus perfeciſſent. ac ſimul Regem exiſtimabat, de profectione ipſorum nuncijs acceptis, vti varijs implicitum coniecturis, aliquid de loco, aut de vetere conſilio mutaturum: quæ omnia cum ad perturbandos Gallorum animos minuendamque regij nominis exiſtimationem, tum maxime ad obſeſſos ſpe mirifica recreandos pertinebant. His cognitis Franciſcus à diui Lanfranchi templo totaq; ea occidentali regione diſceſsit, & vt propior hoſti eſſet, in Paliciana caſtra ita ſe contulit, vt ſepta illarum ferarum & viridaria tendentium equitum tabernaculis, lato ambitu, complerentur. Permanſitq; in vetere propoſito, vt ſi hoſtes Mediolanum recta contenderent, ipſe continuo cum delectis expeditisq; copijs Tramulio opem ferret: ſi ad Ticinum verterent, eos munitiſsimis incluſus caſtris aduentantes exciperet, vt bellum nihil intermiſſa obſidione cum exteriore ac interiore hoſte æquiſsima conditione gereret. At Cæſariani vti inſtituerant, à Meleniano ad læuam deflectunt, & ſecundum Lambrum amnem Ticinum verſus reuertuntur. Erat ad læuam ſancti Angeli oppidum rerum omnium copijs abundans, & frequenti mercatu celebre, cui præerat Pyrrhus Gonzaga Federici Bozoli frater cum equitibus armatis circiter ducentis, & quatuor peditum vexillis. id Piſcarius omnino cenſuit expugnandum, ne Galli in tergo relicti itinera obſidendo frumentatoribus infeſti eſſent, deterritisq; circumuicinis populis, commeatus intercluderent. At Lanoio Borbonioque & item Germanis ducibus, magis placebat aduerſus Regem recta proficiſci, neque vllum mora iniecta tempus terere, ne Antoniani diuturna obſidione fatigati animos deſponderent, ſi tantorum auxiliorũ famam in difficili, & ob id incerta oppugnatione oppidorum conſeneſcere conſpexiſſent: quando eo capto oppido, & alterum etiam quod eſſet in proximo nomine Sanctocolumbanũ ſimili ratione videretur oppugnandum: præſtare raptim proficiſci, & ſubitum terrorẽ regijs copijs incutere, vt recentiſsimis viribus, dum milites eſſent

in officio,

in officio, obſidionem ſoluerent, aut commiſſo prælio, nobili celeritate bellum finirent. Ad hæc quum Piſcarius dixiſſet, quaſi ab admirabili iudicio cæterorum ingenijs imperaret, duces ſtatim in eius ſententiam conceſſerunt. Nec mora, opportuno in loco caſtra perquam egregiè muniuntur, ipſeque retro ad ſanctum Angelum duobus inde millibus paſſuum contendit. De prima vigilia vimineæ caueæ proferuntur: ipſe ſitu oppidi diligenter explorato, tormenta conſtituit contra quadratam turrim, eamque inalbeſcente ſtatim cœlo, à fronte & à lateribus quà muro committitur, quaſſari iubet. In his rebus adminiſtrandis Antonius à Capua vir nobilis & Piſcario carus tormento eſt interfectus. quum turris multis tormentorum ictibus à fronte perrupta, & ad magnum hiatum patefacta conſpiceretur, Piſcarius extemplo virgultorum faſcibus foſſam compleri iubet: cohortatur milites vt ſecum contempto hoſte in murum euadant. Tum verò Hiſpani, Italique certatim æmulatione laudis murum aggrediuntur. Repugnatur egregiè à Pyrrhi ſclopettarijs: multi vulnerantur, nonnulli cadunt: Marco Antonio Capecio in primis nobili ac impigro iuueni Neapolitano aduerſum pectus plumbea glande traijcitur. Quum prælium magis ac magis nouo ſucceſſu militum augeretur, & Piſcarius ſingulos nominatim accenderet, eum Dij immortales propè temerè ab aperto loco ſubeuntem haud dubiè protexerunt. nam plumbea glans infra coſtas adacta miraculo quodam interiore in tunica ſegnis hæſit, & altera pila craſsior ita caligam deterſit, vt in crure liuorem tantum cum graui nota relinqueret: ſed nihil eo periculo territus inſtaurata pugna, deiectisque defenſoribus, turrim capit. Quæ vti erat vi tormentorum extrinſecus adaperta, eos qui cum Piſcario aſcenderãt, ita interiore pariete incolumi protegebat, vt qui in oppido erant, & iam muro depulſi, in ſecunda munitione conſtiterant, è caua turre per feneſtellas emiſsis ſclopettis peterentur, nec ipſis vlla tam iniquo quàm inopinato caſu contrà feriendi, vel omnino hoſtis conſpiciendi daretur facultas. Eo modo quum Pyrrhi milites ex occulto frequenti pilarum procella ſternerentur, & nemo vel ſtrenuus in munitione conſiſtere auderet, timore concepto, non modò animi, ſed corporib. fluctuare, & quod erat pauoris ſignum, reſpectare itidem cœperunt. Id Piſcarius è turre conſpicatus, Caſadam ſclopettariorum præfectum ſingularis audaciæ hominem perpulit, vt per feneſtram in ſubiectum murum proſiliret, imperio Caſada impigrè paret, ſaltuque ſeſe eijcentem ipſe Piſcarius auſu propè inſano omnium primus ſubſequitur. Tum verò clamore vndique ſublato, cunctis enitentibus murus occupatur: tantus fuit accurrentium, & certatim incumbentium impetus, vt parum abfuerit, quin Vaſtium pondere armorum inter faſces depreſſum dum tumultuariè tranſcendunt, in foſſa milites opprimerẽt. At Pyrrhus ſuis repentino metu territis, & fœdè locum deſerentibus, quum nequicquam increpando proficeret, in arcem profugit. Interfectis paulò minus centum, & cæteris in fugam compulſis, quum ad prædam quiſque diſcurreret. Piſcarius ad arcem Vaſtium miſit, qui Pyrrhum ad deditionem hortaretur: ac ſimul denunciaret, ſi vim experiri vellet, nullum poſtea iratis militibus clementię locum futurum: ſi beneficio ſalutari haud cunctanter vteretur, omnes ad vnum incolumes abituros: quando nihil ſibi vel antiquius, vel iucundius foret, quàm Italorum ſanguini pepèrciſſe, & eos liberos ſeruauiſſe,

quiſecum affinitatis neceſsitudine eſſent coniuncti. Soror enim Pyrrhi Coli-
ſano Cardonio, is qui prelio ad Bicoccam cecidit Piſcarij auunculo nupta fue
rat: quum Pyrrhus prodeunte loquenteq; Vaſtio ab arce aliquanto grauius
quàm oporteret, reſpondendo, aliquot more militiæ dierum inducias poſtu-
laret, obſtrepentibus ac irridentibus Hiſpanis Vaſtius eum amicè monuit, vt
opem expectare deſineret. Tum verò Pyrrhus eius ſuaſu permotus Piſcarij ar
bitrio deditionem fecit. Ita Vaſtius in arcem receptus, Pyrrho, & Caninio fra
tris filio ſpectatæ indolis adoleſcente, atque item Æmilio Cabrianæ, & non-
nullis equitum & peditum præfectis, ne violarentur in retractiore cubiculo
recluſis arcem adaperta porta mihti diripiendam dedit. Pyrrhi loculus cum
mille aureis repertus Caſadæ in præmium occupati muri datus eſt. Ipſe Va-
ſtius Iberico equo, cui Caballæ nomen erat, & quo poſtea vti longè præſtan-
tiſsimo in prælijs vſus eſt, contentus fuit. Milites equis omnibus, qui fuere cir
citer ſeptingenti, & armis exuti, ea lege ſunt dimiſsi, ne antè confectum id bel
lum ſub Gallo rege militarent, ipſosque duces, qui vel libertatem auro redime
rent, iure belli cogi poterant, perhumano liberaliq; iudicio miſſos fecit. Fran-
ciſcus poſtq̃ oppidum ab hoſte captũ didicit, quum iam alacri animo de feren
dà ope deliberaret, vehementer in Pyrrhum eſt inuectus, ꝙ ille ad minus tri-
duo, ſe hoſtis impetum omnino laturum eſſe prolixè recepiſſet. Inde veteri in
nixus conſilio, totum ſe contulit ad perficiendas munitiones, quæ ab ipſo ſe-
ptorum muro ad Ticinum amnem pertinebant. Eo ambitu quinq; cœnobia,
vt diximus, ita cum latis hortis includebantur, vt Cęſarianis niſi perruptis his
munitionibus ad obſeſſam vrbem peruadendi facultas omnium iudicio prę-
ciſa videret̃: ex his caſtris intra munitiones exteriores, quæ ad Orientem ver-
gebant, tribus in locis perfracto muro tres aditus in Parcum patebant: ſepta
enim ferarumq; viuaria vulgari nomine, quod principis edicto parcendum
ſit feris, Parcum appellant: hos aditus veluti ingentes portas ob id rex effici cu
rarat, vt equitatus qui fermè omnis in Parco ad lęuam iuxta nemora tendebat
& magno circuitu his copijs, quæ ad occidentem circa ſancti Lanfranchi tem-
plum in ſtatione remanſiſſent, propter loci propinquitatẽ pręſidio erat, cum
legionibus iungeret̃. Ita regia caſtra hinc Parci mœnibus illinc, Ticino amne
inter duas munitiones adeo munita erãt, vt multitudine tentoriorũ & igniũ
frequentia ingentis vrbis ſpeciẽ pręberẽt. At Cęſariani recepto in caſtra Piſca-
rio, qui nõ modò celeris ac optimę victorię gloria, ſed quod in duce rariſsimũ
ſemper fuit, muralis etiã coronę laude cõſpicuus aduenerat, extẽplo caſtra mo
uent, & ad Lardiragum oppidũ quinto a regijs caſtris militari inſtructa acie
procedunt: iam enim ab antecurſorib. tumultuariè pugnabat̃: ipſeque ante o-
mnes Gallos Ioan. Medices cũ expeditis turmis, quib. perniciſsimos pedites
admiſcebat audacter prouectus, adeo magnũ in primo agmine tumultũ ex-
citarat, vt pleriſq; ea die quin vniuerſo prælio certaret̃, explicari acies minimè
poſſe cenſeret̃: tormẽta quoq; vno tẽpore à Cęſarianis ſunt diſploſa, vt obſeſsi
auditis bombis, ipſorũ aduentus certiſsima ſpe complerent̃. Interim Germa-
ni pugnãdum eſſe rati, quum eos Franiſpergus & Sithius hortarent̃, in genua
procubuerunt, & truci murmure quodã carmine enunciato, caua manu, col-
lectum ſolo puluerem in terra ſpargebant: qui mos erat antiquiſsimus eorum
qui ſe pro principe victoriaq; deuouerent, ac iurarẽt, ſe niſi victores domum

non eſſe

non eſſe redituros. Cęterùm dirempto equeſtri prælio, rex ſuos in caſtra redu
xit: Cæſariani verò iuxta Parci muros, ad Pratam & Trelibrerium vicos igno
biles deflexerunt, adeoque in intimum eius anguſti agri ſinum promota ſunt
caſtra, vt minus ſex ſtadijs Gallorum munitiones inde diſtarent: & taberna-
cula certis tormentorum ictibus peterentur, adactaque eſt ferrea pila ingens
in Borbonij prętorium cum dudum benigna ſorte dimiſſo conſilio, cęteri fer
mè omnes duces exiuiſſent. Erat duriſsimum anni tempus, pluuijs, & frigore
fœda hyems, itinera lutulenta, ager omnis pabulo exhauſtus, arboribus gla-
ber, quum Galli in trium amplius mẽſium obſidione, nec pomiferis quidem
arbuſculis, & vitibus pepercisſent. hæc omnia Cæſariani fortiter ferebant, &
cuncta extrema æquo animo ſe laturos, vt Gallorum munitiones perrumpe-
rent, Antonianis quotidie ſignificabant. porrò Galli maiore rerum omniũ
commoditate & copia vtebantur: vtpote qui duobus diuerſis pontibus Tici
num iunxiſſent, & latè frumentarentur: magnaque ex parte ſub tectis, & in
ampliſsimis templorum porticibus hybernarent. Porrò alij cum militum in-
duſtria ex rerum neceſsitate magis ac magis acueretur, in linteis & contabu-
latis tabernaculis, focos cum vaporarijs tubis ad excludendum fumum, ele-
gantiſsimè fabricarant. Id enim erat regij animi decretum, vt non prius ab ob
ſidione diſcederet, quàm vrbe foret potitus. Propterea additis nouis operi-
bus munitiones augebat, propugnacula, foſſæ, aggeres, caſtrorum portæ, tor
mentis inſtruebantur, vt facilè poſſet repugnare, ſi Cæſariani ad oppugnan-
dum accederent, quos non diu ſine ſtipendio contineri poſſe ſperabat: ac ſi-
mul Venetos, ac pontificios proximarum vrbium prætores, arbitrabatur in-
dies anguſtius, & lentius commeatus Cæſarianis eſſe præbituros. Interea om
nibus ferè horis, & diuerſis in locis certabatur. Antoniani frequenter erum-
pebant. Ipſe Piſcarius incredibili vigilantia, aſsiduitate interdiu noctuque
pererrans & circumiens hoſtium munitiones, dabat operam vt diſtinctè co-
gnoſceret, quæ forma aggerum, qui mos vigiliarum, et ſtationum tenor, quis
propius cuſtodię locus Gallo an Italo, Heluetio an Germano militi eſſet attri
butus. Nihil enim his quæ milites referrent temerè credendum arbitrabatur,
cum per ſe cuncta oculis ſpectare, & propius contueri vellet, ne à quoquam
imprudenter deciperetur, ita acuratè vt propè ſolus ſæpe in ea loca hoſti ſub-
iecta procederet, ad quæ vel intrepidi gregarij milites penetrare recuſarent.
Erant caſę humiles inter bina caſtra paulum extra Gallorum munitiones Par
co ita coniunctæ, vt ab his qui introrſus erant, per exigua muri foramina ſclo-
pettis appoſitis facilè defendi poſſent. In his ſtationem habebant duæ Germa
norum cohortes, ex earum numero quę à Gallis Nigrę appellantur. has Piſca
rius cum delecta manu ſclopettariorũ inopinantes adortus ita perturbauit, vt
aliquot interfectis, pluribus vulneratis, quanq̃ acerrimè reſiſtentes, et à legio-
ne per muri foramina adiutos, inde cum ignominia ſpectantiũ Gallorũ depu
lerit. in eas tñ haud multò poſt, Germani adiecta noua munitione redierunt,
quę res minutis pręlijs materiam prębebat, cum Germanis vario euẽtu defen
dentib. Hiſpani audaces importuni omnib. propè horis de eius ędificij poſſeſ
ſione dimicarẽt. Nec multò poſt à noua côẽtione, paruus ab initio tumultus
in pugnam ingentẽ, et cruentã exarſit. Cùm enim grex pecoris paulò extra Gal
lorũ vallum herbido in ſolo vagaret̃ et Hiſpani prędа inuitati audacius ſucce-
derent, multisq; in hoſtem ſclopettis repẽte emiſsis, pecora raperent, clamore

vtrinq; ſublato, adeo pręlium ſępe renouatum, & protractum accurrentibus
vtrinq; auxilijs creuit, vt tumultuoſiſsimè, & acerrimè certaret. Vaſtius in cli
natis primis auxiliũ tulit, eò etiam cum delecta manu Piſcarius accurrit: equi-
tes turmatim vtrinq; pediti miſcebant: tormenta reboabant: ſed res ſclopettis
maximè gerebatur. Erant in parte Gallorum ante omnes Antonij Aurij, &
M. Antonij Cuſanij Italicæ cohortes, quæ neque armorum vſu, neque corpo
rum agilitate, neque audacia aut pugnandi perſeuerantia Hiſpanis multum
cedebant. acceſſerant Heluetij, Vaſcones, ipſiqúe Galli cataphracti, equites
& Medicea leuis armatura. Boniuettus in primam aciem prouectus ſuis ade-
rat: alij quoque duces in pugnæ locum ferebantur: poſtremò etiam Rex ipſe
vt prælio intereſſet eò cum globo nobilium equitum accurrit. Ex aduerſo La
noius atque Borbonius inſtructis legionibus intenti in ęquum locum proceſ
ſerant. Nec in tanto armorum ſtrepitu, tantoque tumultu commotis caſtris,
Antonius in muro conquieuit, ſed continuò cohortes atque equites emiſit,
qui munitiones adorirentur, et occupatos cum diuerſis hoſtibus timore inie-
cto quammaximè diſtinerent. Sed prælium hunc habuit exitum, vt pari pro-
pè illato ac accepto incommodo vtrique ſuos labore & vulneribus defatiga-
tos in caſtra reducerent. Alfonſus Caruaial nobilis Hiſpanus, qui alæ præe-
rat, interijt. abrepta eſt & dextra manus Guſmano cohortis præfecto: & Pi-
ſcarius aliquot viros fortes ſibi maximè fidos amiſit. Eo prælio quanquã am-
biguo euentu certatum eſſe videbatur, Franciſcum maximè lætatum ferunt,
quoniam vti fuerat omnium virtutis ac ignauiæ ſpectator, ſi non planè victã,
egregie tamen repreſſam Hiſpanorum audaciam pertinaci & iuſto certami-
ne conſpexiſſet. At Piſcarius vbi interdiu minus quàm volebat hoſtibus no-
ceri poſſe animaduertit, propter tormentorum omnis generis multitudinẽ,
quæ peritè à Gallis tota paſsim munitione fuerant collocata: nec ob id quic-
quam tutum quod modò conſpici poſſet, medio & communi in ſpacio inter
bina caſtra relinquebant, noctu adoriri, & munitiones tentare cõſtituit. Per-
duxerant Galli, vt diximus, perpetuum aggerem cum foſſa, ad Ticinum vſq;
amnem, eo ſucceſſu operis, vt extra infimam munitionis partem verſus ſancti
Lazari templum modicæ domus relinquerentur: in quibus adiecta foſſa Cu-
ſanij cohortes ſtationem habebant: eas facilè opprimi poſſe arbitrabatur,
quod longius ab ipſa caſtrorum frequentia diſtarent, & à cæteris, Heluetijſq;
præſertim penè, abiuncta viderentur. Itaque vti conſueuerat in nocturnis
prælijs, linteas interulas armis ſuperindui iubet. Imperat quatuor centu-
rionibus vt diſperſi quatuor ſimul in locis Gallorum vigiles laceſſant: maxi-
mo tumultu clamoreqúe edito hoſtes excitent: ſic vt totis caſtris ad arma con-
clametur, vt quum ad ſuperiores caſtrorum partes Galli quid nam potiſsi-
mum defendant, incerti per tenebras ſuſpenſis diſtractiſqúe animis feran-
tur, ipſe ſilentio cum delectis cohortibus, diuerſo in loco hoſtem protinus in-
uadat. His rebus ſingulari ordine cõſtitutis, cùm Borbonium atq; Lanoium
oraſſet, vt intenti armatique in caſtrorum cuſtodia conſiſtere vellent, adiun-
cto ſibi Vaſtio cohortes educit. & quum centuriones quos antea emiſerat,
ſuum munus ſtrenuè implere exaudito clamore perſpiceret, Cuſanianos ado
ritur. tantus vndique circumfuſorum Hiſpanorum impetus fuit, atque adeo
continẽs ſclopettorum procella, vt quum aliquandiu impigrè repugnaſſent,

nec aliunde qui opem ferrent opportunè ſuperuenirent, fruſtra imploratis, & mox deſperatis auxilijs, expugnata domo, cæſi fugatique ſint. quum trepidi in propinqua caſtra perfugerent, Piſcarius intra munitiones perrupit, tanta hoſtium perturbatione, vt quum vndique fœda fuga pelleretur, capto tormentorum præfecto, cui Caderoſio cognomen fuit, ipſa tormenta occuparet. neque auehi, neque ferreis clauis de more configi potuerunt: quoniam ex inſperato victoriæ ſucceſſu omnibus rebus ad id neceſſarijs imparatus aduenerat: vtpote qui expugnata ea domo profligatisque cohortibus decreuiſſet ſpeculari tantùm, & propius conſiderare hoſtium munimenta, vt ampliore manu ac apparatu ea demum adoriretur, nec ſe in caſtra adeo facilè penetrare poſſe credidiſſet. Verùm appropinquante Heluetia legione, & Gallis adcurſu ducum vndique ſeſe conglobantibus, receptui cecinit, adeo lætus & alacer, vt ſummam ex eo caſu victoriam præſagiret: quando ab arridente Fortuna, ſupra ſpem bellica ratione conceptam, ſtrenuè audenti auctiora & cumulatiora omnia redderentur. Nemini enim erat dubium, quin ea nocte oblata eſſet occaſio debellandi Regis, & tota Gallica caſtra facilè delendi, ſi paucis & iam planè victoribus, equitatus omnis ac inſtructæ legiones acceſsiſſent. Ea nox incerti metus, periculi ingentis, et cæci tumultus plena Gallorum animos vehementer perculit. Nam Antoniani exaudito prælij tumultu pariter eruperant, & longè ad incertos ictus, vt terrorem augerent è turribus maiores colubrinas emiſerant. Corpora quoque Heluetiorum et Gallorum hyemali frigore, & longa illuuie ſic affecta erant, vt quum vigilijs & crebris nocturnis prælijs ſæpe fruſtra captis armis fatigarentur, iam demum irrequieto labori minimè ſufficerent, ac nihil magis optarent, quàm expedito prælio bellum finire: vt alterutro euentu, corpora atq; animos à tot malis ac ærumnis celerrimè liberarent. Vna enim hac via Piſcarius, tum maximè, & ſæpè aliâs, Gallorum vim ac Heluetiorum impetum, quum alacritate, recentique robore valerent, prudenter euitarat: vt mox per partes carpendo & ſenſim atterendo quæ vehementi conatu vinci non poterant, aſsidua & pertinaci concuſsione frangerentur. Acceſsit & aliud Gallis incommodum: tres cohortes Ioannis Medicis, quum Rex à Sancto Lanfrancho, vt diximus, copias in Paliciana caſtra reduxiſſet, ad occidentem, vbi villa erat, remanſerant, vt ijs frumentatoribus qui à ſuperiore Ticini ponte, & à Mediolano in caſtra venirent, præſidio eſſent: ac ſimul ex opportuno loco Antonianorum egreſſus obſeruarent: & ſignificatione facta, oppoſitisque interim viribus, quantum poſſent, eruptiones cohiberent. Eas Antonius quòd veluti deſertæ ab alijs, & ab equitatu multò ſpacio diſiunctæ erant, adoriri conſtituit, duobusque eductis maioribus tormentis, cum valida manu imparatas, & diuerſi itineris ſimulatione deceptas, ita oppugnauit, vt quanquam fortiter reſiſtentes prius deleuerit, quàm Galli in propinquiore Parci loco tendentes, ad alienæ præſertim gentis periculum inferenda ope admodum ſegnes, ſe commouerent: nec quid nam is tumultus eſſet, niſi à dilabentibus & ſaucijs omnino cognoſcerent. Adiuuit Antonij victoriam abſentia ducis Medicis qui tum fortè longius à caſtris, cum alis ſuis ad diuerſos hoſtes excurrerat. Is vbi redijt ira & dolore concitatus, omnibus contumelijs Gallorum equitum (hi erant ex Alanconianis turmis) ignauiam proſcidit, quòd vti fuiſſent polliciti nihil omnino opis in tanta propin-

quitatę deſertis & circumuentis cohortibus attuliſſent. Fuerat enim ab initio locum deteſtatus, ita vt niſi Rex, & Alanconius loco proximus de ferenda ope egregiè recepiſſent, eas inde vtique extra periculum omnino eſſet deducturus. Cæterùm iurauit non prius animo conquieturum, quàm cæſis cohortib. ſuis Germanorum & Hiſpanorum ſanguine parentaret. Nec multò pòſt quũ vir ille vehementi acutoque ingenio, & in extraordinarijs prælijs maximè exercitato, quando nemo eo melius hoſtem allicere, improuiſo adoriri, inſidias tendere, fruſtrari, loco cedere, opportuneq́; pugnare didiciſſet, Antonianos elicuit, ſimulataque fuga ad locum, vbi pedites equitesq́; condiderat, ſenſim pertraxit. Tum verò conuerſa turma, terribilis & ferox inſtando, cædendoq́ue adeo effusè eſt perſecutus, vt multis interfectis, cæteros pauidos intra portam compelleret. Sed dum præclarè, quanquam non pari reddita cladę cohortes vltus in caſtra reuertitur, ei in itinere Boniuettus fit obuius, æſtuantem & hoſtili cruore oblitum, quodnam forti felicique dextra facinus ediderit percunctatur: narrantem cuncta ordine, orat, vt redire & prælij locum oſtendere velit: nec grauatè Medices Boniuetto obtemperat, eo modo dum recentis cædis cadauera contemplantur & enumerant, ab occulta humili caſa plumbea glande dextro in crure grauiſsimè vulneratur. Delatum in caſtra, & vix impotenti animo ſuſtinentem, quod vulnere impeditus à toto militari opere ſubtraheretur, Franciſcus vti erat comitate ſingulari ſæpius inuiſit, ac hortatus eſt, ne ſeſe intemperanter afflictaret: ſed ad plagam rectè atque celeriter obducendam, poſtquam adeo fortis eſſet animum importuna ac inutili moleſtia liberare vellet, vt magnitudinis animi famam, patientiæ laude cumularet. Nec multò pòſt, vt cōmodius conualeſceret, à Piſcario impetrauit, vt Placentiam ſecundo Pado deueheretur. Id vulnus temere ſuſceptum haud dubiè longè omnium acerrimo & vigilantiſsimo propugnatore Gallica caſtra nudauit. nemo enim adeo ignauus vel imbellis erat, qui eius ſigna non libenter ſequeretur, & cum eo in acie conſpici non cuperet: quando illinc certiſsima vel aduerſo etiam euentu verę virtutis gloria peteretur. Vir enim ille conſtantis animi & indefeſsi vigoris, ſe tyrones milites non multis annorum ſtipendijs, vti cæteri duces ſolerent, ſed paucis tumultuarijs pręlijs decora ac vtili diſciplina veteranos efficere prædicabat. Hiſdem etiam diebus, quaſi à Fortuna ſupra ęquum Gallis infeſta, in vnum diem cuncta incommoda conferrentur, Griſonorum cohortes domeſtico reuocatę bello, domum ſublatis repente vexillis abire cœperunt. Ioannes Iacobus enim Mediceus Inſuber, qui ſibi poſtea Lario in lacu vi ac armis latum imperium parauit, iubente Franciſco Sfortia efflagitanteq̀ue Piſcario improuiſum bellum Rhætis intulerat: occupatáque Clauenna oppido, & arce in poteſtatem redacta, proximos Rhætorum populos qui ad Curiam clauſtraq́ue Alpium pertinent terrore compleuerat. Quo periculo per magiſtratus ciuibus in caſtra nunciato, cohortes vllis obteſtationibus, vel oblato duplici ſtipendio retineri nequiuerunt: & quod incommodum auxit, nonnulla etiam Heluetiorum ſigna ex his qui Griſonis erant fœderati abeuntes ſunt ſubſequuta, quanquam Leſcutus contrà obniteretur, & Techanum gentis ducem in profectionis ſtudio obſtinatè perſeuerantem, vti omnibus auaritiæ atque perfidiæ notis infamem, ſuperbo ore palàm ad ſingulare certamen prouocaret. Sed ille corruptus pecunia, vt poſtea

comper-

compertum eſt, quaſi neque corpore neque animo vaſtus & inſolenter ferus eſſet, tanquam publicæ ciuium cauſæ deſeruiret: nec regias preces, nec Leſcuti contumelias, aſtutis & Barbaris auribus admiſit.

LIBER SEXTVS.

TRANSIERANT iam plures dies quum caſtra caſtris, quod nūquam ætate noſtra contigerat, adeo propinqua fronte contulerant, vt mirum eſſet quòd milites tam diu vel perpetui laboris vel duriſsimę hyemis incommoda perferrent, continuiſq́ue vigilijs & prę̨lijs corpora exercerent, nec tamen (quod eſſet inuſitatum) quum omnia vndique tormentis quaterentur: nihil inclinante fortuna vniuerſo prælio certaretur. Sed ſpes præmiorum & laudis præclara animorum excitatrix vtrinque in æquo poſita, & dedecoris metus, qui vel ignauis acerrimus eſt ſtimulus, quaſi non vi, ſed tolerantia vincendum foret, paribus viribus certantes mirificè ſuſtentabant. Quippe rex Gallus animo excelſus ſuæ dignitatis eſſe iudicabat, omnia potius aſpera perpeti, quàm non egregiæ conſtantiæ famam tueri, quæ aliena à Gallorum ingenijs eſſe videret: vtpote qui ſicuti feruido vigore potius & celeri impetu q̃ longa perſeuerantia, ſuperiorum temporum victorias eſſent conſecuti: ita demum diuturna Cæſarianorum ducum cunctatione fatigati, fractique longioris militiæ tædio veteris gloriæ nomen amiſiſſent. Sciebat etiam obſeſſos cum omnium propè rerum, tum vini præſertim, quo Germanorum corpora more gentis erecta & alacria tenerentur, incredibili penuria laborare. Eos verò qui è Germania nuper adueniſſent, itemq́ue Hiſpanos, ac Italos non diu ſine ſtipendijs poſſe contineri: quando iam propè menſis eſſet exactus, quo ſine pecunia ſe militaturos exorante Piſcario promiſiſſent. Poſtremò tantis aggeribus tantiſq; præſidijs vndique munitis caſtris nequaq̃ eos vſque adeo timendos putabat, vt ab incœpto cum ignominia diſcederet: quādo ij qui tanto impetu tantaq; iactantia elatis animis ad oppugnanda caſtra ſucceſsiſſent, per viginti dies irrito conatu, non modo commeatus atq; ſtipendia, ſed illam etiam terribilem ferociæ famā ignobili mora conſumpſiſſe viderētur. Nihilo ſecius tamen haud ignarus quantum ſibi virium deceſsiſſet, enixè dabat operam, vt copias nouis accitis ſupplementis, magis ac magis augeret. Ante omnia cum Genuenſib. inducias pepigit, vt à Sauona per Salaſſum Regulū quatuor millia peditum Italici generis in caſtra protinus adducerent: ſed has copias Burmiam amnem in agro Statiellenſi tranſeuntes Gaſpar Maynus Inſuber cum Sfortianis cohortib. improuiſo adortus, ita profligauit, vt duces captiuos & cuncta ferè vexilla Alexandriam retulerit. Hac itaque Sauonenſium auxiliorum ſpe deiectus Tramulium ad ſe Mediolano accerſiuit cum ala equitum, et multò maxima earum cohortium parte qui in arce Sfortianos aliquot iam mēſes obſidebant. Imperauit etiam Memorantio, quem in Inſula tertijs caſtris præeſſe diximus, vt caſtra contraheret, ibiq́ue Claramontio Regulo in cuſtodia relicto, lectiſsimum quenque equitum et peditum in maiora caſtra ponte

traduceret. ſummaque totius Regij conſilij hæc erat, vt partem equitatus ad Sanctum Columbanum emitteret, quo volitante, & tergis hoſtium inhęrente, frumentandi et liberè pabulandi facultas eriperetur, ipſe interim munitionibus ſe teneret, obſideretque iugiter: & quónam euentu Albanius Neapolitanum Regnum ingrederetur, quídve Pontifex Venetique pararent, intentus & erectus expectaret. Non deerant tamen viri longo vſu militiæ inſignes, qui ea conſilia ſummi plena periculi libera voce non probarent, fatalisq́; ſententiæ decretum ex Regio animo conuellere niterentur: & ante alios Tramulius, Galeacius Sanſeuerinus, Palicia, & Theodorus Triuultius: dicebant enim decora pariter atque dedecora militiæ nulla alia æſtimatione quàm ſumma victoria diffiniri, ad quam prudens & grauis Imperator cogitationes omnes reuocaret. Quid enim ſtultius fœdiusq́; videri rei bellicę peritis, quàm nulla neceſsitate impoſita regium caput in id diſcrimen deuocare, in quo Gallia omnis dignitatis pariter ac ſalutis periculum ſubiret? Poſtremò quid eſſet alienius à ratione, quàm minore cum numero militum, minoreque victoriæ præmio, cum pugnaciſsimis & deſperatis hoſtibus, ancipiti pugna dimicare? ſummam enim hoſtium ſpem in feſtinatione celeritateque verſari, vt priuſq́ ab omnium rerum difficultatibus ſuperentur, dum magnis atque recentibus viribus valent, æquiore conditione confligant. An' non acutiſsimi hoſtes, Palicia, inquit, maximè perſpiciunt, noſtras copias ſpacio moraq́; valeſcere? contrà, ſuas vehementer attenuari, conſilia porrò ſeneſcere ac in incertum verti, quum propediem ſtipendia, commeatus, hominum ſtudia illis penitus ſint defutura? omnia profectò ſi ſapimus nobis ſecunda, illis aduerſa maturè euenient: explicemus modo nos ex hac indagine, et ad Binaſcum ampliſsima caſtra faciamus, vt euitato prælio, ad non dubiam victoriam, harum ferarum rabiem atque impetum, tota cunctatione fruſtremur. Germani enim niſi fallor, Ticino exeuntes vti ſunt fame enecti, et rerum omnium inopes, quamprimum merita ſtipendia ab egentibus ducibus poſtulabunt: nec iam amplius dicendi arte et peramplis pollicitationibus, ſed pręſenti multoque auro opus erit ad pacandos militum animos, quos ſupra innatam ferociam, nauata forti ter opera, haud iniquo iure etiam inſolentes effecerit: atque ita fraudati deluſique aut ſeditionem aliquam miſcebunt, aut domum conſtantiæ gloria contenti protinus reuertentur: adeo vt non deſperem cæteros vti iam conſanguineis obſidione liberatis, poſtquam nulla præſens pecunia numeretur, in Germaniam eſſe redituros. Nobis interea & amici principes apertiore ſtudio, & proxima item Gallia cuncta quæ bellum requiret commodè ac abundè ſuppeditabunt. Viciſti profectò ſi animum inani perſeuerantiæ laude inductum noua & ſalubri ratione peruinces. Non enim ſani & probi Imperatoris eſſe videtur à peruicacia, quæ dedecus & certam penè peſtem afferre poſſit, falſo quodam, vel adumbrato conſtantiæ nomine gloriam quæſiuiſſe. Erant vera hæc, & Paliciæ dictis tanto maior authoritas inerat, quanto ipſe cæteris ducibus pugnacior atque feruidior habebatur. Apparebat enim eum non ambigua et leui, ſed certiſsima ratione adductum à vetere conſuetudine, naturæque iudicio diſceſsiſſe, quum efficacis & ſtrenui potius quàm cunctatoris & cauti ducis nomen antea meruiſſet. In hanc quoque ſententiam quæ ex ore Clementis mitti videbatur Albertus Pius Regis legatus ab Vrbe perſcribebat:

ſcribebat: ſeduloque monebat vt retro ad Binaſcum motis caſtris vniuerſæ pugnæ caſum deuitaret: quòd recentis ferique Germani hoſtis impetus nequaquam vi, ſed opportuna cunctatione frangendus eſſe videretur. Hęc quoque Renato Sabaudio Regis auunculo magnopere placebant: vtpote qui de Regis ſalute ſolicitus, omnem prælij aleam damnaret. Verùm vnus ante omnes Boniuettus, qui ſibi à ſolerti ingenio, multaq; arte & vigilantia apud Regem firmiſsimum gratiæ locum pararat, modeſtè palàm, cęterùm retractiore colloquio eos vehementer inceſſabat, qui ſuaderent ab obſidione diſcedendum. Num, inquit, ad hanc dedecoris ac infamiæ notam tanti animi Rex eximijs diſciplinæ præceptis ac experimentis inſtructus, Tramulio exactæ ætatis ſeni aut Galeacio parebit, quibus ſeptuaginta anni omnē expediti vigoris ſenſum habetarint? An in Palicia ille pernobili pugnandi ardor, quo maximè nuper valebat, ingraueſcente ætate penitus non refrixit? Ita eſt profectò, vt mihi hodie videatur ineptus, quum id quod in ipſo nunquam præclarè viguerit, more ſenum, conſilium afferat: nec qua hodie nos indigemus, fortis dextræ operam præſtet qua vti conſueuit, & inter multos fortes eminere faci lè poſsit. De Theodoro autem æquum eſt, vt ætatis ac ingenij ſui nutum ſequatur, quum remota quæque, ne incidant, anxiè ſuſpectando & conſultando, cautè ſeſe & Regium exercitum ſeruare, quàm agendo fortiter, & belli caſus ad non certum euentum ſubeundo, vel exploratam victoriam petere malit. Quid ergo impedit cur non opponam his tepidis ſenibus excentos alios virtute animi & rebus geſtis imperatoriam laudem ſæpe meritos? quorum generoſa pectora nullus vnquam metus intrauit. Gallorum enim mos eſt pręclarè vincere quum Rex ipſorum adſit, prælij ſignum proponat, cohortetur, depugnet, vti Carolo duce ad Tarrum, Ludouico ad Abduam, & te ipſo tanta tua cum laude ad Mediolanum fortiter atque feliciter dimicare didicimus. Profectò non ij ſumus, qui ſemper fuimus, hoc eſt, fortes & decoris auidi, ſi timendum arbitremur, ne hi prædalti aggeres quibus includimur, & hæc vallata caſtra noctu tanquam à furibus atque latronibus expugnentur. Sed per Deos non hęc inanis & fœda conſternatio paucorum exanguium ignominię loco cedet. Heluetijs legionibus & Germanis, qui nobiſcum militant, & veteranis equitibus, qui quum vel ęquo campo has temporarias et ex ſubitarijs delectibus, anguſta mercede conductas hoſtium copias omnino deſpiciant, etiam in Regiæ perſonæ felici nomine, quum vel depoſita maieſtate ante alios ſis pugnaturus, certiſsimę victorię momētum reponunt. At Franciſcus quanquàm acri ſuſpenſus cura, ſuorum ducum dicta ex æquo diligenter expenderet, ea tamen inclinante Fortuna conſilia ſequebatur, quę magis decora, & celſiſsimo animo digna videbantur. Is verò apud Cæſarianos animorum erat habitus, vt quiſque non modò dux, ſed gregarius miles exiſtimaret victoriam omnino eſſe in manibus, ſi priuſquam inde ſe Rex hoſtis explicaret, non iniqua ratione prælio certaretur: in quam vnam pugnæ occaſionem inter alios Piſcarius vſqueadeo vehementer erat intentus, vt incredibili patientia cupiditateque, dum interdiu noctuque cuncta ſpeculatur, cum graui valetudinis incommodo, cibi ſomnique deſideria naturæ detraxiſſe diceretur. Quum verò regię munitiones niſi dubio euentu & certa militum iactura expugnari minime poſſe cōſtaret, intra Parcum effracto muro penetrare conſtituit, vt mo-

L

dico flexu ad Mirabellum perueniret, id eſt ędificiũ medio ferè in Parco ſummę amœnitatis aucupijs et venationibus opportunum. Eo in loco Franciſcus digreſſus à prioribus caſtris (vti diximus) equites collocarat, magnamque ibi turbam mercatorum & togatorum hominum reliquerat. Duabus enim de cauſis Piſcarius in eum maximè locum cogitatione ferebatur: quoniam ſi nihil prohibente hoſte Mirabello potiretur, quod erat primum ea expeditione propoſitum, ſumma ſua cum laude & Gallorum infamia, Antonium obſidione liberari, hoſtesq; ſimul Mediolano penitus intercludi manifeſtè conſpiciebat. quòd ſi Rex id iter prohibere vellet, et pugnandi cauſa munitione caſtrorum ſigna efferre minimè dubitaret, tum verò opportunè conſerendis manibus facultatem præberi, quam tantopere ardentibus animis deſiderarent, & optare quærereque neceſſe eſſet, poſtquam ſtipendia deficerent, & iam veterum ſociorum voluntates ad Gallum haud dubiè verterentur. Hęc omnia vti erant ſolerti ingenio excogitata, Piſcarius ad duces detulit, tanta vi & alacritate ſingula deſcribendo, vt non explorata, ſed parta victoria lætari videretur: ipſi verò Lanoius atq; Borbonius auctiore concepta fiducia ſe viciſſe iam crederent. Siquidem grauiſsimis argumentis atque proloquijs cuncta comprobanti, tanta fides, tantaque authoritas penè ad immenſum creſcebat, vt obtrectatione ac inuidia, quæ viuidæ virtuti ſemper offecit, penitus vacaret: adeo vt duces vltrò ei præclara conceſsione ad rem gerendam militaris imperij iura tribuerent: quod ei propè glorioſius fuit, quàm poſtea viciſſe, vtpote qui hoſtibus ſępe aliàs domitis, id vnum ei operum reliquum omnino ſupererat, vt inuidiam inuſitata gloria ſuperaret: & hercle mirum eſſe videbatur, quòd Lanoius qui vel ambitioſè honoris ac imperij appetens eſſet, & Borbonius penes quem ſumma vigebat bellicarum rerum poteſtas, eum ſubijpſis vti bello meliorem non tacito modò, ſed liberali apertoque iudicio prætuliſſent. Erat enim tum Piſcarius poteſtatis ac honoris vacuus, quando iam Maſsilienſi bello peditatus curam Vaſtio patrueli reliquiſſet: ſed ita peculiari munere erat ſolutus, vt cuncta propè vnus adminiſtraret, incredibilique corporis atq; animi labore ſuſcepto, cùm pediti & equiti, tum commeatibus & tormentis ſemper adeſſet, & perpetua inſpectione, nequid properè aut negligenter, vel imperitè fieret, adhibendam iugem operam arbitraretur. Dicebat enim, ſtrenuum & cautum Imperatorem non alienis ſed proprijs oculis vti debere, eumque ſæpius bello victorem euadere, qui ſuorum diligentiæ diffiſus, vel quæ exigua & minuta viderentur, pręſenti manu tractare minimè recuſaret. Hęc tanta etiam officia, quanquam ſumma erant, facilè tamen implebat: nam excellenti memoria diuinoque iudicio fretus, milites, Hiſpanosque præſertim, non modò de nomine facieque nouerat, ſed quantum quiſque ingenio induſtriaque valeret, connotatis etiam animi vicijs luculenter explorarat: ita per idoneos homines officijs raptim atque celeriter diſtributis, cogitata ab ſe imperataque cuncti facilè exequebantur: nec ſemel inchoatis deerat exitus, quum ipſe præſenti remedio cunctis vel inopinatis rebus occurreret: ac eo etiam faciliore induſtria, quoniam in omnibus propè ſuſcipiendis conſilijs & gerendis reb. diuerſorum ſpeculatorum, quos occulta largitione apud hoſtes alebat, diligenti opera fruebatur. Affirmabat enim nuſquam à ſano duce vtilius & melius poni ſumptum, quàm quo certi ſpeculatores pace & bello pararentur.

rarentur. Igitur decreto ab omnibus maioribus ducibus comprobato, et ſuſcepto negocio, Piſcarius Arrium equitum præfectum propoſitis præmijs ad Antonium Leuam mittit, vt doceat tum ab vrbe protinus erumpendum, quum duobus ingentium tormentorũ ſcloppis editis, ſtatuto tempore moneretur. Nec Arrio Fortuna defuit: nam concubia nocte profectus magno circuitu ad auerſam vrbis portam incolumis cum turma peruenit, Gallis qui in ſtatione erant felici mendacio deceptis: teſſeram nanque petentibus, ſe ex Mediceis alis eſſe ſimulans, vti erat etiam habitum candida cruce mentitus, excuſauit ſe ideo ſignum more militiæ accipere nequiuiſſe, quòd in excurſione per biduum à Regijs caſtris abfuiſſet. Poſtquam Arrium proſperè perueniſſe ex ignibus ſumma in turre excitatis didicit, Salſedo dat negocium perrumpendi muri, eique trabes more veterum arietum valido præfixas ferro, atque item vectes & dolabras attribuit. Aloiſio autem Viacampo, ac item Herreræ & Gaioſio imperat, vt diſtinctis in locis contra hoſtium munitiones cum ſingulis cohortibus conſiſtant, tota nocte armis ac tympanis perſtrepant, terrendoque & laceſſendo hoſtes quàm maximè diſtineant. Cæterùm quum ſe intra Parcum penetraſſe per nuncios acceperint, ſublatis repentè vexillis reliquas copias conſequantur. Non longè etiam à muro Parci Honofrium Montanum in edito aggere contra Nigram Germanorum legionem excubare iubet: atque ita ſeſe commouere, vt totis caſtris inſtrui cohortes ſuperiorum noctium conſuetudine videantur. Impedimenta quoque totius exercitus cum præſidio alæ leuis armaturæ equitum Laudenſi via, ac item altera quæ eſt ad læuam progredi imperat, vt ſi qui eſſent in caſtris ſpeculutores, tot diuerſis profectionibus, & tam vario rerum omnium apparatu diſtracti, deceptique, nihil Gallis pro comperto renunciarent. At Salſedus qui ad præſcriptum antea locum intempeſta nocte peruenerat, quum diu fruſtra pulſando noctem conſumpſiſſet, aliquanto ſerius quàm Piſcarius volebat, murum prima luce tribus in locis aperuit: is enim è latere coctili veteri ſtructura firmiſsimus, ipſos arietes quanquam integrarum cohortium lacertis adigerentur, ſingulari contumacia reſpuebat. Primus omnium Alfonſus Vaſtius cum promptiſſimis Hiſpanorum et Germanorum peditum et tribus equitum alis à Piſcario immittitur. Statimque pellitur loco Græcus Iuſtinianus Ligur, qui in ſtatione irrumpentibus proximus excubabat. Erant circiter quinque millia hominum quibus iniunctum eſt, vt recto itinere ad Mirabellum pergerent, & locum abſq; vlla ſpe reditus occuparent. Intranti Vaſtio Piſcarius ſeuero, ſed alacri tamen vultu, macte, inquit, virtute frater, hodie tibi fortiter eſt enitendum vt locum occupes: quòd ſi dextræ (quod Dij nolint) contra toties victos hoſtes minimè ſuffecerint, age vt corpora, quod fortibus animis debent, honeſtiſsimè cadendo, non inultis hoſtibus egregiè perſoluant. Erat id munus manifeſto & ſingulari plenum periculo quod fratri Piſcarius iniungebat, adeo vt familiares de Vaſtij ſalute ſoliciti, alium potius pręficiendum obliquis demiſsisque ſermonibus cenſerent, & magnopere mirarentur, quòd eum cui ſæpè aliâs eius nimiæ alacritati ac audaciæ ſuccenſendo, eximia pietate peperciſſet, tum demum tam diræ aleæ caſibus obiectaret. Valde enim timere erat ſolitus, quum ipſe iampridem de ſuſcipienda prole deſperaſſet, ne Vaſtius, ſi grauioribus belli periculis offerretur, aliquo infelici caſu Daualæ fami

liæ nomen extingueret. Sed tanta erat in eo decoris cura, & victoriæ cupidi-
tas, vt in ipſa agitatione conſilij & rerum adminiſtratione, nihil omnino a-
liud quàm victoriam intentiſsima ratione reſpectaret: omniumque rerum
quæ ab intempeſtiua, vel ignobili prudentia viuidæ virtutis neruos elidere
poſſent obliuiſci debere virum fortem arbitraretur. Tum enim maximè fra-
tris virtutem vti in celeberrimo rei bellicæ theatro ſpectari oportere iudica-
bat, vt quum ille ſibi in imperium pedeſtrium copiarum eſſet ſuffectus, tum
demum ex fraterna diſciplina ad implendam ſpem certiſsimæ indolis quan-
tùm vi ingentis corporis ac efficacis animi iudicio valeret, in eo toties exopta-
to & nobiliſsimo certamine proferretur. Cæterùm Vaſtius exultanti ore, da-
bo inquit frater ſtrenuè operam, vt hodie me viuo aut mortuo familiæ no-
ſtræ decora nouo ac illuſtri virtutis opere cumulentur: atque ita quadrato a-
gmine irrumpens nemine hoſtium obuio ad Vernaculam amniculum con-
tendit, eoq; ſuperato ad Mirabellum prouehitur. Ibi propter amplitudinem
ædificij mercatorum & calonum, ægrorumque militum & togatorum homi
num ingens multitudo conſederat, magnaque vis commeatus, & regiæ ſup-
pellectilis erat depoſita: aderatque ante alios, vt ibi quietius atque ſalubrius
pernoctaret, Clementis Pōtificis apud Regem Legatus Hieronymus Alean-
der, vir vndequaque doctiſsimus, & admirabili præcipuè memoria inſignis.
Itaque quum improuiſi hoſtes aduolaſſent, omnis ea turba ſtatim oppri-
mitur: cuncta dicto ocius vertuntur in prædam: cogentique in vnum cohor-
tes Vaſtio, vt Piſcarius faciendum præceperat, intra foſſam ædificij ſigna ſta-
tuuntur. Interim Piſcarius reliqua legionum agmina continenter inducit: La
noius atque Borbonius equitatum immittunt: tormenta boum & equorum
iugis intra Parcum, quanquam ægrè, vno tamen tempore prouehuntur. Lin
teatis agminibus complentur campi: nam Cæſariani omnes edicto Piſcarij
tunicas interulas ſuperinduerant, & qui his carebant, Germanique pręſertim
albicanti papyro pectora ita contexerant, vt eo inuſitato candore interfulgen
tibus armis amplioris et terribilioris exercitus ſpecies ſtupentium Gallorum
oculis præberetur. Iam enim aurora haud ambiguam lucem inuexerat, craſ-
ſiorq; nebula ſuperfuſa campis ſenſim euaneſcebat. Sed Franciſcus perpetuò
vigil & intentus ea rei nouitate nihil terretur: ac ſimul vti dignum erat vel ex-
celſi animi rege, vel perito & forti imperatore tuba dat ſignum, vt quiſque ca-
ptis armis ad vexilla conſiſtat: tormenta ſubditis equis efferri iubet, cunctá-
que celeriter, nec tamen cum tumultu, vti opus erat, per duces adminiſtrat.
multò enim antea quid hoſtes crebrò parci murum pulſando molirent, Græ-
co Iuſtiniano nunciante didicerat: auditisq; tormentorum hoſtilium bom-
bis, ad quorum numerum ex compoſito Antonius Leua reſpondiſſet: id pro-
culdubio vel ineundi prȩlij, vel magnȩ alicuius rei audendæ ſignum fore con
iectura iudicarat. Quinetiam nonnullos acrius verbis caſtigaſſe dicitur, qui
per vanitatem adulando, Cæſarianos omnium rerum penuria & neceſsitate
adductos Laudem Pompeiam refugere dictitabant. Itaque vbi liquidò con-
templatus eſt hoſtium agmina plenis paſsibus non ad ſe, ſed ad Mirabellum
proficiſci, non cunctandum ratus, Heluetiorum & Germanorum legiones
munitionibus educit: Gallos pedites cum Buſsiuio Amboſio in caſtris ſubſi-
ſtere iubet: Italicas cohortes ſub arce contra eruptiones Antonianorum ido-

neis in locis relinquit, et inſtructa acie ad hoſtes prouehitur: ita vt Heluetios hinc tormenta, hinc equitum alæ paribus & directis frontibus exæquarent, & Nigri Germani non procul ab aliꝭs equitibus atque aliꝭs tormentis conferta acie eſſent coniuncti. Ferunt, regem quum legiones caſtris educeret, vultu maximè lætum, nec quicquam de Fortunæ malignitate metuentē, ad circumſtantes duces dixiſſe, ſe nequaquam temerè vel inconſulta ratione, ſed recto illuſtrique iudicio ad prælium proficiſci, quando nihil æquiſsima ſorte commodius ad victoriam exoptare potuerit, quam nanciſci hoſtes non intra foſſas et munitiones vti ſępe aliàs accidiſſet, ſed patentibus in cāpis, in agmine ac itinere, vbi quid Heluetiorum ac Germanorum ſtatariæ phalanges poſſent, quid validiſsimus equitatus valeret, quid expeditis curribus volitantia tormenta proficerent, ſpectari poſſet, vt tandem ad non inanem ſpem optimi euentus de Italiæ poſſeſsione certaretur: rectè ſiquidem Germanis, qui vni omnium maximè metuendi videbantur, Heluetios ſicuti diſciplina, armis ac animis pares, ita naturali odio ſemper infenſos opponebat: Hiſpanos verò ne primam quidem impreſsionem Nigræ legionis ferre poſſe, ſi conferta acie ordines ſeruare vellent: neque ſi diſsipati & procurſantes pugnarent, quin ab equitatu protererentur, euadere poſſe exiſtimabat. Erant hæc optima quidem prouiſa ratione ad parandam victoriam, niſi vt plerunq; accidit inſolens Fortuna præclaris infeſta conſilꝭs, cuncta confuſo ordine præuertiſſet. Concurſum enim eſt tanta varꝭs in locis equitum mixtim et peditum concurſatione, vt nunquam confuſius & diſsipatius vllę copiæ dimicarint. Sors nanque in locum militaris prudentiæ ſtatim ſucceſsit, caſuq́ue inopinato victa eſt ſæpe virtus, quum ipſa temeritas à felici euentu conſilꝭ & rationis nomen vſurpare videretur. Erant in poſtremo Cæſarianorum agmine Italicæ cohortes ſeptem, cum tribus Hiſpanicis cuſtodię quinque tormentorum muralium prępoſitę. eę quum vix ingreſſę Parcum, reliqua antecedentium agmina ęgrè ſequerentur, quòd aquoſo in loco deuoratis rotis tormenta ſubſediſſent, factū eſt, vt qui nouiſsimi erant, contra ſpem primi omnium Gallis hoſtibus occurrerint: eas nanque Fr[a]nciſcus longè à reliquis copꝭs diſiunctas conſpicatus, eò cōfeſtim mittit Philippum Brionium, & Federicum Bozolum cū valida cataphractorum equitum manu, expeditisq́; aliquot tormentis aggregantibus etiam ſeſe extraordinarꝭs peditum manipulis. Ii celeriter parent, & hoſtes ſub leuandis tormentis occupatos adoriuntur. Fit prælium atrox: ſex cohortes quanquam ſingulari promptitudine dimicarent, neque tormentorum procellam, neque vim equitatus ſuſtinentes in proximam ſyluam ſe recipiunt, vt obiectis arboribus inſultantium equitum impetum euitarent. Ita Galli ſucciſis repente iumentorum cruribus, tormentis potiuntur: eodemq́ue impetu peruadunt in ſyluam: ibi inuſitati certaminis iniquitate oppreſſus Sebaſtianus Squarcia vir eximiæ virtutis cadit. & cum eo ſtrenui aliquot centuriones atque ſigniferi, & cohortes quatuor integræ conciduntur. Ea res in oculis omnium proſperè geſta ſicuti regis & Gallorum animos vehementer extulit: ita Piſcarium qui opem adferre nequiuerat, incredibili dolore affecit. Sed cōtrà vir pugnæ auidus, conſpecto regio exercitu quem nequaquam in aciem è caſtris proditurum ſperabat, veluti concepta victoria maximè eſt lætatus. Nec mora, Falcium notum equitem ad Lanoium mittit, qui admoneat in itinere

ſubſiſtendum, rebusque omnibus poſtpoſitis, & conuerſis in hoſtem ſignis protinus eſſe confligendum: hoc item Borbonio & Nicolao Salmæ ſignificat, ſeſeque ad accerſendum Vaſtium citato equo proripuit: ſed iam ille extemplo cõſpectis hoſtibus, relicto Mirabello ad Vernaculam regreſſus, denſatis copijs in hoſtes ſigna conuerterat, cùm in eo temporis momento nequaquam prioribus mandatis parendum, ſed nouo conſilio quod caſus offerret, maturè vtendum eſſe iudicaſſet. Itaque Piſcarius, rectè, inquit, frater, quòd volebam effeciſti. idcirco ab læua ad hoſtes plenis paſsibus contende, & eniteré audacter, vt ab tuo maximè cornu victoria feliciter oriatur. His dictis ad legiones Germanorum conuolauit, in quarum virtute ac robore ſummæ rei gerendæ & totius victoriæ momentum conſtare prouidebat. Interim Cæſarianorum leuis armaturæ equitum manus audacter ad Nigram vſque legionem prouecta, à Germanis facilè ſubmouetur, & in ſubiectam Vernaculę vallem fœda perturbatione detruditur: tormentaque item Gallica citatis equis admirabili ſolertia & celeritate in omnes partes opportunè raptata ita hoſtes petebant, vt Hiſpani demiſsis etiam humi pectoribus vix depreſsioris loci beneficio pilas euitarent, & Lanoius et Alarco pauentes alas ruſticanæ caſæ quę obiectu ipſo fortè protegebat, applicare cogerentur. Tum verò Franciſcus his veluti non dubiæ victoriæ initijs ſuopte ingenio & ſuorum hortatu vehementer incitatus, quin dato pugnæ ſigno procurreret, minimè dubitauit. Idem cæteri faciunt: & ante alios Paliciа primi agminis ductor à dextro cornu Cæſarianos equites iam impigrè conuerſos adoritur. Is Gallorum impetus ſicuti Lanoio grauis atque terribilis fuit, ita poſtea multorum opinione viſus eſt victoriam è manibus regis haud dubiè rapuiſſe: nam præcipiti eo diſceſſu non modò Heluetij Nigrique Germani nequaquam pari paſſu ſubſequentes equitum præſidio ſunt nudati, verumetiam tormentorum vſus magna ex parte ſublatus, quum libratores ceſſare cogerentur, ne regij agminis effuſe præteruecti, directis ictibus terga ſimul & latera verberarent. Cæterùm ętate noſtra ab equitatu nuſquam alacrius atque validius eſt concurſum, cùm veterani vtrinque duces & equites flagrantibus animis, non de gloria modò quę vna maximè verę virtutis aciem exacuit, ſed de Italię imperio dimicarent. Galli vindictæ auidi vnum ante alios Borbonium vt regis & gentis cum ignominia perfidiæ deſertorem omnibus pugnæ locis fruſtra requirebant, cùm ille ad tutiorem promptitudinem Pomperano familiari traditis inſignibus, tunicati & priuati equitis habitu depugnaret. Atrex ipſe argentea in trabea criſtis & ſua maximè proceritate conſpicuus, cohortantis ducis & ſtrenui bellatoris munus implere, hoſtilem aciem concitato equo perrumpere, aggredi obuios, & purpura auroq; præcipuè inſignes. In eo tumultu Ferdinandus Caſtriotus, qui originem à Macedoniæ regibus ducebat, dux illuſtris, regia manu confoſſus cadit: ſternitur & Vgo Cardonius alæ Piſcarianæ legatus: vexilla duo diſcerpuntur, & Noricus equitatus quem Ferdinandus Cæſaris frater auxilio miſerat, dum impigrè pugnam ſubit, & conſtantiſsimè repugnat graui accepta clade profligatur, ita vt iam penè Lanoij atque Borbonij ſigna & agmina nutarent. Nam Gallus vel ea re numero & viribus ſuperabat, quod Cæſariani cataphracti leuis armaturæ equitum ſubſidijs carebant: ſiquidè ex tribus agminibus primi cum Vaſtio ad Mirabellum proceſſerant;

ſecunda

ſecunda ala(vt diximus)à Nigris Germanis fœdè repulſa refugerat: tertia autem relicta extra Parcum duce Guidone Guaino, totius exercitus impedimẽta tuebatur. Ala quoque illa mirifica nobilium Italorum & Hiſpanorum ipſi Proregi peculiaris, vt quæ prælio non interfuit, nullo erat adiumento: nam Lanoius Vercrium Belgam adoleſcentem conſanguineum ſuum eiuſq; præfectum extra Parci murum ſubſidere, nec ſe vllo modo commouere præceperat, donec ab ipſo per certos nuncios conſurgendi & pugnandi ſignum acciperet. Sed commiſſa & ſtatim exardente pugna, cùm Lanoius in re præſenti atque terribili cunctis ſenſibus atque memoria vehementer occupatus, neminem qui accerſeret omnino mitteret, adoleſcens patrui ducis iuſsis & diſciplinæ præceptis omnino parendum exiſtimans, vſque ad pugnæ exitum immotus conſtitit, nec vlla equitum obteſtatione vel increpatione potuit adduci, vt in aciem prodiret. His de cauſis laboranti Lanoio, & vix regij agminis impetum ſuſtinenti, Piſcarius qui admirabili præſentique prudentia, acintentis maximè oculis cuncta luſtrando, huc & illuc ſingulis difficultatibus occurrebat: Hiſpanos ſclopettarios circiter octingentos ſubſidio mittit, qui repente circumfuſi à tergo & à lateribus edita terribili pilarum procella, ingentem equorum atque hominum numerum proſternunt. his etiam appropinquat haſtatorum grauis armatura, atque ita certo præſidio tuti audacius plumbeis glandibus inceſſanter rem gerunt. Quo accepto incommodo regij dum conſiſtere conferti nequeunt, & expanſis alis minore cum periculo repugnare ſe poſſe exiſtimant, diſſoluta acie diſsipantur. Sed dum huic conſilio Fortuna infeſtior occurrit, ira & pudore conglobati rurſus in ſclopettarios deferuntur. At Hiſpani natura agiles, & leuibus protectis armis, retrò ſeſe celeriter explicant, equorumque impetum tortuoſis diſcurſibus eludunt: auctique numero, vti erant cùm longo vſu, tum nouis Piſcarij præceptis edocti, manipulatim toto campo ſine ordine diffunduntur. Erat id pugnæ genus per ſe nouum & inuſitatum, ſed in primis ſæuum & miſerabile, quod magna rerum iniquitate præoccupantib. ſclopettarijs, præclaræ virtutis vſus in equite penitus interiret: nec vllæ vel fortiſsimæ dexteræ diu proficerent, quin conferti à raris & paucis, plures & clariſsimi ſæpe duces & equites inulta cæde paſsim ab ignobili & gregario pedite ſternerentur. Ab alia quoque parte iam Vaſtius promotis a dextro cornu cohortibus & inducta ala equitum cum Anneo Memorantio proſperè conflixerat, profligatoque per ſclopettarios eius equitatu, ipſe ante alios interfectis libratoribus, tormentis hoſtium fuerat potitus. Accidit autem in eo concurſu(quod non videtur prætermittendum) vt Vaſtius & Memorantius qui poſtea ſummi duces euaſerunt, ſicuti ab vtroque accepimus, peracri ſingularique certamine aliquandiu dimicarint, eo quidem euentu, vt non multò poſt Memorantij equus Caſtallij manu vulneratus concideret, atque ipſe demum ab Errera centurione caperetur. Eo rerum ſucceſſu Vaſtius factus alacrior, minorem Heluetiorum aciem tormentorum amiſſione & fuga equitum abſterritam, & ob id hæſitantibus animis pugnam capeſſentem adoritur. Tum verò, incredibile dictu, videre licuit gentem paulo anteà b excellenti probataque virtute campeſtri, præſertim in acie formidandam, cùm decoris & diſciplinæ, tum innatæ ferociæ penitus oblitam, vix inclinatis haſtis pugnam detrectare, & metu mortis egregiæ ab infami fuga turpiſſimum interitum prealto in flumine quæritare, fruſtra eos retentare, confir-

mareq́uemagnis obteſtationibus conante Florantio Sedanio, qui genti fami
liaris et dignitate equitum¦Mareſcalchus cum peculiari ala cataphractorum
dimiſsis omnium equis, in prima acie ſe pugnaturum profitebatur: adeò vt
priſtinum illum immanium corporum ac animorum vigorem cæleſte ali-
quod infeſtum numen, aut certè fatalis is regi dies eripere videretur. Nec mi-
nori deformitate eundem fugę exitum tulit altera Heluetiorum acies: quæ v-
ti numero cohortium plenior aliquandiu immota conſtiterat, ſed cùm cir-
cumfuſis vndique ſclopettarijs perpetuo quodam pilarum imbre eminus ob-
rueretur, & promptiſsimi centurionum, vt plerunque accidit, in ipſo primo
ordine cecidiſſent, conſpecta demum ſtrage regij equitatus, abiectis haſtis ter
ga vertit. Ferunt, Ioannem Dieſpachium qui ſummam inter Heluetios duces
authoritatem obtinebat, cùm cohortes ne tentato quidem certamine turpi-
ter fugientes intueretur, & obuerſus ac iratus ſigniferos increpando cæden-
doq́ue ſiſtere nequiret, grauiſsimo compulſum dolore tantæ acceptæ cladi ac
ignominiæ ſupereſſe noluiſſe, in eoq́ue præſentis animi decreto peruadentē
in confertos hoſtes honeſtiſsimè cecidiſſe. Hanc tamen cladem Heluetij qui
ſuperfuere Alanconio regis ſororio acceptam referebant, quòd ille vti parum
ſtrenuus, & diu inclinantis prælij ſpectator, dum ardente adhuc pugna cum
integro totius poſtremi agminis equitatu in fugam ſe proriperet, Heluetiam
aciem egregiè denſatis ordinibus prælium ſubeuntem, tranſuerſa et præcipi-
ti impulſione perrupiſſet. Cæterùm à dextro Gallorum cornu vni omnium
peditum Nigri Germani, vt in ipſa ſalutis atque victoriæ deſperatione, cum
Germanis acerrimè & conſtantiſsimè depugnarunt: eoq́ue maioribus propè
odijs quàm viribus, quæ ſummæ erant, ſunt congreſsi, quo efferatis diuturna
diſſenſione animis, neutris qui paululum loco pulſi pedem referrent, vlla om
nino ſpes veniæ, aut militaris miſericordia relinqui videretur. Indignaban-
tur Cęſariani, quòd Nigri contempta & irriſa Cęſaris maieſtate, ſpretaq́ue au
thoritate Germanici nominis pro Gallo vetere hoſte mercenarijs armis fra-
tres conſanguineos obſeſſum atque oppugnatum veniſſent. Ex aduerſo Ni-
gri maximè decorum exiſtimabant, pro eo Rege qui multis annis ipſos libera
lib. ſtipendijs aluiſſet, fortiſsimam operam præſtare, tueri ſacramenti fidem,
& nihil omnino admittere, quod veteranis militibus indignum foret. Ne her
cle ex his quiſquam erat in eo haud dubiè ſupremo vitæ actu, conatuq́ue bel-
lici operis, qui inſultantis fortunæ iniuriam inuſitata virtute et decora morte
vindicandam non duceret. Quum appropinquarent acies, & miro ſilentio
gradus inferretur, procedebat ſolus ante Nigrorum aciem Longamantes ab
Auguſta Vindelica nobiliſsimus dux Georgium Franiſpergum & Marcum
Sithium elata manu & clara voce ad ſingulare certamen prouocans. Sed is a-
troci murmure refutatus, & multorum ſimul petitus telis cito concidit, abſciſ
ſamq́ue eius cum armillis & annulis manum ouanti ſimilis gregarius miles
oſtendit. Tum verò ſublato clamore à Cæſarianis alacriter eſt procurſum.
Erat in medio campo dum vtræq́ue acies coirent ipſe Piſcarius in equo ſubli-
mis, ſed pedeſtribus armis protèctus, ſępe orans Franiſpergum vt gradum in-
tenderet, eumq́ue commemoratis ſuperioribus prælijs in quibus eius viri vir
tus enituiſſet, ad parandam omnium maximè opimam & memorabilem vi-
ctoriam accendebat. Itaque concurrente vtraq; acie, dum in aduerſos equum

adigit

adigit cuſpide per apertam galeam recepta in facie vulneratur, confoſſoq; demum equo, ſiniſtrum ei crus alabarda traijcitur. In eo terribili armorum fragore haud dubiè ſuorum pariter atque hoſtium hoſtis fuiſſet oppreſſus, niſi ægrè eluctantem familiaris primò eques, & demum centuriones & ſigniferi propiores magno conatu ereptum ſeruaſſent. Interea Franiſpergus et Sithius admirabili peritia ad includendos hoſtes exporrecta vtrinque acie legionem in medium ſinum exceptam duobus ſtatim expanſis & recuruatis cornibus præcingunt, eamque pertinaciſsimè reſiſtentem in medio totam contrucidant: ita vt vna tantùm tribus legionibus oppoſita, & ob id infelici virtute repugnante, nemo penè Nigrorum euaſerit. Periere ibi prҽter Longamantem antè primos ordines Ricardus Suffolchius regulus, cui Albæ Roſæ cognomen fuit, ad quem plerique & præſertim Galli Britannici Regni iura pertinere prҽdicabant: & ab his propter Regij nominis dignitatem & bellicarum rerum peritiam, Nigræ legioni fuerat præpoſitus. Franciſcus item Antonij Lothoringiæ Principis frater eximiæ indolis adoleſcens, qui in primo ordine ante alios armis & criſtis conſpicuus locum popoſcerat: duoque item Germani Reguli Hortembergius, atque Loffenius militiæ illuſtres: & Theodoricus Scombergus Nicolai Antiſtitis Campani frater equeſtri dignitate, & propter induſtriam excellentis ingenij legationū etiam honore inſignis. In hunc modum diuerſa in parte dum fugantur Heluetij, & Germani conciduntur: eodem fermè tempore regia acies à ſclopettarijs ſimul & ab equitatu haſtatis etiam ſuccedentibus perrumpitur. Tum verò quiſq; dux inſignis & illuſtris eques, ad protegendum eripiendumq; regem concurrit: plerique deſiderio nauandæ in oculis regis ſupremæ operæ loca atque agmina ſua relinquunt. Palicia dum ſuffoſſo equo annis ac armis grauantib. ad Heluetios ægrè ſe recipit, ab equitibus intercipitur. Sed eum iam ſuperuenienti Caſtalio deditum Vaſuttes Hiſpanus, quaſi tanti captiui pretium & laudem equitibus inuideret, appoſito ad thoracem craſsiore ſclopetto crudeliter interficit. traijcitur duplici vulnere & ipſe Tramulius multarū palmarum vetus imperator. Galeacius item Sanſeuerinus dum ſingulari peritia huc & illuc adacto equo hoſtes ſubmouet, & prҽclarè decertat, in conſpectu regis cadendo, quòd regiҽ gratiæ & famҽ inclyti nominis debebat, honeſto vitҽ exitu perſoluit: cùm procumbēte equo laberetur, proximum ſibi Guliermum Langeum illuſtrem equitem in ſupremo caſu opem ferre cupientem appellans, ſine me, inquit, fili, fato meo fungi, & quàm celerrimè potes hinc ad protegendum regem recurre, nominisq; mei & honeſti exitus memoriam, ſi euades, piè amiceque colito. Erat pugna omnium maximè funeſta, & magnopere iniqua Gallis equitibus: nam à circumfuſis & expeditis Hiſpanis in omnem partem ad lethales ictus pilæ plumbeæ ſpargebantur: quæ non iam tenuioribus (vti paulò antè erat ſolitum) ſed grauioribus ſclopettis quos vocant arcabuſios, emiſſæ, non cataphractorum modò, ſed duos ſæpe milites & binos equos tranſuerberabant: ſic vt miſerabili nobilium equitum ſtrage, & morientium equorum cumulis conſtrati campi, & alarum virtuti ſimul officerent, ſi denſato ordine irrumpere conarentur, & paſsim veluti obiectis aggeribus, ſi cui decore vita potior foret, minimè expeditum ad fugam iter præberent. In tanta rerum iniquitate Villermus Boniuettus Amiras aliquandiu diſcurrēdo & cohortando Heluetios,

& equites in fugam inclinatos confirmare conatus, quum haud dubiè aduerſam eius prælij Fortunam agnoſceret, nec tantæ cladi cuius ipſe præcipuus author fuiſſe diceretur, ad pœnam vel ignominiam ſuperſtes eſſe vellet, graui & obſtinato pudore in medios hoſtes incurrit, atq; ibi quòd aperta galea diſcurrentium & imperantium ducum more vteretur, iugulum mucronibus obiectans eſt interfectus. At Franciſcum nudatum omni ferè præſidio alarum cuſtodiæ corporis tot circum interfectis, & cæteris circumquaque palantibus ſeſe eripientem, mixti ex varijs turmis aliquot equites vti habitu inſignẽ perſequuntur. Nec Rex impiger ſeipſum deſerit, quanquam ab equo & à Fortuna deſerebatur: paſsim inflexo equo cum inſultantibus gladio rem gerit, illatisque aliquot & acceptis vulnerib. ſtrenuè repugnat. Sed dum ad proximũ riui pontẽ contendit, confoſſo et corruente equo, ſternitur. Primi omnium Didacus Abila & Ioannes Vrbieta Cantaber, ſupergrauante equo iacentem circũſiſtunt: nec adhuc planè cognitum intentatis gladijs, vt ſe dedat, ni perire malit, cohortantur. Interim ſuperuentu Mottæ Anoierij Galli, qui erat Borbonij equitum præfectus, de facie noſcitur, quanquam erat ex vulnere totum os manante ſanguine fœdatus. Sed dum Motta vt ſe Borbonio dederet, qui non procul abeſſet hortaretur, Rex ad proditoris nomen indignabundus, ac imperanti ſimilis, accerſito te, inquit Lanoium. isque dum Motta ad Borbonium peruolaret, vndique voce & diſcurſu militum quæſitus, opportunè ſuperuenit, ſummotaque incumbentium turba ſubtractum equo exporrecta dextra ſubleuauit. præoccupanti Abilæ chirotheca ferrea traditur, proximi paludamentum in fruſta diſcerptum abripiunt, alij baltheo & calcaribus potiuntur; quum quiſque aliquid ex Regijs exuuijs rapere properaret, quod mox ad decus, petendaque præmia non obſcura fide poſſet oſtentari. Capto Rege vndique a Cęſarianis victoria conclamatur: Gallis animus cõcidit: fit fœda fuga in omnes partes: Heluetij pecorum modo pauentes dum cæduntur, Ticino flumini ſe committunt, natandique prorſus imperiti fœda & miſerabili colluuione connexi impeditique agminatim gurgitibus rapiuntur: alij ſupplices proiectis ad terram armis ſalutem petunt. Sed rara eo die niſi in multa cæde fatigatis, humanitatis & miſericordiæ laus refulſit: ſuperbos enim & immanes ea ingens victoria milites reddebat. & Antoniani qui ab arce & à Noua porta cunctatius & ſerius eruperãt, ante alios auidiſsimè et crudeliſsimè graſſabantur: vtpote qui, quum prælio minimè interfuiſſent, poſt partam demũ victoriam opportunè effuſi, intercepta ſpe fugæ, conſternatis & ſaucijs occurrerent. Itali quoque & Galli pedites, quos circa arcem & caſtra relictos diximus, quum Rex eos ſummę victorię diffidens in ſubſidium euocaſſet: et Buſsiuius Amboſius ad prælium contendens ſecum adduceret, in Germanos, qui tum Nigrorum legionem deleuerant, inciderunt: et ab his interfecto Amboſio cæſi fugatique ſunt, multis tamen elabendi ſpatium caſtrorum propinquitas præbuit: neque enim vllos Germani extra ordinem ſunt perſequuti: qui ad extremum pugnæ exitum immoti & erecti in omnem caſum, in acie perſtiterunt: quando ſeuera & maximè nobili diſciplinæ lege, donec debellatum foret extra aciem progredi, hoſtem capere, & quæ alij auidè raperent ſpolia legere vetarentur. Ob id conſtat, neminem ferè illuſtrem captiuum & exiguam admodum prædam ad Germanos perueniſſe, quum Hiſpani ſicuti

audaci

audaci præſtantique opera fuſo equitatu & pulſis Heluetijs haud dubiè victoriam peperiſſent, optimo veluti iure in præmium virtutis precioſiore præda & nobilioribus captiuis potirent. Capti ſunt Henricus Rex Nauarræ, et Renatus Baſtardus Sabaudius Regis auunculus, Regiæ domus magiſter: qui non multò pòſt dum ſe multo auro redimere cogeretur, ex vulnere exorta febre apud hoſtes interijt: itemq; Memorantius, Brionius, & Bozolus: ipſeq; item Obegninus, & Florantius, qui Heluetiæ legioni erat præpoſitus. Franciſcum è Borbonia familia ſancti Pauli comitem grauiter ſauciatum inter cadauera iacentem, dum ei veluti iam mortuo Hiſpanus digitum abſcinderet vt annulo potiretur, Fortuna ſeruauit. Contraria ſorte Leſcutus coxam craſsiore pila traiectus, quo nemo Gallorum Procerum, corporis atque animi virtute ſuperior fuit, nono die apud hoſtes Ticini extinguitur. Ferunt eum dum læthali vulnere grauatus iaceret, & Cæſariani duces in primiſque Vaſtius eum ſæpe inuiſerent, multas diras Boniuetti manibus fuiſſe imprecatum, plurimumque execrando peſtilentis eius hominis ingenium ſubiunxiſſe, ea infelici acie ab ſe illum fuiſſe quæſitum, vt publicum ſcelus infeſto gladio vindicaret: quando is tantam cladem Gallico nomini, & immerenti præſertim Regi peruerſis conſilijs intuliſſet. Perijt etiam Toneræus vir illuſtris: deſideratuſque eſt nuſquam reperto cadauere Tornonius, qui cum Aſpareſio Leſcuti fratre Nauarrico bello dux fuerat, quum tumultuantibus Hiſpanis, Galli arma ad Hiberum vſque amnem promouiſſent. Solus Alanconius, vt tantæ cladis nuncium in Gallias deferret cum ingenti cataphractorum agmine intactus effugit. Qui fortaſſe ſingulari prudentiæ laude dignus foret, ſi non potius, vt ſe incruentum & iure imperij equites ſecum trahentem periculo eripere, quàm ad ſubſidium orbatæ Galliæ fortium virorum alam ſeruare voluiſſe crederetur. Sed Alanconio intra paucos dies ex dolore animi defuncto, eius receptus famam, Humenius Rocha legatus alæ, præclaro teſtimonio defendit, quum vir impiger, & belli peritia ſpectatus deſperata victoria, vel inuito renitentéque duce, neceſsitati parendum eſſe cenſuiſſet. Porrò Claramontius qui in inſula Memorantianis in caſtris præſidio erat relictus, vbi perditis rebus fruſtra auxilium ſe ferre poſſe animaduertit, cohortatus ſuos, vt nihil ea rerum aſperitate perturbari vellent, ſed confirmato virilique animo ad ſalutem, non dubiamque laudem conſtanti receptu ſigna ſequi properarent, militari more copias eduxit, & Graualone ſuperato, conciſiſque pontibus ad Mortariam primò oppidum, & nullo demum accepto incommodo in Galliam contendit. Idem fecere Mediolani qui arcem obſidebant: ſuppreſſa etenim acceptæ cladis fama, & vulgato interim falsò victoriæ nomine cum omnibus impedimentis duce Theodoro Triuultio, ad Verbanum lacum incolumes euaſerunt. Cæſa autem eo prælio ad decem millia referuntur. At Rex armatus, vti erat in equo humili aſturcone, quum à Lanoio in caſtra duceretur, Alfonſo Vaſtio fit obuius. Is tum fortè à perſequendis Heluetijs redibat, vt de Piſcario quem falsò cecidiſſe ferebant, certius agnoſceret. Nec mora, Vaſtius ab equo properè deſilit, & Regiam dextram apprehendens cuſtodientium & aggregantium ſeſe vltro militum coronam latè ſummouet, ita vt his pudorem inijceret, qui nullo properè reſpectu maieſtatis, adeo arctè iam captum Regem cuſtodirent. Tum verò Franciſcus haud parum eius conſpectu

recreatus ſilentium exoluit. Eum enim cùm iuuentæ flore & ſpecie corporis,
tum virtutis & omnis militaris elegantiæ laude inſignem vti præclarus vel
in hoſte excelſę virtutis ęſtimator vehementer adamabat. Conſolanti Vaſtio
magnitudinemq́ue animi & humanitatem in Carolo Cæſare plurimum at-
tollenti, ſtatueram, Rex inquit, non indecoro caſu inter armatos concidendo
animum ab hac tanta rerum mearum acerbitate vendicare, ne tot clariſsimo-
rum meorū ducum funerib. ſupereſſem: ſed Fortuna iampridē nomini noſtro
iniquè & peracerbè infenſa, vt vitam inuito ad illudentis fortunæ ſpectacu-
lum reſeruaret, honeſtiſsimam mihi mortem inuidit, hoc vno tamen meme
in tantæ cladis memoria conſolabor, quòd nulla mihi in poſterum Fortunæ
vis erit pertimenda: quandoquidem illa ſæuiſsimè ſemper furens, nec tot cu-
mulatis cladibus vnquam abundè ſaturata, nunc tandem reliquas ſupremi
odij faces in hoc publico totius Galliæ luctu, & ſumma mea ex tanti infortu-
nij caſu iactura reſtinxerit. His verbis non modo ipſis victoribus ſingulari af-
fectis lætitia lachrymas propemodum exciuit: ſed circumfuſorum etiam om-
nis generis militum animos tantæ victoriæ reputatione vſqueadeo confudit,
vt facilè à cædibus, & ab ipſa etiam præda ad tanti Regis capti ſpectaculum
vndique verterentur. Ductus eſt in Gallica caſtra ipſo imperante, ne à Tici-
nenſibus quos ſummis affecerat detrimentis, & à ferociente præſidiario mili
te, tanquam diuturnæ obſidionis incommodis vehementer afflicto, ad ludi-
brium in ea Fortuna conſpiceretur. Ibi ea vulnera quæ in auerſa parte ſemo-
ris, & in dextra ſummaque gena, leuia tamen acceperat, facilè curauit: aliquot
etiam pilarum ictus duplici thorace adeo egregiè ſuſtinuerat, vt cum Chriſti
crucis fruſtulum aurea concluſum bulla collo geſtaret, quòd planè foret ſerua
tus, in miraculum à pijs hominibus referretur. Ferunt, Regem Borbonio ad
genua prouoluto, & dextram appetenti, nequaquam ſeſe irati, ſed cuncta æ-
quiſsimo animo ferentis habitu præbuiſſe: ipſum verò Borbonium demiſſo
vultu haud dubia dediſſe pudori & pœnitentiæ ſigna: vtpote qui non omniū
modò tacita cogitatione, ſed liberis etiam ſermonibus ſeſe inuidia plurimùm
onerari, & defectionis ſuæ nomen latiſsimæ famæ pandi manifeſtè perſpice-
ret. Cœnauere cum Rege magnis precibus inuitati Lanoius et Vaſtius: lauan
ti autem Borbonius honoris cauſa linteum dedit. Sed rex ingreſſus in ſermo-
nes de prælij euentu tam graui & tam facundo ore conſiliorum ſuorum ratio
nes explicauit, periti imperatoris more ſingula recenſendo, quæ apud ſe, vel
ipſos hoſtes vti potiora prouideri potuerint: vt ſi res in integrum reſtitui poſ
ſent, ſe iterum ea tanquam optima conditione dimicaturum dicere minimè
dubitaret: ſed ſe deceptum ab Heluetijs, qui non modò ſuam, ſed omnium e-
tiam opinionem turpiſsimè fefelliſſent: & auarè ab Italis fraudatum, qui in
recenſendis cohortibus falſum militum numerum referre eſſent ſoliti: deſer-
tumq́ue demum nimis properè à tertio equitum agmine ſemel inclinatam a-
ciem vlla arte bellicæ virtutis, vlloq́ue præſentis animi conatu reparare ne-
quiuiſſe. atque ita quum omnia ferè in vnum coniurarint, vt fortunæ Cæſa-
ris ſeruirent, fatali ſorte potius quàm errore hominum cuncta ipſis proſpera,
ſibi verò aduerſa omnia contigiſſe. Non videtur ſilentio prætereundum
quod ad hiſtoriæ pariter ac diligentiæ meæ fidem pertinere arbitror, ea me
omnia quæ hoc peculiari volumine continentur, ex ſermone maximorum

principum

principum & ducum accepiſſe, quorum ferè omnium et ſi externę linguę duriorisq́ue naturæ fuerint, veritatis explicandæ cauſa amicitiam meruiſſe profitemur: tanta curioſi ingenij perſeuerantia felicitateq́ue, vt non modò mores, conſilia, factaq́ue eorum ſcriptis expreſſa, ſed ſingulorum quoque ex veris formarum lineamentis depicta ora ad delectationem ſpectantium in Muſeo noſtro repræſentemus. Verùm in hoc longo atque difficili honeſti laboris ſtudio, nemo certè nobis vel liberalius vel diſertius Franciſco Rege fauit: admirabili enim fretus memoria, ingenueq́ue arcana animi nudare ſolitus cuncta miro ordine atque integra fide de ſucceſſu pręſertim huius pugnæ nobis enarrauit, primò ad Maſsiliam, & aliquot poſt annos ad Nicæam: tanta quidem cum admiratione noſtra, vt quæ incerta & obſcura erant, collato hoſtium teſtimonio liquidiſsimè deprehendiſſe fateamur: & tantum Regem immaturo prorſus fato nuper ereptum, tanquam longiore vita dignum meritò celebrandum exiſtimemus. Nec multò pòſt ad Pisleonem in cuſtodiam eſt deductus. Eò tum demum ipſe Piſcarius venit, non planè obducta oris cicatrice, Regemq́ue inuiſit non in purpurea aureaq́ue veſte, vt cęteri qui ab ea victoria in pompæ morem ſeſe Gallicis ſpolijs exornarant, ſed ad ſingularem animi modeſtiam, laneo & nigro in ſagulo, quaſi non victoris, ſed victi habitum præferret, & miſerari Regiæ conditionis ſortem nequaquam ficto dolore videretur. Eum venientem ac inſignium ducum turba, veluti prætoria cohorte circumſeptum, Franciſcus adeo humaniter et auidè complexus eſt, vt aliquandiu animum atque oculos in eius viri admiratione defixos teneret: & cœptis demum grauioribus ſermonibus in hæc verba, non triſti, verùm ſublanda geſtus & oris grauitate prorumperet. Nunquam inquit, inuicte Piſcari, natura fieri poſſe putaueram, vt eum plenis affectibus amare atque ſuſpicere poſſem, qui vnus omnium hoſtium Gallico nomini maximè fuerit infeſtus, & mihi demum victo captoque longè grauiſsimum cladis vulnus intulerit: ſed profectò eam eſſe vim præſtantiſsimæ virtutis, vel hoc meo ęquè nobili ac triſti rerum experimento conſtanter agnoſcimus, vt in ſeipſam admirabili fulgore latè radiantem omnium oculos, tanquam ad præclarum lumen ab obſcuro facilè conuertat, ac ipſis demum animis impotentiſsimè dominetur. Sed tu Piſcari dignum illuſtri fama tua feceris, ſi eo tenore veræ virtutis, quo me & meos ſæpe duces feliciter viciſti, enixè dederis operam, vt hoc totum ſingularis victoriæ decus, quod veſtra virtus & fortuna Cæſari peperit, ab altitudine eius animi, excelſaq; virtute longè clariſsimum reddatur, dum mihi planè victo captoq́ue non iniquis legib. impoſitis libertatem maximorum regum exemplo reſtituat. Neque enim vel in hac mea calamitate Cæſari veſtro regna ac imperia, aut tam præclarè votis eius arridētem Fortunam inuideo: quum hunc potius diuini muneris locum inuideam, quem ei benigna ſors ad deferendum in cælum nomen ruina mea patefecit: parari quidem lata imperia vi atque opibus poſſunt: & fortuna plerunque, quum eam maximè conuerſam credas, ſua libidine dat terga, & leui momento dilapſa peruertitur: at certè in Cæſaris arbitrio rara felicitate poſitum eſt ſummæ humanitatis & clementię immortali gloria ſe potiri, et ſecura manu velle decerpere nobiliſsimæ laudis fructum, quem herclè nulla vis eripiet, nec ipſa quidem fata vllo vnquam tempore delebunt: quandoquidem poſt partam victoriam, cu-

ius nomen & decus minores ſæpe duces & milites ſibi vendicant: nullus in regia fortuna clarior eſt triumphus, quàm ad eximium propriæ virtutis ſpecimen, ab ipſa maximè generoſi animi magnitudine celebrari. Ad ea Piſcarius pauca præfatus, quæ ad declarandã Cęſaris moderationem et lenitatem pertinebant, grauiter & appoſitè reſpondit: addendo quantum ille in omni controuerſia & diſceptatione lenis & ęquus eſſe conſueuiſſet: & quàm procul ab inhumana duritie, omniq́ue ſæuitia ſenſus omnes auerteret: vtpote qui ab ineunte ætate propter facilem mitemq́ue naturã, nunquam ab immoderatis, atque ſuperbis, ſed ab honeſtis decoriſq́ue conſilijs, virtutis & pacis amore duceretur: non tuliſſe eum ab initio bellum, ſed grauiſsimis laceſsitum iniurijs ita repuliſſe, vt poſt multas victorias locum paci & concordiæ non iniquis conditionibus relinquere videretur: propterea ſe ſperare Cæſarem tanta animi moderatione vſurum ea victoria, vt nihil minus æquũ à victo poſtularet, quod integris rebus repetere eſſet ſolitus: futurumq́; eſſe, vt ipſe non multò pòſt ſolicitę matri, et chariſsimis liberis inſigni Cęſaris liberalitate redderetur. Quibus ſermonibus Franciſcus ægrum animum in ſpem haud dubiam maturæ liberatis erexit, ratus Cæſarem ſola victoriæ felicitate contentum fore: nec in ea quicquam impotenter, ſed ſolùm lenitatis & clementiæ nomen eſſe quęſiturum, cuius animi nequaquam atrocis & ſuperbi præclara ſigna dudum oſtendiſſe cognouerat: quum Cæſar qui tum erat Barchinonæ nuncios tantæ victoriæ, quæ ipſo etiam natali eius die parta fuerat, nulla cum hilaritate ſuſcepiſſet: ſed ſingulari pietate indictis tantùm trium dierum ſupplicationibus, vt is ſecundus belli euentus Reipublicæ Chriſtianæ commodo verteretur, publicam lætitiam feſtis ignibus & tormentorum bombis celebrari vetuiſſet.

LIBER SEPTIMVS.

DELETIS ad Ticinum Gallorum copijs, atq; ipſo Franciſco tantùm modò nominis Rege capto nemo totius Europæ Regum vel Principum fuit, qui non ſummo metu, aut certè grauiſsimo dolore commoueretur. Nam qui finibus atque periculo proximi erant, non modò opes, tot coactis in vnum regnis in immẽſum auctas, ſed ipſam quoque Cæſaris fortunam horrebant. Apparebat enim eius exercitum in prouincia per Liguſticas cautes fuga elapſum, egentem pecunia Mediolano excluſum, deſtitutumq́ue ſociorum auxilijs, incredibili potius aſpirantis Fortunæ munere, quàm vlla conſilij ratione incolumem ac demum victorem euaſiſſe. Nec iam vllas bello rationes Cæſarianis tantam inuſitatæ fortitudinis, tantamque felicis diſciplinæ opinionem adſecutis in poſterum conferendas videri, quum ingenti audacia, patenti campo procul inſidijs, veteranum ac ornatiſsimum totius Galliæ equitatum tot clariſsimis ducibus interfectis & captis vnius horæ momento deleuerint. Ipſaq́ue Sicambrorum robora cæteris infeſta Germanis, ac Heluetias legiones inuictas antea, & frequentib. victorijs nobilitatas, aut in acie trucidarint, aut inulto fœdoq́ue interitu perire coegerint. Cæterum Rex ipſe in arcem ignobilis oppidi coniectus,

ctus,ac ſalutantium turbæ frequenter oſtentatus, omnium animos in ſui mi-
ſerationem conuerterat: Fortunaque tum maximè vt impotens, et ſęua,& in
ſtabilis accuſabatur, quæ florentem belli gloria, ætate atque opibus Regem è
ſummo ampliſsimi regni, potentiæque faſtigio, puncto temporis pręcipitem
dediſſet. Quippe eius ori atq; oculis, tanta vis, tantusque honos inerat ad pro
merendos omnium animos, vt non modò ij quibus neque beneficio, neq; in-
iuria fuiſſet cognitus, ſed etiam hoſtes ac inimici ea calamitate indignum exi-
ſtimarent: militarem enim cùm inuicti animi, tum eximij corporis habitum,
omnib. Regijs atq; ciuilibus virtutib. exornarat. Quum pedes ſiue eques tra-
ctãdo arma, artem ac robur oſtẽderet, aut de optimis artibus, ac liberalib. ſtu-
dijs diſceptare vellet, omnem in id totius ętatis operã contuliſſe crederes. Ac-
cedebat pręalto illuſtriq; ingenio bellorũ rerumq; omnium memoria incredi
bilis, ac inexauſta quędam in his explicãdis nitidi ſermonis eloquẽtia, qua pri
mis ferè congreſsib. abdita ſuorum ſenſuũ liberaliter expromendo, omnes mi
ro ſibi amore deuinciebat. Sed quũ per ocia pacis alacri ſemper comitate, mo-
re gentis, ac erudito luxu iocis munditijsq; præſtaret, vna maximè liberalita-
te, quæ in principe optimo præcipua virtus exiſtit, apud omnes longè clariſsi
mus erat. Iis de cauſis neque in ea arce, totáue Gallia Ciſalpina rectè cuſtodiri:
neq; aliò terra mariue tutò traduci poſſe videbat̃. Nam Veneti in tergo erant
iam planè ꝙ à fœdere defeciſſent, pro hoſtibus habiti: & Alſonſus Ateſtinus
Gallorum ſocius, Pontifexque ipſe, & Florentini, qui non modò auxilia non
miſiſſe, ſed fœdus cum Gallo percuſsiſſe, repertis ad Ticinum ſuper ea re tabu
lis, arguebant̃, cuncta cis Padum ad vltimos Ligurum fines certis pręſidijs ob
tinebant. Milites quoq; Cæſariani quanq̃ præda diuites merita ſtipendia fla-
gitare, ducibus, ni pecuniam expedirent, ſeditioſè vincula & cædem commi-
nari: alioq; ſubinde atque aliò ad deponendum prędam abſq; commeatu di-
ſcedere, eò inſolentiores atq; ferociores, ꝙ gratuita opera ad retinendam pri-
ſtinæ virtutis dignitatem, ſe maximam victoriã ingrato Cęſari peperiſſe præ-
dicabant. & in eos ſæpe de induſtria Franciſcus veluti per luſum aureos num-
mos diſpergere erat ſolitus, tanta pręſentis fortunæ contemptione, vt Hiſpa-
ni milites applaudẽdo, petulanter Deos iucuſarent, ꝙ ad ſubigendum terra-
rum orbem Franciſcus ipſis non imperaret, aut ipſi omnes ſub eo ſoluti Cæſa-
ris ſacramento militarent: adeo vt duces & ante alios Alarco cuſtodiæ præfe
ctus, & largitiones regias cohibere, & familiaritatem militum nonnunq̃ ab-
rumpere cogeretur. Interea Clemens quid ad tuendam Pontificiæ maieſtatis
æquitatem moderato quidem, ſed periculoſo & parum illuſtri conſilio, ab o-
mni contentione abeſſe, & ſeſe inter certantes, pacis ſequeſtrum profiteri vo-
luerat, diuerſis ſuorum conſultationibus agitabat̃. Plerique enim ſuadebant,
vt Gallicarum partium obliuiſci vellet, & Cæſarianis ducib. quibus cum præ
clarè atque feliciter bella gerere conſueuiſſet, ſenſus omnes facultatesq; con-
iungeret. recentes iniurias haud multa expiari pecunia facilè poſſe, & anti-
quum ſubinde fœdus renouari, ſi ſalutaris ocij ꝗ exitiali belli cupidus eſſe mal
let, & ſacroſanctæ poteſtatis iure, longè lateque ſibi vtendum arbitraret̃. Alij
degeneris abiectique animi ea eſſe conſilia dicere: ſi pacem male fidam auro
mercaretur, eam propediem Galliæ atque Italiæ ſeruitutem eſſe parituram:
nec ideo Regem in tanta calamitate ac rerum deſperatione deſerẽdum, quem

ipſe in primis, Venetique pernicioſa cunctatione in eas carceris miſerias præcipitaſſent: non ampliore pecunia opus fore ſi Regem inuicti grauiſsimique animi cuſtodia eripere vellent, quàm ea, qua pax ſeruili conſilio emi poſſe videatur. neque meditato facinori dubium proponi euentum, ſi fortiter rem gerere, euocare Heluetiorum expeditam manum, & ſubitarias per Italiam cohortes cogere maturarēt. Tum enim Pontificem, Rege libertati reſtituto, de vniuerſæ pacis nomine communique concordia tempeſtiuè conſilia initurum: imperijsque Italiæ legitimis poſſeſſorib. adiudicatis, non ſimulatam ac ſtabilem, ſed veram ac diuturnam pacem obſtinatis ab Regib. expreſſurum: vt ipſo authore ac duce, vti ſemper exoptaſſet, impiè tum cōmota arma à Chriſtianis in Turcas verterentur. Sed quantum priori ſententiæ ſecuritatis in poſterum ac dignitatis deerat, tantum huic immoderati & impudentis animi ſuperesse videbatur. Propterea, hæc vti aliena nimiſque atrocia Clementi quietis auido, et incertos belli exitus maximè timenti, mirè diſplicebant, ꝙ Cæſarē perpetuis maximiſque amicitiæ officijs ſibi coniunctum adeo inſigni iniuria affici, & ab ſe propterea Germaniæ Hiſpaniæque populos, & Henricum Britanniæ Regem alienari nolebat. Itaque cum Carolo Lanoio qui pro Cæſare ſummæ rei in Italia præerat, amicitia repetita, ſolemne fœdus percutit, his ferme conditionibus, vt ipſe centum & triginta milia aureorum nummûm Cæſarianis in ſtipendium numeraret: contrà verò Pontifex ab ijs in recuperādo Regio Lepidi iuuaretur, quòd Alfonſus Ateſtinus vti ſuæ ditionis, Hadriano vita functo, per interregnum cum Ruberia oppido antea recepiſſet: Venetis autem intra certum tempus, fœderi atque amicitię locus foret, ſi centum et ipſi milia nummûm aureorum ſubſidij nomine perſoluiſſent. At Alfonſus cui Clementis cōſilia admodum erant ſuſpecta, & quòd Gallicarum partium ſemper fuiſſet, Cæſarianis ſe meritò inuiſum eſſe meminerat, cum Lanoio pecunia perquàm maturè tranſegit, vt ſibi parceretur. Ita Lanoius repetente Regium Pontifice, atque auxilia ad id depoſcente, alias atque alias moras nectere: & quoniam ea loca antiquitus Cæſaris imperium communi Italiæ iure reſpexiſſent, præiudicare inconſulto Cæſare, nolle dicere: ac demum polliceri ſe medium atque adiutorem fore, vt ex æquo ea controuerſia componeretur. Cęſar enim rata habere noluerat, quę Lanoius ſolemni fœdere pepigiſſet. quę res in Pontificis Italorumque omnium pectus altè deſcendit, quum præbita & fruſtra demum repetita pecunia, mirè eluſus eſſe diceretur. Interim Cæſarianus exercitus fermè totus in Placentinum & Parmenſem agrum in æſtiua ſeſe effudit, tanta rapiendi oblatas atque reconditas fruges, & obuia quæque vexandi licentia, vt ex villis vicisq; afflictorum agreſtium querelis vrbes complerentur: & mox frequentes earum ac oppidorum legationes ad deprecandam agrorum vaſtitatem, Romam vſque peruolarent. Quibus de rebus decẽptus Pontifex grauiſsimo animi dolore præmebatur: at tum maximè caſtigabatur a Venetis, qui dudum vllam cum Cæſarianis amicitiam, quæ auro coëmeret, ſe inituros conſtantiſsimè pernegaſſent: contrà multò ampliorem pecuniæ ſummam Cæſari pollicendo, ſi ad certam rerum tranquillitatem, communi Regum & ciuitatum omnium libertati & paci conſuleretur. Eò enim Cęſarianorum conſilia ſpectare videbantur, vt quum in Italia cunctis ſibi fœdere obſtrictis, pacem atque ocium peperiſſent, totius mox Italiæ innixi opibus in

bus in Galliam rurſus penetraret. Nec deerant Borbonius atq; Piſcarius eius belli cupidine deflagrantes qui irritos ad Maſſiliam conatus, atq; ea feſtinati reditus detrimēta reſarcire nobiliore victoria cupiebant: qui Galliam Rege, ducibus, equitatu penitus orbatam, eamq; exhauſtam pecunia, inopem conſi lij, & cunctis inuſitata clade perterritis de ſalute dubitantem, in prædam vertere, atq; ſubigere, neque magni neq; diuturni laboris eſſe iudicarent. Qua demum ſubacta, nemo erat qui non eadem mox cladium et ſeruitutis incommoda deceptę circumuentęq; Italiæ parari dubitaret. Nec multo poſt Franciſcus impatientia carceris, & præſentium rerum neceſſitate compulſus incredibile alijs & ſibi anceps conſilium ſumpſit, vt in Hiſpaniam traditis Gallicis triremibus ad Cęſarem perduceretur. Is ab initio cladis acceptæ Pontificem ac Venetos nihil de priſtina erga ſe voluntate remiſſuros: retentoque in Italia cum copijs Albanio Regulo moturos arma crediderat, ꝙ magni intereſſe ad ſalutem libertatemque omnium arbitraret, ſi illi tandem & concepta conſilia, & paratas vires explicaſſent: ſuiq; liberandi ſpecioſum in primis, neq; omnino difficile negocium fortiter ſuſcepiſſent. Ea enim eſt ægrorum natura mortalium, vt quę ſibi remedia ſalutaria fore prouiderint, non modo factu facilia eſſe, ſed alienis etiam rationibus magnopere conducere credant. Itaque Franciſcus inani perſuaſione deceptus, quum Albanium cum exercitu ad Grauiſcas nauibus impoſitum, & Romæ demum cum Cæſare fœdus publice ictum eſſe cognouiſſet, cogitationes de Italicis auxilijs abiecit, & relinquam ſpem omnem in Cæſaris clementia ac humanitate collocauit. Miſerat enim paulo antè ad eum Cæſar Hadrianum Beurenum Belgam ipſius gratia maxime florentem cum leniſsimis literis, nec omnino pręgrauib. de pace mandatis, ita vt Cęſarem ſua ſpe mitiorem inuenturus eſſe videret. Erat tum Franciſcus in poteſtate Lanoij hominis occulto aſtu contectaq; prudentia valde inſignis: quanquam ſumma militaris imperij penes Borbonium eſſet, qui id munus liberali & generoſa quadam ſimplicitate Gallico more ſenſim vſurpari permiſerat. Magnis igitur pollicitationib. cum Lanoio Rex egit, vt in cōſilio primorum ducum ac militum doceret, Regem in ſecuriorē cuſtodiam Neapolim eſſe perducendum. Cæterum ea re facilè impetrata, quum ad mare perueniſſet, alijs omnibus deceptis in Hiſpaniam curſum direxit. Timebat enim Lanoius niſi tantę rei conſilium egregia ſimulatione tegeret, ne Borbonius atq; Piſcarius, quorum apud milites ſumma erat authoritas, inſtitutam profectionem impedirent: adeo vt nullam ex turpi conſilio inuidiam vereretur, ac illorum offenſiones omnino negligeret, modo ſibi amplior gratiæ locus apud Cæſarem eo facinore pararet, & Franciſci animum in ſpem ingentium præmiorum ſingulari beneficio deuinciret: quando nihil Cęſaris animo atq; oculis optatius: nihil gratius, aut ſpecioſius cunctis Hiſpaniæ populis fore crederet, ꝙ ſi clariſsimum Europæ Regem eius maximæ gentis virtute captum, in Hiſpaniam ad triumphum ac ſempiternam incomparabilis victoriæ memoriam tranſportaret. Ipſe quoq; Franciſcus altitudine liberalis animi ſui alienæ naturæ ſpiritus metiri ſolitus, ſi in conſpectum Cæſaris deueniret, cuncta ſibi protinus ſecunda atque felicia deſpondebat. In hanc ſpem & Vgo Moncata, quem in Liguria apud Varagium ab Andrea Auria captum diximus, ſine pretio in Hiſpaniam per Gallias paulo ante fuerat dimiſſus, vt amicè atque ſolerter regiam

cauſam tueretur, ſummæque laudis & gloriæ in perpetuum parandæ facultatem Cæſari diuinitùs oblatam eſſe prædicaret. Is enim vir ſubtili iudicio ad amicitiam Lanoij ſe receperat, cæteris fermè omnibus Hiſpaniæ Regulis eam liuore atq; odio refutantibus. Quoniam Lanoius non illuſtri natalium ſplendore, nullaque paulo inſigni virtute, ſed vna tantùm aſsidua fidelis obſequij perſeuerantia, vti peritus & elegans equorum domitor, ludorumque magiſter, totum alienæ gratiæ locum ambitioſius quàm deceret, apud Cæſarem occupare videbatur. Interea quum fama eſſet, Regem in cuſtodiam Neapolim claſſe perduci: & iam pars ædium Regiarum in Arce noua validioribus clatris atque repagulis Lanoij iuſſu firmaretur, Franciſcus nobili comitatu Genuam, & mox in proximum Delphini portum deducitur, quò iam Gallicæ triremes ſolis remigibus inſtructæ Regis accitu peruenerant. Andreas quoque Auria cunctis prædonibus, & tum maximè Hiſpanis nauali virtute terribilis, quum ſuas ipſius triremes in alienam poteſtatem, id poſtulante Rege, ſe traditurum negaſſet, fidem obſidesq; dederat, ſe nequaquam Lanoio claſsique eius ea nauigatione nociturum. Itaque fortiſsimorum militum manu, quam ex ſuis cohortibus Salſedus, Corberia, & Sanctacrucius, Centurionesque alij delegerant, Cæſarianæ & Gallicæ triremes complentur: nec multò pòſt idoneum nacti ventum ſublatis velis in Hiſpaniam cunctis inopinantibus prouehuntur. Ea re cognita, Borbonius atque Piſcarius ira ac dolore ſimul angi, ſingularem contumeliam iniquiſsimè ferre, neq; linguam moderari, quin palàm omnibus illum probris ac maledictis lacerarent: quòd iura ſummi imperij, quæ penes Borbonium erant, incredibili arrogantia eludere non dubitaſſet: & Piſcarij exiſtimationem lædere minimè fuiſſet veritus, cuius maximè ductu virtuteque Regem prælio ſuperatum omnium opinione conſtitiſſet. Porrò alijs de cauſis ea profectio Clementis Venetorumq; animos commouit. nam quū retento in Italia Rege, de communi pace minimè deſperarēt: tum demum verebantur, ne qui nimis celeri deſperatione ſeſe vltro traditis triremibus ad pedes hoſtium proieciſſet, nouas periculoſi conſilij rationes inſana libertatis cupidine ſequeretur: malignitateq; & ſuperbia inductus propter veteres & recentes offenſiones, cum Cæſare ad exitium Italiæ conſpiraret. At Franciſcus remigio & lenibus ventis in Hiſpaniam delatus Barchinonæ Regali apparatu excipitur: atque inde, Alicanteram, qui Valentinorum eſt portus, legendo oram prouectus eſt. vt maiore demum compēdio terreſtris itineris ad Cęſarem ire pergeret, qui tum apud Toletum vrbem omnium Hiſpaniæ maximè mediterraneam erat in æſtiuis. Ibi Franciſcus ſiniſtro omine accepto, ſummum adijt vitæ periculum, quum milites, qui pręſidio triremib. aduenerant, promiſſa ſtipendia flagitarent: conſternatique ad arma Lanoium omnes infeſtis haſtis peterent. Emiſſo namque per tumultum maiore ſcloperto, pila in marmoream columellam feneſtræ coniecta eſt, cui fortè Rex auerſus humeris innitebatur. Lanoius autem in proximos hortos ſe deijciens, celeri fuga & latebris iracundiam militum vitauit. Nec multò pòſt conquiſita pecunia, ſedatoque tumultu ad Madritium quod Mantuam Carpentanorum antiquitùs fuiſſe putamus, non longè à Toleto terrreſtri itinere paucis diebus eſt peruentum. Erat in eo tractu Didacus Mendocius Infantaſiorum Regulus ſplendore vitæ ac liberalitate magnis Regibus æquatus: is Regem intra fines ditionis iter habentem incredibili apparatu, exornatis paſsim hoſpitijs perpetuis

ſumptibus

ſumptib. excepit & aluit. Ea ſubinde Regali munificentia dona offerens, quę neque Franciſcus à Cæſare expectanda cenſeret: neq; ipſe ſi in Gallia incolumi regni fortuna eſſet aduenæ Regi daturus eſſe videretur. In ijs enim erant complures equi militares longè omnium Hiſpaniæ generoſiſsimi argenteis phaleris, ac ſericis inſtructi ephippijs: mulæ item nobiles purpura conſtratæ: prætereà falconum, inſignium canumq; omnis generis venaticorum cum toto venatorio apparatu, ipſiſq; aucupibus, peritiſque venatorib. delecta multitudo: lectorum verò tantum, pictarumq; ſtragularum & auleorum, itemq; vaſorum cœlato argento in menſarum vſum ornatumq; amplioris abaci, quātum vel non captiuo regi ſatis eſſe crederent. Addidit Mendocius ad eam excelſi animi liberalitatem ſpectaculum nō modo ſibi & poſteris, ſed toti etiam Hiſpaniæ maximè glorioſum. Populos nanq; imperio ſibi ſubiectos militarib. inſtructos armis indicta die in proximam viæ planiciem euocauit, digeſtosq; in cohortes & turmas decurrere iuſsit. Fuere ſupra duodecim millia peditum & equitum: docuitq; Mendocius admirabundū regem multos eſſe in Hiſpania regulos ipſo admodum potentiores: vt non eſſet in vltima laude, ſi qui nec ordine primarius, nec opib. ſummus eſſet, nō modò reliquos omnes ſuperaſſe, ſed ipſum quoq; Cæſarem ad immenſum liberalitatis ſpecimen prouocaſſe cenſeret. Franciſcus tanto in honore vbiq; habitus quum omnia ad benignitatem Cæſaris cogitatione referret, vt iam de ſalute libertateque ſecurus magnoperè lętabatur. Madritium autem perueniens, ibi ſubſiſtere recrearetq; ſeſe, & Cæſaris opperiri aduentum iubet, quem longinquis intentum venationib. intra paucos dies eò peruenturum eſſe confirmabant. At Cæſar rege in Hiſpaniā perducto, ipſoq; Lanoio incredibili alacritate ſuſcepto, nequaq̃ ad altitudinem ingenij ſui contrà ac homines rebant, ſed ad alieni iudicij arbitrium conſilia reuocauit, non modò à præſentib. amicis ſententias rogando, ſed à ducibus qui in Italia erant poſtulando, vt perſcriberent, quid nam de captiuo rege ſtatuendū eſſe arbitrarentur. Sub id tempus Borbonius dolore atque iracundia in Lanoium incitatus ad Cæſarem peruenit: ſed cum acerbius in præſentem inuehendo quereretur, tantā ſibi & Piſcario infidelitatis ſuſpicionem malignitate naturæ illius fuiſſe impoſitam: eumque omnem victoriæ fructum impudenter præripere conari dictitaret. Cæſar eo vultu vociferantes dirimit, vt quæ Lanoius nimio erga ſe ſtudio feliciter egiſſet, excuſare videretur, tametſi ea victoria ipſius Borbonij auſpicijs Piſcarijque induſtria & ſanguine fatentibus cunctis eſſet comparata. Literæ ſubinde Piſcarij ſunt allatæ, eò Borbonij verbis vehementiores quòd ab graui conſtantiq; ingenio ſingulari extimulato iniuria proficiſcebantur: non modò enim periniquè ferebat dignitatem ſuam ingratè maligneque lęſam fuiſſet, ſed ſe in manifeſto ſalutis ac amittendę authoritatis diſcrimine relictum apud ſeditioſos milites merita ſtipendia flagitantes, qui in tanta victoriæ licentia ſibi & quęſtorib. haud obſcurè cędem minarent. Lanoium, qui mederi malis poſſet, quoniam cogendæ pecuniæ certam haberet poteſtatem, cum aſtu parum virili alios eſſet ludificatus: præcurriſſe in Hiſpaniam, vt vnus omnium pręmia ferret. Sed ſe nequaquam dubitare, quin ipſe Cęſar vti optimo principe dignum foret, cunctos qui ſibi eo bello fortem operam nauaſſent, præmio afficeret, ignauosq; pariter & infideles vltione et pœna perſequeretur, Cæſar humaniſſimis literis Piſcarium eſt hortatus, quæ Lanoius ſe quidem ignaro, ſed è repu

blica feciſſet, nullo liuore adductum feciſſe, exiſtimare vellet: atque omnia vti præclariſsimis factis meruiſſet, ex ſua laberalitate expectaret. Tanta tum erat vis gratiæ Lanoij cum Cæſare, vt ille non modò conſuetudine iucundioris obſequij, eximioque & ſemper fideli cunctis in rebus officio, ſed occulta poteſtate benigni ſyderis ei coniunctus eſſe crederetur. Propterea ſicuti per amplis honorib. atque diuitijs ante alios exornatus abibat, ita eum vehementes inuidiæ fluctus ſuſtinere: & ſe exquiſitis aulæ artibus ab his quos læſiſſet, tueri neceſſe erat, vt tum accidit: nam Piſcarius qui animum per ſe excelſum, & omnis contumeliæ inſolentem gerebat, eum proditionis poſtulare, & ſingulari certamine indicto armis controuerſiam finire ſtatuerat. Eum alia quoque pariter excruciabant: nam cùm iam à victoria parta quintus menſis effluxiſſet, nihil omnino pręter benignas epiſtolas à Cæſare retulerat, quem cæteris præmia ſtatuentem à Lanoio deprauatum fuiſſe exiſtimabat: nam Carpum in Mutinenſi agro quod Alberti Pij fuerat, & Soram paternę ditioni finitimam, haud ſatis digna pro tot ſuſceptis vulnerib. præmia expectabat, potius quàm petebat. Accidit quoque, quòd animum eius acerbiſsimè pupugit, vt Cæſar Henricum Nauarræ regem ſe redimere prohiberet, quem Piſcarius bello captum, ac ſe in libertatem oblatis octuaginta millib. aureis vendicantem, cuſtodia emittere cupiebat. Iiſdem fermè dieb. in Gallia complures Reguli ſummæ authoritatis, & in his præcipui Franciſcus Borbonius, & Claudius Guiſa Lothoringiæ principis frater conſilia inibant, inuita etiam Ludouica Regis matre, vt cum Italis principibus ſeſe conſociarent: & ſi Franciſcus Sfortia graui oppreſſus morbo naturæ concederet, Maximilianum eius fratrem in paternum regnum reducerent: tranſmiſsiſque terra ac mari auxilijs bellum gererent, ad exturbandos Gallia Ciſalpina Cæſarianos, qui non modò Mediolani, ſed totius etiam Italiæ imperium immodicis animis affectabant. Enimuerò ad Galliæ ſalutem, & ad retinendam rei bellicæ exiſtimationem tot aduerſis contuſam prælijs pertinere putabant, ſi bellũ, quod ſibi immineret, in alienis potius q̃ ſuis regionibus renouarent: & libertatem Italiæ quantis maximè poſſent ſtudijs atque opibus tuerentur. Sic enim res in Italia ſe habebant, vt cunctis ea recens victoria eſſet formidabilis: quippe proximas quiſq; Germaniæ vires metuebant, quas Ferdinandus Cæſaris frater Mediolanenſis imperij cupidus perleui momento exiguaque pecunia impulſurus eſſe videbatur: & Hiſpanorum ingenia imperij auida, maximè ſuſpecta erant, pœnitebatque omnes tanto ſtudio tantiſque impenſis incautè atque imprudenter eas adiuuiſſe partes: à quibus & ſæua imperia & certa demum ſeruitus forent expectanda: niſi tot collata beneficia conuerſis repentè animis in ſummam iniuriam verterentur. Ante alios Franciſcus Sfortia retinendi imperij cura anxius multis ſæpe indicijs, & pluribus haud obſcuris coniecturis Cæſarianorum conſilia nudarat: feceratque periculum Cæſaris erga ſe voluntatis, quum per Thomam Maynum legatum ſuum, vti alijs antea acciderat, fruſtra poſtulaſſet, vt paternum imperium confectis ſuper ea re Auguſtalibus tabulis concederetur: ſicuti antea fœderatis Leoniq́ue præſertim Pontifici ſe omnino daturum eſſe Cæſar promiſiſſet. Paratus erat Sfortia ſexcenta aureorum millia certis penſionibus perſoluere, vrbes, copias, pacis bellíque conſilia ad authoritatem Cęſaris conferre: ducere inſuper vxorem, quam

Cæſar

Cæſar ex vſu rerum ſuarum probauiſſet. Cæteri quoque Italiæ principes, liberæque ciuitates id maximè præſtari à Cæſare cupiebant, vt ſi nullum in Ciſalpina Gallia præpotentem grauemque accolam haberent, vti ante Gallum ſenſiſſent, libertati Italiæ & rerum omnium quieti, exæquatis omnium viribus opportunè caueretur. Erat eo tempore apud Franciſcum Sfortiam diuturno atque difficili morbo implicitum Hieronymus Moronus conſiliorum rerumque omnium moderator intima familiaritate Piſcario cõiunctus propter eximiam authoritatem ac induſtriam in regendis Inſubribus, cogendáque maximè pecunia ſingularem. Is cùm ſæpius colloquendo Piſcarium his de cauſis quas ſuprà memoraui, animo ægrum eſſe deprehendiſſet, ſibi occaſionem dari exiſtimauit, qua illum à Cæſare penitus alienaret, in partesque traduceret, vt eius demum auſpicijs Italia omnis non modo pręſenti metu atque periculo eriperetur, ſed eiectis externis gentibus priſtinæ libertatis decus reciperet. Sic enim Venetorum Florentinorumque & ſummi Pontificis animos habebat exploratos, vt eos quicquid ipſe vel ſuopte ingenio moliretur, modò publicam reſpiceret libertatem probaturos eſſe confideret. Igitur Moronus acri ingenio & erudita facundia fretus, Piſcarium in eos opportune ingreſſum ſermones remotiſque arbitris in penitiorem cubiculi partem deductum, his verbis allocutus eſt: Niſi inuidia veræ virtutis comes, qua nunc inuicte Dauale circumfuſus opprimeris, ijs qui eam patientius contempſerint ignominiæ & mox exitio foret, nequaquam mihi hoc muneris temerè deſumpſiſſem, vt conſilium tibi afferrem cùm ſalutare in primis, tum vſu longe ſpecioſiſsimum atq; optimum: id enim perpetui ſtudij ac amoris erga te mei fructum egregijs operibus tuis dignum oſtendet. Neque vereor, quę tua eſt à nobili ingenio prudentia ſingularis, vt conſilium quod amicus cunctis ſpectatæ fidei ac induſtriæ officijs tibi coniunctus, nec omnino rerum imperitus obtulerit, aut ſtatim improbes, aut ſuperbè faſtidias: quando nihil ab homine pręſtantius dari poteſt in arduis reb. quàm fidele conſilium recta & exquiſita ratione confirmatum. Illud enim ſępius benigna tractuque facilis Fortuna ſubſequitur, & excellens plerunque virtus alieni conſilij lumine indiget, vt maxime fiat illuſtris. Te tuus ingentis animi vigor, maxime Dauale, vixdum pubeſcentem domo eduxit, cruentiſsimoque ſimul prælio & grauiſsimis obiecit bellis, non modò vt familiæ veſtræ noua adderes decora, æmulationeque virtutis patris, patruiq; memoriam renouares, verùm vt cęteris omnib. quib. arma tractarint perpetua rerũ geſtarum laude ſuperatis omni vel maximo honore dignus habereris. Sed incredibilis diuineq; virtutis tuę pręmia, diuitias, triumphos, imperia, quę tibi nunc meliore fato deſtinamus, fortaſſe in longo victoriarũ curſu percepiſſes, ſi tibi benigniore ſorte, in ipſis Cæſaris oculis, cũ tuo alienoq; ſanguine eſſes conſperſus, vrbes manu capere, magnos fundere exercitus, & deniq; reges virtute tua ſuperatos et captos, alieno in triũpho ducendos prębere cõtigiſſet. At longũ tibi eſt hos expectare fructus, quos iam ęmulorũ inuidia infeſtusq; liuor penitus intercepit. Militaris nanq; virtus tametſi ſuis aliquãdiu floreſcat operibus, celeriter tñ obſoleſcit, niſi ampliſsimis nobilitata pręmijs, in pręclara honoris ſiſtat̃ luce, & ab ipſa principis liberalitate, quę ſępius imperitorũ iudiciũ, ducis verã commendationẽ accipiat. Falleris ſi eum eſſe Cęſaris captũ exiſtimas, vt ſigillatim intelligat et agnoſcat quę

per quatuordecim annos inter ſummas rerum omnium difficultates eximia fide, felici ductu, & fortiſsima dextra confeciſti. præoccupatum ille, qui Italiã non vidit, à Belgis ſuis, quibus vnis maximè fauet, animum gerit adeò, vt tota gemente Hiſpania, omne quod eſt regio in animo auitæ liberalitatis ſpecimen mille artibus auertant: auari, impotentes, ſuſpicioſi, alienæ ſpei & gloriǫ ex occulto ſemper inſidiantur. Sic tantis rebus geſtis, neque tibi Sora tuis inſinuata oppidis, neque Carpum multo tuorum ſanguine partum dono dantur. Et Rex Nauarræ graui rationum tuarum incommodo, pecunia ſe redimere prohibetur. Cum iam alij Lanoio ſimiles plura quàm cuperent, omnino retulerint. Adhæc clam abducto Rege Gallo tibi ſuſpectæ fidei ignominia barbara fraude conflatur, et ſeditioſis ſubinde militibus deficiente in ſtipendium pecunia, aut trucidãdus, aut antiqua exiſtimatione ſpoliandus obijceris. Neſcio per Deos immortales, quid tibi in altera belli fortuna ſperandum fuerit, poſtquam tot ingentes perpetuæque victoriæ nihil præter grande ęs alienum domi, & nõ mediocrem foris infamiam omnino pepererint. Cum exercitus à Cæſare ſtipendio fraudatos quin ſocias vrbes diriperent, agros crudeliter vaſtarent, prohibere vlla imperij ſeueritate nequiueris, hęc omnino vera eſſe amici tui confitentur: niſi illud os probum ad gloriam multiplici plaga deformatum, & venas in hunc pallorem ſanguine exhauſtas in quota præmiorum parte cenſendas putes. At ſi gloriam vel penitus nudam tanto periculo ſectaris, & vera eſſe exiſtimas quæ poſt mortem de cœleſti pręmio, ac inferorum pœnis traduntur, nomen profectò tuum non in ſublimi modò veriſsimę glorię, ſed ampliſsimæ etiam Fortunę faſtigio erit collocatum, ſi in Italia natus, Italicæ liberatis aſſertor glorioſus, quàm in hac luctuoſa ſeruitute externorum miniſter ignobilis & inuiſus eſſe malueris. Italis nanque principibus in animo ſitum eſt, tueri armis libertatem, quæ iam planè omnibus ſenſim eripitur: excutere externæ gentis iugum, ac vno denique conſenſu feſsis Italię rebus quietem ſecurumq; ocium parare. Te vnum omnes cùm virtutem tuam cum ſumma felicitate coniunctam admirentur, pulcherrimi facti auctorem ducemque depoſcunt. Egregium facinus ſempiterna ſequetur laus. Facilis verò exploratæque victoriæ exitus, & regnum tibi opulentiſsimum, & maximum militię imperium dabit. Te enim Veneti ac Florentini fauentibus Gallis & Heluetijs, Pontifexq; ipſe certiſsimo iure Neapoli Regem conſtituent. Id enim Cæſaris eſſe non poteſt vetante antiqua pontificum lege. Nec Ferdinandus vi fraudeque occupatum nepoti legitimè legauit, quum Ferdinandi Aragonij Federici Regis filij, qui in Hiſpania cuſtoditur, nomen perſonámque reſpiciat. Idcirco quales quantasque voles copias, claſſes, commeatus, pecunias celerrimè comparabunt, ſignaque gentium omnium quondam victricis Italiæ auſpicato in tuam manum virtute fideque præſtantem tradent. Hiſpani quum iam ęxactis ſtipendijs Cęſaris ſacramento minimè teneantur, magna ex parte tuam ſequentur authoritatem: cęteri Germaniq; pręſertim incolumes domum abibunt, niſi vim conſentientis Italiæ, & te hoſtium Imperatorem experiri voluerint. An non te Neapolitani ſummo populorum procerumque ſtudio, Neapoli natum educatumque, & cunctis propè regni Regulis affinitate coniunctum tantæ ſpei tantæque virtutis Regem excipient? Erige illos ingentes ſpiritus, vt omnis inuidia vna animi magnitudine ſuperetur, &

tur, & de fortuna tua arbiter factus fortiter decerne, ne ſemper inuidiſſe propriæ virtuti videare, poſtquam meritis tuis ad ampliſsimum decus ſecundiora Fata viam inueniunt. Piſcarius vbi hęc audiuit, aliquandiu conſtitit immotus, vtpote qui animum rei nouitate magnitudineque ſuſpenſum hucatque illuc deliberabundus impelleret, non ignarus cunctas virtutum omnium laudes, vno maximè perfidiæ crimine defœdari: neque vulgum vllas demum excuſationes recipere, etiamſi ab honeſtiſsimis cauſis iuſtoque dolore profectæ videantur: quoniam cunctis natura mortalibus perfidiæ nomen inuiſum ſit, & execrandum, nec quiſquam excelſi animi dux quod virtus dare poſſet ſcelere atque perfidia vnquam petiuit. Sed ſpes ampliſsima regni facilè potiundi, ob quam nonnulli plerunque integro pudore humana atque diuina iura violari poſſe arbitrantur, vindicandæque iniuriæ aduerſus ingratos cupido ingens animum ad pręalta quæque natum magnopere ſtimulabant. Itaq; molli ſermone vultuque ad omnem animi candorem exprimendum valde compoſito, de eius erga ſe inſigni amore nunquam dubitaſſe reſpondit, idq; tum maximè perſpicere, quòd ſpes ſuas inter ſordes inuidiæ, curarumq; proiectas, tanto oblato munere penitus erexiſſet: cæterùm ſe nequaquam ſalutem atque exiſtimationem ſuam in ſummum diſcrimen temerè vocaturum, niſi planè cognitas ex literarum fide principum haberet voluntates, vt illi eadem ſe præſtaturos pollicerentur, ſi ipſe tantum facinus animo ac manu erigendum ſuſcepiſſet. Sed antè omnia ſe noſſe cupere, qua lege, quoque iuris documento authoritateq; adduci poſſet, vt ſine vlla proditionis infamia ſummæ admirationis negocium ſuſcipiendum putaret, quando nihil vnquam fide antiquius habere eſſet ſolitus: vtpote qui ignominiæ atque dedecoris metu, maximis humanæ fortunæ commodis ingenuè repudiatis, ſemper gloriæ ac laudi, bello paceque ſtuduerit. At Moronus Piſcarij animum omnino inclinatum ratus, ea quæ agitaret Pontifici & cæteris confeſtim perſcribit: mittitur que Romam Dominicus Saulius Genuenſis graui eruditoque ingenio vir, ac ob id de publica libertate maximè ſolicitus, qui cœpta explicaret conſilia: ipſumque Pontificem & Gibertum vnicum conſiliorum rerumque omnium miniſtrum ad ea audenda vehementer accenderet. Eo audito, Clemens tametſi Cæſarem non oderat, haud mediocri tamen lętitia eſt affectus, quòd occaſionem minimè contemnendam aliena cum inuidia ſibi oblatam videbat, Italiæ in perpetuum liberandæ, poſtquam Piſcarius ampliſsimæ authoritatis atque peritiæ dux, ſibique multis officijs ac amore coniunctus non modò detraheretur Cæſari futuro hoſti, ſed adiunctus præpoſitusque partium copijs celerem atque exoptatum ſuſceptis conſilijs finem daturus eſſe videretur. Tantam enim in eo pugnacis animi vim ineſſe omnes intelligebant, vt nullo alio duce vel Cæſarem totius Italiæ ſeruitutis metu bellum cientis impetum ſuſtinere: vel Italos eiectis externis gentibus ſeſe in libertatem vendicare poſſe exiſtimarent. Quum Pontifex in ea cogitatione verſaretur, Gibertus futura plerunque magnis in rebus diuino animo præſentire ſolitus, nulla ratione adduci poterat, vt de Piſcario ea crederet, quæ illum Moronus & Saulius haud dubiè præſtaturum eſſe confirmabant: monebatque Pontificem, vt eas cogitationes penitus abijceret, ne reliquæ ſpes tutioris conſilij corrumperentur, ſi ſe eò imprudens demitteret, vnde ſi deciperetur, nullus

niſi difficilis aut fœdus omnino receptus foret, quando ipſe ante alios Piſcarij mores abundè noſſet, & quales quantosque is ſpiritus contecto grauique animo gereret, pacis & belli tempore fuiſſet expertus. Placuit vt per ſpectatæ fidei hominem Piſcarij animum certius explorarent. Itaque priuſquam Saulius ab Vrbe proficiſcat, Montebonium Romanum Giberti familiarem magnis itineribus ad Piſcarium mittunt. Eius hæc erant mandata, vt ſecreto illũ aggrederetur: oraretque vt ea conſilia ſibi nudarentur, quæ inita eſſe Moronus & Saulius ſignificaſſent: eundem gerenti animum ſpeique parandi regni fortiter innitenti, omnia ſumma ad id auxilia quæ ab inſigni ſtudio amoreq́; expectari poſſent, cumulatè polliceretur. quòd ſi ab his nouandis rebus aliena mens eſſet, atque ea, quam teneret, dignitate foret contentus, tum arctiſsimè obſecraret, vt eius intimi conſilij arcanum ſibi ingenuè fateretur: idque accepta fide concederet, cùm veteri amicitiæ, tum Pontificiæ maieſtati, ne ſi fallaci ratione inductus improuidè animum hoſtilem oſtenderet, quod pro amplificãda ipſius dignitate maximè eſſet facturus, cum Cęſare inexpiabilis odij ſemina iacerentur. Piſcarius Montebonio Ticini conuento reſpondit, eandem ipſius ac ſummam omnino eſſe voluntatem, vt concordi Italiæ & publicam omnium libertatem ſpectanti, labore induſtriaque non deſit: nec ſe Regnum in præmium nauatæ operæ, poſtquam id eorum benignitate offerretur, repudiaturum eſſe confirmat: id ſe tantùm requirere, vt à peritis iureconſultis doceretur, quibus nam legibus Pontificem Neapolitano in regno iure potiorem eſſe cenſerent: vt qui certa eius regni procerũ conſuetudine in verba Cæſaris antea iurarit, veluti religione ſolutus, ſi leges id iubeant, ſupremi atque auguſtioris domini ſacramentum reſpicere cogatur, quando id ab ipſo Cęſare veluti beneficiariũ annuo tributo agnoſci videatur. His acceptis Montebonius eadem celeritate ad Vrbem recurrit. Piſcarius quòd ſaluti Italiæ dignitatique ſuæ præclarè conſulat magnopere commendatur. Accoltus Cardinalis, & Angelus Cæſius iuris peritia & forenſi induſtria maximè inſignes excuſsis humani ac diuini iuris authoribus Pontificis iura diſertè perſcribunt, & ad Piſcarium mittunt: & Pontifex cum Venetis Moronoque explicatis eius conſilij rationibus de bello conſultat. Interim Piſcarius generoſo & conſtanti ingenio ſi Cæſarem, contrà autem parum ſincero, ſi Pontificem reſpiceres, rem totam ad Cæſarem perſcribit: nec tamen intermittit, quin multa tractando ac vtrinque conſultando, præclara ſimulatione vſus & Pontificis & cæterorum animos propinqua ſpe patrandæ rei ſemper aleret, vt per eas moras occultè gerendi belli rationes, & penitiora conſilia penitus elicerentur. Nihil enim dedecori ſibi futurum putabat, nec malignitatis infamiam ex tam atroci facto verebatur: tametſi Clementem in altiſsimo ſacroſanctæ authoritatis atque potentiæ gradu poſitum violato amicitiæ iure offenderet, cæterosque omnes deciperet, modò excellens ipſius fides ac tum maximè eo graui periculo comprobata, & fortis ſimul opera Cæſari præſtaretur. Per hunc modum mirabili aſtu Pontificem atque alios aliquandiu ludificatus, quum interea Germanorum Hiſpanorumq́; pręſidia circa vrbes alias effingendo cauſas opportunè diſpoſuiſſet, conſilium ſuum detexit, Moronumque ad ſe Nouariam euocatum, nihil tale ſuſpicantem comprehendit, & Ticinum in carcerem Antonio Leuæ & equitibus ducendum tradit. Ea re per tabellarios mi-
litibus

litibus in omnes partes celeriter ſignificata, ſingulę vrbes vti conuenerat, ſine vulnere binis cohortibus occupantur. Franciſcus Sfortia, qui Mediolani in arce ægrotabat vti proditionis author aut conſocius accuſatur. Ille ignominiam atque iniuriam deprecaturus ſeſe ægrum de ſalute prope deſperantem vllius flagitioſi conſilij fuiſſe participem negat, vt eius cauſæ iudicium Cæſari relinquatur, petit: & mittendi ad eum legati poteſtatē ſibi dari poſtulat. Nec multo pòſt vt innocentiam ſuam conſtanti fiducia & liberalitate teſtaretur, totius imperij arces flagitante Piſcario tradit. Porrò Cremonenſem arcem & Mediolanenſem ſibi retenturum dicit, ne ante iudicium à Cæſare peractum indicta cauſa totius imperij poſſeſsione penitus exturbetur. At Piſcarius quod maximum in occupandis his arcib. momentum ad frangendos conſpirantium animos eſſe intelligebat, poſtquam pactione ac minis vllíſue artibus Sfortiæ animus capi nequibat, eas circumuallare atque ohſidere conſtituit, exiſtimans in tanta repentini caſus perturbatione neceſſarijs commeatib. repleri atque muniri minimè potuiſſe. Proinde cuſtodes haud multò pòſt rerum ſenſuros inopiam, atque ita munitiſsimas arces, inedia coactos, ſine vllo exercitus ſui incommodo facilè dedituros. Dum hæc incredibili ſolertia celeritateque à Piſcario adminiſtrantur, Pontifex & Veneti vix animo dolorem atque ignominiam ſuſtinebant, quòd incautè viri longè prudentiſsimi, ſummi negocij cogitationes incertæ hominis fidei commiſiſſent. Inde enim omnes planè interpretari ſubortas eſſe magnas ſuſpiciones mutuis auctas offenſionibus, quæ nec renouatis etiam fœderibus extingui poſſent: propterea bellum maximè atrox parari, ſi Cæſar & ſuorum omnium hortatu, & recenti contumelia concitatus Italiæ imperium animo agitaret: & Itali libertatem coniunctis opibus tueri niterentur. Sed tum maximè Italiæ circumuentæ miſerabilem, ac ſempiternam imponi ſeruitutem videri, ſi rex Gallus, vt ſeſe in libertatem vendicaret, ad exitium Italiæ conſpirare cogeretur. Quibus ſermonibus fiebat, vt per Italiā Piſcarius in ore omnium alterutra ſui fama frueretur, quū eas, quas Itali metu ſeruitutis contumelias ingererent, ex aduerſo externarum gentium duces ad pulcherrimi facti decus, & laudem referrent. Sed dum hæc Piſcarius diligenter aduerſus omnes hoſtium inſidias adminiſtraret, Cæſari perſcribebat, nihil ſe pacatum ab infenſis ſibi animis Italiæ Principum expectare poſſe: propterea ſibi in animo eſſe, Placentiam Parmamq; illato repente bello in poteſtatem redigere: nec experiri velle periculoſa atque ignobili mora, an illi ex æquo & iure, aut armis controuerſiam de Mediolanenſi imperio finire vellent: ſe non dubitare quin aliquandp conſociatis viribus magnū & crudele bellum pararent. Proinde imparatos adoriri, felicique celeritate eos perſequi prꝫſtare, quàm eorum impetum, qui tarditate conſilij indefeſſóque trahendi belli ſtudio valeſcerent, opperiri. Interim dum Piſcarius Sfortiā obſidet, & de ſummæ rei conſilijs Cęſarem monet, Franciſcum Regem vehemens morbus ex animi dolore conceptus adeò acerbè apud Madritium afflixit, vt in diuina potius ope, quàm in humanis auxilijs eius ſalus poſita videretur. Suſpenſum enim dubia ſpe alienæ clementiæ, & ancipites cœpti conſilij rationes ægro animo volutantem Cæſar amplius duos menſes fuerat fruſtratus, alias atque alias moræ cauſas afferendo: adeo vt eius aduentus nequaquā iuſtis impediri occupationibus, ſed quadam parum benigna cunctatione dif-

ferri videretur. Sperauerat enim Cæſarem liberali ac prorſus regia comitate in colloquium & complexum protinus eſſe deuenturum: atque vnius horæ momento extinctis veteribus odijs, initurum amicitiam; vltrò etiam quæſita affinitate, adiectoque inſuper nouo fœdere, quod honeſtiſsimis conditionibus pararetur. Namque ſępe accidit miſeris, & graui aliqua afflictis calamitate, vt ad veniam ſalutemque impetrandam faciles ſecum ineant rationes: et in ęſtimatione ſuę cauſę, alienæque voluntatis magnopere ſibi blandiantur. Itaque Cæſar quanto ille animo, ſpeque deiectus in vitæ periculo verſaretur, certior factus, omnibus alijs poſt poſitis rebus, ad eum celeriter contendit. Tum verò ex mutuo cōſpectu & perhumana Cęſaris ſalutatione videre licuit, quantum animi fomenta ad ſubleuandas corporis vires, cuncta medicæ artis remedia, præſenti poteſtate ſuperarent. Nam vbi hylariter aſsidens Cæſar erigenti ſeſe in puluinar arterias et collapſos artus blanda manu mollique ſermone permulſit, & dubiæ menti certæ libertatis ſpem dedit, extemplo languentes venę vitali ſpiritu repleri ſunt viſæ: ac os pallidum veluti natiuo colore inuecto, excitatiſque oculis, mirum in modum recreari, ita vt ſenſim depulſis acerbioribus morbi difficultatibus, paulatim haud multo labore ſanaretur.

Venit etiam peropportunè ad eum è Gallia Margarita ſoror, vt captiuo & ægrotanti fratri ſupremum pietatis ac amoris officium prętaret. Ea Alanconio mortuo vidua, ſine vlla prole remanſerat, ætate formaque & mira altitudine ingenij cùm Regi imprimis tum Gallis omnibus cara & amabilis. Iamq; vulgo eam homines communis concordiæ cauſa, vxorem Borbonio deſtinabant, ſicuti Eleonora Cęſaris ſoror, quę Emanuelis Luſitanię Regis vxor fuerat, Franciſco Regi in matrimonium deſpondi videbatur: ſed tum Cæſaris animum contraria ſuorum ſtudia maximè diſtrahebant, ijs diuerſa omnino ſuadentibus qui magni vſus in conſilijs habebantur, ac eximiam fidei atque prudentiæ opinionem apud eum obtinebant. Lanoij Belgarumq; omnium, ipſius pręſertim Piſcarij, vna atque eadem erat ſententia, vt aliquid de grauioribus poſtulatis Franciſco remitteret, eumque ſibi fœdere ac amicitia conſociaret, vt totius Galliæ facultatibus ad euertendas Italiæ reſpublicas vteretur. Italos qui eius amplitudini & gloriæ penitus inuiderent, & conſilia perfidiæ plena aduerſum ſe malignè ſemper agitarent, atroci bello perdomandos, vt ab Alpibus ad fretum vſque Siculum cuncta Cæſaris nomen & veteris Romani imperij meieſtatem reſpicerent. Porrò Franciſcum Galliæ imperio contentum fore renouati toties improſperè belli pertæſum, nec reſpecturum Pontificem ac Venetos, quos ipſe & infeſtos hoſtes, & parum fideles ſocios omnibus bellis eſſet expertus. Addebant Italiæ opes infinitas eſſe priuatim: publicè verò nullas propter incredibilem factionum inſaniam: nec opportunè conſenſuros vnquam Italos, nec eorum vel ingētem multitudinem Germanis Hiſpaniſque militibus veteranis peritia atque animis parem fore: his acceſſerat militum vulgus & præſertim Hiſpanorum: nam promptiſsimi quique ex certa propemodum Italici belli victoria vrbium ac oppidorum imperia, ingentemque ex opulentiſsimis gentibus prædam ſibi animis deſtinabant. Hęc vnus ante alios minimè probabat Mercurinus Epiſtolarum magiſter, honeſta & ſalutaria prudenti conſilio ſemper afferre ſolitus. Is multo honeſtius ac ſpecioſius Cæſarem dignitati & commodis conſulturum oſtendit,

ſi ſua

ſi ſua prius quàm aliena appeteret, vt æquum eſſet, recuperanda cenſeret. Burgundiam à Gallis fraude potius quàm armis occupatam ante omnia bello aut pactione recipiendam videri, neq; ante imprudenter Gallum Regem quē iure belli captum teneat, debere dimitti, quàm totius Burgundiæ vrbes atq; arces in poteſtatem redigantur: quibus ſemel receptis finitimam Galliam rẽ pentini belli metu perpetuo ſibi obnoxiam, & pacis legibus obtemperantem fore: at ſi inani ac intempeſtiuo nouæ gloriæ nomine duceretur, Regeque in libertatem reſtituto, ea omnia ex eius liberalitate ſe adepturum cõfideret, ſenſurum illico Gallicas fraudes: ipſumque Franciſcum modò Galliæ ſaluti amplitudinique proſpiciat, abſque vlla violati iuriſiurandi verecundia defecturum. Quòd ſi Italiam, vti æquiſsimus atque optimus Cæſar, ſeruitutis metu liberet, omniumq; ſuſpicionum auctioris ſpe commodi penitus obliuiſcatur, populosque et ciuitates non vi ac impotentibus armis ſubactas, ſed amore naturali, ac libera obligatas fide, ſibi fœdere ſtudioque coniungat, tum Gallis omnibus animos illico concaſuros. Qui ſi nihilo ſecius ſtolida ac exitiali obſtinatione aliena reddere recuſarent, tum demum, quod præclarum eſſet, victoria vteretur, & totius Europæ adiutus auxilijs, binis mari claſsibus, et terra tripartito exercitu Galliam inuaderet. Tum verò emitti Regem placere, & eum Auſtriæ domui affinitate nouoque fœdere copulari. Inde demum omni exutus cura, qui ſolidæ gloriæ ac Dijs atque hominibus abundè ſatisfecerit, Romam pergeret ad diadema Auguſtalis imperij de manu Sacroſancti Pontificis accipiendum: per totam longitudinem Italiæ effuſuros ſeſe populos omnes coronatos & alacres, vt quem optimum clementemque præſenſerint, vt felicem ac inuictum ſalutent, & de toto victoriarum cumulo triumphantem cupidiſsimè venerentur: inceſſura eſſe Cæſaris agmina, per vias floribus et tapetibus ſtratas, contectas velis, inductisque paſsim fontibus irrigatas: Regulos inter ſe et ciuitates cum proximis ſplendore, ſtudio, et incredibili maximè hoſpitiorum benignitate certaturos: iret modò pacatus & lenis, vt cęca formidine natas ad libertatem Italiæ gentes exolueret: animos certè omnium vltrò collatis opibus atque tributis, nomini Cæſaris haud dubiè ſeruituros, ſi ſe in libertate conſeruatos eius virtute conſpexerint. In hunc fermè modum quum liberè in conſilio ſæpius eſſet diſceptatum, Cæſar moderatis rationibus cuncta expendens eum conſilij curſum tenebat, vt repetita Burgundia et impoſitis his conditionibus, quæ iure belli capto haud multum iniquæ viderentur, Regem omnino dimitteret, quaſi nunquam à ſolenni ſponſione dataque fide diſceſſurum. Nam ſicuti eum inhumano carcere perdomare, atq; interim Burgundiæ & Galliæ bellum inferre, propugnante præſertim fœmina, quæ eſſet ex infelicitate filij perpetuis lachrymis & dolore confecta, neque magni & æqui, ſed feri potius ac impotentis animi fore prouidebat: ita ſummæ ſtoliditatis arbitrabatur ad commodum parandæ ampliſsimæ dignitatis atque potentiæ, vti nolle tantæ victoriæ beneficio, quæ grauiſsimis rerum ſuarum periculis cum fœda conturbatione & vaſtitate prouinciarum eſſet comparata: quando nihil magis quàm ſua & Burgundiam in primis repeteret, quam proauo Belgarum Principe ab Heluetijs acie cæſo, Galli nullo iure inducti armis per occaſionem occupaſſent. Verùm non deerant qui mediam ſententiam veterum exemplo prędamnarent, quoniam eo parum ſalubri temperamento, ne-

N 2

neque hoſtem ſatis vehementer vlciſci, neque amicum egregiè parare diceretur. Cæterùm Piſcarius aſsiduè dabat operam vt à Franciſco Sfortia arcis deditionem exprimeret, omni verborum lenitate oſtentando Cæſaris æquitatem, ac ſimul operam & ſtudium ſuum prolixè pollicendo. Quaſi Cæſar inſonti & malignè delato, cauſa cognita, non modò redditurus eſſet vrbes et arces: verumetiam ad firmioris imperij ſpem, ſolennia principatus ornamenta collaturus, ſi totum eius calumniæ momentum in eius fide & iudicio liberali quadam fiducia reponendum cenſeret. Sed Sfortia quanquam pertinaci valetudine vehementer eſſet afflictus, neque lenioribus verbis neque vlla denunciatione periculi deterreri potuit, quominus ſalutari conſtantia in propoſito retinendæ arcis permaneret: & ſæpe Deos innocentiæ ſuæ teſtes inuocando quereretur, ſe inſontem & ſupremo vitæ periculo implicitum, perinique & crudeliter obſideri, ac ereptis omnibus diuini ac humani iuris præſidijs acerbiſsime, vti iam planè maieſtatis crimine conuictus & prædamnatus, paterni atque auiti principatus poſſeſsione deturbari: quum nec ſibi communi iure gentium poteſtas relinqueretur appellandi Cæſaris, & legatos ad deprecandam iniuriam, et dicendã cauſam in Hiſpaniam mittendi. At Piſcarius vbi obſtinatè perſeuerantem vllis pollicitationib. nequit flectere, ad arcem arctiſsime obſidendam ſe conuertit. Itaque omnes aditus intenta cuſtodia obſeruare, nemini ingreſſum aut exitum præbere: aduocata Mediolanenſium concione hortari principes ciuitatis, vt reum maieſtatis deſererent, & Cæſaris maximi ęquiſsimi principis auſpicia ſequi vellent, donec ipſe collatis indicijs cauſam præclare cognoſceret, et tota lis, vti iura poſtularent, Cæſaris arbitrio finiretur. Hæc agitantem & ex longa tabe tenue corpus immenſo illo animi vigore vix ſuſtinentem mors oppreſsit aſsiduo aquæ potu, & multis, maxime bellicis laboribus, atque vigilijs quæſita. Eius funus vti vnici Imperatoris milites graui & diuturno luctu celebrarunt, adeo vt quum vexilla alarum atque cohortiũ atrati duces & ſigniferi ornando eius ſepulchro dedicarent, pro his colore varijs inſignibusque diſtinctis nigra omnia ad ſummi doloris indicium ſumerent. Obijt inuictus in medio ætatis flore, vti iam ſenex multitudine ac põdere victoriarum feſſus, ea hominũ opinione, vt ſi ei fata iuſtum vitæ ſpacium amplioresq; exercendi imperij facultates conceſsiſſent, veterum vel maximorũ ducum gloriam haud dubiè fuerit æquaturus: nemo enim eo grauius atq; prudentius de toto belli genere iudicauit: nemo incerta caſuũ felicius ad conſiliũ vertit: nemo in acie contẽptius pericula deſpexit, aut omnino pugnauit ardentius. Moriens dum conderet teſtamentũ veluti ad exoluendum religione animũ ſupremis precib. Cęſarem per literas obſecrauit, vt Moronũ incolumem carcere emitteret, quod ei ad ſe venire dubitanti recuſantiq; vt omnino non caperetur per epiſtolam fidẽ dediſſet. Fuere qui exiſtimarent, Piſcariũ ab initio tãtum facinus non fictis exceptum aurib. ad animũ facilè tranſmiſiſſe, tantæq; rei indicium aliquanto tardius quàm opporteret, ab ipſo ad Cæſarem fuiſſe delatum, adeo vt inimici eum non obſcuro parum ſinceræ fidei onere premere conarentur, quaſi id totum ambigui et nutantis animi crimen, quod ſtatim præclara ac expedita animi probitate exhorreſcere debuerat, ab longa demum deliberatione propter infamiæ timorem, pœnitentia diluiſſet. Dicebant enim, Piſcarium ab tantę rei conſilio ſe tum primùm recepiſſe, quum Si-

gismun-

giſmundus Sanctius Alberti Pij Carpenſi familiaris, qui initi inter Principes obſignatique fœderis tabulas deferret, in Galliam mitteretur, veritum ſcilicet ne Ludouica captiui Regis mater bellum peroſa, tanquam Galliæ ſemper funeſtum, pietate mollitieque animi inducta, vt maturior filio libertas impetraretur cuncta vti agitata conſcriptaque erant, muliebri ingenio per filiam quæ erat in Hiſpania Cæſari propalaret: atque inde Gallica auxilia inchoato demum bello fœderatis negarentur. Sed Sigiſmundus ad Rhæticas Alpes contendens in agro Bergomate iuxta Sebinum lacum à latrone hoſpite eripiendi auri cauſa crudeliter interfectus, peruenire non potuit. Sed non diu poſt magno caſu, detecto punitoque latrone, bulgæ cum ſcrinio, & literis incolumes repertæ ſunt: quæ tranſmiſſæ Venetias, & Senatum & Clementem Pontificem graui ſolicitudine liberarunt, quum anxijs animis Sigiſmundum inſidijs Cæſarianorum interceptum ſuſpicarentur. Verùm ad refellendam inimicorum calumniam, liquidò conſtat, cuncta ordine ab ipſis ſermonum initijs Cæſari fuiſſe renunciata, vti mox ipſe Piſcario iam mortuo publicatis recriminationũ libellis, quibus Pontifici de belli cauſa reſpondebat, abundè teſtatus eſt. Sed & illud peritos rerum plurimum mouet, vt nihil indignum de Piſcarij fide temere credatur, quum Cæſar ad declarandam animi ſui propenſionem erga Piſcarium, ei vti de ſe benemerito vexillũ & ſceptrum ſupremi militaris imperij cum ampliſsimis codicillis continuò miſerit: quæ profectò ſi de fide dubia in ſuſpicionem fuiſſet adductus, nequaquam tribuiſſet, ne ſtultiſsima ratione ei, qui iam animo eſſet offenſo alienatoque, maximam nocendi facultatem in eo rerum diſcrimine præbuiſſe videretur. Cæterùm hæc Itali Principes in inuidiam Piſcarij facilè ſpargebant, quum ſe à viro Italo malignè traductos atq; deceptos magnopere quererentur, quòd commiſſa eius fidei conſilia Cæſari ad Italiæ imperium aſpiranti prodere, et ingentis belliſemina iacere minimè dubitaſſet: vt, cum aliena iniuria incorrupti & conſtantis animi laudem apud externas gentes compararet. Alij æquiore iudicio ferebant, Piſcarium quum didiciſſet Franciſcum Sfortiam tenaciſsimis febribus conflictatum ad multos dies vim morbi non eſſe toleraturum, nouis conſilijs animum adieciſſe, vt ſi Sfortia fato concederet, ipſe protinus Mediolanenſi imperio Cæſaris nomine potiretur: quoniam multò honeſtius & tutius foret in procuratione ampliſsimæ ditionis, cum militari imperio Mediolani præſidere, quàm Neapoli Regem conſpici, cum ea apud Hiſpanos, atque Germanos incertę fidei ſuſpicione, quæ tot præcellentium virtutum decus obſcuraret: quum plerique etiam ciues Neapolitani vetuſtate atque opibus ſuperiores, qui præclaram virtutem in cenſu minimè numerarent, illud conſpicuum nobiliſsimorum Regum diadema, in inſititij ciuis capite iniſi malignis & turgentibus oculis vix eſſent conſpecturi. Non videtur hoc loco prætermittendum, quòd de Piſcarij vxore Victoria Columna incomparabilis ingenij muliere, certa & conſtanti multorum fama audiuimus, ne ea ſcilicet quæ cuncta alia præter decus facilè ſemper contempſit, merita laude fraudetur. Ad primum enim agitati eius conſilij rumorem ita exhorruiſſe dicitur, vt continuò nequaquam muliebri ambitione, vel tanto regiæ fortunæ titulo pellecta id munus caſtis auribus repudiaret, viriliq́ue prorſus & graui ratione eas ſpes vti nefarias, vel certè parũ decoras protinus

abijciendas iudicaret,& ſubinde vitam aliàs ſibi rerum omnium conſilia communicare ſolitum per literas quas ſublimi eruditoque ingenio perſcribebat, etiam atque etiam præcaretur, vt priſtinæ virtutis memor eſſe vellet, cuius exiſtimatione ac laude multorum Regum fortunam & gloriam anteiret. Neque enim regnorum ac opum amplitudine & ſpecioſis titulis, ſed illuſtri fide, conteſtataq; virtute parari decus, quod ad poſteros rediuiua cum laude propagetur. Nec vllum eſſe tam excelſum regij nominis faſtigium, quod non facilè vna perfectæ virtutis altitudine ſuperetur. Propterea ſe nequaquam optare, vt Regis ſit vxor, quũ eius Imperatoris eſſe maluit, qui magnos Reges non bello tantùm prę̄ſtanti manu, ſed in pace etiam eximio inuicti rectique animi decore ſuperare didicerit. Nec multò poſt Piſcarius prægrauante morbo eam ad ſe ornatiſsimo comitatu Mediolanum accerſiuit, vtpote qui in eius lectiſsimæ fœminæ diligentia & iucundiſsima familiaritate maximum diſcutiendi morbi momentum opportunè collocaret. Sed Victoria Romæ ſummo cum honore ſuſcepta, quum Viterbium applicuiſſet extincti viri nuncium accepit: atque ita ab inſtituto itinere propemodum exanimata dolore & lachrymis in templo ſacratarum virginum ſubſedit. Ferunt, Piſcarium integerrimis ſenſibus, quum euaneſcente vitali ſpiritu hora fatalis immineret, ſummo cum pondere verborum Victoriam vxorem imprimis, & Hiſpanos milites Vaſtio fratri commendaſſe: dediſſeque præcepta ex arcanis conſilijs, quibus ille militiæ, ac eo præſertim quod tum imminere prouidebat, bello vteretur, & militum animos in obſequio facilè contineret. In teſtamenti verò tabulis nullum Chriſtianę pietatis & humanę beneuolentię erga ſuos officium prætermiſit. Nam et templum Neapoli in quo cucullati ſacerdotes perpetuo ſacra facerent Diuo Thomæ condi legata pecunia prę̄ſcripſit, & ſingulos è familia exquiſito meritorum iudicio ita remuneratus eſt, vt veſtem, arma, equos, argentum, atque pecuniam accuratiſsimè, nequaquam vti moriturus diſpartiret. Funeratus eſt Mediolani regio ſumptu, Pridie Calendas Decembres, Anno à partu Virginis quingenteſimo viceſimo quinto ſupra milleſimum. Nec multò poſt Neapolim proſequente in atra veſte amicorũ & familiarium turba, deuectus eſt, vt in templo Diui Dominici ad aram maximam conderetur: vbi inſigni pompa inſtauratis exequijs, cum è ſuggeſtu Valterius Corbitius orator Mediolanenſis diſertiſsimè laudauit. Fuere qui exiſtimarent, eum tot opulentis vrbibus, atque oppidis caſtriſque hoſtium in ipſo perpetuo victoriarum curſu direptis, magnam auri vim ſepoſuiſſe. Quæ opinio edita in vulgus extremo demum vitæ exitu falſa & inanis apparuit: nam quum Vaſtium fratrem patruelem bonorum omnium hęredem inſtituiſſet, eum etiam multo ære alieno implicitum reliquit: quando & paterna oppida varijs temporibus oppignerata, nec adhuc redēpta, apud fœneratores exedēda remanſiſſent. Ita vt nihil ex tantis victorijs ad eum prę̄ter gloriam & laudē omnino redundarit. Dicere enim ſolebat, neminem vnquam, ex his qui militiam quę̄ſtui habendam putarent, magni Imperatoris nomen fuiſſe conſecutum: contrà verò, eos ſemper euaſiſſe inuictos, & longè clariſsimos, qui nihil ad ſe, ſed ad milites ex præda pertinere exiſtimantes, ad vnam tantùm atque eam immortalem veri decoris laudem aſpiraſſent.

FINIS.

EPITA-

EPITAPHIVM PISCARII A LVDOVICO ARIOSTO FERRARIENSI POETA celeberrimo compoſitum.

Quis iacet hoc gelido ſub marmore? maximus ille
Piſcator, belli gloria, pacis honos.
Nunquid & hic piſces cæpit? non. ergo quid? Vrbes,
Magnanimos Reges, Oppida, Regna, Duces.
Dic quibus hæc cæpit piſcator retibus? alto
Conſilio, intrepido corde, alacrique manu.
Qui tantum rapuere ducem? duo numina, Mars, Mors.
Vt raperent quid nam compulit? Inuidia.
Nil nocuere ſibi, viuit nam fama ſuperſtes,
Quæ Martem, & Mortem vincit, & Inuidiam.

Incerti Authoris.

Quid ſceptra ad tumulum, vincli quid compede Reges?
Quidue tot inuicta ſigna relata manu?
Quid galeæ, quid ſcuta nitent, quid gæſa, quid enſes?
Quid viret æternis laurus opaca comis?
Num Mars, num Daualus tumulo iacet? hîc ſitus, hîc eſt
Heu Daualus, quin Mars cum Daualo ipſe iacet.

VITARVM ILLVSTRIVM VIRORVM PAVLI IOVII, TOMI PRIMI

FINIS.

BASILAE,
Ex Perniana officina ſumptibus Henrici Petri, &
Petri Pernæ.
ANNO
M. D. LXXVI.